

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR
MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN
İLHAKI**

(DOKTORA TEZİ)

YUSUF YILDIRIM

BURSA 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR
MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN
İLHAKI
(DOKTORA TEZİ)

Yusuf YILDIRIM

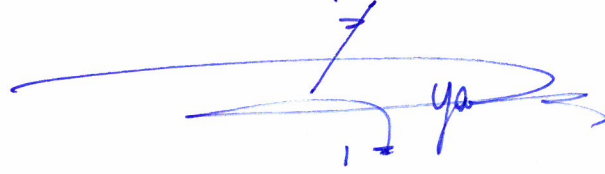
Danışman:

Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR

BURSA 2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711416001 numaralı Yusuf YILDIRIM'ın hazırladığı "PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN İLHAKI" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 01/06/2020 günü 12.00-14.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/~~çalışmasının~~ BASARILI (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna ... OYBİRLİĞİ (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR
Bursa Uludağ Üniversitesi

01/06/2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711416001 numaralı Yusuf YILDIRIM'ın hazırladığı "PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN İLHAKI" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 01/06/2020 günü 12.00.....-14.00... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BAŞARILI (başarılı/başarısız) olduğuna OY BİRLİĞİ (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Doç. Dr. Zeynep YÜCEL

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

01/06/2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711416001 numaralı Yusuf YILDIRIM'ın hazırladığı "PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN İLHAKI" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 01/06/2020 günü ~~12:00~~-~~14:00~~ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının**BAŞARILI**..... (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna**OYBİRLİĞİ**..... (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye

Doç. Dr. Sezgin KAYA

Bursa Uludağ Üniversitesi

01/06/2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711416001 numaralı Yusuf YILDIRIM'ın hazırladığı "PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN İLHAKI" konulu **Doktora Tezi** ile ilgili tez savunma sınavı, 01/06/2020 günü 12:00-14:00. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

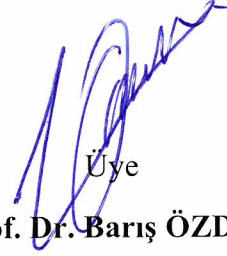
Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi

01/06/2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 711416001 numaralı Yusuf YILDIRIM'ın hazırladığı "PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN İLHAKI" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 01/06/2020 günü 12⁰⁰ - 14⁰⁰ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..BAŞARILI..... (başarılı/başarısız) olduğunaOYBİRLİĞİ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

Bursa Uludağ Üniversitesi

01/06/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 01.06.2020

Tez Başlığı / Konusu: Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Bir Müdahalecilik Örneği Olarak Kırım'ın İlhakı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 506 sayfalık kısmına ilişkin, 01.06.2020 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01.06.2020

Adı Soyadı: Yusuf YILDIRIM

Öğrenci No: 711416001

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR,

01.06.2020

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Bir Müdahalecilik Örneği Olarak Kırım’ın İlhakı’’ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

01.06.2020

Adı Soyadı : Yusuf Yıldırım
Öğrenci No : 711416001
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler
Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Yusuf Yıldırım
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xvii + 528
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ömer Göksel İşyar

PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA BİR MÜDAHALECİLİK ÖRNEĞİ OLARAK KIRIM'IN İLHAKI

Tarih boyunca önemli bir coğrafyada bulunan ve önemli bir güç olan Rusya, devlet geleneğinde bulunan yayılcı politikasıyla başka devletlere çoğu kez müdahalelerde bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin halefi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu da Vladimir Putin ile beraber büyük güç statüsüne sıklıkla vurgu yapmış, dış ve güvenlik politikalarında çok kutupluluğu vurgulayan pragmatik politikalar izlemiştir. Rus ulusal çıkarların korunması bağlamında yakın çevreye özel bir önem veren Rusya, uluslararası arenada saygın bir aktör olarak görülme ve etkin politikalar izlemesinin yolunun yakın çevre üzerinde nüfuz kurmaktan geçtiğini düşünmüştür. Bu bağlamda Rusya için yakın çevrede öne çıkan aktör Ukrayna olmuştur. Ukrayna jeopolitik konumunun yanı sıra, boru hatları transit geçiş noktası konumunda olması ve Rusya'nın askeri üssünün bulunduğu Kırım'daki Sivastopol askeri üssüne ev sahipliği yapmasıyla önemli bir devlet konumundadır. Ukrayna bu söz konusu konumu dolayısıyla sadece Rusya için değil ABD ve AB için de dikkate alınması gereken bir aktör olmuştur. Bir yanda Batı diğer yanda Rusya gibi iki aktör arasında kalan Ukrayna çok yönlü politikalar izlemeye özen göstermiştir. Batı'nın bu ülkeyi, NATO'ya üye yapma ve AB'ye entegre etme kararlılığı, Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği'ne çekme çabaları ile çatışınca Rusya Kırım'a müdahale bulunmuş ve bu bölgeyi ilhak etmiştir. Bu çalışmada da Rusya'nın Kırım'a müdahalesi saldırgan realizm yaklaşımı perspektifinde incelenmiş ve Rusya'yı Kırım'a müdahaleye iten saikler değerlendirilmiştir. Çalışmada Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesinde Ukrayna ile olan tarihsel, kültürel ve duygusal motivasyonların yanında Kırım'ın Rus jeopolitiğinde arz ettiği konumun da çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla beraber Rusya'yı müdahaleye iten esas saikin, konjonktürel gelişmeler neticesinde önüne çıkan fırsatlar olduğu görülmüş ve Rusya taktiksel bir eylemle bu fırsatları avantaja çevirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Kırım, Müdahalecilik, Saldırgan Realizm, Büyük Güç

ABSTRACT

Name and Surname : Yusuf Yıldırım
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : Internatioanal Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : xvii + 528
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Ömer Göksel İşyar

ANNEXATION OF THE CRIMEA AS AN EXAMPLE OF INTERVENTIONISM IN THE RUSSIAN FOREIGN POLICY IN THE PUTIN PERIOD

Russia, which has stretched over a strategic region and has been a major power throughout the history, has intervened in other states with respect to the expansionist policy existing in its state tradition. Starting with Vladimir Putin's power, Russia Federation, which emerged as the successor of the Soviet Union, has also emphasized the concept of great power frequently and pursued a pragmatic policy laying weight on multipolarity in foreign and security policies. As part of paying special attention to the immediate vicinity to protect Russian national interests, Russia has concluded that the only way to be regarded a respected actor in the international arena and pursue effective policies is to dominate the neighbouring regions. In this regard, Ukraine was the prominent actor in the immediate vicinity for Russia. In addition to its geopolitical location, Ukraine is regarded an important state as it harbours the transit pipelines and the Russian Sevastopol military base in Crimea. Due to this location, Ukraine has been an actor to be paid special attention not only by Russia, but also by the USA and the EU. Remaining in between the West and Russia, Ukraine has elaborated to devise multidirectional policies. When the western determination to make this state a NATO member and integrate it with the EU clashed with Russian efforts to make it a part of Eurasia Economic Union, Russia intervened in Crimea and annexed this region. This study analyzes the Russian intervention in Crimea in the framework of offensive realism and reviews the motives leading Russia to the intervention in Crimea. The study concludes that the Russian intervention in Crimea results from Crimean position in Russian geopolitics in addition to Russian historical, cultural and emotional motivations with Ukraine. Yet, it is obvious that the basic motive for Russian intervention were opportunities which emerged as a result of cyclical developments, and Russia has exploited these opportunities with a tactical action and turned it into an advantage.

Key Words: Russia, Crimea, Interventionism, Offensive Realism, Great Power

ÖNSÖZ

“Rusya sadece akılla anlaşılabilir, hiçbir ölçü, onun büyüklüğünü ölçemez, yalnız ve özgündür, ona sadece inanılır” der ünlü Rus şair Fyodor Tyutçev (1867). Aslında bu çalışmanın temelleri bu çarpıcı sözle başladı. Rusya gerçekten anlaşılması güç, büyüklüğü ölçülemeyen yalnız bir güç müydü? Evet Rusya, yapılan çok sayıda çalışmaya rağmen bilinmezliklerle dolu, gizemli, Doğu ile Batı arasında sıkışıp kalan kendine has özellikleri olan benzersiz bir güçtür. Dolayısıyla Rusya'nın dış politikadaki eylemlerinin arkasında yatan saikleri hakkında çözebilmek mümkün değildir. Ancak bu gizemli ülkenin eylemlerinin nedenleri hakkında çalışmalar ve araştırmalar merak ögesinin bir sonucu olarak her daim var olagelmıştır. İşte bu merak ve ilginin bir sonucu olarak ben de bu çalışmada Rusya'nın Kırım'a müdahalesini değerlendirip bunun arkasında yatan nedenlere cevaplar aramaya çalıştım.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi olarak saldırgan realizm tercih edilirken, çalışmada karşılaşılan en temel zorluk ise ele alınan konunun genişliği olup bu durum, çalışmanın geneline de yansımıştır. Ancak emperyal bir vizyona sahip olan Rusya'nın diğer aktörler üzerindeki müdahalelerine Sovyetler Birliği döneminde kısaca değinildikten sonra, esasında konunun özünü oluşturan Rusya'nın Kırım'a müdahalesi geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte Putin dönemini ve anlaşılması güç olan bu devletin davranışlarının arkasında yatan saikleri daha iyi değerlendirebilmek için Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında geçirdiği değişim ve dönüşümü analiz etmek çalışmada önemli kolaylıklar sağlamıştır. Çalışmanın analiz merkezinde Rusya'nın dış ve güvenlik politikalarında sıklıkla vurguladığı büyük güç statüsü ve yakın çevre ilişkileri bağlamında Ukrayna bulunmaktadır. Rusya bu hedeflerine ulaşmayı amaçlarken Batı'nın, dış ve güvenlik politikalarında görüldüğü üzere eylem ve söylemleriyle Ukrayna özelinde Rusya'ya sıklıkla ket vurduğu gözlemlenmiştir.

Akademik yükselmenin en önemli basamaklarından olan bu doktora tezi gerçekten uzun, çetrefilli, titiz ve bir o kadar da keyifli bir emek ve çabanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Akademik bir ortamda hazırlayıp tamamlamaya gayret ettiğim bu çalışmada bana katkı sunan herkese teşekkür ederim. Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerim doğrultusunda bana yardımcı olan ve çalışmanın her aşamasında bilgi ve birikimiyle bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Ö. Göksel İşyar'a teşekkürlerimi sunarım. Doktora eğitimim boyunca bana her türlü desteği ve motivasyonu sağlayan,

görüş ve önerilerini esirgemeyen Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca şu anda akademik yaşamımı sürdürdüğüm Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi mesai arkadaşlarıma ve Uluslararası İlişkiler bölümü emeği geçen tüm hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Bununla beraber bu zorlu ve meşakkatli süreçte bana manevi yönden her türlü desteği veren sevgili eşim Rahime Yıldırım'a da şükranlarımı sunarım. Çalışma boyunca katkılarıyla ve ilginç fikirleri ile bana yardımcı olan lisans arkadaşım Ömer Kırar'a da teşekkürlerimi sunarım.

Yusuf Yıldırım

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar	xiv
HARİTALAR	xv
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYET RUSYA VE MÜDAHALECİLİK KAVRAMI

1. Müdahale/Müdahalecilik Kavramının Anlam ve Kapsamı	10
1.1. Müdahaleciliğin Tarihsel Arka Planı	26
2. Tarihsel Süreçte Rus Müdahaleciliği ve Sovyetler Birliği Dönemi Rus Müdahaleciliğinin Nedenleri.....	31
3. Sovyet Rusya Müdahaleleri	41
3.1. Sovyet Rusya'nın Macaristan'a Müdahalesi (1956).....	42
3.2. Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'ya Müdahalesi (1968).....	45
3.3. Sovyet Rusya'nın Afganistan'a Müdahalesi (1979).....	49

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SALDIRGAN REALİZM

1. Dış Politika ve Teori İlişkisi	56
2. Uluslararası İlişkiler Disiplinin Hâkim Paradigması olarak Realizm: Kökenleri ve Temel İlkeleri.....	61
3. Realizmin Güce Bakışı.....	65
4. Kenneth N. Waltz ve Neorealizm (Yapısal Realizm)	69
4.1. Neorealizmin Güvenliğe Bakışı	75

4.2. Neorealizmin Güç Dengesine Bakışı	79
5. Savunmacı (Defansif) Realizm	84
6. Saldırı-Savunma Dengesi ve Ayırt Edilebilirliği	90
7. Saldırgan (Ofansif) Realizm	94
7.1. Uluslararası Politikada Devletler Neden Güç İsterler ve Güç Ne Kadar Yeterlidir?	101
7.2. Uluslararası Politikada Devletlerin Gücü Etkin Kullanmak Adına İzlediği Stratejiler	108
7.3. Uluslararası Politikada Savaşın Başlıca Nedenleri	111
7.4. Uluslararası Sistemin Yapısı ve Savaşla İlişkisi	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990'LI YILLARDA RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKALARINDA UKRAYNA VE RUS DIŞ, GÜVENLİK POLİTİKALARINI YÖNLENDİREN TEMEL YAKLAŞIMLAR

1. Mihail Gorbaçov Döneminde Sovyetler Birliği'nin İç, Dış ve Güvenlik Politikasında Yaşanan Değişim ve Dönüşümler	123
1.1. Glasnost (Açıklık), Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Yeni Düşünce.....	124
1.2. Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'nun Kurulmasına Giden Süreç..	133
2. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Ukrayna'nın BDT'ye Bakışı	135
3. Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası Çerçevesinde Önemli Bir Aktör Olarak Ukrayna	144
4. 1990'lı Yıllarda Rus Dış ve Güvenlik Politikasını Yönlendiren Ana Yaklaşımlar.....	150
4.1. Atlantikçiler (Liberal Batıcılar).....	153
4.2. Merkezçiler (Pragmatik Milliyetçiler)	160
4.3. Yeni Avrasyacılar, Milliyetçiler ve Neo-Komünistler.....	167
5. Rusya Federasyonu'nun 1990'lardaki Askeri Doktrini, Güvenlik Konsepti ve Bunların Dış Politikaya Yansımaları	179
6. 1990'lı Yıllarda Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri ve NATO'nun Doğuya Doğru Genişlemesi.....	193

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ: RUS DIŞ VE GÜVENLİK
POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM VE RUSYA FEDERASYONU
İLE AB VE NATO İLİŞKİLERİ

1. Vadimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu'nun İç, Dış ve Güvenlik Politikası: Değişim ve Dönüşüm.....	202
2. Vladimir Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun Dış ve Güvenlik Politikası Çerçevesini Belirleyen Faktörler: Ulusal Güvenlik Yaklaşımı, Askeri Doktrin ve Dış Politika Konsepti.....	218
3. Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu-BDT İlişkileri.....	224
3.1. Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun BDT'ye Yönelik Politikası.....	225
3.2. Rusya Federasyonu-BDT İlişkilerinde Alt Yapılanmalar: Avrasya Ekonomik Birliği ve KGAÖ.....	229
3.2.1. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB).....	230
3.2.2. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ).....	235
3.3. BDT Entegrasyonunda Anlaşmazlık: GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü ve Ukrayna'nın Örgütteki Rolü.....	239
4. Rusya Federasyonu'nun Bölgesel Ekonomik ve Güvenlik Arayışları: Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ).....	244
5. Rusya Federasyonu-Batı İlişkilerinde İşbirliği ve Gerginlik: 11 Eylül Saldırıları ve NATO'nun Genişlemesi.....	247
5.1. 11 Eylül Saldırıları ve Rusya Federasyonu'nun Tepkisi.....	247
5.2. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti, Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri ve AB Güvenliği.....	249
6. AB'nin Doğu Genişlemesi ve Rusya Federasyonu-AB İlişkileri.....	258
7. Vladimir Putin'in Münih Güvenlik Konferansı (2007) Konuşması: Tek Kutuplu Dünyaya Tepki: Saldırgan Politikaya Geçiş mi?.....	266
8. Dmitri Medvedev Dönemi Rus Dış Politika Öncelikleri ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası.....	268
9. Dimitri Medvedev Döneminde Rusya Federasyonu'nun Müdahil Olduğu Uluslararası Gelişmeler.....	276
10. Ukrayna Krizi Öncesinde Rus Dış Politikası ve Askeri Doktrini.....	281

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA FEDERASYONU-UKRAYNA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ VE RUS DIŞ, GÜVENLİK POLİTİKALARINDA UKRAYNA'NIN ÖNEMİ

1. Ukrayna ve Tarihsel Sürecinde Yaşanan Gelişmeler.....	287
2. Kırım ve Tarihsel Sürecinde Yaşanan Gelişmeler	301
3. Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Ukrayna'nın Önemi	311
4. Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Kırım'ın Önemi	321
5. Sovyet Sonrası Dönemde Ukrayna'nın Bağımsızlık Süreci ve Ukrayna Dış Politikasını Belirleyen Etmenler	326
6. 1990'lı Yıllarda Temel Parametreler Çerçevesinde Rusya Federasyonu-Ukrayna İlişkileri	335
6.1. Nükleer Silahların Rusya'ya Devri	335
6.2. Karadeniz Filosu'nun Geleceği.....	339
6.3. Kırım'ın Statüsü.....	346
7. 1990'lı Yıllarda Ukrayna'nın NATO ve AB ile İlişkileri.....	351
8. Vladimir Putin Dönemi-Rusya Ukrayna İlişkilerinde Sorunlu Alanlar.....	358
8.1. Rusya Federasyonu ile Ukrayna Arasında Sınır Hattının Belirlenmesi Sorunu	361
8.2. Ukrayna'da Turuncu Devrim ve Sonrası	364
8.3. Rus Enerji Politikalarında Ukrayna: Gaz Kesintileri ve Alternatif Projeler..	370
9. Vladimir Putin Dönemi'nde Ukrayna'nın NATO, AB İlişkileri ve Rusya Federasyonu'nun Buna Tepkisi	380

ALTINCI BÖLÜM

KIRIM MÜDAHALESİNE GİDEN SÜREÇTE RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ, GÜVENLİK POLİTİKASI VE KIRIM MÜDAHALESİNİN ULUSLARARASI TOPLUMDAKİ YANKILARI

1.Ukrayna'da Yeni Umutlara Yelken Açma: Viktor Yanukoviç Dönemi.....	393
2. Kırım Olayları ve Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesi	401
3. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesinin Gerekçeleri: Saldırgan Realizmi Test Etmek	408

4. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesinin Sonuçları	428
5. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine Karşı Uluslararası Tepkiler	430
5.1. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine ABD'nin Bakışı.....	431
5.2. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine AB'nin Bakışı.....	441
5.3. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine Eski Sovyet Ülkelerinin Bakışı	447
5.4. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine Türkiye'nin Bakışı.....	451
6. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi.....	454
7. Kırım ve Doğu Ukrayna'daki Son Gelişmeler.....	459
8. Doğu Ukrayna'daki Krizin Sonuçları	472
SONUÇ.....	478
KAYNAKLAR	485
DİĞER KAYNAKLAR	516
ÖZGEÇMİŞ.....	526

TABLÖLAR

Tablo 1. Uluslararası İlişkilerin Doğası ve Rusya'nın Değişen Konumu ve Fikirleri .	177
Tablo 2. Rusya'nın Büyük Güç Statüsündeki Kaynaklarındaki ve Esas Çıkarlarını Tanımlamasındaki Değişimler	181
Tablo 3. Yeltsin Döneminde Rus Ordusunun Dönüşümünde Önemli Olan Dört Dönem	185
Tablo 4. Ukrayna'nın Altı Bölgesinde Nüfusun Etnik Dağılımı.....	291
Tablo 5. Ukrayna'da Görülen Yönelimler.....	291
Tablo 6. Yıllara Göre Kırım'da Etnik Nüfus Yapısı ve Oranlarındaki Değişimler	308
Tablo 7. Tüm Kırımlıların Çıkarlarını Etkileyen Temel Sorunlar Nelerdir?	349

HARİTALAR

Harita 1. Ukrayna Siyasi Haritası	288
Harita 2. Kırım Siyasi Haritası	302
Harita 3. Rus Gazını Avrupa'ya Ukrayna Üzerinden Taşıyan Hatlar	374

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı Geçen Eser
A. yer	Aynı Yer
A.g.y.	Adı Geçen Yer
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AET	Avrasya Ekonomik Topluluğu
AGB	Avrasya Gümrük Birliği'nin
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirim Antlaşması
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
G-8	Sekizler Grubu
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova

GUAM-DEKÖ	GUAM-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
GUUAM	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan Azerbaycan, Moldova
IMF	Uluslararası Para Fonu
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KGB	Devlet Güvenlik Komitesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NRK	NATO-Rusya Konseyi
ODAÜ	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması
PESCO	Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Antlaşması
Ss.	Sayfa sayısı
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
RSFSC	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

“Sovyetler Birliği’nin çöküşü, yüzyılın en büyük jeopolitik felaketydi ve Rus halkı için gerçekten bir facia oldu. On milyonlarca vatandaşımız ve yurttaşımız kendilerini Rusya Federasyonu dışında buldu ...” Bu sözler Vladimir Putin’in 24 Nisan 2005 tarihinde Federal Meclis’te yaptığı konuşmadan bir kısımdı. Gerçekten de II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş dönemine damga vuran süper güçlerden biri olan Sovyetler Birliği’nin çöküşü, ani ve beklenmedik olmuş ve Putin’in de belirttiği üzere 20. yüzyılın en önemli olaylardan biri olma özelliğini taşımıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemin yapısında da bir değişim ve dönüşüm yaşanmış, belirsizlikler hâkim olmuş ve ABD görece baskın bir güç olarak uluslararası politikada tek kalmıştır. Sovyetler Birliği’nde yaşayan halklar da bağımsızlığını kazanmalarıyla beraber kendilerini karmaşık, krizlerle dolu bir siyasi ortamın içinde bulmuşlardır. Muazzam bir coğrafyadan nispeten daha sınırlı bir alana hapsolan Sovyetler Birliği’nin halefi olan Rusya Federasyonu’nun izleyeceği politikalar da bu noktada önem kazanmıştır.

Uluslararası politikada yeni bir aktör olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu’nun nasıl bir dış politika izleyeceği uluslararası arenada merak kazanırken; bağımsız bir büyük güç olarak mı yoksa Batı’nın gölgesinde normal bir güç olarak mı varlığını sürdüreceği 1990’lı yıllarda yoğun bir şekilde tartışılmış ve bununla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmada Rusya’nın yeni dönemdeki dış politikasına da değinilirken esas üzerinde durulacak esas nokta, müdahalecilik kavramı bağlamında Rusya’nın Ukrayna ile olan ilişkilerinin Kırım özelinde saldırgan realizmin varsayımları çerçevesinde incelenmesidir. Dolayısıyla çalışma bu yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Rusya’nın geçmişte izlediği emperyal ve müdahaleci politikaların Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da devam edip etmeyeceği uluslararası arenada endişe konusu olmuştur. Rusya geçmişte Moğolların saldırgan yapısından etkilenmiş, Moğol vesayeti altında merkezileşmiş, yayılmacı bir devlet haline gelmiş ve halkına sürekli aşıladığı tehdit ve tehlikede olma algısı, ülkeyi birleştirirken ülkenin saldırgan ve genişlemeci hedefleri her dönemde var olagelmıştır. Sovyetler Birliği dönemine kadar Rusya’nın

müdahaleci ve yayılcı politikasının altında yatan temel sebep ideolojik unsurdan ziyade, coğrafi faktör ve fırsat buldukça toprak genişletme esasına dayanmaktaydı. Sovyetler Birliği döneminde ise sosyalizm ideolojisini yaymak kadar tarihsel unsurlar da ön plana çıkmıştır. Nitekim Sovyet Rusya'nın Macaristan (1956), Çekoslovakya (1968) ve Afganistan (1979) müdahalelerinden de görüldüğü üzere, Sovyet Rusya sosyalist ideolojiyi taşıyan ve kendisinin desteklediği adayların iktidarı tehlikeye girdiği hemen her seferinde müdahale etme fırsatı bulmuştur.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki ilk yıllardaki Rusya'nın, Batı'nın güdümüne girdiği gözlemlenirken, özellikle iç politikada bir çekişmeye sahne olan Atlantikçilik ve Avrasyacılık düşüncelerinin dış politikaya yön verdiği de açık bir şekilde görülmüştür. Nitekim Atlantikçiler Batı ile işbirliğini savunurken Avrasyacılar ise Rusya'nın tarihsel ve geleneksel yönüne atıf yaparak Batı'nın dost olmadığını ve Rusya'nın bağımsız politikalar izlemesi gerektiğini her fırsatta dile getirmişlerdir. Avrasyacılık ekseninde şekillenen bu 'çok kutupluğa dayalı' dış politika anlayışı da Batı hegemonyasına karşı bir mesaj olma özelliği göstermiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda sosyal ve ekonomik krizlerle boğuşan Rusya Federasyonu Sovyetler Birliği'nin dağılmasını jeopolitik bir felaket olarak gören Putin iktidarı ile beraber önemli bir aktör olarak uluslararası arenada etkili ve saygın olma yolunda ilerlemiş ve pragmatik politikalar izlemeye gayret göstermiştir.

Sovyetler Birliği çöktükten sonra ortaya çıkan bir diğer önemli aktör de Ukrayna'dır. Rusya, geçmişten gelen ortak tarihsel, kültürel ve psikolojik bağlardan dolayı bu devleti kendi sınırı olarak kabul edip 'Rus' olarak görmüş ve Ukrayna'nın bağımsızlığını ve egemenliğini kabul etmekte bir hayli zorlanmıştır. Ukrayna ise Rusya'nın kendisine müdahale etmesi karşısında huzursuz olmuş, her fırsatta bağımsız, egemen bir devlet olduğunu vurgulamış ve Rus nüfuzuna karşı çıkmıştır. Ukrayna ile Rusya'yı karşı karşıya getiren nokta geçmişe dayanan tarihsel bağlarla birlikte, Ukrayna'nın jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Ukrayna, Avrupa ile Rusya arasında bir tampon rolü üstlenmekte ve Rusya bu bölgede büyük güç olmanın yolunun Ukrayna üzerinden geçtiğinin farkındadır. Bununla beraber Rusya'nın Kırım'da konuşlanan Karadeniz Filosu da Rusya'nın Karadeniz'deki güvenliğini sağlamada ve sıcak denizlere açılmasında son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca bu

bölgenin halkının çoğunluğunun Rus olması da Rusya'yı bu bölgeye bağlayan başka bir unsur olarak görülebilir.

Ukrayna ve Rusya 1990'lı yıllarda nükleer silahların devri, Karadeniz Filosu, Kırım'ın statüsü gibi birçok sorunu çözmek için karşı karşıya gelirken Putin döneminde de iki ülkenin arasındaki karasuları sorunu, gündemlerini epeyce meşgul etmiştir. Putin döneminde Turuncu Devrim vasıtasıyla yönünü Batıya çeviren ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile Avrupa Birliği'ne (AB) girme hedefleri olan Ukrayna'nın bu arzuları sürekli ya Rusya tarafından sabote edilmiş ya da Batı, Rusya'nın tepkisinden çekindiği için Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliği konusunda kararlı davranmamıştır. Ukrayna'nın NATO'ya girmesinin büyük bir felaket olacağını dile getiren Rusya'nın Kırım'da NATO şemsiyesi altında bir askeri üssü kabul etmesi elbette mümkün değildir. Dolayısıyla bölgede büyük ve sözü geçen bir güç olmayı amaçlayan Rusya Ukrayna'nın Batı'nın yörüngesi altına girmesinden rahatsız olmuş ve bu ülkeyi AB'ye alternatif olarak gördüğü Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) dâhil olması konusunda ikna için yoğun çaba harcamış ancak bunda başarılı olamamıştır. Bu doğrultuda Ukrayna'nın Yanukoviç önderliğinde AB Ortaklık Antlaşması'nı imzalamasını engelleyen Rusya, bunun sonucunda çıkan olaylarda Yanukoviç'in azledilmesini sağlamış ve Kırım'a müdahale etme fırsatını kaçırmamıştır. Böylece büyük güçlerin de olaya dâhil olmasıyla bu sorun, uluslararası bir krize dönüşmüş ve Ukrayna, doğusunda yaşanan olaylardan dolayı büyük bir istikrarsızlığa mahkûm olmuştur.

Rusya-Ukrayna ilişkileri çerçevesinde Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin değerlendirildiği bu tez çalışmasında, nitel araştırma yöntemi doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin halefi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun Ukrayna ile olan ilişkilerinde ortak çıkarlara ve çatışma alanlarına değinilerek Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesindeki temel güdüler ele alınacaktır. Araştırma kavramı müdahalecilik kavramı üzerinde şekillenirken, araştırmanın teorisi neorealist (yapısal) paradigmanın bir alt kolu olan saldırgan realizmdir. Çalışmanın amacı ise; Rusya ile Ukrayna arasında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra çözüme kavuşturulan ve geçmişten beri Rusya'nın arzularının ve hedeflerinin bulunduğu stratejik bir bölge olan Kırım'ın, Putin döneminde, Ukrayna-

Rusya ilişkileri kapsamında bir müdahale ile Rusya'ya dâhil edilmesi durumunu saldırgan realizm çerçevesinde derinlemesine ele almaktır. Bu konu incelenirken çeşitli araştırma sorularına cevaplar aranacaktır. Bunlar esasen şöyle sıralanabilir:

- Uluslararası politikada müdahalecilik nedir ve müdahaleciliğin Rus dış politikasındaki yansımaları nelerdir?
- Rusya'nın "büyük güç" olma ülküsü neyi amaçlamakta ve Rusya'nın bölgesel hegemon olması mümkün müdür?
- Ukrayna-Rusya ilişkilerinde işbirliği ve çatışma alanları nelerdir?
- Ukrayna ve özellikle Kırım Rusya için neden önemli ve Kırım'daki Karadeniz Filosu'nun Rusya için anlamı nedir?
- Ukrayna'nın NATO ve AB ile kurduğu ilişkiler Rusya için ne anlam ifade etmektedir?

Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Rusya'nın Kırım'a müdahalesini inceleyeceğimiz bu çalışmanın doğrulunu veya yanlışlığını test edeceğimiz temel varsayımları ise şunlardır:

- Neorealizmin vurguladığı gibi uluslararası politikada "bütüncül" (unitary) devletler, temel aktör olma özelliğini korumaktadırlar.
- Uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı tüm devletler güvenliklerini sağlamak için güçlerini arttırmak durumundadırlar.
- Uluslararası sistemin yapısındaki güç dağılımı devletlerin davranışlarını etkileyebilmektedir.
- Rusya yakın çevresinde yaşayan Rus azınlıkları bahane ederek bir devlete müdahale edebilmektedir; Rusya'nın emperyal arzuları tarihten beri var olagelmıştır.
- Rusya, ulusal çıkarları zarar gördüğünde bir devlete müdahale edebilmektedir; Ukrayna'nın hem Batı hem de Doğu ile ilişkilerini dengeleme çabası ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemektedir.

Putin dönemi Rus dış politikasında müdahalecilik kavramı bağlamında Rusya-Ukrayna ilişkileri çerçevesinde Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin değerlendirileceği bu tez çalışması, 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde müdahalecilik

kavramının anlamı, kapsamı ve kısaca tarihi ele alınırken, Rusya'nın bir devlete müdahale etmesinin altında yatan nedenler incelenmiş ve Sovyet dönemindeki Rus müdahaleciliği örnekler bağlamında ele alınmıştır.

Müdahalecilik konusunda Uluslararası İlişkiler disiplinde çok sayıda çalışma olmasına rağmen kavramın tanımı üzerinde herhangi bir fikir birliği mevcut değildir. Soğuk Savaş döneminde araştırmacılar bu kavram üzerinde çok fazla çalışma gerçekleştirirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu kavram daha çok “insancıl müdahale” (humanitarian intervention) uluslararası hukuk boyutuyla ele alınmıştır. Fakat çalışmada konu uluslararası politikadaki boyutuyla ele alınacağı için insancıl müdahale kavramına yer verilmeyecektir. Bununla birlikte James N. Rosenau'nun müdahalecilik konusundaki işlevselleştirmesi, kavramın sınırlandırılması ve bilimsellik kazanması adına kolaylık sağlamaktadır. Rosenau'ya göre müdahale, ‘alışlagelmişin-dışında’ (convention-breaking) ve ‘otoriteye-yönelik’ (authority-oriented) bir nitelik taşımaktadır. Çalışma boyunca Rosenau'nun bu işlevselleştirmesi temel alınarak incelenen müdahalecilik kavramı ayrıntısıyla analiz edilmiştir.

Realizmin gelişimi, neorealizmin temel varsayımları ve dış politika analizinde neorealizmin ayırt edici yönlerinin ortaya konulduğu ikinci bölümde esasında saldırgan realizm teorisi ele alınmıştır. Çalışmaya saldırgan realizmin kuramsal perspektifi çerçevesinde yaklaşmamızdaki temel neden ise uluslararası politikayı anarşi ekseninde bir güç mücadelesi olarak görmemiz ve bu minvalde uluslararası ilişkileri daha iyi anlamamıza katkı sağlayacak olmasıdır. Bilindiği üzere uluslararası sistemin anarşik yapısının ve güç kapasitesi dağılımının uluslararası politikada temel aktör olan devlet davranışlarını şekillendirmede önemli olduğunu varsayan neorealist teori, devletlerin güvenliklerini sağlamalarının temel amaçları olduğunu vurgulamaktadır. Bununla beraber neorealistler devletlerin davranışlarını incelerken onları bütüncül aktörler olarak ele almış ve iç politikayı göz ardı etmiştir. Ayrıca saldırgan realistlerin ısrarla vurguladığı üzere devletlerin güçlerini olabildiğince arttırmak isteği, bu gücü kazanmak için sürekli fırsatlar peşinde koşma arzusu, devletlerin ulusal çıkarları bağlamında hareket etmesinin temel amaçlarından biri olduğu ve son kertede bölgesel hegemon olma arayışı uluslararası politikada büyük güç olma adına önem arz etmektedir.

Rusya'nın geçmişten gelen emperyal ve müdahaleci geleneği Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da özellikle Putin döneminde sürdürme arzusu Gürcistan (2008), Suriye (2011), çalışmanın esasını oluşturan Kırım (2014) örneğinde açıkça görülmektedir. Öte yandan neorealistler devletlerin davranışını değerlendirirken devletlerin tarihini ve psikolojik etkenleri göz ardı etmekte ve o dönemdeki uluslararası sistemin yapısının devletlerin davranışlarına, devletlerin davranışlarının da sistemin yapısına yön verdiğini savunmaktadır. Yani karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Ancak bu durum Rusya'nın geçmişten gelen saldırgan eğilimleri ve müdahaleci yapısını göz ardı ettiği için Rusya'nın dış politikadaki tutumlarını değerlendirmede bu yönüyle eksik kalmaktadır. Bununla beraber neorealistlerin iddia ettiği anarşi ortamında işbirliğinin mümkün olmadığı anlayışına neoliberaler, karşı çıkıp devletler arasında bir karşılıklı bağımlılık ekseninde işbirliğinin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Anarşi ortamında işbirliğinin zaman zaman mümkün olacağı Rusya'nın özellikle enerji kartını kullanmasında açık bir şekilde görülürken bu yine de Rusya'nın uluslararası politikadaki temel motivasyonunun güç olduğu geçeceğini değiştirmemektedir. Dolayısıyla çalışmada Rusya'nın ulusal çıkarları zarar gördüğünde müdahalede bulunabileceği ve gücünü arttırmak için önüne çıkan her fırsatı pragmatik ekseninde değerlendireceği izlediği politikalarla ortaya çıkmıştır.

Üçüncü bölümde ise Gorbaçov'un başlattığı glasnost ve perestroyka politikalarının Rus iç ve dış politikasındaki etkileri incelenirken, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra onun halefi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun Putin dönemine kadar geçirdiği değişim ve dönüşüm analiz edilmiş ve Rusya'nın Batı destekli reformlarına yer verilmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Ukrayna'nın bu oluşuma tepkileri incelenmiştir. Ukrayna, BDT'yi Rusya'nın, kendi egemenliğini ve bağımsızlığını sınırlayan ve Ukrayna üzerinde nüfuz kurmasını amaçlayan bir yapı olarak görürken bu oluşumun daha gevşek bir yapıda olması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla BDT içindeki faaliyetlerini sınırlı tutmuştur. Bununla beraber bu bölümde Rus siyasal yaklaşımların (Atlantikçiler, Merkezçiler ve Avrasyacılar) fikirlerinin dış politikaya yansımaları ve özellikle Ukrayna ve yakın çevreye ilişkin değerlendirmeleri ele alınmıştır. Bununla beraber Rus askeri doktrini ve güvenlik politikasının dış politika üzerindeki etkisi incelenirken, Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunması bağlamında hayati olarak gördüğü "yakın çevre" politikası da değerlendirilirken, Ukrayna'nın yakın

çevredeki önemine değinilmiştir. Son olarak Rusya'nın güvenlik politikasının temel ayaklarından biri olan 1990'lı yıllardaki Rusya'nın NATO ile ilişkileri de ele alınmıştır.

Özellikle Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Rus iç ve dış politikasında yaşanan değişim dördüncü bölümde analiz edilirken, Ukrayna'nın NATO ve AB ile ilişkilerinin Rusya tarafından nasıl karşılandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Putin'in ilan ettiği yeni askeri doktrini, güvenlik politikası ve dış politika konsepti de Rusya'nın özellikle yakın çevresi ve Batı ile olan ilişkilerini anlamada yol gösterici olmuştur. Özellikle "çok kutuplu" ve "pragmatik" dış politika anlayışı Putin döneminde de üzerinde durulan önemli noktalardan biridir. Bunun yanında Putin'in BDT'ye bakışı ve Rusya'nın BDT'nin alt yapılanmaları olarak gördüğü KGAÖ ve AEB'nin Rus dış politikasındaki önemine dikkat çekilirken, Ukrayna'nın bu yapılanmalardaki önemi ve rolü incelenmiştir. Öte yandan Batı desteğiyle ve Ukrayna liderliğinde Rusya'ya karşı tepki olarak oluşturulan Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GU(U)AM) ele alınmıştır. Bununla beraber Putin dönemi Rusya'nın AB ile NATO ilişkileri ele alınırken, Medvedev döneminde Rus dış politikasını şekillendiren uluslararası politikadaki gelişmeler de analiz edilmiştir. Putin'in Medvedev sonrasında tekrar iktidara gelmesiyle birlikte, Rusya'nın Kırım'a müdahalesi öncesinde AB, ABD ve NATO'nun Rusya'ya karşı tutumu değerlendirilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde Ukrayna ve Kırım'ın tarihsel sürecine değinilip, Rusya Federasyonu-Ukrayna ilişkileri analiz edilmiştir. Tarihsel sürece değinmemizin temel nedeni, Rusya'nın Ukrayna ve Kırım ile olan geçmişten gelen güçlü ortak tarihsel ve kültürel bağları dolayısıyla Ukrayna ve Kırım üzerindeki arzularında bu tarihsel motivasyonların da etkili olmasıdır. Diğer bir deyişle Rusya'nın Ukrayna'ya karşı izlediği dış politikasında tarihsel ortak bağlar deneyimi etkili olmuştur. Bununla birlikte bu bölümde Ukrayna ve özellikle Kırım'ın Rusya için önemine değinilirken Kırım'ın jeopolitik önemine Zbigniew Brzezinski ve Aleksandr Dugin gibi önemli jeopolitisyenlerin Ukrayna hakkındaki görüşlerine de başvurulmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Rusya ile Ukrayna arasındaki Sovyetler Birliği döneminden kalan nükleer silahların devri, Karadeniz filosu, Kırım'ın statüsü gibi temel problemlerin çözülmesinde iki aktörün çabaları ve Batı'nın bu konudaki tutumu da incelenmiştir. Bununla beraber Putin'in ilk döneminde Rusya ile Ukrayna arasında çözülemeyen kara suları sorunlarına

da değinilmiştir. Ukrayna’da yaşanan Turuncu Devrim, NATO’nun genişlemeci tutumu ve Ukrayna’nın bu dönemde yakından ilgilendiği AB ve NATO’ya girme çabalarının Rusya’da uyandırdığı öfke uluslararası sistemin yapısı bağlamında ele alınmıştır. Ukrayna’nın Rusya’ya enerji yönünden olan bağımlılığı da ele alınırken Rusya’nın enerji kartının Ukrayna’nın bağımsız hareket etme serbestiyetini kısıtladığı görülmüştür.

Çalışmanın esas bulgularına ulaştığımız altıncı ya da son bölümünde ise özellikle Rusya ve Ukrayna gibi temel iki aktörün mücadelesine Kırım müdahalesi üzerinden yoğunlaşmıştır. Bilindiği üzere Yanukoviç iktidara geldiğinde AB ile ortaklığın ve entegrasyonun derinleşmesini sağlayacak olan Ortaklık Antlaşmasını 2013’ün sonlarına doğru imzalamaktan vazgeçmiştir. Bunun sonucunda özellikle ideolojik, kültürel ve sosyal anlamda doğu ve batı olarak iki kampa ayrılan Ukrayna halkından özellikle batısındaki halk, yoğun protesto gösterileri başlatmış ve Yanukoviç’in Rusya’nın baskısından dolayı bu antlaşmayı imzalamadığını ileri sürmüştür. Bu protesto gösterilerinin şiddeti artmış ve Yanukoviç görevinden azledilmek durumunda kalmıştır. Bu duruma kayıtsız kalamayan Rusya da Ukrayna’nın Yanukoviç’i Cumhurbaşkanlığı görevinden uzaklaştırılmasına sert bir tepki göstermiş ve ulusal çıkarlarını koruma bağlamında Kırım’a müdahalede bulunmuş ve ülkeyi ilhak etmiştir. Bunun yanında Doğu Ukrayna’da özellikle Rusça konuşanların çoğunlukta olduğu Donbas bölgesindeki ayrılıkçılara da destek vererek bu bölgeyi istikrarsızlaştırmıştır. Bu bölümde Rusya’nın Kırım’ı ilhakının uluslararası hukuka aykırı olup olmadığı değerlendirilmiş ve Batı’nın ve diğer aktörlerin Rusya’nın Kırım’ı ilhakından nasıl etkilendiği ve ne tür tepkiler gösterdiği analiz edilmiştir.

Rusya’nın Kırım’a müdahale etmesinin ardında yatan motivasyonların ne olduğu üzerinde çeşitli iddialar ortaya atılmıştır, kimi araştırmacılar bu eylemi Putin’in iç politikada popülerlik kazanması uğruna gerçekleştirdiğini; kimisi Ukrayna ile olan tarihsel ve psikolojik bağlarından dolayı; kimisi Rusya’nın ‘çok kutuplu’ yeni dünya düzenini inşa etmek için; kimisi Rus emperyalizminin yeniden hortladığını; saldırgan realizmin önemli temsilcilerinden olan Mearsheimer da Rusya’nın bu eyleminin tamamen Batı’nın suçu olduğunu, Batı’nın Rusya’nın ulusal çıkarları bağlamında en önemli devletlerden biri olan Ukrayna’yı NATO ve AB’ye almak için Rusya’yı kışkırttığını, dolayısıyla bir tehdit algılayan Rusya’nın da Kırım’a müdahale etmek zorunda kaldığını

belirtmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında bu ve benzeri iddialar incelenmiş ve Rusya'nın bu eylemlerinin neorealistlerin iddia ettiği gibi uluslararası sistemin yapısı ve Rusya'nın büyük güç olma arzusundan mı yoksa Ukrayna iç politikasında yaşanan eylemlerin konjonktürel bir ekseninde Rusya'nın fırsatları değerlendirerek müdahale etmesini zorunlu kılmasından mı kaynaklandığı analiz edilmiş ve bu doğrultuda ulaşılan sonuçlara değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYET RUSYA VE MÜDAHALECİLİK KAVRAMI

1. Müdahale/Müdahalecilik Kavramının Anlam ve Kapsamı

Uluslararası politikada devletler ulusal çıkarlarıyla örtüşmeyen olay ve olgularda ahlaki ve hukuki ilkeleri gözetmeden bir devlete müdahalede bulunabilirler. Bir devletin hedef devlete müdahalesi ekonomik, diplomatik ve askeri müdahale şeklinde gerçekleşebilir. Müdahale konusunda literatürde çok fazla çalışma ve tanımlama olmasına rağmen bu kavram tarafından belirlenen olgular üzerinde sağlanmış herhangi bir fikir birliği mevcut değildir. Dolayısıyla müdahalenin tanımı konusunda bir belirsizlik hâkim olup daha kesin terimlerle kavramsallaştırma sorunu yaşanmaktadır. Bu da kavramın tanımını daha da karmaşıklaştırmıştır. Müdahalenin açık ve net tanımlanmasına geçmeden önce literatürde müdahale kavramı konusunda neler yazıldığı hususunu incelemekte yarar vardır.

Müdahale (intervention) herhangi bir toplulukta bulunabilecek ve üzerinde çokça düşünülmesi gereken etikliği tartışılan meselelerin başında gelmektedir. İnsan özünü, bireylerin özgürlüğü, grupların yapısı ve bir düzenin varlığı hususlarını içermektedir. Müdahale halkların itibarını sabote edebilir veya arttırabilir; özelemlerini gerçekleştirme, kendi kaderlerini tasarlayabilme şansı sunar ya da bunları engelleyebilir. Bu yüzden bir uluslararası aktörün diğerine müdahale etmesinin ne zaman ve nasıl olduğu sorusuyla insancıl bir endişe duyulmaktadır. Sadece ahlaki bir kaygı göz önünde bulundurulmasıyla ve bir başkasının iç işlerine karışmasının yasal ve meşru olduğu durumlarda başarılı bir müdahalenin nasıl olacağı şeklinde bir stratejik soru sorulması makuldür. Onun haricinde gerçekleştirilen müdahaleler uluslararası toplumda meşru olarak kabul edilmemektedir.¹

¹James N. Rosenau, "Intervention as a Scientific Concept," *Journal of Conflict Resolution*, C. 13, S. 2, 1969, s. 150.

Müdahale kavramının akademik çalışma yetersizliğinden dolayı eksik kaldığına vurgu yapan Rosenau, kavramı daha açık ve net ifadelerle tanımlamaya çalışmıştır. Rosenau'ya göre bazı gözlemciler, müdahaleyi belirli davranış biçimleri olarak kabul ederken diğerleri onun, davranışın altında yatan belli sebepleri içerdiğini düşünürler; bir diğer grup ise müdahaleyi davranıştan kaynaklanan sonuçları ele alarak irdeler; dördüncü yaklaşım ise müdahaleyi davranışın uyması gereken belirli standartları ele alarak tanımlar. Farklı tanım seçeneklerinden çıkarılan temel sonuç, müdahale, bir devletin başka bir devlet işlerini etkilediği herhangi bir eylem olarak tanımlanması şeklindedir. Bu tanımlama her türlü eylemin müdahalecilik kapsamına girmesini sağlar ki bu da kavramın çok geniş bir bağlamda ele alınmasına neden olmakta ve politikayı analiz etmede bu kavramı işlevsiz kılmaktadır. Bunun yanında Uluslararası İlişkiler literatüründe askeri müdahale, propaganda yoluyla müdahale, ekonomik müdahale, diplomatik müdahale gibi türlerden oluşan müdahalecilik tartışmaları hâkimdir. Aslında çoğu zaman müdahale; emperyalizm, saldırganlık, sömürgecilik, neo-sömürgecilik, savaş ve ulusların iş birlikçi olmayan etkileşimlerini belirlemek için kullanılan diğer büyük terimlerle eş anlamlı olabilecek manada genel bir şekilde de tanımlanmaktadır.²

Holsti, müdahalenin, devrimcilerin ülke dışında eğitildiği, örgütlendiği ve silahlandığı makul açık eylemlere ek olarak, bu olgunun; dış desteğin belirleyici olabileceği iç krizlerde bir hükümet veya muhalefeti destekleme veya reddetmeyi, ayrımcı ticaret politikalarını, propagandayı, casusluk gibi eylemleri içerebildiğini ileri sürmüştür. Holsti, tanınmış bir devletin hedef devlette bağ kurmanın bir aracı olan müdahale yöntemleri esas olarak 6 gruba ayrılıp ele alınıp incelemektedir. Bunlar:³

1. Diplomatik Müdahale (Diplomatic Interference)
2. Farklı Türde Gizli Faaliyetler Yürütme veya Destekleme (Clandestine Political Action)
3. Güç Gösterisinde veya Güç Tehdidinde Bulunma (Demonstrations of Force)

²James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York: Free Press, 1971, ss. 280-281.

³Kalevi Jaakko Holsti, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3. ed., Englewood Cliffs, New York: Prentice Hall, 1967, ss. 280-282.

4. Yıkıcı Eylemler Aracılığıyla Müdahale (Subversion)

5. Gerilla Savaşlarını Destekleme (Guerrilla (Unconventional) Warfare)

6. Doğrudan Askeri Müdahale (Military Intervention).

Holsti'nin bu sınıflandırması sistematik ve işlevsel bir sınıflandırmadan yoksunken, müdahalenin ne olduğundan ziyade daha çok bir devletin diğer devlet üzerindeki herhangi bir eylemini müdahale türü olarak kabul etmesi, anlam belirsizliğine yol açmaktadır. Dolayısıyla Holsti'nin bu sınıflandırması çok genel yargıları içerdiği için kavramın anlaşılmasını güç kılmıştır.

Hatta Graber daha da ileriye giderek dış yardım programlarını da müdahalecilik kapsamına sokmaya çalışmış, böylece kavramın kapsamını daha da genişletmiştir. Graber çalışmasında Truman ve Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD'nin Sovyet komünizminin yayılmasını engellemek amacıyla dost ülkelere yaptığı yardımları da onların politikasını etkilediği düşüncesiyle müdahale kapsamına almış ve kavramın kapsamını daha da genişletmiştir.⁴ Fakat dış yardım programlarının hepsini müdahale olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu programların müdahale olarak kabul edilmesi için daha önce siyasi olmayan bir dış yardım programına siyasi “şartların” sokulması durumu askeri olmayan bir müdahale türünün (ekonomik müdahale) bir başka açık örneği olarak kabul edilebilir.⁵

Beloff, müdahaleyi bir devletin, diğer devletlerin iç yapılarını ve dış davranışlarını çeşitli derecelerde baskı uygulayarak etkileme girişimi olarak ifade etmiştir.⁶ Müdahalede gücün rolüne vurgu yapan Waltz da müdahaleyi, “*belirli devletlerdeki ya da bölgelerdeki koşulları değiştirerek, bağımlı devletleri, süper güçlerin çıkarları çerçevesinde kurallara uygun siyasi düzenlemeler anlayışına uyumlu hale getirmek için gerçekleştirdikleri güçlü girişimler*”⁷ olarak belirtmiştir. Kelsen müdahaleyi diktatörce

⁴Doris A. Graber, “The Truman and Eisenhower Doctrines in the Light of the Doctrine of Non-Intervention”, *Political Science Quarterly*, C. 73, S. 3, 1958, ss. 321-324.

⁵ Rosenau, a.g.e., s. 163.

⁶Max Beloff, “Reflections on Intervention”, *Journal of International Affairs*, C.22, S.2, 1968, s. 198.

⁷Kenneth N. Waltz “Conflict in World Politics”, *Conflict in World Politics*, ed., Kenneth N. Waltz, Steven L. Spiegel, Cambridge: Winthrop Press, 1977, s. 465.

bir girişim, tehdit veya güç kullanımı olarak tanımlarken;⁸ Murdock ise müdahaleyi bir devletin diğer devletin içişlerine zorla karışması olarak; barışçıl olmayan, genelde güçlü devletin zayıf devlete uyguladığı kaba ve kontrolsüz bir yöntem⁹ olarak tanımlamıştır. Bull da müdahaleyi, “*egemen bir devletin ya da daha geniş bir tanımıyla bağımsız siyasal bir topluluğun yetki alanına başka bir devletin diktatörce bir şekilde ya da zorla dahil olması*” şeklinde tanımlamıştır ve bu kavramı devletin kendi topraklarında vatandaşlarıyla iç meseleleri belirleme hakkı üzerinde ya da dış ilişkilerini yürütme hakkı üzerinde başka bir devletin müdahil olması¹⁰ şeklinde yorumlamıştır.

Keskin’e göre müdahale sınırlı bir kapsamda “*bir devletin başka bir devletin iç ve dış işlerine zorlayıcı veya emredici bir şekilde ve bu devletin tutumunu değiştirmek ya da bu devlette bazı değişiklikler yaratmak amacıyla karışması*” şeklinde de tanımlanabilir. Bununla birlikte saldırıya yakın olan bir eylem, siyasi veya ekonomik baskı, bazen açıkta bir savaş gemisinin bulundurulması, hatta bazen devletlerin iç işlerini ilgilendiren bir olayın da başka bir devlet tarafından tartışılmaya açılması da müdahale kapsamında değerlendirilebilmektedir.¹¹ Görüldüğü üzere müdahalenin tanımını genişletmek mümkündür. En genel anlamda müdahale bir devletin, başka bir devletteki otorite düzenini baltalamaya veya değiştirmeye çalıştığı veya devletin iç değerlerdeki seçimini şekillendirmeyi amaçladığı doğrudan veya dolaylı, kuvvet başvurarak veya başvurmadan muhtemel tüm yöntemleri kapsayan¹² genel bir olgu olarak da tanımlanmaktadır.

Bu yöntemler farklı şekilde olabilmektedir. Devletler veya uluslararası örgütler tarafından, zorlayıcı veya zorlayıcı olmayan, askeri veya askeri olmayan yöntemleri içermektedir. Askeri seçenekler içerisinde kuvvet kullanma, abluka, hava ve füze saldırısı, silah yardımı, eğitim desteği, istihbarat, lojistik destek ve örtülü operasyonlar

⁸Hans Kelsen, Robert W. Tucker, *Principles of International Law*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1967, s. 74.

⁹James Oliver Murdock, “Collective Security Distinguished from Intervention”, *The American Journal of International Law*, C. 56, S. 2, 1962, s. 500.

¹⁰Hedley Bull, *Intervention in World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 1955, s. 1.

¹¹Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s. 103.

¹²Hasan-Askari Rizvi, “External Intervention”, *Pakistan Horizon*, C. 34, S.2, 1981, ss. 61-62.

bulunmaktadır. Askeri olmayan seçenekler ise insani yardım, ekonomik ve ticari ambargo, çatışan taraflara mali destek verilmesi olarak kabul edilebilmektedir.¹³

Karma bir araç olan müdahaleyi kabaca bir devletin bir diğerinin iç veya dış işlerine karışması olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda müdahaleyi etkileyen çeşitli sistemik ve ülkesel faktörlerden söz etmek mümkündür. İlk olarak uluslararası sistemdeki güç dağılımının simetrik olmayışı ve eşit olmayan bir yapı müdahaleyi kolaylaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Başka bir ifadeyle uluslararası sistemde büyük ve güçlü devletlerle küçük ve güçsüz devletlerin birlikte yer alması, birinci gruptaki devletlerin, diğerlerine yönelik olarak müdahale şeklinde ifade edilebilecek bir nüfuz biçimi uygulamasını kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan, uluslararası sistemin yapısı da devletlerin müdahaleyi bir nüfuz aracı olarak kullanabilmesinde belirleyici ve önemli bir rol oynamaktadır. İkinci olarak, bir ülkede yaşayan insanların dil, din, kültür ve etnik köken bağlamında önemli farklılıklar gösterdiği hallerde, bu durumun siyasal iktidarın bu esaslar kapsamında paylaşılması ya da ayrılma taleplerini gündeme getirmesine zemin hazırlayabilmektedir. Aynı zamanda bu yöndeki hareketlerin, çeşitli tutum ve eylemlerin, üçüncü tarafların söz konusu durumlara müdahalesini kolaylaştırdığı görülmektedir.¹⁴

Rosenau'ya göre kimi analistler müdahaleciliğin genel tanımlamadaki bu belirsizliğinden dolayı müdahaleyi daha kesin kavramlarla kavramsallaştırmaya çalışmışlardır. Kavramsal kesinliğin müdahaleci davranışın bir devletin başka bir devletin içişlerine zorla karışmasıyla sınırlanan bir formülasyonla sağlandığını ileri sürmüşlerdir. Yani müdahale; bir devletin işlerinin bir başka devletin eylemleri tarafından iradesi dışında değiştirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla müdahale güç kullanımı veya tehditle yakından ilişkilidir. Müdahaleden bahsedilmesi için bir zorlama olmalıdır çünkü devletler, egemendir ve bundan dolayı tehdide uğramazsa ya da güç uygulanmazsa istenmeyen değişikliklere maruz kalmazlar.¹⁵

¹³Haydar Çakmak, *ABD'nin Askeri Müdahalesi: 1801'den Günümüze*, 2. b, Ankara: Kaynak Yayınları, 2016, s. 31.

¹⁴Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, "Dış Politika Analizinde Temel Ögeler", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, ss. 42-43.

¹⁵Rosenau, a.g.e. ss. 153-154.

Uluslararası hukuk uzmanlarının birçoğu konuyla ilgili olabilecek çok fazla davranışı ihmal ettiği için yukarıda belirtilen daha kesin kavramlarla ifade edilmeye çalışılan kesin formülasyona karşı çıkmaktadırlar. Müdahaleciliği kesin kavramlarla kavramsallaştırmaya çalışan analistler daha da ileriye giderek sıklıkla ortaya çıkan çeşitli iç işlere karışma türlerini mazur görmekte-dirler. Ancak Thomas ve Thomas' a göre, diğer devletler üzerindeki ekonomik baskılar; bir devleti konuşma, basın ve radyo özgürlüğünü engellemeye zorlamak için siyasi tehditlerle desteklenen diplomatik talepler; beşinci kol faaliyetleri, başka bir devletin halkının kendi hükümetine/devletine karşı isyana teşvik edilmesi ve daha birçok gelişmiş iç işlere karışma yöntemini birçok açıdan müdahalenin başlığı altında değerlendirilmelidir. Buna göre zorlama veya kısıtlama zorlayıcı güç kullanımına dayansın ya da dayanmasın, müdahalenin kesin ve kullanışlı bir tanımının anahtarı olduğu iddia edilmektedir; fiziksel güç, ekonomik baskı veya başka bir tür zorlama yöntemiyle gerçekleştirilen eylemin müdahale olması onun ne şekilde uygulandığı değil de bir tür zorlama olmasıyla alakalıdır. Daha doğru bir ifadeyle “müdahalenin özü zorlama girişimidir.”¹⁶ Aslında Thomas ve Thomas da müdahaleci davranışı diğer uluslararası eylem türünden ayıran çizgi hakkındaki o net ayrımı açıklayamadığından kavramın tanımı belirsiz kalmaya devam etmiştir. Dolayısıyla bu formülasyon da net bir tanımlamaya yer vermediği için tanımlama sorunsalını çözememiştir.

Müdahale tanımından ziyade müdahale türlerini ve yöntemlerini inceleyen Holliday, müdahaleyi ana boyutları çerçevesinde aktörlere, yönetime ve alana göre üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Müdahale eden aktöre göre devlet (states) ve devlet dışı (non-states); müdahale yöntemine göre, zorlayıcı (coercive) ve zorlayıcı olmayan (non-coercive); müdahale alanına göre, iç (internal) ve dış (external) müdahale şeklinde gibi bir tipoloji sunmaktadır. Holliday zorlayıcı müdahale yöntemini müdahale alanına göre iç ve dış müdahale olarak ayırırken; iç müdahalenin bir yöntemi olan “saldırgan devlet angajmanlı” (belligerent state engagement) müdahalenin egemen devletler olarak kabul edilse de edilmeseler de siyasi varlıklar arasındaki tüm silahlı çatışmaları kapsadığını belirtmiştir. Ona göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde “arabuluculuk” (peacemaking) olarak bilinen barış operasyonlarının yaratıcı biçimi, saldırgan devlet

¹⁶Ann Van Wynnew Thomas, A.J. Thomas, *Non-Intervention: The Law and Its Import in the Americas*, Dallas, Texas: Southern Methodist University Press, 1956, s. 69-72.

katılımının farklı bir iç müdahale versiyonu olarak ortaya çıkmıştır. Bu müdahale geleneksel savaşın amaçlarından çok farklı hedefleri kapsamına rağmen, müdahale yöntemi hedef toplumun siyasi gündemine gerçekleştirilen hem askeri hem de düşmanca eylemlerle aynıdır. Holliday dış müdahaleye ise “saldırgan devlet baskısını” (aggressive state pressure) koymuştur. Saldırgan devlet baskısı şeklindeki zorlayıcı dış müdahale yaptırımları içermektedir. Yaptırımlar birçok türde olabilir ancak daha çok ekonomik bakımdan devlet yönetiminin sıkıntıya sokulmasını sağlayan zorlayıcı ekonomik araçların bir türü ya da “ekonomik savaş” olarak görülebilir.¹⁷

Holliday’a göre, zorlayıcı olmayan iç müdahale yöntemin bir türünü ‘anlaşmalı devlet angajmanı’dır (consensual state engagement). Geniş bir kategoriden oluşan bu müdahale yönteminde, devletlerin sınır ötesi eylemde bulunabilmeleri için birçok yol vardır. Bu yöntem dönemin BM Genel Sekreteri Butros Gali ile özdeşleşen ateşkesler sonrasında uygulanan barışı koruma (peace-keeping) operasyonlarıdır. Rızaya dayalı olan bu yöntemle devletler, sıkıntı içindeki toplumlara birçok türde insani yardım sağlayabilir. Holliday, son olarak da zorlayıcı olmayan dış müdahale türüne ise ‘tutarsız devlet baskısı’nı (discursive state pressure) koymuştur. Söylemsel devlet baskısına örnek olarak “diplomatik baskı” gösterilebilir. Bu tür müdahalede birçok biçim ve maddi içerik değişikliğine rağmen, diplomasi, uluslararası ilişkilerin¹⁸ merkezinde yer alır ve Holliday’a göre, devletler; yazışma, özel görüşmeler, görüş alışverişi, lobcilik, ziyaretler, tehditler ve diğer ilgili faaliyetleri kullanarak belirli veya daha geniş çıkarları dile getirmelerini ve koordine etmelerini sağlamaktadırlar.¹⁹ Holliday’ın müdahale kapsamında çizdiği bu çerçeve daha çok uluslararası hukuk boyutunu kapsadığı için bu tür tanımlamalar analizimizin dışında bırakılacaktır ve çalışmada müdahale daha çok uluslararası politika bağlamında değerlendirilecektir.

Winfield ise uluslararası hukukta müdahalenin şaşırtıcı bir anlam belirsizliğine sahip olduğunu belirtirken, müdahalenin tanımından ziyade müdahale türleri üzerinde durmuş ve kavramı üçe ayırarak bir ayırmda bulunmuştur: “iç” (internal), “dış”

¹⁷Ian Holliday, “Ethics of Intervention: Just War Theory and the Challenge of the 21st Century”, *International Relations*, C. 17, S.2, 2003, ss. 120-122.

¹⁸Çalışmada, birçok araştırmacının da kullandığı gibi, bilim dalı olarak, Uluslararası İlişkilerin ilk harflerini büyük yazarken, ilişkiler söz konusu olduğunda küçük harf şeklinde yazılacaktır.

¹⁹a.g.e., ss. 122-123.

(external) ve “cezalandırıcı” (punitive). Winfield, iç müdahaleyi “*bir devletin bir başka devletteki ihtilaflı toplum kesimleri üzerinden meşru hükümet ya da isyancılar lehine olacak şekilde onun iç işlerine karışması*” olarak tanımlamıştır. Örneğin 1936-38’de İspanya İç Savaşı sırasında Almanya ve İtalya General Franco’nun yanında yer alarak,²⁰ aynı şekilde Rusya, Ekim 1956’da Macar halkının ayaklanmasına karışarak iç işlerine müdahalede bulunmuştur.

Winfield’a göre dış müdahale ise “*bir devletin onunla ilişkili diğer devletlerin rızası olmadan bir devlete müdahalesi*”ni kapsamaktadır. Örneğin İtalya II. Dünya Savaşı’na Almanya’nın yanında ve Büyük Britanya’ya karşı savaşa girerek, diğer devletlerin ilişkilerine (genellikle düşmanca ilişkilere) müdahale etmiştir. Başka bir deyişle, dış müdahale, diğer bir devletin dış işlerine müdahalesidir. Bu tür bir müdahale savaş ilanı ile eşdeğerdir. Son olarak cezalandırıcı müdahaleyi ise, özellikle 19. yüzyılda görülen “*bir devletin, antlaşma yükümlülüklerine uymayan ve bu şekilde uluslararası hukuku ihlal eden bir devleti, antlaşma yükümlülüklerine uymaya mecbur bırakmak için gerçekleştirdiği barışçıl abluka yöntemi*” olarak tanımlamıştır.²¹ Rosenau bu şekilde müdahale kavramı çerçevesinde ayırım yapmanın gereksizliğine vurgu yaparken, müdahale kavramının kesinlikten yoksun olduğunu birçok çalışmada belirtmiştir. Her ne şekilde tanımlanmış olursa olsun müdahalenin varlığını yokluğundan ayıran çizgiyi tespit etmenin zor olduğunu belirtmiştir. Pek çok farklı etkinlik, amaç ve sonucun müdahaleyi oluşturduğu düşünülse de bu tanımların anahtar terimleri belirsizlik içermekte ve ampirik olguları ayırt etmede başarısız²² olduğunu ileri sürmüştür.

Müdahalenin ulusal çıkarla ilişkisini de inceleyen Rosenau, müdahale stratejisi uzmanlarının müdahaleci davranışın ortaya çıkabileceği durumların çeşitliliğini ve onun başarılı ya da başarısız olabileceği koşulları anlamak için ampirik hipotezleri formüle etmek ve test etmek yerine, kaçınılmaz olarak herhangi bir ahlaki ilke veya yasal hükümde olduğu gibi yanılıcı ve gözleme dayanmayan bir standarda, ulusal çıkara geri döndüğünü belirtmektedir.²³ Ona göre ulusal çıkar yalnızca insan istek ve ihtiyaçlarının yansıtıldığı bir etikettir ve egemen kişi ya da sınıfın dışarıdaki çıkarlarını karar alma

²⁰Percy H. Winfield, *The Foundations and the Future of International Law*, Cambridge: University Press, 1941, s. 32.

²¹a.g.e., ss. 32-33.

²²Rosenau, a.g.e., s. 154.

²³ a.g.e., s. 157.

analizinde temsil edilen öznelci yaklaşımdır; bu açıdan ulusal çıkar, karar vericilerin karar verdiği şey haline gelir ve sadece kendi fikir ve anlayışlarını yansıtır ve bu nedenle, bir ulusun kendi isteklerini ve ihtiyaçlarını müdahaleci bir davranışı gerektirecek şekilde tanımlanmasına yol açabilecek durumları hiçbir şekilde birbirinden ayıramaz.²⁴

Karar vericilere stratejilerini soyut ilkelere ziyade ulusal çıkara dayandırmaları gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmak ve karar vericilerin “hayati menfaatleri açıkça ve kaçınılmaz şekilde tehdit edildiğinde” ve sadece “kendi güvenlikleri” için “hayati” durumlar söz konusu olduğunda onlara bir devlete müdahale etmeleri gerektiğini söylemek çok da yararlı bir tavsiye değildir. Çünkü “hayati, açık ve kaçınılmaz” olmanın kıstasları ayrıntılarıyla izah edilmemiş durumdadır. Uluslararası ortamın nasıl görüldüğüne ve güvenlik ile neyin kastedildiğine bağlı olarak tüm koşullar güvenliğe tehdit olarak görülebilir ya da hiçbir koşul tehdit olarak görülemeyebilir. Çünkü bir devlet için hayati olan bir başkası için ikincildir ve birincisi için kesin olan ikincisi için belirsiz olabilir. Diğer bir deyişle çıkar ve güvenlik kavramları değişkendir.²⁵

Müdahalenin etkisinin ölçülmesi sorunsalında ulusal çıkarla ilişkisini inceleyen Morgenthau müdahalenin ulusal çıkarla uyumlu olduğunda başarılı, olmadığında ise başarısız olduğunu iddia etmiştir. Morgenthau bunun daha iyi anlaşılması için Sovyet Rusya’nın Macaristan’a müdahalesi (1956) ABD’nin Küba’ya müdahalesi (1961) örneklerinden yola çıkmıştır. Ulusal çıkarlarına büyük önem veren Sovyetler Birliği müdahalenin başarısını diğer tüm hususların üzerine koymuş ve başarıya ulaşmıştır. Sovyet itibarı, müdahale sonrasında sadece geçici olarak, değer kaybetse de birkaç yıl içerisinde, Macaristan’ın Komünist dünyada kalmasıyla Sovyetler Birliği’nin itibarı yenilenmişti. Öte yandan ABD “Küba’ya rasyonel bir biçimde müdahale etme sorununa” çözüm yolu aramamıştı. Castro hükümetini, herhangi bir itibar kaygısı yaşamadan devirmeye çalışarak ulusal çıkarlarının gereği ölçüsünde hareket ettiğini düşünen ABD, bu müdahalesinde başarısız olmuş ve sonuçta ABD’nin itibarında ciddi bir düşüş yaşanmasına rağmen Castro iktidarda kalmıştı.²⁶ Dolayısıyla ulusal çıkarları

²⁴James N. Rosenau “The National Interest” International Encyclopedia of the Social Sciences, ed., David L Sills, New York: Macmillan, C.2, 1968, ss. 36-39.

²⁵James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York: Free Press, 1971, s. 287.

²⁶Hans J. Morgenthau, “To Intervene or Not to Intervene” *Foreign Affairs*, C.45, S.3, 1967, s. 431.

bağlamında Sovyetler Rusya başarıyla ulaşmış gibi görünürken ABD başarısız olmuştur. Bununla beraber müdahalenin hedef devlet üzerinde etkili olup olmadığını gözlemlemek ve ölçmek siyasi analizin en zahmetli problemi olarak göze çarpmaktadır. Ancak yine de müdahale, amaçlanan değişiklikler gerçekleştiğinde başarılı, gerçekleşmediğinde ise başarısız olur şeklinde bir genelleme yanlış olmayacaktır.²⁷

Rosenau'ya göre animus/kötü niyet; ihlal, iç işlere karışma, zorlama ve bunun gibi diğer terimler anlam ifade etmekte ancak bunlardan birinin ortaya çıkması onun müdahaleci bir eylem olduğu anlamına gelmemektedir, bu nedenle müdahale kavramı bir ahlaki, hukuki veya stratejik durumu açıklamada kullanışlı bir kavram değildir. Bir gözlemci için düşmanca olan, bir başkası için insancıl olabilir Bazılarının zorlama dediğini, diğerleri rıza olarak görebilir. O zaman şüphesiz terimin kullanımındaki teklik, müdahale kavramını tanımlamamaktadır. Daha önce de değinildiği gibi literatürde müdahalenin özünü neyin oluşturduğu ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Ancak müdahale kavramına yönelik bilimsel bir yaklaşım mevcut değildir. Bilimsel analiz, ampirik olgular arasında kesin bir ayırım yapmak ve bu olguların mahiyeti hakkında verimsiz bir aramadan kaçınmak için bir araç sunar.²⁸ Dolayısıyla Rosenau gerçekleştirdiği çalışmalarla kavramı işlevselleştirmede ve açıklığa kavuşturması, Rusya'nın Kırım'a gerçekleştirdiği eylemi müdahale olarak tanımlamada yol gösterici olmuştur.

Rosenau müdahale kavramının “kullanıma hazır” (operational) tanımının önemini vurgularken, tanıma işlevsel bir nitelik kazandırmak için iki temel özelliğe vurgu yapmaktadır. Rosenau'ya göre müdahale, “alışıl gelmişin-dışında” (convention-breaking) ve “otoriteye-yönelik” (authority-oriented) bir nitelik taşımaktadır. Daha genel bir ifadeyle uluslararası bir aktörün, diğer aktör üzerinde nüfuz kurma sürecinde, belirli bir zaman aralığında o dönemde var olan mevcut ya da alışıl gelmiş biçimlerden keskin bir şekilde ayrıldığı, farklı bir tutum benimsediği ve temelde siyasi otoritenin yapısını değiştirmeyi veya korumayı amaçladığı bir davranış şekli olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle müdahale mevcut yapılarda keskin kırılmalar meydana getiren bir olgudur. Rosenau, kavramın daha iyi anlaşılması için şu örneği

²⁷Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, s. 290.

²⁸Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, s. 283.

vermektedir: 1945-56 yılları arasında SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) bir devletin diğer devlet üzerinde alışlagelmiş etki araçlarından olan diplomatik, ekonomik ve propaganda araçlarıyla ve diğer kanallar aracılığıyla Macaristan'ın komünist yönetimli mevcut siyasal yapısını korumak amaçlı yoğun enerji harcamıştır. 11 yıllık bu süre içerisinde Sovyet Rusya'nın bu eylemleri müdahale kapsamında değerlendirilmemiştir. Fakat 1956 yılında Macaristan'ın Sovyetler Birliği'ne karşı başlattığı direnişe tepki olarak Sovyet Ordusu'nun Macaristan'a girmesiyle bu mevcut yapı değişmiş ve bu durumda müdahale söz konusu olmuştur. Sovyet Rusya'nın bu ülkenin siyasal otorite yapısını etkileme süreci bu hareket sonrasında da sürmüştür ve nihayet Sovyet Ordusu'nun geri çekilmesiyle beraber müdahalenin sona erdiği²⁹ görülmüştür.

Askeri müdahaleler belki de mevcut yapılardan en çarpıcı veya net olarak ayrılanlardır ve otorite yapılarının dış manipülasyona direnciyle ilgili nedenlerden dolayı en sık görülen müdahale şekli olabilmektedir.³⁰ Askeri müdahale ile ilişkili olarak uluslararası literatürde birçok tanım yer almaktadır. Vincent müdahaleyi bir devlet, devlet içinde devrimci bir grup, bir devletler grubu veya uluslararası kuruluşlar tarafından hedef devletin içişlerine karışılması olarak tanımlarken, askeri müdahaleyi ise bir devletin yabancı bir devlette düzeni sağlamak ya da devrimi desteklemek için askeri birlikler sevk etmesi veya iç konumu ihlal edilen hükümete askeri yardım desteği verilmesi olarak belirtmiştir. Bununla beraber askeri müdahalenin yasal ve yasa dışı olmakla birlikte hedef devletin siyasi yapısına ve otoritesine yönlendirilen (Rosenau'nun vurguladığı gibi) geleneksel olmayan, alışlagelmişin dışında olan eylemlerden oluşması gerektiğini vurgulamıştır.³¹

Askeri müdahaleyi kapsam bakımından; dar ve geniş kapsamlı olarak sınıflandırmak mümkündür. Dar kapsamlı askeri müdahale genellikle bir sorun üzerine odaklanıp askeri güçle beraber diğer araçları da sınırlı bir düzeyde kullanmayı gerektirir. Başka bir devletteki rehinelere kurtarılması, terörist üs bölgelerinin havadan vurulması, bir tesisin imha edilmesi bu türden müdahaleye örnek olarak gösterilebilir. Geniş

²⁹Rosenau, "The Concept of Intervention", s. 167.

³⁰Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, s. 294.

³¹R. John Vincent, *Non-Intervention and international Order*, USA: Princeton University Press, 1974, ss. 4-9.

kapsamlı askeri müdahale ise müdahale edilen devlette rejim değişikliğinden, yeni devlet hatta ulus inşasına kadar uzanabilmekte, askeri güçle birlikte siyasi ve ekonomik araçları da kapsamaktadır. Bununla beraber aktörler bakımından da tek bir devlet veya tek taraflı devletler topluluğu ve uluslararası kuruluşların iştirak ettiği çok taraflı müdahale şekilleri de ortaya çıkmaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi sadece Sovyet Rusya tarafından gerçekleştirilen tek taraflı bir müdahale şekliyken, 2001'de ABD Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahalede ise İngiltere ile beraber hareket etmiştir. Akabinde ise NATO güçleri (koalisyon güçleri) ve BM'yi bu duruma ortak etmiştir. Bu kapsamda Soğuk Savaş dönemi, süper güçlerin tek taraflı müdahalelerine sahne olurken 1990'lardan günümüze ise artan bir şekilde kolektif bir müdahale ortamı yaratılmaya çalışılmaktadır.³²

Vitzberger de müdahaleyi bir devletin, diğer bir devletin iç ve dış işlerine zorlayıcı askeri saldırı olarak askerî açıdan tanımlamıştır. Vitzberger'e göre müdahale türleri de müdahale eden devlet, hedef devlet ve uluslararası sistemdeki diğer devletlerin durumu ve süre, amaç, kapsam ve sebeplere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Müdahalenin akıbeti tahmin edilebilir ya da edilemeyebilir. Bazen kontrol altına alınabilirken, bazen kontrol edilmesi zor olabilir. Müdahale, proaktif olabilir, hedef ülkedeki olayları engellemek veya daha önce gerçekleşmiş olaylarla baş etmek için reaktif olabilir. Dolayısıyla ona göre bu kavram karmaşık ve çok yönlü bir fenomen³³ olarak uluslararası ilişkilerin gündemini meşgul etmektedir.

Böylesine karmaşık olan bu kavram sadece askeri anlamda değil farklı şekillerde de gerçekleşebilir. Güce başvurulma oranının en düşük olduğu müdahale biçimleri diplomatik ve ekonomik araçlarla gerçekleştirilmiş olanlardır.³⁴ Holsti'nin de belirttiği üzere diplomatik eylemler de bir müdahale şeklini oluşturabilir. Örneğin Charles De Gaulle, Kanada'da bir gezi sırasında kendi kaderini tayin ve federalizm hakkında konuştuğu zaman diplomatik müdahale yöntemi akla gelmiştir. De Gaulle'nin Quebec hakkındaki yorumları müdahaleci bir eylem oluşturmaktaydı; çünkü daha önce böyle bir konuda Kanada'ya yönelik Fransız diplomatik davranışı hiç görülmemiştir. Benzer

³²Çakmak, a.g.e., s. 42.

³³Yaacov Y. I. Vertzberger, *Risk Taking and Decisionmaking: Foreign Military Intervention Decisions*, California: Stanford University Press, 1998, s. 3.

³⁴Sönmezoglu, Bayır, a.g.e., s. 43.

şekilde birdenbire kültürel ilişkileri vurgulamayı bırakan ve hedef toplumun yapısında istenen değişikliklerin vurgulanmasına yönelik bir propaganda yapmak da yaygın bir şekilde müdahaleci olarak kabul edilmiştir.³⁵

Rosenau'ya göre müdahale genellikle sürpriz unsuruna dayanır ve aniden başlatılır; kamuoyu oluşturma süreçleri genellikle müdahale eylemi öncesinde meydana gelmez. Daha sonra, kamu desteğinin derinliğini ve yayılma alanını göstererek müdahalenin başarısını güvence altına almak isteyen yetkililer tarafından kamuoyu desteği alınabilir.³⁶ Rusya'nın Kırım'a müdahalesi de ansızın başlatılmış ve daha sonra kamuoyunun desteği alınmıştır.

Rosenau müdahalecilik kavramını işlevselleştirirken bazı sistemik değişkenleri müdahale kaynakları olarak özellikle önemli olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Sönmezoğlu'nun da belirttiği gibi özellikle üç sistematik değişken bu konuda önemli bir yere sahiptir: uluslararası sistemin yapısı, ideolojik rekabetin sistemi ayakta tutma derecesi ve sistemi oluşturan ulusların istikrarı. Uluslararası sistemin temel yapısı, uluslararası yaşamın idaresini etkileme kapasitesinin sistem içinde dağılma veya yoğunlaşma derecesini ifade eder. Örneğin, bir güç dengesi yapısı, iki kutuplu bir yapıdan daha fazla kapasite dağılımı içerir. Uluslararası sistemin yapısı ne kadar dağınıksa tek bir gelişme ile sistemin yapısının hızlı ve radikal gelişme olasılığı da o kadar azdır. Dolayısıyla, sistemde daha az kapasite/güç yoğunlaştıkça karar vericilerin gelişmekte olan bir duruma karşı alışlagelmişin-dışında davranışlarda bulunma cazibesine kapılmaları daha az olasıdır. Aksine müdahaleci davranışın, sistemin daha sıkı bir şekilde yapılandırıldığı zaman ortaya çıkma olasılığı daha yüksektir. Uluslararası sistemi belirleyen ideolojik çatışmanın türü ve derecesi de hem sistemin yapısını şekillendir ve sırası gelince hem de kapasitelerin/gücün dağılımını yönlendirir. İdeolojik rekabet yoğun olduğunda, karar vericilerin dışarıdaki muhtemel hükümet değişikliklerine daha fazla anlam atfetme eğiliminde olmaları muhtemeldir. Gerçekten de politika son derece ideolojik olduğunda, yurtdışındaki hükümet değişikliklerinin istenilmesi, bu tür değişiklikler olasılığı çok uzak olsa bile müdahaleci davranışlar yaratabilir. Son olarak yabancı ulusların otorite yapıları ne kadar istikrarsız olursa onları

³⁵ Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, s. 294.

³⁶ Rosenau, "Intervention as a Scientific Concept", s.166.

korumak veya değiştirmek için alışılagelmişin dışında girişimlerinin başlatılması o kadar olasıdır. Belki de tüm sistemik değişimlerin en kuvvetli olanı bu değişkendir.³⁷ Bu noktada çalışmada inceleyeceğimiz Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde Ukrayna ülkesindeki istikrarsızlıklar Rusya'yı müdahaleye sevk etmede önemli belirleyici unsurlardan biri olmuştur.

Müdahaleciliği, dış politika eylemlerinin alışılagelmiş olması veya alışılagelmişin dışında şeklinde bir ayrıma dayandıran Rosenau'ya göre müdahaleciliğin çalışma konusunu, geleneksel ya da alışılagelmiş dış politika eylemlerinin dışında kalan eylemler oluşturmaktadır. Bununla beraber müdahale geçici bir olgudur. Bu yüzden müdahale bir devletin diğer devlet üzerinde ulaşmak istediği amaçlarını gerçekleştirebilmek için uyguladığı geleneksel etki kurma yöntemlerinden farklı olması itibariyle kolayca ayırt edilebilmektedir.³⁸ Fakat Rosenau'nun bu kavramı işlevselleştirmesi açısından oldukça yararlı olan bu gayreti dış politika eylemlerinin hangisinin alışılagelmiş olduğu hangisinin alışılagelmişin-dışında olduğu konusundaki ayrımda bir belirsizlik söz konusudur.

Bu noktada Oran R. Young müdahalecilik konusunda Rosenau'nun müdahalecilik tanımında alışılagelmiş ya da alışılagelmişin dışındaki sınıflandırmasına alternatif bir tanımlama eklemiştir. Young, müdahaleyi tanımlanmış sınırları aşarak ulaşmak istenen hedef siyasal otoritenin yapısında değişimi sağlamak ya da değişime engel olma eylemleriyle siyasal otorite yapısını etkilemeyi amaçlayan organize ve sistematik eylemler olarak belirtmiştir. Ona göre, tehlikeli ve kasıt olmadan yapılan faaliyetler tanımlamaya dâhil edilemez. Ayrıca sınır çatışmaları ve tartışmalı sınırlar üzerindeki anlaşmazlıklardan kaynaklı eylemler müdahaleciliğin kapsamı içine girmemektedir.³⁹ Young'un müdahale konusundaki "hedef siyasal otoritenin yapısını etkileme" iddiası Rosenau'nun "otoriteye yönelik" tanımıyla uyurken Young, Rosenau'nun alışılagelmiş veya alışılagelmişin-dışında ayrımı yerine "organize ve sistematik eylemler" tanımıyla bir alternatif sunarak Rosenau'nun tanımını daha da

³⁷Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, ss. 300-301.

³⁸Rosenau, "The Concept of Intervention", s. 168.

³⁹Oran R. Young, "Intervention and International Systems", *Journal of International Affairs*, C. 22, S. 2, 1968, ss. 178.

genişletmiştir.⁴⁰ Böylece kavramın operasyonel tanımı, uluslararası politikadaki karışma eylemlerinin hangisinin müdahale olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususunda bir ereve sunmaktadır.

Rousenau müdahaleciliğin diğer devlet faaliyetlerinden iki şekilde ayrıldığını ifade etmiştir. Birincisi müdahil devlet ve hedef devlet arasındaki ilişkilerde açık bir kırılmanın olması, ikincisi de esas olarak hedef devlette siyasi otoritenin yapısını korumak veya değiştirmek bakımından⁴¹ bir değişime neden olması şeklinde özetlemiştir. Onun çizdiği bu ereve uluslararası politikada müdahale kavramına işlevsellik ve bilimsellik kazandırması adına oldukça yararlı görünmektedir.

Müdahale kavramının daha iyi anlaşılması ve sistematik olması bakımından kavrama farklı bir açıdan yaklaşan Schwarz da beş temel unsur belirlemiştir. Bunlardan birincisi, müdahale; yüksek prensipler, ahlak ögeleri ve yasa barındırmalıdır. İkinci olarak, müdahale eden devlet ile müdahale edilen devlet arasında bir g ilişkisi bulunmalıdır. Müdahale eden devletin müdahale edilen devlet üzerinde büyük bir g üstünlüğü olmalıdır. Üçüncüsü, müdahale eden ve edilen devlet arasındaki ilişki müdahale öncesine göre ayırt edilebilir olmalıdır. Dördüncüsü müdahale, devletin siyasi yapısına ve devlette yaşayan topluluğa karşı olmalıdır. Son olarak, müdahalede belirli bir süre dâhilinde gerçekleşip sona ermiş olmalıdır. Bir eylem daimî hâkimiyete yönelik olduğunda bu eylem müdahale anlamı taşıyamaz.⁴² Rosenau'nun müdahaleye çizdiği çerçevenin yanında Schwarz'ın değerlendirmeleri müdahalenin tanımı ve kapsamı konusundaki sorulara cevap niteliği taşıymakta ve müdahale olgusunu iyice aydınlığa kavuşturmaktadır.

Müdahale kavramının kapsamının belirlenmesi açısından bir başka noktaya daha dikkat çekmek gerekmektedir. Bu da müdahalenin hedef ülkenin rızası çerçevesinde gerçekleşip gerçekleşmediği hususudur. Müdahalenin hedef ülkenin rızasıyla gerçekleşmesi uluslararası hukuk açısından tartışmalı olduğu düşünülse de böyle bir durumda bu hareket ilgili devletin rızası olup olmadığına bakılmaksızın siyasal açıdan

⁴⁰Snmezoęlu, Bayır, a.g.e., s. 43.

⁴¹Rosenau, "Intervention as a Scientific Concept", s. 161.

⁴²Urs Schwarz, "Intervention: The Historical Development, II", *Intervention in International Politics*, (Ed.), Louis G.M. Jacquet, The Hague: Netherland Institue of International Affairs, 1971, ss. 31-32.

bir müdahale çeşidi olarak kabul edilebilir. Örneğin 1979 yılında Afganistan hükümetinin daveti üzerine gerçekleştirildiği söylenen Sovyet ordusunun bu ülkeye girmesi siyasal açıdan genellikle müdahale eylemleri olarak kabul edilmektedir.⁴³

Arı'ya göre de müdahale kavramı bir devletin söz konusu başka bir devlete yapmak istediği bir şeyi zorla yapmasını sağlama veya devleti herhangi bir davranıştan vazgeçirme güdüsüyle yapılabileceği gibi, o ülkedeki hükümetin söz sahibi olmasını kısmen veya tamamen değiştirme amacı şeklinde de olabilmektedir. Bununla birlikte bir ülkenin belli bölgesindeki halkın bağımsızlığını elde etmesini sağlayarak, o ülkeyi bölmek veya ülkenin egemenlik haklarına son vermek amacıyla yapılabileceği gibi, büyük bir devletin küçük bir devlete doğrudan askeri müdahalesi şeklinde de gerçekleşebilir. Dolayısıyla dış müdahale bir devletin iç işlerine karışmanın yanında, rejimi devirmek ve kendi politikalarını benimseyecek yeni bir hükümetin işbaşına gelmesini sağlamaya varıncaya kadar farklı şekillerde gerçekleştirilebilir. Müdahaleye muhatap olan devlet, düşman veya tarafsız bir devlet olabileceği gibi dost bir devlet de olabilir. Diğer yandan müdahale yöntemini benimseyen devlet bunu gizli bir şekilde yapabileceği gibi, iki devlet arasında ilişkilerin bozulması kaygısı mevcut değilse söz konusu devlet bunu açıktan da gerçekleştirebilir. Müdahale, gizli kuruluşlar tarafından bir ülkenin otoritesine karşı girişilen ve halkın bir kısmının desteğini sağlayarak veya sağlamadan kararlaştırılıp hazırlanan ve bu şekilde sevk ve idare edilen, zaman zaman askeri gücün de kullanıldığı bir hareket olarak da göze çarpmaktadır.⁴⁴ Arı'nın da müdahale hakkındaki fikirleri genelde müdahalenin türlerini içerirken müdahaleyi işlevselleştirme ve açıklığa kavuşturma konusunda hala geliştirilmeye muhtaç görünmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Rosenau'nun, müdahalecilik kavramını açıklığa kavuşturmada ve işlevselleştirmede kullandığı “siyasi otoriteye yönelik olma” ve “alışlagelmişin dışında” bir eylem olma kriterleri, kavrama bilimsellik kazandırmıştır. Bunun yanında Young'un “organize ve sistematik eylemler” olarak sınırlandırdığı müdahale tanımı da kavramın anlamlandırmanın adına kolaylık

⁴³Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. Baskı, İstanbul: DER Yayınları, 2014, ss. 609-610.

⁴⁴Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. b, Bursa: Alfa Akademi, 2017, s. 479.

sağlamıştır. Son olarak Schwarz'ın müdahale eden taraf ile müdahale edilen taraf arasında güç farkının bulunması gerektiği fikri de kapasiteye vurgu yapması yönüyle önem arz etmektedir. Tüm bu değişkenler çerçevesinde çalışmanın bütününde Rusya'nın Sovyetler Birliği dönemindeki müdahaleleri incelenip analiz edilecek ve esas olarak Rusya'nın Kırım'a müdahalesi bu parametreler çerçevesinde değerlendirilecektir.

1.1. Müdahaleciliğin Tarihsel Arka Planı

Müdahale olgusu, insanlık var olduğundan beri süregelen ve insanların, toplumların devletlerin ya da imparatorlukların her safhasında görülen bencillik, anlaşmazlık, çıkar ve güç gibi unsurların sonucunda ortaya çıkan ve politikayı şekillendiren önemli bir dinamiktir. Devletler birbirlerine müdahaleyi engellemek için zaman zaman kendi arasında antlaşmalar gerçekleştirse de uluslararası politikada anarşi hüküm sürdüğü için devletler zaman zaman müdahaleye başvurabilmektedir. Bununla beraber bir devletin içindeki etnik, sosyal, kültürel, ekonomik etkenler diğer devletin/devletlerin bu devlete müdahale etmesinde etkili olabilmekte ve devletler bu müdahaleyi gerçekleştirirken de ahlaki kaygıları gözetmeden tamamen ulusal çıkarları bağlamında hareket etmektedirler.

Müdahale ve askeri müdahale olgusunun ortaya çıkması ile uluslararası aktörlerin bu tarz eylemlere başvurma gerekçelerini dayandırdıkları evrensel ilke ve kuramsal yaklaşımların uluslararası İlişkilerde norm olarak kabul edilmesi uzun zaman almıştır.⁴⁵ İlkçağlardan başlayarak devlet/devletlerin diğer devletlere karşı kuvvet kullanmasına dayanan “haklı savaş” öğretisi hâkimdi. Yani devletler, askeri müdahaleyi savaşa başvurmada haklı ya da haksız ayrımı “jus ad bellum” ilkesi kapsamında haklı gerekçelere dayandırmak zorundaydı. Haklı savaş öğretisi de devletlerin uygulamalarındaki etkisini özellikle 16. yüzyıldan itibaren tamamen yitirmiştir. 1648 Vestfalya Barış Antlaşması'ndan sonra, büyük, iyi örgütlenmiş, yapı olarak mutlakiyetçi ve ulusal, yönetsel olarak da laik ve çıkarları gereği sömürgeci olan yeni bir devlet sistemi ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzenin savaş kavramını en iyi Machiavelli özetlemiştir: Prens gerekli gördüğü her zaman savaşa başvurma hakkına sahiptir. Böylece savaş sırasında uyulması gereken kuralları anlatmaya yarayan “jus in bello” ya

⁴⁵Çakmak, a.g.e., s. 33.

da “savaş hukuku” ortaya çıkmıştır. Savaş hukuku, Vestfalya Barış Antlaşması’ndan 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları’na kadar olan dönemde altın çağını yaşamış ve 18. yüzyıldan itibaren hemen hemen bütün uluslararası çatışmalar ve bazı büyük iç çatışmalar savaş hukuku sayesinde daha insancıl olmuştur.⁴⁶

Lahey Barış Konferansı’nda ise haklı savaştan söz edilmemiş, savaşa başvurmada haklı ya da haksız ayrımı ele alınmadan, savaş kuralları ve savaşın uygulanması açısından oldukça kapsamlı sayılabilecek birtakım kurallar ortaya konmuştur.⁴⁷ Lahey Sözleşmeleri, kuvvet kullanma konusunda bazı sınırlamalar getirir de devletlerin kuvvet kullanmasına engel olamamıştır. Böylece I. Dünya Savaşı’nda, kuvvete başvuran devletler büyük bir yıkıma neden olmuştur. İki savaş arası dönemde uluslararası toplumda, kuvvete başvurmayı yasaklayan bazı bölgesel düzenlemeler gerçekleştirilmiş; fakat bu durum da savaşların çıkmasını engellememiş ve II. Dünya Savaşı’na zemin hazırlamıştır.⁴⁸

Bir devletin diğer devlete müdahale etmesi veya iç işlerine karışması, uluslararası ilişkiler düzeyinde diğer önlemlerden farklı bir yöntem olarak görülmektedir. Devleti esas alan ve bir devletin iç işlerine karışmayı yasaklayan uygulamalar Vestfalyan düzen ile yasaklanmasına rağmen, çok eskiden beri, bir devletin diğer devletin içişlerine müdahale etmesi yoğun olarak uygulanmaktaydı ve bu durum Vestfalyan düzenin getirdiği değişimler sonrasında da devam etmiştir.⁴⁹

Tarihsel bağlamda müdahaleciliği Pelepones Savaşları ile başlatmak mümkündür. Antik Yunanistan coğrafyasında yapılan, büyük şehir devletlerinden Atina ve onun imparatorluğunun, Sparta ve Peloponez Birliği karşısında yer aldığı savaşta, Yunan şehir devletlerinin kendi iç politikalarını ilerletmek için iç savaşı istismar ettiği görülmektedir. Yunan şehir devletlerindeki siyasal partilerin de dışardan destek aldığı veya müdahaleye maruz kaldığı çok açıktır. Aynı zamanda bir devletteki parti bölünmeleri veya dinsel saikler, diğer devletlerdeki partizan grupların ilgi alanına

⁴⁶Keskin, a.g.e., ss. 17, 27.

⁴⁷Fulya Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, der. Mustafa Aydın vd., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 66.

⁴⁸Yusuf Yıldırım, *Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Eden Sorunlarda Kuvvet Kullanma: NATO’nun Kosova Müdahalesi Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, 2014, s. 1.

⁴⁹Aytekin Yılmaz, *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s. 286.

girdiğinde ve başka bir devlet diğer devletin iç olaylarına karıştığında müdahale gerçekleşebilmektedir. Örneğin, Otuz yıl Savaşları sırasında Katolik İspanyolların, İngiltere, İskoçya ve Fransa'nın iç işlerine kesintisiz bir şekilde müdahale etmesi sonucunda oluşan İspanyol işgali ve bununla birlikte hem Katolik hem de Protestan güçlerin Fransız devrim savaşlarına kadar Almanya'ya müdahalede bulunmaları tarihte dini saiklerin neden olduğu müdahale örneklerinden⁵⁰ birkaçı olarak yer almış ve dini etkenlerin devletlerin müdahalesinde sık sık etkili olduğu görülmüştür.

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da müdahale yaygınken, bu dönemde, dini çatışmaların ve devlet sistemine geçişe bağlı geniş çaplı ayaklanmaların varlığı, müdahaleyi uluslararası politikanın önemli bir özelliği haline getirmiştir. Benzer şekilde, Avrupa'da Napolyon ve Napolyon sonrası dönemlerde yüksek düzeyde müdahaleler görülmüştür. Fransız Devrimi'nin devam eden ideolojik çekiciliği, Napolyon Fransa'nın gücüyle bir araya gelerek Avrupa'da müdahale ve karşı müdahalenin çok sık hale geldiği bir huzursuzluk ortamı oluşturmuştur. Napolyon sonrası dönemde bu huzursuzluğa tepki olarak “muhafazakâr” müdahalelerin öne çıktığı bir durum meydana gelmiştir. Öte yandan müdahalenin hangi durumlarda meşru olduğu ve müdahale türleri hususu Viyana Kongresi'nden sonra Metternich ve Castlereagh arasında tartışmaya neden olmuştur.⁵¹ Fakat bu görüş ayrılıklarına rağmen Avrupa'da uzun bir dönem savaş yaşanmamıştır.

Soğuk Savaş dönemi uluslararası sisteminde de meşruluğu kabul edilen sınırlar arasında müdahalenin yaygın olduğu görülmektedir. Bununla beraber daha önceki çeşitli dönemlerle karşılaştırıldığında, Avrupa ülkeleri arasındaki müdahale Soğuk Savaş döneminde oldukça sınırlıdır. Aynı şekilde 1713'teki Utrecht Barışı'ndan Fransız Devrimi'ne ve yaklaşık 1850'den I. Dünya Savaşı'na kadar, Avrupa devletlerinde müdahale 16. ve 17. yüzyıllar ve Napolyonik çağda olduğundan daha az yaygın bir seyir izlemiştir.⁵²

Avrupa'da 1848 devrimleri sırasında devrimi ve özgürlüğü esas alan savaşlar ve ardından devrim karşıtı Kutsal İttifak'ın müdahaleleri ve 1848 devrimleri sırasında Rus müdahalesi, çok devletli bir sistemin üyeleri arasındaki temel sosyal ve politik

⁵⁰Beloff, a.g.e, s. 199.

⁵¹Young, a.g.e., ss. 178-179.

⁵²a.g.e., ss. 179.

farklılıkların ve ideolojilerin, çıkar çatışmalarını hızlandıracağını açıkça ortaya koymuştur. Bu durum da siyasi müdahaleciliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle, 1815-1914 yılları arasında Rusların izlediği politikalar, monarşik yönetim ilkesini milli çıkarın herhangi bir başka yönü gibi savunma arzusundan etkilenmiştir. Aynı şekilde İngilizlerin izlediği politikalar da ideolojik ve ulusal çıkarları bağlamında şekillenmiştir. Ulusal çıkarlar ile çatışan farklı ideolojik hedefler, 19. yüzyıl boyunca hem Rus hem de İngiliz politikalarını etkilemiş ve bu durum Anglo-Rus ilişkilerini karakterize eden rekabetten kaynaklanan müdahale politikasına yol açmıştır.⁵³ 1899-1907 Lahey Sözleşmeleri ile devletlerin müdahalesine bazı sınırlamalar getirilse de bu durum I. Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir. İki dünya savaşı arasında taraflar arasında müdahaleyi ve savaşı yasaklayan bir diğer sözleşme de Briand-Kellogg Paktı'dır. Bu Pakt ile birlikte savaş, taraflar arasında tamamen yasaklanmıştır. Öyle ki savaş fiilini işleyen devlet, uluslararası suç işlemiş sayılacaktı.⁵⁴ Bu dönemde müdahaleyi yasaklayan diğer önemli bir belge de Milletler Cemiyeti Misakı idi. Milletler Cemiyeti, kuvvet kullanımına başvurmadan önce barışçıl yollarla hareket etmeyi amaçlayan, bu konuda bazı düzenlemeler getiren ve son çare olarak ise kuvvete başvurmayı düzenleyen ilk evrensel belge olup, savaşta, yalnız bir devletin çıkarlarını koruyan bir metin olmayıp genel olarak uluslararası toplumda barış ve istikrarı korumayı amaçlayan temel bir belgedir.⁵⁵

Müdahale olgusuna karşılık olarak müdahale etmeme (karışmama) ilkesi egemenlik kavramının gelişimi ile paralel bir şekilde güçlü bir değer olarak kabul edilmiştir. Karışmama ilkesi de farklı aşamalardan geçmiştir. Vestfalya Barış Antlaşması ile başlayan özellikle 1815 Viyana Kongresi sonrası hayata geçen ve II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden tarihsel karışmama ilkesi, Soğuk Savaş döneminde BM yetkisi altında geliştirilen karışmamanın hukuksal ilkesi ile garanti altına alınmıştır. Daha sonra özellikle BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla ortaya çıkan kolektif müdahale ilkesinin (51. Madde) yanında devletlerin insani nedenlerle ve BM Şartı gereği olarak uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için silahlı kuvvetlere izin

⁵³Beloff, a.g.e., s. 200.

⁵⁴Enver Bozkurt, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, Ankara: Nobel Yayınları, 2003, s. 9-10.

⁵⁵Keskin, a.g.e., s. 30-31.

verildiği sınırlı müdahale durumları görülmüştür.⁵⁶ Her ne kadar egemen devletin bir gereği olarak bir devletin diğer devletlere karşı müdahalede bulunması yasaklansa da ve bu durum bazı hukuksal sözleşmelerle garanti altına alınsa da devletler çeşitli nedenlerle müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir.

Soğuk Savaş dönemi ise iki süper gücün çeşitli müdahalelerine sahne olmuştur. ABD, bir anti-emperyalist mücadeleden doğmuş olsa da 19. yüzyılda genç cumhuriyet Avrupa'nın iç işlerine karışmasa da hızlı bir şekilde bölgesel genişlemeye dayanan bir müdahaleci güç tavrıyla denizaşırı bir emperyalizmle 1898 yılında Porto Riko, Guam ve Filipinler'i İspanya'nın elinden almıştır. I. Dünya Savaşı arifesinde, ABD, artan ekonomik gücü sayesinde "kapitalist dünya sisteminin koruyucusu ve dengeleyicisi"⁵⁷ haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki eşzamanlı zafer ve Rus Devrimi'nin başarısı, ABD için anti-komünizmi yurtiçinde ve yurtdışında bir öncelik haline getirmiştir. Benzer şekilde, Sovyet Soğuk Savaş ideolojisi, Rus imparatorluğunun 19. yüzyıl genişlemesinin ve Marksizm'in modernize edici, evrenselci iddialarının bir devamıydı. Stalin'in, Sovyetler Birliği'ndeki komünist devrimi pekiştirme konusunda kararlıyken, 1950'lerde Kruşçev ise üçüncü dünyaya komünizmi yaymanın ABD ile başarılı bir şekilde yüzleşmenin bir yolu olarak görmekteydi.⁵⁸ ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki bu rekabet iki devletin uydularına karşılıklı müdahaleden dolayı daha da kızışmıştır.

Bir devletin diğer devletin iç işlerine karışmasının temel nedeni devletler arasındaki sınırların kolayca geçilebilir olması ve toplumda farklı dil, din ve etnik farklılıkların yer almasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası sistemde dünyanın hemen her ülkesinde yaşayan toplumlarda din, dil ve etnik farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar şiddete dönüştüğünde devletler çoğu kez dışardan yardım almak zorunda kalabilirler. Bu durum, rakip devletin söz konusu devletin iç işlerine karışmasına neden olabilmektedir. Bunun yanında geleneksel olarak bir ülkede bulunan kabile, ulus, kral veya imparator gibi siyasal ve toplumsal kurumlara veya otoritelere duyulan sempati de bazen bir dış otoriteye veya ideolojiye

⁵⁶Çakmak, a.g.e., ss. 33-34.

⁵⁷Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, New York: Cambridge University Press, 2005, ss. 8-73.

⁵⁸a. yer

karşı görülebilmektedir. Dolayısıyla bu yapı, devletlerin diğer devlete müdahalesine zemin hazırlamaktadır.⁵⁹

Görüldüğü üzere özellikle Soğuk Savaş döneminde devletler arasında geçmişe dayanan tarihsel bağlar veya olaylar bağlamında bir devlet diğerine müdahalede bulunabilmekte ve farklı kurum veya örgütler aracılığıyla da istediği amaçlarına gizliden veya doğrudan ulaşabilmektedir. BM'nin kuvvet kullanmayı yasaklayan 2/4. Maddesine rağmen devletler BMGK'deki veto anlaşmazlığından dolayı özellikle büyük güçler çıkarları bağlamında diğer devletlere müdahale etmekten çekinmemiştir. Bu durum Soğuk Savaş döneminde görülürken, Soğuk Savaş sonrası dönemde de yaygın olarak görülmüştür. Özellikle ABD bu konuda başı çekerken, Rusya'nın da zaman zaman müdahaleleri görülmüştür. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde devletler uluslararası politikadaki müdahale olgusundan ziyade, özellikle uluslararası hukukun ilgi alanına giren ve müdahaleciliğin farklı bir şeklini oluşturan “insancıl müdahale”⁶⁰ gibi yeni bir kavramla devletlerin iç işlerine müdahalede fırsatı bulmuşlardır. Bu kavram içerik yönüyle müdahaleciliğin daha ileri bir safhasını içerdiği için çalışmada yer verilmeyecektir.

2. Tarihsel Süreçte Rus Müdahaleciliği ve Sovyetler Birliği Dönemi Rus Müdahaleciliğinin Nedenleri

Tarihte önemli bir coğrafyada bulunan ve önemli bir güç olan Rusya, devlet geleneğinde bulunan yayılcı politikasıyla başka devletlere çoğu kez müdahalelerde bulunmuş ve savaş yoluyla topraklarını genişletmiştir. Bu müdahalelerde sürekli bir düşman arama ve ülkenin daima tehdit altında olduğu inancının yanında dini, ideolojik ve tarihsel etkenler ön plana çıkarken, Rusya'nın büyük güç⁶¹ olma ülküsünün bir gereği

⁵⁹Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, 4. Baskı, Ankara: Atilla Kitabevi, 1993, ss. 166-168.

⁶⁰İnsancıl müdahale, bir devletin kendi ülkesinde vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği en temel insan haklarının (özellikle toplu katliam ve soykırım) gibi keyfi ve sürekli ihlallerinin durdurmak, buna karşı çıkmak amacıyla başka bir devletler/uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilen haklı güç kullanımudur (Robert Kolb, “Note on Humanitarian Intervention”, *International Review of the Red Cross*, C. 85, S. 849, 2003, s. 119).

⁶¹Vestfalya Barış Antlaşması sonrasında ortaya çıkan uluslararası sistem perspektifinde devletler güçlerine göre adlandırılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda uluslararası alanda güçlü devlet örnekleri uluslararası sistemin “büyük güçleri” olarak anılmıştır. Büyük güçler, uluslararası sistemde sürekli bir hegemonya arayışı içinde olup sistemde tahakküm kurmaya odaklanmıştır. Bu bağlamda Rusya da 18. yüzyıldan itibaren I. Petro ile beraber uluslararası sistemde söz sahibi olmaya başlamış ve tarihsel süreçte kopmalar yaşasa bile büyük güç ve imparatorluk formuna sahip olmuş olan önemli devletlerden biridir. Öte yandan

olarak da müdahaleye başvurduğu görülmüştür. Böylece Rusya, Sovyetler Birliği dönemine kadar muazzam bir devlet haline gelmiş ve birden fazla kıtada toprak ve egemenlik sahibi olmuştur. Öte yandan tarih boyunca birçok devlete müdahalede bulunan Rusya'nın, çalışmayı sınırlama bakımından sadece Sovyetler Birliği dönemindeki müdahalelerine değinilecektir.

Tarih boyunca yayılcı politikaya ağırlık veren Rusya'da 16. yüzyıldan itibaren hemen hemen tüm Rus İmparatorları, istisnasız bir şekilde topraklarını genişletmek doğrultusunda yoğun çaba göstermişlerdir. Bu yayılcılığın en önemli yönü Kafkaslar haricinde kısa bir süre içinde ve kesintisiz olarak devam etmesidir. Böylece Rusya küçük bir prenslikten büyük bir devlet haline gelmiştir.⁶² Nesnel tarihsel araştırmalar, Rus kuruluş ve yayılmasının temel saiklerini korkuya dayandırmaktadır. Deneyler de Ruslara egemen olan bu korkuyu doğrularken, yüzyıllar boyunca baskı ve istila hareketlerine sahne olan bu devleti kimseye güvenmemeyi, sürekli tetikte olmayı, üstünlüğe sahip olmadığı durumlarda hile ve entrikaya başvurma yoluna gitmiştir. Coğrafi şartlar da güvensizliğin yarattığı bu duyguyu büyük ölçüde tahrik etmiştir. Çünkü Rusya, tüm tarihi boyunca doğal ve savunmasına elverişli sınırlara sahip olamamıştır.⁶³

Moğolların, Rusya'nın büyük bir politik varlık haline gelmesinde önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Moğollar, her ne kadar bazen işgallerle yıkıma neden olsalar da Rus topraklarının iki önemli kurumu olan ve daha sonraki Rus birliğinin iki önemli belirleyicisi durumunda bulunan Büyük Knezlik ve Ortodoks Kilisesi'ne verdiği destekle Rusya'nın birliğini sağlamasına ve Rus devletinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuşlardır. Ruslar daha sonraki dönemlerde geniş bir alana yayılmış toprakların kontrolünü sağlamak için de aşırı merkeziyetçi bir devlet yapılanmasına gitmiştir. Böylece devletin gücü ve nüfuzu arttıkça monarşik ve otokratik bir kültüre sahip

tarihsel karşılaştırmalarda büyük güçlerin kapasitelerinin karşılaştırılmasında temel odak savaşlar, beşerî güç, iktisadi güç gibi unsurlardan oluşmuştur. Ancak her güç değişimi sayısal verilerin karşılaştırması ile elde edilen sıcak savaşlar aracılığıyla gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla bugün büyük güçler, güç statüsünü sadece savaşların sonucuna göre yitirmemektedirler. Sistemin yüklendiği pek çok dinamik ve yenilik güç olgusuna etki etmektedir (Merve Suna Özel Özcan, "2000 Yılı Sonrası Rusya Federasyonu'nda Büyük Güç Statüsünün Sorgulanması", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, 2019, s. 179-182).

⁶²Sezgin Kaya, Ömer Göksel İşyar "Rus Yayılcılığı ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi", *OAKA*, 2009, C. 4, S. 8, ss. 26-27.

⁶³Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla: Rus İmparatorluk Stratejisi*, 2. b, Ankara: Atlas Kitap, 2015, s. 21.

olmuşlardır. İşte Ruslar bu kültürü birçok tarihçinin vurguladığı gibi Moğollardan almıştır.⁶⁴

Cohen de Rusya'nın fetihçi ve yayılmacı politikaları Moğollardan öğrendiğini ileri sürmüştür. Ona göre, yaklaşık 250 yıl boyunca Moğol tahakkümü altında kalan Rusların politik kültürü kökten değişmiştir. Başlangıçta klasik bir Avrupa feodal sistemi özelliği gösteren Rusya, Moğol egemenliği altında merkezileşmiş ve yayılmacı bir devlet haline gelmiştir.⁶⁵ Bazı tarihçiler de olaya devlet olma penceresinden bakmış ve Rusya'nın gelecekte siyaseten sağlamlaşmış ve devletleşmiş topluma dönüşmesinde Moğol istilacılarının büyük katkısı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kavram, ülkenin tarihi ve coğrafi özgüllüğü üzerinde ısrarla duran Avrasya tezlerinin de kaynağını oluşturmaktadır.⁶⁶

Rus yayılmacılığının düşünsel arka planının anlaşılması için birçok farklı unsuru hesaba katmak gerekmektedir. Örneğin dış dünyanın düşman imajıyla tasvir edilmesi ve güvenli sınırların olmadığı hissi bu bağlamda önemlidir. Bunun gibi, Rusların sürekli yayılma yoluyla halkın bilincinde yer etmiş olan istilalara karşı güvenli sınırlara ulaşmayı hedefledikleri dahi söylenebilir. Bununla beraber, her türlü popüler milliyetçiliğin yükselmesi, Sosyal Darwinist düşüncenin emperyal yönelim üzerinde baskı kurması, dünyanın medenileştirilmesi amacıyla Mesihçi düşüncenin yayılması, Rus yayılmacı fikrini anlama bakımından önemli hususlar olarak göze çarpmaktadır.⁶⁷ Fakat bu yayılmacı politikada ideolojik unsur arka plana itilmiştir. Coğrafi faktör ve fırsat çıktıkça teritoryal yayılış ön plana çıkmıştır.⁶⁸ Bununla beraber Rusya'nın yayılması ile ilgili öne çıkan diğer bir dinamik “öteki” imajıydı. Özellikle 19. yüzyılda doğuya doğru genişlemede Rus liderler işgal ettikleri bölgelerdeki halkları ahlaki değerleri olmayan barbarlar olarak tanımlarken yeni yerleri fethetmeyi “uygarlık” misyonlarının bir parçası olarak lanse etmişler ve böylece bu yayılmacı anlayışı meşrulaştırmaya çalışmışlardır.⁶⁹ Sovyetler Birliği döneminde ise revizyonist bir devlet

⁶⁴Kezban Acar, *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 58-60.

⁶⁵Ariel Cohen, *Russian Imperialism Development and Crisis*, London: Praeger Publishing, 1996, s. 29.

⁶⁶Helene Carrere D'Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, çev. Reşat Uzman, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, s. 46.

⁶⁷Kaya, İşyar, a.g.e., s. 28.

⁶⁸Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976, s. 353.

⁶⁹Acar, a.g.e. s. 280.

politikası izlenmiş, bu dönemde devrimin gerektirdiği ölçüde Rus müdahaleciliğinde tarihsel ve ideolojik unsurlar ön plana çıkarken, jeostratejik nedenler daha çok ikinci planda kalmıştır.

Bolşevikler, 25 Ekim 1917 tarihinde Rusya’da yönetimi ele geçirdikten sonra Rusya’nın istikrara kavuşması, birkaç yıllık çetin bir mücadele sonunda gerçekleşmiştir. Hayatta kalmak için ciddi çaba gösteren Bolşevikler, bölgedeki halkı ve kaynakları harekete geçirerek Vladimir Ulyanov Lenin önderliğinde “Savaş komünizmi” olarak bilinen çok sert bir rejim kurdular. Lenin, I. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik olarak ciddi sıkıntılar çeken ülkenin yeniden canlandırılması için bir “Yeni Ekonomi Politikası” uygulamıştır.⁷⁰ Sovyet lideri Lenin, devrim ve komünizmi yaşayan ve içselleştiren, kendini davasına adanmış Bolşeviklerden biriydi. Lenin, devrimin, olabilecek en otoriter durum olduğunu ve devrimden sonra açıkça sert kontrol, amansız baskı, katı bir disiplin ve hatta diktatörlüğün gerektiğini sık sık vurgulamaktaydı.⁷¹

Stalin döneminde ise 1927 yılında ilk Beş Yıllık Plan’la birlikte sanayileşme girişimleri büyük bir ivme kazanmıştır. Ekonomik kalkınmaya önem gösteren Stalin, Batı’ya karşı daha güçlü olacak sanayileşmiş bir ülke yaratmayı hedeflemekteydi. İlk Beş Yıllık Plan’da askeri alandaki endüstrileşme baskın bir rol oynamıştır.⁷² Kısacası Sovyetler Birliği kurulduktan sonra ilk on yılı daha çok iç gelişmeler odaklıydı ve izlenen politikalar, genellikle ülkenin yeniden onarılmasını içeren ekonomik ve sosyal dinamikler üzerine inşa edilmişti.

Sovyetler Birliği, kuruluş döneminde 1917 Ekim Devrimi’yle beraber kendi içine kapanan ve dışa (Batı’ya) karşı endişe ve korkuyla bakan bir siyasal kültür ve yapı üzerine kurulmuştu. Bu endişe ve korkunun tarihsel ve ideolojik anlamda birçok nedeni mevcuttu. Tarihsel anlamda devrim, ‘enternasyonal’ bağlantıları (kan bağı ve ittifaklar) olan Çarlığa son vermişti. 1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması da yeni Sovyet yönetimi üzerine ağır yükler bindirmiş ve kendileri açısından I. Dünya Savaşı’nı

⁷⁰Paul Bushkovitch, *Rusya’nın Kısa Tarihi*, 2. Baskı, çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017, s. 311.

⁷¹Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, çev. Figen Dereli, 2. b., İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014, s. 511.

⁷²William E. Odom, “The Soviet Military in Transition”, *Soviet Foreign Policy 1917-1991: Classic and Contemporary Issues*, der. Frederic J. Flernon vd., New York: Aldine De Gruyter, 1991, s. 527.

sona erdirmişti fakat hemen ardından, Rus İç Savaşı başlamıştı. İç savaşta Batılı ‘sömürgeci’ ülkeler, kızılılara karşı beyazları desteklemiş aynı zamanda Kafkasya, Baltıklar ve Orta Asya bölgelerinde Rusya’dan ayrılan yeni devletlerin bağımsızlıklarına destek vermiş ve hatta bazen doğrudan askeri müdahale ve işgallerde bulunmuşlardı. Dolayısıyla SSCB, rejime karşı uluslararası/emperyalist/kapitalist bir komplo ile karşı karşıya kaldığını düşünmekteydi ve bu durum bir yandan Batı korkusunu derinleştirirken diğer yandan sosyalist anavatanın korunması hususunda rejimde önemli bir kararlılık uyandırmıştır. Ayrıca ideolojik anlamda Marksizm, kapitalizm/liberalizme ‘mutlak karşıtını’ oluşturmakta onunla bir zıtlık⁷³ barındırmaktaydı. Aslında komünizmin varlık nedeni de kapitalizm ve onun yarattığı toplumsal, siyasi ve iktisadi yapılanmaydı. Dolayısıyla Bolşevik rejimin ideolojik yapısı anavatanı koruma ve Batı’da egemen olan siyasi/ekonomik modelle hesaplaşmayı içermekteydi.⁷⁴

Sovyetler Birliği’nde 1921-27 yılları arasında uygulanan Yeni Ekonomik Program çerçevesinde kullanılan kaynaklar kısmi de olsa sosyal reformlara yönelikti. Fakat sonraki dönemlerde silahlanma yeniden ağırlık kazanmıştır. Aslında Batı’nın izlediği saldırgan politikalar ve yıkıcı nüfuzuna karşı geliştirilen dış ve savunma politikaları Sovyet/Rus kimliğinin kurucu unsurlarını barındırmaktaydı. Batı tehlikesi ya da düşmanlığı ve bu durumun dış politikaya yansımaları Sovyet/Rus kimliğinde önemli bir kurucu öge olmakla birlikte bu tehlike veya tehdit söylemi, Sovyet politikasının ana referans noktalarından biri olmuş ve bir taraftan ‘militarizasyonu’ diğer yandan da yayılmacı ‘enternasyonalist’ politikayı zorunlu kılmıştır.⁷⁵ Böylelikle Sovyetler Birliği bu argümana dayanarak yakın çevresindeki devletlere de müdahale etme imkânı bulmuştur.

Lenin sonrasında Sovyet liderliği için iki rakip bulunmaktaydı: Leon Trotskiy ve Joseph Stalin. Trotskiy, “sürekli devrim” tezi (Teoriya permanentnoy revolyutsiy) ile Rus devriminin geleceğinin Batı’daki diğer sosyalist devrimlerin başarısına doğrudan

⁷³Sovyetler Birliği’nde Stalin döneminde “legal Marksistler”in yorumladığı şekliyle uygulamaya çalışılan Ortodoks Marksizm de Marks’ın diyalektik düşünce tarzıyla bir zıtlık oluşturmaktaydı (Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, çev. Esin Soğancılar, Ankara: Phoenix Yayıncılık, 2007, ss. 8-9).

⁷⁴Zeynep Dağı, *Rusya’nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2002, ss. 99-100.

⁷⁵Dağı, a.g.e., ss. 101-102.

bağlı olduğunu öne sürmüş ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da bulunan kapitalist devletlerde devrim faaliyetlerini etkin bir şekilde devam ettirmesini, bunun yanında devrimci bir savaş olmasını önermiştir. Stalin ise “tek ülkede sosyalizm” tezi ile Sovyet devriminin ve geleceğinin dünyanın farklı ülkelerindeki devrim hareketlerine direkt bağlı olmadığını iddia ederek, dünya devriminin başarısını Sovyetler Birliği'nin siyasi, askeri ve ekonomik başarısına bağlı olduğunu öne sürmüştür. İki tez arasındaki mücadelede Stalin galip gelmiştir. Stalin'in Trotskiy'i tasfiyesiyle birlikte, Sovyet güvenlik algılamasının genel çerçevesi de çizilmiştir. Trotskiy'nin, rejimin güvenliğini sağlamak için devrim ihracını içeren “sürekli devrim” tezi, Rus güvenliğinin dış eksenli bir biçimde sağlanmasını öngörmekteydi. Stalin'in tek ülkede sosyalizm tezi ise Sovyet güvenlik konseptinde iç güvenliği öne çıkarırken, iç güvenliğin sağlanması dış güvenliğin esasını oluşturacak bir yapıya bürünmüştür. Dolayısıyla Sovyet güvenlik konsepti, 1924-1939 yılları arasında önceliği iç güvenlik olan güçlü bir merkezi devlet yapılanması çerçevesinde şekillenmiştir. 1930'lardaki “halk düşmanı” suçlaması ile “iç rejim düşmanlarının imhası” ise söz konusu yapılanmanın bir sonucu olarak oluşmuştur.

76

Sovyetler Birliği'nde Stalin dönemi, resmi olarak 1927'deki 15. Parti Kongresi'ndeki zaferle başlamış ve yaklaşık çeyrek yüzyıl devam etmiştir. Stalin dönemi, büyük değişim ve acıların aynı zamanda büyük başarıların yaşandığı önemli bir zaman aralığını kapsamaktaydı. Bu yıllarda dev ölçekli ve zorla sanayileşmenin yanında yerinden edilme, zorluklar ve ekonomik gelişmeler de yaşanmıştır. Yine bu dönemde tarım zorunlu olarak kamulaştırılmış, modernleşmenin yanında kıtlık, ölüm ve öfke hüküm sürmüştür. Stalin devrinde doğruluğuna inanılan bir ideoloji, baskı, kuvvet kullanımı ve terör (bazen bildiğimizden daha sistematik ve kanlı), ince kültürel ve psikolojik kontrol şekilleri, Stalin ve Sovyet sistemi için destek gibi temel saikler egemendi.⁷⁷ Stalin'in iktidarda kaldığı dönem boyunca “tek ülkede sosyalizm” çerçevesinde izlediği politikalar⁷⁸ sonucunda anti-komünistler, Stalin rejiminin çok

⁷⁶Mesut Hakkı Çaşın, Giray Saynur Derman, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara: SRT Yayınları, 2016, ss. 107-108.

⁷⁷Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., ss. 534-536.; David M. Kotz, Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, çev. Cemile Çakır, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012, ss. 43-44.

⁷⁸Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Ankara: Platin Yayınları, 2005, s. 27.

sertleştiğini, baskının kitlesel boyutta arttığını ve terör dalgasının tüm ülkede etkili olduğunu belirtmişlerdir. Anti-komünistler, özellikle 1929-1932 yılları arasında Stalin yönetiminin gerçekleştirdiği eylemler sonucunda, Sovyet toplumunun otoriteryanizmden totaliteryanizme geçişi simgeleyen bir yönetime dönüşmesine zemin hazırladığını iddia etmişler⁷⁹ ve Stalin'e karşı mücadeleye girmişlerdir.

Stalin'in en büyük düşü geçmişin tüm izlerini silip ülkede farklı dilleri konuşan, farklı inanca mensup insanları; Rusça konuşan, ateist inanca mensup "Yeni Sovyet Adamı" (Homo-Sovyeticus)'ı olarak yeniden yaratmaktı. Bu amacını gerçekleştirmek için oldukça katı uygulamalar başlatan Stalin bu yoldaki tüm engelleri ortadan kaldırmıştır.⁸⁰ İktidarda olduğu dönemde Rus milliyetçiliğini, Anti-Semitizmi, muhafazakâr kültürel değerlerin yeniden egemenliğini de geri getiren Stalin, işçilerin, kadınların, azınlıkların çıkarları lehine olan yasaları yürürlükten kaldırmış ya da görmezden gelmiştir.⁸¹

Stalin döneminde Sovyet dış ve güvenlik politikalarının, dış gelişmeler ve değişen güvenlik tehdit algılamaları karşısında "reel politik" anlayışı kapsamında devam ettirildiği ve bu adımlara resmî ideolojik⁸² yaklaşımı içinde uygun gerekçeler bulunduğu görülmüştür. 22 Haziran 1941'de Nazi Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne saldırması ile Sovyetler Birliği'nin güvenlik algılaması tamamen dış boyut üzerinde tek noktada toplanmış ve bu süreç, 1941-45 yılları arasında savaşın devam etmesi ve bu savaştan galip gelmek için Nazi karşıtı olan Batılı devletlerle işbirliği yapmak şeklinde sürdürülmeye çalışılmıştır. 1945 sonrasında savaştan süper güç olarak çıkan Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'yı komünistleştirerek, ABD ile uluslararası ideolojik ve stratejik olan bir mücadeleye girişmiştir. Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sonrasında Kızıl Ordu'nun gücü ile Doğu Avrupa'da sosyalist uydular oluşturmuş ve yeni ideolojik açılımları ortaya atarak dünya devrimi söylemini farklı bir anlayışla yorumlamaya çalışmıştır. Stalin, savaş sonrasında "tek ülkede sosyalizm" tezinin yerine, kapitalizm ve

⁷⁹Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, çev. Esin Soğancılar, Ankara: Phoenix Yayıncılık, 2007, s. 429.

⁸⁰Yaşar Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 2007, s. 206.

⁸¹Kotz, Weir, a.g.e., ss. 51-52.

⁸²Stalin döneminde resmî ideolojisi, Sovyet Marksizm'iydi. Stalinist retoriğin "Amerika'ya yetiş ve onu geç", "komünizm yolunda ileri" gibi sloganlar bu ideolojik anlayışa dayanmaktadır (Kagarlitsky, a.g.e., s. 9). Nitekim Stalin, Soğuk Savaş dönemi başlarında da bu sloganlar çerçevesinde hareket etmiş ve o yönde hedefler belirlemiştir.

sosyalizmin sürekli mücadele içinde olduğunu, kapitalist dünyanın Sovyetler Birliği'nin güvenliğine tehdit oluşturduğunu ve sosyalist kampın sürekli emperyalist tehdit altında olduğunu öne sürmüştür. Stalin bir bakıma Sovyet güvenlik algılamasında Trotskiy'nin "devrim ihracı" tezine dönüş yapmış ve böylece dış güvenliğini, müdahalede bulunarak devrim ihracı yoluyla sağlamaya çalışmıştır.⁸³

Aslında Stalin'in izlediği bu politikalar, Sovyet Rusya'nın komşularına niçin müdahale ettiği ve çeşitli olaylara dahil olduğunun tipik göstergeleridir. Sovyet liderinin hırslı yapıları, ideolojik ve bütünleştirici nedenlerle birleşince komşu ülkelere veya diğer devletlere müdahalenin gerçekleşmesi de kaçınılmaz bir hal almıştır.

Stalin'in gerekirse savaşın olduğu müdahale endeksli dış politikasının özü, II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki süreci kapsamış ve *"Bu savaş başka türlü bir savaştır. Herkes sistemini ordularının erişebildiği yere kadar empoze eder. Bu başka türlü de olamaz"* cümlesinde açıkça teyit edilmektedir. Sovyetler bu savaşta Almanya'yı mağlup etmek ve Batı'nın sınırlarında Rus gücünü ve güvenliğini muhafaza etmek için savaşmıştır. Ayrıca Almanya'nın durumu ne olursa olsun Almanya ve Sovyetler Birliği'ni birbirinden ayıran bölge belirsizlik içinde bırakılamazdı. Finlandiya'dan Yugoslavya'ya doğru kuzey-güney doğrultusunda oluşan topraklar, II. Dünya Savaşı öncesi hükümetleri, (kısmen Çekoslovakya istisnası dışında) Sovyetler Birliği'ne hasım olan küçük savunmasız devletlerden oluşmaktaydı. Özellikle Polonya, Macaristan ve Romanya, Moskova'ya sürekli düşmanca davranmakta ve bu devletler, Moskova'nın niyetinden emin olamamaktaydı. Stalin'in bu bölgelerde kabul edebileceği tek sonuç, Sovyetler Birliği için güvenilir hükümetlerin kurulmasıydı.⁸⁴

Stalin, Sovyetlere düşmanca tavır sergileyebilecek veya güvenliğini tehlikeye atabilecek bu devletlere karşı önceden çeşitli şekillerde müdahale ederek güvenliğini garanti altına almak istemekteydi. Fakat böyle bir sonucun garanti altına alınmasının tek yolu, Doğu Avrupa ülkelerinin siyasi sistemini Sovyetler Birliği'nin siyasi sistemiyle uyumlu hale getirmektir. Bu, başlangıçta Stalin'in arzuladığı bir durumdu. Bu hedefini gerçekleştirmek için Stalin çeşitli şekillerde devletlere müdahalede bulunmuştur. Örneğin, Romanya ve Macaristan gibi ülkelerdeki eski seçkin sınıfı itibarsızlaştırıp,

⁸³Caşın, Derman, *a.g.e.*, s.109, 113.

⁸⁴Tony Judt, *Postwar A History of Europe Since 1945*, New York: The Penguin Press, 2005, ss. 129-130.

onları ortadan kaldırmak ve yeni bir oluşum başlatmak Sovyetler için çok zor olmamıştır. Sovyet Rusya'nın müdahalesi sonucunda birçok yerde Sovyet işgalcileri kurtarıcı olarak karşılanmış, reform ve değişimin müjdecisi olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin Batı komşularının iç işlerine müdahale etme konusunda ezici askeri varlığı göstermesi haricinde bir baskısı yoktu. Bu bölgedeki komünistler kamu yaşamından ve yasal siyasi faaliyetlerden yasaklı bulunmaktaydı. Komünist partilerin yasal olduğu ülkelerde bile onların Sovyetler ile özdeşleşen ve 1927 sonrası dönemde Moskova'dan empoze edilen sert ve mezhepçi yöntemler Doğu Avrupa politikasında marjinal bir seviyeye indirgenmişti.⁸⁵ Bu durum devletlere müdahale noktasında Sovyetler Birliği'nin işini zorlaştırsa da Sovyetler bir şekilde devletlerin iç işlerine müdahale edebilmekteydi.

Stalin önderliğindeki Sovyetler Birliği'nin 1931-1939 yılları arasında izlediği en önemli dış politika hedefleri şunlardı:

- a) çıkması muhtemel bir savaşa katılmamak,
- b) olası bir savaşta galip tarafta yer almak,
- c) muhtemel Japon ve Alman saldırılarına karşı hazırlıklı olmak
- d) belki de en önemlisi müdahale yoluyla topraksal genişleme ve komünist ideolojiyi yaymaktı.⁸⁶

Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki temel politikası ise, Orta Doğu ve Akdeniz bölgelerine girmeye çalışmak, diğer yandan Avrupa'daki pozisyonunu sağlamlaştırmak için askeri işgaller altında tuttuğu ülkelerde komünist rejimleri yerleştirmek şeklinde sirayet etmiştir. Sovyetler Birliği, Sosyalist Blok veya Sovyet uyduları olarak adlandırdığımız olguyu meydana getirmek için Avrupa'da tehlikeli bir genişleme gerçekleştirme konusunda ciddi anlamda çaba göstermiştir. Sovyetler bu gelişimi beş aşamada gerçekleştirmiştir. Sovyet müdahalesi, koalisyon kabinleri kurmak, komünist partilerin hükümetlere hâkim olmasını sağlamak, muhalefet

⁸⁵a.g.e., s.130.

⁸⁶Cengiz Erişen, Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 169.

partilerini tasfiye etmek ve son olarak da ekonomik ve sosyal düzenin Sovyet modeline göre kurulması şeklindeki aşamalarla bu bölge üzerinde nüfuz kurmayı amaçlamıştır.⁸⁷ Sovyetler Birliği'nin uydularına veya başka bir devlete müdahalede bulunmasının ve nüfuz kurmasının en önemli gerekçelerinden biri, Sovyet politikasının, genişleme yönündeki süreçlere yaklaşımı, fırsatları değerlendirme ya da özcü (essentialist), etkileşimci (interactionist) olarak gördüğü uluslararası politikanın bir sonucu olarak savunma endişelerinden kaynaklanmıştır.⁸⁸

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sonrasında ezici boyutta ve güçte bir askeri mekanizma kurmuştur. Neyse ki bu askeri gücünü tasarladığı amaçlarına ulaşmak için kullanamamıştır. Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası dönemdeki temel amacı, Orta Avrupa'da çıkabilecek büyük çaplı bir savaşta galip gelebilmektir. Aslında Sovyetler, askeri gücünü Batı'ya karşı kullanmaktan ziyade öncelikle diğer komünist ülkelere karşı kullanmıştır. Sovyet Rusya 1956'da Macaristan, 1968'de Çekoslovakya ve 1979'da Afganistan örneklerinde görüldüğü dost rejimleri korumak gibi kendi halklarına karşı askeri güç kullanmış ve bir başka komünist devlet olan Çin ile de 1960'ların sonunda savaşın eşiğine gelmiştir. Rusların 1980'lerde iç politikada yaşadığı ekonomik ve sosyal durgunluk, Rusların geçmişteki gücünü sergilemedeki potansiyeline darbe vurmuştur. 1945'te Sovyet askeri gücü Hitler'i yok etmede başat rol oynarken, 1980'lerin ikinci yarısında ise ciddi bir gerilemeye sahne olmuştu ve bu durum, nihayetinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasına zemin hazırlamıştır.⁸⁹

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminde, daha çok uyduları üzerinde nüfuz kurma çabası uluslararası sistemin iki kutuplu yapısına yansımıştı. Karşı blokta ABD gibi büyük bir gücün olması Sovyetler Birliği'nin eylemlerini kısıtlamış, manevra alanını daraltmıştır. Bununla beraber Soğuk Savaş döneminde Sovyet Rusya'nın diğer devletlere müdahalesindeki temel hedefi, ideolojik anlayıştan kaynaklı olan Sovyet modelini, diğer devletler üzerinde uygulamak ve bu konuda herhangi itiraz veya anlaşma yaşandığında oraya fırsatçı bir şekilde etkileşimde bulunarak müdahale yoluyla

⁸⁷Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 19. b., 2014, ss. 387-390.

⁸⁸Kaw, Marita, "Predicting Soviet Military Intervention", *The Journal of Conflict Resolution*, C. 33, S. 3, 1989, s. 403.

⁸⁹David R. Stone, *A Military History of Russia: From Ivan The Terrible to the War in Chechnya*, Westport Conn: Praeger Security International, 2006, s. 218.

uygulamasından geçmektedir. Bunun yanında jeostratejik amaçlar da Sovyet Rusya'nın diğer devletlere müdahale etmesinde etkili olmuştur.

3. Sovyet Rusya Müdahaleleri

Bir devletin/devletlerin ulusal çıkarları çerçevesinde müdahalede bulunması tarihte uzun zamanlardan beri süregelen bir olgudur. Sovyetler Birliği de bu devletlerden biridir. Bununla birlikte hangi eylemin müdahale kapsamına girdiği konusunda literatürde derin bir belirsizlik hâkimdir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde bu konu üzerinde çok fazla çalışma olmasına rağmen kavram üzerinde anlaşmaya varılan net bir tanım mevcut değildir. Bu da anlam belirsizliğine yol açmakta ve kavramı işlevselsizleştirmektedir. Dolayısıyla bu belirsizlik, bir devletin diğer üzerindeki her türlü eylemin müdahale olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermektedir.

Daha önceki kısımda belirttiğimiz üzere Rosenau'nun müdahalecilik kavramına bilimsellik kazandırma adına çizdiği çerçeve gayet faydalı görünmektedir. Rosenau'ya göre bir eylemin müdahale olarak sayılabilmesi için temel aldığı iki nitelik bulunmaktadır: “alışıl gelmişin-dışında” (convention-breaking) ve “otoriteye-yönelik” (authority-oriented). Bunun yanında Young'un müdahalede önemli bir unsur olarak gördüğü organize ve sistematik eylemler de müdahalecilik kavramını sınırlama adına önem arz etmektedir. Bununla beraber Schwarz'ın belirttiği üzere müdahalecilikte eylemi gerçekleştiren ile eyleme maruz kalan devlet arasında bir maddi güç kapasitesinin bulunması da dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Yani müdahale eden devlet müdahale edilen devlete göre askeri ve ekonomik bakımdan daha güçlü olmalıdır.

Sovyet Rusya'nın diğer devletler üzerinde nüfuz kurmak için gerçekleştirdiği birçok eylemi (1948 Çekoslovakya, 1953 Doğu Berlin Ayaklanması) yukarıdaki analitik çözümleme kapsamında müdahale olarak değerlendirilmeyecektir. Dolayısıyla bu bağlamda Sovyet Rusya'nın gerçekleştirdiği müdahaleler; Macaristan müdahalesi (1956), Çekoslovakya müdahalesi (1968) ve son olarak da Afganistan müdahalesi ön plana çıkmaktadır.

3.1. Sovyet Rusya'nın Macaristan'a Müdahalesi (1956)

Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı sonrasında kendi bloğu içinde yer alan uydularından biri olan Macaristan'ı II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya karşı korumuş, bu ülkedeki faşist rejimi yok ederek denetçi sıfatıyla ülkede kalmış böylece kendi ideolojik ekseni çerçevesinde sosyalist rejimin ülkeyi yönetmesine ön ayak olmuştur. Bu rejimi korumak için de çeşitli kanallar aracılığıyla ülkeye farklı eylemlerde bulunmuş ve sonunda çıkarları zarar gördüğünde ise müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Sovyet Rusya, 1945-1956 yılları arasındaki dönemde Macaristan'daki hâkim otoriter yapısını korumak için diplomatik, ekonomik, propaganda ve diğer kanallar aracılığıyla önemli oranda enerji ve kaynak harcamıştır. Ancak bu on yıl boyunca hiçbir noktada aktörler veya gözlemciler bu faaliyetleri müdahaleci olarak nitelendirmemiştir. Macar otorite yapısı için önemli koruyucu sonuçları olsa da bu davranış biçimi normal kabul edilmiş ve müdahale olarak görülmemiştir. Ancak 1956'da Ekim ayının sonunda mevcut Rus yanlısı iktidarın düşme tehlikesi baş göstermiş, böylece Sovyet askeri birlikleri Macaristan'a girmiş ve arzu ettiği devlet adamını yeniden iktidara getirmiştir. Dolayısıyla Macaristan'a ilişkin Rus davranışı büyük ölçüde değişmiştir. Böylece değişen bu davranış, yaygın biçimde bir müdahale olarak kabul edilmiştir. Sovyet Rusya'nın, Macaristan üzerindeki koruyuculuk hedefi aynı kalırken ancak bunu başarmak için temelde yeni araçların benimsendiği, geleneksel davranış modelinin değiştiği görülmüştür. Sovyet Rusya arzu ettiği hedeflerine ulaştığında ve geleneksel yapı Sovyet Rusya'nın Macaristan'dan geri çekilmesi ile yeniden restore edildiğinde müdahalenin sona erdiği düşünölmekteydi. 1956'dan itibaren Macaristan'a yönelik Rus davranışı o ülkenin otoritesine yön vermeye devam etmesine rağmen müdahaleci olarak görülmüştür. Bu olayda hem siyasi otoriteye yönelik bir eylem mevcutken hem de Sovyet Rusya'nın alışlagelmişin dışında keskin bir dönüşle askeri eylemde bulunması müdahale için gerekli zemini oluşturmuştur.⁹⁰

Sovyet Rusya'nın Macaristan'a müdahalesine neden olan birçok etken bulunmaktaydı. Stalin sonrasında iktidara gelen Nikita Sergeyeviç Kruşçev, iç politikalarında Stalin karşıtı bir kampanya başlatmıştır. Dış politikada ise Batı'nın

⁹⁰James N. Rosenau, "Intervention as a Scientific Concept", s. 162.

izlediği “saldırgan çevreleme” politikasını savuşturmakla mücadele etmiştir. NATO’dan sonra kurulan Balkan Paktı (1953) Güney Asya Paktı (SEATO) 1954, Bağdat Paktı (1955) gibi askeri örgütler karşısında görece sessiz bir politika izleyen Sovyetler Birliği, Federal Almanya Cumhuriyeti’nin NATO’ya üyeliği sonrasında Varşova Paktı’nı kurmuştur.⁹¹

Kruşçev’in, Sovyet ideolojisinde ortaya çıkan “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” (Mirne Saseşetvavanye) yaklaşımı Stalin’in anlayışıyla önemli oranda farklılıklar göstermekteydi. Kruşçev 1956’da gerçekleştirilen XX. Kongrede yaptığı konuşmasında kapitalizm ile sosyalizm arasında bir savaşın kaçınılmaz olduğu fikrine karşı çıkmış, barış içinde bir arada yaşayarak rakiplerle rekabet edeceklerini savunmuş ve sosyalizmin kapitalist ülkelere savaş ve şiddet olmadan da yayılabileceğini iddia etmiştir. Kruşçev ayrıca ülkelerin sosyalizme Sovyetler Birliği’nden farklı bir metotla ulaşabileceği yaklaşımını ortaya atarken, bununla birlikte “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” doktrini kapsamında dahi Sovyetler Birliği, uluslararası sistemi, Batı kapitalizminin egemen olduğu temel rakip olarak görme yönündeki politikasını sürdürmüştür.⁹² Kruşçev, “Barış İçinde Bir Arada Yaşama” politikasını uygularken, mesele, kendi bloğu içerisinde denetim sağlama olunca barışçıl bir politika yerine daha sert ve kararlı davranmış ve bu doğrultuda Macaristan’a müdahale etmekten çekinmemiştir.⁹³

Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı’nda Alman ordusunu püskürtmesi, Macar faşist rejiminin yıkılmasında önemli bir rol oynaması ve bunun sonucunda II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası antlaşmalarla denetçi sıfatıyla ülkede kalması Sovyet müdahaleciliğine giden yolu başlatmış oldu ve Sovyet Rusya’nın Macaristan’da başlattığı faaliyetler, Macarlar için bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren Komünist Parti lideri Matyas Rakosi hızla oy oranını arttırmış, neticede 1947 ve 1949 seçimlerinde ezici bir zafer kazanmıştır.⁹⁴

⁹¹Erel Tellal, “Sovyet Dış Politikası ve Gromiko”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, S. 3, 2007, s. 356.

⁹²Caşın, Derman, a.g.e., s. 114.

⁹³Tellal, a.g.e., s. 357.

⁹⁴Utku Kızılok, “1956 Macaristan Devrimi: İşçilerin Devriminden Bürokrasinin Karşı Devrimine”, Nisan 2006, http://marksist.net/utku_kizilok/1956_macaristan_devrimi.htm, (11.11.2017).

İşçi ve emekçilerin iktidarın örgütlenme sürecine dâhil edilmemesi ve emekçi kitlenin ezilip sömürülmesi ülkede ciddi problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Anti-demokratik uygulamalara ve sürekli artan iktidar baskısına karşı 1953'te işçi emekçi kitleleri bu bürokratik diktatörlüklere tepki göstermeye başlamış ve greve gitmişlerdir. Bunun sonucunda Sovyet tankları ülkede çıkan ayaklanmaları ve protestoları bastırıp bir dizi reform faaliyetlerine girişmiştir. Böylece Macar lideri Matyas Rakosi görevden alınarak başbakanlığa daha ılımlı bir lider olan İmre Nagy getirilmiştir.⁹⁵ Nagy Macaristan'ın çok partili seçime gideceğini ve Varşova Paketi'nden da çıkacağını duyurmuştur.⁹⁶ Bunun üzerine Nagy'nin istediği reformları gerçekleştirilmesi engellenmiş ve üstelik 1955'de partiden atılmıştır. Bu duruma tepki olarak ayaklanan halk yoğun protesto gösterileri gerçekleştirip şiddet eylemlerine başvurmuştur. Kitleler bürokratik devletin kurumlarına karşı⁹⁷ doğrudan saldırıya geçmiş ve karşılıklı çatışmalarda binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan sonra Sovyet Rusya dağılan bürokrasinin yerine kendi güçlerini getirmiş ve devrimi başarısızlığa uğratan manevralar yapıp, 4 Kasım 1956'da binlerce asker ve yüzlerce tankla askeri müdahalede bulunmuştur. Böylece Macar halk hareketi başarısız olmuş, Sovyet Rusya'nın gerçekleştirdiği karşı devrimle beraber arzu ettiği ve desteklediği yönetim tekrar başa geçmiştir.⁹⁸ Janos Kadar partinin başına getirilip, Nagy Romanya'ya götürülmüş ve idam edilmiştir. Bu olaydan da anlaşılacağı üzere Sovyet Rusya'nın siyasi otoriteyi değiştirmeye yönelik bir müdahalesi söz konusu olmuştur.

Macar isyancıları, Sovyet Rusya'nın Macaristan'a müdahalesini, 1848-49 devrimlerinin tekrarı olarak görmüşlerdir. 1849'da olduğu gibi "devrim ve özgürlük mücadelesi" olarak adlandırılan bir halk hareketi, Rusya kaynaklı bir askeri müdahale tarafından bastırılmıştı. Sovyet yöneticiler ise bu konuda iddia edilenin aksine farklı bir yorum benimsediler.⁹⁹ Kruşçev 1956'da Macaristan'a gerçekleştirilen müdahalenin amacının "karşı devrim" in önlenmesi olduğunu iddia etmiş ve böylece 1849'dan beri

⁹⁵Henry Kissinger, *Diplomasi*, 10. Baskı, çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 536.

⁹⁶Bushkovitch, a.g.e., s. 422.

⁹⁷Halkın bu kurumlara karşı çıkmasının nedeni, bürokratik kurumların en tepesinde yer alan "Nomenclatura" adı verilen Yeni Sovyet Sınıf'ın kendisini halktan soyutlaması ve bu dar bencil komünist parti hiyerarşisinin kendi halkına karşı yabancılaşmasından kaynaklanmaktadır (Onay, a.g.e., s. 219).

⁹⁸Kissinger, a.g.e., s. 536.; Kızılok, a.g.y.

⁹⁹Ateş Uslu, "Ellinci Yıl Dönümünde 1956 Macar Devrimi", *Devrimci Marksizm Dergisi*, S.1, 2006, s. 147.

taşıymış olduğu borcu ödediğini ifade etmiştir. Çünkü o yıl, Macaristan’da başarılı bir Macar burjuva devrimi gerçekleştirilmiş fakat Rusya Çarı I. Nikola, ordusuyla devrimi bastırmış ve neticede Macaristan’da Avusturya İmparatorluğu’nun egemenliğinin yeniden kurulması mümkün olmuştur.¹⁰⁰

Sovyetler Birliği’ne göre, Macaristan’da 1956’da yaşanan ayaklanma, II. Dünya Savaşı’nın sonundan o güne kadar işçi-köylü sınıfının elde ettiği kazanımları, toplumsal ilerlemeyi baltalamayı, eski sermaye-toprak ağası düzenini geri getirmeyi amaçlayan bir nitelik taşımaktaydı. Bu ayaklanmanın başarılı olması Macaristan’ın kaybedilmesi anlamına gelecekti ve bu da diğer Doğu Avrupa sosyalist iktidarların varlığını tehdit edebilir ve uluslararası işçi sınıfının devrim mücadelesini sekteye uğratabilirdi.¹⁰¹ Dolayısıyla ulusal çıkarlarına büyük önem veren Sovyetler Birliği müdahalenin başarısını diğer tüm hususların üzerine koymuş ve hedefini gerçekleştirerek kendince başarıya ulaşmıştır. Sovyet itibarı sonradan geçici olarak değer kaybetse de birkaç yıl içerisinde Macaristan’ın komünist dünyada kalmasıyla Sovyetler Birliği’nin itibarı tekrar güçlenmiştir.¹⁰²

Stalin’in aksine daha ılımlı politikalar izleyen Kruşçev, özellikle yakın çevresindeki ülkelerde yaşanan olaylarda Sovyet çıkarları ön planda olunca bu ülkelere müdahale etmekten kaçınmamıştır. Sovyetler Birliği’nin izlediği bu politika, Batı’nın izlediği çevreleme politikasının bir sonucu olarak hissettiği tehdit algısı sonucunda gerçekleşmiş ve neticede Sovyetler Birliği’nin istediği olmuştur.

3.2. Sovyet Rusya’nın Çekoslovakya’ya Müdahalesi (1968)

Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde çıkarları bağlamında bizatihi arzuladığı yönetimlerin uydu ülkelerde başa geçmesi için yoğun bir çaba sergilemiştir. Sovyetler Birliği bu ülküsüne halez geldiğinde bu devletlere müdahale etmekten çekinmemiştir. 1956 Macaristan müdahalesi bunun açık bir örneğiydi. Aynı olay Çekoslovakya müdahalesinde de görülmüştür. 1960-1968 yılları arasında Sovyet Rusya yeni yönetimin faaliyetlerini olumlu karşılasa da liberalleşme hareketleri karşısında

¹⁰⁰Umut Bekcan, “Sovyet Penceresinden 1956 Macar Ayaklanması: Batı Destekli Bir Karşıdevrim Girişimi”, *Social Sciences Research Journal*, C. 8, S. 1, 2019, s.19.

¹⁰¹a.g.e., s.22.

¹⁰²Morgenthau, a.g.e., s. 431.

çıkarları zarar gördüğünde Çekoslovakya'nın tanınmış sınırlarını aşarak ani bir askerî harekâta girişmiş ve askerî müdahalede bulunmuş, böylece Sovyet Rusya'nın desteklediği yeni bir yönetim iş başına gelmiştir. Sonuç olarak Rusya Çekoslovakya'nın iç işlerine müdahalede bulunmuştur.

Stalin'in 1953 yılında ölümünün ardından Çekoslovakya lideri Gotwald'ın da hayatını kaybetmesi sonrasında Zapotocki devlet başkanlığına, Stalinist bir lider olan Antonin Novotni de Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. Stalin'in hayatını kaybetmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin başına geçen Kruşçev, Stalin'e ait etki ve gücün çözülmesi ve buna bağlı olarak hiyerarşik ve ideolojik yapının geriletilmesi faaliyetleri olarak bilinen "Stalinsizleştirme" (Destalinizasyon) dönemini başlatmış oldu. Fakat bu fikir Çekoslovakya'da başarılı olmamıştır. Çünkü Çekoslovakya Moskova'nın bu fikrine en uzak duran ülkelerin başında gelmekteydi. 1957'de Zapotocni'nin hayatını kaybetmesiyle birlikte Novotni'nin Çekoslovakya'daki etkinliği daha da artmış, 1960'da yaptığı yeni anayasayla Çekoslovakya'nın adını "Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti" olarak değiştirmiştir.¹⁰³ Öte yandan 1960'ların başında toplanan Çekoslovakya Komünist Partisi "Stalinsizleştirme"nin başlatılması yönünde bir karar almış ve bu yönde bir dizi reform gerçekleştirmek için yola koyulmuştur. Aynı zamanda Novotni 1964'de devlet başkanlığına gelmiş, bu dönemde ekonomik ve sosyal reformlar da hız kazanmıştır. Çekoslovakya'da gerçekleşen bu reformlar siyasi, toplumsal ve ekonomik yaşamın dönüşmesi üzerinde önemli katkılar sağlamıştır. 1967'nin sonlarına doğru Novotni reform girişimlerinden rahatsız olmuş liberalizm tehlikesine karşı çağrıda bulunmuştur. Bu olay üzerine 1968'de birinci sekreterlik görevinden istifaya zorlanmış ve onun yerine Alexander Dubcek gelmiştir. Öte yandan Novotni devlet başkanlığı görevine devam etmiştir.¹⁰⁴

1967 sonunda Prag'a bir ziyaret gerçekleştiren Leonid İlyiç Brejnev, Çekoslovakya'da istenmeyen kişi haline gelen lider Novotni'nin görevden alınmasına destek vermiş ve yerine partinin reform kanadını temsil eden Alexander Dubcek'in

¹⁰³Ateş Uslu, "Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948 -1968)", *Devrimci Marksizm Dergisi*, S. 6-7, 2008, ss. 156-158.

¹⁰⁴Julia Friday, "Prague 1968: Spatiality and the Tactics of Resistance", *Texas Studies in Literature and Language*, C. 53, S. 2, Summer 2011, s. 175.; Uslu, "Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948 -1968)", ss. 158-162.

atanmasını olumlu karşılamıştır. Dubcek, basın özgürlüğünün sağlanması, siyasi polisin yetkilerinin azaltılması, ekonomide piyasa özgürlüğünün sağlanması ve bir geçiş dönemi sonrasında özgür ortamda seçimlerin yapılmasına yönelik bir değişim programını uygulamaya çalışmıştı.¹⁰⁵ Dubcek'in uygulamaya çalıştığı bu program aslında “insancıl komünizm” hareketi olarak da ifade edilmekte ve bu hareket ne Moskova'dan kopmayı ne bağımsızlık politikası takip etmeyi ve ne de Varşova Paktı'ndan çıkmayı amaçlamaktaydı. Bu hareket, bunların hiçbirini hedeflemeden Çekoslovakya'da komünist sistemin uygulanmasını insan onuruna yaraşır bir şekilde sokmayı öngörmekteydi. Bu uygulamada insan hürriyetlerine asgari de olsa imkân tanınacaktı ki bu, Sovyetler Birliği'nin ve diğer müttefiklerin arzu etmediği bir durumdu.¹⁰⁶

Dubcek'in reformları ve “insancıl komünizm” hareketi, parti kongresinde onaylanıp genişletildikten sonra, Sovyetler Birliği, Doğu Almanya, Polonya ve Bulgaristan'da yönetim kademesinde bir karışıklığa neden olmuştu. Sovyet liderler reformları sınırlamaya çalıştılar ve ilk kez Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya politbüro¹⁰⁷ üyeleri bir araya gelip bir anlaşmaya varmış gibi göründüler. Bu olay sonrasında 20 Ağustos 1968 tarihinde Varşova Paktı üyelerinin (Romanya hariç) askeri desteğiyle Sovyet Ordusu, beş yüz bin askerle Çekoslovakya'yı işgal etmiştir.¹⁰⁸

Çekoslovakya'da Sovyet askeri müdahalesi hızlı ve etkiliydi. Fakat başlangıçtaki siyasi operasyonları Moskova adına olumsuz gelişmelerdi. Moskova iç politikada ve dış politikada verdiği beyanatlarda 1968'deki askeri müdahalenin “*Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti'nin parti ve devlet liderlerinin, Sovyetler Birliği ve diğer müttefik devletlerden kardeş Çekoslovak halkına silahlı kuvvetler desteği de dâhil her türlü acil yardımı talep etmeleri*” neticesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin bu söylemi Çekoslovakya'da yayımlanmadı ve bununla birlikte Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgal ettiğini iddia eden lider veya kişiler bunu kamuoyuna açıklama konusunda cesaret edemediler.¹⁰⁹ Sovyet Rusya Çekoslovakya'ya müdahale hususunda kendilerine göre olumlu gerekçeler sunsalar da Çekoslovakya Sovyet Rusya'nın iç

¹⁰⁵Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 611.

¹⁰⁶Friday, a.g.e., s. 175.; Armaoğlu, a.g.e., ss. 507.

¹⁰⁷ SSCB tarihinde komünist partinin, politikalarını belirleyen en üst karar organı

¹⁰⁸Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 611.

¹⁰⁹Milan Svec, “The Prague Spring: 20 Years Later” *Foreign Affairs*, C. 66, S. 5, (1988), ss. 984.

işlerine müdahalesine elbette karşıydı ve bunu dillendirememelerindeki en büyük neden de Sovyet korkusu ve baskısıydı.

Bu müdahaleden sonra Sovyet birlikleri, sosyalizm anlayışıyla uyumlu bir Komünist parti yönetimini desteklemiş ve Gustav Husak liderliğindeki bu yönetimi başa getirip, diğer müdahalelerinde olduğu gibi egemenliğini tekrar tesis etmiştir.¹¹⁰ Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya askeri müdahalesindeki niyetin, başkaldırının kontrol altına alınması, planlı ekonominin sürdürülmesi ve Sovyetler Birliği ile uyumlu yeni bir yönetimin iş başına getirilmesi olduğu açık bir biçimde görülmekteydi. Sovyet Rusya, Çekoslovakya işgalini, "kapitalist restorasyonu" engellemek için "sosyalist enternasyonalizmin" bir hareketi olarak meşrulaştırılmaya çalışmıştır. Bu politika zamanla 'Brejnev Doktrini' ya da 'Sınırlı Egemenlik Doktrini' (Doktrina Brejneva) olarak anılmaya başlanmıştır: SSCB başkanlığı altındaki sosyalist ülkelerin, Brejnev'in Kasım 1968 tarihinde Varşova'da söylediği gibi "*sosyalist ülkelerde sosyalizme karşı düşmanlık besleyen harici ve dâhili unsurların kapitalist rejimi geri getirmeye çalıştığı*" durumlarda Sovyetler Birliği'nin müdahale etme hakkı vardı.¹¹¹ Brejnev'in dış politika hakkındaki öncelikleri ise üç alanda yoğunlaşmıştı: Dünya sosyalist kampındaki parçalanmayı engellemek, Batı ile ilişkileri normalleştirmek ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki dost rejim ve hareketleri desteklemek.¹¹² Sovyetler Birliği'nin sosyalist parçalanmayı önlemek adına Çekoslovakya siyasi otoritesine gerçekleştirdiği bu eylem bir kırılmaya neden olmuş ve destekledikleri yönetim tekrar başa geçmiştir. Bununla beraber bu eylem sistemli ve organize bir şekilde gerçekleştirilmiş ve böylece müdahalenin bütün unsurlarını sağlamıştır.

Sonuç olarak, Çekoslovakya'da Dubcek rejiminin sosyalizmi yeniden sorgulamak ve yorumlamak girişimi ile başlatılan "Prag Baharı", Sovyet Rusya'nın sert müdahalesiyle bastırılmış ve bu hareket Sovyet Rusya'sı tarafından sosyalizmin tehlikeye girmesi ve Kremlin'e meydan okuma olarak yorumlanmıştır.¹¹³ Dolayısıyla Brejnev'in Çekoslovakya'ya müdahalesi de esasen sosyalist kamptaki parçalanmayı önlemek hedefi ile gerçekleştirilmişti ve bu müdahale Sovyetler Birliği açısından

¹¹⁰Bushkovitch, a.g.e., s. 424.

¹¹¹ Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s.611.

¹¹²Caşın, Derman, a.g.e., s. 117.

¹¹³Caşın, a.g.e, s. 675.

başarıya ulaşmıştır. Fakat Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya özelindeki bu baskıcı ve müdahaleci tutumuna karşı Çekoslovakya'nın reform politikaları ve Sovyet nüfuzundan kurtulma hedefi Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber başarıya ulaşmıştı. Aynı zamanda Sovyetler Rusya'nın bu müdahaleci tutumu, Avrupa'da bazı sosyalistlerin Sovyetler Birliği'ne sırt çevirmesine neden olmuş, bununla birlikte Batılı güçler Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde daha dikkatli ve temkinli davranmaya başlamıştır.

3.3. Sovyet Rusya'nın Afganistan'a Müdahalesi (1979)

1921'den itibaren Sovyetler Birliği ile özel bir ilişki içerisinde olan Afganistan, ortak sınırları nedeniyle Sovyetler Birliği için önemliydi. Afganistan'ın 1970'lerin sonlarında kaosa doğru kayma tehlikesi, bunun yanında ABD ve Çin'in potansiyel nüfuzuna girmesi nedeniyle Sovyet Rusya bu ülkeye askeri müdahalede bulunmuştur. Moskova yönetimi 1956 Macaristan, 1968 Çekoslovakya müdahalelerinde olduğu gibi egemen bir devletin iç işlerine müdahalede bulunmuş ve organize bir şekilde mevcut iktidarı değiştirerek/destekleyerek Sovyet yanlısı bir iktidarın gelmesine zemin hazırlamıştır. Böylece mevcut yapıda keskin bir kırılma meydana gelmiş ve Sovyet yanlısı iktidar başa geçmiştir. Sovyetler Birliği askeri birliklerini de buraya sevk ederek bu yapıyı korumaya çalışmıştır.

Bu bağlamda güneydeki bir tampon devlet olarak Afganistan'ın kaybedilmesi ve yabancı (ABD ya da Çin) nüfuzu altına girme tehlikesi, 1979'daki darbeye yol açmış ve bu ise Sovyetler Birliği'nin içine düştüğü bir askeri bataklık olmakla kalmamış, aynı zamanda ülke dışındaki imajı açısından da çok yıkıcı bir sonuç yaratmıştır.¹¹⁴

Müslüman bir ülke olan Afganistan'da, 1973 yılında Kral Muhammed Zahir Şah, Başbakan Muhammed Davud Han tarafından düşürüldü ve Davud Han, cumhuriyet ilan ederek hem başkanlığı hem de başbakanlığı ele geçirmiş oldu. 1978 Nisan ayında Muhammed Davud'u istemeyen Albay Abdulkadir'in komutası Sovyet yapımı tank ve savaş uçakları kullanan Afgan ordusu, Başkan Davud Han'ı bir darbe ile devirdi ve idam etti. Darbenin liderleri, onun yerine Sovyet ve komünizm yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP)'nin egemen olduğu Demokratik Afgan Cumhuriyeti'ni kurdular.

¹¹⁴Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 14. b., çev. Birtane Karanıkçı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 488.

Partinin hapisteki lideri Nur Muhammed Taraki başbakanlığına getirildi. Bu olaydan sonra Sovyetler, Taraki yönetimine, ekonomik, askeri yardım ve askeri danışmanlar göndermeye başladı. Bu yönetimi başta istemeyen Müslüman halk ise çeşitli silahlı direnişlerde bulundular. Taraki hükümeti, iktidara geldikten sonra bağlantısız bir dış politika izleyeceğini ilan etmesine rağmen 1978 Aralık ayında Sovyetler Birliği ile Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandıktan sonra Afganistan hızla Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmeye başlamıştır.¹¹⁵

Sovyetler Birliği'nin giriştiği bu nüfuz politikası, uluslararası siyaset ortamında tepkisiz kalmamış ve ABD, Afganistan'da insan haklarına saygı gösterilmesini ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ın iç işlerine müdahale etmemesi gerektiğini beyan etmiştir. Humeyni liderliğindeki İran İslam Cumhuriyeti ile birlikte Çin de Sovyetler Birliği'nin bu bölgede nüfuzunu genişletmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı. 13 Temmuz 1979'da Moskova, ADHP içinde "Devrimin Korunması İçin Ulusal Örgüt" kurulduğunu ve Afganistan'ın tüm siyasi güçlerini bu örgütün bir araya getireceğini ilan etmiştir. 1979 Mart ayında Hafızullah Amin'in, başbakanlığı üzerine aldığı yeni bir hükümet kurulmuş ve bu süreçte Taraki, protestoculara karşı mücadelede özel yetkilerle donatılmıştır. Savunma sorunlarından sorumlu olması, silahlı kuvvetlere komutanlık yapması ve devlet başkanının onun direktiflerini uygulayacağı yetkilerle donatılan Taraki, Afgan halkında hükümete olan tepkileri daha da arttırmıştır. Bu sırada İslamcı muhalefet silahlı eylemlerine, orduda isyanlara ve parti içi mücadelelere devam etmekteydi. AHDP Merkez Komitesi, 16 Eylül 1979'da hayatını kaybeden Taraki'nin yerine, Hafızullah Amin'in getirildiğini duyurdu. O hem Sovyetler Birliği'ne bağlılığını bildirdi hem de İslami düşüncenin desteklenmesi için gerekli tüm önlemleri alacağını açıkladı. Fakat bu değişim ve Amin'in vaatleri de Müslüman direnişini etkilememiş ve 26 Aralık 1979'da Doğu Avrupa'da sürgünde bulunan Babrak Karmal Sovyet desteğiyle Kabil'e gelip, Amin'in yerine geçmiştir. Karmal'ın iktidara gelmesiyle birlikte 1980 Ocak ayında sayıları 85.000 dolayında olan Sovyet birlikleri ülkeye girip başkent Kabil'e ve çeşitli stratejik noktalara yerleşmişlerdir.¹¹⁶

¹¹⁵Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1914*, Ankara: İmge Kitabevi, 18. b., 2009, ss. 563-564.

¹¹⁶a.g.e., s. 564.

Sovyet Rusya'nın buradaki eylemlerinin amacı da Macaristan ve Çekoslovakya'daki durumların çok ötesinde, mevcut Sovyet yanlısı hükümeti iktidarda tutmaktı. İslamcı muhalefetin silahlı eylemlerine karşı Sovyetler Birliği'nin askeri birliklerini Afganistan'a göndermesi Rosenau'nun deyimiyle ve Sovyet deneyimi dikkate alındığında alışılabilir dışındaydı. Sovyetler Birliği sistematik ve organize bir şekilde buradaki asker sayısını sürekli arttırmış ve böylece müdahalenin tüm unsurlarını sağlamıştı.

Kremlin müdahaleyi kısa vadeli bir taahhüt olarak görmüştür. Afgan Ordusu mücahitlerle savaşmak için kırsal alana yayılırken, "Sınırlı Kuvvetler Birliği" garnizon ve kentsel güvenlik görevlerini üstlenecekti. İlk dört yılda, askeri odaklı bir strateji, Karmal'ın zayıf liderliği ve ülkeyi komünist bir devlete dönüştürme vurgusu giderek artan asker kaybı ve maddi kayıplarla birleşince yaygın bir isyanın büyümesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak Demokratik Afganistan Cumhuriyeti güçlerinin zayıf performansı 40. Orduyu¹¹⁷ savaşın içine daha fazla çekmiştir.¹¹⁸ Sonuç olarak, Sovyetler Birliği çekilirken ülkede yarı istikrarlı bir rejim, gelişmiş bir ordu, korkunç bir ekonomik durum bırakmıştır.¹¹⁹

Sovyet Rusya'nın Afganistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahalesinde çeşitli nedenler ciddi rol oynamıştır. Sovyetler, Çin ile ABD'nin yakınlaşma sürecine girdiği bu dönemde bu süreçten büyük rahatsızlık duymuş, bununla birlikte 1979 Mart ayında Mısır ile İsrail arasında imzalanan Camp David Antlaşması'yla Orta Doğu'da ciddi bir hayal kırıklığına uğramıştı. Sovyetler, Afganistan'ın mevcut yönetiminin de Mısır lideri Enver Sedat gibi yan çizeceği endişesiyle Afganistan'a doğrudan Sovyet askeri varlığı ile müdahale ederek buradaki nüfuzunu garanti altına almayı amaçlamıştır. Bu gelişmeler ışığında Afganistan gibi stratejik bir konumda olan ülkeyi de kaybetmek istemeyen Sovyet Politbürosu Afganistan'a müdahale etmekten çekinmemiştir. Aynı zamanda İran İslam Devrimi sonrası İran'ın, yeni rejimin İslami karakterini komşu ülkelere ve Orta Asya'da yaşayan Müslüman devletlere ihraç etmesi ve bu durumun

¹¹⁷40. Ordu, Sovyetler Birliği'nde II. Dünya Savaşı'na 1941'den 1945'e katılan ve 1979'dan 1990'a kadar Sovyet-Afgan Savaşı için özel olarak düzenlenmiş ordu düzeyinde bir komutadır.

¹¹⁸David G. Fivecoat, "Leaving the Graveyard: The Soviet Union's Withdrawal From Afghanistan", *Parameters*, C. 42, S. 2, 2012, s. 42-43.

¹¹⁹a.g.e., s. 42.

kimlik temelli bir kışkırtmaya yol açması Sovyetler Birliği tarafından kabul edilemezdi. Bu ortamdaki Sovyet müdahalesi, Afganistan'ı Soğuk Savaş'ın son bölümünün oynandığı bir mücadele alanı haline getirmiştir.¹²⁰ Tepeyurt ve Coşkun'a göre Sovyet Rusya'nın Afganistan'a müdahalesinin arkasında yatan asıl neden Basra Körfezi petrolü kontrolünü ele geçirmekken, Rusların Hint Okyanusu'na ulaşarak asırlık sıcak denizlere inme ülküsünü de mümkün kılabilirdi.¹²¹ Fakat bu varsayımlar başarıya ulaşamamış ve Sovyetler Birliği bu bölgede bataklığa saplanmıştır.

Sovyet Rusya'nın Afganistan'a müdahalesi diğer müdahalelerinin aksine başarısızlığa uğramıştır. Sovyetler Birliği'nin, Doğu Blok'unu bir arada tutmak için her defasında etkin bir yöntem olarak kullandığı müdahalecilik olgusu, Afganistan örneğinde başarılı olamamıştır. Macaristan'a 1956, Çekoslovakya'ya 1968 müdahalesi her seferinde Sovyetler Birliği'nin arzuladığı sonuçları doğurmuştur. Sovyetler Birliği'nin, bu müdahaleleri bazen farklı yöntemleri kullanarak, bazen doğrudan askeri varlık içerecek şekilde, bazen de Sovyetler Birliği'nin kontrolündeki silahlı güçler aracılığıyla yürütülen Soğuk Savaş'ın yaygın müdahalecilik şekli olan “vekalet savaşları” (proxy wars) şeklinde de olsa çoğunlukla başarılı olmuştur. Müdahale türlerinin Kremlin için tercih edilebilir bir araç olduğu, en azından maliyeti görece düşük ve başarı şansı yüksek alınabilir risk kategorisine uygun olduğu söylenebilir. Bu müdahale sonrasında Kremlin'in korkutucu Kızıl Ordusu'nun imajı, ordunun kendine güveni, bütünlüğü, morali ve Sovyetler Birliği'nin askeri müdahaleciliği topyekûn sorgulanmaya başlamıştır. Afganistan müdahalesinin başarısız olması, orduyu ve muhafazakâr, reform karşıtı güçleri zayıflatmış ve reform sürecini hızlandırmıştır. Her şeyden önemlisi Sovyet ordusunun yenilmez olmadığının farkına varılmış, böylece Rus olmayan cumhuriyetler, askeri bir cezalandırmanın misillemesinden Sovyetler Birliği'ne karşı asgari korku ve kaygı duyarak bağımsızlık yönündeki mücadelelerini hızlandırmışlardır.¹²²

¹²⁰Ahmet Kasım Han, “Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, C. 2, S. 2, (2011), ss. 61-62.

¹²¹Mehmet Tepeyurt, Bezen Balamir Coşkun, “Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu'da Rus Askeri Varlığı”, *Rusya'nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayıncılık, 2013, s. 235.

¹²²Han, a.g.e., s. 63.

Sovyet Rusya'nın Afganistan'a müdahalesinin gerekçelerinde birçok sebep mevcutken, jeopolitik olarak tanımlanmış çıkarlarını korumak istemesi de önemli bir müdahale nedeni olarak göze çarpmaktaydı. Afganistan müdahalesinde jeopolitik gerekçelere sarılan Sovyetler Birliği, Basra Körfezi'nde hâkimiyet kurmak, aynı zamanda Afganistan gibi stratejik konumu olan ve ABD ile doğrudan bir askeri çatışma riski taşımayan bir bölgede, Üçüncü Dünya Ülkeleri üzerinden bir tutunma noktası elde ederek bölgeyi güvence altına almak ve böylece bu bölgeyi savunmak için bir nüfuz alanı oluşturmak istemiştir. Bu düşüncelerin yanı sıra Sovyet Rusya'nın, Afganistan'da hızla bozulan sosyal ve siyasi durumun Sovyetler için bir güvenlik tehdidi oluşturacağı endişesiyle Afganistan'a müdahalede bulunmuş olması da mümkündür.¹²³

Politbüro üyelerinin önde gelen isimlerinden olan Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, askeri müdahaleye karşı çıksa da her hal ve şart altında Afganistan'ın kaybedilmemesi gerektiğini sık sık vurgulamıştır. Dönemin Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Aleksey Kosigin de Sovyet askeri müdahalesinin tartışıldığı toplantılarda, potansiyel bir müdahalede bir yandan Bağlantısızlar'ın tepkisinden çekinmiştir. Öte yandan Afganistan'ı kaybetmenin ve bu ülkenin Batı Blok'una dâhil olması yoluyla Sovyetler Birliği'nin çevrenin yeni bir atlama taşı işlemi görmesinden çekinildiği için Sovyet politikalarında ciddi bir ikilem yaşanmıştır. Sonuç olarak Sovyetler Birliği'nin, Afganistan'daki askeri müdahalesi, jeopolitik kaygılar ve jeostratejik değerlendirmeler sonucunda, hücumu dayalı olmaktan çok savunmacı, çevreleme karşıtı bir karakter göstermiştir.¹²⁴

Sovyetler Birliği'nde devlet başkanı Gorbaçov ise, Afganistan müdahalesi için bir röportajında, *"Afganistan halkının bağımsız seçim hakkı, yabancı müdahale yüzünden tehdit altında kaldığı için, Afganistan Hükümeti'nin daveti üzerine oraya belirli sayıda birlikler gönderdik ve bu birliklerin bir bölümünü sonradan geri çektik. Afganistan'da askeri üstler kurma gibi bir niyetimiz olmadığı gibi, orada hammadde kaynaklarını da ele geçirmeye çalışmıyorduk"* ifadesiyle, Afganistan'ın isteği üzerine bir müdahalede bulunulduğunu iddia etmiş ve böylece müdahaleye meşru bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Sovyet lideri, Afganistan'ı Sovyetler Birliği'nin "nüfuz alanı" içinde bırakacak siyasi bir

¹²³Marita, a.g.e. ss. 403– 404.

¹²⁴Han, a.g.e, s. 66.

çözümü desteklediği iddialarının yanlış olduğunu; ülkenin bağımsız, egemen ve bağlantısız kalmasını isteyen Bağlantısızlar Hareketi'nin tavrını ise doğru bulduklarını ifade etmiştir.¹²⁵

Gorbaçov'un "Afganistan'ın isteği üzerine Afganistan'a yardıma gittik" iddiası müdahale için pek de geçerli bir neden olarak görülmemektedir. Çünkü Sovyetler Birliği'nden yardım isteyen Afganistan devlet adamının, halkın arzu etmediği Sovyet yanlısı bir lider olduğu açıkça bilinmekteydi. Gorbaçov'un iddia ettiği gibi Sovyetler Birliği, Afganistan'a sadece yardım için girseydi bile, bu eylemi kısa sürede bitirip geri çekilebilirdi. Fakat Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da kalması çok uzun yıllar sürmüştür ve Sovyetler, jeopolitik olarak önemli konuma sahip olan bu bölgede ideolojik ve askeri bağlamda bir nüfuz alanı oluşturmak için yoğun çaba sarf etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin müdahaleciliğe dayalı izlediği askeri politikalarının yankılarını, kuruluşun dağılışa kadar geçen süre zarfında dönemsel bazda ele alırsak genel olarak devrim niteliği taşıyan dört noktayı şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. İlk dönem, I. Dünya Savaşı'yla birlikte ortaya çıkan yeni havacılık teknolojisi, motorlu araçlar ve kimyasal silah teknolojileriyle donanmış Kızıl Ordu'nun, Bolşevik ideolojisinden kaynaklanan saldırı ve yayılma amaçlı bir politikaya hizmet ettiği bir askeri doktrininin hayatta olduğu dönem olarak nitelendirilebilir.
2. İkinci dönem, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Sovyet askeri doktrinleri çerçevesinde nükleer silah atılımıyla beraber askeri silahlanmayı arttıran, Sovyet ordusu ve askeri düşüncesinde saldırganlığı güçlendiren yeni bir dönem olarak ortaya çıkmıştır.
3. Üçüncü dönem 1970'lerde yeni teknolojilerin, özellikle de nükleer olmayan silahlarda ve askeri teçhizatla mikro-elektronik ve yoğunlaştırılmış elektromanyetik enerji uygulamalarının ortaya çıkışı, askeri işlerde üçüncü bir devrimi müjdelemiştir.

¹²⁵Mihail Gorbaçov, *Glasnost-Asıl Neyi İstiyorum*, 5. Baskı, çev. Tuba Tarcan Çandar, Ahmet Cemal, İstanbul: Dönemli Yayıncılık, 1988, ss. 191-192.

4. Son dönemde ise Sovyet askeri politikası 1980'lerde özellikle Gorbaçov döneminde “makul yeterliliğe” (reasonable sufficiency) dayanan, savunma amaçlı olan muhtemel bir saldırıyı püskürtebilecek ve ülkeyi koruyabilecek kapasitedeki silahların kapasitesine sahip olmaya dayanan Sovyet askeri güç yapısı hâkim olmuştur.¹²⁶

¹²⁶ Odom, a.g.e., s. 517.

İKİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE: SALDIRGAN REALİZM

1. Dış Politika ve Teori İlişkisi

Devletler, en önemli amaçları olmak üzere varlıklarını sürdürebilmek, çıkarlarını korumak ve uluslararası politikada daha etkili bir konuma ulaşmak için dış politikalar icra etmeye çalışırlar. Bu bağlamda dış politikayı, bir devletin uluslararası politikadaki çıkarlarını kollamak, daha güçlü ve saygın bir konuma yükselmek için ortaya koyduğu bir tutum ve davranış olarak tanımlamak mümkündür.¹²⁷ Bu tanım kapsamında dış politikayı, politik sistemin, amaçları doğrultusunda jeopolitik çevresine uyumu veya politik çevresi üzerinde uyguladığı kontrol önlemleri olarak da ele almak mümkündür.¹²⁸ Dış politikanın klasik bir tanımı da Walter Carlsnaes tarafından ortaya atılmıştır. Carlsnaes'a göre dış politika, açıkça belirtilmiş hedefler, taahhütler ve/veya emirler biçiminde ifade edilen eylemlerin etkide bulunmak istenen ve toprak temelli meşruiyetlerin ötesinde yer alan hedeflere, koşullara ve aktörlere (devlet ve devlet dışı) yöneltilmesini içermektedir.¹²⁹ Dış politikayı, amaçlara dayalı olarak politikacılar tarafından belirlenen direktifler veya amaçların ardındaki niyetler veya koordineli bir strateji olarak tanımlamak da mümkündür.¹³⁰

Rosenau ise dış politikayı yönelim, eylem ve davranış bağlamında 3'e ayırarak incelemiştir. Yönelim olarak dış politika, toplumun yaşantı ve tarihsel deneyim, gelenek ve ülküleri tarafından belirlenen tutum, algı ve değerleri ifade eder. Bu yönelim devlet yetkililerine karar vermelerini ve harekete geçmelerini gerektiren dış koşullarla karşı karşıya kaldıklarında rehberlik eder. Başka bir deyişle yönelim devletlerin uluslararası politika alanındaki davranışlarının altında yatan genel eğilimler ve ilkelerdir. Eylem olarak dış politika ise devletlerin dış ortamlarıyla bağlantılı olduğunda alınan stratejileri,

¹²⁷Gültekin Sümer, *Dış Politika Stratejileri ve Türkiye Neresinde*, İstanbul: İkinci Adam Yayınları, 2013, s. 27.

¹²⁸Ö. Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*, 2. b., Bursa: Dora Yayınları, 2013, s. 203.

¹²⁹Walter Carlsnaes, "Foreign Policy" *Handbook of International Relations*, ed. T. Rise, B. A. Simmons, London: Sage, 2002, s. 335.

¹³⁰Ö. Göksel İşyar, *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, Bursa: Dora Yayınları, 2019, ss. 27-28.

gerçek kararları ve gözlenebilir politikaları ortaya koymaktadır. Devletlerin yönelimleri planları ve taahhütleri temelinde uluslararası politikada meydana gelen olaylara yönelik uygulamaya konulan davranışları tanımlamaktadır. Davranış anlamında dış politika da genel yönelimlerinin aktarımını izleyen somut adım veya faaliyetleri içeren gözleme dayalı aşamasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, başka bir deyişle, dış politika devletlerin dış davranışı olarak ortaya çıkmaktadır.¹³¹

Rosenau Soğuk Savaş yıllarında dış politika ile ilgili yaptığı bu analizde karar alıcı siyasal eliti ön plana çıkarmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan küreselleşme süreciyle beraber bu sınırlı klasik tanım gerçekleri açıklamayı ve anlamayı zorlaştıracak kadar sınırlı kalmıştır. Küresel değişim bu dar tanımlamayı oldukça zorlamıştır. Çünkü karar alma sürecine katılan aktörlerin artması, iktisadi dış politikanın önem kazanması, kalkınma ve sosyal gelişmenin dış politika yapım sürecinde ağırlık kazanmasıyla beraber karar alma süreci çok daha karmaşık ve çetrefilli bir hal almıştır. Dolayısıyla çok değişkenli bir dış politika karar alma ve uygulama sürecini anlamak için uygun dış politika analizi yöntemine gerek duyulmaktadır.¹³²

Rosenau, dış politikayı etkileyen öğeleri de çalışmasında açıklayarak yol gösterici olmuştur. Bir devletin dış politikasını şekillendiren etkenler öncelikle ulusal güç öğelerinden oluşmaktadır. Dış politikanın dayanağı niteliğinde olan ulusal güç öğelerinin¹³³ devletten devlete farklılık göstermesi dış politikanın şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Rosenau, dış politikayı etkileyen öğeleri ise klasikleşmiş “ön-teori” (pre-theory) değişkenleri ile açıklamaya çalışmıştır. Rosenau söz konusu değişkenleri bireysel, rol, hükümete, toplumsal ve dışsal-sistemik olmak üzere 5 gruba ayırmıştır.¹³⁴

¹³¹James N. Rosenau, “The Study of Foreign Policy”, *World Politics: An Introduction*, ed. James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson, Gavin Boyd, New York: Free Press, 1976, s. 16.

¹³²Nurcan Özgür Baklacioğlu, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politika Analizinin Gelişimi”, *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erişim, İstanbul: DER Yayınları, 2014, s. 46.

¹³³Soğuk Savaş döneminde dış politika analizinde realist yaklaşımın ulusal güç analizi modeli ağırlık kazanmıştır. Ulusal güç öğeleri; nüfus ve toprak büyüklüğü, refah ve askeri güç gibi öğelerden oluşmaktadır. (Brian C. Schmidt, “The Primacy of National Security”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, 2. ed., ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2012, s.193.)

¹³⁴Gültekin Sümer, “Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 6, S. 23, 2010, s. 74.

Bireysel değişkenlerde politika yapıcı bireylerin davranışlarıdır. Liderlerin farklı hayat tecrübeleri ve farklı “idiosinkratik” (özel durum) vasıfları, dış politik anlayışına tesir edebilmektedir. Liderlerin yanında diğer politik elitler de dış ve güvenlik politikalarına yön verebilirler. Rol değişkenleri, “kimlik” konusunun dış politika üzerindeki etkilerini inceleyen konstrüktivistler tarafından vurgulanırken, hükümetssel değişkenler grubu ise dış politikanın şekillendirilmesinde “hantal bürokrasi” çerçevesinde değerlendirilebilir. Ölçü ve büyüklüklerine dayanarak bürokratik yapılar, bazı politik ivmeler yaratarak, bir politikayı diğerine göre ön plana çıkarabilir veya herhangi bir politik tercihi, diğerlerine göre zayıflatıp bireysel politikacıların amacını sınırlayabilirler. Toplumsal değişkenler, hükümetlere etki eden çeşitli sosyal güçlerden oluşmuştur. Örneğin özel çıkar ve baskı grupları kendi önemsedikleri bazı politik değişimleri sağlamak amacıyla lobicilik yapabilirler. Medya da bu kapsamda önemli bir yer teşkil etmektedir. Son olarak dışsal-sistemik değişkenlerde ise hükümetlerin dışsal değişkenlere cevap verme ihtiyacından doğmuştur. Bunlar genelde dış dünyada meydana gelen olaylardır. Hükümetler bu tarz olayları fırsat olarak görebilirler. Bu kapsamda herhangi bir devlete dışsal olan çatışmalar, dünyadaki ekonomik olaylar vb. örnek olarak gösterilebilir.¹³⁵ Bu çalışmada da Rusya’nın Kırım’a müdahalesini özellikle yapısalcı realistlerin vurguladığı dış politikayı etkileyen dışsal-sistemik değişkenler boyutuyla ele alınacaktır.

Uluslararası ilişkilerde devletlerin dış politikalarını anlamlandırmasında sık yararlanılan yaklaşım realist teoridir. Realizm akademik teori olmanın ötesinde bir şey olup araştırmacılar tarafından bu teorinin dış politika analizini gerçekleştirmede sık sık başvurulmaktadır. Realist dış politikanın ayırt edici özelliklerinin başında devleti üniter bir aktör olarak merkeze koyması gelmektedir. Dolayısıyla realist dış politika analizinde devlet dış politikası incelenir ve rasyonel karar alma eliti, yani diplomatların dışındaki dış politika aktörleri analizin dışında tutulur. Buna göre devletin dış politika tercihlerini ve davranışlarını belirleyen, ulusal çıkar ve ulusal güvenlik arayışı ile sahip olduğu güç kapasitesidir. Devletlerin sahip olduğu güç birikimi ulusal güvenlik ve çıkarlarını gerçekleştirmesi olanağını artırır. Bu bağlamda dış politikadaki temel amaç gücünü arttırmaktır. Dış politikada anlaşmaları uygulatacak bir otoritenin olmaması halinde

¹³⁵İşyar, *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, ss. 97-98.

anarşi olarak isimlendiren durum ortaya çıkmakta ve bu ortamda her devlet istediğini elde etmek için güce başvurabilmektedir. Dolayısıyla devletlerin güvenliğini, sorunsal ve çatışmacı hale getiren anarşi, savaşın temelinde yatan başlıca nedendir.¹³⁶

Dış politika analizinde her yaklaşımın incelenen olaya farklı bir açıdan bakmayı sağladığı düşüncesinden hareketle realist dış politika analizinin, devlet dış politikalarının daha çok güç, ulusal çıkar, güvenlik, tehdit ve diplomasi ile ilgili boyutu görme hususunda yarar sağlamaktadır. Bununla beraber realist politikanın küçümseyip göz ardı ettiği çok sayıda değişken söz konusudur ve bu bağlamda klasik realist yaklaşımın eleştirisiyle türeyen farklı realist alt-ekoller ve kavramlar ortaya çıkmıştır. Bunlar; savunmacı realizm karşısında saldırgan realizm, hegemonik istikrar, güç transformasyonu, güç dengesi ve neorealist sistem yaklaşımıdır.¹³⁷

Dış politikaya devlet merkezli yaklaşan saldırgan ve savunmacı realizmde, saldırgan realistlerden John J. Mearsheimer devletlerin güç kazanma hırsının sınırsız olduğu, güç kazanmak için sürekli fırsatlar peşinden koştukları, devletlerin güç maksimizasyonu amaçladığına vurgu yapıp, savunma ile saldırının ayrılmaz bir bütün olduğunu ve en iyi savunmanın önleyici tedbirlerden geçtiğini ileri sürerken, savunmacı realizmin önemli temsilcilerinden Robert Jervis ise dış politikada önleyici tedbirlere başvurmanın gerekli olmadığı dış politikanın savunma odaklı olduğunu ve işbirliğini kapsamaması gerektiğini de ileri sürmüştür. Savunmacı realizmde devletlerin varlığını devam ettirilmesi için makul (appropriate) ölçüde güç yeterli olacaktır. Waltz'ın ortaya attığı neorealist teoriye göre de uluslararası sistemdeki güç dağılımları devletlerin dış politik davranışlarını belirlemede önemli rol oynarken, büyük güçlerin güç maksimizasyonunu, küçük ve orta büyüklükteki devletlerin ise güvenlik maksimizasyonunu gerektirmektedir. Waltz ayrıca güç ve tehdit dengesi, yapı gibi uluslararası sistemin analizini kolaylaştıran kavramları dış politika analizine kazandırmış aktör odaklı dış politika analizinde sistemik analiz düzeyi ve sistemdeki “güç dağılımı” (distributiton of power) sonucu oluşan sistem yapısını önemli bir değişken olarak ortaya atmıştır.

¹³⁶William C. Wohlforth, “Realism and Foreign Policy”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, 2.ed., ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 36-38.

¹³⁷Baklacıoğlu, a.g.e., ss. 52-53.

Realizmin diğ er bir türü ise neoklasik realizmdir. Bu yaklaşım, devletin dış politikasının uluslararası sistem içindeki konumu ve maddi güç kapasitesi bağ lamında şek illendiğini varsaymakta ve iç siyasal etkenlerin ve aktörlerin etkisiyle sistemin dış politika üzerindeki etkisinin çok daha karmaş ık ve dolaylı olduğunu savunmaktadır. Çünkü bu tür özelliklerin sadece ulusal düzeydeki faktörler yoluyla politikayı etkileyebileceğini iddia etmiştir.¹³⁸ Önemli neoklasik realistlerden biri olan Stephen Walt da bu teorinin mantıksal çerçevesini oturturken, iç politikayı müdahale edici bir değı şken olarak güç dağılımı ile dış politika davranışı arasına yerleştirmiştir.¹³⁹ İç değı şkenlerin dış politikayı şek illendirmede önemli rol oynadığını ileri süren neoklasik realizm yaklaşımından çalışmayı analiz etmede yararlanılmayacaktır.

Neorealizm, sistemin etki ve kısıtlamalarının, devletler ve onların dış politikaları üzerinde etkili olacağını ileri sürerken, buna göre uluslararası sistem güçleri, devletlerin dış politika davranış larının benzer olmasına yola aç maktadır. Uluslararası sistemin, dış politika üzerinde belirleyici olan ilkesi anarşi olup bu durum yüzyıllarca devam etmekte ve devletler “kendi baş ının çaresine bakma” (self-help) ile karşı karşıya kalmakta ve bu noktada anarşinin ayrılmaz bir parçası olan “güvenlik ikilemi” (security dilemma) ön planda tutulmaktadır. Bu anarşik yapı içinde her devlet, diğ er bir devlete bağı lı olmaktan kaçınırken, karşılıklı bağı mlılığın ekonomik kazançlarından daha az pay elde etmekten tedirgin olmaktadır. Uluslararası İlişkilerin bu ilkesi devletlerin sonuçta birbirine benzeyen birimler olarak, birer “kara kutu” (black box) olmasına yol aç maktadır.¹⁴⁰

Bu çalışmada da Waltz’ın ve saldırgan realistlerin vurguladığı gibi, sistemin anarşik yapısından kaynaklanan olguların, Rusya’nın Ukrayna/Kırım’a 2014’te gerçekleştirdiğı askeri müdahalenin yapısal nedenlerle mi kaynaklandığı, yoksa konjonktürel bir olay mı olduğı anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan uluslararası politikanın ilgi alanlarından olan savaşlar, güç dengesi ve hegemon devlet olma arzusu gibi sistemik sonuçlar bağ lamında Rusya’nın Kırım’a gerçekleştirdiğı askeri müdahale, yapısalcı teorilerden olan “saldırgan realizm” (offensive realism) perspektifinde değı erlendirilecektir. Yukarıda da ifade edildiğı üzere

¹³⁸Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, C. 51, S.1, 1998, ss. 146.

¹³⁹Stephen M. Walt, “The Enduring Relevance of The Realist Tradition”, *Political Science: The State of the Discipline*, ed. Ira Katznelson, Helen V. Milner, New York: W.W. Norton, 2002, s. 211.

¹⁴⁰İşyar, *Devletler ve Davranış ları: Dış Politika*, s. 195-196.

uluslararası politika kapsamında, uluslararası sistemin yapısı göz önünde bulundurularak aktörün davranışları, yapı-aktör etkileşimleri incelenecektir. Rusya'nın Kırım'a gerçekleştirdiği askeri müdahaleyi neoklasik realistler, iç politika, seçkin sınıf ve karar alıcıların rolü bağlamında inceleyerek sonuca ulaşılırken, bu çalışmada ise askeri müdahale yapısalci teori kapsamında ele alınıp, bu olayın bölgede ve küresel ölçekte ne gibi sonuçlar doğurduğunun incelenmesi hedeflenmektedir.

2. Uluslararası İlişkiler Disiplinin Hâkim Paradigması olarak Realizm: Kökenleri ve Temel İlkeleri

Tüm devletler uluslararası güvenliklerini korumaya (diğer devletlerin saldırısına ve zorlamasına maruz kalmamaya) büyük önem verirler. Realizm, devletlerin nasıl güvenlik elde ettikleri ve diğer hedeflerine ulaşmada izledikleri politikalar hususunu ele alan bir uluslararası ilişkiler yaklaşımıdır. Realizm bir devletin seçmesi gereken güvenlik stratejisini açıklamaya çalışır. Genel olarak ifade edecek olursak realizm, bir devletin işbirlikçi mi yoksa rekabetçi bir strateji mi seçmesi gerektiğini sorgular. Bununla beraber realizm; silahlanma yarışı, silahlanmayı kontrol antlaşmaları, ittifaklar, ittifakların çözülmesi, savaş, barış, çatışma gibi farklı uluslararası olguları anlamlandırmada yol gösterici olmuştur.¹⁴¹ Uzun bir tarihsel sürece sahip olan Uluslararası İlişkilerin hâkim teorisi realizmin esasını, ilk olarak M.Ö 5 bin yılında Antik Yunan tarihçi ve Atinalı general olan Thucydides'in "Peloponez Savaşları" adlı eserinde ve 16. yüzyılda yaşayan devlet adamı ve askeri stratejist Nicollo Machavelli "Prens" adlı eserinde bulmak mümkündür. Bu eserde devlet ve iktidarın gerçek kökenini bulma söz konusudur. Sonrasında ise 17. yüzyıl düşünürlerinden Thomas Hobbes'un insan doğasının kötülüğü ve savaş üzerinde yazdığı "Leviathan" adlı eserinde yaklaşımın felsefi temeli geliştirilmiştir.

Modern uluslararası ilişkilerde ise realizm¹⁴² teorisi, I. Dünya Savaşı sonrasında egemen olan ve kurumsallaşma, ilerleme ve barışçı bir dünya düzeninin bu yollarla kurulmasını amaçlayan idealist görüşün, II. Dünya Savaşı'nı öngörememesi veya bu savaşı önleyememesi üzerine, birey ve devletlerin siyasi davranışının ve uluslararası

¹⁴¹Charles L. Glaser, "Realism", *Contemporary Security Studies*, 3. Press, ed. Alan Collins, Oxford Oxford: University Press, 2013, s. 14.

¹⁴²Realizm kavramı yapısal realizm ortaya atılmadan önceki tüm realist geleneği kapsamaktadır. Çalışmada zaman zaman kullanılan klasik realizm, realizm ifadesi ile eş anlamda kullanılmıştır.

politikanın anarşik yapısının nasıl düzenli ve istikrarlı bir yapıya dönüştürülebileceği tartışmasıyla gündeme oturmuştur. Bu yönüyle bireyin rasyonelliğine ve iyiliğine vurgu yapan, barışçı bir dünya düzenini kurmayı amaçlayan, demokratikleşme, uluslararası kurumsallaşma gibi temel olguları savunan liberal bakış açısını eleştirmiş ve kendisini idealizmin alternatifi olarak ortaya koymuştur.¹⁴³

Edward Hallet Carr, “Yirmi Yılın Krizi” (The Twenty Years’ Crisis 1919-1939) adlı eserinde, 1920-1930’lu yıllarda uluslararası politikada egemen olan ütopyacı (idealist) görüşlerin, uluslararası politikanın gerçek yapısını kavrayamadığı ve idealistlere “olması gereken” yerine “olana” ağırlık vermeleri gerektiği yönünde eleştiriler getirmiştir. Carr, idealistleri, uluslararası sistemin güç ve çıkar ilişkilerine dayandığını öngöremedikleri için II. Dünya Savaşı’nın çıkışını engelleyememekle suçlamıştır.¹⁴⁴

II. Dünya Savaşı sonrası ABD’de realizmin gelişmesi ve uluslararası ilişkiler disiplininin şekillenmesinde önemli bir konumu olan uluslararası ilişkiler teorisyenlerinden ve realist okulun en önemli temsilcilerinden biri olan Hans J. Morhenthau, “Politics Among Nations” (Uluslararası Politika) adlı eserinde dünyanın, rasyonalist (rationalist) bakış açısına göre kusurlu ve eksik olduğunu, bunun nedeninin de güç peşinde koşan insan fitratından kaynaklandığını savunmuştur. Bu eserinde ortaya attığı “siyasal gerçekliğin” (politic realism) 6 temel ilkesi ile Morgenthau, klasik realizmin kurucularından sayılmıştır. Bu ilkelerden birincisine göre, politika da toplum gibi kökleri insan doğasında olan objektif yasalarca yönetilmektedir. İkincisi olarak, siyasal gerçekliğin hareket noktasını güç kavramı oluşturmaktadır. Üçüncü olarak, politikanın özü aslında ulusal çıkar kavramıdır ve çıkarların hiç değişmeyen sabit kavramlar olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Dördüncü olarak, realizm uluslararası eylemlerin ahlaki öneminin farkında olmasına rağmen ahlaki ilkelerin, bir kalıp şeklinde, devletlerin davranışlarına uygulanması mümkün değildir.¹⁴⁵ Beşincisine

¹⁴³Atila Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 12. Baskı, der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss. 57-72.

¹⁴⁴Edward Hallet Carr, *The Twenty Year Crisis 1919-1939: An Introduction to The Study of International Relations*, London: Macmillan&Co Ltd., 1946, ss. 224-226.

¹⁴⁵*Raison d’etat* (hikmet-i hükümet) öğretisi olarak bilinen bu kavram, uluslararası ilişkilerde devletin çıkarları diğer tüm çıkar ve değerleri öncelediği için ahlaki düşünceleri göz ardı eder. Dolayısıyla devlet çıkarlarını korumak için hukuk ve etik gibi normatif değerleri dikkate almaz (Jack Donnelly, “Realism”,

göre ise, siyasal realizm bir ulusun siyasi eylemlerini veya davranışlarını evrensel ahlaki yasalara göre ölçmekten kaçınmakta, çünkü her devlet, kendi eylemini kendi ahlaki ölçütlerine göre doğru bulmaktadır. Son olarak, realistler, uluslararası ilişkilerin kendi başına bağımsız bir alan olduğunu düşünürler ve her alanın kendine özgü bir düşünce yapısı mevcut olup olayların güç ve çıkar bağlamında değerlendirdiğini ileri sürerler.¹⁴⁶ Morgenthau bu varsayımlarıyla insan doğasının değişmeyen ve bencil yönünden hareketle, uluslararası politikada güç, ulusal çıkar ve etik normlara vurgu yapmış ve klasik realizm hakkında genel bir çerçeve çizmiştir.

Farklı özellikleri olmasına rağmen realizm, esas olarak üç temel ilkeye dayanmaktadır. Devlet merkezci yaklaşım, rasyonalist/mantıksal varsayım ve güç, realizmin özünü oluşturan önemli dinamiklerdir.¹⁴⁷ İnsanlar temelde birbiriyle gruplar şeklinde karşı karşıya gelir, günümüzde insan gruplarının teşkilatlanmasıyla ortaya çıkan en önemli yapı, ulus devletlerdir. Bir aktörün kendi çıkarı ölçüsünde rasyonel eylemleri son kertede siyasi davranışını yönlendirmektedir. Son olarak güç, siyasetin temel kavramıdır ve başkası üzerinde nüfuz kurmada önemli bir işlev üstlenmektedir.¹⁴⁸ Realistlere göre insan doğası bitmek bilmeyen bir güç arayışı içindedir ve diğerlerini kontrol etme ve onlar üzerinde nüfuz kurma arzusu tüm insanlarda bulunan baskın bir istektir. Devletleri de meydan getirenin insanlar olduğunu düşünürsek, insan doğasının yansımaları devlet davranışında da kendisini gösterecektir.¹⁴⁹

Uluslararası politikada temel aktörün devlet olduğunu vurgulayan realistlere göre, eğer devletler hayati çıkarlarını korumakta başarısız olursa veya ulaşmak istenen hedefler gerçekleşmezse uluslararası sistemin onlara bir şekilde bedel ödetecektir. Bu nedenle devletler, elde edecekleri fayda ve çıkara karşı duyarlı olan aktörlerdir. Ülke içinde çok farklı siyasi sesler çıksa da devletler, bu sesleri bir araya toplayıp tek bir bütüncül politika şeklinde yansıtan rasyonel aktörlerdir.¹⁵⁰ Sadece devletleri uluslararası

Theories of International Relations, 5th. Edition, ed. Scott Burchill vd., New York: Palgrave Macmillan, 2013, s. 51).

¹⁴⁶Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, 3. ed., New York: Alfred A. Knopf, 1964, ss. 1-11.

¹⁴⁷Robert O. Keohane, "Theory of World Politics: Structural Realism And Beyond" *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press 1986, ss. 164-165.

¹⁴⁸Wohlforth, a.g.e., s. 36.

¹⁴⁹Emre Çıtak, "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkiler Temel Teorileri: Temel Kavramlar*, ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Yayıncılık, 2014, s. 35.

¹⁵⁰Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism" *International Organization*, C. 42, S. 3, Summer, 1988, ss. 488.; Paul R. Viotti, Mark V.

politikada aktör olarak gören, uluslararası ilişkilerin temeline yerleştiren ve devlet eylemlerini uluslararası ilişkilerdeki tüm gelişmelerin nedeni olarak belirten realistler, ulus ötesi şirketler, uluslararası örgütler, ideolojik terörist gruplar, sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörlerin zaman zaman yükselip düştüğünü ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, devletler modern küresel politikaların en kalıcı unsurlarıdır.¹⁵¹ Dolayısıyla realistler devleti esas aktör olarak görmekte ve devlet dışındaki diğer aktörlerin uluslararası politikayı şekillendirmede ikincil planda kaldığını belirtmişlerdir.

Realizmde devlet, katı bir tabakayla sarılmış olarak kabul edilmekte ve içini göremediğimiz bir “kara kutu” olarak betimlenmektedir. Realistler, devletlerin iç mücadele ve yapılarına bakmamızın çok da önemli olmadığını çünkü devletin siyasal rejimden ve mevcut olan yöneticiden bağımsız olarak her zaman uluslararası sistemde aynı davranışlarda bulunacağını belirtmektedir. Bununla birlikte rasyonel hareket eden devletler, dış politika karar alma sürecinde maliyet ve fayda hesaplamaları sonucunda faydayı olabildiğince arttıracak veya maliyetini minimize edecek alternatif yöntemi tercih etmektedirler.¹⁵² Yani karar vericiler ellerinden gelen “optimal” çabayı gösterirken, ellerindeki kaynak, araç ve olanakları en mantıklı ve faydalı şekilde kullanmaktadırlar.¹⁵³

Diğer bir ifadeyle realistler devletleri, Arnold Wolfers’ın belirttiği gibi, “bیلardo topları” gibi düşünmektedirler. Wolfers, devletleri “diğer devletlerden tamamen ayrılmış, kapalı, geçirimsiz ve egemen bir birim” olarak tanımlarken¹⁵⁴ bu benzetmede birbiriyle aynı özelliklere sahip olan bیلardo toplarının birbirlerine çarparak hareket etmelerine ve bunun sonucunda meydana gelen etkileşime gönderme yapmaktadır. Yani bir devlet herhangi bir davranış sergilerken iç yapısından ve ülkede meydana gelen olaylardan bağımsız bir şekilde tepki gösterirler. Devletler, diğer devletlerle olan etkileşimine ve geliştirdiği dış ilişkilere göre hareket etmektedirler.¹⁵⁵ Schweller,

Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 3. ed., New York: Allyn&Bacon, 1999, ss. 39-40.

¹⁵¹Tim Dunne, Brian C. Schmidt, “Realism”, *The Globalization of World Politics*, 6. ed., yaz. John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, Oxford: Oxford University Press, 2014, ss. 102.

¹⁵²Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 5. Baskı, New York: Longman, 2012, ss. 39-40.

¹⁵³İşyar, *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, s. 28.

¹⁵⁴Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1962, s. 19.

¹⁵⁵Sönmezoglu, Bayır, a.g.e, s. 7.

neorealistlerin devletlerin hepsinin aynı renk ve ağırlıkta bilardo topları gibi davrandıkları varsayılarak elde ettikleri bu metafora karşın klasik realistlerin, devletleri saldırgan ve savunmacı devletler olarak ayırt ettiğini ve büyük güçleri göreceli yeteneklerine göre sıralama hususunda büyük çaba sarf ettiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁶

Realistlerin üzerinde durduğu önemli bir nokta da sistem üzerinedir. Uluslararası ilişkiler ya da dünya politikası, etkileşim kalıpları, kutupluluk, dengelenen eğilimler ya da diğer bazı özelliklerle tanımlanan bir sistem olarak görselleştirilebilir. Bununla birlikte, dünya politikasının doğasını belirlemede kullanılacak bir yaklaşım olarak sistem kavramı, bazı realistlerce bilinçli olarak kullanımından kaçınılmasına rağmen, bu kavram da ana akım çağdaş realist düşünce içinde kaçınılmaz olarak yer almaktadır. Realistler sistem kavramına iki yönüyle bakmışlardır. İlk olarak sistemi, anarşi ve devletlerin imkân ve kabiliyetlerinin dağılımı ve ikinci olarak ise uluslararası politikadaki etkileşim yapısı olarak tanımlamışlardır. Her iki durumda da realist düşünürler istikrarsızlık, çatışma ve savaş gibi uluslararası ilişkileri ilgilendiren bazı konuları açığa kavuşturmak için sistem tanımından yararlanmışlardır. Diğer yandan devlet ve devlet gücü, realistler için uluslararası politikayı belirlemede analiz ve araştırmanın ana hedef noktası olmuştur.¹⁵⁷ Aslında sistem çok boyutlu olarak üzerinde durulması gereken önemli bir kavramdır. Sistemin çok boyutlu olarak incelenmesi ve uluslararası politikayı şekillendirmedeki rolü ilerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3. Realizmin Güce Bakışı

Realizme göre, uluslararası politikada devletler temel aktörler olarak kabul edilirken, bu aktörlerin genelde rasyonel bir şekilde hareket ettiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda devletler karar alırken ulusal çıkarlarına hâle gelmeyecek politikalar izlemeye özen gösterirler. Bununla birlikte devletler ulusal çıkarlarını korumak için güce fazlasıyla ihtiyaç duyarlar. Çünkü uluslararası politikada anarşi hâkim olduğu için devletlerin davranışlarını dengeleyecek bir otorite de mevcut değildir. Dolayısıyla her

¹⁵⁶Randall L. Schweller, “Neorealism’s Status-Quo Bias: What Security Dilemma?”, *Realism: Restatements and Renewal*, ed. Benjamin Frankel, London: Routledge, 1996, s. 115.

¹⁵⁷Viotti, Kauppi, a.g.e, 1999, s. 67.

devlet diğ erinden tehdit algılamakta ve böylece gücünü ve kapasitesini arttırmak için ciddi çaba harcamaktadır.

Realizmin rekabetçi ve çatışmacı sistems el yaklaşımının kökeninde insan doğasının rekabetçi, egoist, çıkarıcı, durağan ve de ğ işmez yapısı yatmaktadır. Realist bakış açısında, uluslararası sistemin temel unsuru olan devletin de bireylerden çok farklı davranamayacağı savunulmaktadır. Realizmin güvenlik anlayışında devlet temel aktör olarak yer almakta ve temel analiz birimi¹⁵⁸ olarak kullanılan devletin temel amacı, varlığını devam ettirmesi, güç ve ulusal çıkarı ölçüsünde hareket etmesi olarak gösterilmektedir.¹⁵⁹ Bu bağlamda devlet adamları düşman ve tehditlerle dolu bir çevrede devletin bekasını sağlaması amacıyla güç kazanmak için en uygun adımları hesaplamak zorundadırlar.¹⁶⁰ Öte yandan realist teorilerin özünü oluşturan güç kavramına yüklenen anlamlar bakımından uluslararası ilişkiler teorisyenleri düzeyinde bir uzlaşma yoktur. Bazı realist teorisyenler gücü, bir devletin askeri, ekonomik, teknolojik, diplomatik ve diğ er kapasiteler toplamı olarak görürken, diğ erleri ise gücü her devlet için mutlak bir de ğ er olarak kabul etmeyip bunun yerine diğ er devletlerin kapasitesi ölçüsünce görece de ğ iştiğine vurgu yapmaktadırlar. Güç tek başına ya da diğ er devletlere göre tanımlanmış olsun ya da olmasın bir devletin kapasite toplamına atıf yapar. Gücün alternatif bir tanımını da devletler arasındaki etkileşime odaklanma üzerine kuruludur. Bu tanımda bir devletin nüfuzu (ya da bir şeyi kabule zorlama veya reddetme kapasitesi), sadece devletlerin mevcut kapasitesi (ya da nispi kapasitesi) tarafından belirlenmez, aynı zamanda bu kapasitesini ilişkilerine yansıtma iste ğ i (ve diğ er devletin söz konusu devletin yeteneklerini kullanmasına ilişkin algılamaları) ve devletin, diğ er devletler üzerinde nüfuz ve kontrol kurması ile belirlenir. Güç bu yüzden bir devletin etkileşim kurduğu bir diğ erinin davranışını gözlemleyerek ona göre hamle yapmasını gerekli kılmaktadır.¹⁶¹

¹⁵⁸Devlet davranışını analiz birimi olarak devlet düzleminde (örneğin ulusal tarih veya ideoloji), sistem düzleminde (örneğin anarşi, nispi kazanç, peşinden giden bir dengeleme politikasına yol açar) veya bireysel düzlemde (örneğin, belirli bir ulusal liderin etkisi) açıklanabilir (Donnelly, a.g.e., s. 45).

¹⁵⁹Övgü Kalkan Küçükso lak, “Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 14, 2012, s. 202.; Sönmezo ğ lu, Bayır, a.g.e., s. 6.

¹⁶⁰Dunne, Schmidt, a.g.e., s. 101.

¹⁶¹Viotti, Kauppi, a.g.e, 1999, s. 64.

Pragmatik tarzda oluşturulmuş başkası üzerinde hâkim olma ile özdeşleştiren bir güç tanımı yanıltıcı olabilir. Güç bu tanıma göre kişinin kendi istediğini ancak insanların başka türlü yapmayacağı bir şeyi onlara yaptırma kapasitesi ile ölçülmektedir. Aslında bu tanım bazı amaçlar için yararlı olabilir fakat politikanın gereksinimleriyle pek uyumlu değildir. Bununla birlikte gücü “sebebe” olarak tanımlamak sürecin sonuçla karıştırılmasına yol açabilir. Gücü başka bir devlet üzerinde hâkim olma ile özdeşleştirmek, istediğini elde etmek için yalnızca güce gerek olduğunu savunmaktır. Bu yanlış bir savunudur. Çünkü güç sebeplerden yalnızca biridir ve diğerlerinden ayrılması mümkün değildir. Gücün yaygın ilişkisel tanımı, davranışların ve ilişkilerin eylem yapısı tarafından nasıl etkilendiğini dikkate almayı göz ardı etmektedir. Gücü itaat ile ölçmek ise, istemediği sonuçları değerlendirmenin dışında bırakır; bu durum da politikanın eksenini politikanın dışına çıkarmak demektir. Son olarak güç hakkında şunu söyleyebiliriz; bir siyasal karar birimi, başkalarını başkalarının kendisini etkilediğinden fazla etkilediği oranda güçlü ve söz sahibi olmaktadır.¹⁶² Dahl da benzer şekilde bir tanımla, “*A, B’yi B’nin yapamayacağı bir şey yapmaya zorlayabildiği ölçüde B üzerinde güce sahiptir*” diye belirtirken, bir aktörün gücünün temeli, bir başkasının davranışını etkilemek için yararlanabileceği tüm kaynakları (fırsatlar, eylemler, hedef vb.) kapsadığını ileri sürmüştür. Dahl aktörlerin de bireyler, gruplar, roller, hükümetler, ulus devletler ya da bir araya gelen insan yığından oluştuğunu belirtmiştir.¹⁶³

Realistler arasında üzerinde uzlaşılacak ortak bir güç tanımı mevcut değildir. Holsti gücü bir devletin diğer devlet üzerinde eylemler ya da ilişkiler sürecini başarılı bir şekilde nüfuz kurup onu yönetme kapasitesi ve hedef devletin söz konusu devlete gösterdiği reaksiyon olarak tanımlamıştır.¹⁶⁴ Joseph Frankel de güç tanımı yaparken kapasiteden hareket etmektedir. İki devlet arasındaki güç ilişkilerini onların sahip olduğu kapasitesi üzerinden ifade etmektedir. Frankel, kapasite toplamından hareketle A devletinin, B devletini etkileme arzusuyla onu ikna edebileceğini ya da hedeflerini gerçekleştirmek için ona teşvik ve ödüller sunabileceğini veya tehdit edebileceğini, onu cezaya zorlayabileceğini vurgulamaktadır.¹⁶⁵

¹⁶²Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Long Grove, Illinois: Waveland Press, 1979, ss. 192.

¹⁶³Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, C. 2, S. 3, 1957, s. 203.

¹⁶⁴Holsti, a.g.e., s.166.

¹⁶⁵Joseph Frankel, *International Politics: Conflict and Harmony*, London: Pelican Books, 1973, s.128.

Güç kavramını sıklıkla kullanan ve uluslararası politikanın merkezine yerleştiren Morgenthau ise politikayı güç mücadelesi olarak tanımlamış fakat güç kavramını ayrıca inceleyip kesin bir tanımda bulunmamıştır. Morgenthau gücün, politikanın temel amacını ve temel güdüsünü oluşturduğunu ifade ederken, başka bir yerde bir ilişki biçimi veya amacı gerçekleştirmek için bir araç olduğunu vurgulamıştır.¹⁶⁶ Morgenthau ulusal güç kapasitesinin, nicel ve nitel unsurlardan oluştuğunu savunmuştur. Bunlar arasından; coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık, nüfus gibi dinamiklerin nicel; ulusal moral, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği gibi boyutların ise nitel unsurlar olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁷

Nitel ve nicel unsurlardan oluşan güç, uluslararası politikada devletlerin elde ettikleri siyasi güç bağlamında üç güç türünü kapsamaktadır: askeri güç, ekonomik güç ve propaganda gücüdür. Ekonomik güç ve propaganda gücü klasik realistlere göre devletlerin askeri kapasitelerini arttırmak için topladıkları yardımcı güç olma niteliği taşımaktadır. Özellikle askeri güç, devletlerin uluslararası politikada hedeflerini gerçekleştirmede, çıkarlarını elde etmede ve bekalarını sürdürmede en önemli gereksinim olarak göze çarpmaktadır.¹⁶⁸

Realistlere göre dünyanın farklı sorunları arasında en önemlisi, ulusal güvenlik¹⁶⁹ sorunudur. Askeri ve güvenlikle ilgili konular, uluslararası ilişkilerin temel gündemini oluşturmaktadır. Devletler güç kullanımını gerektiren durumlarda ulusal çıkarı olabildiğince arttırmak için çaba harcamaktadırlar. Realistler tarafından devletin, bekasını sürdürmesi için gerekli olan ulusal güvenliğe ilişkin sorunlar “yüksek politika” (high politics) olarak adlandırılmaktadır. Devletler hedeflerini gerçekleştirmek ve çıkarlarını korumak için güç kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle güç

¹⁶⁶Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s. 143.

¹⁶⁷Morgenthau, a.g.e., ss. 101-147.

¹⁶⁸Carr, a.g.e., s.108.

¹⁶⁹Realistlere göre dış politikanın temel hedeflerinden biri ulusal güvenliğin sağlanmasıdır. Bununla beraber ulusal güvenliğin geleneksel anlamı genellikle ulus devletin askeri saldırı türünden dış tehditlere karşı fiziki varlığının korunması ve varlığını devam ettirmesinin sağlanmasıyla ilişkilendirilse de kavramın genel anlamında bir belirsizlik söz konusudur (Schmidt, a.g.e. s.188). Devletin güvenlik kavramı bakımından temel öneme sahip olduğunu vurgulayan Buzan, ulusal güvenliğin devletin dört unsurunun korunmasını sağladığını ileri sürmüştür: fiziki tabanı (nüfus ve toprak), devlet fikri (milliyetçilik ve organize edici ideolojiler), devletin kurumları (hükümet düzeneği) ve son olarak devletin güvenliğidir (Barry Buzan, *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, 2. b., Brighton: Wheatsheaf Books, 1983, ss. 36-91).

mücadelesi uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.¹⁷⁰ Dolayısıyla devletlerin fırsat buldukça olabildiğince güçlerini arttırmaları pragmatik bir biçimde davranmaları gerekmektedir. Bu yüzden askeri eylemler uluslar için çok önemlidir çünkü bu var olma ya da yok olma yolu, ölüm-kalım meselesidir.¹⁷¹

Yukarıda da belirtildiği üzere, realizmin devlet ögesine yaptığı vurgu, insan doğasının kötülüğünden hareketle bir uluslararası politika görüntüsü çizmesi, politikayı sadece güç ilişkileriyle sınırlı tutması ve gücün elde edilmesi için neredeyse her yolu mübah sayması çok fazla eleştiri almıştır. Buna rağmen günümüzde realizm hala uluslararası ilişkilerdeki pek çok gelişmeyi anlamada ve aydınlatmada önemli bir rol üstlenmektedir. Uluslararası alanda anarşiden kaynaklanan güvenlik sorunları, devletlerin askeri seçenekleri de kullanarak birçok mecrada yaşadığı mücadele, büyük güçlerin önemli olayları şekillendirmesi ve istediklerini elde etmesi, devlet aktörü karşısında diğer aktörlerin yetersiz ve güçsüz kalması gibi temel konularda realizm hala başvurulması gereken önemli teorilerin başında gelmektedir.¹⁷²

4. Kenneth N. Waltz ve Neorealizm (Yapısal Realizm)

Devletlerin davranışlarını ve uluslararası politikayı anlamlandırmada güç varsayımıyla hareket eden klasik realistlere karşın, uluslararası sistemin yapısına ilişkin olarak yaptığı güvenlik vurguyla uluslararası politikada devletlerin davranışını açıklamaya çalışan neorealizm de uluslararası ilişkilere damgasını vurmuştur. Bu noktada öne çıkan isim, çığır açıcı çalışmasıyla Kenneth N. Waltz'dır. Waltz uluslararası politik sisteme bilimsel bir açıklama getirme çabasıyla ve insan doğasından ziyade tartışmayı daha çok sistemin yapısı bağlamında değerlendirmiş, güç dağılımına ve anarşi kavramlarına yaptığı vurguyla diğer realistlerden ayrılmıştır.

Neorealizm esasında uluslararası sistem ve içerdiği birimler hakkında varsayımlarda bulunan bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Neorealist kuramlar, uluslararası sistemdeki iki veya daha fazla aktörün etkileşiminden kaynaklanan ittifak modellerini, uluslararası işbirliği beklentilerini, büyük bir savaş olasılığı gibi

¹⁷⁰Barry Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism", *International Theory: Positivism and Beyond*, Edt. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 54.; Viotti, Kauppi, a.g.e., 1999, s. 49.

¹⁷¹Sun-Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, 3. b., İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2008, ss. 43, 53.

¹⁷²Çıtak, a.g.e., s.46.

uluslararası sonuçları-olguları açıklamaya çalışmaktadırlar. Sistem-yapı ilişkisi, güç dengesi ve özellikle anarşi varsayımı üzerinden hareket eden neorealistler güç ve güvenlik konularında da önemli çıkarımlarda bulunmuşlardır.¹⁷³ Bu noktada da öne çıkan en önemli teorisyen elbette ki Waltz'dır.

Devletlerin davranışının belirlenmesinde sistemin önceliğini sembolize eden yapı kavramına yaptığı vurgu nedeniyle “yapısal realizm” (structural realism) olarak da adlandırılan neorealizm teorisi, Waltz'ın “Uluslararası Politika Teorisi” (Theory of International Politics) adlı eseriyle ilk kez ortaya konulmuştur.¹⁷⁴ Realizm, davranışsalci okulun getirdiği eleştiriler sonucunda ulus-devletleri, davranışlarının belirlendiği bir sistemin parçası olarak görmeye başlamıştır. Davranışsalcılar, realizmi devlet merkezli görüşleri nedeniyle değil, kuramlarını deneyimi yapılmamış ve deneyime açık olmayan hipotezleri nedeniyle bilimsel olmamakla eleştirmişlerdir. Onlara göre bilgiye, insan tabiatına dayanan varsayımlarla değil ancak olguların düzenlenmesi, düzenliliklerin belirlenmesi ve bu gözlemlerden genelleme yapılarak ulaşılabılır. Bu eleştiriler sonucunda uluslararası ilişkilerde sistem önceliğini baz alan yapısalcı bir kuram Waltz önderliğinde geliştirilmiştir.¹⁷⁵

Uluslararası politikada sistem ve yapı kavramlarına vurgu yapan Waltz, uluslararası politika teorilerinin ister indirgemeci ister sistematik olsunlar bir şekilde ulusal-altı düzeyden ulusal-üstü düzeye kadar her düzeydeki olaylarla uğraştığını vurgulamaktadır. Ona göre teoriler ne ile uğraştıkları ile değil malzemelerini nasıl seçtiklerine göre indirgemeci ya da sistemik olurlar. İndirgemeci teorilerde uluslararası sonuçlar, ulusal veya ulus-altı düzeylerde yer alan öğelerin ve öge bileşimlerinin etkileşimleri olarak ortaya çıkar. Bu tür teorilerin genelinde içsel olaylar dışsal sonuçlara yol açabilmektedir. Uluslararası sistemi sadece bir sonuç olarak görürler. Klasik realistler ile birlikte Marksistler de indirgemeci bir yaklaşımla hareket ederek dış politikanın açıklanmasında etkili olan unsurları devletin doğasına ve içsel faktörlere dayandırmaktadırlar. Fakat ne uluslararası politikanın durumunu devletlerin iç

¹⁷³Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking Under Anarchy”, *International Security*, C. 25, S. 3, 2001, ss. 133-134.

¹⁷⁴Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 12. b., der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss.137.

¹⁷⁵a.g.e., ss. 149-150.

politikalarının bir sonucu olarak açıklamak mümkündür ne de uluslararası politikayı anlamlandırmada devletlerin dış politikalarını ve dışsal davranışlarını toplayarak bir sonuca ulaşılabilir. Eğer uluslararası politika sonuçlarındaki değişimler, aktör değişimiyle doğrudan bağlantılıysa aktör değiştiği zaman da inatla süren ve tekrarlanan sonuçların benzerliklerini nasıl izah edebiliriz? Dolayısıyla böylesi bir durumda devletler arasındaki etkileşimlerin sonuçlarını sistem düzeyindeki unsurlar belirlemekte ve etkileşim sonuçlarının belirlenmesinde aktörlerin bireysel karakterleri etkili olmamaktadır.¹⁷⁶

Uluslararası politikadaki olayları anlamak için sistem ve yapı kavramlarını ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi anlamlandırmamız gerekmektedir. Sistem, yapı ve etkileşim halindeki birimlerden oluşmaktadır. Yapı ise parçaların düzenlenmesi sonucunda tanımlanmaktadır. Sadece düzenlemedeki değişimler yapısal değişimlerdir. Hem yapı hem de parçalar reel karar birimleriyle ve organlarla ilişkili kavramlardır fakat bunlarla özdeş değillerdir. Yapı somut olarak gördüğümüz bir kavram değildir. Sistem kuramında yapı, oluşturucu bir kavramdır. Yapı aynı zamanda farklı biçimde yan yana konulan ve kaynaşmış birimlerin farklı davranıp, etkileştikleri olaylarla farklı sonuçlar yaratması sonucuna dayanmaktadır.¹⁷⁷ Dolayısıyla yapı kendisini oluşturan farklı parçaların etkileştikleri birimlerle farklı ya da beklenmeyen sonuçlar ortaya çıkarabilir.

Aslında yapı, sosyal hayatta gözlemlediğimiz bir şey olmadığı için farklı anlamlar içerebilir. Yapıyı, kısaca aktörlerden bağımsız şekilde mevcut olan ve sosyal sistemin farklı unsurlarıyla bağ kurulmasını sağladığı için aktörler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin kökenini belirleyen önemli bir olgu olarak da tanımlanabilir.¹⁷⁸

Yapıyı bu şekilde tanımlayan Waltz uluslararası sistem modelini de yerel bir piyasaya benzetmektedir. Yerel piyasa bireyleri ve firmaların kendi çıkarlarına yönelik davranışları ve etkileşimleri sonucunda kendiliğinden nasıl bir düzen ortaya çıktığını gösteriyorsa uluslararası sistem de onu oluşturan birimlerin etkileşimlerinin

¹⁷⁶Waltz, *a.g.e.*, ss. 18, 38-65, 79.

¹⁷⁷*a.g.e.*, ss. 79-81.

¹⁷⁸Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, 2.ed., Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 494.

beklenmeyen sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Waltz'a göre, uluslararası sistemin yapısı "görünmez el" in pazarda yaptığı gibidir. Nasıl ki satıcılar pazarın görünmez sınırlamalarına karşı mücadele sergiliyorsa devletler de anarşik sistemde var olmanın mücadelesini vermektedirler. Böylece bu endişe, devletlerin davranışlarını koşullandırıp sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla birimlerin etkileşiminden hepsini etkileyen ve sınırlayan bir yapı ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁹ Bununla birlikte Waltz'a göre uluslararası sistemin yapısını üç unsur belirlemektedir. Birincisi uluslararası yapının kendine göre düzenlendiği ilkesiyken, ikincisi birimlerin farklılaşması ve işlevlerinin belirtilmesi, üçüncüsü ise birimler arasında kapasitenin¹⁸⁰ dağılımıdır.¹⁸¹

Uluslararası sistem ve birim düzeyinin ayrımının önemine de vurgu yapan Waltz, yapısal sorunların bir sistemin parçalarının düzenlenmesine ilişkin sorunlar olduğunu vurgulamıştır. İç siyasal sistemlerin parçaları üstlük astlık konumuna göre düzenlenmiş ve bu sistemdeki parçaların bazılarında emretme hakkı tanınırken, bazıları da emre uymakla yükümlü kılınmıştır. Bu yüzden iç sistemler merkezi ve hiyerarşiktir, uluslararası siyasal sistemin parçaları (devletler) da eşit ve işlevleri aynı olan birimlerdir. Hiçbirine emretme hakkı tanınmamıştır ve hiçbiri üste itaat etmekle yükümlü değildir. Bu yüzden uluslararası siyasal sistem de âdem-i merkezîyetçi ve anarşiktir. İki yapının düzenleyici ilkeleri birbirinden açık biçimde farklıdır ve hatta birbirinin tersidir. İç siyasal yapılar somut karşılığı olan devlet kurum ve kuruluşlarına sahipken, uluslararası politika ise merkezi bir iktidarın mevcut olmadığı politika (anarşik)¹⁸² olarak adlandırılmıştır.

Anarşi durumunda bir üst otorite olmadığı için devletler güvenlik tehdidi algılayabilirler. Çünkü tüm devletler bir diğeri için tehdit oluşturabilmektedir. Dolayısıyla tüm devletlerin herhangi bir zamanda gelen bir saldırıya karşı koymasına ya da gerektiğinde saldırmaya hazır olmaları gerekmektedir. Saldırı hazırlığını ise sadece güçlü olan devletler gerçekleştirebilmektedir. Bu nedenle uluslararası ilişkilerin doğası

¹⁷⁹Yalvaç, a.g.e, s.153.; Robert O. Keohane, "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, ed. Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, 3.ed., New York: Allyn&Bacon, 1999, s. 159.

¹⁸⁰Waltz'a göre devletlerin uluslararası sistemdeki konumunu belirleyen kapasiteleri; nüfus ve toprağın büyüklüğü, kaynaklar, ekonomik imkân, askeri güç, siyasi istikrar ve siyasi yeterlilikten oluşmaktadır (Waltz, a.g.e, s. 131).

¹⁸¹a.g.e., s. 88.

¹⁸²Waltz, a.g.e., s. 88.

savaş halidir.¹⁸³ Rusya'nın Kırım'a müdahalesi (2014) de anarşik bir ortamın varlığından ya da hiyerarşik yapının (BMGK) handikaplarından dolayı gerçekleşmiş ve güçlü bir devlet olan Rusya konjonktürden istifade ederek mevcut durumu değiştirmek için diğer bir egemen devlet durumundaki Ukrayna'yı kısmen işgal etmiştir.

Uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi olan anarşi, iki temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, uluslararası sistemdeki her aktörün başkasına muhtaç olmadan kendi başının çaresine bakmakla yükümlü oluşudur. Bu durum uluslararası sistemde “kendi başının çaresine bakmak” ilkesine (sistemin anarşik yapısından dolayı devletlerin güvenliklerini başkalarına güvenerek gerçekleştir(e)memesi) gönderme yapmaktadır. Uluslararası sistem esasen hayatta kalmak isteyen, kendi kendine yeten birimlerden oluşmaktadır. Uluslararası ilişkilerde kendi kendine bakmakla yükümlü olan ve güç kullanmak için meşru yetkiyi elinde bulunduran tek aktör devlettir. Egemen devletler, böylece uluslararası sistemin kurucu birimleri ve dünya siyasetindeki başlıca aktörlerdir. Bu nedenle, uluslararası yapının düzenleyici ilkesi olan “anarşi” ve “yapı” devletler açısından tanımlanmaktadır. Anarşinin bir diğer varsayımı, devletlerin kendilerini sürekli olarak başkalarından gelebilecek potansiyel bir saldırıyla tehdit altında hissetmeleridir. Bununla birlikte mutlak hâkimiyete kimse sahip değilse, hiçbir devlet diğerine itaat etmek zorunda değildir. Sonuç olarak anarşik bir sistemde tüm devletler kendi varlıklarını korumaya çalışmaktadırlar.¹⁸⁴

Waltz'a göre uluslararası politik sistemlerin birimleri olan devletler, yerine getirmekle yükümlü oldukları işlevler açısından birbirlerinden farklı değillerdir¹⁸⁵; anarşi, uluslararası sistemin birimleri arasında bir koordinasyon ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Bu durum devletlerin birbiriyle hemen hemen aynı birimler olduğu anlamına götürebilir. Hipoteze göre, aynı koşullar altında olan devletler aynı dış politika davranışlarında bulunurlar. Devletlerin kapasitelerindeki farklılık nedeniyle de devletlerin uluslararası sistemde aynı işlevleri üstlenmesi, bu işlevlerin de her devlet

¹⁸³Kenneth N. Waltz, “Anarchic Orders and Balances of Power” *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, New York: Columbia University Press, 1986, s. 98.

¹⁸⁴Waltz, *Theory of International Politics*, ss. 88-93.

¹⁸⁵Waltz, devletleri yönetim biçimleri, ideoloji tipleri, yöneticilerinin kişisel özellikleri gibi sebeplerle birbirinden farklı olduğunu kabul etmekle beraber, sistemin getirdiği sınırlamalar nedeniyle devletlerin işlevsel olarak aynı yapıda olduklarını öne sürmektedir. Başka bir deyişle aralarında yetenek anlamında ciddi farklılıklar olmasına rağmen, devletlerin çıktıları da yapı tarafından belirlenmektedir (Kenneth N. Waltz “Realist Thought and Neorealist Theory”, *Journal of International Affairs*, C. 44, S. 1, 1990, s. 36).

tarafından aynı oranda ve aynı başarıyla yerine getirildiği anlamı taşımaz. Dolayısıyla devletler arasındaki fark işlevleri açısından değil kapasite açısından mevcuttur. Devletler arasındaki bu kapasite nedeniyle Waltz ve diğer realistler, uluslararası yapıları temel aktörler aracılığıyla tanımlamakta ve yapısal değişikliklerin de devletler arasındaki kapasite dağılımının değişimi sayesinde gerçekleşebileceğini ileri sürmektedirler. Sonuç olarak neorealistlere göre, devletlerin politik rejimlerinin niteliği, onların dış politikasına herhangi bir etki etmemekte ve anarşi nispi güçlerini olabildiğince artırma yoluyla devletleri varlıklarını sürdürmeye ve konumlarını güçlendirmeye teşvik etmektedir.¹⁸⁶

Neorealistler, klasik realistlere göre önemli derecede farklı görüşleri benimsemektedirler. Neorealizmde, araçlar-amaçlar ve nedenler-etkiler farklı olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁷ Realistler uluslararası politikayı sadece devletlerarası bir etkileşim süreci olarak ele alıp öylece anlamlandırmaya çalışırken, neorealistler ise devletlerarası etkileşime bakarken yapısal (structural) ve birim düzeyi (unit-level) arasındaki sebepleri ve bunların etkilerini ayırt etmeye çalışırlar. Geleneksel realistler uluslararası politikada sadece sonuçlarla ilgilenmekte ve bunu devletlerin etkileşiminin doğal bir sonucu olarak görmektedirler. Neorealistler ise sebep ve sonuçlar ile amaç ve araçları ayrı ayrı değerlendirilmektedirler. Waltz, realistlerin uluslararası politika ve dış politika ayrımı içinde ağırlığı dış politikaya verdiğini ifade etmiştir. Morgenthau, siyasal realizmi anlattığı prensiplerinde daha çok insanın doğası, güç, ulusal çıkar ve ahlak konusu üzerinde durmuştur. O, çizdiği siyasal realizm çerçevesi ile dış politikayı anlamlandırırken karar alıcıların eylemleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, Aron, Morgenthau ve diğer realistler uluslararası arenadaki devletlerin davranışlarına ve karşılıklı etkileşimlerine bakarak buradan hareketle uluslararası sonuçlara varıp bunları açıklayıp anlamlandırmaya çalışmışlardır. Neorealizm ise çalışma eksenini, uluslararası sonuçlar üzerinden başlatmaktadır. Bu yönüyle realizm tümevarımcı bir yöntem izlerken, neorealizm ise tümdengelimci bir yöntem kullanmıştır.¹⁸⁸ Çünkü neorealistler

¹⁸⁶Nejat Doğan, “Global Bir Barış Projesi Olarak Demokrasi: Teorik Bir Tartışma ve Orta Doğu’nun Geleceği”, *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*, yaz. Cenap Çakmak, Cengiz Dinç, Ahmet Öztürk, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011, s. 348-349.

¹⁸⁷Waltz “Realist Thought and Neorealist Theory”, s.33.

¹⁸⁸Kenneth N. Waltz “Realist Thought and Neorealist Theory”, *Evolution of Theory in International Relations*, ed. Robert L. Rothstein, Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1991, ss. 32-33.

sistemin yapısının anlaşılmasıyla devletlerin eylemlerinin nedenlerinin analiz edilebileceği görüşüyle hareket etmektedirler.¹⁸⁹

Neorealistler, realistlerden farklı olarak uluslararası aktörlerin sadece devletler olmadığını kabul etmektedirler. Gittikçe etkileri artan uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, çıkar grupları, çok uluslu şirketler, diaspora ve lobiler, bağımsız araştırma ve istihbarat kuruluşları ve bireylerin sistem içindeki önemini vurgulaması bakımından neorealizmin, realizme göre daha kapsayıcı bir teori olduğunu göstermektedir. Fakat yine de sistemin yapısı tüm aktörler tarafından değil çevrelerini etkileyip büyük değişiklikler yaşanmasına muktedir olanlar tarafından, yani devletler tarafından şekillendirilmektedir. Dolayısıyla neorealistler de devletleri uluslararası ilişkilerin ana unsuru olarak kabul etmektedirler.¹⁹⁰ Diğer yandan realistler askeri gücün ve onun sayesinde elde edilen siyasi gücün bir devletin uluslararası politikadaki en önemli silahı olduğunu iddia ederken, neorealizm ise askeri gücün önemini kabul etmekle beraber ekonomik kaynaklar, yapısal ve teknolojik özellikleri de gücün önemli bileşenleri arasında tanımlamaktadır. Uluslararası sistemdeki büyük güçler sadece orduları büyük olan değil, gücün tüm bileşenlerini bünyesinde bulunduranlar yani kapasitesi güçlü olanlardır. Bu kapasiteyi diğer devletler üzerinde tatbik etme, onları kontrol ve ikna etme işlevi ile birlikte kullanılması durumunda anlamlı olacaktır.¹⁹¹ Askeri, sosyal, kültürel, yapısal ve teknolojik gücü elinde bulunduran Rusya da özellikle BDT devletleri üzerinde bu kapasitesini bariz bir biçimde kullanmakta, bu devletleri kontrol etmekte ve ikna etme işlevleri bakımından da büyük güç olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

4.1. Neorealizmin Güvenliğe Bakışı

Uluslararası sistemin yapısına sürekli vurgu yapan neorealistler güç ve güvenlik konularında da realistlerden farklı düşünmektedirler. Realistler gücü amaç olarak değerlendirirken, neorealistler gücü devletin nihai amacı olan güvenliğe ulaşmada bir araç olarak görüp onu sistemin karakteristiğini tarif etmede kullanmaktadırlar. Neorealistler gücü bir devletin toplam yeteneği tanımladığından, gücün devletlerarası

¹⁸⁹Waltz “Realist Thought and Neorealist Theory”, 1990, ss. 33-34.

¹⁹⁰Çıtak, a.g.e., s.49.

¹⁹¹Steven L. Lamy, “Contemporary Mainstream Approaches: Neorealism and Neoliberalism”, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 6. ed., der. John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, United Kingdom: Oxford University Press, 2014, s. 128.

dağılımı ve bu dağılımdaki farklılaşmalar, yapıyı ve yapıda meydana gelen değişiklikleri anlamamıza olanak sağlamaktadır. Ayrıca realistler gücü daha çok maddi bir unsur olarak kabul ederken devletlerin sahip olduğu maddi kapasiteye önem atfetmişlerdir. Neorealistler ise ekonomik ve teknolojik kapasitenin de gittikçe önem kazanmasıyla beraber gücün etkileme kapasitesine yoğunlaşmış, güç dağılımı ve dengeleme gibi unsurlar üzerine odaklanmışlardır.

Uluslararası sistemdeki önemli dönüşümleri savaşa ilişkilendirerek açıklamaya çalışan ve güvenliğe ilişkin varsayımlardan yola çıkan neorealistler, uluslararası sistemin, bir devleti gücünü arttırması yönünde teşvik ettiği, onu buna zorladığı ve rakip devletlerin gücündeki nispi artışları önlemeye zorunlu kıldığını vurgulamaktadır. Eğer bir devlet büyümek ve genişlemek için fırsatlardan yararlanamıyorsa rakibinin bu fırsatı ele geçireceği ve nispi gücünü arttıracacağı ihtimali yüksektir. Görüldüğü gibi sistemin yapısı devletleri sürekli bir rekabete ve güvenliği koruma telaşına düşürmektedir.¹⁹²

Güvenlik kavramı, geleneksel olarak güç ya da barışa sahip olmaktan kaynaklanan bir yan etkinin tedavi edilme süreci olarak tanımlanabilir. Güvenliğin özünün bir kavram olarak geliştirilmesine yönelik daha önceki bir girişim, 1950'li yılların başında John Herz tarafından yapılmıştır.¹⁹³ Herz, birbirlerinin niyetlerinden emin olmayan devletlerin güvenliği sağlamak için silahlandığını ve böylece bir kısır döngü başlattıkları durumunu anlatmak için “güvenlik ikilemi” (security dilemma) terimini kullanmıştır. Güvenlik nedeniyle silahlanmış olan devletler kendilerini hep daha az güvende hissederler ve daha çok güce sahip olmak için daha fazla silah alımına girerler; çünkü bir devletin güvenliğini sağlayan araçlar, diğer devlet için tehdit oluşturmakta ve böylece diğer devlet bu duruma silahlanarak karşılık vermektedir.¹⁹⁴ Sonuç olarak bir devletin silahlanmaya gitmesi veya askeri hazırlıklar gerçekleştirilmesi, komşu devletler tarafından tehdit edici olarak algılanmakta ve onlar da benzer tutumlar içine girmektedirler. Böylece ironik bir şekilde devletler, kendi güvenliklerini güçlendirmek için tedbirler almadan önceki durumlarına göre kendilerini daha güvensiz

¹⁹²Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, ss. 87-88.

¹⁹³Barry Buzan, “Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations”, *Journal of Peace Research*, C. 21, S. 2, Special Issue on Alternative Defense, 1984, s. 110.

¹⁹⁴John H. Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, C. 2, S. 2, 1950, s. 157.

hissetmektedirler.¹⁹⁵ Devletlerin güvensizliğini tetikleyen “güvenlik ikilemi” olarak tanımlanan bu kısır döngü modeli, Soğuk Savaş döneminde devletlerin nükleer ve konvansiyonel silahlanma pratiğini özetlemede önemli bir işlev yerine getirmiştir.¹⁹⁶

Herz’in güvenlik ikilemi fikri, rekabetçi bir güç arayışının kendi kendini engellemesi üzerine kurulan bir kısır döngünün unsurları üzerine inşa edilmiştir. Herz, ulusal güvenlik kavramını temel almaktaydı ve klasik realistler gibi sistemin karakterinden ziyade devletin karakteri üzerinde yoğunlaşmıştı. O, güvenliği doğrudan bir tutum saikiyle yapılmasından ziyade onun güç ilişkilerinin sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre, aslında güvenliği, uluslararası sistemdeki eylemlere göre tasarlanan bir tutum saiki olarak kabul edersek, güvenliği yalnızca güç ilişkilerinin olası bir sonucu olarak gören bakış açısından tamamen farklı ve daha geniş bir çerçeveden değerlendirme imkânı bulmuş oluruz.¹⁹⁷ Diğer bir deyişle güvenliği uluslararası sistemdeki güç rekabetinin bir sonucu olarak değerlendirmek bu kavrama daha geniş bir çerçeveden bakmamıza katkı sağlayabilir.

Morgenthau da diğer klasik realistler gibi devletlerin güç kapasitesine vurgu yapmış, sürekli güç peşinde koşan ve güç elde etmeye çalışan devlet adamının “rasyonel” davrandığını belirtmiştir. Devletlerin maksimum güç elde etmesinin nedeni olarak, temeli insan doğasında bulunan objektif yasaları göstermiştir. Bu konuda Morgenthau ve diğer klasik realistlerden farklı düşünen Waltz, gücü başlı başına bir amaç olmaktan ziyade mümkün olduğunda ve gerektiğinde başvurulması gereken bir araç olarak görmektedir. Zayıf olmanın güçlü bir devletin saldırısına davetiye çıkarması gibi, güçlü olmanın veya gücünü arttırmaya çalışmanın da diğer devletleri, silahlanmaya ve ittifak ilişkisi içine girerek güçlerini birleştirmelerine neden olacağı değerlendirilmiştir. Bu yüzden güç ancak gerektiğinde kullanılmalı ve ne kadar güce sahip olunması gerektiğine de sağduyulu devlet adamı karar vermelidir. Olağanüstü durumlarda devlet adamının nihai endişesi güç değil güvenlik olgusu olmalıdır.¹⁹⁸

¹⁹⁵Nicholas J. Wheeler, Ken Booth, “The Security Dilemma”, *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World*, ed. John Baylis, N. J. Rengger, Oxford: Oxford University Press, 1992, s. 30.

¹⁹⁶Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm” *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, s. 8.

¹⁹⁷Buzan, a.g.e., ss. 111.

¹⁹⁸Waltz, a.g.e., 1991, ss. 35-36.

Uluslararası sistemin özelliklerine değinen Waltz, kendini koruma ilkesine göre hareket eden birimlerin özelliğinin konsantrasyonu güç iken, uluslararası sistemin özelliğinin, güç dağılımı olduğunun altını çizmiştir. Güç dağılımı bağlamında da tarihsel olarak iki kutuplu ve çok kutupluluk dışında başka bir uluslararası sistemin var olmadığını iddia etmiştir.¹⁹⁹ Waltz, 1945'den sonra görülen katı iki kutuplu ittifak yapısının çatışmaların azalması ve barışın devamı açısından arzu edilir bir durum olduğunu iddia etmiştir. Waltz, özetle hatırlanan çok-kutuplu güç dengesi sisteminin ise bazı yerlerin siyasal statüsü hakkında önemli belirsizliklere neden olduğunu ve bu belirsizliklerin de sıklıkla savaşlara neden olduğunu ileri sürmüştür. Buna karşılık Waltz, dehşet dengesi ile dünyada çoğu yerin Washington ile Moskova arasında nüfuz alanlarına ayrıldığını ve böylece dünyada üzerinde çekişilecek pek az bir yer kaldığını da vurgulamıştır.²⁰⁰ Waltz, ayrıca Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların barışın sağlanmasında işe yaradığını savunmuştur. Çünkü ona göre, rakip iki büyük gücün hemen hemen aynı dönemde nükleer silahlara sahip olması tarafların savaşlara başvurmalarını engellemiş ve onları ister istemez barışa yöneltmiştir.²⁰¹

Waltz gibi Gilpin de çok kutuplu yapının içerdiği savaş olasılığının en yüksek olduğunu farz etmektedir. Çünkü büyük güçler diğer devletleri sürekli bir tehdit kaynağı olarak algılamakta ve fırsat buldukça bu devletlere karşı güçlerini arttırmak ya da diğer devletlerin gücünü azaltmak için farklı girişimlerde bulunmaktadır. Bununla beraber zamanla birimlerin çıkarları ve devletler arasındaki güç dengesi ekonomik, teknolojik veya diğer nedenlerden dolayı değişmektedir. Nihayetinde değişen sistemden en çok faydayı sağlayacak olan ve bu değişikliği gerçekleştirme hususunda kudret sahibi olan devlet herhangi bir zamanda planını gerçekleştirebilmektedir.²⁰² Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle 2000'li yıllarda hüküm süren çok kutuplu düzende Rusya da Ukrayna'nın Batıya dönük eylemlerini kendisi için bir tehdit olarak algılamıştır. Uluslararası sistemin bu yapısından ilham alan Rusya konjonktürel gelişmelerin de

¹⁹⁹Keohane, a.g.e., 1999, s.159.

²⁰⁰Kenneth N. Waltz, George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: SBF Yayınları, s. 114.

²⁰¹Kenneth N. Waltz, "Nuclear Myths, And Political Parties" *The American Political Science Review*, C. 84, S. 3, 1988, s. 731.

²⁰²Robert Gilpin, *War And Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 9.

etkisiyle fırsatı değerlendirip kendisi için jeopolitik anlamda çok önemli bir yere sahip olan Kırım'ı ele geçirmiştir.

Neorealizmin başlıca teorik sonucu devletlerin anarşi durumunda dengeleme siyasetini tercih etmeleridir. Dengeleme politikası izleyen devletler daha güçlü veya yükselen bir güce karşı koyarak risklerini azaltmaya çalışır. Dengeleme siyaseti yönündeki yapısal baskılar uluslararası ilişkilerin önemli ve karmaşık özelliklerini açıklamaktadır.²⁰³ Neorealistler, uluslararası sistemde güç dengesine de sık sık vurgu yapmışlardır. Realistlere göre güç dengesi ulusal güvenliğin temel unsuru ve dış politika yapımı sürecinde rol oynayan önemli bir dinamiktir. Güç dengesi, tek bir devletin ya da devletler koalisyonunun diğerleri üzerinde hâkimiyet kuramadığı bir denge durumunun oluşturulmasını öngörmektedir.²⁰⁴ Güç dengesinin tanımı üzerinde farklı görüşler mevcut olmasına rağmen, en kabul gören tanımlardan biri şudur: Bir devletin veya daha zayıf bir devletin bekası, hegemonik bir devlet ya da daha güçlü devletlerin ittifakı tarafından tehdit ediliyorsa bu devlet güç birliği yapmalı, resmi bir ittifak kurmalı ve karşı tarafın gücünü kontrol ederek kendi bağımsızlığını korumaya çalışmalıdır. Güç dengesi yöntemi hiçbir devletin veya devlet ittifakının diğerlerine hükmedecek bir konumda olmadığı, eşitlik durumunun sağlanmaya çalışıldığı bir düzeni amaçlamaktadır.²⁰⁵

4.2. Neorealizmin Güç Dengesine Bakışı

Güç dengesi kavramı kabaca bir ülkenin askeri, ekonomik, siyasi anlamda uluslararası politikada diğer devletlerin aleyhine kontrolü ele geçirmesine izin verilmeyecek şekilde ülkeler arasında dengeyi korumak olarak tanımlanabilir. Vestfalya Barış Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkan güç dengesi 5 ya da daha fazla devletin uluslararası sistemde var olduğu çok kutuplu bir yapıda ortaya çıkmıştır. 1648'den 1789 Fransız İhtilali'ne kadar Fransa güç anlamında öne çıkınca özellikle 1713 Utrecht Barışı ile Fransa'nın etkisi diğer Avrupa devletleri tarafından sınırlandırılmaya çalışılmış ve özellikle bu dönemde İngiltere, Kıta Avrupa'sındaki bu saflaşmanın yanında bir durum takınarak "dengenin dengeleyicisi" (holder of balance) olmuştur. Ayrıca Fransız

²⁰³Jack Donnelly, "Realism", *Theories of International Relations*, 3rd. Edition, ed. Scott Burchill vd., New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 35-36.

²⁰⁴Schmidt, a.g.e., s.194.

²⁰⁵Dunne, Schmidt, a.g.e., ss. 101.

Devrimi sonrasında Napolyon önderliğinde revizyonist politikalar güden Fransa'ya karşı 1815 Viyana Kongresi sonrası “Avrupa Uyumu” (Concert of Europe) olarak bilinen yapıyla İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya bir araya gelmiş ve Fransa'yı yeniden dengeleyip başat güç olmasına müsaade etmemişlerdir.

Realizmdeki güç dengesi de temel olarak 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da hâkim olan güç dengesinden esinlenerek geliştirilmiştir. Neorealizme göre uluslararası sistemin temel aktörü olan devletler anarşik bir ortamda güvenliklerini sağlamak amacıyla sürekli güç arttırma arayışı içinde olmuşlardır. Uluslararası sistemi bir güç mücadelesi olarak gören neorealistlere göre statükoyu korumak ya da yıkmak isteyen ve gücünü arttırmak için çabalayan devlete karşı diğer devletler bir tehdit algılamaktadırlar ve bunun sonucunda bir araya gelen devletler bir ittifak oluşturarak statükoyu değiştirmek isteyen devleti dengeleme yoluna gitmektedirler.

Uluslararası sistemde anarşi kavramına sıkça yer veren Waltz da buradan hareketle güç dengesi teorisi üzerinde yoğunlaşmıştır. O, güç dengesi teorisini açıklarken devletlerin en azından kendilerini koruma altına almak ve azami ölçüde evrensel hâkimiyet kurmak isteyen aktörler olduğunu belirtmektedir. Devletler ya iç dengelemeyle (ekonomik ve askeri gücün artırılması) ya da dış dengelemeyle (ittifaklar yaratarak) hedeflerine ulaşmaya çalışırlar. Güç dengesinin kurulabilmesi için, sistemde kendi başının çaresine bakma ilkesi esastır. Ayrıca, uluslararası sistemde en azından iki veya daha fazla devletin yer alması ve bu devletlerin birbirleri üzerinde herhangi bir otoritesinin olmadığı bir sistemin bulunması gerekir. Waltz güç dengesi teorisi üzerindeki tahminlerin belirsiz olduğunu iddia etmekte ve sistemde denge durumunun gevşek olduğunu bu yüzden dengenin gerçekleşip gerçekleşmediğini tahmin etmenin zor olduğunu vurgulamaktadır.²⁰⁶ Savaşların nedenini de uluslararası sistemdeki güç dengesinin yapısıyla açıklayan Waltz'a göre, “sıcak savaşların kaynağı soğuk savaşlardır, soğuk savaşların kaynağı da uluslararası sistemin anarşik yapısındadır.”²⁰⁷

²⁰⁶Waltz, *Theory of International Politics*, ss.116, 126-127.

²⁰⁷Kenneth N. Waltz, “The Origin of War in Neorealist Theory”, *The Origin and Prevention of Major Wars*, ed. Robert I. Rotberg, Theodore K. Rabbs, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s. 44.

Waltz, güç dengesi bağlamında uluslararası politikada “peşine takılma”²⁰⁸ (bandwagoning) kavramına da yer vermiş ve bu olgunun güç dengelemenin karşıtı olduğunu belirtmiştir. Ona göre, sistemde var olan anarşı, devletleri dengelemeye (balancing) teşvik eder. Küçük devletler kendilerini sürekli tehdit altında hissettikleri için güçlü devletin yanında yer almaya çalışmamalı, dengelemeye yönelmelidir ki tehdit riskini azaltabilsinler. Uluslararası sistemde iki koalisyon varsa ve bu koalisyonlardan biri güçsüzse, devletler üzerindeki gücün kapsamını arttırmak için güçlünün güçlüyle birleşmesini değil, bunun yerine birbirleriyle kavgaya hazırlanmalarına ve kendilerine yardım edebilecek müttefikler aradığı görülmektedir. Eğer devletler gücü azami seviyeye çıkarmayı arzu etmiş olsaydı daha güçlü olan koalisyona katılır ve biz de dengenin oluşmasından ziyade bir dünya hegemonyasının oluşacağını görürdük. Bu gerçekleşmemektedir, çünkü sistem tarafından teşvik edilen davranış, güçlü devletlerin yanında yer alma değil, bunları dengelemedir. Devletlerin ilk hedefi gücü maksimize etmek değil, sistem içinde kendi konumlarını korumaktır.²⁰⁹ Devletler kendi konumlarını korumak istemelerine rağmen uluslararası sistemdeki istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı, devletlerin bu amaca bağlı kalmasını ve uzun süreli işbirliği yapmasını engellemektedir.²¹⁰

Devletlerin sistem içindeki konumlarını koruma durumu, genellikle savaş yoluyla değişebilmektedir. İleride değineceğimiz gibi Mearsheimer, savaşların statükonun değişmesi konusunda en önemli araçlar olduğunu iddia etmektedir. Uluslararası politikada güç dengesindeki dağılım ve anarşik yapı savaş sonucunda değişebilmektedir. Nitekim neorealistler, uluslararası politikada güç dağılımı dışında herhangi bir değişimi öngörmemektedir. Öte yandan Waltz’ın önemli iddialarından biri de uluslararası politikanın hiçbir zaman değişmediği iddiasıdır. Waltz’ın ortaya attığı varsayımlar da sistemin değişmeyen yapısını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu varsayımlar perspektifinde neorealizm tarih dışı bir kuram olduğu ileri sürülür. Çünkü bu kuram, ampirik hipotezler kurmakta başarılyken, devletlerin davranışlarını açıklığa

²⁰⁸ Bandwagoning, Türkçe’ye “ardıncılık” ve “zayıf devletlerin güçlü devletlerin yanında yer alması” olarak da çevrilebilir. Fakat çalışma boyunca kavram peşine takılmak olarak kullanılacaktır.

²⁰⁹Waltz, *Theory of International Politics*, ss.116-128.

²¹⁰Sandıklı, Emeklier, a.g.e., ss. 9-10.

kavuşturmada sadece mevcut sistemin belirleyici olduğuna odaklanmakta ve devletlerin eylemlerini gerçekleştirdiği tarihsel ve sosyal boyutları göz ardı etmektedir.²¹¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemdeki büyük güç tartışmalarına da değinen Waltz, yaklaşık 20 yıl içinde²¹²Almanya ya da Batı Avrupa devletlerinden birinin veya Çin ve Japonya gibi devletlerin büyük güç konumuna ulaşacağını iddia etmiştir. Ona göre, Rusya ise Soğuk Savaş sonrasında büyük güçler sıralamasından düşecek ve dolayısıyla uluslararası sistemin yapısında bir değişiklik meydana gelecek, Rusya da Sovyetler Birliği gibi güçlü bir askeri kapasiteye sahip olmaya devam edecek fakat o anki konumu bunun büyük güç olması için yeterli olmayacaktır. Çünkü bir devletin büyük güç olabilmesi için sahip olması gereken özellikler şunlardır: büyük bir nüfus ve toprak parçası, kaynak kapasitesi, ekonomik kapasite, askeri güç, siyasi güç ve kendine yeterlilik. Watz, bu yüzden coğrafyası, kaynak kapasitesi ve askeri gücü bakımından Rusya'nın ne kadar güçlü olursa olsun siyasi ve ekonomik kapasitesi olmadığı sürece Sovyetler Birliği gibi yeniden büyük bir güç olamayacağını²¹³ ileri sürmüştür.

Gerçekten de Waltz'ın büyük güç olabilmenin unsurlarından biri olarak gördüğü ekonomik bakımdan güçlü olma anlayışı Rusya için pek de mümkün olmamıştır. Öte yandan Rusya, tarihin hiçbir döneminde uzun vadeli sağlıklı işleyen bir iktisadi sistem kuramamıştır. Ayrıca son beş yüz yılda ortaya çıkan kapitalist gelişim aynen kalacak Rusya uzun bir süre kapalı kalmış ve uluslararası iktisadi sistemde bir çevre ülkesi olarak anılmıştır. Büyük bir ordu, güçlü bir emniyet ve istihbarat teşkilatı ihtiyacı Rusya'yı her şeyden önce bir güvenlik devleti haline getirmektedir. Jeopolitik kaygılardan dolayı tarih boyunca Ruslar için güvenlik hep önemli olmuş²¹⁴ sürekli askeri boyutta sürekli ön plana çıkmıştır.

Ayrıca sadece nükleer silahların da devletleri büyük güce dönüştürmediğini iddia eden Waltz, İngiltere ve Fransa örneğiyle bu iddiasını desteklemiştir. Öte yandan

²¹¹Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 68, S. 2, 2013, ss. 164-165; Eralp, a.g.e, s. 86.

²¹²Waltz'ın yazdığı makalenin tarihi göz önünde bulundurulursa 2013 yılı kastettiği anlaşılmaktadır.

²¹³Kenneth N. Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", *International Security*, C. 18, S. 2, 1993, s. 50.

²¹⁴Volkan Özdemir, *Rusya'nın Kodları*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018, s. 92.

Rusya'nın uzun vadede de kaynaklarını etkin kullanamadığı sürece büyük güç olamayacağını belirtmiştir. Rusya büyük güç olmaya çabalarken, büyük nüfusu, geniş kaynakları, Avrupa ve Asya'daki coğrafi varlığı birçok zayıflığını telafi etmektedir. Waltz'a göre, Rusya'nın sınırlarının ötesinde bir askeri rol oynama kapasitesi düşük, bununla birlikte nükleer silahlara sahip olan Rusya'ya herhangi bir devletin meydan okuması da çok zor görünmektedir.²¹⁵ Waltz aslında Rusya hakkındaki bu öngörülerıyla Soğuk Savaş sonrası nasıl bir uluslararası sistemin ortaya çıkacağını çerçevesini de çizmiştir.

Mearsheimer'a göre ise her ne kadar nükleer silah sahibi olmak "güçler dengesi" oluşturulmasında ve bir devlete meydan okumayı önlemede etkin bir yol olsa da tek etkin yol gözükmemektedir. Konvansiyonel (geleneksel) askeri yöntemler de önemini hala yitirmiş değildir. Örneğin; Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru yayılması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rusya bu duruma karşılık nükleer güce sahip olmasına rağmen bunun mutlak güvenliği için yeterli olmadığını görmüş, bu nedenle geleneksel askeri kuvvetlerle NATO'nun genişlemesine ve sınırlarına yaklaşmasına karşı çıkmıştır.²¹⁶

Waltz'ın ve Mearsheimer'ın dengelemeye ilişkin varsayımlarından farklı olarak Schweller ise güç dengesi yaklaşımlarının aksine devletlerin tehditler karşısında dâhili ve harici dengeleme olarak neden yeterli derecede dengeleme yapamadığı ya da "düşük dereceli" dengeleme yaptığı sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır. Schweller tehditler karşısına da devletlerin neden yetersiz dengeleme yapabildiğini, bir devletteki elitler arasındaki uyumun ve sosyal uyumun yetersiz olması, iktidar zafiyetinin fazla olması gibi devletlerin kendi iç süreçleriyle ilgili niteliklere dayandırmaktadır.²¹⁷ Ukrayna'nın bağımsız olduktan sonraki süreçte Batı ya da Rusya'ya karşı neden yetersiz bir dengeleme sergilediğinin cevabı iç politikasında yaşadığı istikrarsızlıkta ve elitler arasındaki uyumsuzlukta gizli olabilir. Dolayısıyla bu dengelemeyi sağlayamayan

²¹⁵Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", s. 52.

²¹⁶John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton Company, 2001, s.133.

²¹⁷Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, New Jersey: Princeton University Press, 2006, s. 11.

Ukrayna Batı ve Rusya arasında bocalamış ve bunun sonucu olarak Rusya'nın Ukrayna (Kırım) müdahalesiyle sonuçlanan olaylar silsilesi başlamıştır.

5. Savunmacı (Defansif) Realizm

Uluslararası politikada neorealizmin alt teorilerinden biri olarak ortaya çıkan savunmacı realizm devletlerin dış politikasını anlamlandırmada saldırgan realizmle birlikte işlevsel bir görev üstlenmiştir. Çalışmanın esas teorik çerçevesini oluşturan saldırgan realizmi daha iyi anlamlandırma adına ilkin savunmacı realizm hakkında fikir sahibi olmak yararlı olacaktır. Uluslararası politikada devlet davranışlarına uluslararası sistemin yapısı perspektifinde cevaplar arayan savunmacı realizm, uluslararası sistemin aşırı rekabetçi bir yapısının olmadığını ve devletlerin güvenliklerini maksimum seviyeye çıkarmaktan ziyade 'makul' (appropriate) ölçüde güvenliğin yeterli olacağını ve böylelikle devletlerin işbirliğine gitmesinin de mümkün olabileceğini ileri sürerek saldırgan realizminin varsayımlarıyla bir karşıtlık içinde olmuştur.

Kapsayıcı bir egemenliğin olmadığı anarşik uluslararası sistemde büyük güçler belirsizliğin üstesinden gelip, güven tesis edebilir mi, yoksa diğer devletlerin saldırgan tutumları kaçınılmaz olarak korkuya, rekabete ve çatışmaya neden olabilir mi? Tercihlerini açığa çıkararak ve öncelikli hedefinin güvenlik olduğunu diğer devletlere kanıtlayan saldırgan olmayan güçler var mıdır? Devletler, potansiyel düşmanlarının itibar arttırma veya belli bir ideolojiyi yayma arzusu gibi güvensizlikten kaynaklanan iyi niyetli ya da hırslı davranışlarını fark edebilir mi? Eğer savunma ve saldırı ayırt edilebilirse iyi niyetli ve hırslı aktörler seçtikleri askeri güç tarafından biri diğerinin ne olduğunu ve kendilerindeki farkı görebilirler mi? Bu gibi sorulara saldırgan realizm ve savunmacı realizm farklı cevaplar sunmaktadır. Savunmacı realizm, bir devletin güvenliğini arttırmaya yönelik girişimlerinin başkalarını tehdit ettiği ve gereksiz çatışmaya neden olduğu durumunu temel almaktadır. Savunmacı realizmin temel incelemesinde, sertlik yanlısı politikaların kendi kendini baltalayan ve kaçınılması gereken sonuçlar doğurduğu gösterilmektedir. Dolayısıyla savunmacı realistler uzlaştırıcı politikalar izlemenin daha makul olacağını varsaymıştır.²¹⁸

²¹⁸Evan Braden Montgomery, "Breaking out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance, and the Problem of Uncertainty", *International Security*, C. 31, S. 2, 2006, ss. 151-152.

Uluslararası politikada devletin, gücünü maksimize etmek için izlediği iki temel strateji mevcuttur. Bunlardan ilki, savunmacı stratejidir. Savunmacı stratejide devletlerin, kaynaklarını kontrol edebilmesi ve topraklarını savunması esastır. Savunmacı devlet, diğer devletin, kendi topraklarını fethedebilmesine imkân tanımamaktadır. Diğer yandan savunmacı devlet, rakip devlete karşı fethetmek ya da yok etmek veya topraklarını genişletmek arzusu içinde olamaz. Buna mukabil saldırgan devletler, diğer devletlerin toprağını almaya teşebbüs edebilir, fethetmek isteyebilir ya da potansiyel askeri kapasitesi ile diğer devleti tehdit edebilir, gözünü korkutabilir veya açıkça onu fethetme yeteneğine sahip olabilir.²¹⁹ Saldırgan lehine olan avantajlar güvenlik ikilemini daha da şiddetlendirmektedir. Çünkü buna göre, güvenliği sağlamanın en iyi yolu saldırı ve genişlemedir. Savunma avantaj sağladığında saldırı daha az uygulanabilir ve devletler diğerini tehdit etmeden kendini güvence altına alabilmektedir.²²⁰

Güvenliği sağlama ve hayatta kalmanın garanti edilebilmesi için ne kadar güç yeterlidir? Waltz, bu noktada sağduyulu karar alıcıların çok fazla ya da çok az güvenlik aramayacağını iddia etmektedir. Waltz'un ortaya attığı teorisi ve anarşi olgusu, devletlerin ne kadar güvenlik sağlaması gerektiği konusundaki soruyu yanıtlamada yetersiz kalmaktadır. Joseph Grieco'ya göre bu noktada devletlerin hayatta kalması, nispi düzeydeki kazançlardan kaçınmasında gizlidir. Devletleri "savunmacı konumsalıcı" olarak tanımlayan Grieco, devletlerin öncelikle sistemdeki pozisyonlarını korumasını ve statükoyu muhafaza etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²²¹ Realizm bazı devletlerin savunmacı ya da saldırgan pozisyonda olduğunu kabul etmektedir ve savunmacı statüde olan devletler güvenlik kapasitesi bakımından kendi seviyesine eşit olan devletlerin daha üst seviyeye çıkma endişesiyle performanslarını karşılaştırma arayışına girmektedirler.²²² Bu endişeye rağmen devletler statükoyu koruma amacı gütmekte ve revizyonist politikalar izlemekten kaçınmaktadırlar.

Savunmacı realistler uluslararası sistemin yapısıyla ilgili bu kötümser sertlik yanlısı görüşü paylaşmazlar ve sistemsel faktörlerin, devletin davranışı üzerinde

²¹⁹Sean M. Lynn-Jones, "Offense-Defense Theory and Its Critics", *Security Studies*, C. 4, S. 4, 1995, s. 665.

²²⁰Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, C. 30, S. 2, 1978, s. 187.

²²¹Joseph M. Grieco, *Cooperation among Nations: Europe, America, and Nontariff Barriers to Trade*, Ithaca: Cornell University Press, 1990.

²²²Eric J. Labs, "Beyond Victory: Offensive Realism and The Expansion of War Aims", *Security Studies*, C. 6, S. 4, 1997, s. 9.

belirleyici faktörlere sahip olsa da bütün eylemlerini açıklayamayacağını ileri sürmektedirler. Bu teoriyi savunanlar uluslararası sistemde güç dağılımının oynadığı rolü vurgulamaktan ziyade daha çok teknolojik faktörler, coğrafi yakınlık ve saldırgan kapasiteler ile algılanan niyetler bağlamında tanımlanan tehditlerin kaynak, düzey ve yönüne vurgu yapmaktadırlar.²²³ Bu kapsamda yapısalcı değişkenlerin uluslararası sonuçları (olguları) ve devletlerin dış politikasına yansımaları üzerinde duran savunmacı realistler 4 temel varsayımdan yola çıkmaktadırlar. Birincisi, güvenlik ikilemi, kontrol edilmesi güç olan anarşinin önemli bir özelliği olarak göze çarpmaktadır. İkincisi, yapısal dönüştürücülerden (örneğin, saldırı-savunma dengesi, coğrafi yakınlık, hammaddeye ulaşım) belirli devletler arasındaki güvenlik ikileminin şiddetini etkilemektedir. Üçüncüsü, devletlerin sahip olduğu fiziki kapasiteler, karar vericilerin öngörülleri ve algılamaları aracılığıyla dış politikayı yönlendirmektedir. Son olarak da iç politika devletin dış çevreye verdiği tepkiyi sınırlandırabilme²²⁴ işlevine sahiptir.

Uluslararası sistemde, anarşinin egemen olması yalnızca savaşların yapılabilişine yol açmakla kalmaz, aynı zamanda mevcut durumdan memnun olan devletlerin ortak çıkarları olarak kabul ettikleri hedeflere ulaşmayı da zorlaştırmaktadır. Çünkü uluslararası normları uygulayan ve yürürlüğe koyabilen herhangi bir kurum veya makam bulunmadığından, eğer devletler işbirliği yaparlarsa karşılığını alırlar; aksi yönde gelişen bir durum ise felaket getirebilir. Devletler bunun farkındadır ve anarşi durumu, devletlerin mevcut durumu devam ettirmek istediği durumda bile diğer aktörleri daha kötü durumda bırakabilecek bir davranışa teşvik etmektedir. Çünkü taraf/ taraflar için en rasyonel olan, işbirliğini tercih etmek olmakla beraber, anarşi durumundan dolayı bunu yapmak yerine kendi bireysel çıkarı doğrultusunda hareket edebilmektedir.²²⁵ Aslında uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlere güvenliklerini sağlamak için gerekli fırsatı da vermektedir. Devletler uluslararası sistemde yayılcı bir politika izlemenin sonucunda diğer devletlerin kendilerini güvende

²²³Rose, a.g.e., s. 149.

²²⁴Taliaferro, a.g.e., s. 131.; Taliaferro'nun ortaya attığı son araç, neoklasik realistlerin savunduğu bir görüştür ve bu yönüyle yapısalcı realizme ters düşmektedir, çünkü yapısalcı realistler (savunmacı, saldırgan realistler) sistemin önemini vurgulamakta ve iç politikanın dış politikayı şekillendirmede etkisini göz ardı etmektedirler (Bkz. Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma," *World Politics*, C. 30, S. 2, 1978, ss. 167-214. Neoklasik realizm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Rose, a.g.e., ss. 144-172).

²²⁵Jervis, a.g.e., s. 167.; Taliaferro, a.g.e. s.138.; Rose, a.g.e., s. 149.

hissetmediklerinin farkına varacak ve böylece statükonun devamından yana politikalar izleyecektir.²²⁶

Anarşik uluslararası sistemde devletler “kendi başlarının çaresine bakma” ilkesi çerçevesinde güvenlik arayışı içine girmektedirler. Devletler diğer devlet tarafından işgal edilebileceği ya da yok edilebileceği riskini en aza indirmeye çalışarak güvenliklerini maksimize etmeyi hedeflemektedirler. Çünkü anarşik sistemde devletler kendi çabaları ile güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Kendi başının çaresine bakma ilkesi bir devletin güvenliğini sağlayabilmek için kullanabileceği askeri kapasitenin tek taraflı edinim şeklini yansıtmaktadır. Devletler bazen diğer devletlere karşı yanlış hesaplama veya yanlış algılamalar içine düşmesine rağmen yine de güvenliğini arttırmaya yönelik, daha çok ya da daha az rasyonel politikalar benimsemektedirler. Rekabetçi uluslararası sistemde devletler, güvenliklerini, kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak maksimize etmek²²⁷ için ciddi çaba sarf etmektedirler.

Anarşiye önem veren savunmacı realistler diğer devletler tarafından refahlarına gelebilecek temel tehditlere karşı anarşik uluslararası sistemde devletlerin güvenliği amaçladıklarını savunmaktadırlar. Bununla beraber savunmacı yapısal realizm, neorealizmden ayrılan yönleri olmakla beraber, temelde üç hususa vurgu yapmaktadır. Birincisi, neorealizm devlet davranışını açıklarken çok sayıda varsayıma başvururken, savunmacı realistler sadece rasyonel tercih seçimi üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. İkincisi, savunmacı realistler saldırı-savunma dengesi değişkeni üzerinde durmaktadır ve bu değişken saldırganı teşvik eden veya caydıran farklı faktörleri bünyesinde barındıran bir varsayımlar bileşeninden oluşmaktadır. Savunmacı realistlere göre mevcut askeri teknolojiler ve coğrafi yakınlık, savunma cephesine yardım eden faktörlerdir ve devletlerarası mesafe arttıkça tehdidin boyutu öngörülememektedir. Üçüncüsü, savunma lehine olan saldırı savunma-dengesi ve rasyonalitenin bileşimi, savunmacı realistlerin mevcut durumu destekledikleri varsayımına neden olmaktadır. Genişleme nadiren de olsa yapısal olarak zorunludur ve dengeleme korkutucu kuvvetler

²²⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. Taliaferro, a.g.e, ss. 128-161.

²²⁷Lynn-Jones, a.g.e., ss. 664-665.

birleşimine karşı verilen en uygun yanıttır. Savunma lehine olan rasyonalizm ve saldırı-savunma dengesi, devletler dengesi ve dengenin sonuçlarını²²⁸ ifade etmektedir.

Dengeyi oluşturan devletler, rakip devlet/devletlerin kendi güvenliklerini riske atacak eylemler sergilemesi halinde, o eylemleri sergileyen devlet/devletlere karşı nispi bir güçsüzlük durumuna düşecekleri için, dengenin tekrar sağlanması ve gücü bir amaç olarak görmeye başlayan devlet/devletlerin dengelenmesi hususunda, o devlet/devletlere karşı, birlikte hareket ederek, sonuçta güç dengesini tekrardan sağlamış olurlar.²²⁹ Devletler dengeleme yoluyla, tehditkâr devleti caydırmayı ve fiili çatışma ortamını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.²³⁰

Yapısal bağlamda savunmacı realistler, sistemin yayılmacılığa çok da imkân vermediğini belirtmektedirler. Bununla birlikte sistemde tehdit edici güç birliktelikleri olduğunda saldırgan bir politika izlemek yerine bu tehdidi dengelemeye yönelik politikalar izlemenin güvenlik açısından daha yararlı sonuçlar getireceğini öngörmektedirler.²³¹ Zaten yayılmacı dış politikaların, diğer devletleri dengeleyici koalisyonlar oluşturmaya yönelttiği için genellikle ters etki yarattığını savunmaktadırlar.²³²

Savunmacı realistlerin, neorealizme alternatif olarak savunmacı anlamda ortaya attıkları önemli bir değişken de Stephen Walt tarafından geliştirilen tehdit dengesi teorisidir. Tehdit dengesi teorisi anarşi içindeki devletlerin kendilerini korumak için ittifak kurduğu varsayımına dayanmaktadır. Devletlerin ittifaka girmesindeki temel etken neorealistlerin iddia ettiği gibi güç değil, algıladıkları tehdittir. Dengeleme ve güçlü devletin yanında yer alma genellikle sadece güç üzerinden ifade edilir. Ancak güç, ittifaklara girmede önemli bir unsurdur fakat devletlerin ittifak kurmasında tek başına açıklayıcı değildir ve farklı değişkenlerle birlikte ele alınmalıdır. Devletler diğer devletlerden kaynaklanan tehditleri, coğrafi yakınlık, ‘görelî kazanç/güç’ (relative

²²⁸Colin Elman, “Realism”, *Security Studies, an Introduction*, ed. Paul D. Williams, New York: Routledge, 2008, ss. 20-21.

²²⁹Göktürk Tüysüzoğlu, “Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası’ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi”, *Avrasya Etüdüleri*, S. 44, 2013, ss. 69-70.

²³⁰Rose, a.g.e., s. 149.

²³¹Elman, a.g.e., s. 21.

²³²Schmidt, a.g.e, s.193.

gains), niyet ve saldırı-savunma dengesi gibi faktörler bağlamında değerlendirmektedir.²³³

Merkezi bir hegemonyanın olmaması devletlerin dengeleme politikası üzerinde etkili olmaktadır. Revizyonist ve saldırgan davranışların başarılı olma olasılığı düşüktür ve bu davranışlar mağlup olmaya mahkûmdur. Statükocu devletler, tehdide karşı daha yumuşak bir tutum sergilemektedirler. Dengelemenin mevcut olduğu bir sistemde devletler daha olumlu davranışlarda bulunmaktadır. Devletlerin ittifaklar yoluyla dengeleme politikası bazı faktörlerden etkilenmenin yanında, dengelemenin olduğu bir sistemde en iyi politika revizyonizmi sınırlandıran ve mevcut durumu destekleyen politikalar izlemektir.²³⁴ Buna rağmen bir devlet daha yayılcı ve saldırgan politikalar izlediği takdirde o devlete karşı bir denge (koalisyonun) oluşma ihtimali daha yüksek olacaktır.²³⁵

Savunmacı realizm, uluslararası sistemin yalnızca belirli koşullar altında devletlerin genişleme konusunda isteklerine izin vermektedir. Anarşik sistemde bir devletin kendi güvenliğini arttırmak için alacağı önlemler diğer bir devletin kendini güvensiz hissetmesine yol açmaktadır. Bu güvenlik ikilemi, devletlerin, birbirlerinin gelecekteki niyetleri ve görelî kazanç/güçleri hakkında endişe duymalarına neden olmaktadır. Devletler sadece güvenlik-yönelimli stratejiler izleyebilir fakat bu durum istemeden de olsa devletlerin karşılıklı düşmanlık veya çatışma sarmalı içine girmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda devletler sıklıkla yayılcı politika izlemektedirler, çünkü karar alıcılar, genelde hücum dayalı politikaların devletleri güvence altına almanın en iyi yolu olduğu şeklindeki yaygın hataya düşmektedirler.²³⁶ Aslında savunmacı realistler devletlerin genişlemeden ziyade güvenliği sağlamak için en iyi rotanın ılımlı politikalar izlemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Uluslararası sistemdeki güçlü devletlerin, çoğu durumda kısıtlı da olsa askeri, diplomatik ve dış ekonomik

²³³Stephan Walt, "Alliance Formation and the Balance of World", *International Security*, C. 9, S. 4, 1985, ss. 8-9.

²³⁴Elman, a.g.e., s. 21.

²³⁵Walt, a.g.e., s.13.

²³⁶Jervis, a.g.e., ss. 167-214.

politikaları içeren yöntemlere başvurmasının²³⁷ uluslararası politikada çatışmaların sınırlanması bakımından önemli etkileri mevcuttur.

Savunmacı realizm uluslararasıdaki politikaların politikanın biraz daha ılımlı olduğunu iddia etmektedir. Devletler nispi güçlerini değil nispi güvenliği arttırmak için çaba göstermektedirler. Uluslararası sistemin yapısı çok sınırlı koşullar altında genişlemeyi ve saldırganlığı teşvik etmektedir. Bu yüzden devletler genellikle ılımlı politikalar izleyerek güvenliği sağlayabilirler. Devletler bazen de güvenlik güdümlü genişleme sürecine girebilir ancak uzun vadede bu böbürlenme kendi kendini baltalayacak ve başarısız olacaktır.²³⁸ Dolayısıyla güvenliği sağlamak için yayılcı politikalara ihtiyaç yoktur, çünkü uluslararası sistem temelde iyi niyetlidir (benign). Bu yüzden devletlerin varlığını devam ettirmesi için hâkim güç olmak yerine makul ölçüde güç sahibi olması yeterlidir.²³⁹

Devletlerin tek taraflı olarak ılımlı ve savunmacı politikalar gütmesi, diğer devletlere savunmacı niyete sahip olduğunu kanıtlaması ve onlarda kuşkuya yer bırakmaması açısından önemlidir. Devletlerin temel amacının güvenliğini garanti altına almak ve böylece yaşamlarını sürdürmek olduğunu iddia eden savunmacı realistler, bu amacın gerçekleştirilmesi için devletlerin güce dayalı saldırgan politikalar yerine güce dayalı savunmacı politikalar izlemeleri gerektiğini savunmaktadırlar.²⁴⁰

6. Saldırı-Savunma Dengesi ve Ayırt Edilebilirliği

Savunmacı realizmde önemli yapısal dönüştürücülerden biri olan saldırı-savunma dengesi, hedef devletin savunmaya yaptığı yatırımı dengelemek için saldırgan devletin saldırı amaçlı gerçekleştirdiği yatırımlara ayırdığı kaynak miktarıdır. Saldırı-savunma dengesi, bir devletin kendi hücum masraflarının, rakip devletin savunma masraflarına oranıdır da diyebiliriz. Örneğin, bir devlet, askeri kapasitesine 1 milyon dolar yatırım yapan ve savunma stratejisi benimseyen savunmacı bir devlete karşı başarılı bir saldırı gerçekleştirmek için kendi askeri kapasitesine 3 milyon dolar yatırım yapmak zorundadır. Bu durumda saldırı-savunma dengesi 3'e 1 oranında olacaktır.

²³⁷Taliaferro, a.g.e., s. 129.

²³⁸Taliaferro, a.g.e., ss. 159-160.

²³⁹Schmidt, a.g.e., s.193.

²⁴⁰Ferhat Pirinççi, *Silahlanma ve Savaş*, Bursa: Dora Yayınları, 2010, ss. 58-59.

Saldırı avantajlı olduğu zaman saldırgan kapasitelere yapılan bir yatırım, savunmacı kapasiteye eşit miktarda yatırım gerçekleştiren bir devletin ortaya çıkardığı gücü bozguna uğratabilmek için bir askeri güç meydana getirir. Bu şartlar altında güvenliğini maksimize etmek isteyen devlet saldırı için yatırım yapacaktır. Çünkü saldırgan devletlerin kapasiteleri için yapılan yatırımlar, savunmacı devletlerin kapasitesine göre göre daha düşükse bu durumda saldırgan kapasitedeki devletin dengeyi sağlamak için güç miktarını biriktirmesi kendisine güvenlik sağlayacaktır. Savunma avantaj olduğu zaman ise büyük devletler daha fazla güç kazanmak için saldırıyı tercih etmeyecek ve bu durumda tehditlere karşılık vermek için kaynakları savunma amaçlı kullanmak kolay fakat kaynakları diğer devletleri tehdit edebilmek için kullanmak zor olacaktır.²⁴¹

Bazı savunmacı realistler, bir saldırının işe yarayıp yaramadığını belirten saldırı-savunma dengesinin, genellikle savunmada kalanın lehine işlediğini düşünürler. Bu yüzden çok fazla güç kazanmaya çalışan bir devlet, sonuçta kaybedeceği birtakım savaflara girecektir. Bunun sonucunda devletler saldırganlığın boş bir çaba olduğunun farkına varıp güçler dengesindeki konumlarını korumaya odaklanırlar. Eğer bir devlet saldırganlığa devam ederse ulaşmak istediği hedefler kısıtlanacaktır.²⁴²

Saldırı-savunma dengesinde güvenlik ikilemi de önemli rol oynamaktadır. Güvenlik ikilemi devletlerin uluslararası politikada işbirliği yapmasını zorlaştırmaktadır. Anarşinin hüküm sürmesi sonucunda diğer devletlerin iyi niyetli güvencelerinden yoksun olarak, devletler sıklıkla kendi topraklarının dışındaki kaynaklar veya topraklar üzerindeki kontrol ve etkilerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Bir devletin güvenliğini arttırmaya yönelik bu girişimler genellikle diğer devletlerin güvenliğini azaltmaktadır. Farklı durumlara göre güvenlik ikileminin şiddeti artmakta veya düşürmektedir. Devletler daha savunmasız olduklarında, başkalarına güvenebilir ve işbirliği yapabilirler. Bu koşullar altında devletler, önleyici saldırılara girişmeye veya

²⁴¹Lynn-Jones, a.g.e., ss. 665-666.; Jack S. Levy, "The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", *International Studies Quarterly*, C. 28, S. 2, 1984, s. 234; Levy, eserinde saldırı-savunma dengesinin bir saldırganın sabit konumunu savunan bir düşmanın üstesinden gelebilmek için ihtiyaç duyduğu güç kuvvet oranıyla ters orantılı olduğunu ifade etmektedir.; Stephan Van Evera, "Offense, Defense, and the Causes of War", *International Security*, C. 22, S. 4, 1998, s.16. Evera, eserinde saldırı-savunma dengesini, "işgalin uygulanabilirliği" "feasibility of conquest" olarak tanımlamaktadır. Denge, askeri faktörler, coğrafya, iç sosyal ve siyasi faktörler ve diplomasi ile şekillenmektedir.

²⁴²John J. Mearsheimer, "Structural Realism", ed. Tim Dunne, Mijla Kurki, Steve Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, 3. ed., Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 81.

diğer devletlerin gerçek veya potansiyel askeri kapasitelerine karşı bir girişim başlatmaya ihtiyaç duymaz ve bu gibi durumlarda daha kolay güvenliklerini arttırabilir ve kendilerini güvende hissedebilir; böylece daha pasif dış politikalar izleyebilirler. Bununla birlikte tehdit algılamaları, uluslararası işbirliği ihtimali, ortak güvenlik sistemlerinin varlığı, karar alıcıların güvenlik ikilemi konusundaki algılamaları, rakibin savunmacı güdüsü gibi dinamikler de güvenlik ikilemini arttıran nedenlerdir.²⁴³

Jervis, savunma/saldırının avantajlı olduğu durumda devletlerin güvenlik ikileminin şiddetinin ne derecede olacağını incelemeye odaklanmıştır. Savunma, saldırı karşısında bir avantaja sahipse bir devletin güvenliğinde büyük bir artış olması, diğer devletin (savunmacı devletin) güvenliğinde savunma avantajından dolayı güvenliğinde çok az oranda bir düşüş olması beklenebilir. Böylece tüm devletler yüksek düzeyde güvenlik elde ederler. Savunmaktan ziyade saldırı yapılması avantajlı ya da kolaysa devletler arasında işbirliği olasılığı az olacaktır, çünkü savaşlar, kazanan için kısa ve kârlı görüleceği için saldırgan devlet daha yüksek güvenlik elde ederken buna karşın savunmacı devlet kendini daha güvensiz hissedecektir.²⁴⁴

Saldırı-savunma dengesini etkileyen iki temel değişken vardır. Bunlardan ilki coğrafya, diğeri ise teknolojidir. Coğrafya faktöründe tampon bölgeler ya da dağlar, büyük nehirler, okyanuslar ve benzeri doğal engeller gibi unsurlar; rakip devletin başarılı saldırılar gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Bu koşullar altında, her iki taraf da diğerini tehdit etmeden yeterli savunma kapasitesine sahip olabilmektedirler.²⁴⁵ Coğrafya bir devletin istila edilmesini engelleyebilir. Böylece bir toprağı işgal etmek çok daha zor bir hale gelebilir. Bu nedenle bir devletin sınırları yukarıda sayılan coğrafi engellerle çevriliyse bu bariyerler saldırgan devletin hareketini engelleyebilir ve savunmacı devlet için doğal güç tahkimat noktaları oluşturabilir.²⁴⁶ Teknoloji ise silahların özelliklerini belirler ve böylece saldırı-savunma dengesini etkiler. Bir devletin silahları savunmak son derece yetersiz olduğunda, ilk saldırıyı bu devlet gerçekleştirmelidir. Çünkü rakip devlet savunmasız silahlara saldırdığında hedef

²⁴³Jervis, a.g.e., ss.186-193.

²⁴⁴Jervis, a.g.e., s. 211.

²⁴⁵Jervis, a.g.e., ss. 194-196.

²⁴⁶Evera, a.g.e, s. 19.

devletin saldırı için askeri kapasitesi yok edilebilir. Bu yüzden savunma silahı zayıf ve savunmasız olan devletin ilk saldırısı daha etkili olabilir.²⁴⁷

Saldırı-savunma dengesini farklı yönüyle ele alan Glaser, neorealistlerin vurguladığı devletlerin rekabetçi askeri politikalar izlemesi gerektiği fikrinin eksik olduğunu belirtmiş ve ortaya attığı “koşullu realizm” (contigent realism) kavramı ile koşullu işbirliği ve rekabet hakkında bazı koşullu öngörülerde bulunmuştur. “Koşullu realizm” kavramı, anarşi ortamında da belirli şartlar altında devletlerin çatışmaya ve rekabete girmeden de işbirliğini sağlayabileceklerini ifade etmektedir. Glaser, hücum dayalı yaklaşımları eleştirmiş, kendi başının çaresine bakma ilkesinin de devletlerin işbirliği ya da rekabeti mi tercih edip etmediği üzerine hiçbir şeyi açıklayamadığını iddia etmiştir. Bilinenin aksine işbirliğine yönelik politikalar da bu ilke ile örtüşebilmektedir. Örneğin, bir devletin silahlanma kontrolüne ilişkin yaptığı bir antlaşma rakibin de güçlenmesini önleyecek böylece devlet kendisini yine güvende hissedecektir. Dolayısıyla rakipten algılanan tehdit nedeniyle silahlanmak yerine tarafların karşılıklı işbirliğine gidip ılımlı bir politika izlemesi devletlerin güvenliğine doğrudan katkı sağlayabilmektedir. Bu yüzden devletler, diğer devletlerle rekabetten ziyade işbirliği yaparak da güvenliklerini sağlayabilmektedirler.²⁴⁸

Saldırı-savunma dengesi, caydırıcılık ve savunma için gerekli olan askeri kapasitesini sürdürmek amacıyla bir ülkenin ihtiyaç duyduğu kaynakların oranı hakkında öngörü yapmamızı sağlamaktadır. “Saldırı-savunma ayırt edilebilirliği” (offense-defense distinguishability) ise devletlerin güçlerini farklı türdeki askeri yeteneklere (özellikle savunmacı ya da saldırgan kapasitelere) dönüştürmeyi seçebilecekleri hususunda bir fikir sunmaktadır. Saldırı-savunma ayırt edilebilirliği bir devletin saldırı nitelikli olan askeri kapasitesini savunma nitelikli olarak kullanabilmesi veya savunma nitelikli olan askeri kapasitesini saldırı nitelikli bir hale dönüştürmesini ifade etmektedir.²⁴⁹

Saldırı-savunma askeri kapasitesi ayırt edilebildiğinde bir devlet diğer devletlerin güvenliğini tehdit etmeden kendi güvenliğini arttırabilir. Eğer savunma en az saldırı

²⁴⁷Jervis, a.g.e., ss.194-196.

²⁴⁸Charles L. Glaser, “Realists as Optimists: Cooperation as Self-help”, *International Security*, C. 19, S. 3, 1994, ss. 52-60.

²⁴⁹a.g.e., ss. 61-62.

kadar etkiliyse ve ikisi arasında açık bir ayırt etme durumu varsa mevcut durumu destekleyen güçlerin niyeti ve bir diğer kuvveti tanımlaması ve onun ne yapacağından emin olması çok kolay olacaktır. Böylece bir devlet diğer devlete saldırmadan önce saldırgan devleti tanımlamak daha kolay olacaktır.²⁵⁰ Fakat saldırı-savunma askeri kapasitesi ayırt edilemeyen bir durumda ise veya savunma kapasitesi yoğun olan bir askeri kapasitenin saldırı yönü de mevcutsa bu durum devletler arasında tehdit algısının boyutunu arttıracak ve şiddetli güvenlik ikilemine neden olacaktır.²⁵¹ Çünkü devlet sadece savunma amaçlı silahlara sahip olsa bile rakip devlet bu devletin savunma amaçlı silahlarını saldırı amaçlı olarak da kullanabileceğinden emin olamadığı için bunu kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayacaktır.

7. Saldırgan (Ofansif) Realizm

Neorealizmin farklı bir yorumu olan saldırgan realizm, hegemonya ve güvenlik ilişkilerine vurgu yapan uluslararası sistemin anarşik yapısına atıf yaparak statükonun ve güç dengelerinin değişebileceğini ve devletlerin güvenliklerini sağlayabilmek için gücünü arttırması ve önüne çıkan tüm fırsatları değerlendirmesi gerektiği şeklinde bir anlayışla özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikayı açıklama adına sık başvurulan yapısal teorilerden biri olmuştur.

Gücün maksimize edilmesinin güvenliğin sağlanması adına çok önemli olduğunu her fırsatta vurgulayan saldırgan realizmin en önemli temsilcilerinden John J. Mearsheimer, güçlü devletlerin saldırgan bir kapasiteye sahip rasyonel aktörler olduğunu, anarşi koşullarında devletlerin rekabetçi ve çatışmacı bir yapıya büründüğünü ileri sürmüştür. Bir devletin diğer devletin niyetinden emin olamadığı için devletlerin bekalarına sağlamak için güçlerini olabildiğince arttırması gerektiğini ve güvenliğin de uluslararası ilişkilerde en güçlü devlet olarak sağlanacağını savunmakta ve özellikle hegemonya kavramına çok sık atıf yapmıştır.

Mearsheimer iki kutupluluk, askeri, denge ve nükleer silahlara dayanan Soğuk Savaş'ın Avrupa'da 45 yıl boyunca barışı sağladığını ve bu durumun sona ermesinin geleneksel mantığın aksine uzun dönemde kaçınılmaz olarak olumsuz etkilerinin

²⁵⁰Jervis, a.g.e., s. 211.

²⁵¹Pirinççi, a.g.e., s. 58.

olacağını ileri sürmüştür. Bu kötümser senaryo, neorealist ilkelerin, özellikle de uluslararası sistemin yapısının çatışma ve saldırganlığı güçlendirdiği sürece rasyonel devletlerin güç peşinde koşarken saldırgan stratejiler izlemeye mecbur kalacakları katı fikrinin uygulanmasından kaynaklanmıştır.²⁵²

Mearsheimer'ın ortaya attığı saldırgan realizm ile savunmacı realizm arasında zaman zaman karşılaştırma yapılmaktadır. Bu noktada bu iki yaklaşım arasındaki ayrımı açıklamak önem kazanmaktadır. Yapısal gerçekliğin iki değişkeni olan saldırgan ve savunmacı realizm arasındaki tartışmalar uluslararası ilişkiler disiplinde uzun zamandan beri devam etmektedir. Yapısal realizmin iki değişkeni birçok ortak varsayımda bulunmasına rağmen; savunmacı realistler, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlerin statükoyu korumasına neden olduğunu iddia ederken, saldırgan realistler ise anarşik yapının, devletlerin nispi kazanç/güçlerini maksimize etmeye teşvik ettiğini iddia etmekte ve iki değişken bu yönüyle birbirinden ayrılmaktadır.²⁵³ Saldırgan realistler, uluslararası anarşinin genel olarak Hobezyen (Hobbesian) olduğunu varsaymaktadır. Onlara göre iki kutupluluk veya nükleer caydırıcılık durumlarının haricinde güvenlik sınırlıdır ve devletler güvenliği elde etmek için nispi avantajlarını en üst düzeye çıkarmak için çabalamaktadırlar.²⁵⁴

Daha önceki kısımlarda da değindiğimiz gibi realistler, uluslararası politikada gücün geçerliliğine vurgu yapmışlardır. Büyük güçler (realistlere göre temel aktörler), diğer devletlere oranla ne kadar fazla ekonomik ve askeri güce sahip olduklarına önem vermektedirler. Sadece belirli miktarda güce sahip olmak realistler için yeterli değildir, aynı zamanda diğer devletlerin güç dengesini de keskin bir biçimde kendi yararına değiştirmeyecek olması da önemlidir. Fakat realistlerin kendi arasında da önemli ölçüde farklılıklar mevcuttur. Realistler arasındaki ilk temel ayrışma, cevabı basit ama önemli olan 'devletler neden güç ister' sorusuna verilen yanıt üzerinden kaynaklanmaktadır. Morgenthau gibi klasik realistler, bu soruya insan doğası üzerinden cevap ararken, neorealistlere (yapısal realistler) göre ise bu sorunun cevabı uluslararası sistemin yapısı

²⁵²John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*, ed. Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller, Cambridge: MIT Press, 1995, ss. 105-112.

²⁵³Labs, a.g.e., s. 4.

²⁵⁴Rose, a.g.e, s. 149.

ya da güç peşinde koşan uluslararası sistemin mimarı olan devletlerin davranışında gizlidir. Anarşik olan uluslararası sistemde her bir devlet kendisini koruyacak kadar güçlü olmayı arzular. Esasında büyük güçler çok fazla seçeneğin olmadığı uluslararası sistemde hapsedilmiş bir durumda gibidir, bu güçler eğer hayatta kalmak istiyorlarsa diğerleriyle rekabet etmek zorundadır.²⁵⁵

Realistler sürekli rekabet halinde olan devletlerin içyapısını dikkate almaksızın bütüncül aktörler olduğunu varsaymış ve onları bir “kara kutu”ya benzetmişlerdir. Neorealistler de devletlerin bütüncül olduğunu kabul etmekte ve onların rasyonel seçimler yapma hususunda realistler ile aynı doğrultuda hareket etmekte olduğunu savunmuşlardır. Neorealistler, uluslararası politikada devletlerin davranışını değerlendirirken devletler arasındaki rejim tipi farklılıklarının yanında kültürel farklılıklarını da göz ardı etmektedirler. Bunun nedeni uluslararası sistemin tüm güçler üzerinde aynı temel baskıyı ve teşviki yaratmasından kaynaklanmaktadır. Bir devletin diğer devlete karşı davranışlarında demokratik ya da otokratik olmasının çok az önemi vardır. Bununla beraber bir devletin dış politikasını kimin yürüttüğünün de pek bir anlamı yoktur. Neorealistler de bazı devletlerin diğerlerinden daha az ya da daha çok güç sahibi olduğu varsayımı haricinde tüm devletlerin birbirine benzediğini iddia etmektedirler.²⁵⁶ Bu bağlamda devletlerin ortak işlevi, sistemin gerçekleştirdiği baskıya direnmek ve yine sistemin çıkardığı fırsatları en iyi şekilde değerlendirmektir. Devletleri diğer aktörlerden ayıran baskıya direnme ve fırsatları kazanca çevirebilme kapasitesi, onları uluslararası sistemin temeline oturturken, anarşik ortamda herhangi bir üst otoriteye karşı sorumlu olmamaları da onlara egemen bir aktör olma özelliği vermektedir.²⁵⁷

Kara kutu modelini Rusya bağlamında düşünecek olursak, Rus Çarı I. Petro, Sovyetler Birliği lideri Stalin ya da Rusya Devlet Başkanı Putin, olaylar karşısında esasen güç ve çıkar doğrultusunda aynı şekilde hareket edeceklerdir. Bu liderler arasında devlet şeklinden veya karar vericinin kimliğinden kaynaklanacak bir farklılığa rastlanmayacaktır. Bu modelde devletlerin içsel mekanizmalarının hiçbir önemi yokken

²⁵⁵Mearsheimer, “Structural Realism”, ss. 77-78.

²⁵⁶a.g.e., s. 78

²⁵⁷Gilpin, a.g.e., 1981, s. 17.

devletler amaçları, hedefleri ve aksiyonları itibarıyla birbirinden farklı değillerdir.²⁵⁸ Dolayısıyla bu çalışmada incelenecek olan Rusya'nın Kırım'a müdahalesi örneğinde de Rus iç politikasında dinamiklerin ve liderin özelliği ya da niteliği göz ardı edilecek ve uluslararası sistemden kaynaklı etmenlerin mi Rusya'nın bu şekilde davranmasına zemin hazırladığı sorusuna cevap aranacaktır. Böylece saldırgan realizmin varsayımlarıyla bu müdahale üzerinde test edilmesi sağlanmış olacaktır.

Devletlerin rasyonel ve bütüncül aktörler olduğu tezi konusunda hemfikir olan neorealistlerin kendi arasında önem verdiği ikinci bir sorudan kaynaklanan farklı bir bölünme de mevcuttur: 'Devletler için ne kadar güç yeterlidir?' Daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere Waltz gibi savunmacı realistler, devletlerin uluslararası politikada aldıkları payı maksimize etmeye çalışmalarının akıllıca olmadığını vurgulamıştır. Çünkü Waltz, çok fazla güç kazanan devleti sistemin bir şekilde cezalandıracağını ifade ederken, Mearsheimer gibi saldırgan realistler ise bu iddiaya karşılık; eğer uluslararası politikada mevcut koşullar uygunsa hegemonyayı devam ettirmek için devletlerin elde edebilecekleri kadar güç kazanmalarını iyi bir strateji olarak görürler. Bu yaklaşımdaki temel argüman zafer kazanmanın ya da egemenliğin kendi içinde iyi olması değildir, bilakis fazla güç sahibi olmanın bir devletin varlığını devam ettirmesinin en iyi yolu olup olmadığına ilişkindir.²⁵⁹ Waltz'ın da önderlik ettiği savunmacı realistlerin devletlerin güçten aldıkları payı arttırmak yerine var olan güç dengesini sürdürmeyle daha çok ilgilenmelerine odaklanmasına karşı çıkan Mearsheimer önderliğindeki saldırgan realistler ise, savunmacı realistlerin aksine devletlerin güç konumlarını en üst seviyeye çıkarmaya çalıştığını ileri sürmekte; prensipte bir devletin nihai hedefi sistemde egemen aktör olmaktır. Mearsheimer'in devletlerin gücü maksimize etmesi sadece "amaca götüren bir araç (hayatta kalma) olarak değil, aynı zamanda kendi başına bir amaç" olarak nitelemesi yönüyle Klasik realistlerden Morgenthau'ya benzediği düşünülebilir. Ancak yapısal bir realist olan Mearsheimer bu güç arzusunun insan

²⁵⁸İşyar, *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, s. 88.

²⁵⁹Mearsheimer, "Structural Realism", s. 78.

doğasından değil²⁶⁰ uluslararası sistemin bir fonksiyonu olduğu hususunda Waltz ile aynı fikirdedir.²⁶¹

Waltz, devletlerin nihai kaygısının güç değil güvenlik olduğunu savunmakta, Mearsheimer ise nispi güçlerini arttırma hedefiyle hareket ettiğini varsaymaktadır.²⁶² Mearsheimer'a göre, uluslararası sistemde anarşik yapının yarattığı güvenlik ikilemi içerisindeki büyük güçler güvenlik maksimizasyonu ile geleceğe ilişkin güvenlik endişelerini karşılayamamaktadırlar. Anarşi ortamında güç maksimizasyonu ile hareket eden devletler nihai aşamada bölgesel hegemonya olmak için çabalamaktadırlar. Dolayısıyla hayatta kalmak için güvenlik maksimizasyonu yapan devletler kendileri dışında bir hegemon gücün tehdidi altında olacaklarından güvenliklerini gerçek manada sağlayamamaktadırlar.²⁶³

Yapısal değişkenlere önem veren savunmacı realistlere göre uluslararası yapı, devletlere, güçlerini arttırmak için daha az teşvik sağlamaktadır. Bunun yerine onları mevcut güç dengesini korumaya itmektedir. Gücü arttırmaktan ziyade onu korumak, savunmacı realistlerin temel amacıdır. Diğer taraftan saldırgan realistler statükocu güçlerin nadiren dünya politikasında yer aldığına inanmaktadırlar. Çünkü uluslararası sistem, devletlerin rakiplerine rağmen güç kazanması için fırsat aramasına ve faydaların maliyetleri aştığı durumlarda devletlerin bu durumdan yararlanıp güç aramasına yönelik devletlere güçlü teşvikler yaratmaktadır.²⁶⁴ Bununla beraber saldırgan realizmde, belirsizlik sistemde hüküm sürmekte, değişken bir görünüm arz etmekte ve bu durum devlet davranışı üzerinde belirleyici bir sınırlama getirmektedir. Büyük güçler diğer aktörlerin bugünkü ve gelecekteki niyetlerinden emin olamamakta, kendilerini güvende hissedememekte ve mümkün olduğunca görelî kazanç/güçlerini maksimize etmeye

²⁶⁰Klasik realizmde güçlenme arzusu insan doğasına has bir özellikken ve kendi içinde bir amaç olarak görülürken, saldırgan realizmde ise güçlenme arzusu, uluslararası sistemden kaynaklı devletin araçsal çıkarlarına ulaşmada söz konusu devlete maksimum esneklik sağlar. (Stephen G. Brooks, "Dueling Realisms", *International Organization*, C. 51, S. 3, 1997, s. 162.) Araçsal bir mekanizma olarak algılanan güç saldırgan realizmde kendi içinde bir amaç olup, devletler temelde gücü azamileştiren birimler olarak görülmektedir (Yeldar Barış Kalkan, *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018, s. 138).

²⁶¹Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, 1. b., çev. M. Aksoy, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, ss. 64-65.

²⁶²Brooks, a.g.e., s. 460.

²⁶³Sönmezöglü, Bayır, a.g.e., s.9

²⁶⁴Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 21.

çalışmaktadırlar.²⁶⁵ Bununla birlikte devletler statükoya ya da belirli bir tehditle yüz yüze geldiklerine bakılmaksızın güçlerini genişletmek için her fırsattan yararlanacaklardır.²⁶⁶

Saldırgan realistler ise savunmacı realistlerin iddia ettiği gibi “makul” (appropriate) ölçüde güç yeterlidir tezine karşı çıkmaktadırlar. Saldırgan realistler güvenilmez uluslararası bir yapının olduğu durumda bir devletin herhangi bir devlete zarar vermek için kendi gücünü kullanabileceğini savunmaktadırlar. Bu koşullar altında devletlerin nispi kapasiteleri çok önemlidir ve güvenlik mümkün olduğunca diğer devletlere kıyasla daha fazla güç kazanmayı gerektirmektedir.²⁶⁷

Mearsheimer gibi saldırgan realistler uluslararası politikada güvensizliğin devletleri nispi bir güç arayışına ittiğini ve bu durumun diğer tüm devletlerle doğrudan çatışmaya neden olduğunu iddia etmektedirler. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Charles Glaser gibi savunmacı realistler ise güvenlik denklemini göreceli kazanç/güçle açıklamayı reddetmekte ve güvensizliğin devletleri kendilerini savunmak için araçlar aramaya ittiğini iddia etmektedirler. Bu durum, saldırı-savunma dengesine, savunma saldırı ayırt edilebilirliğine, düşmanın tehdit algılamalarına ve diğer değişkenlere göre çatışmaya neden olabilir veya olmayabilir. Yapısal realistlerin en ilginç yönü çatışmayı doğası itibari ile trajik olarak görmeleridir. Aslında güvenlik göreceli olarak özünde tehlikesiz bir güdülenmedir. Bu yüzden bir devleti güvenlik arayışı içinde olduğu yönünde suçlamak zordur. Eğer bu tehlikesiz güvenlik isteği savaş ve çatışmayla desteklenirse o zaman çatışma ve savaş olgusu iyi niyetlerden kaynaklanan bir güvenlik anlayışının kötü niyetli sonuçlara yol açacak bir trajediye dönüşmesine neden olabilir.²⁶⁸ Glaser’in bu düşüncesi devletlerin güvenliğini sağlamak için çatışma ve savaşa başvurması ihtimali göz ardı edildiği için iyi niyetli bir düşünce olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla bir devlet hem saldırgan hem de savunmacı olabilir. İşte devletler bu noktada diğer devletin niyetinden emin olamadığı için farklı tutumlar sergilemektedirler.

²⁶⁵Montgomery, a.g.e., s. 151.

²⁶⁶Labs, a.g.e, s. 5.

²⁶⁷Elman, a.g.e., s. 22.

²⁶⁸Andrew Kydd, “Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers do not Fight Each Other”, *Security Studies*, C.7, S.1, 1997, ss. 114-115,

Bu doğrultuda saldırgan realizm krizi başlatan taraf iken, savunmacı realizm düşmanca eyleme karşılık vermeyi amaçlamaktadır. Silahlanma ve güç unsurları bağlamında bakıldığında ise saldırgan realizmde güç potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için tüm kaynakları ve birikimleri hızlı bir biçimde kullanmak amacı güdülürken, savunmacı realizmde ise en yakın olan stratejik rakiple mevcut pariteye yakın bir seviyede silahlanmak ve bu yolla güvenilir bir askeri caydırıcılık yaratma hedeflenmektedir. Siyasal retorik açısından saldırgan realizm açık bir biçimde saldırgan söylemler ve belirsiz niyetler içerirken, savunmacı realizm ise açıkça tanımlanmış hedefleri ve bu yöndeki politikaları içermektedir.²⁶⁹

Hem savunmacı hem de saldırgan realistler için uluslararası sistemin doğası ve sistemdeki değişimler devletlerin davranışını yönlendirmektedir. Ne kadar gücün uluslararası sistemdeki devletleri bir araya getirme noktasında teşvik edeceği, iki yaklaşıma göre farklılık göstermektedir. Savunmacı realistler uluslararası yapının devletleri ılımlılığa teşvik ettiğini savunurken, saldırgan realistler uluslararası sistemin hegemonya ve üstünlük sağlama konusunda devletleri teşvik ettiğini savunmaktadır.²⁷⁰ Saldırgan realizmde olaylar açıklanırken uluslararası sonuçlar ve davranış biçimi temel alınmaktadır. Analiz düzeyi sistem perspektifinde anlamlandırılırken, birim düzeyindeki niteliklerde devletler arasında herhangi bir fark mevcut olmayıp, tüm devletler eşdeğer aktörler olarak kabul edilmektedir. Gücü maksimize etmek devletlerin temel amacıdır ve devletlerin uluslararası politikadaki davranışı hegemonik güç arayışı üzerine odaklanmıştır.²⁷¹

Devletlerin hegemon olma arzuları her daim var olagelmiştir. Tarihte de görüldüğü üzere uluslararası politika her zaman acımasız ve tehlikeli bir alan olmuştur ve bu şekilde kalması da muhtemel görünmektedir. Rekabetin yoğunluğu artıp azalsa da büyük güçler birbirlerinden korku duymakta ve her zaman egemen olmak için birbirleriyle rekabet etmektedirler. Her devletin asıl hedefi, uluslararası politikadaki payını en üst düzeye çıkarmaktır. Bu da diğer devletlere rağmen hegemon olmak için

²⁶⁹Eric Nathaniel Heller, *Power Projections of the People's Republic of China: An Investigative Analysis of Defensive and Offensive Realism in Chinese Foreign Policy*, ACDIS Occasional Paper, 2003, s. 5.

²⁷⁰Steven E. Lobell, "War is Politics: Offensive Realism, Domestic Politic and Security Strategies", *Security Studies*, C. 12, S. 2, Winter 2002/3, s.169.

²⁷¹Liu Feng, Zhang Ruizhuang, "The Typologies of Realism", *Chinese Journal of International Politics*, C. 1, S.1, 2006, s.128.

çabalamak anlamına gelmektedir. Mearsheimer, devletleri hegemon olma bakımından küresel ve bölgesel hegemon olarak sınıflandırmaktadır. Küresel hegemon tüm dünya üzerinde egemenlik kurarken bölgesel hegemon ise belirli bir coğrafi alan üzerinde tahakküm kurmaktadır. Ona göre, büyük güçler tüm büyük güçlerin en güçlüsü olmayı arzulamakla kalmazlar; büyük güçlerin nihai amacı hegemon olma ya da sistemdeki tek büyük olmayı hedeflemektir. Bu durum diğer aktörler tarafından hoş karşılanmasa da büyük güçler bu büyük amaca ulaşmak için yoğun çaba sarf etmektedirler. Fakat tek devletin küresel hegemonyayı başarması zor bir ihtimaldir. Çünkü dünya sahnesi sonsuz büyük güç rekabetine şahit olmaktadır.²⁷²

Uluslararası politikadaki bu acımasız güç arayışı büyük güçlerin dünyada gücün kendi lehlerine dağılımını değiştirmek için fırsatlar aramaya eğilimli olduğu anlamına gelmektedir. Devletler yeterli kapasiteye sahipse bu arzularına ulaşabilirler. Fakat büyük güçler kudret kazanmaya çalışırken diğer rakiplerinin de söz sahibi olmasını önlemek için uğraşırlar. Bu yüzden büyük bir güç, yaklaşmakta olan bir değişimin başka bir devletin lehine olduğunu fark ederse güç dengesini savunacak ve değişim yönü kendi lehine olduğunda ise güç dengesini baltalamaya çalışacak²⁷³ ve böyle bir dengeleme yoluna gidecektir.

7.1. Uluslararası Politikada Devletler Neden Güç İsterler ve Güç Ne Kadar Yeterlidir?

Uluslararası politikada yüzyıllardan beri devletler sürekli bir güç arayışı içinde olmuşlardır. Devletlerin neden güç istediği sorusunun cevabına farklı akımların teorisyenleri farklı cevaplar vermişlerdir. Morgenthau önderliğindeki klasik realistler, devletlerin güç istemesinin nedeninin insan doğasından kaynaklı olduğunu ve insanın hırslı ve bencil yapısından dolayı devletlerin de güçlü olmayı istediğini savunurken, neorealistler ise bunun anarşik olan uluslararası sistemin yapısından kaynaklandığını ve anarşinin devletleri sürekli düzensizlik ve belirsizliğe ittiğini, böylelikle de devletlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla güçlerini arttırdığını ileri sürmüşlerdir.

²⁷²Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 2-3.

²⁷³a.g.e., s. 3.

Mearsheimer, bu teorilerin temel ilkelerini açıkladığı “Büyük Güç Politikalarının Trajedisi”²⁷⁴, 2001 adlı eserinde büyük güçlerin görelî kazanç/güçlerini maksimize ettikleri iddiasıyla yola çıkmaktadır. Mearsheimer, Morgenthau’nun belirttiği gibi devletler arasında hiç bitmeyen güç mücadelesine vurgu yaparken, bununla birlikte bu gücün insan doğasından kaynaklandığı tezine karşı çıkması yönüyle Morgenthau’dan ayrılmaktadır. Devletler arasındaki sınırsız güç arayışı, insan doğasıyla değil uluslararası sistemin anarşik yapısının zorladığı güvenlik arayışından kaynaklanmaktadır. Bu yapısal ve güvenlik merkezli yaklaşım Mearsheimer’ı Waltz’a yakınlaştırmaktadır. Fakat Waltz, devletlerin nihai amacının hayatta kalmak olduğunu, bu yüzden de güce sahip olmak istediklerini ileri sürerken Mearsheimer devletlerin en güçlü ve hegemon olmak için sınırsız güce sahip olmak istediklerini ileri sürmüştür.²⁷⁵

Mearsheimer’a göre son kertede hegemon olmak isteyen büyük güçlerin 4 temel amacı vardır: dünyadaki tek bölgesel hegemon olmak, mümkün olduğu kadar dünya servetinin büyük bir yüzdesini kontrol etmek, bölgesinde kara gücü dengesine hâkim olmak, nükleer üstünlüğe sahip olmaktır.²⁷⁶

Mearsheimer’a göre devletlerin kendi aralarında neden güç arayışı için mücadele ettiklerine dair basit bir yapısal realist açıklama mevcuttur. Bu açıklama uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan beş temel varsayıma dayanmaktadır: İlk varsayıma göre, büyük güçler uluslararası politikada temel aktörlerdir ve bu aktörler anarşik sistem dâhilinde hareket etmektedirler. Bu demek değildir ki sistemin tek karakteristik özelliği kargaşa ya da düzensizliktir. Anarşi, düzenleyici ilkedir; merkezi bir otorite mevcut değildir. Anarşinin zıttı hiyerarşidir ve bu da ulusal/iç politikaların düzenleyici ilkesidir. İkinci varsayım da bütün devletlerin saldırgan bir askeri yeterliliğe sahip olduğu yönündedir. Her bir devlet bir şekilde komşusuna zarar verebilecek kapasiteye sahiptir. Bu kapasite durumu her devlet için farklıdır, zaman ve duruma göre değişiklik gösterebilir. Üçüncü varsayım, devletler bir diğer devletin niyetinden asla emin olamazlar. Devletler diğer devletlerin güç dengesini değiştirmek için güç uygulamalarına kararlı (revizyonist devletler) ya da güç dengesinin mevcut halinden

²⁷⁴“The Tragedy of Great Power Politics”

²⁷⁵Glenn H. Snyder, “Mearsheimer’s World- Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay”, *International Security*, C. 27, S. 1, Summer, 2002), s. 151.

²⁷⁶Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 147.

tatmin olan (statükocu devletler) olup olmadıklarını bilmek isterler fakat devletlerin niyetinin tam olarak bilinmemesi, diğer devletleri zor duruma düşürmektedir. Bir devletin niyeti, karar alıcıların zihnindedir ve bunun önceden sezinlenmesi çok zordur.²⁷⁷ Niyetler, aniden değişebilir, dolayısıyla bir devletin niyeti bir gün ılımlı, diğer gün düşmanca olabilir.²⁷⁸ Jervis'in de vurguladığı gibi “*zihinler değişebilir, yeni liderler iktidara gelebilir, değerler değişebilir, yeni fırsatlar ve tehlikeler ortaya çıkabilir*”.²⁷⁹ Bu yüzden zaman ve duruma göre devlet davranışlarında değişiklik olabilir. Bu değişiklikler sistemin yapısından da kaynaklanabilmektedir.

Saldırgan realizmde tüm devletler, diğer devletlerin kendilerine zarar vermek veya onları fethetmek için güç kullanacakları yönündeki hep var olan bir tehditle karşı karşıyadır. Hayatta kalmak devletin en önemli refleksidir. Bu durum devletleri askeri gücü takviye etmek, tek taraflı diplomasi ve ticari dış ekonomik politikalar yoluyla göreceli güç konumlarını iyileştirmeye zorlamaktadır ve devletin diğerlerine göre ne kadar çok gücü varsa hayatta kalma şansı da o kadar artmaktadır.²⁸⁰ Dolayısıyla beka meselesi devletlerin hedefinde tartışmasız önemli bir yer tutmaktadır.

Mearsheimer'in, yukarıda zikredilen yapısal açıklamalardan hareketle ortaya çıkan dördüncü varsayımı da devletlerin temel amacı olan hayatta kalma güdüsü üzerinedir. Devletler toprak bütünlüklerini ve yurt içindeki siyasi düzenleri hususundaki özerkliklerini muhafaza etmek isterler; bununla beraber devletler refah ve insan haklarını korumak gibi başka amaçların da peşinden koşabilirler fakat bu amaçlar hayatta kalma amacından sonra gelmektedir. Çünkü yaşamını sürdüremeyen devletin, diğer amaçlarını gerçekleştirme mümkün değildir. Beşinci varsayım ise devletlerin rasyonalist aktörler olduğu varsayımdır ve bu durum da devletlerin hayatta kalmak için uyguladıkları çözümleri en iyi biçimde sergileyebilecekleri anlamlı stratejiler kurma kapasitesinde olduğu manasına gelmektedir. Devletler zaman zaman yanlış hesaplamalar yapabilmektedirler. Çünkü uluslararası politika karmaşası içinde devletler güvenilir olmayan bilgiler üzerinden hareket ederler ve kimi zaman da büyük hatalara

²⁷⁷Mearsheimer, “Structural Realism”, ss. 78-79.

²⁷⁸Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s.31.

²⁷⁹Jervis, a.g.e., ss.168

²⁸⁰Emmanuel Karagiannis “The 2008 Russian–Georgian War via the Lens of Offensive Realism”, *European Security*, C. 22, S. 1, 2013, s.75

düşebilirler.²⁸¹ Fakat her şeye rağmen devletler zayıflık ve kararsızlıkla karşı karşıya geldiğinde genişlemeyi, kuvvet ve kararlılıkla karşılaştığında ise geri adım atmayı, zekâ ve kuvvetini kullanarak bölgesel hegemonyaya ulaşmayı amaçlayan karmaşık bir güç maksimizasyonu benimseyen önemli aktörlerdir.²⁸² Mearsheimer'a göre yukarıda sayılan varsayımların hiçbiri tek başına devletlerin neden bir güç mücadelesi içinde olduklarını açıklamamaktadır. Ancak tüm varsayımlar bir araya getirildiğinde devletlerin neden güç dengesiyle yetinmediği ve birbirlerine karşı güç kazanma eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.²⁸³

Saldırgan realizmi aktör bağlamında “devlet merkezli realizm” olarak açıklayan Fareed Zakaria'ya göre ise merkezi hükümet anlamındaki devlet ile millet arasında bir ayrım bulunmakta dolayısıyla devlet gücü ile milli güç arasında da bir ayrım yapılabilmektedir. Devlet gücü, ulusal güç ile devlet kuvvetinin bir yansıması iken, devlet kuvveti devletin kendi amaçları için milli gücü kullanabilme yeteneğidir. Devlet ne kadar güçlü olursa ulusal gücünü kendi amaçları için elde etme kabiliyeti de o kadar artmaktadır. Neoklasik realizmin temel dinamiklerinden olan karar alıcıları kritik değişken olarak vurgulayan ve bu yönüyle ilginç bir şekilde yapıdan ziyade karar alıcıları ön plana çıkaran Zakaria'ya göre, uluslararası ilişkilerin ana aktörleri devletler değil devlet adamlarıdır ve nesnel güç ölçümü değil devlet adamlarının güç algılamalarındaki değişim, belirleyici rol oynamaktadır. Devlet adamları güç kaynaklarını ancak devlet yapısı aracılığıyla aktarılmış şekliyle kullanabilirler. Zakaria devletlerin neden yayılmacı bir siyaset izlediği sorusunu da şöyle yanıtlamaktadır: merkezi karar alıcılar, rakip devletlerin gücünde nispi artış olduğunu hissederse, kendi (milletlerin) siyasi çıkarlarını sınırlarının ötesinde genişletmeye çalışmaktadırlar. Oysa Zakaria'nın bu fikrinin aksine savunmacı realizmde devletler tehdit artışı algıladıklarında siyasi menfaatlerini ülke dışında genişletmek için çabalamaktadırlar.²⁸⁴ Dolayısıyla Zakaria'ya göre uluslararası sistemde sürekli tekerrür eden belirsizlik sorununa en iyi çözüm, bir devletin dışardaki siyasi çıkarlarının ısrarla genişletmesi

²⁸¹Mearsheimer, “Structural Realism”, s.79.

²⁸²Colin Elman, “Extending Offensive Realism: The Louisiana Purchase and America's Rise to Regional Hegemony”, *The American Political Science Review*, C. 98, S. 4, Nov. 2004, s. 564.

²⁸³Mearsheimer, “Structural Realism”, s. 79.

²⁸⁴Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, New Jersey: Princeton University Press, 1998, s. 42.

yoluyla bu çevre üzerindeki denetimini arttırmasıdır. Fakat devlet bunu yaparken faydalarının maliyetleri aştığını hesaplayarak hareket etmelidir. Bir ülkenin gücü arttıkça, genişleme maliyetleri düşer ve faydalar artar.²⁸⁵

Nispi gücünü arttırmayı arzulayan devletlerin sahip olduğu bazı değişkenler, devletler arasındaki korkunun yoğunluğunu üç şekilde etkileyebilmektedir. Bunlardan ilki, nükleer saldırıdan kurtulabilecek ölçüde nükleer kapasiteye sahip olan devletlerin olması veya iki devletin de nükleer silahlara sahip olmaması durumu devletler arasındaki güvensizliği ve korkuyu azaltacaktır. Örneğin, Soğuk Savaş sırasında süper güçler arasındaki korku düzeyi nükleer silahlar icat edilmeseydi çok daha yoğun yaşanacaktı. Çünkü nükleer silahlar rakip devletler üzerinde kısa süre içinde yıkıcı etkilere sahip olduğu için bu silahlara sahip olan devletler birbiriyle savaşma konusunda çekinceli davranacaktır. Böylece bu durumda her iki tarafın kendisini güvensiz hissetmesi hususunda daha az sebebi olacaktır. Fakat bu durum nükleer güçlere sahip devletlerin artık birbiriyle savaşmayacağı anlamına gelmez. Devletlerin birbirinden korkmaları için hala yeterli nedenleri mevcut olacaktır.²⁸⁶

İkinci olarak büyük güçlerin ülkesi geniş denizlerle veya okyanuslarla çevriliyse ordularının göreceli boyutlarına bakılmaksızın genellikle birbirlerine karşı saldırgan politikalar izlemesi ihtimali yoktur. Denizler veya okyanuslar rakip devletin saldırıları için önemli engellerdir. Bu durum Birleşik Krallık tecrübesiyle sabittir. Dolayısıyla okyanus veya denizle çevrilmiş büyük güçlerin birbiriyle kara üzerinden karşılaşabilecek rakiplere oranla endişe etmesi daha az muhtemeldir. Son olarak uluslararası sistemdeki güç dağılımı da devletlerin endişe düzeyini belirgin bir şekilde etkilemektedir. Kilit nokta şudur ki büyük güçlerin kendi aralarındaki keskin güç asimetrilerinin şiddeti, devletlerin birbirlerine karşı endişesini arttırıp azaltabilmektedir.²⁸⁷ Eğer uluslararası politikadaki güç asimetrisi dengeli ise devletlerin endişesi azalacaktır ancak güç asimetrisi dengeli değilse devletlerin korkusu daha da artacaktır. Böylece kendilerini daha çok güvensiz hissedeceklerdir.

²⁸⁵a.g.e., s.20.

²⁸⁶John J. Mearsheimer, “Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War”, *International Security*, C.15, S. 1, 1990, s.7-8.; Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 43-44.

²⁸⁷Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 44

Uluslararası politikada devletlerin neden güç istediği sorusunun yanında devletlerin güvenliğini sağlamak için ne kadar gücün yeterli olduğu sorusu da önemlidir. Çünkü devletlerin dış politikadaki davranışlarını analiz etmede güç değişkeni önemli bir açıklayıcı rol üstlenmektedir. Dolayısıyla hem realistler hem de neorealistler ne kadar gücün yeterli olduğu hususunda farklı düşünmüşlerdir. Hatta yapısalcı realizmin alt teorisi olan saldırgan ve savunmacı realistler de bu sorunun yanıtına farklı yaklaşmışlardır. Mearsheimer'a göre gücün miktarı maksimum güç iken, Waltz' a göre ise statüko durumunda güvenliği sağlayacak kadar (makul) güç yeterli olabilmektedir.

Waltz'ı da bu fikrinden dolayı savunmacı realist olarak niteleyen Mearsheimer, savunmacı realistlerin gücü arttırmaktan ziyade onu muhafaza etmenin temel amaçları olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte güç dengesinin sağlanması için gerekli olan kudret yeterli görülmektedir. Öte yandan saldırgan realistler, statükocu güçlerin dünya politikasında nadiren bulunduğunu iddia etmektedir. Çünkü uluslararası sistemin yapısından dolayı faydalar maliyete ağır basmakta ve bu durum devletleri daha fazla güç aramaya teşvik etmektedir.²⁸⁸

Mearsheimer'a göre bir devletin güç hakkındaki hesaplamaları ve öngörülleri devletlerin çevrelerindeki dünyayı nasıl düşündüklerinin merkezinde yer etmektedir. Büyük güçler için kudret, çok değerlidir ve devletler bunun için kendi aralarında rekabete girişmiştir. Ekonomi için para neyse, uluslararası ilişkiler için de güç odur. Morgenthau ve Waltz gibi Mearsheimer da gücü büyük ölçüde askeri anlamda açıklamaktadır. Öte yandan diğer teorisyenlerden farklı olarak Mearsheimer, askeri güce sürekli vurgu yapmış, uluslararası politikada bir devletin etkin olmasının onun askeri güçlerinin işlevinin etkili olmasıyla doğru orantılı olduğunu belirtmiştir. Saldırgan realizmde devletler için özellikle kara gücü önemli bir yere sahiptir. Kara ordusu toprakları fethetme ve kontrol altına alması konusunda daha üstün yetenekleri nedeniyle deniz ya da hava kuvvetlerinden daha önemli bir yere sahiptir ve daha işlevseldir. Mearsheimer'a göre güç bir devletin elinde bulundurduğu maddi kaynaklar ya da belirli varlıkların toplamından oluşmaktadır.²⁸⁹ Askeri güçten başka askeri gücün artmasını

²⁸⁸Snyder, a.g.e., ss. 152.

²⁸⁹David A. Baldwin, "Power and International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, 2. ed., London: SAGE Publications Ltd, 2013, ss. 283-284.

sağlayacak her türlü öge devletleri daha güçlü kılabilme anlamında geliştirilebilir. Örneğin örtülü gücün ögelerinden olan (nüfus ve ekonomi), devletin askeri gücünü inşa edebilmesi için gerekli olan en önemli toplumsal unsurlardır.²⁹⁰

Güç konusunda saldırgan realistler mutlak kazançtan ziyade nispi kazanca önem verirler. Devletler kendi ulusal gücünü arttırırken başkalarının nispi kapasitesindeki artışları önlemeye çalışmaktadırlar. Çünkü bir devletin gücünü arttırması diğer devlet için nispi olarak güç kaybı anlamına gelmektedir. Bu tür kazançta devletler kendi performansını diğer devletinkilere oranlayarak değerlendirmektedir.²⁹¹ Bu yüzden uluslararası sistemdeki devletler, diğer devletler üzerindeki göreceli kazanç/güç pozisyonunu olabildiğince arttırmayı amaçlamaktadırlar. Nedeni basittir; diğer devlet üzerinde büyük askeri avantaja sahip olan devlet kendini daha çok güvende hisseder. Her devlet sistemde en ürktücü askeri güce sahip olmak ister, çünkü devletlerin, çok tehlikeli bir alan olan uluslararası arenada hayatta kalmayı garanti altına alabilmelerinin en iyi yolu budur.²⁹²

Bir devlet kendi güvenliğini sağlamak istiyorsa sistemdeki en güçlü devlet (küresel hegemon) olmalıdır. Bununla birlikte mükemmel bir nükleer üstünlüğe erişmenin haricinde, deniz gücü konusunda gelişmiş devletleri (Avrupa, Kuzeydoğu Asya ve Batı Yarım Küresindeki ülkeleri) durdurmadan küresel hegemon devlet konumuna ulaşmak nerdeyse imkânsızdır. Bir büyük gücün kendisini güvende hissetmesinin diğer bir yolu da bölgesel hegemon olmak ve mümkünse yakın ve karadan ulaşılabilir bir diğer bölgeyi denetlemektir. Bu iki şekilde de hegemonluk sağlanamıyorsa devletin hem askeri kapasitesini hem de ekonomik refahını kara muharebesinde savaşılabilmek adına maksimum düzeye çıkarması zorunludur.²⁹³ Sonuç olarak herhangi büyük bir güç için ideal olan, dünyadaki tek bölgesel hegemon olmaktır.²⁹⁴

²⁹⁰Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 60.

²⁹¹Oran R. Young, "International Regimes: Toward a New Theory of Institutions", *Review Articles, World Politics*, C. 39, S. 1, Oct.1986, ss. 118.; Donnelly, a.g.e., 2005, s.38.

²⁹²John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institution", *International Security*, C. 19, S. 3 Winter 1994-1995, ss.11-12

²⁹³Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss.140-147.

²⁹⁴a.g.e, s. 42.

Süper güçler arasındaki dış politika davranışları, Japonya (1861-1943), Almanya (1862-1945), Sovyetler Birliği (1917-1991) ve İtalya (1861-1943) örneklerinde görüldüğü gibi, büyük güçlerin kendi lehlerine güç dengesini kaydırmak için fırsat aradıklarını ve fırsatlar ortaya çıktığında da bunu kullandıklarını göstermektedir. Büyük güçlerin belirli zaman aralığında güçlerini arttırdıkça daha fazlasını kazanmak için iştahlarının arttığını ve bu şekilde bölgesel hegemon olmaya çalıştıklarını yukarıdaki örnekler ispatlar niteliktedir.²⁹⁵

7.2. Uluslararası Politikada Devletlerin Gücü Etkin Kullanmak Adına İzlediği Stratejiler

Uluslararası politikada her devletin aynı kapasiteye sahip olması beklenemez. Uluslararası arenada büyük güçler olduğu gibi, varlığını devam ettirmek isteyen küçük aktörler de mevcuttur. Bir devletin uluslararası politikada güvenliğini sağlamak ya da dünyada hegemon olabilmek için gücünü en üst düzeye çıkarması beklenebilir. Fakat her devletin bunu başarması elbette mümkün değildir. Dolayısıyla küçük ve orta devletler güvenliğini sağlamak için diğer devletlerle dengeleme yoluna gidebilir, büyük ya da güçlünün yanında yer alabilir, anarşik ortamda kendi başının çaresine bakabilir veya ittifaklar kurarak güvenliğini sağlayabilirler. Tabii küçük devletlerin bu stratejileri izlemesindeki temel amaç varlıklarını idame ettirmek istemeleridir.

Bir devletin elinde ne kadar çok imkân ve kaynak varsa savaşı kazanma ihtimali o kadar yüksektir. Dolayısıyla devletler dünya hegemonya savaşındaki payını en üst düzeye çıkarmak için yoğun çaba göstermektedirler. Bununla beraber bazen bir devletin diğer devlete karşı imkân ve kapasitesi daha ağır basmasına rağmen bu devlet karşısında yenildiği de görülmektedir. Tarihte bu tür örnekler de mevcuttur. İşte burada “strateji” denilen argüman devreye girmektedir. Örneğin 1812’de Napolyon kuvvetleri, Rus ordusundan daha donanımlı ve nicelik anlamında da daha fazlayken, savunmacı bir pozisyonda olan Rusya uzun uğraşlar sonunda Fransa’ya karşı zafer kazanmıştır. Hava şartları, hastalık ve Rusların akıllıca stratejisi gibi etmenler birleşince Rusya’nın Fransa’ya karşı galip gelmesi mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla savaşı kazanmak ve galip gelebilmek için ve en nihayetinde hegemon olabilmek adına gücünü en üst düzeye

²⁹⁵a.g.e, s. 232.

çıkarmak isteyen bir devletin her şeye rağmen imkân ve kabiliyet olarak görece çok üstün olsa da bir savaşı kaybetmesi her zaman olasıdır.²⁹⁶

Bu yüzden devletler ellerinde bulundurdukları gücü etkin kullanmak için uluslararası politikada farklı stratejiler izleyebilir. Örneğin, kaynak sağlamak için şantajla başvurabilir, devletleri birbirine karşı savaş halinde tutabilir, kenara çekilip rakiplerini uzun ve pahalı çatışmalarla uğraştırabilir veya son çare olarak da direkt savaşa başvurabilir. Bununla birlikte diğer devleti dengeleme yoluna gidebilir veya rakip devletin genişlemesini önlemek için dengeleyici bir koalisyona katılmak yerine “sorumluluğu başkasına yüklemeye” (buck-passing) başvurabilir. Bu durumda devlet, herhangi bir olaya müdahil olmadan da devletlerin karşıdaki güçlü bir rakibi kontrol etmelerini bekler. Sorumluluğu başkasına yükleme, düşük maliyetli bir strateji olduğu için sıklıkla tercih edilirken, tehditkâr durum ne kadar yakınsa ve onun nispi kapasitesi ne kadar büyükse dengeleme stratejisinin tercih edilmesi daha muhtemel olur.²⁹⁷

Waltz, hayatta kalmak isteyen devletlerin oluşturduğu anarşik bir sistemde aktörlerin güçlü tarafın gücünü dengeleyebilmek için bazı iç ve dış önlemleri alması gerektiğini ifade etmiştir. Devletlerin, tehditler karşısında “dengeleme” (balancing) ve “peşine takılma” (bandwagoning) gibi stratejiler uygulayabilmeleri söz konusudur.²⁹⁸ Dengelemenin amacı devletlerin, kendilerini ve o ana kadar sahip oldukları değerleri korumasıyken, peşine takılmak stratejisinin mantığı ise, “öz-uzanımını” (self-extension) arttırmaktır. Basitçe ifade etmek gerekirse dengelemenin amacı kayıplardan kaçınma eğilimiyle, peşine takılma stratejisinin amacı ise kazançlar için fırsat elde etmektir.²⁹⁹

Savunmacı realistlerin aksine, saldırgan realistler, büyük güçlerin saldırgan bir devlet ile karşı karşıya geldiğinde ‘dengeleme’ ve ‘güçlünün yanında yer alma’ stratejisi izlemekten ziyade, sorumluluğu başkasına yükleme stratejisi uyguladığını vurgulamaktadırlar. Çünkü peşine takılma stratejisi izlemesi saldırgan tarafa daha fazla güç kazandıracaktır. Bu yüzden devletlerin tehdidi bertaraf etmesinde dengeleme ve

²⁹⁶a.g.e., ss. 58-60.

²⁹⁷Elman, “Extending Offensive Realism: The Louisiana Purchase and America’s Rise to Regional Hegemony”, ss. 564.

²⁹⁸Yuan-Kang Wang, “Offensive Realism and the Rise of China”, *Issues and Studies*, C. 40, S. 1, March 2004, s. 178.

²⁹⁹Randall L. Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, C. 19, S. 1, Summer 1994, s. 74.

sorumluluğu başkasına yükleme daha rasyonel stratejilerdir. “Küçük devletlerin güçlü devletlerin yanında yer almasının” üretken bir strateji olmadığını vurgulayan Mearsheimer, bu yolla çoğunluğun daha fazla mutlak güç elde edeceği ve tehlikeli saldırganın daha fazla kazanç sağlayacağını savunmaktadır. Realist dünyada rasyonel seçim “küçük devletlerin güçlü devletlerin yanında yer alması” stratejisidir. Bu yolla eğer caydırıcılık başarısız olsa bile sorumluluğu başkasına yükleyen devlet, saldırganla savaşmak zorunda kalmaz. Büyük bir gücün dengeleme ya da sorumluluğu başkasına yükleme yoluna gitmesi devletin gücü ve coğrafyasıyla yakından ilgilidir. Büyük güçlerin çok kutuplu bir dünyada ve saldırganla sınır paylaşmadıklarında bu stratejiyi izlemeleri muhtemeldir. Bu stratejinin çekiciliğinden dolayı, dengeleyici bir koalisyon oluşturmak sistemde zor görünmektedir.³⁰⁰

Mearsheimer özellikle büyük güçlerin rakip devletler üzerinde nüfuz kurma araçlarından olan “hegemon” ve “potansiyel hegemon” kavramlarına sık sık atıf yapmaktadır. Bir devlet için küresel hegemon olmak eğer rakiplerini misilleme korkusu olmadan yok edebilecek bir nükleer askeri kapasiteye ve karşılık görmeyecek bir nükleer silaha sahip değilse çok zor görünmektedir. Dolayısıyla devletler potansiyel hegemon olmak için çabalamalıdır. Potansiyel hegemon olan devlet daha fazla güce sahip olmaya çalışacaktır. Potansiyel hegemon devlet rakip devletlerle arasındaki güç farkını açmış olan devlettir ve bölgesel hegemon oluncaya kadar gücünü attırmak için çaba gösterecektir.³⁰¹

Saldırgan realizmde devletlerin tehditleri bertaraf etmek için uyguladıkları stratejiler ve kurdukları ittifaklar da bölgesel hegemon olma arzusundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte saldırgan realistler savunmanın saldırgan karşısında önemli bir avantaj yarattığı argümanını sorgularlar ve saldırganın neredeyse hiçbir bedel ödemediğini yani saldırganın daha avantajlı olduğunu düşünmektedirler. Bir bölgede hegemonya kazanmak zor olsa bile ABD Batı yarım kürede 19. yüzyıl boyunca hegemonya sağlamayı becermiştir. Aynı zamanda Almanya da I. Dünya Savaşı esnasında Avrupa’da hegemonya kurmaya çok yaklaşmıştır. Diğer yandan hem saldırgan realistler hem de savunmacı realistler nükleer silahların (çatışmanın tek tarafın

³⁰⁰Wang, a.g.e., ss. 178-179.

³⁰¹Snyder, a.g.e., s. 152.

sahip olduğu nükleer silah haricinde (monopol)) saldırgan amaçlar için uygun olmadığı konusunda hemfikirlerdir. Bunun nedeni eğer her iki taraf da misilleme kapasitesine sahipse ilk vurucu güç imkânını kullanan hiçbir devlet avantaja sahip olamaz. Dolayısıyla her iki tarafın da nükleer seviye artışının yaratacağı tehditten dolayı devletlerin nükleer silaha başvurmayacağı, bunun yerine konvansiyonel silahlara başvurmanın daha uygun olacağını vurgulamışlardır. Bu yüzden kara gücü askeri gücün kilit unsuru olarak varlığını devam ettirecektir. Öte yandan nükleer silahların varlığı, devletlerin birbirine karşı askeri güç kullanması yönünde daha temkinli hareket etmesine neden olmaktadır.³⁰² Dolayısıyla bir devlet eğer nispi gücünü maksimum düzeye çıkarmayı hedefliyorsa nükleer gücünü sadece kendi bünyesinde bulundurması ve rakip gücün bu güce sahip olamaması gerekmektedir. Böylece görelî kazanç/güç en üst düzeye ulaşacaktır ve devlet kendisini güvende hissedecektir. Fakat böylesi bir sistem mümkün değildir. En uygunu konvansiyonel silahlar yoluyla bölgesel hegemonya kurmak gibi gözükmektedir.

Güç maksimizasyonuna önem veren saldırgan realistler, bir devletin fetih yoluyla toprak kazanmasının bazen başarılı olduğunu bazen de hiç fayda vermediğini belirtmişlerdir. Saldırgan bir devlet bilgi çağında bile bozguna uğratılmış bir devletin ekonomisini kazanç amaçlı sömürebilir. Bunun yanında milliyetçilik güdüsü, bir devletin işgalini kirli bir girişime çevirse de işgal altında olan devleti yönetmek daha kolaydır, Nazi işgali altındaki Fransa'da 1940-44 yılları arasında olduğu gibi... Ayrıca bir devlet yenik devletten kazanç elde etmek için onu işgal etmek zorunda değildir. Galip devlet yenik devletin bir kısmını ilhak edebilir, iki ya da daha çok küçük devletlere bölebilir ya da en basit anlamda onu silahsızlandırıp, onun yeniden silah elde etmesini engelleyebilir.³⁰³ Çalışmanın omurgasını oluşturan konumuz bağlamında Rusya'nın 2014 yılındaki Kırım ilhakı da buna uygun bir örnek olarak gösterilebilir.

7.3. Uluslararası Politikada Savaşın Başlıca Nedenleri

İnsanlık tarihini incelediğimizde bireylerin, grupların devletlerin ya da imparatorlukların sürekli bir kriz, çatışma kaos ve savaş halinde olduklarını görmekteyiz. Din, ırk, ideoloji, kaynak ele geçirme veya farklı birçok sebeplerden

³⁰²Mearsheimer, "Structural Realism", ss. 82, 128-129.

³⁰³a.g.e., ss. 82-83.

meydana geldiği ileri sürülen müdahale ve savaş olgusunun günümüzde de konvansiyonel anlamda olmasa da farklı teknikleriyle sürdürüğüne şahit olmaktadır. Peki, ulusal çıkarını gözeten ve güç peşinde koşan devletler neden tehdit algıları veya savaşa başvurmak zorunda kalırlar, savaş olgusu kaçınılmaz mıdır ya da engellenebilir mi veya anarşi ortamında da barış mümkün olabilir mi? İşte bu ve benzeri sorulara uluslararası ilişkilerin realist teorisyenleri çeşitli yanıtlar vermiş ve devletlerin davranışlarının nedenini analiz etmek için farklı çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Waltz, uluslararası politikanın önemli olgularından olan savaşların nedenini açıklarken üç düzeyden; birey, devlet ve uluslararası sistemden yararlanmaktadır. Birey ve devletin özelliklerinin ve yapısının savaşı açıklamada önemli olduğunu fakat devletlerin savaşının asıl nedeninin uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Ona göre savaşların ortaya çıkmasında uluslararası sistemdeki kapasite dağılımı önemli rol oynamaktadır.³⁰⁴

“İnsan, Devlet ve Savaş” (Man, The State and War) adlı eserinde savaşı bir çözümleme düzeyi sorunu olarak ele alan Waltz’a göre savaşların açıklanabileceği üç düzey bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insan doğasıdır. Waltz insan doğasının, sabit, kötü ve çıkar peşinde koşar olduğunu savunmaktadır. İkinci düzey açıklamaları ise devlet yapısında bulunur. Bir devletin yapısının demokratik olup olmaması, devletin savaşa eğilimli olup olmadığını da belirler. Üçüncü düzey açıklamalar ise savaşı uluslararası sistemin anarşik yapısında görmektedir. Ona göre, savaşlar onları engelleyecek bir üst otorite olmadığı için meydana gelmektedir. O, ilk iki düzeyin savaşın nedenini açıklamada önemli olacağını fakat üçüncü düzey olmadan savaşın neden meydana geldiğini anlamamızın zor göründüğünü savunur. Dolayısıyla Waltz’a göre, savaşın asıl nedeni uluslararası sistemin yapısında gizlidir. Uluslararası sistemde devletler üstü bir egemenliğin olmaması sistemin anarşik yapısını doğurmaktadır. Sistemin bu anarşik yapısı devletleri bir güç ikilemine iter; bu durumda devletler kendi güvenliklerini diğerlerinin korkusunu arttırmadan sağlamak zorundadırlar. Bu güvenlik ikileminin nedeni sistemden kaynaklanmaktadır.³⁰⁵ Waltz böylece devletlerin güvenliklerini

³⁰⁴Kenneth N. Waltz, *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 2001.

³⁰⁵Yalvaç, a.g.e., s. 150.

arttırmak istemelerinin temel nedenini, sistemin yapısında görmekte, devlet içi faktörleri, karar alıcıların tutumunu ve karakterini göz ardı etmektedir.

Devletler arasında savaşın nedenleri konusunda uluslararası anarşi kilit yapısal faktör olarak ilk sırada yer almaktadır. Saldırgan kapasiteye ve niyetlere sahip olan devletlerin yer aldığı böyle bir anarşik sistemde devletlerin hayatta kalmasının en iyi yolu gücü mümkün olabildiğince arttırmaktır. Bununla beraber anarşi, güvenlik rekabetinin neden bazen savaşa yol açtığını ya da açmadığını açıklayamaz. Sorun şu ki anarşi sabittir, sistem ise her zaman anarşıktır. Savaş ise sabit değildir; zaman ve duruma göre değişir. Güvenlik rekabetinin nedeni devlet davranışında gizlidir. Ayrıca başka bir yapısal değişken olan sistemdeki liderin devletler arasındaki güç dağılımının da devletlerin güvenlik rekabeti üzerinde etkisi mevcuttur.³⁰⁶

Böyle bir anarşi ortamında hayatta kalma devletlerin en önemli amaçları arasında ilk sırada yer almaktadır. Bununla birlikte uygulamada devletler, güvenlik amacı taşımayan politikalar da izleyebilmektedirler. Büyük güçler ülkenin ekonomik olarak büyümesini ve halkın refahını arttırmayı da amaçlamaktadırlar. Bazen de kendi ideolojisini ülke dışına yaymayı hedefleyebilirler. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin kapitalizmi, Sovyetler Birliği'nin komünizmi yaymak istemesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ulusal birliği sağlama gibi hedefler de bir devleti güdüleyen önemli araçlardır. Saldırgan realizm büyük güçlerin güvenlik-dışı politikalar da izleyebileceğini kesinlikle kabul eder. Devletler çoğunlukla güç dengesi mantığıyla çelişmediği sürece bu politikaları takip edebilirler. Nitekim güvenlik dışı amaçlar peşinden koşan devletler aynı zamanda nispi gücün izini de sürerler. Örneğin, Nazi Almanya'sı hem gerçekçi hem de ideolojik nedenlerle Avrupa'da yayılmaya çalışmış ve süper güçler de benzer nedenlerle Soğuk Savaş dönemi boyunca birbiriyle rekabet etmiştir. Ayrıca bir devletin fazlaca ekonomik bolluk içinde olması onun daha büyük bir refaha sahip olacağı anlamına gelir ve bunun, güvenliği desteklemesi açısından da önemli etkileri vardır. Zenginlik askeri gücün temelidir ve bir devletin güçlü ve büyük silahlara sahip olması ona, hayatta kalma ihtimalini arttıracak potansiyeli sağlamaktadır.³⁰⁷

³⁰⁶Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss.3 34-335.

³⁰⁷a.g.e. s. 46.

Devletler bir diğere devlet üzerindeki hedefini gerçekleştirmek için önce ona baskı yapıp onun üzerinde nüfuz kurar, bunda başarılı olamayınca ambargo uygular, bu da başarılı olmazsa son çare olarak savaşa başvurabilirler. Devletlerin savaşa başvurmasının elbette ki birçok nedeni bulunmaktadır. Devletlerin özellikle güvenliği sağlamak veya bazen rakip bir devlet üzerinde iktidar kurmak için savaşa girdiklerine dair şüphe yoktur. Fakat güvenlik dışında ideolojik ve ekonomik meseleler de devletlerin savaşa başvurmasının nedenlerindedir. Örneğin milliyetçilik, Bismark'ın Danimarka (1864), Avusturya (1866) ve Fransa'ya (1870-71) savaş açmasının temel nedeni olarak görülmüştür. Tüm savaşlar için belirli bir neden ortaya koymak verimli bir işlem olmasa da yapısal realistler savaşın uluslararası sistemin yapısından etkilendiğini ifade etmektedirler. Kimi realistler savaş olasılığını değerlendirirken temel değişkenin sistem içerisindeki büyük güçlerin sayısı olduğunu belirtmekle birlikte, bazıları da devletler arasındaki güç dağılımına odaklanmaktadır. Diğer bir yaklaşım ise savunma-saldırı dengesindeki varyasyonların, savaş ihtimali üzerinde etkili olduğu tezi üzerine inşa edilmiştir.³⁰⁸ Özellikle savunmacı realistler bu argümanı çalışmalarında sıkça dillendirmişlerdir.

Görüldüğü üzere yapısalcı realistlerin çoğu anarşi ortamında barışın ve işbirliğinin mümkün olmadığını belirtse de bazı yapısalcı realistler devletlerin niyetlerindeki belirsizliğe rağmen güvenlik arayışının savaşa yol açmadığını ileri sürmektedirler. Güvenliği sağlamak konusunda birbirlerini anlayan ve uyum içinde olan devletler çatışmayı tamamen önleyebilirler. Bu devletler birbirlerine saldırmamanın, güvenliği sağlamanın en iyi yol olduğunun bilincindedirler. Böylece olası bir savaştan kaçınmış olurlar. Saldırgan realistler ise, bir devletin diğere devlete karşı niyetinin fark edilemeyeceğini, bu yüzden de güvenlik peşinde koşan bir devletin, diğere hakkında emin olamadığını düşünmektedirler. Bu yüzden devletler diğere tüm devletlere benzer şekilde davranarak aralarında mutlak dost görmemektedirler. Sadece mevcut düşmanlar ve potansiyel düşmanlar olabilir. Dolayısıyla devletler görece kazanç/güçlerini güvenlik için bir ihtiyat olarak tanımlamaktadırlar. Bu durum devletlerin kimle savaştığına bakılmaksızın ileride meydana gelebilecek savaşları kazanma şansını maksimize etmekte ve bu da ister istemez savaşa zemin hazırlamaktadır. Bu bakış açısı bir devletin

³⁰⁸Mearsheimer, "Structural Realism", s. 95.

şeffaf, demokratik politika süreçlerini ve açık niyetle ortaya çıkan güdülerini göz ardı etmekte³⁰⁹ ve bu durum bizi devleti bütüncül bir aktör olarak tüm devletlerin benzer birimler olduğu fikrine götürmektedir.

Saldırgan realistler, bir devletin, diğerlerinin saikleri hakkında sağladığı bu bilginin çoğunlukla dış politika üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu gerçeğini göz ardı etmektedirler. Çünkü devletlerin niyetinden emin olunmayacağını, dolayısıyla onlar hakkında yeterli bilgi de elde edilemeyeceğini düşünmektedirler. Aslında saldırgan realizm tüm devletlerin, gücünü üst seviyeye çıkardığı bir sistemin dinamikleri hakkında çok şey söylemektedir fakat çok az sayıda devletin politikalarının bu varsayımı desteklediği gerçeği de inkâr edilemez.³¹⁰

Waltz da benzer şekilde, savaşın nedenlerini ararken devletlerin iç dinamiklerini göz ardı etmiştir. Teorisyen, savaşın nedenini anlamlandırırken, sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı ile devletlerin rolüne bakmaktan ziyade, statükocu devletlerin yer aldığı devletler toplumu dediğimiz uluslararası sistemin yapısına odaklanmamız gerektiğini ifade etmiştir.³¹¹ Randall Schweller gibi neoklasik realistler ise diğer saldırgan realistlere katılmakla birlikte onlardan bazı konularda farklı düşünmektedirler. Sistemik yapının güvenlik ve çatışma üzerindeki etkisini analiz ettiği eserinde, devletlerin hem statükocu hem de revizyonist olabileceğini, peşine takılmak durumunun devletlerin sistemdeki genel eğilimi olduğunu vurgulamaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Waltz'ın sistem yapısı teorisinde iddia ettiği gibi uluslararası politikada hayatta kalma devletlerin temel amacı olduğu teziyle uyumlu bir halde seyrettiğini belirtmiştir. Schweller'a göre, uluslararası sistem, yapının değişmesi yüzünden değil; devletlerin izledikleri iyi niyetli politikalardan dolayı istikrarlı bir görünüme sahiptir. Soğuk Savaş sonrası dönem, işbirliğinin olduğu yeni bir dünya düzenini kapsamaktadır. Gelişmiş devletlerin böyle davranmasının nedeni mevcut durumdan hoşnut olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum kısa süreli olabileceği gibi daha da kötüsü meydana gelebilecek yeni bir değişim devletleri realist teorinin merkezine koyacaktır ve böylece savaşın ortaya çıkması da muhtemel bir hal alacaktır.³¹² Schweller devletlerin her zaman kötü niyetli olmadığını

³⁰⁹Kydd, a.g.e., ss. 152-153.

³¹⁰a.g.e., s. 153.

³¹¹Waltz, *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, s. 6.

³¹²Schweller, a.g.e., ss. 90-121.

vurgu yapmakta ve sistemin istikrarlı halde olmasını yapıda değil, devletlerin davranışında aramaktadır. Fakat statükodan hoşnut olmayan devletin de bu durumu değiştirmek için harekete geçeceği gerçeğini göz ardı etmemektedir.

7.4. Uluslararası Sistemin Yapısı ve Savaşla İlişkisi

Günümüzde uluslararası ilişkiler alanında üzerinde en fazla tartışılan konuların başında uluslararası sistemin yapısı gelmektedir. Uluslararası sistem kabaca esas unsurlarının belirli sınırlarla birbirinden ayrıldığı aralarında düzenli ve bağımlı etkileşim bulunan devletlerin meydana getirdiği bir yapı şeklinde tanımlanabilse de bu tanımları genişletmek mümkündür. Richard Rosecrance, sistemin bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlamalardan oluştuğunu belirtirken, uluslararası sistemin yapısını da tarihsel dönemlere ayırmış ve bu dönemleri istikrarlı ve istikrarsız dönemler şeklinde belirtmiştir. Holsti, uluslararası sistemi, belirli bir sıklık ve düzen çerçevesinde birbiri ile ilişki içinde bulunan bağımsız siyasal birimler topluluğu olarak ifade ederken, Morton Kaplan ise devletleri uluslararası sistemin çevresi olarak konumlandırmış ve uluslararası sistemi güç dengesi, iki kutuplu, sıkı iki kutuplu birim-veto, evrensel ve hiyerarşik olarak sınıflandıran altı uluslararası sistem tipolojisi geliştirmiştir.³¹³

Bu sistem tipolojilerinden iki kutuplu yapı, Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemde hüküm sürerken, Soğuk Savaş sonrası sistemde oluşan yeni düzen hakkında ise araştırmacılardan kimisi ABD önderliğinde tek kutuplu bir dünya olduğunu iddia ederken, kimisi de dünyanın çok kutuplu bir yapıya büründüğünü iddia etmektedir. Bu çok kutuplu yapı içinde Rusya'yı da büyük bir aktör olarak varsayanların yanında, onu büyük bir güç olarak kabul etmeyenlerin çoğunlukta olduğu söylenebilir. Ama özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD'nin tek hegemon güç olduğu iddiaları sorgulanmış ve dünya Rusya'nın da dâhil olduğu çok kutuplu bir yöne doğru evrilmiştir. İşte böylesi bir ortamda uluslararası sistemin yapısında da bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Dolayısıyla uluslararası sistemin yapısının savaş üzerindeki etkisi ampirik olaylarda açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle realist akım bu konu üzerinde yoğunlaşmış ve bu hususta önemli çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu minvalde bilhassa

³¹³Yusuf Yıldırım, "Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C .8, S. 2, 2015, ss. 182-188.

neorealistler uluslararası sistemin yapısı ve savaş arasındaki etkileşimi göz önüne sermişlerdir.

Devletler belli çıkarlarını yürütmek için kendi aralarında uluslararası sosyal, politik ve ekonomik düzenlemeler oluşturabilirler. Bununla beraber bu süreç üzerinde de tam kontrole sahip değillerdir. Uluslararası sistemin yapısı, devletler üzerinde karşılıklı etkiye sahiptir; bireylerin, grupların ve devletlerin amaçlara ulaşma yöntemlerini belirlemede etkindir. Böylece uluslararası sistemin yapısı bireyler, gruplar ya da devletlerin kendi çıkarlarını korumaya çalıştıkları durumlarda onlara sınırlamalar getirmekte veya fırsatlar sunmaktadır.³¹⁴ Dolayısıyla yapı, sistem düzeyindeki sonuçların belirleyicisi olma özelliğini taşıdığından dolayı bazı davranışları teşvik ederken, bazılarını da sınırlamakta ve sonuçlara doğrudan etki edebilmektedir.³¹⁵

Tarih boyunca uluslararası sistemi üç kontrol şekli veya yapı türü belirlemiştir. Bunlardan ilki imparatorluk ya da hegemonik yapının hâkim olduğu bir yapıdır; bu yapıda tek bir güçlü devlet, sistemdeki diğer devletleri yönetmekte veya onları kontrol etmektedir. İkinci iki güçlü devletin kendi nüfuz alanlarında arasındaki etkileşimleri kontrol ederken ve düzenleyen iki kutuplu sistemdir. Önemli istisnalarına rağmen bu tür yapılar istikrarsız ve görece kısa ömürlüdür. Üçüncü yapı türü ise çok kutuplu olarak bilinen üç veya daha fazla devletin birbirlerinin eylemlerini diplomatik manevralarla, taraf değiştirme ve açık çatışma yoluyla kontrol ettikleri bir güç dengesidir.³¹⁶

Waltz'a göre tarihte hiçbir zaman siyasal bir aktör uluslararası sistemde tek başına hegemon olamamıştır. Bunun nedeni güç dengesi kavramında gizlidir. Güç dengesi kavramı, sistemin yapısının sürekliliğini ve bir siyasal aktörün sistemde niçin bir küresel hâkimiyet kuramayacağını açıklamaktadır. Anarşik bir sistemin varlığı da zaten bunu gerektirmektedir. Sistem içinde güç dağılımında değişiklikler olabilir fakat sistemin bu yapısı hiç değişmemiştir. Sistemin yapısının değişmemesinin nedeni de anarşi ilkesinin tarihten günümüze sürekli varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak anarşi ilkesi, hiyerarşi ile değiştiği zaman sistemde bazı değişiklikler meydana gelebilecektir. Bu dönüşüm tarihte hiç olmamıştır. Waltz, değişmeyen sistem kuramının

³¹⁴Gilpin, a.g.e., 2009, s. 26.

³¹⁵Waltz, *Theory of International Politics*, s.111.

³¹⁶Gilpin, a.g.e., 2009, s. 29.

büyük devletlerin uluslararası sistemdeki mevcut hâkimiyetini meşru kılmak gibi bir amacını da gerçekleştirebileceğini savunmaktadır.³¹⁷

Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında pek çok uzman tarafından “Yeni Dünya Düzeni”nde ABD önderliğinde tek kutuplu bir yapı kurulacağı öngörülmesine rağmen, Mearsheimer ise uluslararası sistemde iki kutuplu yapı sonrasında çok kutuplu bir yapının ortaya çıktığını iddia etmiştir.³¹⁸ 2000’li yıllarda ise Çin’in büyük güç olarak uluslararası sistemde ortaya çıkacağına dair önemli tespitlerde bulunan Mearsheimer, ABD dış politikası için Çin’in Asya bölgesinde durdurulması gerektiği ve ABD askerlerinin aslında bir tehdit arz etmeyen Avrupa ve Orta Doğu’dan Asya’ya kaydırılması gerektiği fikrini savunurken, Waltz da Çin’in büyük bir güç olduğunu kabul etmekle birlikte, ABD’nin Avrupa ve Asya’daki askeri varlığının Rusya ile Çin’in birbirine yaklaştırarak yeni bir dengenin oluşmasına yol açacağını ileri sürmektedir.³¹⁹ Waltz’ın ileri sürdüğü argüman günümüzde daha geçerli olacak gibi görünmektedir. Çünkü ABD’nin Çin’i dengeleme adına Asya’daki varlığı Çin’i Rusya ile işbirliğine zorlamıştır nitekim iki devletin Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyeliği de bunu kanıtlar niteliktedir. Öte yandan Rusya BDT devletleri üzerindeki nüfuzunu da Çin’le paylaşmak istememekte ve bu doğrultuda Çin’e karşı tedbirli hareket etmektedir.

Uluslararası sistemde ABD, Çin, Rusya gibi büyük güçlerin varlığını kabul eden ve uluslararası politikada bir devletin tek başına hegemon olamayacağı hususunda Waltz ile aynı doğrultuda düşünen Mearsheimer’ın sistem yapılandırmaları, tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu gibi klasik sistem yapılandırmalarından farklı olarak dengeli ya da dengelenmemiş güç yapılandırması üzerine kurulmuştur. Mearsheimer’a göre uluslararası sistemde en büyük iki devlet arasında tek taraflı bir güç boşluğu varsa diğerinden bir adım öne geçen devlet hegemon devlet olacaktır. Bununla beraber hegemon olmayı amaçlayan bir devletin olduğu sistem ise dengesizken böyle bir devletin olmadığı sistem ise dengeli olarak kabul edilebilir. Dengeli bir sistemde güç, zor olsa da büyük devletler arasında eşit olarak dağıtılmamalıdır. Denge için temel

³¹⁷Yalvaç, a.g.e., s. 156.

³¹⁸John j. Mearsheimer, “Disorder Restored” *Rethinking America’s Security: Beyond Cold War to New World Order*, ed. Graham Allisaon, Gregory Treverton, New York: Norton, 1992, s. 227.

³¹⁹Tuğçe Varol Sevim, Mearsheimer ve Waltz’ın Realist Bakışı, Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s. 61.

gereklilik iki büyük devlet arasında belirgin bir güç farkının bulunmamasıdır. Böyle belirgin bir fark varsa sistem dengesizdir.³²⁰

Mearsheimer'a göre dengeli ve dengesiz diye sınıflandırılan iki güç boyutu, olası dört sistem yapısı üretmektedir. Bunlardan ilki, dengesiz iki kutupluluktur, bu yapı yararlı bir sınıflandırma değildir ve dünyada böyle bir yapının bulunma olasılığı yoktur. Çünkü dengesiz iki kutuptaki rakiplerin, istikrarsız oldukları için birbirlerine karşı uzun bir süre dayanmaları mümkün değildir. Dengeli iki kutuplukta ise sistem iki eşit büyük güç tarafından yönetilmekte olup hiçbir devlet diğerinden daha güçlü değildir. Dengesiz çok kutuplu sistemlerde ise sistem üç veya daha fazla güç tarafından kontrol edilmekte ve bunlardan birinin potansiyel hegemon olma olasılığı yüksektir. Son olarak, dengeli çok kutuplu yapıda ise sistem üç veya daha fazla gücün kontrolü altındadır ve bu devletlerden hiçbiri hegemon değildir, sistemin önde gelen iki devleti arasında bazı güç asimetrisi olmasına rağmen, askeri güç bakımından önemli bir boşluk yoktur.³²¹

Mearsheimer'in kategorize ettiği yapılardan olan dengeli çok kutuplu sistem günümüz uluslararası sisteminde mevcuttur diyebiliriz. Çünkü bir tarafta ABD, diğer yanda Çin, bunun yanında Rusya sistemdeki önemli aktörlerdir ve bu büyük güçler arasında önemli askeri kapasite farkı mevcut görünmemektedir. Dolayısıyla bu yapıyı dengeli uluslararası sistem olarak adlandırmak mümkündür.

Daha öncede değinildiği üzere yapısal realistlerin üzerinde durduğu temel ilkelerden biri de uluslararası sistemdeki güç dağılımı olgusudur. Güç sistemdeki birimlerin bir özelliği, güç dağılımı ise sistemik yapıdan kaynaklanan bir özelliktir. Devletler arasındaki güç dağılımı uluslararası sistemde başlıca egemenlik biçimini oluşturmaktadır. Uluslararası sistemdeki egemen devletler ve imparatorluklar özellikle kendi nüfuz alanlarındaki politik, ekonomik ve diğer ilişkiler ağını yönetip korumaktadırlar. Tarihsel olarak büyük güçler, günümüzde ise süper güçler olarak adlandırılan bu devletler kendi davranışlarını etkileyen temel kuralları ve hakları/yükümlülükleri sistemdeki daha küçük devletler üzerinde dikte etmektedirler.³²² Büyük güçlerin diğer devletler üzerinde güçlerini dikte ettirmelerinde hem güç dağılımı

³²⁰Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 337.

³²¹Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 337-338.

³²²Gilpin, a.g.e., 2009, s. 29.

hem de saygınlık (prestige) etkili olan iki önemli olgudur. Uluslararası ilişkilerde saygınlık iç politikadaki otorite kelimesine eşdeğerdir ve saygınlığı ‘belirli bir grubun belirli bir içeriğe sahip bir komuta uyması olasılığı’ olarak tanımlamamız mümkündür.³²³

Neorealistler, ABD ile SSCB’nin egemen ve saygın olduğu iki kutuplu bir yapıda sıcak bir savaşın yaşanmadığını,³²⁴ anarşik sistemde ise devletlerin karşılıklı bağımlılığına ve işbirliğinin kolaylığına inanmamaktadırlar. Çünkü diğer devletlerle gereğinden fazla ilişkiye giren ve bağımlı olan ve her konuda işbirliğine giren devlet, güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Bu yüzden devletler diğerlerine bağımlı olmayı arzulamazlar ve bağımlılık derecelerini en aza indirmek ve kontrol edilebilir seviyede tutma yönünde eğilim göstermektedirler. Devletlerin güvenlik algısı, siyasi çıkarlarının ekonomik olanlara tercih edilmesini gerektirmekte, böylece devletler arasındaki işbirliğine olan heves azalmaktadır. Neorealistler devletler arasında işbirliğinin sağlanmasında en önemli araç olarak kabul edilen uluslararası örgütlerin artan sayılarını ve güçlerini kabul etmekle beraber, bu örgütlerin büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda yönlendirildiğini savunmakta ve rasyonel davranan devletin bu örgütlere tamamen güvenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³²⁵ Ukrayna da karşılıklı bağımlılık ve işbirliği konusunda Rusya ile olan bağlarını sınırlı bir düzeyde tutmaktadır. Bu yüzden Rusya önderliğindeki BDT, KGAÖ ve ŞİÖ’ye katılmamıştır. Rusya’nın bu örgütler aracılığıyla kendi egemenliği üzerinde nüfuz kurmasından çekinmiştir. Bununla birlikte Rus tepkisinden çekindiği için de ABD ile de işbirliği konusunda çok da aktif adımlar atamamıştır.

Mearsheimer, büyük güç savaşlarının çok kutuplu sistemin dengesiz olduğu zamanlarda çıkma ihtimalinin daha yüksek olduğunu ileri sürmüş, sistemde birinci ve

³²³a.g.e, s. 30.

³²⁴Waltz’ın düşüncesine katılan Mearsheimer, uluslararası sistemde iki kutuplu yapının çatışma veya savaş olasılığının, çok kutuplu yapıya göre daha düşük olduğunu vurgulamaktadır. Bunun farklı gerekçeleri bulunmaktadır. Birincisi, çok kutuplu yapıda, savaşmak için çok daha fazla fırsat mevcuttur. İkincisi çok kutuplu bir dünyada güç dengesizlikleri daha yaygındır ve bu yüzden büyük güçlerin savaşı kazanma ihtimali daha yüksektir. Bu yapıda caydırıcılık daha zordur. Son olarak çok kutuplulukta yanlış hesaplama daha fazladır, devletler, başka bir devletin rakip devleti bir şeyi kabule zorlayabileceğini ya da başka bir devletin toprağını işgal edebileceğini veya ele geçirebileceğini düşünebilmektedirler (Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 338.; Mearsheimer, “Structural Realism”, ss. 85-86). Rusya da sistemin bu çok kutuplu yapısından faydalanarak Kırım’ı (2014) işgal etmiştir.

³²⁵Çıtak, a.g.e., s.59.

ikinci büyük güç arasındaki kapasite farkı belirgin bir hal aldığı zaman en güçlü olanın egemenliği elde etmeye çalışmasının mümkün olacağını belirtmiştir. Mearsheimer'in uluslararası sistemin yapısı üzerinde kurduğu hipotezde, dengesiz çok kutupluluğun savaş eğilimi gösterdiği, iki kutupluluğun barış yanlısı olduğu dengeli çok kutupluluğun da bu iki tür arasında bir yerde konumlandığı görülmektedir.³²⁶ Mearsheimer'in çok kutuplu sistemin dengesiz olma ihtimali savaşları arttırdığı iddiası, Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde adeta test edilmiş ve onu haklı çıkarmıştır.

Sonuç olarak pek çok devletin diğer devletlere yönelik olarak yürüttükleri propaganda çalışmaları, örtülü operasyonlar ve ayrılıkçı grupları desteklemesi şüphesiz ki hedef devletin gücün azaltılması, başka bir deyişle devletlerin kendi nispi gücünü arttırması ve nüfuz alanını genişletmesi amacıyla yapılan girişimlerdir. Uluslararası politikada devletler arasındaki antlaşmalara rağmen tüm devletler çıkarlarını elde etme peşinde koşan birimler olarak varlığını sürdürmekte ve bu çıkar arayışı da gerginliklere zemin hazırlamaktadır. Öte yandan anarşik ortamda en güçlü devletin bile saldırıya açık olduğu, bir devletin diğer devlete uluslararası örgütlerin onayı olmadan saldırabileceği, istihbarat çalışmalarının hız kazandığı ve devletlerin birbirlerine karşı şüphelerinin arttığı çok kutuplu bir sisteme şahit olunmaktadır. Bu bağlamda yapısal realistlerin vurguladığı, devlet, anarşi, güç, çıkar, kendini koruma, savaş tehdidi, nispi kazanç, güç dengesi, bölgesel hegemon gibi kavramlarla neorealizm 2000'li yıllara ve sonrasına damgasını vuracak gibi görünmektedir.³²⁷ Çalışmada inceleyeceğimiz Rusya'nın Kırım'a müdahalesi de saldırgan realistlerin savunduğu anarşi ortamında Rusya'nın nispi gücünü arttırma, yaşamsal çıkarlarını koruma ve bölgesel hegemonya olma hedefinde ilerlemek için attığı önemli adımlardan biri olarak gösterilebilir.

³²⁶Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 339-346.

³²⁷Çıtak, a.g.e. s. 63.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990'LI YILLARDA RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKALARINDA UKRAYNA VE RUS DIŞ, GÜVENLİK POLİTİKALARINI YÖNLENDİREN TEMEL YAKLAŞIMLAR

Tarih boyunca büyük bir güç ve emperyal bir devlet olan Rusya, Romanov Hanedanı'nın çöküşünden sonra meydana gelen iç savaşın akabinde sosyalist bir ideoloji ekseninde SSCB olarak kurulmuş ve uluslararası siyasal sistemde yeni bir aktör olarak yerini almıştır. Stalin döneminde sert ve baskıcı güç politikalarının uygulandığı ülke II. Dünya Savaşı Sonrasında kazandığı zaferle yeniden büyük bir güç olarak Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sistemde hegemon olmuştur. Bu doğrultuda komşularına ideolojik ve siyasal fikrini empoze etmeyi de elden bırakmayan Sovyetler Birliği gerçekleştirdiği müdahalelerle bu devletler üzerinde bir nüfuz kurmayı amaçlamıştır. Bu ortamda ABD ile de ideolojik bir hesaplaşma içine giren Rusya, NATO'ya karşı Varşova Paketi'nin kurarak bunu askeri alana da taşımıştır.

1962 Küba Füze Krizi sonrasında başlayan bir “yumuşama” (detente) ile birlikte Avrupa ve Atlantik ile ılımlı politikalar yürüten Sovyetler Birliği özellikle 1979 Afganistan müdahalesi sonrasında Batı ile ikili ilişkilerini yeniden sertleştirmiştir. Sovyetler Birliği dış politikada bu gelişmeleri yaşarken sosyalizmin getirdiği kolektif yaşama alışkanlığı ve üretim araçlarını elinde bulunduran devletin yoğun müdahalesi ABD önderliğindeki liberal ve kapitalist toplumsal düzen karşısında bir aşınmaya uğramış ve ülkede ekonomik ve toplumsal bağlamda sıkıntılar baş göstermiştir. Bu bağlamda Gorbaçov Brejnev'den 3 yıl sonra Sovyetler Birliği'nin başına geçmiş ve “perestroyka” ve “glasnost” adını verdiği reform çalışmalarıyla ülkenin toplumsal ve ekonomik alanlarında bir değişimi amaçlamıştır. Ancak bu değişim ve dönüşüm başarılı olamamış ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) ülkede siyasi üstünlüğünü kaybederken böylece Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran Sovyetler Birliği tarih sahnesinden çekiliyordu. Bu bölümde Sovyetler Birliği dağılmadan önce Gorbaçov'un iç ve dış politikadaki eylemlerini inceleyip Gorbaçov sonrasında Rusya

Federasyonu'nun kurulmasıyla ülkenin başına geçen Boris Yeltsin'in iç ve dış politika gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümler analiz edilmiştir. Bununla beraber Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ortaya çıkış sürecini görevlerini ve özellikle bağımsız aktörler olarak ortaya çıkan Rusya-Ukrayna ilişkileri de değerlendirilmiştir.

1. Mihail Gorbaçov Döneminde Sovyetler Birliği'nin İç, Dış ve Güvenlik Politikasında Yaşanan Değişim ve Dönüşümler

Mihail Gorbaçov Sovyet siyasal tarihinde önemli bir figürdür. Bu önemi sadece Sovyetler Birliği'nin son lideri olmasından değil aynı zamanda sosyalizmi canlandırmak adına ortaya attığı perestroyka ve glasnost politikaları ile yeni Rusya'nın Batı yörüngesinde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Pazar ekonomisinin benimsemesinde önemli bir rol oynayan Gorbaçov Rus halkının geçirdiği siyasi, ideolojik ve toplumsal dönüşümün de baş mimarı olmuştur. Bununla birlikte Rusya'yı koca bir imparatorluktan nispeten küçük bir alana hapseden sistemin hazırlayıcısı olan Gorbaçov, Rus halkı tarafından çoğu zaman eleştiriye maruz kalan sevilmeyen bir figür olsa da uluslararası politikada izlediği barışçıl politikalarıyla Batı tarafından takdir edilen önemli bir lider haline gelmiştir. Rusya'nın geçirdiği bu değişim ve dönüşümü sadece Gorbaçov'la ilişkilendirmek Rusya hakkındaki birçok dinamiği göz ardı etmemize neden olacaktır. Rusya'nın özellikle iç politikadaki değişkenlerin de etkisiyle uluslararası politikada yalnızlığa itildiği, izlediği yayılmacı politikalar sonucu ordu ve silahlanma projeleri ile devletin mali yükünün giderek arttığı, Afganistan müdahalesi ve Ukrayna'daki Çernobil Faciası ile birçok hadiseyi kontrol edemeyen güçsüz bir aktör olduğu zaten ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin yıkılması kaçınılmazdı. Nitekim öyle de oldu ve koca bir imparatorluk dağılmıştır.

Sovyetler Birliği lideri Stalin öldükten sonra onun yerine uzun bir mücadele sonucunda 1957'de Kruşçev gelmiştir. Onun döneminde Doğu-Batı ilişkileri Stalin dönemine nazaran daha sert ve tehlikeli gerginliklere sahne olmuştur. Kruşçev'in, Çin lideri Mao Zedong ile olan kavgası iktidardan düşürülmesine zemin hazırlamış, onun yerine uzun bir dönem iktidarda kalacak olan Brejnev geçmiştir. 1 Ağustos 1975'te imzalanan Helsinki Nihai Senedi, Sovyet Blok'unun içerden sarsılmasına neden olacak önemli hadiselerden biridir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına neden olacak asıl olay ise

Gorbaçov'un ortaya attığı "açıklık" (glasnost) ve "yeniden yapılanma" (perestroyka) politikalarıdır. Doğu-Batı ilişkilerine bir yumuşama getirmeyi amaçlayan Helsinki Nihai Senedi yürürlüğe girdikten sonra Doğu Avrupa'daki bütün sosyalist ülkelerde aydınlar ve milliyetçiler arasında insan hakları ve hürriyet hareketlerinin başlamasına zemin hazırlamış ve bu hareketler zamanla Moskova yönetimine karşı mücadeleye dönüşmüştür. Brejnev sonrasında kısa dönemde iktidarda kalan Yuri Andropov ve Konstantin Çernenko'dan sonra Sovyetler Birliği'nde yeni bir dönemi başlatacak olan Mihail Gorbaçov iktidara gelmiştir.³²⁸

20. yüzyıl boyunca Sovyetler Birliği, dost ve müttefik rejimler kurmak için çabalarırken, kardeş siyasi partileri desteklemeye özen göstermiş, kendine yandaş toplamaya, muhalifleri susturmaya ve savunulabilecek tek gerçek insanlık ülküsü olarak Sovyet tarzı komünizmi müdahalecilik yoluyla komşularında ve yakın çevresinde hâkim kılmaya çalışmıştır. Nitekim bu çabasında da azımsanmayacak bir başarı elde etmiştir.³²⁹ Fakat Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte Sovyetler Birliği yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Gorbaçov, iç ve dış politikada radikal adımlar atacağını, önemli değişimleri tetikleyeceğinin ve güvenlik anlamında da yeni bir döneme girileceğinin sinyallerini vermiştir.

1.1. Glasnost (Açıklık), Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Yeni Düşünce

Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne 11 Mart 1985'te Gorbaçov'un gelmesiyle birlikte ülkede dış ve güvenlik politikalarına etki edecek önemli değişim ve gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimler daha çok ekonomik, toplumsal ve askeri gelişmeler üzerine yoğunlaşmıştır. Gorbaçov iktidara geldiğinde faaliyete geçmek için bazı temel varsayımlarda bulunmuştur. Gorbaçov'un temel varsayımları şunları içermektedir:

- Küresel sorunların ortaya çıkışını ve karşılıklı bağımlılık yapısını vurgulayan uluslararası sistemin genel bir görünümü;
- Sınıf değerleri ve çıkarları üzerinde sınıf dışı olanların hâkimiyetinin önemini belirten Sovyet politikası için bir yapı hedefi;

³²⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 804.

³²⁹Michel Eltchaninoff, *Putin'in Aklında Ne Var?*, çev. Melike Işık Durmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.149.

- İç saldırganlık ve militarizmle ilgili Leninist ortodoksluğu açıkça sorgulayan kapitalizmin bir tasviri şeklindedir.

Gorbaçov'un revize ettiği stratejik hedefler ise şöyledir:

- Karşılıklı çabalara öncelik vermeyi ilke edinen ulusal güvenliğin yeni bir kavramsallaştırması;
- Sovyet askeri güç duruşunun (askeri gücün makul yeterliliği ilkesi çerçevesinde) gelişmesine rehberlik eden yeni bir kriter benimsenmiştir.³³⁰

Aslında Gorbaçov'un bu varsayımları ve ortaya attığı stratejik hedefler, uluslararası sistemin genel yapısına bağlı olarak ortaya çıkan ve iç politikada etkili olan glasnost ve perestroyka politikalarının içeriğini yansıtmaktaydı.

Gorbaçov iktidara geldiğinde ülke genelinde izlediği politika, parti makamı hiyerarşisi yerine, "Sovyet", yani hükümet makamlarını geçirmesi anlayışına dayanmaktaydı.³³¹ Bu bağlamda "açıklık ve şeffaflık" çerçevesinde hesap verilebilir özellikle eleştirilme konusunda daha fazla istekli bir politika (basın özgürlüğü) ve ülkenin kurumlarının işleyişini "demokratikleştirmek" ve ülkede büyümeyi hızlandırmak amacıyla ekonomik sistemi yeniden yapılandırmayı amaçlayan "yeniden yapılandırma" (perestroyka) politikası izlenmiştir.³³² Gorbaçov, glasnost politikası ile toplumu etkileyen tüm toplumsal sorunlar hakkında vatandaşın bilgilendirilmesi için açık ve erişilebilir kamu işlerinin yürütülmesini amaçlarken, perestroyka politikasıyla da kurumların işleyişini demokratikleştirme ve ekonomik yeniliklerle parti ideolojisinin güçlendirilmesini³³³ hedeflemekteydi. Gorbaçov' a göre ülkedeki kriz, sistemin aslından ziyade bizatihi sosyalizmin özünden uzaklaşmasından kaynaklanmaktaydı. Gorbaçov Perestroyka'nın ideolojik kaynağının Lenin olduğunu vurgulamış, ülkede demokrasinin sosyalizme azami ölçüde riayet edilmesiyle sağlanacağını iddia etmiştir. Azami ölçüde sosyalizm ifadesini de daha dinamik ilerleme ve yaratıcı teşebbüs, daha iyi örgütlenme, ekonomik yönetimde öncelik, yönetimde etkinlik ve halk için maddi yönden daha zengin

³³⁰Jeff Checkel, "Ideas, Institutions, and the Gorbachev Foreign Policy Revolution", *World Politics*, C. 45, S. 2, 1993, s. 281.

³³¹Bushkovitch, a.g.e., s. 430.

³³²Cem Akaş, Sevin Okyay, *Gorbaçov'un Rusyası*, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 67.

³³³D. W. J. McForan, "Glasnost, Democracy, and Perestroika", *International Social Science Review*, C. 63, S. 4, Fall 1988, s. 166.

bir yaşama ilişkilendirmiştir.³³⁴ Kısacası Gorbaçov Perestroyka süreciyle katı merkezîyetçilikten daha liberal bir yola geçmeyi amaçlamıştır.³³⁵

Gorbaçov, bu politikalarıyla (özellikle açıklık politikası kapsamında) ‘Sovyetler’in yetkilerini arttırarak seçimlerin demokratik hale getirilmesi, parti içi demokrasinin geliştirilmesi, sanat, bilim ve basında daha fazla özgürlük, eleştiriye karşı hoşgörü, toplumsal örgütlenmenin güçlendirilmesi gibi önlemler almayı amaçlamaktaydı. Yeniden yapılanmada ise ekonomik reformların gerçekleştirilmesi hedeflenmekteydi. Reformlar; grupların ve işletmelerin özerkliğini genişletmek, ekonominin merkezi rehberliğini arttırmak, bütünleşmiş iktisadi örgütler kurmak ve farklı mülkiyet biçimlerini teşvik etmek gibi yöntemlerle gerçekleşecekti. Bu düzenlemelerle planlamanın yerini Pazar ekonomisi, devlet mülkiyetinin yerini özel mülkiyet, ulusal büyüme modelinin yerini ise kapitalist ekonomiyle bütünleşme alacaktı. Aslında Gorbaçov’un bu politikalarında açıklık aracı, yeniden yapılanma ise ulaşılacak istenen amaçtı.³³⁶

Glasnost ve Perestroyka ile ekonomik ve politik reformları başlatan Gorbaçov köklü bir ikileme de karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Gorbaçov’un mücadele etmesi gereken başlıca sorunlar, ekonomik ve politik sistemde etkilerini kırmaya çalıştığı ‘patron-müşteri ağları’ (klientalizm) idi. Fakat iktidarı, başkanlık ettiği SBKP sekreterliğinin yönettiği ağ başta olmak üzere bu tür ağlardan gücünü almaktaydı. Böylece bu reform süreci onu, bindiği dalı kesmeye zorlamış ve Gorbaçov’un bu süreç kapsamında bazı temkinsiz tavırlar sergilemesine neden olmuştur.³³⁷ Dolayısıyla Gorbaçov’un bu politikası başarıya ulaşamamıştır.

Gorbaçov iç politikada izlediği glasnost ve perestroyka politikalarını dış politika perspektifinde de uygulamak istemekteydi. Gorbaçov’un bu politikalarını içeren sistematik reformların dış politika bileşenine “Yeni Düşünce” (Novaya Mışleniye, New

³³⁴Mihail Gorbaçov, *Gorbaçov Türkiye’de İstanbul ve Ankara Konferansları*, haz. Ömer Çendeoğlu, Aslıhan Dinç, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 36.

³³⁵Masha Gessen, *Putin: Yüzü Olmayan Adam*, çev. Gözde Soykan, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2015, s. 48.

³³⁶Erel Tellal, “SSCB ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 14. b., ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss. 159-160.

³³⁷Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, 2. b, çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 799.

Thinking) adı verilmektedir. Bu üç reform unsuru (glasnost, perestroyka ve yeni düşünce) ayrılmaz görülmüş ve karşılıklı olarak birbirini desteklemiştir. Ülkedeki iç ekonomik reform ve siyasi açıklık Sovyet dış politikasının yönünü ve uygulanmasını etkilemiştir. Bu yüzden dış politikadaki bu düşünce, sadece Sovyet uluslararası politikasındaki davranışların yeniden gözden geçirilmesinden ziyade Gorbaçov'un Sovyet gelecek vizyonu bağlamında anlamlandırılmalıdır. Gorbaçov'un yeni düşünce ilkesi ile Sovyet ideolojisinin dış politikaya bakışı yeniden değerlendirilmiştir.³³⁸ Yeni düşüncenin hem kuramsal hem de metodolojik alt yapısı, etik bir bakışla askeri politikaların ve küresel gerçeklerin birleştirilmesi ya da uyumunu kapsamıştır.³³⁹

Yeni düşüncenin temelleri, daha önce Sovyetler Birliği tarafından izlenen ve bu şekilde formüle edilen politikaların terk edilmesini içermektedir. Bu politikalar, dünyayı iki kampa bölen “sözde” iki kutuplu görüş, uluslararası diplomatik ve güvenlik ilişkileri Marksist-Leninist terimlerle sınıf mücadelesinin coğrafi izdüşümü olarak yorumlamayı amaçlayan sınıf temelli uluslararası ilişkiler yaklaşımı ve son olarak sıfır toplamlı bir oyun yaklaşımına karşılık gelen “kto kovo” Leninist görüşe dayanmaktaydı. Gorbaçov ve ekibi, ekonomik, çevresel ve özellikle güvenlik konularında Sovyet Sistemi ile Sovyet dış sistemler arasında karşılıklı bağımlılığa sık sık vurgu yapmıştır. Yeni düşünce esaslı bir süper gücün güvenliğinin diğer gücün algıladığı güvenliğe bağlı olduğu (karşılıklı güvenlik) görüşü, sınıf temelli oluşumdan ziyade “bütün insanlığı kapsayan”, “küresel” ortak çıkar ve değerlerin önceliği vurgusu üzerine temellenmiştir.³⁴⁰

Aslında Gorbaçov döneminin yeni dış politika düşüncesi, ABD ile stratejik işbirliğine girişmeyi ve ‘Ortak Avrupa Evi’ inşasını hedeflemektedir.³⁴¹ Avrupa ile ilişkileri geliştirme yönünde Rus dış politikasının yönünü çizen Gorbaçov “Vancouver’dan Vladivostok’a kadar” ölçüsüyle tanımladığı genişletilmiş Avrupa fikrine önem vermektedir. Gorbaçov’un Avrupa ile ilişkileri geliştirmekteki kastı AGİT

³³⁸Peter Zwick, “New Thinking and New Foreign Policy Under Gorbachev”, *Political Science and Politics*, C. 22, S. 2, June 1989, ss. 215-216.

³³⁹Erişen, a.g.e., ss. 172.

³⁴⁰Alexander Dallin, “New Thinking in Soviet Foreign Policy”, *New Thinking in Soviet Politics*, ed. Archie Brown, Oxford: MacMillan, 1992, ss. 72-73.

³⁴¹Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, S. 3, 2010, s. 205.

çerçevesinde işbirliğine dayalı bir güvenlik mimarisi kurgulayarak savunma stratejilerini gözden geçirmek ve silahsızlanma yönüne doğru kaymaktı.³⁴²

Gorbaçov ve Dışişleri Bakanı Edward Şevardnadze, Sovyetler Birliği'nin askeri harcamalar bakımından çok fazla açıldığına kanaat getirirken, güvenliği silahlanarak sağlamaya çalışmanın diğer ülkelerin halkları ve hükümetleri nezdinde Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca bir imaja neden olduğunu düşünmüşlerdir. Bunun da karşılıklı güvensizlik sebebiyle bu ülkeleri yeniden silahlanmaya ittiğine ve sonuçta silahlanmanın genel olarak ters teptiğine kanaat getirmişlerdir. Böylece Sovyetler Birliği birçok açıdan çatışma söylemine rağmen Batı ile daha yakın, en azından dostça ilişkiler kurmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla 1980'lerin ortalarından itibaren Sovyet liderleri yeni düşünce stratejisi kapsamında mevcut karşıtlığı yok etmek için çok daha tutarlı bir politika geliştirmişlerdir.³⁴³ Bizatihi yeni düşünce olarak kavramsallaştırılan bu Rus dış politika stratejisi, askeri araçlardan ziyade işbirliği ve diplomatik süreçlere odaklanmayı esas almıştır.

Sovyet dış politikasındaki bu yeni düşünce, ulusların, devletlerin ve sosyal sistemlerin birbirine bağımlılığının açık bir şekilde tanınmasını da vurgulamaktaydı. Diğer yandan özellikle güvenlik ihtiyacının, uluslararası politikanın özü olduğu, devletlerin ulusal güvenlik arayışından ziyade, uluslararası güvenlik açısından düşünmeleri ve bu doğrultuda hareket etmesi gerektiğini içermekteydi.³⁴⁴ Bu bağlamda düşünülen Gorbaçov dönemi yeni Sovyet güvenlik anlayışı, tek bir şablon halinde uygulanmaktan ziyade kademe kademe gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte 1987'nin ortalarında Gorbaçov'un güvenlik hususundaki yeni düşüncesinin temel unsurları şöyledir:³⁴⁵

1.Savaşın önlenmesi, Sovyet askeri doktrininin temel unsurudur. Saldırgan bir politika yerine savunmacı (kışkırtıcı olmayan) bir anlayışla hareket edilmelidir.

³⁴²Deniz Ülke Arıboğan, *Duvar*, 3. b., İstanbul: İnkılap Yayınları, 2018, ss. 161.

³⁴³Hosking, a.g.e., s. 791.

³⁴⁴Michael MccGwire, *Perestroika and Soviet National Security*, Washington DC: Brookings Institution, 1991, s. 182.

³⁴⁵Stephen M. Meyer, "Prospects of Gorbachev's New Political Thinking on Security", *International Security*, C. 13, S. 2, Fall 1988, s. 133.

2. Nükleer savaş da dâhil her türlü savaşa karşı olunmalıdır. Anlaşmazlıkların siyasetle çözümlenmesine özen gösterilmelidir.

3. Güvenliği sağlayan politik araçlar askeri araçlardan daha etkili rol üstlenmektedir.

4. Güvenlik, uluslararası politikada karşılıklı bir argüman olduğu için Sovyet güvenliği diğer devletlerin güvensizliğini arttırma pahasına geliştirilmemelidir.

5. “Makul yeterlilik”, Sovyet silahlı kuvvetlerinin savaşma kapasitesinin ilerideki gelişimi için esas olmalıdır.

6. Sovyet askeri stratejisi saldırgan kapasite ve harekâtlara dayanmamalı, savunmacı bir yöntem esas alınmalıdır.

Yukarıdaki temel unsurlardan anlaşılın, Gorbaçov’un güvenlik anlayışı daha çok sağduyu üzerine kurulu olan, savaş yerine politikanın esas alındığı ılımlı bir temel üzerine inşa edilmiştir.

Sovyetler Birliği’nin iç politikasında reform rüzgârları eserken Yeni Düşünce esasına dayanan dış politikasında ise Gorbaçov, yukarda zikredilen yeni güvenlik konsepti çerçevesinde ABD ile nükleer silahlarda indirim yapılmasını sağlamak amacıyla yeniden diyalog başlatma arayışlarına girmişti. Avrupa’da Batı sisteminin önemli bir aktörü olan Almanya ile tarafsız eğilimleri güçlendirmeye yönelik politikalar izlemeyi, Afganistan sorununda (1979) sorununda onurlu bir geri çekilişi gerçekleştirmeyi ve Çin ile arasında mevcut pürüzlü ilişkileri gidermeyi hedeflemekteydi.³⁴⁶ Ayrıca Sovyetler Birliği Yeni Düşünce kapsamında askeri birliklerini Afganistan ve Avrupa’dan çekmiş, ekonomik nedenlerden dolayı silahsızlanmayı ön plana çıkarmış ve devletlerarası ilişkilerde Sovyetler Birliği’nde de hakim olan ideolojiye dayalı yaklaşıma son verip³⁴⁷ işbirliğine dayalı yaklaşımlara önem vermiştir.

³⁴⁶Akaş, Okyay, a.g.e., s.67.

³⁴⁷Tellal, “SSCB ile İlişkiler”, s. 161.

Gorbaçov'un dış politikada karşılıklı işbirliğini esas alan yaklaşımları, özellikle nükleer silahsızlanma bağlamında Sovyetler Birliği-ABD işbirliğinin esas alınması; bir yandan küresel güvenlik için en büyük tehdit olarak gösterilen nükleer silahların riskini düşürürken diğer yandan Sovyetler Birliği'ne taraflar arasındaki stratejik dengenin sağlanması için fırsat sunmuştur. Çünkü zayıflamış ekonomik yapısı ile Sovyetler Birliği, Ronald Reagan'ın başlattığı "Yıldız Savaşları"³⁴⁸ projesine karşılık verecek durumda değildi. Dolayısıyla süregelen stratejik denge ABD lehine bozulacaktı. ABD ile ilişkilerin düzelmesi, Gorbaçov'un ekonomik modernizasyon ve yeniden yapılanma için ihtiyaç duyduğu mali kaynakları tedarik etmede, savunma harcamalarını sınırlamada ve Batı'dan kredi sağlama konusunda Sovyetler Birliği'ne avantaj sağlamıştır.³⁴⁹

Gorbaçov'la birlikte ortaya atılan yeni Sovyet düşüncesinin diğer önemli bir yönünü Doğu Blok'uyla ilişkilerin yeniden düzenlenmesi oluşturmuştur. 1989'da Avrupa'da Demir Perde ülkelerinin (Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya) gerçekleştirdiği devrimlerin ardından Sovyet Dışişleri sözcüsü Gennadi Gerasimov'un, bir röportajında ortaya attığı "Sinatra Doktrini"³⁵⁰ Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği'nin herhangi bir engeli veya yardımı olmadan kendi yolunu seçmekte özgür olduğu esasına dayanmaktaydı. Demir Perde ülkelerinde Komünist rejimlerin barışçıl yollarla devrilmesini öngören bu devrimler, şiddetsiz mücadelenin başarıya ulaştığı önemli örnekler olarak gösterilebilir.³⁵¹ Bu doktrin ile birlikte Sovyetler Birliği'nin, Soğuk Savaş döneminde sıkça karşılaştığımız sosyalist ülkelere gerektiğinde güç kullanmasını meşru kılan "Brejnev Doktrini"

³⁴⁸Genellikle "Yıldız Savaşları" programı olarak bilinen Stratejik Savunma İnisiyatifi, (The Strategic Defense Initiative) Soğuk Savaş'ın en tartışmalı ABD projelerinden biridir. 1983 yılında başlatılan bu program, Sovyetler Birliği'ne yönelik bir dizi ileri düzeydeki füze savunma teknolojisini geliştirilmesini amaçlamıştır. Bu proje, Sovyetler Birliği'nin kıtalar arası balistik füzelerini kontrol ederek, bu füzeleri ABD topraklarına ulaşmadan önce durdurma ve yok etme üzerine kurulu olan bir projedir. (Pavel Podvig, "Did Star Wars Help End the Cold War? Soviet Response to the SDI Program", *Science & Global Security*, C. 25, S. 1, 2017, s.3.)

³⁴⁹Caşın, Derman, a.g.e., s.136.

³⁵⁰Bu doktrin, İtalyan kökenli Amerikalı şarkıcı Frank Sinatra'nın "Benim Yolum" (My Way) adını taşıyan şarkısından esinlenilerek oluşturulan Sovyetler Birliği'nin Batılı diplomatlar arasında söz konusu edilen gayri resmi doktrin, aynı zamanda Gorbaçov'un Sovyet hükümetinin komşu Varşova Paktı ülkelerinin kendi işlerini belirlemelerine izin verme politikalarını tanımlamak için kullanılmıştır (David Stark, Laszlo Bruszt, *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998, s. 220).

³⁵¹Jeremy Jones, "The Sinatra Doctrine", *Harvard International Review*, C. 27, S. 2, Summer 2005, s. 80.

geçerliliğini yitirmiştir. Sovyet algısındaki Batı tehdidi radikal bir dönüşüme uğramıştır. Böylece Sovyetler Birliği, gerçekleşen devrimler sonucunda komünist yönetimlerin iktidardan düşmesine sesiz kalmıştır.³⁵²

Sovyetler Birliği, 16 Temmuz 1990 tarihinde Batı Almanya ile Doğu Almanya'nın birleşmesini ve Birleşik Almanya'nın NATO'ya üyeliğini kabul etmiştir. Bununla birlikte 13 Eylül 1990'da Sovyetler Birliği ile Almanya arasında yirmi yıl süreli bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Böylece Soğuk Savaş'ın başlangıcından beri Avrupa ve dünya kamuoyunu yakından ilgilendirilen bir sorun sona ermiş oldu. Sovyetler ile Batılı devletlerin sorunlarının çözümlenmeye başladığı bu dönemde 19 Kasım 1990 tarihinde NATO ve Varşova Paktı devlet ve hükümet başkanlarının Paris'te toplanıp imzaladıkları ortak bildirmede, silahların sadece meşru savunma için kullanılabilceği, üyeler arasında karşılıklı güvenin arttırılacağı ve silahların denetleneceği beyan edilmiştir. Yine aynı gün NATO ve Varşova Paktı üyeleri arasında Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirim Antlaşması (AKKA) imzalanmıştır. 21 Kasım 1990'da yine Paris'te AGİK'e dâhil 34 ülke, 1975 Helsinki Nihai Senedi'ni örgütlendiren ve Doğu ile Batı arasındaki savaşa son veren Paris Şartı'nı imzalamıştır.³⁵³ Ayrıca Doğu Bloku üyeleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra ittifak antlaşmasının ekonomik ayağını oluşturan COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) 28 Haziran 1991'de, siyasi ve askeri ayağını oluşturan Varşova Paktı ise 1 Temmuz 1991'de dağılmıştır.

Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ne getirdiği bu yeni yapılanma iç politikada da farklı tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yenilik hareketleri, cumhuriyetlerdeki ayrılıkçı eğilimleri hızlandırmış ve bu ayrılıkçı eğilimler, orduyu rahatsız etmiştir. Sovyet ordusunun başarısız darbe girişimin ardından Gorbaçov, 24 Ağustos 1991'de istifa etmiş, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i, (parlamento) Komünist Partinin bütün faaliyetlerinin sona erdiğini ilan etmiştir.³⁵⁴ Böylece birçok Sovyet cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuş ve bu cumhuriyetler, 8 Aralık 1991 tarihli Minsk Antlaşması ve 21 Aralık 1991 tarihli Almatı Protokolü'nü imzalayarak Bağımsız

³⁵²Daniel Deudney, G. John Ikenberry "Who Won the Cold War?" *Foreign Policy*, S. 87, Summer 1992, s.132.

³⁵³Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2104*, 10. b., İstanbul: DER Yayınları, 2015, ss. 1105-1106.

³⁵⁴Armaoğlu, a.g.e., ss. 842-845.

Devletler Topluluğu’nu (BDT) kurmuşlardır. Bu antlaşmalarla bir taraftan “sarsılmaz birlik” olarak kabul edilen Sovyetler Birliği’ne son verilirken, diğer taraftan da yeni bir bütünleşmeye gidilmiştir.³⁵⁵

Gorbaçov’un bu yeni düşünce yaklaşımı ile iç politika kökten değişime uğramış ve dış politika ve güvenlik alanlarında Batı ile daha uzlaşmacı bir yöntem izlenmiştir. Bunun yanı sıra özellikle uluslararası politikada ABD ve AB’nin, Doğu Blok’una yönelik reform çabalarını destekleyici politikaları ve Sovyetler Birliği’ne uygulanan çevreleme, üye ve sosyalist uydular üzerinde nüfuz kurma çabaları Sovyetler Birliği’nin sonunu hazırlamıştır.

Sonuç olarak Gorbaçov liderliğindeki yeni yönetim, sosyalizmi yenileştirmek ve demokratikleştirme amacını güden büyük yapısal reformlar planını gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Fakat Gorbaçov ve onun reformcu yandaşlarının öngöremediği bir şekilde, yürürlüğe koydukları iktisadi, kültürel ve siyasi reformlar sosyalizm yerine kapitalizmin ortaya çıkmasında çıkarı olan yeni sınıf ve grupların koalisyonunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³⁵⁶ Nitekim Gorbaçov’un yaptığı bu reformlar kapitalizm karşıtı grupların muhalefetiyle karşılanmış ve Gorbaçov zihnindeki reform planı kapitalizm yandaşları tarafından farklı yönere çekilmiştir. Kapitalizm yanlısı olan Boris Nikolayeviç Yeltsin de bu ortamı iyi değerlendirerek Gorbaçov’dan sonra ülkenin başına geçmiştir.

Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran Sovyetler Birliği’nin dağılmasında şüphesiz birçok etmen bulunmaktadır. Tepeden meşrulaştırma yönetimi, Sovyetler Birliği’nde ve uydu devletlerde on yıllar boyunca uygulanmış, bu süreçte yönetici kadrolar ile bürokrasinin geri kalanları arasındaki anlaşmazlıklar ve sürtüşmeler ekonomik, siyasal ve toplumsal hayatta büyük sorunlara neden olmuştur. Halkın, karar verme mekanizmasının hiçbir aşamasında yer almaması, yönetimin denetlenmesini engelleyerek problemlerin artmasına neden olmuştur. Ülkede rekabetin olmaması, köhne teknolojinin idame ettirilmeye çalışılması, ekonomik planların yetersizliği veya uygulanamaması ve Batı Bloku karşısında teknolojik yönden geri kalmışlık ve uluslararası nüfuzun yitirilmesi de bu sorunlara eklenince, Sovyetler Birliği’nin yenilgisi

³⁵⁵Purtaş, a.g.e., s.64.

³⁵⁶Kotz, Weir, a.g.e., s. 25.

kaçınılmaz olmuş ve Sovyetler Birliği acı gerçekle yüzleşmek zorunda kalmıştır.³⁵⁷ Böylece uluslararası sistemde yeni bir dönem başlamış ve ABD uluslararası politikada tek aktör olarak yerini almıştır.

1.2. Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'nun Kurulmasına Giden Süreç

Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov ile başlayan değişim ve dönüşüm rüzgârları Rus toplumunu derinden sarsmış, Sovyetler Birliği bayrağı altında yaşayan ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiş ve ülke içinde yeni ortaya çıkan kapitalist sistemin taraftarları ile bu fikre karşı çıkanlar arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiştir. Rus toplumu tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamda meydana gelen değişimin sancılarını derinden hissetmiş ve ülke ekonomik anlamda bir kriz ve belirsizliğe bürünmüştür. Bu ortamda bir zafer edasıyla Batı, kendi ideolojisini ve ekonomik yapısını Rusya'ya empoze etmeye çalışmıştır. Özellikle ekonomik alanda Rusya'ya önemli oranda destek sağlamıştır.

Berlin Duvarı'nın Kasım 1989'da yıkılmasının akabinde Doğu Avrupa'da komünist rejimler peş peşe çökmeye devam ederken Sovyetler Birliği üyesi cumhuriyetlerde çatışmaların şiddeti artmış, Varşova Paktı fiilen ortadan kalkmış ve böylece Sovyetler Birliği'nin temelleri sarsılmıştır. Gorbaçov, çeşitli kuvvet kullanımlarıyla Sovyetler Birliği'nin devamlılığını sağlanmasının mümkün olmadığını anlamış ve 1922 Birlik Antlaşması'nı tartışmaya açarak yeni bir antlaşma önermiştir. Bu antlaşmaya göre, çok sayıda yetki birlik cumhuriyetlerine aktarılacak, birlik merkezi olarak Moskova, sadece askeri, güvenlik dış politika ve mali konularda etkili olacaktır. Böylece Yeltsin tarafından da onay verilen antlaşma için Mart 1991'de referandum yapılmış ve katılanların çoğu antlaşmayı kabul etmiştir. Daha sonra Rus Yüksek Sovyet'i sözcüsü olan Yeltsin, Haziran 1991'deki seçimleri kazanarak Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) seçimle iş başına gelen ilk devlet başkanı olmuştur. Yozlaşmış bu sistemde sosyal adalet kavramına vurgu yapan Yeltsin halktan büyük destek almıştır. Bununla birlikte Gorbaçov'un reform politikalarından ve birlik

³⁵⁷Cem Karadeli, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna'da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s. 346.

antlaşmasından rahatsız olan darbeci bir grup, Rus Yüksek Sovyet binasını ele geçirmek için Moskova'ya askeri bir birlik sevk etmiştir.³⁵⁸

Yeltsin, Komünist liderlerin Ağustos 1991'de Sovyet Başkanı Gorbaçov'a karşı giriştikleri darbeye karşı şiddetle tepki göstermiş ve halkı direnişe çağırmıştır. Yeltsin'in takındığı bu cesur tavır, Rusya'da önemli bir kitle tarafından takdir edilmiştir. Böylece darbe girişimi başarısızlığa uğramış ve Yeltsin'in yurt içi ve dışında saygınlığı önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan fırsatı iyi kullanan Yeltsin, Gorbaçov'un sarsılan otoritesinden de yararlanarak Moskova'da oluşan güç boşluğunu kendisi doldürmüştür. Aslında Yeltsin'i ülkeyi ve partiyi güçlendirmek için Sovyetler Birliği'nin en güçlü ve üst komünist karar organı olan politbüroya getiren de Gorbaçov'du. Buna rağmen ülkede iktidara gelen Yeltsin bazı kesimlerce fırsatçılıkla suçlanmıştır. Yeltsin döneminde dağılma sürecini yaşayan Sovyetler Birliği'nde Baltık ülkelerinin bağımsızlığını kazanma süreci Eylül 1992'de tamamlanmış ve bu ülkeler Sovyetler Birliği'nden ayrılmıştır. Böylece Sovyetler Birliği'nin çökmesine giden süreç başlamıştır. Daha sonra 8 Aralık 1991'de Minsk Antlaşması ile RSFSC, Ukrayna ve Belarus liderleri, Sovyetler Birliği'nin dağıldığını ilan ederken,³⁵⁹ Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletler de işbirliği ve bağımsızlığına dayalı olarak BDT'yi kurduklarını beyan etmişlerdir.

Böylece 25 Aralık 1991'de Gorbaçov Sovyetler Birliği Başkanlığı'ndan istifa etmiş ve 31 Aralık'ta Sovyetler Birliği resmi olarak ortadan kalkmıştır. Sovyetler Birliği gerçek anlamda çok az şiddet eylemine sahne olan bir ortamda sona ermiş ve bütün sosyo-ekonomik yapılanma işlevsiz bir hale getirilmiş ve dünyanın iki büyük süper gücünden ve çok uluslu devletlerinden biri barışçıl bir şekilde tüm dünyada şok etkisi yaratarak dağılmıştır.³⁶⁰

Sovyetler Birliği nasıl böyle kısa bir sürede dağılmıştır? Aslında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına etki eden birçok etken mevcuttu. En önemli etken, Sovyetler Birliği'nin devlet sosyalizminin kendi özel yapısında görülebilir. Tarihte diğer güçlü

³⁵⁸Hosking, a.g.e., ss. 813-815.

³⁵⁹R. G. Gidadhubli, "Boris Yeltsin's Controversial Legacy", *Economic and Political Weekly*, C. 42, S. 20 May, 2007, s. 1819.

³⁶⁰Kotz, Weir, a.g.e., s. 234.

sosyal sistemlerde iktidarı elinde tutan grup sistemin üretim varlıklarının sahibiydi ve aza da çok, sistemi egemen olan sınıfın çıkarları perspektifinde yönetmekteydi. Devlet sosyalizmi ise bu açıdan farklılık göstermekteydi. Bu sistemin yöneticileri üretim aracının sahibi değildi ve sistemi yönetenlerin meşruluğu sıradan insanlara hizmet etmeyi amaçlayan bir yapıya dayanmaktaydı. Bu iktidar grubu kendi sistemine yalnızca tarihi, kültürel ve duygusal bağlarla bağlıydı. Bu bağ, kendi maddi çıkarlarıyla çeliştiğinde çok zayıf durumdaydı. İşte bu çıkar endeksli durum sistemin çöküşünü hızlandırmada önemli bir etken olmuştur. Bunun yanında koşullara bağlı bazı rastlantısal etkenler de çöküşte önemli rol oynamıştır. Gorbaçov'un iktisadi reformları düzenlemede yetersiz kalması, Sovyet devletinin ehlileşirmeye çalıştığı fakat aşırı milliyetçilikten etkilenen çok uluslu özgün yapısının yanında Yeltsin'in kişisel tutkusu ve özel yetenekleri de çözülmeyi hızlandıran diğer etmenlerdir.³⁶¹

Çözülme sonrasında post-Sovyet alanda nüfuzunu kaybetmek istemeyen Rusya BDT gibi yapılanmaların kurulmasına da önyak olarak diğer ülkeler üzerindeki etkinliğini tekrardan sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Bu noktada Ukrayna, Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra Rusya'nın BDT üzerindeki liderlik ve koruyuculuk şeklindeki eylemlerinden rahatsızlık duymuş ve BDT'ye uzak duran bir tutum sergilemiştir. Bunun yanında özellikle Rusya'daki milliyetçi kesim, Ukrayna'nın, kendilerine Slavik unsurlar nedeniyle, tarihsel ve kültürel yönden bağlı olması nedeniyle bağımsız olmasını hazmedememişlerdir. Bunlar, Rusya'nın yakın çevresinde daha etkili ve aktif olmasını arzu etmişlerdir.

2. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Ukrayna'nın BDT'ye Bakışı

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber süper güç olmaktan uzaklaşan Rusya'yı dünyanın her yerindeki çatışmalara doğrudan katılmaya zorlayacak veya müdahale edebilecek jeopolitik çıkarlar artık mevcut değildi. Dolayısıyla Rusya'nın öncelikli çıkar çevresi, eski Sovyetler Birliği bölgesi ve geleneksel olarak ilişkisini sürdürdüğü bölgelerden ibaretti.³⁶² Bu kapsamda Rusya BDT coğrafyasına yönelmiş ve bu bölgede çıkarları çerçevesinde politikalar izlemeye özen göstermiştir. Rusya önderliğinde siyasi

³⁶¹ a.g.e., ss. 235-236.

³⁶²Fatih Özbay, *Rusya-ABD İlişkileri, Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*, yaz. Cenap Çakmak, Cengiz Dinç, Ahmet Öztürk, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011, s.176.

bir birlik olarak kurulan BDT zamanla askeri ve ekonomik bir yapılanmaya da giderek bölgede etkin bir işbirliği kurmayı amaçlamıştır. Bu işbirliğinde en fazla zorluk çıkaran ülkelerden biri ise Ukrayna olmuş ve bu ülke, topluluğa tam olarak entegre olmamayı tercih etmiştir. Görünürde Topluluğun kurucusu ve katılımcısı olan Ukrayna, esasında BDT tüzüğünü imzalamadığı için topluluğun hukuki olarak üyesi değildir. Dolayısıyla, Ukrayna-Rusya ilişkilerini değerlendirebilme adına öncelikle bu örgütün işleyişini ve görevlerini bilmekte yarar vardır.

8 Aralık 1991’de Minsk Antlaşması³⁶³ ile bir araya gelen RSFSC, Ukrayna ve Belarus liderleri (Yeltsin, Kravçuk ve Şuşkeviç) SSCB’nin dağıldığını, Sovyetler Birliği’nin, uluslararası hukukun bir öznesi ve jeopolitik bir gerçeklik olarak varlığının son bulduğunu ilan etmişlerdir. Onun yerine BDT’yi kurup Sovyetler Birliği’nden ayrılan diğer cumhuriyetleri kendilerine katılmaları için davet etmişlerdir.³⁶⁴ SSCB’nin dağılmasının çarpıcı bir jeopolitik sonucu olarak ortaya çıkan BDT’ye, 21 Aralık 1991’de üç Baltık devleti dışında 8 devlet katılmıştır. Bu cumhuriyetler, 8 Aralık 1991 tarihli Minsk Antlaşması ve 21 Aralık 1991 tarihli Almatı Protokolü’nü imzalayarak BDT’yi³⁶⁵ kurmuşlardır. Gürcistan ise Aralık 1993’de topluluğa katılmıştır.³⁶⁶ 28 Şubat 1993’te ‘Sivil Birlik Forumu’nda (Forum Grajdanskava Soyuz), BDT ülkelerinin karşılıklı bağımsızlıklarının önemine vurgu yapan bununla birlikte Rusya’nın Sovyet sonrası alanda barış ve istikrarın ana garantörü olarak özel bir rolünün bulunduğunu belirten Yeltsin, BDT’yi dağınık bir oluşum şeklinde hareket etmesini önlemeyi hedefleyerek örgütte ekonomik ve askeri işbirliğinin önemine vurgu yapmıştır.³⁶⁷ Görüldüğü gibi önce bir kurum olarak sahneye çıkan BDT, Ruslar tarafından daha sonra

³⁶³Minsk Antlaşması, Minsk yakınlarında bulunan Belojevsk’te yapıldığı için, “Belovejsk Antlaşması” olarak da adlandırılmaktadır (Özbay, a.g.e., s.186).

³⁶⁴Hosking, a.g.e, s. 816.

³⁶⁵Kazakistan’ın o zamanki başkenti Almaata’da (Almatı) yapılan toplantıya SSCB’nin, Estonya, Litvanya ve Letonya dışındaki eski cumhuriyetleri (Rusya, Ukrayna, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Tacikistan, Ermenistan ve Moldova) katıldılar ve BDT’nin bir örgüte dönüştüğünü ilan ettiler. Örgüt, üye devletler arasında işbirliği yaparak, SSCB sonrası sorunlara çözüm bulma amacı gütmekteydi (Erel Tellal, “Rusya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, 14. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.543).

³⁶⁶Sergei A. Voitovich, “The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model”, *European Journal of International Law*, C. 4, S. 3, 1993, ss. 404-405.

³⁶⁷Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, 4. ed., London: Routledge, 2008, s. 370.

kapsadığı alan ve hukuksal tanımlama bakımından ‘yakın çevre’³⁶⁸ kavramıyla ifade edilmiştir.

Brzezinski de Rusya’nın Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ilk olarak bağımsızlığını yeni kazanmış özellikle aralarında ekonomik bağımlılık bulunan Sovyet politikasının gerçekleriyle Rusya’ya bağlı olan bağımsızlığını henüz kazanmış devletlerle ilişkilerine yoğunlaşması gerektiği iddiasını “yakın dışarı” kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Ona göre yakın çevrede işbirliği hatta bütünleşme ekonomik bir gerekliliktir. Böylelikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan ekonomik bozulma ve bölünmelerin tersine çevrilmesi için BDT kurumlarının güçlendirilmesi Rusya için arzu edilen bir durumdur.³⁶⁹

BDT üyeleri Almatı Deklarasyonu’yla Sovyetler Birliği’nin uluslararası yükümlülüklerini üstleneceklerini, dış politikada işbirliği yapacaklarını kabul ettiler. Öte yandan Ukrayna, Kurucu Antlaşmayı 8 Aralık 1991’de imzalamasına rağmen BDT Sözleşmesini henüz imzalamadığından örgütün hukuken üyesi olarak kabul edilmemektedir.³⁷⁰ Türkmenistan ise BM tarafından kabul edilen “uluslararası tarafsız ülke” statüsü sebebiyle 26 Ağustos 2005’de BDT üyeliğini askıya aldı. Gürcistan ise 18 Ağustos 2008 tarihinde Rusya işgali dolayısıyla birlikten ayrıldı.³⁷¹ Ukrayna da Rusya için çok önemli bir yere sahip olan bu örgütten 2014’de Rusya’nın Kırım’a müdahalesi ve ilhakı sonucunda bağını koparmıştır.

³⁶⁸Helene Carrere D’Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013, s. 96-97.

³⁶⁹Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İnkilap Yayınları: İstanbul, 2018, ss. 151-152.

³⁷⁰BDT içinde ortak üyelik statüsü olmadığından Ukrayna’nın durumu sadece “iştirakçi” olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Ukrayna *de jure* olarak BDT’ye üye değildir. 1998 ortaları itibariyle Ukrayna, 910 BDT belgesinden sadece 130’unu imzalamış ve parlamentosu da bunlardan sadece 30’unu onaylamıştır. (Taras Kuzio, “Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM”, *European Security*, C. 9, S. 2, 2000, s. 84.)

³⁷¹Erhan Canikoğlu, *Putin Döneminde Rusya Federasyonu’nun ‘Yakın Çevre’ Politikası: (2000-2008)*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 213.

Yeltsin'in dış politika danışmanlarından Migranyan'ın belirttiği üzere, Rusya'nın "hayati çıkarlarını temsil eden jeopolitik uzam"³⁷² BDT'nin yer aldığı coğrafyadır.³⁷³ Bağımsız ve nispeten belirsiz bir yapının tesis edildiği bu coğrafyada 22 Ocak 1993 tarihinde Minsk'teki Devlet Başkanları Konseyi toplantısında kabul edilen ve "topluluğun amaç ve ilkeleri ile üye ülkelerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen Bağımsız Devletler Topluluğu Kurulması Tüzüğü"³⁷⁴ kabul edilmiştir. Bu dokümanda ulusüstü bir yapılanma ve zorunlu kararlar öngörülmemiştir. Bununla birlikte bu tüzük aynı zamanda yüzyıllardır Rus dış politika yapımında yol gösterici bir ilke olan mesihsel bileşene (III. Roma³⁷⁵, Panslavizm veya dünya sosyalizmi gibi) ilk kez atıfta bulunmamıştı. Böylece Rus dış politikasının "sekülerleşmesi" süreci ve ülkenin 'özel manevi misyonu'ndan kurtuluşu, yeni dönemdeki dış politikada nihayet hâkim hale gelmiştir.³⁷⁶

BDT tüzüğünde BDT'nin, üyelerinin birbirlerinin bağımsızlığına ve egemenliğine saygı duyduğu, dostluk, iyi komşuluk, gruplar arasında etnik uyum, güven, karşılıklı anlayış ve karşılıklı ilişkilerinin daha da geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gibi konularda işbirliğine teşvik eden bir örgüt niteliğinde olduğu

³⁷²Bu jeopolitik uzam, 3 farklı coğrafyayı kapsamaktadır. Birincisi, Güney Kafkasya veya Transkafkasya olarak bilinen (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) bölgedir. Bu devletler stratejik konumları ve sahip oldukları önemli doğal kaynakları nedeniyle önemli bir yere sahipken, ikincisi ise Orta Asya devletleridir. Orta Asya devletleri ise doğal kaynakları (doğal gaz ve petrol) açısından ve stratejik konumları dolayısıyla dünya ekonomisinde hayati bir yere sahiptir. Son olarak da Ukrayna ve Belarus gibi devletler üzerinde Rusya'nın kendi gücünü eskisi gibi kuvvetlendirmek amacıyla politikalar izlediği göze çarpmaktadır. Bu iki devlet üzerinde güçlü bir nüfuz kurmak isteyen Rusya, NATO'nun genişleme sürecini de öngörerek özellikle Ukrayna üzerinde stratejik politikalar izlemiştir (Erişen, a.g.e., s. 175).

³⁷³Bu coğrafya için "Sovyet sonrası alan" ve "Yeni Bağımsız Devletler" terimleri, gibi bu gruptaki ülkelerdeki karşıt gelişme eğilimlerini vurgulamaktadır. Yeni bağımsız devletler terimi, ulusal egemenliği ve eski rejimle bir kopuşu vurguladığından bölgedeki politikacılar ve araştırmacılar bu terimi kullanma konusunda daha istekliydiler. Sovyet sonrası alan terimi ise daha çok, yeni rejimlerin sürekliliğini ve ortak Sovyet kökenini vurgulayan Batılı bilim adamları tarafından kullanılmıştır. Buna karşılık Batı üniversitelerinde Sovyet çalışmaları için çok sayıda merkez, 1990'ların başlarında "Sovyet sonrası çalışmalar" olarak yeniden adlandırılmıştır (Alexander Nikitin, "Russian Foreign Policy in The Fragmented Post-Soviet Space", *International Journal on World Peace*, C. 25, S. 2, 2008, ss. 10-11). Metinde bütünlüğü sağlamak adına BDT coğrafyası için Sovyet sonrası alan terimini kullanılacaktır. Yalnız bu coğrafya'ya Baltık ülkeleri (Litvanya, Letonya, Estonya) dahil edilmeyecektir.

³⁷⁴<https://www.dipublico.org/100617/charter-establishing-the-commonwealth-of-independent-states-cis/>, (01. 12. 2018).

³⁷⁵III. Roma fikri; daha önce dünya hakimiyetinin merkezi Roma idi. Sonra yeni Roma (Bizans) oldu. Her iki Roma da yıkıldı. Fakat III. Roma hala ayakta idi ve o da Moskova'ydı. Hıristiyanlıktaki "mukaddes teslis- üçleme" gereğince dördüncü Roma olmayacaktı. Dolayısıyla Moskova dünya hakimiyetinin yeni ve son merkezi olacaktır yorumuna dayanmaktaydı (Cohen, a.g.e, s. 39).

³⁷⁶Nikita A. Lomagin, "Russia's CIS Policy and Economic and Political Transformations in Eurasia", *Shifting Priorities in Russia's Foreign and Security Policy*, ed. Roger E. Kanet, Rémi Piet, England: Ashgate Publishing, 2014, s. 126.

belirtilmiştir. BDT'nin görevi ise ekonomi, güvenlik, çevre, insan hakları, sosyal ve kültürel kalkınma konularında işbirliği ve üye devletlerin halklarının “manevi birliğine” yönelik çalışmalar gerçekleştirmek şeklindedir.³⁷⁷ Bu topluluk, ortak stratejik askeri birliklere ve tek bir ekonomik alana sahip olmak üzere tasarlanmıştır. Ayrıca bir başkanı olmayan ve sadece danışma niteliğinde olan bu topluluğun merkez kurumları, Moskova'dan ziyade Minsk'te yer almaktadır.³⁷⁸

BDT tüzüğünde “alınacak kararlar fikir birliği ile gerçekleşir” ifadesi olmasına rağmen BDT'nin işleyişi bu anlayışa uygun olarak sürdürülmemiştir. Bunun nedeni BDT'nin rolünün ne olacağı hususunda üye ülkeler arasında farklı fikirler mevcut olmasından kaynaklanmaktadır. BDT'nin güvenlik rolü anlamında entegre ve ortak bir savunma kuvveti ve toplulukta tek bir yüksek komuta oluşturma fikri hayata geçirilememiştir. Çünkü BDT'ye en büyük güvenlik tehdidinin üye devletlerin kendi içinde (örneğin Tacikistan'daki sivil çatışmalar) veya çoğu zaman Rusya'dan geleceği fikri yaygındı. Örneğin, Moldova'da görev yapan Rus askeri kuvvetleri, Transdinyester'de ayrılıkçı hareketleri desteklemiş, Gürcistan'da Abhaz ve Oset ayrılıkçılara yardım etmiştir. Öte yandan Rusya, Karadeniz Filosu'nu devretme konusunda Ukrayna'ya baskı yapmıştır. Bu nedenle Rusya liderliğindeki “BDT barış koruma çabalarına”, topluluğa üye devletler tarafından şüphe ile yaklaşılmış, üye devletler, Rusya'nın bu yolla yeniden Sovyet sonrası alan üzerinde nüfuz kuracağını düşündükleri için Rusya'nın bu tutumunu endişeyle karşılamışlardır.³⁷⁹ Rusya bölgede etnik Rusların hakkını korumak için müdahale etmeyi meşru görürken, güç asimetrisi nedeniyle bölge ülkeleri Rusya'nın egemen olacağı bir güvenlik yapısına karşı tedirgin olmuş ve buna karşı çıkmışlardır. Bu yüzden üyelerin ayrılma potansiyeline karşı BDT'nin üyelik şartları esnek bir yapıya sahip olmuştur.³⁸⁰

Sovyet dönemi sonrasında eski Sovyet ülkeleri ile Rusya, ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel ilişkileri devam ettirme adına işbirliğine gitmenin yollarını aramışlardır. BDT de bu motivasyonun bir sonucu ve gereği olarak ekonomi, güvenlik

³⁷⁷Paul Kubicek, “The Commonwealth of Independent States: An Example of Failed Regionalism?”, *Review of International Studies*, C.3 5, S.1, 2009, s. 237.

³⁷⁸Hosking, a.g.e., s. 816.

³⁷⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. Dov Lynch, *Russian Peacekeeping Strategies in The CIS: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, New York: St. Martin's Press, Inc, 2000, 150-172.

³⁸⁰Kubicek, a.g.e., s. 242.

ve siyasi açılardan Sovyetler Birliği döneminden kalan bağları tekrar sürdürmek amacıyla oluşturulan bir yapıdır. Bununla beraber bu yapı, bazen amaç bazen de araç niteliği taşısa da Rusya nezdinde Sovyet sonrası alanda yaşayan etnik Rus azınlığının korunması durumu BDT politikalarında öne çıkan meselelerden biri olmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını yeni kazanan eski Sovyet ülkeleriyle ilişkileri yeniden düzenlemek Rusya için en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak BDT yakın çevreye yönelik izlenecek politikaya bir çerçeve oluşturma imkânı sunmuştur.³⁸¹ Bu kapsamda BDT'ye hukuken üye olmasa da Ukrayna, Rusya'nın yakın çevresinde dikkate alınması gereken önemli bir aktördür. Eski Sovyet coğrafyasının Rusya'dan sonra en büyük ülkesi olan Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde en belirleyici aktörlerden biri olmuştur. Sovyetler Birliği sonrasındaki entegrasyon süreçlerinde merkezi bir role sahip olan Ukrayna'nın BDT'ye yönelik yaklaşımı BDT'nin geleceğini tayin etmede belirleyici görülmüştür.³⁸²

Rusya'nın Sovyet sonrası alanda en çok önem verdiği ülkelerin başında gelen Ukrayna, geçmişte yakın kültürel ve tarihi bağları olan ve özellikle Slav kimliği ve jeopolitik konumuyla Rusya'nın yaşamsal çıkarlarını korumada çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bu devlet bağımsızlığını kazandıktan sonra da Rusya için önemini korumaya devam etmiştir. Sovyet sonrası alanda Ukrayna, 1990'lı yıllarda Rusya'da "Liberaller", "Merkezciler", "Avrasyacılar" için önemli bir alan olmuştur ve düşünce yapıları arasında farklı görüşlerden dolayı Rus dış politikasının gündeminde kalmayı uzun bir süre sürdürmüştür.

Rusya Dışişleri Bakanlığı, kendisi için çok önemli bir yere sahip olan Sovyet sonrası alanda etkili olabilmek ve istikrarlı bir şekilde hareket edebilmek için 1994'te "BDT Ülkeleriyle İlişkiler Doktrini" başlığı altında bir proje hazırlamıştı. Ancak bu proje sonradan yürürlüğe konamadı. Bunun yerine 14 Eylül 1995'te "BDT'ye Üye Ülkelerle İlişkilerde Rusya Federasyonu'nun Strateji Çizgisi" başlıklı 940 nolu Başkanlık kararı çıkarılmıştır. Bu kararnamede BDT üyeleri hakkındaki politikalar şöyle sıralanmıştır:

³⁸¹Habibe Özdal, "Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri ile İlişkileri", *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, s. 429.

³⁸²a.g.e., s. 440.

- Her alanda (siyasi, askeri, ekonomik, insani, hukuki) istikrarın sağlanması için çaba göstermek;
- BDT üyelerinin siyasi ve ekonomik bakımdan istikrarının desteklenmesi ve bu ülkelere Rusya'nın dost ülkeler olarak arka çıkması;
- Sovyet sonrası alanda Rusya'nın belirleyici rolünün ve nüfuzunun sağlanması;
- BDT ülkeleriyle entegrasyon sürecinde karalı adımlar atılması ve bu sürecin hızlandırılması³⁸³ Bu politikalarla BDT'nin saygınlığını arttırmayı amaçlayan Rusya, entegrasyon çabalarıyla da bu alanda siyasi ve ekonomik birliği sağlamayı hedeflemiştir.

1996 seçimleri sonrasında Primakov'un dışişleri bakanlığı görevine gelmesinin ardından Rus dış politikasında önemli değişim ve dönüşümler gerçekleşmiş ve BDT'ye de büyük önem verilmiştir. Ocak 1996'da yapılan bir toplantıda Moskova'nın ekonomik, siyasal ve askeri çıkarlarına hizmet eden önemli kararlar alınmıştır. BDT konusunda ise bazı başlıklar öne çıkmıştır: BDT içişleri bakanları konseyinin kurulması, BDT'nin Moskova eksenli ortak bir askeri strateji takip etmesi, ortak bir ekonomik pazarın kurulması, diğer ülkelerde konuşlanan Rus Barış Gücü görev süresinin uzatılması gibi kararlar bunlardan bazılarıdır. Fakat BDT kapsamında yapılan bu girişimler uzun ömürlü olmamış ve beklenen sonucu vermemiştir. Nitekim 1997 yılı itibarıyla Rusya kabinesinde BDT'den sorumlu bakanlık kaldırılmıştır. Bu gelişme sonrasında BDT'nin geleceği de olumsuz etkilenmiş ve toplulukta diğer üyeler, örgüte ilişkin yapıcı tutumlarına da son vermişlerdir.³⁸⁴ Ancak Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya BDT'ye yönelik politikalarda ciddi atılımlar gerçekleştirmiştir.

Tutarlı ve mantıklı bir temelden yoksun olan BDT, bazılarının göre Sovyetler Birliği'nin, Baltık devletleri olmadan, barışçıl ve yavaş bir şekilde yeniden meydana getirilmesiyken, bazılarının göre de en nihayet canlanan bir mekanizma rolü üstelenmekteydi. Fakat gerçekte bu fonksiyonlardan herhangi birini tutarlı bir şekilde

³⁸³Purtaş, a.g.e., s. 148.

³⁸⁴Mesut Şöhret, "Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu", *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 587- 591.

yerine getirme kapasitesinden yoksun yapısı nedeniyle çok gevşek ve dalgalı bir oluşum görünümü sergilemekteydi.³⁸⁵

Sovyet sonrası yılların başlarında Rusya, hegemonik rolünü meşrulaştıracak BDT’de federal bir rol üstlenmiştir. Rusya, bu yapılanmada üç geniş alanda merkezi kontrol hedeflemiştir: ticaret ve para politikası, barışı koruma, nükleer silahlar. Bu maddelerin birincisi ve üçüncüsünde, Rusya’nın hedefleri en azından kısmen uluslararası toplum tarafından desteklenmiştir. Ancak herhangi bir işbirliğinin nasıl organize edileceğine dair temel hedefler çatışması bulunmaktaydı. Rusya, gücünü kısıtlayan (Almanya’nın AB’ye bağlı olduğu gibi) bir örgütlenme istememekteydi. Rusya’nın BDT’de daha etkin ve baskın rol üstlenmesini istemeyen Ukrayna da dâhil olmak üzere birkaç devlet, yeni kurulan, egemenliklerini sınırlayan bu örgütlenmenin bir parçası olmayı reddetmişlerdir.³⁸⁶

Sonuç olarak Sovyet sonrası alanda BDT’ye yönelik politikalarda devletler nezdinde temel iki bakış açısı ortaya çıkmıştır. Birincisi, BDT’nin ilk kuruluş yıllarıyla birlikte Rusya’nın yanında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan’dan oluşan ve BDT’yi Rusya’nın ikamesi olarak gören gruptu. Bu grup, eski Sovyetler Birliği benzeri bir oluşuma olumlu bakmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda Yeltsin, BDT’nin AB benzeri konfederatif bir yapıda düzenlenmesi gerektiğini savunmuş, BDT’nin Sovyet sonrası dönemde yeni bir bütünleşme modeline bürünmesine liderlik ederek tutumunu değiştirmiştir. BDT’ye yönelik diğer bir grup ise tam egemenlik yanlısı ülkelerin oluşturduğu, yukarıda da bahsedildiği üzere başta Ukrayna olmak üzere Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Türkmenistan gibi devletlerdir. Bu ülkeler baştan beri BDT içinde ekonomik işbirliğini desteklemekle birlikte BDT’nin kurumsallaşması çabalarına temkinli yaklaşmış ve topluluğun tavsiye ve istişare niteliğinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu ülkeler, geleceklerini kendilerinin belirlemeleri ve kendi egemenliklerinin güçlendirilmesinden yanayken, bunun da gerçekleşebilmesini Rusya ile olan bağımlılıklarının zayıflatılmasıyla ilişkilendirmişlerdir.³⁸⁷ Bu iki grubun

³⁸⁵Hosking, *a.g.e.*, s. 838.

³⁸⁶Taras Kuzio, Paul D’anieri, *The Sources of Russia’s Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2018, s. 67.

³⁸⁷Purtaş, *a.g.e.*, s. 85.

BDT'ye yönelik farklı tutumlarından dolayı BDT içinde bazı tutarsızlıklar yaşanmış ve bu durum örgütün işlevsizleşmesine neden olmuştur.

Daha önce vurgulandığı üzere Ukrayna BDT içinde Rus hükümranağına karşı çıkmaktaydı. Moskova'nın Kiev üzerinde BDT aracılığıyla nüfuz kurma çabalarının Ukrayna'nın bağımsızlık ve egemenliğine zarar vereceğini düşünen Kravçuk, Rusya ile daha çok yakın ekonomik ilişkiler kurma taraftarıydı. BDT'yi bağımsız devletlerin oluşturduğu daha esnek bir oluşum olarak görmek isteyen Kravçuk, Rusya'nın Soğuk Savaş dönemindeki gibi hegemon olma arzusunu Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam ettirdiği takdirde BDT'nin dağılabileceğini veya işlevsiz bir yapı olarak, varlığını sürdürmekte zorlanabileceğini iddia etmiştir. Ona göre kurumsallaşmış bir BDT Ukrayna'nın bağımsızlığına ve egemenliğine zarar verecekti. 1992 Eylül'ünde ise Kravçuk, ülkesinin tarihin çarkında geri dönmeyi ve tek ekonomik alan, daha geniş alanlarda işbirliği gereksinimi benzeri aldatıcı sloganlar ile kamufle edilen, eski emperyalist merkezin yeniden canlandırılması fikrini reddettiğini açıkça vurgulamıştır.³⁸⁸ Kravçuk'un söz konusu tutumundan da anlaşılacağı üzere BDT'nin en geçimsiz üyesi olan Ukrayna, örgütü "medeni bir şekilde" Rusya'dan tamamen kopmak için uydurulmuş bir çerçeve olarak görmüştür.³⁸⁹

Ukrayna'nın BDT'ye karşı olan bu tutumunun yanında Soğuk Savaş sonrasında gelişen yeni küreselleşme dalgası nedeniyle BDT coğrafyasında meydana gelen olaylar dünyadaki gelişmelerden de etkilenmiştir. Rusya'nın uluslararası faaliyetleri, dış politikadaki tutumu ve Sovyet sonrası alandaki yaklaşımı da küresel süreçlerle yakından ilişkilidir. Dış politika bir yana ülkelerin iç politikası dahi uluslararası sistemdeki gelişmelerle ve güç dağılımıyla doğrudan bağlantılıdır. Rusya'nın dış politika oluşumu da özellikle 1990'ların başlarında uluslararası sistemdeki gelişmelerden bağımsız düşünülemezdi.³⁹⁰ Neorealist teorinin üzerinde durduğu uluslararası sistemdeki güç dağılımı, 1990'larda Rusya'nın izlediği dış politikayı şekillendiren en önemli etkenken, özellikle bu dönemde iç politikadaki siyasi seçkinlerin düşüncesi de dış politikaya yön veren başka dinamikler arasındadır.

³⁸⁸Peter Van Ham, *Ukraine, Russia and European Security: Implications for Western Policy*, Chaillet Papers, S.13, Paris: Institute For Security Studies, 1994.

³⁸⁹D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s.17.

³⁹⁰ Purtaş, a.g.e., s. 132.

3. Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası Çerçevesinde Önemli Bir Aktör Olarak Ukrayna

Sovyetler Birliği, dağılmadan önce Orta Asya, Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'ya yayılan muazzam bir coğrafyayla Soğuk Savaş döneminde etkili bir başat güç olmuştur. Söz konusu coğrafyadaki devletler haliyle kültürel, ekonomik, sosyal bağlamda Sovyetler Birliği'nin çatısı altında yaşamaktaydılar. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşan bu devletler bağımsızlığının ilk yıllarında bir boşluğa düşerken yeni bir devlet olarak kurulan Rusya da bu devletler üzerinde tarihsel ve kültürel bağlarını ve nüfuzu terk etmek istememektedir. Bu kapsamda Rusya, bağımsız olduktan sonra bile bu devletler ile ilişkilerini geliştirmek ve onların üzerinde bir denetim mekanizması kurmak istemekteydi. “Yakın çevre” politikasıyla Rusya bu amaçlarını gerçekleştirmek için çeşitli yapılanmalar kurmuş ve bu yolla nüfuzunu bu ülkeler üzerinde işlevselleştirmek için yoğun çaba harcamıştır.

Sovyetler Birliği'nin Aralık 1991'de sona ermesiyle beraber Sovyet ardılı Rusya'nın yeni dış politikası başlangıçta Batı yanlısı liberaller tarafından şekillendi ve liberaller, Rus dış politikasında Rusya'nın çıkarlarının, Avrupa-Atlantik dünyasıyla gerçekleştireceği daha yakın bağlar ve entegrasyonla savunulacağına inanmaktaydılar. Bu yeni liderler Rusya'yı, Batı medeniyetinin organik bir parçası olarak görmüşler ve Rus Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in deyimiyle normal bir “Batı” ülkesi olmasını arzulamışlardır. Rusya'nın beklentisi, Batı'nın, Rusya'nın piyasa ekonomisi ve demokratik sisteme geçişine, Transatlantik ekonomik ve güvenlik kurumlarına entegre olmasına ve genel olarak diğer mütteliklerinde olduğu gibi Rusya'ya da eşit davranmasına yardımcı olacağı yönündeydi. Fakat 1993'ün başlarında ortak çıkar ve işbirliği gibi liberal fikirler Rusya'da güçlü bir muhalefetle karşı karşıya gelmiştir. Yeltsin'in iç ve dış politikada gösterdiği eylemlere karşı çıkan Komünistler ve milliyetçiler, 1993'deki yasama seçimlerinden sonra gösterdikleri güçlü reaksiyonlardan sonra Rusya'nın Batı çıkarlarına boyun eğdiğinin eleştirisi, söylemde büyümüş ve yayılmıştır.³⁹¹

³⁹¹Oxana Shevel, “Russia and the Near Abroad”, *Great Decisions*, 2015, s. 6.

SSCB sonrası yeni dönemde Rusya, daha farklı bir dış politika izlemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda Rus Dışişleri Bakanı Kozirev ve yardımcısı Fyodor Shelov-Kovedayev, Mart 1992'den Aralık 1993'e kadar Rusya'nın dış ilişkilerde nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda kapsamlı bir dış politika kavramı geliştirme çabalarına önderlik etmiştir. Rusya'nın izlediği bu politikalar, basın açıklaması yapmaktan ziyade bir dizi politik belge ve bulgulara dayanmaktaydı. Bu dönemden sonra Rusya'da merkezci-ulusçu ve sonrasında Avrasyacı eğilimler nüfuz kazanmaya başlamıştır. Nitekim Yüksek Sovyet Uluslararası Komite Başkanı Evgeniy Ambartsumov, Rusya'nın "Avrasya'nın jandarması" rolünü üstlenmesini öneren bir rapor hazırlamıştır. Bununla beraber Yeltsin'in dış politika danışmanlarından ve önemli akademisyenlerinden biri olan Andranik Migranyan da Rusya'nın, ABD'nin dış politikada izlediği 'Monroe Doktrini'ni uygulaması gerektiğini ve "*dünya toplumuna eski SSCB'nin tüm jeopolitik uzamının, Rusya'nın da hayati çıkarlarının bir alanı olduğunu ilan etmesi gerektiğini*" iddia etmiştir.³⁹²

Rusya'nın "neo-empyralist" olarak adlandırabileceğimiz bir dış politikaya evrilmesinin nedeni dış politikanın iç politika ile etkileşimi BDT bağlamında çok belirgin olmuş ve ilerideki bölümlerde değineceğimiz gibi iç politikada Yeltsin'in izlediği politikaları ve dış politikada BDT'ye olan tutumunu beğenmeyen muhalif hareketler de Rusya'nın saldırgan bir kimliğe bürünmesine neden olmuşlardır. İç politikada özellikle ekonomik karmaşa ve BDT konusunda izlenen farklı projeler tüm dış politikaya etki etmiş ve bu durum 1990'lara damgasını vurmuştur.

ABD'nin Sovyet sonrası alanda yeni çıkar alanları oluşturma çabası karşısında önlem almak isteyen Rusya, dış politik stratejilerinin ve temel hatların belirlenmesi amacıyla yeni bir dış politika metnine ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır.³⁹³ Böylece Kozirev ve ekibi, bu Sovyet sonrası alanda etkili olabilme kararlılığını, Rus dış politika kavramının temel ilkelerini ana hatlarıyla belirttiği metinde göstermiştir. Bu metin, Ulusal Güvenlik Yönetmeliği'nin de temelini oluşturmuştur. 1993'de oluşturulan ve Rus

³⁹²Gerard Toal, *Near Abroad: Putin the West and the Contest Over Ukraine and the Caucasus*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 82.; Peter Sherman, "Defining the National Interest Russian Foreign Policy and Domestic Politics", *The Foreign Policy of The Russian Federation* ed. Rager E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London: Macmillan Press, 1997, s. 10.

³⁹³Elnur İsmayıl, *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları*, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, Rapor No. 73, 2017, s. 15.

dış politikasının ana hatlarını belirleyen bu yeni metnin özünde Eski Sovyet cumhuriyetlerinde ve/veya Rusya'nın 'yakın çevresi'nde (blijniy zarubejniye, near abroad) ³⁹⁴ Rusça konuşan milyonlarca azınlığın³⁹⁵ meşru haklarının korunması ve bağımsız olan bu cumhuriyetlerin ekonomik bağlamda yeniden bütünleşme sürecinin sağlanması yer almaktaydı. Bu bölgelerde meydana gelebilecek çatışmalarda barışçıl faaliyetlerin desteklenmesi gerektiği gibi hususlar da metinde belirtilmekteydi. Rusya hayati çıkarlarının bulunduğu Sovyet sonrası alanda oluşabilecek herhangi bir tehlike veya tehdit durumunun Rusya'ya yönelik bir askeri tehdit olduğunu belirtmiştir. Bunun sonucu olarak da 1993'de bu alanda bir tehdit veya tehlike durumunda Rusya, askeri kapasitesini çekinmeden kullanacağını öngören bir askeri strateji benimsemiştir.³⁹⁶

³⁹⁴Ruslar, "yakın çevre" kavramını 1992'den itibaren Sovyetler Birliği içerisinde Rusya'nın uydu cumhuriyeti olan 14 eski Sovyet coğrafyasına atfen kullanılmıştır. Yakın çevre ülkelerinin çoğu BDT üyesi ülkelerdi. Fakat

Bu terim BDT'ye üye olan ve olmayan (Baltık ülkeleri, o dönemde Gürcistan ve Azerbaycan) eski Sovyet cumhuriyetlerinin tamamını kapsamıştır. Azerbaycan 21 Aralık 1991 Almaata Protokolüne imza atmasına rağmen antlaşmayı parlamentosunda onaylamadığı için topluluk dışında kalmıştır. Fakat 1993 yılı sonunda Gürcistan ve Azerbaycan antlaşmayı imzalayıp, parlamentolarında onaylayarak BDT'ye üye olmuşlardır. Rusların kullandığı yakınlık kavramı, herhangi bir coğrafi etnik yakınlığı ifade etmek için kullanılmamıştır. Bu ülkelerin Sovyet imparatorluğu içinde paylaştıkları ortak kader ve tarihi, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında karşılaşılan ortak sorunları vurgulama amacıyla kullanılmıştır. Örneğin Finlandiya ve Polonya Rusya ile ortak bir sınıra sahip olmasına rağmen yakın çevre kapsamında değerlendirilmemiştir. Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Rusya ile sınır komşuları olmamalarına rağmen yakın çevre dahilinde görülmüşlerdir. Öte yandan Rus ordusu, Baltık cumhuriyetlerinden çekildikten sonra bu ülkeler yakın çevre kapsamından çıkartılmıştır (Purtaş, a.g.e., ss. 139-140). Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkileri dış politikasında önemli ve özel bir yere sahiptir. Rusya'nın bu bölgeye önem vermesinin nedeni: Bu ülkelerdeki çeşitli çatışmaların Rusya'ya yansımaları, bölgeyle ekonomik bağları koruma arzusu, güvenilir müttefikler bulma ihtiyacı ve sınırları dışında yaşayan milyonlarca Rus kökenli insanları koruma çabasıdır. Bu bölge, Rus siyasal elitinin yakın çevre terimine jeopolitik bir anlamda kullanarak Sovyet sonrası alanı, diğer dünya devletleriyle ayırmada kullanmıştır. (Bazılarına göre), bu ülkeler, diğer ülkeler gibi "yabancı" değiller ve bu nedenle de bu ülkelere farklı muamele edilmeli ve farklı kurallar uygulanmalıdır (Paul Kubicek, "Russian Foreign Policy and the West", *Political Science Quarterly*, C. 114, S. 4, 1999-2000, s. 556). Yakın çevre kavramı, 23 Nisan 1993 yılında kabul edilen "Dış politika konseptinde" ise iki konuyla bağlantılı olarak belirtilmiştir. Bunlardan birincisi, yakın çevre alanı, Rusya'nın istikrarlı ekonomik gelişimi ve güvenliği açısından hayati öneme sahip bir alan olduğunun altı çizilmiştir. İkincisi ise ülkenin devletlerarası ilişkilerde bir büyük güç olmak istiyorsa kontrolden çıkarmaması gerekli bir coğrafi alan olduğuna vurgu yapılmıştır (Mehmet Seyfettin Erol, Aیدarbek Amirbek, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S. 1, 2014, s. 157).

³⁹⁵Eski SSCB ülkelerinde önemli oranda Rus kökenli insan yaşamaktadır. Ukrayna'da 7,8 milyon, Belarus'ta 800,000, Baltık ülkelerinde toplam 1 milyon, Orta Asya ülkelerinde; Kazakistan'da 3,8 milyon, Özbekistan'da 1,6 milyon, Kırgızistan'da 700,000, Türkmenistan'da 206,000, Tacikistan'da ise 90,000, Kafkasya ülkelerinde ise Azerbaycan'da 125,000, Gürcistan'da 75,000, Ermenistan'da 11,000 kişilik bir Rus nüfus yaşamaktadır. Bunla beraber Moldova'nın ayrılıkçı bölgesi Transdinyester'de yaşayan 201,000 kişinin 165,000'i Rus'tur (Dicle Sasaoğlu, "Rus Dış Politikasında Dış Ruslar Argümanının Kullanımı", *Bilgesam Analiz*, S. 1186, 2015, s. 1).

³⁹⁶Margot Light, "Foreign Policy Thinking", *International Factors in Russian Foreign Policy*, der. Neil Malcolm, Alex Pravda, Oxford: Oxford University Press, 1996, ss. 60-61.

Diğer yandan bu dış politika belgesinde BDT'ye sağlam bir kuramsal çerçevenin oluşturulması fikri de görüşülmüştür.³⁹⁷

Rusya'nın yakın çevre politikası sadece coğrafi anlamda yakınlığı ifade eden bir politika değildir. Bu aynı zamanda dış politika ve askeri doktrini bağlamında siyasi çerçevesi çizilen bir politikadır. 1993 yılından itibaren de ülkenin güvenlik ve dış politikasının belirlenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Rusya'nın dış politika yönelimlerini ve güvenlik anlayışını yansıtan ve formüle eden dış politika kavramı daha çok Avrasyacılar'ın fikrini yansıtmaktaydı.³⁹⁸ Öte yandan yakın çevre politikası hem liberal Batıcıların hem de pragmatik (merkezci) milliyetçilerin hemfikir olduğu önemli bir alandı. Rusya'nın dış politikasında Batılı ülkeler ile yakınlaşma ve siyasal işbirliği önemli ve öncelikli bir süreç olmasına rağmen izlenen yakın çevre politikası nihayetinde Rusya'nın Batı ile olan öncelikli ilişkileriyle çatışmaktaydı. Yakın çevre politikası, dış politikada Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında da büyük bir güç olduğunu vurgulamaktaydı. Bu durum Rusya'nın büyük güç olarak ulusal çıkarları çerçevesinde ülke çevresinde oluşabilecek çatışmaları durdurmayı ve bu çatışmaların Rus topraklarına girişini engellemeyi, yakın çevredeki Rus azınlıkların haklarını korumayı, BDT'nin ekonomik ve sosyal bağlamda entegrasyonunu sağlamayı ve gelebilecek tehlikelere karşı onun dış sınırlarını güçlendirmeyi hedeflemekteydi.³⁹⁹

Rus milliyetçileri ve eski komünistler, 1990'ların ilk yarısında Yeltsin'i Batı'ya çok fazla taviz vermekle ve yakın çevredeki çıkarlarını koruyamamakla suçlanmış, eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne dolaysız yoldan müdahil olabilecek bir yönetim anlayışını arzu etmişlerdir. Milliyetçi-muhafazakâr grup ve siyasal partiler müdahale şeklini de şu araçlarla meşrulaştırmışlardır: Onlar için ham madde, Baltık ve Karadeniz limanları, iletişim ve nakliye gibi konuları içeren ekonomik çıkarlar zaten ortadaydı. Yirmi beş milyona varan Rus diasporası ikinci bir nedendi ve Rusya Federasyonu'nun dışarıda kalan vatandaşları koruması gerekiyordu. Üçüncüsü, Moskova'nın komşularının diğer büyük güçler ya da düşman ittifaklara katılmasını engelleme hususunda net bir güvenlik çıkarı mevcuttu.⁴⁰⁰ 1993 seçimlerinde komünistler, sosyalistler ve aşırı milliyetçilerin

³⁹⁷Purtaş, a.g.e., s. 138.

³⁹⁸Dağı, a.g.e., ss. 187-188.

³⁹⁹Light, a.g.e., ss. 60-65.

⁴⁰⁰Van Ham, a.g.e.

oyların yarısını almasıyla Rusya'nın bu güvenlik argümanı güç kazanmış oldu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1993 seçimleri sonrasında Rus dış politikası değişikliğe uğramış ve dış politika ve güvenlik metinleri, Rusya idaresinde güçlü bir BDT'ye dayanan yumuşatılmış bir entegrasyon modeli önermiş ve Rusya'nın, Sovyet sonrası alanda uluslararası bağlamda bir istikrar ve askeri güvenlik rolünün olması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰¹

Yakın çevrenin Rusya için önemli olmasının temel nedenleri ise Rusya'nın prestij arayışı, tarihi, ekonomik öncelikleri ve temel güvenlik endişelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Sovyetler Birliği vücut bulmadan çok öncesinde bu ülkeler Rusya imparatorluğunun bir parçasıydı. Bu nedenle Rusya, bu ülkeleri ulusal çıkarları kapsamında kendi doğal ortakları ve müttefikleri olarak görmektedir. Bu ülkelerde önemli bir nüfuza sahip olamayan Rusya, diğer devletler tarafından da doğal olarak dikkate alınmayabilirdi. Bununla beraber eski birçok Sovyet ülkesinin Rusya'dan farklı düşünmesi ve onu dikkate almaması Rusya'nın bölgesel ve son kertede kendisini küresel bir aktör olarak kabul ettirmesini zora sokmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın nüfuzunun bu bölgede sınırlı olması ve onu kaybetmesi demek bu ülkelerle ilişki kuran ve yakın çevrede etkili olmak isteyen diğer aktörlerin, Rusya'ya rağmen daha rahat hareket etmelerine zemin hazırlayabilecektir.⁴⁰² Bu durum Rusya'nın, ekonomik ve güvenlik bağlamında orta ve uzun vadede bir tehdit olarak algılanmasına neden olacaktır.

Rusya, Sovyet sonrası alanda istikrar ve güvenliği sağlamak ve bu konuda sorumluluk üstelenmek için bazı istisnalar olsa da (Dağlık Karabağ örneği) maksimum çaba göstermekte ve bu devletlerle işbirliğini hedeflemektedir. Rus azınlık haklarının korunmasını özellikle vurgu yapan Rusya, komşu ülkelerde meydana gelebilecek şiddetli çatışma, insan hakları ve özgürlüklerin ihlalinin, Rusya'nın hayati ulusal çıkarlarını tehdit edebileceğini, uluslararası sistemdeki nüfuzunu zayıflatabileceğini veya yok edebileceğini iddia etmiştir. Ayrıca Rusya, ABD ve AB'ye kıyasla Doğu Avrupa ülkelerine de tarihten gelen kültürel bağları itibarıyla özel bir önem vermiştir.

⁴⁰¹Günhan Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s. 371.

⁴⁰²Olga Olikier, vd. *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*, Santa Monica: RAND Corporation, 2009, ss. 93-94.

Bu bölgede meydana gelebilecek bir çatışmanın sorumluluğunu da üstlenmiştir.⁴⁰³ Dolayısıyla yakın çevrede istikrarın sağlanması, Rusya'nın kendi istikrar ve güvenliği içinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu bölgede meydana gelebilecek bir çatışma veya tehdit, Rusya'yı da zor duruma sokacak ve harekete geçirecektir.

Rusya'nın yakın çevresinde Rus istikrar ve güvenliğini şekillendirmede etkili bir aktör olan Ukrayna da yakın çevrede Rusya'nın nüfuzunu kurumsallaştırmanın bir aracı olan BDT'ye karşı muhalifliği ile bilinmektedir. Ukrayna'nın bu tutumuna rağmen Rusya yakın çevredeki rolünü ön plana çıkarma ve diğer devletler üzerinde nüfuz kurmak amacıyla "havuç ve sopa" yaklaşımını benimsemiştir. Kritik enerji sektörünün kontrolünü elinde tutmasıyla Rusya, fosil yakıtı devletin politik bir silahı olarak defalarca kullanmıştır. Kendisine sadık olan eski BDT ülkelerine "havuç" kozuyla büyük sübvansiyonlar vererek, sadakatsiz olanlara ise "sopayı" göstererek ekonomik yaptırım kozuyla tehdit etmekteydi. "Havuç" politikasına güzel bir örnek, 1990'larda Rusya'nın Letonya ve Estonya'da doğal gaz için tahsil ettiğinin sadece üçte birini Belarus'tan tahsil etmekteydi. Rusya'nın Belarus'a karşı bu yönde ayrıcalık göstermesinin nedeni, Belarus'un Rusya ile ekonomik, politik sistemi ve savunma ağlarının entegre olduğu aktif bir "ittifak devleti" politikası izlemesiydi.⁴⁰⁴

Ukrayna da bu "havuç ve sopa" politikasından nasibini almıştır. Genel anlamda enerjisinin üçte ikisi için Rusya'ya bağımlı olan Kiev yönetimi bu konuda Moskova'ya karşı savunmasızdır. Rus liderler, Ukrayna'da Rus yanlısı yönetimler başa geldiğinde Ukrayna'ya karşı daha yumuşak politikalar izlerken, enerji tedariki ve ücretlendirmesi konusunda kolaylık sağlamışlardır. Bunun tersi durumunda ise Ukrayna'ya karşı acımasız bir dış politika izlemişlerdir.⁴⁰⁵ Rusya'nın enerji konusunda Ukrayna'ya karşı olan tutumu ve iki ülke arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Ukrayna'yı kırılğan bir hale getirmekte ve uzun vadede onu ABD desteğinden mahrum bırakma riskini de beraberinde taşımaktaydı.⁴⁰⁶

⁴⁰³Light, a.g.e., ss. 67-69.

⁴⁰⁴ Joseph J. Hobbs, *Fundamentals of World Regional Geography*, Fourth Edition, Boston: Cengage Learning, 2016, s. 181.

⁴⁰⁵a.yer

⁴⁰⁶ D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s.117.

Rusya'nın yakın çevrede en çok değer verdiği ülkelerden biri olan Ukrayna'nın Kırım gibi stratejik bir toprağı bünyesinde bulundurması, Ukrayna'yı Rusya için daha da cezbedilir kılmaktadır. Çünkü Karadeniz'deki yeşil bir tatil bölgesi olan Kırım, 2 milyon nüfusla toplam popülasyonun yüzde 70'ine tekabül eden etnik Ruslardan oluşmaktadır. Sovyetler Birliğı dağıldıktan sonra Rusya Ukrayna'nın topraklarına göz dikmiş ve Rus irredentistler ilerleyen kısımlarda göreceğimiz üzere Kırım'ı geri almak için can atmaya başlamışlardır.⁴⁰⁷

Uluslararası arenada “büyük güç” olarak tanınmak ve küresel gelişmeleri etkileyebilme kapasitesine sahip olmak isteyen Rusya, bunun yolunun Sovyet sonrası alanda belirleyici güce sahip bir aktör olmaktan geçtiğinin bilincindedir. İşte bu nedenlerden dolayı Rusya, “öncelikli çıkar alanı” olarak ilan ettiği bu bölgede herhangi bir dış aktörün müdahalesini de güvenlik tehdidi olarak belirtmekte ve kendisinin bu bölgedeki söz konusu nüfuzunu engellemeye yönelik her türlü girişimi önlemek için mücadele etmektedir. Ayrıca Putin dönemiyle birlikte Rusya hem Sovyet sonrası alanın kendi nüfuz alanı olduğunun ve hem de Rusya'nın büyük güç konumunun uluslararası politikadaki diğer aktörler tarafından kabul edilmesini ve tanınması beklemektedir.⁴⁰⁸ İşte Rusya'nın Kırım müdahalesinin en önemli nedenlerinden biri de büyük güç olma ve bu stratejik bölgede nüfuzunu arttırmak istemesidir.

4. 1990'lı Yıllarda Rus Dış ve Güvenlik Politikasını Yönlendiren Ana Yaklaşımlar

Sovyetler Birliğı dağıldıktan sonra ortaya çıkan psikozlarla mücadele eden Rusya'nın çabaları dikkat çekicidir. Sovyetler Birliğı'nin temel mirasçısı olarak ortaya çıkan bu devletin dış politikası da Rusya'nın ulusal ve uluslararası düzeydeki gücüyle aşamalı olarak gelişmiş ve değişmiştir. Rusya, kurulduktan 1900'ların ikinci yarısının başına kadar olan dönemde kendi içindeki kimlik tartışmalarının da doğal bir sonucu olarak olası dağılmanın genel etkileriyle mücadele etmiş ve ülkenin yönünü hangi tarafa çevireceğı hususunda farklı tartışmalar yaşanmıştır. Ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda tam bir bunalımın hâkim olduğu bu dönemde Rusya'nın politikası üzerinde

⁴⁰⁷Hobbs, a.g.e., s. 181.

⁴⁰⁸Özdal, a.g.e, s. 431.

etkili olan önemli bir etken de uluslararası sistemde yaşanan dönüşümdür. Bu noktada Rus dış politikasına yön veren söylemler önem kazanmaktadır.

Rus dış ve güvenlik politikasına yön veren söylemleri üç düzeyde ele almamız mümkündür; bu söylemlerin a) uluslararası sisteme ve Rusya'nın konumuna bakışı; b) devletin yeniden yapılandırılması sürecinde, güçlü aktör olma sorunsalını değerlendirmeleri; c) lider değişkenliklerinin iç ve dış politikadaki yansımaları. Bu kapsamda büyük güç olma söylemini benimsemeye çalışan ve bunu da kanıtlama çabası içinde olan Rusya'nın, bu politikalarını tanımlayabilmek için farklı seviyelerde eş zamanlı bazı arayışlara girdiği görülmektedir: BDT (Yakın Çevre Yaklaşımı), Avrupa coğrafyası (Avrupa-Atlantik ilişkileri, Avrupa güvenliği ve AGİT) ve son olarak dünya politikası.⁴⁰⁹ Rusya'nın bu arayışları, Putin döneminde de süreklilik arz etmiştir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Vladimir Vladimiroviç Putin dönemine kadar geçen yaklaşık 10 yıllık süre içinde Rus dış politikasında genel hatlarıyla; 1991'den 1993'e kadar geçen süre içinde Atlantikçi ve batıya dönük dış politika; 1993-1996 yılları arasında görülen neo-empyralist eğilimler; 1996'da Yevgeni Primakov'un Dış İşleri Bakanı olmasıyla birlikte başlayan ve Putin dönemine kadar çok kutuplu dünya sistemi içinde Avrasyanın bir süper gücü olmayı hedefleyen Avrasyacı dış politika hakim olmuştur.⁴¹⁰

Rus siyasi hareketi kısa süre içinde çok sayıda partinin, hareketin ve koalisyonun ortaya çıkmasına sahne olmuş olup, bu yapıların siyasi konumları çok farklı görüşleri içermekteydi. Fakat çoğu Rus muhalif örgütleri çok küçük ve etkisizdi bu yüzden de bahsi geçen yapılar ortaya çıkmalarından kısa bir süre içinde varlıklarını yitirmişlerdir. Kotz ve Weir 1992 sonrasındaki süreçte Rusya'da üç ana siyasi grubun ortaya çıktığını vurgulamışlardır. Birincisi, Yeltsin ve Ekonomi bakanı Yegor Gaydar'ı destekleyen ve medyada çoğunlukla 'radikal reformcular' ya da 'demokratlar' olarak adlandırılan

⁴⁰⁹Erhan Büyükkakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s. 144.

⁴¹⁰Purtaş, a.g.e., s.131.

neoliberal gruptu. İkinci grup, Merkezçiler, son grup ise milliyetçi ve komünistlerin oluşturduğu koalisyondu.⁴¹¹

Prizel de 1992 itibariyle Rus dış politikasında farklı paradigmaları destekleyen üç grubun ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bunların Atlantikçiler (liberaller), merkezçiler ve muhafazakârlar olduğunu ifade etmiştir.⁴¹² Arbatov ise bu grupların dörde ayrıldığını iddia etmiştir. Bunlar: Batı yanlısı gruplar, ılımlı liberaller, merkezci ve ılımlı muhafazakârlar, neo-komünizm ve milliyetçilik yanlısı gruplardır.⁴¹³ Efegil ise Rus dış politikasında kimliğin etkisini incelediği çalışmasında, Atlantikçileri, “liberal batıcı”, Merkezçileri “faydacı milliyetçi”, Avrasyacıları ise “aşırı tutucu milliyetçi” olarak nitelendirmektedir.⁴¹⁴

Rusya'nın, özellikle kuruluşunun ilk yıllarında Batı ile yakın ilişkiler gerçekleştirme yönünde önemli atılımlar yaptığı görülmektedir. Fakat bu atılımlar Rusya'da farklı kesimler tarafından kabul görmeyip, eleştirilmiştir. 1993-1996 döneminde muhalif milliyetçilerin sert söylemleri iç politikada etkili olmuş ve bu, dış politikaya da yansımıştır. 1996-2000 yılları arasında ise Primakov liderliğinde Atlantikçilik bir kenara bırakılmış; çok kutuplu, bağımsız, iddialı ve fırsatçı bir dış politika izlenmeye önem gösterilmiştir. Rus düşünce okulundaki Atlantikçi, merkezci ve Avrasyacı eğilimler 1990'lı yıllara damgasını vurmuş ve bu eğilimlerin düşünceleri karar alıcıların dış politikadaki eylemlerini de etkilemiştir ve onlara yön vermiştir. Putin döneminde ise daha çok bağımsız ve pragmatik eksenli bir politika izlenmiştir.⁴¹⁵ Medvedev dönemi ile ilk işaretleri görülen saldırgan dış ve güvenlik politikası da Putin'in üçüncü dönemiyle zirveye ulaşmış ve bu politika, ilerleyen kısımlarda daha ayrıntılı göreceğimiz üzere Kırım müdahalesi ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak Rus dış politikasını belirleyen kimlik/yönelimin ne olacağı hususunda üç temel görüşün ön plana çıktığı görülmektedir. Bu gruplardan ilki

⁴¹¹Kotz, Weir, a.g.e, s. 311.

⁴¹²Ilya Prizel, *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 240.

⁴¹³Alexei G. Arbatov “Russia's Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, C. 18, S. 2, (Güz, 1993), ss. 9-13.

⁴¹⁴Ertan Efegil, “Rus Dış Politikasında Kimliğin Etkisi (1991-2008 Arası Dönem)”, *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, s. 392.

⁴¹⁵Christian Thorun, *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008, s.46

'Atlantikçiler' ya da 'Liberal Batıcılar' olarak bilinen gruptur. Bu grup, Rus dış politikasının temel amacının iç ekonomik gelişmenin sağlanması ve buna uygun olarak evrensel demokratik değerlerin savunulduğu bir ortamın yaratılması fikrini savunmaktadır. Atlantikçilere göre bu hedefe ulaşmanın yolu, bölgede liderlik rolü üstlenmek ve büyük güç olmanın peşinden koşmadan Avrupalı kimliğini benimseyerek Batı'nın yanında yer almaktan geçmektedir. Bu görüşün tam karşısında olan grup ise 'Avrasyacılar' olarak adlandırılan gruptur. Avrasyacılık fikrini savunanlar Rusya'nın ne batılı ne de doğulu olduğunu savunmakta ve Rusya'nın bunun da üzerinde kendine has özellikleri olan bir güç olduğunu ileri sürmüşler ve nihayetinde Rus İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasını arzu etmişlerdir. Bu görüşlerin tam arasında gibi olan diğer bir grup ise 'Merkezciler', 'ılımlı Liberaller' ya da 'Pragmatik Milliyetçiler' olarak bilinen gruptur. Bu grupta olanlar Rusya'nın Batı ile ilişkilerine karşı çıkmazken Rusya'nın Batı'ya koşulsuz teslim olmasını eleştirmiş, Avrasyacılık fikrinin de hayata geçirilmesinin çok abartılı bir görüş olduğunu belirtmiş ve Rusya'nın dış ilişkilerinin çeşitlendirilmesini, farklı aktörlerle işbirliği yapmasını savunmuşlardır. Bununla beraber BDT'ye de ayrıcalıklı bir önem verilmesi gerektiğini savunan bu anlayış, Rusya'nın dış ve güvenlik politikasında daha gerçekçi ve pragmatik bir eksende hareket etmesini salık vermiştir.⁴¹⁶

4.1. Atlantikçiler (Liberal Batıcılar)

Batı yanlısı politikalarıyla bilinen Kozirev başkanlığındaki bu ilk grup⁴¹⁷, uluslararası ilişkilerin jeopolitik ve stratejik yönlerini ihmal ederken, ekonomik determinizme ve evrensel demokratik değerleri savunan bir eğilime sahip olmuştur. Kozirev'in başlıca destekçileri arasında Yeltsin ve onun başkanlık dairelerinde görevli olan Başbakan Yardımcısı Gennady Burbulis, Ekonomi Bakanı Yegor Gaydar ve Enformasyon Bakanı Mihail Poltoranin gibi bakanlar yer almaktaydı. Bu yetkililer, dış politika ve güvenlik konularında daha önce hiç deneyime sahip değildi; genellikle dış ekonomik ilişkiler ve Rusya'nın iç meselelerine yoğunlaşmışlardır.⁴¹⁸

⁴¹⁶Margot Light, "In Search of an Identity: Russian Foreign Policy and the End of Ideology", *Journal of Communist and Transition Politics*, C.19, S. 3, 2003, ss. 42-59.

⁴¹⁷Literatürde liberaller, demokratlar ve Batı yanlısı olarak geçen bu grubu, metinde uyum ve bütünlük sağlamak adına 'Atlantikçiler' olarak adlandıracağız.

⁴¹⁸Arbatov, a.g.e., ss. 9-10.

1991-93 yılları arasında Başkan Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Kozirev'in bulunduğu grupta yer alanlar, Rusya'nın demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi gibi Batı'nın liberal değerlerine en azından söylem bazında bağlı kaldıkları görülmüştür. 1991-93 yılları sonuna kadar etkili olan Atlantikçi düşüncede ülkede ekonomik ve siyasi reform süreci hedeflenmiş ve bu süreçte Batı'nın uluslararası kurumlarının Rusya'ya gerçekleştirdiği yardımlar vurgulanmıştı. Aslında bu durum Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen güvenlik ve tehdit algılamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Yeltsin ve ekibi Rusya'nın ilk yıllarında ekonomik ve siyasal dönüşüm sürecinin ülkenin geleceği bakımından en önemli belirleyici etken olarak görürken eskiye dönüşü temsil eden komünist düşünce yapısını da Rusya için en önemli tehdit olarak görmüştür.⁴¹⁹

Kozirev'in, *“Perestroyka ile başlayan yakınlaşma doğrultusunda Batı ile olan ilişkilerimizde, her zaman tutarlı adımlar atmasak da genel olarak ilişkileri mantıklı ve tutarlı bir şekilde sonuçlandırmalıyız”* şeklindeki ifadesi, 1992'den 1993'e kadar Rus dış politika liderinin düşüncesinin liberal fikirler tarafından şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁴²⁰ Bununla beraber Kozirev döneminde Rusya'nın izlediği ABD yanlısı politika Gorbaçov döneminin mirası olup yürütülen ekonomi politikalarında gerekli kaynaklar ABD ve Uluslararası Para Fonu (IMF) başta olmak üzere Batı'dan sağlanmış ve bu durum Rusya'nın ister istemez Batı'ya karşı bir bağımlılık ilişkisi yaratmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca “Bolşevik” tecrübesinden yeni çıkmış olan Rus toplumunun çoğunluğu ideolojik “zincirlerinden” kurtulmuşluğun vermiş olduğu rahatlıkla “Atlantikçilerin” izlediği bu politikayı desteklemiştir.⁴²¹

1993 sonrası dönemde Rus dış politika yapıcıları Rusya'nın dış politika hedeflerini nispi gücüne uygun olacak ölçüde reel politik dinamikler üzerinde şekillendirmiştir. Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarındaki “yumuşak güç” (soft power) endeksli politika 1993 sonrasında iç ve dış dinamiklerin etkisiyle güç mücadelesi kapsamında değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece dış politikada ağırlığın eski Sovyet coğrafyasına verilmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Yeni dış politika eğilimine

⁴¹⁹Habibe Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, Ankara: Usak Yayınları, 2016, s. 19.

⁴²⁰Thorun, a.g.e., s. 47.

⁴²¹Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası” a.g.e., s. 209.

göre Rusya, Batı'nın liberal değerlerinden ve jeopolitik amacından da bağımsız olan büyük bir güçtü. Dolayısıyla Rusya'nın rolü, Avrasya gücü olarak Avrupalı olan ve Avrupalı olmayan medeniyetler arasında bir tampon bölge oluşturarak kıtanın kalbi olan bölgede düzen ve istikrarı sağlamaktı.⁴²² Rusya'nın güç eksenli güvenlik politikaları gütmesinde uluslararası sistemdeki aktörlerin izlediği politikalar da önemli rol oynamıştır.

Rusya'nın yeni dış ve güvenlik politikasını belirlemede ABD önderliğindeki Batı'nın bu bölgelerde nüfuz kurma çabaları etkili olan etmenlerden biridir. Bunun yanında jeopolitik istikrarsızlık, liderin etkisi, dağılma, ekonomik ve sosyal kriz, büyük güç rekabeti, milliyetçilerin gösterdiği tepkiler ve güçlü kurumsal bürokrasinin direnişi de Rusya'nın yeni dış ve güvenlik politikasının oluşturulmasında etkili olan diğer faktörlerdir.⁴²³ İç ve dış gelişmelerin önemli ölçüde etkili olduğu yeni Rus dış politikasında yakın çevreyi koruma ve savunma endeksli eğilimlerle birlikte Yeltsin ve Kozirev gibi Batıcılar, "büyük güç"⁴²⁴ (velikaya derjava) söylemine doğru evirildiler. Böylece yakın çevredeki çatışma bölgelerinde politika girişimleri müdahaleciliği öngören Rus silahlı kuvvetleri ile sorunun üstesinden gelme eğilimi ortaya çıkmıştır.⁴²⁵

Atlantikçiler genelde tecrit edici bir politikaya karşı çıkmış, ekonomi ve savunma alanlarında emperyalist politikalar izlemenin Rusya'ya uzun vadede zarar vereceğini ve Rusya'nın elinde olan sınırlı kaynakların yanlış kullanımına yol açacağını iddia

⁴²²Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 31.

⁴²³Arbatov, a.g.e., ss. 6-8.

⁴²⁴Harvard Üniversitesinde Rusya uzmanı olarak çalışan Richard Pipes, Rusya'nın "büyük güç" olabilmek için can attığını, Ruslara göre, büyük güç statüsü, dünyadaki en büyük kara parçasına sahip olmaları, Avrasya'nın önemli bir kısmını kaplamaları ve Baltık Denizi'nden Büyük Okyanus'a kadar uzanması nedeniyle Rusya'nın hakkıdır. Rusya'nın büyük bir güç olduğuna dair diğer kanıt da ülkelerinin II. Dünya Savaşı'nda Almanları yenmesi ve uzaya insan göndermesi gibi büyük başarılarla sahip olmasıdır. Dolayısıyla Rusların büyük güç arzusu takıntılı bir durum almış, Ruslar kalplerinde bu statüleri ile ilgili iddialarının şüpheli olabileceğini Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra hissetmiş ve ekonomik, siyasi, askeri açıdan gerçekte büyük bir güç olmadığını farkına varmışlardır. Rusların bu takıntısı, kendilerini gerçek büyük güçlerle özellikle ABD ile kıyasladığında Rusların çoğunluğunun sahip olduğu aşağılık kompleksini telafi etmektedir (Richard Pipes, "Russia: Craving to be A Great Power", 15 July 2009, Moscow Times, <http://www.usubc.org/news/biznews071509.php>, (05.04.2018)). Pipes bu tespitleriyle aslında Rusya'nın Soğuk Savaş zihniyetiyle sürekli ABD ile bir kıyaslama içine girdiğini vurgulamış diğer yandan ülkenin potansiyelini de küçümsemiştir. Ancak Rusya'nın kendisini büyük güç olarak görmesinde haklılık payı elbette yüksektir. Nükleer bir güç olması, muazzam genişlikte topraklara sahip olması, askeri bakımdan önemli bir ülke olması ve uzun tarihi Rusya'nın büyük güç olarak görmesinde etkili olan faktörler olmakla birlikte ekonomik bakımdan geri planda kalması Rusya'nın büyük güç olmasını daha yüksek sesle beyan etmesinde engel olan önemli bir dezavantaj olarak göze çarpmaktadır.

⁴²⁵Toal, a.g.e., s. 85.

etmişlerdir. Böyle bir ortamın Rusya'nın 'demokratik' alt yapısını inşa edemeyeceğini ve devletin "otoriter" kimliğe ve yapıya evrilmesini tetikleyeceğini belirtmektedirler. Aslında Atlantikçiler bu analizle dış politika tercihlerinin iç politikaya yansımalarına dikkat çekmişlerdir.⁴²⁶ Bununla beraber Atlantikçiler, uluslararası sistemi barışçıl, çatışmacı olmayan, işbirlikçi bir yapı olarak görmektedirler. Devletlerarası ilişkilerde devletlerin eşitliği, emperyalizm karşıtlığı, insan haklarının korunması ve uluslararası hukuka saygı duyulması gibi ilkelerin esas alınmasını savunmuş ve uluslararası örgütler aracılığıyla Rusya'nın aktif ve işbirlikçi bir rol üstlenmesini önermişlerdir.⁴²⁷

Birçok Atlantikçi Sovyet sonrası alanla ilişkileri devletlerarası ilişkiler bağlamında değerlendirmiş, Rusya'nın 'Kuzey'li büyük bir güç olmasının, yakın çevreye ve BDT'ye karşı yükümlülük altına girmemesine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla Atlantikçiler bu alanı Rusya'nın, Batı ile ilişkileri bağlamında sorunların çözümünde ikinci plana indirgemişlerdir.⁴²⁸ Atlantikçiler'e göre, Rusya'nın Sovyet sonrası alana yönelik geliştirilecek "özel bir misyonu" Rusya'nın "emperyal"⁴²⁹ bir anlayışa dönmesine zemin hazırlayacaktır. Emperyal bir misyon ise Rusya'nın hem demokratikleşme hem de kalkınma çabalarına zarar verecek ve uluslararası siyasal ve ekonomik sistemle bütünleşmesini geciktirecektir.⁴³⁰ Rus ulusunun kimliği konusunda ise Atlantikçiler, etnik temelli (Russkaya) tanımını reddetmişler, yurttaşlığa dayalı bir millet (Rossiiskaya) anlayışını kabul etmişlerdir. Böylece etnik kimliklere bakılmaksızın tüm Rusya vatandaşlarının Rus milleti olarak kabul edildiği kapsayıcı bir politika benimsenmiştir.⁴³¹

Atlantikçilerin dünya görüşünü anlayabilmek için onların bölgesel ve uluslararası seviyedeki tehdit algılarını da bilmek gerekmektedir. Bazı Atlantikçiler Batı'yı değil Doğu'yu tehdit olarak görmüşlerdir. Uzun vadede Rusya'ya gelebilecek tehdidin

⁴²⁶Dağı, a.g.e., s. 181.

⁴²⁷Efegil, a.g.e., s. 393.

⁴²⁸Prizel, a.g.e., ss. 248-251.

⁴²⁹ Emperyal sözcüğü, "güce" dayanan ama "gücünü kullanarak" değil "gücünü hissettirerek" diğer ülkeler üzerinde etkin olmayı ifade ederken, emperyalist kelimesi ise askeri hegemonyaya dayanan bir etkinliği belirtmekte ve karşı tarafı "tutsak" almayı hedeflemektedir. Dolayısıyla liberal terminolojide yer alan "emperyal" sözcüğü ile Marksist terminolojinin dünyaya kazandırdığı "emperyalist" sözcüğü birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. (Cüneyt Ülsever, "Emperyal devlet olmak ne demek?", *Hürriyet*, 31.08. 2006).

⁴³⁰Dağı, a.g.e., s. 150.

⁴³¹Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, Ankara: USAK Yayınları. 2010, s. 148.; Hosking, a.g.e., s. 812.

istikrarsız bir bölge olan Orta Asya, Afganistan ya da Çin'den gelebileceğini iddia etmişlerdir. Kuzey/ güney ekseninde ortaya çıkan bu ana tehdidin sadece Rusya'yı değil uluslararası sistemi de yakından ilgilendirdiğini bu yüzden Rusya'nın Batı ittifakı içinde bir savunma politikası izlemesi gerektiğini iddia etmişlerdir.⁴³²

Liberal bir düşünür olan Sergei Blagovolin de NATO'nun Doğu Avrupa'daki genişlemesini bir tehdit olarak değil bölgeyi istikrara kavuşturan bir faktör olarak düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Polonya, Macaristan gibi ülkelerin NATO'ya katılımı, Doğu Avrupa ülkelerini istikrarlı hale getireceğini, bu bölgenin Rusya'ya karşı korku ya da düşmanlıklarını azaltacağını savunmuştur. Böylece Rusya ile daha sağlıklı ve istikrarlı ilişkiler kurulabileceğini iddia etmiştir.⁴³³ Blagovolin'in bu fikri iyi niyetli olmasına rağmen aslında çok gerçekçi bir iddia değildir. Bu ülkelerin NATO'ya katılımı göreceli olarak bölgeye "istikrar" getirirse de neorealist bakış açısıyla değerlendirsek anarşik sistemde devletler diğer aktörün veya güvenlik örgütünün niyetinden emin olamaz ve çıkarları ölçüsünde hareket etmeye gayret gösterirler. Dolayısıyla uzun vadede NATO'nun genişleme stratejisini sürdürme olgusu, Rusya'nın hayati çıkarlarını olduğu alan üzerinde bir tehdide yol açmanın yanında Batı tarafından Rusya üzerinde bir çevrelemeye de zemin hazırlayabilecektir. Zaten Rusya bu korkusu yüzünden Ukrayna ve Gürcistan gibi devletleri Batı'dan koparmak için ciddi çaba göstermiştir. Daha da kötüsü Ukrayna egemenliğinde olan jeopolitik ve birçok açıdan önemli olan Kırım'ı 2014'de fırsatını bulduğu anda Ukrayna'dan kopararak ele geçirmiştir.

Rusya, Batı ile geliştirdiği dış liberal ekonomik ilişkilere bağlı olarak iç politikasında da önemli ekonomik düzenlemeler ve reformlar gerçekleştirmiştir. Yeltsin döneminde kabul edilen "şok terapi" ya da iktisadi değişim modeli olarak adlandırılan özel iktisat politikası önemli bir yere sahiptir. Şok terapi, liberalleşme (fiyatların serbest bırakılması), mali ve parasal politikalar yoluyla iktisadi istikrarın sağlanmaya çalışılması ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesi gibi uçayaktan oluşmaktaydı. Şok terapide, "devlet sosyalizmi" sisteminin mümkün olduğunca kısa bir sürede kapitalist sisteme dönüştürülmesi amaçlanmaktaydı. Fakat şok terapi, Rusya'da beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Üretimde aniden yaşanan düşüş, hızlı enflasyon, halkın çoğunluğunun

⁴³²Prizel, a.g.e., s.243.

⁴³³a. yer

fakirleşmesi, eşitsizliğin artması, halk hizmetlerinin hızlı bir şekilde düşmesi, suç ve yolsuzluğun artması ve nüfustaki çöküş şok terapinin olumsuz sonuçları olarak göze çarpmıştır. Rusya 1992-95 yılları arasında ekonomik anlamda sanayiden yoksun, hammadde ihraç eden ve ürettiği malların ihracatına bağımlı bir ülke görüntüsü vermekteydi.⁴³⁴

Rusya'nın söz konusu süreçte zaman zaman ekonomik başarı öyküleri olmasına rağmen, ekonomide birçok kol yolsuzluğun hâkim olduğu bir hale dönüşmüştür. Bu eğilimlerin en önemlisi, “soyguncu-baron kapitalizminin”⁴³⁵ bir türünü yaratan Rus oligarkların⁴³⁶ yükselişidir. Rusya, ekonomik değişimle açık bir pazar oluşturmanın ötesinde, eski Sovyet sistemi altında zaten büyük ölçüde bulunan bir oligarşiyi pekiştirmiştir. Oligarşinin komünizmin çöküşünden sonra, sadece görünümü değişmiştir.⁴³⁷ Primakov da Rusya'nın piyasa ekonomisine geçişin ilk dönemlerine özgü uygulanan ekonomik sistemi “oligarşik kapitalizm” olarak adlandırmıştır.⁴³⁸

Özellikle büyük petrol, çelik ve kömür üretme fabrikaları, demiryolu araçları filoları ve dikey olarak entegre edilen şirketleri ellerinde bulunduran oligarklar, Rus endüstriyel yapısında önemli bir yer teşkil etmektedirler. Aslında Sovyet döneminin mirası olan ve ülke kaynaklarının önemli bir kısmını elinde tutan bu sınıfın hükmettiği bu endüstriyel yapı, Rusya'nın ilk dönemlerinde yaşanan ekonomik ve sosyal çöküşünün ardındaki başlıca etmenlerden biridir. Bununla beraber şeffaf bir hukuk sistemine sahip

⁴³⁴Kotz, Weir, a.g.e., ss. 243, 281.

⁴³⁵Grigory Yavlinsky, “Russia's Phony Capitalism”, *Foreign Affairs*, C. 77, S. 3, 1998, s. 69.

⁴³⁶Rusya'daki mevcut anlamında “oligark” terimi, ulusal siyaseti etkilemek için yeterli kaynakları kontrol eden iş adamı anlamına gelmektedir (Sergei Guriev, Andrei Rachinsky, “The Role of Oligarchs in Russian Capitalism” *The Journal of Economic Perspectives*, C. 19, S. 1, Winter 2005, s. 132).

⁴³⁷Yavlinsky, a.g.e., s. 69.

⁴³⁸Yevgeni Primakov, *Rusyasız Dünya*, çev. Aijan Esenkanova, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 89.

olmayan Rusya’da çoğunlukla oligarkların sahip olduğu büyük şirketler, yargı ve siyasi kararlar⁴³⁹ üzerinde küçük şirketlere kıyasla çok daha etkili olmaktadır.⁴⁴⁰

Oligarkların Rus ekonomisine katkı mı sağladığı veya zarar mı verdiği kimi çevreler tarafından hala tartışılmaktadır. Bazı akademik çevreler, oligarkların, Rus şirketlerinin finans varlıklarını boşaltarak ve ülke dışına para kaçırarak, aynı zamanda Batı’dan ithal edilen özel mülkiyet ve şirket kavramlarını itibarsızlaştırarak Rus ekonomisini zayıflattığını iddia etmektedir. Ayrıca onlara göre oligarklar, federal/devlet politikasını ele geçirecek ve ülkede olağanüstü bir eşitsizliğe yol açarak, tartışmasız bir şekilde Rusya’nın demokratik kurumlarını zayıflatmıştır. Diğer akademik çevreler ise oligarkların, yozlaşmış Rus bürokrasisine karşı dengeleyici bir kuvvet olduklarını piyasa kurumlarının gelişmesi için lobicilik faaliyeti yürütmekte istekli olan ve bunu yapabilecek tek grup olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁴¹

Oligarklar sadece Atlantikçi dönemde değil, ilerleyen dönemlerde de iç siyasette özellikle ekonomide etkin bir rol üstlenmişlerdir. Yeltsin ve Kozirev önderliğindeki Atlantik grubunun izlediği ekonomik ve siyasi çerçevedeki iç ve dış politikalar diğer muhalif gruplar tarafından endişeye ve tepkiye yol açmış ve böylece ‘merkezciler’ olarak adlandırılan grubun fikirleri, Rusya’nın dış ve güvenlik politikasını şekillendirmede etkili olmuştur.

⁴³⁹Siyasi kararları etkilemede çok etkili olan oligarklar Yeltsin döneminde 1990’ların ikinci yarısında “Bankacılık oligarşisi”, adı altında önemli finansal varlıklarıyla ve Rusya’da siyasi nüfuz kurmada büyük bir çaba sarf etmektedir. Bu grubun 1996’da Başkanlık seçimlerinde Yeltsin’i aktif olarak desteklediği ve onun seçim kampanyasında yaklaşık 70 milyon dolarlık bir parasal destek sağlayarak Yeltsin’e yakın olma hedefi gütmüştür. Ayrıca, bankacılık oligarşisinin elinde dününlerce gazete, dergi, radyo istasyonu ve ana televizyon kanalı da dahil olmak üzere çok çeşitli medya varlıkları bulunmaktadır. Bu medya araçlarını seçim kampanyası sırasında kullanıp ve daha sonrasında da bunu yapmaya devam etmişlerdir. Yeltsin’in karar alma sürecindeki iradesi üzerinde de fikirlerini belirtip müdahil olmuşlardır (Gidadhubli, a.g.e., s. 1012). Yeltsin denilince öncelikle akla gelen oligarklar; Mihail Fridmsan, Vladimir Gusinski, Vladimir Potanin, pyotr Aven, Mihail Hodorkovski, Aleksander Smolenski, Vladimir Vinogradov, Vitaly Malkin ve Boris Berezovski’ydi. Bu oligarklar yukarıda da bahsedildiği üzere komünistlerin yeniden iktidara gelmesi ihtimaline karşı 1996 seçimleri öncesinde Yeltsin’in kampanyasına milyonlarca dolar akıtmıştır (Cenk Başlamış, “Başları Giyotine Giden Oligarklar”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s. 147).

⁴⁴⁰Guriev, Rachinsky, a.g.e., ss. 141-142.

⁴⁴¹a.g.e., s.131.

4.2. Merkezçiler (Pragmatik Milliyetçiler)

Rusya’da 1990’ların ilk yarısının sonuna doğru etkili olmaya başlayan merkezçiler⁴⁴² Kozirev önderliğinde yürütülen liberal Atlantikçi politikanın Rusya’nın ihtiyaçlarını karşılayamadığını öne sürmüştür. Merkezçiler ile Atlantikçiler arasında görüş ayrılıkları olmasına rağmen onlar, ‘Atlantikçiler’in fikirlerini tamamen reddetmemişlerdir. Merkezçiler, Atlantikçiler gibi Rusya’nın hem politik hem de kültürel olarak Batı’nın bir parçası olduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁴³

Uluslararası yapıyı bir tür güç dengesi modeli olarak algılayan merkezçiler, NATO’nun Doğu’ya doğru genişlemesini bir tehdit olarak algılamış, Rusya’nın ilişkilerini çeşitlendirmesi gerektiğini savunmuş ve çok kutupluluğa vurgu yapmıştır. Bununla beraber kalkınmakta olan Asyalı ve Ortadoğulu ülkelerle yakın ilişkilerin geliştirilmesi halinde Rusya’nın Batılı ülkeler karşısında elinin güçleneceğini iddia etmişlerdir.⁴⁴⁴

Merkezçiler, Rusya’nın siyasal statüsü konusunda kendine has jeopolitik konumu, nüfusun büyüklüğü, ekonomik kaynakların niteliği ve sahip olduğu nükleer gücü dolayısıyla ülkenin büyük güç statüsüne sahip olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁴⁵ Merkezçiler BDT ülkelerine karşı bazı durumlarda kararsız bir tavır takınmalarına karşın, Rusya’nın Sovyet Sonrası alanda yakın ilişkiler kurmadan uluslararası sistemde yalıtılmış ve ötekileştirilmiş bir hale geleceğine inanmışlardır. Merkezçiler arasındaki genel kanı Rusya’nın tarihsel, ekonomik ve jeopolitik gerçekler ışığında eski cumhuriyetlerle “ayrıcalıklı bir ilişki” geçirmesi gerektiği fikrine dayanmıştır. Nitekim önde gelen merkezçilerden biri olan Sergey Karaganov, “imparatorluk sonrası bütün ırkların bütünleşmesini sağlayan aydınlanmacı” bir fikri savunmuştur. Görüldüğü gibi çoğu merkezci arasında hâkim olan inanç, Rusya’nın

⁴⁴²Arbatov, bu grubu ılımlı liberaller olarak adlandırmıştır. Bu görüşün temsilcileri, Sovyetler Birliği’nin Washington eski Büyükelçisi Vladimir Lukin, parlamentoda milletvekilleri olan Alexander Peskunov, Eugeny Kozhokhin ve Alexei Tzarev gibi isimlerin yanında Eski nesil liberal aydınlardan bazıları, Georgy Arbatov, Roald Sagdeev, Oleg Bogomolov, Stanislav Shatalin ve Nikolai Petrakov da bu görüşe oldukça yakındır. Akademik toplumda bu görüşün yeni nesil temsilcileri ise Gregory Yavlinsky, Alexei Arbatov, Sergei Rogov, Alexander Konovalov, Sergei Oznobistchev, Emil Pain, Leonid Vasiliev ve Pavel Bayev gibi isimlerdir. (Arbatov, a.g.e., ss. 10-12).

⁴⁴³Prizel, a.g.e., s.250.

⁴⁴⁴Efegil, a.g.e, s. 395.

⁴⁴⁵Özdal, *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Kırım’ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 23.

modern, demokratik bir devlet olarak uzun vadedeki umutları, önceki Sovyet devletleri ile olan ilişkisinin üstesinden gelme veya onu idare etmesine bağlıdır.⁴⁴⁶ Aslında Merkezci görüşü savunanlarla Atlantikçiler arasında birtakım farklı görüşler haricinde keskin bir ayırım söz konusu değildir.

Merkezciler her ne kadar yetiştirilmeleri ve bakış açıları itibariyle Batı yanlısı bir tutum izleseler de Rusya'nın, Batı ve dünyaya karşı daha gerçekçi ve pragmatist bir tutumla hareket etmesini savunmuşlardır. Rusya'nın Batı ile olan ilişkileri geliştirmesi yolunda Batı hükümetlerinin tutum ve önerilerini tetkik etmeden, olduğu gibi kabul etmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Merkezçiler, 1992-93 yılında ABD'ye karşı çok kolay imtiyaz verildiğinden dolayı bu duruma karşı çıkmışlar ve liberal eksenli Amerikan politikasının birçok yönünü reddetmişlerdir. Rusya'nın, ABD ile daha eşit ve adil veya kendi lehlerine yönelik politikalar izlemesi gerektiğini, büyük Batılı güçlerle ortak ve farklı çıkarlarının daha gerçekçi bir perspektifte değerlendirmesini savunmuşlardır. Batı'nın ekonomik yardımlarına aşırı derecede güvenmeye karşı çıkan bu grup, asılsız beklentiler yerine rasyonel politikalar tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Batı ile olumlu/olumsuz ilişkilerin eleştirileri bağlamında 1990'larda sık sık karşı karşıya gelmiş olan Merkezçiler ve Atlantikçiler arasındaki temel fark, Merkezçilerin, Rusya'nın jeopolitik konumu ve geçiş dönemi iç koşulunun özelliklerini göz önünde bulundurarak Rusya'nın dış politika ve güvenlik önceliklerinin gerekliliği konusundaki vurgusuna dayanmıştır. Bu durum ister istemez Rusya'nın diğer eski Sovyet cumhuriyetleriyle olan ilişkilerine öncelik tanınmasına olanak sağlamıştır.⁴⁴⁷ Sovyet sonrası alanda hem güvenlik hem de jeopolitik açıdan Batı ile ilişkiler mevzu bahis olduğunda Rusya'nın en fazla dikkate aldığı devlet ise Ukrayna'dır.

'Merkezciler'e göre Güney'de Afganistan ve Tacikistan'ı saran Orta Asya'nın geri kalanından Transkafkasya'da etkili olan Müslüman-Hristiyan çatışmasından kaynaklı kaos durumu Volga vadisine ve Rusya'ya yayılabilir. Merkezçiler, Rusya'nın önceliğinin, bu bölgedeki istikrarsızlığın üstesinden gelebilmek olsa da uzun vadede uluslararası sisteme entegre demokratik bir devlet olabilmesi, Ukrayna ile ilişkilerini

⁴⁴⁶Prizel, a.g.e, ss. 248-251.

⁴⁴⁷Arbatov, a.g.e, ss. 10-12.

yönetme kapasitesine bağlı olduğuna inanmışlardır.⁴⁴⁸ Ukrayna ile yakın ilişki Rusya'nın politik ve ekonomik modernleşmesiyle devam etmesini sağlarken, Kiev'le oluşturulan bir *modus vivendi*'nin (geçici anlaşma) başarısızlığa uğraması, Rusya'da demokrasiyi sekteye uğratacak olan imparatorluk ideolojisinin yeniden doğuşuna yol açabilir. Dolayısıyla Rusya'nın dış ve güvenlik politikasında Ukrayna ile ilişkiler çok hayati bir öneme sahiptir.⁴⁴⁹

1993 ve sonrasında Rusya, dış ve güvenlik politikasında daha realist ve pragmatik bir politika izlerken gücünü de maksimize etmeyi amaçlamaktaydı. Atlantikçiler önderliğinde 1992'den 1993'e hüküm süren liberal fikirler, uluslararası ilişkilerin yumuşak doğasının hâkim olduğu bir yapıya ve Rusya'nın "normal" (yani barışçıl) büyük bir güç ve demokratik bir ülke olarak demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişte Batı'nın büyük payı olduğu varsayımına dayanmaktaydı. Bu inanç, Rusya'nın Batı kurumlarına entegre olmasını teşvik etmekteydi. Bu durumu Rusya'nın Batı ile hem sözde hem de fiiliyatta niteliksiz bir işbirliği izlemiştir. İşte tam bu noktada Merkezçiler önderliğindeki grup liberal unsurlara yine vurgu yaparken, 1993-2000 yılları arası dönemde de revizyonist güçlerin (milliyetçi veya komünistlerin) yükselişleri tehdidini Batı ile ilişkilerinde potansiyel bir denge olarak kullanmayı umut etmiştir.⁴⁵⁰ Dolayısıyla Merkezçiler liderliğindeki dış politikası bağlamında Rusya'nın büyük güç statüsü ne Batı ile entegrasyonuna ne de Batı karşıtlığına dayanmıştır.⁴⁵¹

Atlantikçiler ile Merkezçiler arasında özellikle Rusya'nın güvenliği konusunda da çeşitli farklılıklar yaşanmıştır. Atlantikçiler, Rusya'nın Batı ile yaşadığı güvenlik sorunlarının Sovyetler Birliği döneminde Batı ile yaşanan çatışmanın bir sonucu olduğunu ve dolayısıyla Sovyetler birliği dağıldıktan sonra ciddi güvenlik sorunlarının ortadan kalktığını varsaymışlardır. Merkezçiler ise aksine, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının Rus devletinin karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunlarını çözmediğini ve mevcut durumu daha da derinleştirdiğini iddia etmişlerdir.

⁴⁴⁸Nikolai Travkin, "Russia, Ukraine, and Eastern Europe" *Rethinking Russia's National Interests*, ed. Stephen Sestanovich, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 1994, s. 36.

⁴⁴⁹Prizel, a.g.e., s. 251.

⁴⁵⁰Thorun, a.g.e., ss. 47-48.

⁴⁵¹Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 22.

Bu güvenlik yansımalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan Rusya'nın uluslararası konumu perspektifinde ve dış politikaya uygun olarak izlediği merkezci pozisyonu, Sergey Karaganov'un başkanlık ettiği Dış ve Özel Savunma Politikası Konseyi raporunda açıkça dile getirilmiştir.⁴⁵² Dolayısıyla Merkezçiler uluslararası güvenlik ve Rus güvenlik gündemine ilgisiz olmadıklarını gösterirken, nükleer silahlara vurgu yaparak Rus güvenliğinin sağlanmasına önem vermişlerdir. Aynı zamanda ekonomik anlamda Rusya'nın Batı'dan kredi almak için "yalvarması" yerine nükleer teknoloji ve malzeme ihracatı yaparak Rus ihracatının ve ticaretinin artmasını savunmuşlardır.⁴⁵³ Aslında Merkezçiler Rusya'nın hem caydırıcı büyük bir güç olmasını arzulamış diğer yandan Batı ile ilişkilere de önem vermişlerdir.

Kozirev döneminde Moskova, uluslararası politikadaki güvenlik ikileminin ABD ile ikili ilişkilere önem vererek çözüleceğine inanmaktaydı. Kozirev sonrası dönemde Merkezçiler, Rusya'nın Almanya, Hindistan ve Çin ile izleyeceği çok yönlü politikaların ve yakın ilişkilerin hayati öneme sahip olduğunu, ayrıca Moskova'nın sınırları boyunca istikrarı sağlama adına ABD ve Avrupa ile işbirliğinin önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın, ABD tarafından jeopolitik olarak kuşatılması tehlikesi de Merkezçiler tarafından sık sık dillendirilmiştir. Merkezci Karaganov, Rusya'nın bütün BDT ülkeleri ile yakın ilişkilerini sürdürmesi ve bu bölgede bir güç temerküzüne gitmesini arzu ederken, Avrupa ve Rusya topraklarındaki istikrarın Rusya'yı Orta Avrupa'ya bağlayan Ukrayna, Kafkasya'daki istikrarın Rusya'yı Güney Kafkasya'ya bağlayan Gürcistan ve Rusya'yı Orta Asya'ya bağlayan Kazakistan ile yakından ilgilenmesinin elzem olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Rusya, Avrasya topraklarındaki istikrarın ve güvenliğin sağlanması durumunun, çıkarlarını en iyi şekilde temsil edeceğine inanmıştır.⁴⁵⁴

Rusya'da liberalleşme hareketleri sonrasında değişim sürecinde memnuniyetsizliğin artması, hızla değişen ortamda Rus halkına yapay bir kimlik ve amaç duygusu uyandıran milliyetçi sloganların yükselişiyle yakından ilişkilidir. Bununla beraber gittikçe artan popüler milliyetçi söylemler, yalnızca iç politik ve

⁴⁵²Prizel, a.g.e., s. 252.

⁴⁵³Arbatov, a.g.e., s. 13.

⁴⁵⁴Prizel, a.g.e., ss. 252-253.

ekonomik reformların sonunu getirmemiş aynı zamanda dış politikada saldırgan bir politikanın oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Aslında politikacıların, uluslararası çıkarları savunmak için başarılı bir dış politikanın hayata geçirilmesi hedefi, çökmüş ekonomiyi yeniden canlandırma girişimlerinden daha gerçekçi ve daha kârlı bir hedeftir.⁴⁵⁵ Dolayısıyla Yeltsin hükümetinin izlediği; ‘gülücük diplomasisi’ ve ‘evet politikası’, Savunma Bakanlığı’nın Batı’ya Rus çıkarlarını “sattığı” iddiası ile saldıran sağ kanadın favori hedefleri haline gelmiştir. Batı ile müzakereler sonucu elde edilen somut, siyasi ve güvenlik getirilerin görünürdeki yokluğundan dolayı, muhalif kanat, bu müzakerelerin Batı’dan sadece kredi ve ekonomik yardım almak için bir taktik olduğu hususunda kanaat getirmiştir.⁴⁵⁶

Rusya’da 1990’larda etkili olan diğer siyasi fikirlerden biri de Rusya’nın “büyük güç” mü olduğuyla alakalıdır.⁴⁵⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi Rus siyasi ortamındaki birçok lider Rusya’nın büyük güç konumunu yeniden kazanmasını savunurken ancak bir azınlık, Rusya’nın eski emperyalist yöntemlerine geri dönmesi fikrini reddetmiştir. 1995 seçimleri sonrasında da Rusya’nın bütün siyasi partileri varsaydıkları “büyüklüğe” dayanan politikaları desteklemekteydi. Daha önce bu ifadeden kaçınan Kozirev (“normal güç” vurgusu yapmıştır) dahi konuşmalarında Rusya’nın ‘büyük bir güç olmaya mecbur olduğu’nu ifade etmiştir. Rus dış politikasında Rus büyüklüğü baskın bir fikir haline gelmiştir. Öyle ki Rus analist Andrey Piontkovski: “*Rusya prensiplerle, ulusal çıkarla ya da şüpheli yaklaşımlarla değil büyüklük görünümü kompleksiyile yönetilmelidir*” ifadesiyle bu fikri vurgulamıştır. Aslında Rus büyüklüğünün restorasyonuna yönelik olan retorik vurgu, Rusya’nın muazzam toprak büyüklüğünün ve doğal kaynakları enginliğinin onun dünya sahnesinde önem ve etki yaratmak için yeterli olacağına dayanmaktaydı. Diğer yandan Rusya’nın bu büyüklüğü nasıl sağlayacağıyla ilgili tartışmalar mevcuttu. Atlantikçilere karşı olanlar, dolayısıyla Batı karşıtı olanlar Rusya’nın büyüklüğünü, Batı’ya karşı olan muhalefeti ve eski Sovyet ülkeleri ile meşru çıkarları bağlamında değerlendirmekteydi. Güçlü merkezi yapıya

⁴⁵⁵Alexander V. Kozhemiakin, “Democratization and Foreign Policy Change: The Case of the Russian Federation”, *Review of International Studies*, C. 23, S. 1, 1997, s. 67.

⁴⁵⁶Arbatov, a.g.e., s. 21.

⁴⁵⁷Light, “Foreign Policy Thinking”, ss. 80-81.

vurgu yapan bu gruba göre, Rusya'nın büyük güç olma ülküsü, kendi bireysel çıkarlarını tanımlayabilmesi ve buna uygun hareket etmesi ile paraleldi.⁴⁵⁸

Atlantikçi politikalarıyla Rusya'nın Batı yönlü politikalar izlemesinin öncüsü olan Kozirev 1996 yılı ocak ayında görevini Primakov'a bırakmak zorunda kalmıştır. Kozirev, görevden çektirilmesinin nedenini "Bosna Savaşı sırasında Rus çıkarlarını Batı karşısında koruyamaması ve Sırlara gereken desteği vermemesi" gibi faktörlerin etkili olduğunu iddia etmiştir. Kozirev daha sonra ise Yeltsin'in, kendisi yerine Primakov'u göreve getirmesinin nedenini, reform karşıtı muhalefeti sakinleştirmek için verdiği bir ödün olarak görmüştür.⁴⁵⁹

Kozirev'in halefi Primakov, pragmatik ve realist bir politika ekseninde Rusya'nın "kalıcı dostları değil kalıcı çıkarları olduğunu" iddia ederek Palmerston⁴⁶⁰'un ünlü söylevini Rus dış politikasına uyarlamaya çalışmıştır.⁴⁶¹ Primakov'a göre Rusya'nın ulusal çıkarlarının güvende olması; istikrarın sağlanması, toprak bütünlüğünün korunması, eski Sovyet coğrafyasındaki vatandaşların haklarının korunması, çatışmaların sonlandırılması ve BDT ile bütünleşilmesi gibi önemli konularla paralel seyretmiştir.⁴⁶²

Primakov döneminde Rus dış politikasında Rusya'nın uluslararası sistemde çok kutupluluğun geliştirilmesine yönelik olarak örgütlenmesi gerektiği yönünde bir fikir birliği mevcuttu. Rusya'nın Batılı güçlerle doğal bir ortaklığı yoktu. Rusya jeopolitiğin gerçekleri çerçevesinde rakip büyük güçlerin rekabet politikaları hususunda temkinli bir dış ve güvenlik politikası izlemekteydi. Primakov'un göreve gelmesi, devletçilerin (derjavnik) devlet güvenlik bürokrasisi içinde daha etkin olmasına zemin hazırlamıştır. Primakov, revizyonist duruşuyla, pragmatik bir realist politika izlemeye gayret etmiştir.⁴⁶³

⁴⁵⁸Nichole Jackson, *Russian Foreign Policy and the CIS*, London: Routledge, 2003, s. 31.

⁴⁵⁹Hakan Güneş, "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Çeyrek Yüzyılı", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, ed. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Emler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, s. 475.

⁴⁶⁰1784-1865 yılları arasında İngiltere Başbakanlığı ve Dışişleri görevinde bulunmuş ünlü devlet adamı

⁴⁶¹Lomagin, a.g.e, s. 126.

⁴⁶²Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 40.

⁴⁶³Toal, a.g.e, s. 86.

Primakov'un dış politikada izlediği "pragmatizm" adlı ilkesi Rusya'nın dostlarını Rusya'ya karşı yabancılaştırmış ve Rusya'nın geleneksel niyetlerinden şüphelenen rakiplerini haklı çıkarmıştır. Bu dönemde dış politika, "kaderci bir ikiliğe" mahkûm olmuş ve iki düzeyde faaliyet göstermiştir: Rusya'nın gerçekten istediği dış politika ve yapmak zorunda kaldığı dış politika. Bu gerilimli dış politika, tutarsızlık ve muğlaklığın göze çarptığı bir ortamın yaşanmasına neden olmuştur. Primakov'un sıfır-toplam pragmatizmi, aşırı bir anti-Batılı Sovyetizm anlayışının vurgulandığı, Soğuk Savaş siyaseti ve dengelemenin şifrelerini barındıran oldukça geleneksel bir realist politikaya dayanmaktaydı. Bu geleneksel realizm politikasında Primakov uluslararası politikanın rekabetçi görünümünü yönetmek için çok kutuplu bir politikanın araçlarını kullanmıştır.⁴⁶⁴ Primakov, çok kutuplu dünyada objektif çıkar birliğinin olduğu geniş alanların varlığına dikkat çekerken, Rusya'nın dikkate alınması gereken büyük bir güç olduğunu sıklıkla dillendirmiştir.⁴⁶⁵

Primakov döneminde Moskova'nın realist ve pragmatik bir politikanın sonucu olan çok kutuplu tezi, doğrudan kavgacı bir yapıyı ifade etmemektedir. Çok kutuplu dış politikada uluslararası sistemde ABD ile yeni bir Soğuk Savaş ya da Rusya hegemonyasında bir yapı öngörülmemektedir. Çok kutupluluğun esas amacı, savunmacı bir pozisyona dayanmakta ve ABD'nin, uluslararası sistemdeki hegemonyasına direnmek, Rus çıkarlarını etkileyen tek taraflı eylemleri Rusya'ya dikte etmesine izin vermemektir. Böylece Moskova, Rusya gibi büyük bir gücü ABD'nin küçük ortağı haline getirmemeyi amaçlamaktaydı.⁴⁶⁶ Bu doğrultuda özellikle Avrasya coğrafyasında ABD'ye karşı etnik bir güç olmak ve ABD'yi dengelemek için Çin, İran ve Türkiye gibi bölgesel güçlerle ekonomik-politik ağırlıklı ilişkiler kurma fikri bu Primakov döneminde Rus dış politikasına yön vermiştir. Örneğin 1997'de Çin ve Rusya arasında "Çok Kutuplu Dünyanın Oluşumu" ile ilgili bir bildirgenin imzalanması, ABD'ye alternatif bir oluşum yaratma amacı taşımıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴Richard Sakwa, "New Cold War' or Twenty Years' Crisis?" *Russia and International Politics*, *International Affairs*, C. 84, S. 2, 2008, s. 242.

⁴⁶⁵Primakov, a.g.e., s. 8.

⁴⁶⁶Thomas Ambrosio, *Challenging America's Global Preeminence: Russia's Quest for Multipolarity*, United Kingdom: Ashgate Publishing, 2005, ss. 1-2.

⁴⁶⁷İsmayıl, a.g.e, s. 11.

Güç merkezlerinin dengesizleştiği bir ortamda çok kutupluluk sisteminin güvenlik ve istikrarı sağlama adına önemli olduğunu belirten Primakov, çok kutupluluğun küreselleşmenin belirli bir aşaması üzerinde yükseldiğini ve bu durumun sadece farklı merkezlerin karşılıklı bağımlılığını arttırmakla kalmayacağını aynı zamanda ekonomik bilimsel ve teknolojik izolasyon şartlarına son vereceğini ileri sürmektedir. Ayrıca Primakov'a göre devletlerarası düzeyde gerçekleşen entegrasyon süreçleri modern dünyada merkezlerin artmasına katkıda bulunmakta ve çok kutuplu bir yapıya yardım ederken, özel girişimin uluslararasılaşması da bu merkezleri birbirine bağlamaktadır.⁴⁶⁸

Primakov'un göreve gelir gelmez izlediği dış politikayı 'alternatifler politikası' olarak adlandıran Selezneva, bu politikanın Batı'ya karşı düşmanlık yerine, Batı'ya alternatif adımların önerildiği bir politika olduğunu ileri sürmüştür. 1990'lı yılların sonuna doğru Primakov, izlediği politikanın felsefi arka planını birtakım iç ve dış etkenlerden dolayı Avrasyacılığa dayandırmıştır. Bunun iki nedeni mevcuttu: Birincisi, şok terapi ile ülke ekonomisinin reforme edilmesi amaçlanmış fakat bu proje başarısız olmuştu. 1992'de başlayan ekonomik kriz, Ağustos 1998'de rublenin ciddi değer kaybetmesiyle çok daha şiddetli bir hal almıştır. Zaten yaşam standardı düşük olan halk daha da kötü bir duruma düşmüştür. İkincisi Batı'nın NATO genişlemesi ve eski Yugoslavya'da uluslararası hukuku dikkate almadan Ortodoks Sırlara karşı gerçekleştirdiği Kosova askeri müdahalesi (1999) gibi bazı adımlar halkın milliyetçilere verdiği desteği arttırmıştır. Halk, Batı'nın bu adımlarıyla bencil ve saldırgan olduğunu ve Batı'nın Rusya'nın "doğal düşmanı" olduğunu gösterdiğini dillendirmeye başlamıştır. Dolayısıyla Batı ile Rusya arasındaki Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonraki olumlu ilişkiler tersine dönmüş ve bu da Rusya'nın davranışlarına yansımıştır.⁴⁶⁹

4.3. Yeni Avrasyacılar, Milliyetçiler ve Neo-Komünistler

1990'larda Rus dış politikasını analiz etmede yapılan çalışmalar esasen Atlantikçiler ve Avrasyacılar şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz

⁴⁶⁸Primakov, a.g.e., ss. 23, 25.

⁴⁶⁹Ludmilla Selezneva, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism" *Realignments in Russian Foreign Policy*, ed. Rick Fawn, London: Frank Cass, 2003, ss. 15-16.

Merkezciler grubu da çoğu zaman Avrasyacılar olarak adlandırılmaktadır. Farklı gruptaki Avrasyacıların içinde Milliyetçi ve Neo-Komünistler gibi farklı projeler de mevcuttur. Bu bölümde Avrasyacılar içinde de gösterilen Milliyetçiler ve Neo-Komünistlere değinildikten sonra 1990'ların ikinci yarısında Rus dış politikasında etkili olan Avrasyacılık ülküsü analiz edilecektir.

Rusya'da Atlantikçilerin ve Merkezçilerin dış politikaya ilişkin yaklaşımlarını analiz ettikten sonra Rusya'da Yeni Avrasyacılık düşüncesi altındaki farklı gruplara da değinmek Rusya'nın bölgesel ve küresel politikalarını anlamlandırma adına yararlı olacaktır. Atlantikçilerin "realist" olmayan ve çoğu zaman birbiriyle çelişen söylem ve pratikleri bir süre sonra Avrasyacılar olarak adlandırılan bu grubun ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Atlantikçiler her ne kadar iktidarda görünseler de 1992 sonrasında Rus siyasi yaşamında nüfuzlarını kaybetmişler ve farklı gruplardaki Avrasyacılar özellikle dış politikada etkili olmuştur. Atlantikçilerden farklı düşünen Avrasyacıların söylemlerinde radikal unsurlar daha baskındır. Avrasyacıların artan gücü ve nüfuzu, Rusya'da artan milliyetçi talepleri tekellerine almalarından kaynaklanmıştır. Bu yüzden Avrasyacılar dış politikada "ulusal kimliği" milliyetçi bir yorumla yapılandırarak halkın desteğini sürekli kılmak istemişlerdir.⁴⁷⁰

Rusya'daki dış politika evrimini inceleyen Andrey Kortunov, Rus siyaseti içinde belirli bir entelektüel grubunun diğer fikirlere ya da görüşlere kaydığı şeklindeki gözlemlerini şöyle belirtmiştir: "*Liberaller, pragmatist ya da merkezci; pragmatistler ise milliyetçi oldular.*" Rus siyasetinin üç ana paradigmadan belki de en karmaşık ve farklı olanı Avrasyacılar'dır.⁴⁷¹ Yeni Avrasyacılık bir ideoloji ve siyasi hareket olarak yavaş

⁴⁷⁰Dağı, a.g.e., ss.157-158.

⁴⁷¹Prusyalı doğa bilimci Alexander Von Humboldt, "Avrasya" terimi ilk kez tarafından 1849 yılında "Kosmos" adlı eserinde kullanmıştır. Günümüzdeki coğrafyacılar 'Avrasya kıtası' adında bir kıtanın varlığını kabul etmemekte ve özellikle Batılı bilim insanları bu kavramı kullanmaktadırlar. Aslında Avrupa böyle yaparak kendini, Barbar Asya'dan ayrı göstermeye/ayırmaya çalışmaktadır. Avrasyacılığın temeli ise 1921 yılında Rusya'dan göç eden Peter Savitski önderliğindeki dört bilim insanının, 'Doğuya Doğru Çıkış-Önceden Hissedilenler ve Hadiseler: Avrasyacıların Bir Tasdiki' adlı ünlü kitabında atılmıştır. İşyar'a göre, Avrasyacılığın klasik teorisini şöyle özetleyebiliriz: 'Rusya ne Avrupalı ne de Asyalı'dır; kendine has bir dünyadır' (Ö. Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013, s. 1,13). Peter Savitski'nin bu eserinde vurguladığı Avrasyacılık fikri, bütün Slavların kültürel birliğini vurgulamaktan ziyade güney ve doğu bölgeleri üzerinde yoğunlaşmış ve Avrasya'nın Ortodoks ve Müslüman nüfuslarını bir araya getirme hayallerini ortaya koymuştur. Avrasyacılık, Sovyet sonrası dünyaya, 1990 yılında kurulan ve 1993 yılında kapatıldıktan sonra adını Yarın (Zafra)'ya çeviren muhalif gazetesi Gün (Den) sayfalarında ilk kez ortaya çıkmıştır. O zamandan beri sekiz yıl boyunca, editörlük yapan Aleksandr Prokhanov ve eski yardımcısı Aleksandr Dugin, Avrasyacılık düşüncesini, Rusya'nın sağ ve solcu politikacılarının

yavaş ortaya çıkmıştır. Bu düşünce, Sovyet yanlılarının (Rusya Federasyonu Komünist Partisi-KPRF, Rusya Komünist İşçi Partisi-RKRP, “Çalışan Rusya” hareketi), marjinal monarşizmin ve muğlak milliyetçi akımının (Rusya Liberal Demokratik Partisi-LDPR) ve Sovyet sonrası yurtsever hareketinin ana akımlarından biri haline gelmiştir.⁴⁷² Bu hareketler içinde monarşistler, Rus Ortodoks kilisesinin önemli kesimleri, faşistler, Stalinist yapıdaki radikal komünistlere kadar birçok farklı görüş bulunmaktaydı. Farklılıklara rağmen bu görüşler, Rusya’nın tarihteki yorumu ve uluslararası sistem içindeki yeri hususunda temel bir uzlaşmaya varmışlardır.⁴⁷³

Devletlerarası çatışmaların kaçınılmaz olduğunu ileri süren yeni Avrasyacılar, büyük devlet olma vasfını yitiren Rusya’nın yeniden büyük güç olmasını arzu etmektedirler. Özellikle yeni Avrasyacılar Batı ile ve özellikle ABD ile ilişkilerin sürdürülmesine karşı çıkmakta ve ABD’yi Rusya karşısında öteki olarak görmekte ve tehdit unsuru olarak kabul etmektedirler. Bununla beraber ABD’nin güdümünde olan uluslararası ve bölgesel örgütlere üye olunması fikrine de karşı çıkmışlardır.⁴⁷⁴ Avrasyacılar özellikle Rusya’nın “özel-liği”, Batı’nın “ötekiliği”, Rusya’nın imparatorluk vizyonu ve kimliği, jeopolitik merkezliği ve tehdit algılamaları gibi konularda benzer fikirlere sahiptirler. Burada dış politika çok farklı gibi görülen siyasi grupları bir araya getirmekte ve onları “benzeştiren” bir görev üstlenmektedir.⁴⁷⁵ Avrasyacılığın düşüncel arka planı, Rus kültürünün, dünya kültürleri arasında Batı ve Doğu kültürünün eşsiz bir bileşimi olduğunu, dolayısıyla Rusya hem Batı’ya hem de Doğu’ya ait olmakla beraber, gerçek anlamda ne Batı ne de Doğu kültürü olduğu anlayışına dayanmaktadır.⁴⁷⁶

Daha çok jeopolitik bir anlam taşıyan Avrasyacılık, coğrafyaya dayalı bir kimlik arayışı peşindedir. Bu düşünceye göre Rusya’nın özgünlüğünü onun coğrafi yapısı/konumuyla ilişkilendirilerek açıklanabilir. Buna göre, Asya ile Avrupa arasında

fikirlerinden memnun olmayanları bir araya getirmede önemli bir etken olarak kullanmıştır (Charles Clover, “Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics”, *Foreign Affairs*, C. 78, S. 2, 1999, s. 10).

⁴⁷²Aleksandr Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi: Avrasya*, çev. Erdem Ergen, Ankara: Kaynak Yayınları, 2017, s. 31.

⁴⁷³Prizel, a.g.e., s. 255.; Eltchaninoff, a.g.e., s. 97.

⁴⁷⁴Efegil, a.g.e., s. 394.

⁴⁷⁵Dağı, a.g.e., s.158.

⁴⁷⁶Dugin, a.g.e., 19.

yer alan ve Avrasya olarak adlandırılan bölgede gelişen Rus kültürün özgünlüğü, bu bölgenin coğrafi yapısına dayanmaktadır. Dolayısıyla Rusya, her durumda bu özgünlüğün kaynağı olan coğrafi bütünlüğü korumak zorundadır. Özetle jeopolitik anlam taşıyan Avrasyacılıkta Avrupa ile Asya arasında bir köprü olan Rusya, bu bağlamda Avrasya'nın bizatihi kendisi olarak görülmektedir.⁴⁷⁷ Avrasyacılara göre coğrafi alan halkların kültürünü ve ulusal tarihini etkilerken, her halk belli bir coğrafi alanda gelişerek kendi ulusal, ahlaki, yasal, dinsel, ayinsel, iktisadi ve siyasi şekillerini elde etmektedir. Bu bağlamda coğrafyaya dayalı kimlik ortaya çıkmaktadır.⁴⁷⁸ Bununla beraber Avrasyacılığı coğrafi anlamda iki perspektifte ele almak mümkündür: Bölgesel anlamda yakın çevre doktrininin işlevsellendirilmesi çabaları, küresel anlamda ise Asya, Afrika ve Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde özel politikaların izlenmesi gibi dinamiklere dayanmaktadır.⁴⁷⁹ Yeni Avrasyacıların geniş tahliline geçmeden önce komünist ve milliyetçilerin dış ve güvenlik politikalarına değinmek gerekmektedir.

Batılı “burjuva” ögesini Sovyet komünist sistemi içine dahil eden ve Rus emperyalist milliyetçiliğini, revize edilmiş ideolojinin özü olarak öne çıkaran⁴⁸⁰ Gennadiy Züganov liderliğindeki Rusya'nın sol Komünist Partisi ve Vladimir Jirinovski liderliğindeki sağcı Liberal Demokrat Parti, 1993 ve 1995 parlamento seçimlerinde başarılı sonuçlar alan 1991-96 döneminde en büyük, en etkili komünist ve milliyetçi siyasi gruptu.⁴⁸¹ Bu grupta, Rusya'nın, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında önemli bir güç olması hususunda bir uzlaşma hakimken, bu etkinliğinin sınırları konusunda önemli bir ayrım söz konusudur. Komünist Parti Başkanı Züganov⁴⁸² önderliğindeki komünistler,

⁴⁷⁷Sezgin Kaya, “Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 4, S. 4, 2010, s. 63.

⁴⁷⁸Ömer Göksel, İşyar “Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Y. 7, S. 25, 2003-04, s.183.

⁴⁷⁹Büyükkakıncı, a.g.e., s.149.

⁴⁸⁰Hosking, a.g.e., s. 823.

⁴⁸¹Jackson, a.g.e., s. 40.

⁴⁸²Züganov'a göre, Gorbaçov ve Yeltsin Rusya'yı Batılı güçlere satmış ve bu güçler, geçmişte önemli bir rakibi olan Rusya'yı ham madde sağlayan zayıf bir ülkeye dönüştürmeye ve onu hem askeri hem de ruhani anlamda zayıflatmaya hazırlanmaktaydı (Gennady Zyuganov, *My Russia: The Political Autobiography of Gennady Zyuganov*, ed. Vadim Medish, New York: M. E. Sharpe, 1997, ss. 9-15). Züganov, Rusya'nın Batı'dan gelen kötülük, ahlaksızlık ve militarizmin yayılmasını durdurmak ve üstün Rus (ve Slav) kültürünün yaygınlaştırılması için eşsiz bir konumda bulunduğunu belirtmiştir. Rusya'yı, “ABD'nin hegemonik eğilimleriyle çatışan çıkarları olan Avrasya kıtasal bloğunun eksen ve ana siperi olarak” olarak tasvir etmiştir. Ayrıca O, Rusya'nın geleceğini Komünist geçmişine güçlü bağları olan çok uluslu, laik ve büyük bir güç olarak tasavvur etmiştir. Bu nedenle, komünizmin sona ermesiyle Züganov yeni bir misyonu ya da ‘Rus fikri’ni ikame etmeye çalışmıştır. O, eski birliğin Moskova'nın ‘Üçüncü Roma’ olarak yeniden dirilişine yol açacak bir ‘büyük güç’ (derjeva) olarak yeniden kurulması gerektiğini savunmuştur. Bu

Rusya'nın etkinlik alanının Eski Sovyet coğrafyası ile sınırlandırırken, önemli Rus jeopolitikçilerden Aleksandr Dugin⁴⁸³ ve Liberal Demokrat Parti (LDP) Başkanı aşırı ulusçu Jirinovski⁴⁸⁴, nin etkili olduğu diğer görüşlere göre Rusya'nın etkinliği eski Sovyet coğrafyası ile sınırlı kalmamalı ve Rusya sıcak denizlere inmelidir. Rusya ancak bu durumda jeopolitik açıdan “yetkin” olabilir.⁴⁸⁵ Rusya'nın sıcak denizlere açılmasının yolu ise Ukrayna'dan geçmektedir. Rusya Kırım'a müdahalede bulunarak bölgede nüfuz kurma adına ve sıcak denizlere açılmada önemli bir avantaj elde etmiştir.

Jirinovski başta olmak üzere yandaşlarının yer aldığı “Neo-faşist gruplar”, Rus İmparatorluğu'nun restorasyonu ve genişletilmesi ülküsünü ana amaçları olarak ilan etmiştir.⁴⁸⁶ LDP ve yurttaşlar hareketi, Rus İmparatorluğu'nun ve Rusya'nın süper güç rolünün yeniden canlanması amacına komünizm öncülüğünde değil, Rus ulusçuluğuna bağlı kalmakla ulaşabilir fikrini savunmuşlardır. Bu düşünce, Rus Ortodoks dininin anti-semitizmin güçlü bir köktenci yorumuna dayanmaktadır. Batı karşıtı Sovyetler Birliği'nin

fikirler Züganov'u eski komünist amaçlardan ziyade ‘sağlıklı pragmatizm’ olarak adlandırdığı yeni bir dış politika önermeye yöneltmiştir (Jackson, a.g.e., s. 41). Nitekim sertlik yanlısı politikaları savunan geleneksel komünist doktrine benzeyen her şeyi bıraktığını belirten bir jeopolitik manifesto olan “Zafer Coğrafyası” adlı eseri yayınlamıştır. Züganov, eserinde ‘Jeopolitiğin kelimenin tam anlamıyla kapıyı çaldığı ve bu nosyonu göz ardı etmenin sadece bir hata değil, bir suç olacağı bir çağda yaşıyoruz.’ ifadesiyle, jeopolitikaya önem verdiğini ortaya koymuştur (Clover, a.g.e., ss. 9-10).

⁴⁸³Dugin, Rus Genelkurmay Askeri Akademisi'nin yardımcılarıyla yazdığı ‘Jeopolitik Temeller: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği’ adlı kitabıyla Avrasyacı hareketin merkezinde yer almıştır. Dugin, Mackinder'in, kara ve deniz güçleri arasındaki jeopolitik karşıtlık durumu bir adım daha ileri götürerek, iki dünyanın, sadece stratejik tahakkümler tarafından değil aynı zamanda, kültürel olarak da birbirine karşıt bir şekilde yönetildiğini ileri sürmektedir. Dugin'e göre, kara ve deniz arasındaki düşmanlık, Doğu-Batı bölünmesine paralel olarak hüküm sürmektedir. Kara güçleri kapalı oldukları için daha gelenekselci olurken, deniz güçleri de daha açık oldukları için doğal olarak liberaldir. (Clover, a.g.e., s.11.); (Graham Smith, “The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, C. 24, S. 4, 1999, s. 483).

⁴⁸⁴Aşırı milliyetçiliğiyle bilinen LDP Başkanı Jirinovski, önceliğine Rus halkını yerleştirmiştir. Jirinovski önderliğindeki LDP'nin asıl hedefi, Rusya'nın tasavvur ettiği sınırlarının kapsamı değişse de en azından Sovyet sınırları içindeki Rus İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasıdır. Devlet, politikadaki en büyük değer olarak ulus ile mücadele içindedir; fakat Rusya'nın kalkınmasında aktif rol alan unsur halktan –burada ‘natsiya’ (millet) kavramı yerine milliyetçiliği vurgulayan ‘narod’ (halk) kavramı tercih edilmiş- ziyade Jirinovski'nin liderliğindeki (hayalindeki) devlettir (ağırlıklı olarak ordu). Bununla beraber Jirinovski, Rusya'da valilikleri (guberniya) bölen bir diktatörlüğü savunmuştur. Jirinovski'nin yakın çevreye yaklaşımı, yurtdışındaki Ruslar arasında kendi kendini organize etmenin teşvik edilmesinden ziyade, saldırgan ve yayılmacı jeopolitiktir. Jirinovski, Züganov gibi, geçmiş mağlubiyetleri ve küçük düşürmeleri telafi etme güdüsünden ilham almış ve bunu da şu sözleriyle belirtmiştir: ‘Yeterince acı çektik. Artık başkalarına acı çektirmeliyiz’ (Alan Ingram, “A Nation Split into Fragments: The Congress of Russian Communities and Russian Nationalist Ideology”, *Europe-Asia Studies*, C. 51, S. 4, 1999, s. 701.); (Jackson, a.g.e., s. 43).

⁴⁸⁵Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 8. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 13.

⁴⁸⁶Anatoly M. Khazanov, “Ethnic Nationalism in the Russian Federation” *Daedalus*, C. 126, S. 3, 1997, s. 136.

askeri güçle yeniden kurulması gerektiğini ve Ukrayna'ya karşı sert politikalar izlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca Milliyetçiler, Baltık, Kırım, Moldova ve Gürcistan'daki ayrılıkçıları destekleyen milliyetçi söylemlerde bulunmuşlardır. Bu milliyetçi politikacılar Rusya'nın tüm Batı karşıtı rejimlerle ittifakını sürdürmeyi teklif etmekte ve o dönemde Irak, Libya, Kuzey Kore ve Küba üzerindeki Birleşmiş Milletler (BM) yaptırımlarının feshedilmesini beyan etmişlerdir.⁴⁸⁷

Komünist ve milliyetçiler BDT'yi Rusya'nın bir iç sorunu olarak görmekte⁴⁸⁸ ve Rusya'nın etkisi altında olan bu bölgede daha yüksek sesle daha aktif Rus varlığını savunmaktadırlar.⁴⁸⁹ Milliyetçilerin takındığı bu fikir veya düşünceler çalışmamızın omurgasını oluşturan Ukrayna (Kırım) müdahalesi (2013) üzerinde de uygulanmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla Avrasyacılık fikriyatında BDT ülkeleri içinde Ukrayna özellikle önemli bir yer teşkil etmektedir. Brzezinski'ye göre, Ukrayna olmaksızın Rusya'nın Avrasyacılık üzerine temellendirilmiş yayılcı yeniden yapılanma varlığını sürdürümez ve Rusya'nın bölgede söz sahibi olabilmek için kurabileceği Ukraynasız yapılanma daha çok "Asyalılaştırılmış" ve Avrupa'dan daha uzak Rusya anlamına gelmekteydi.⁴⁹⁰

Slav-Ortodoks işbirliği çerçevesinde Batılı ülkelerin Sırbistan'a yönelik politikalarını da eleştiren Jirinovski ve yandaşları Rusya'nın büyük bir güç olabilmesi için güçlü ve modern bir ordu ile savunma sanayisine sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca LDP, eski Sovyet geçmişini olumlu referansla anmakta ve eski rejim, bu bakımdan merkezileşmiş bir devlet prototipi olarak milliyetçiler için farklı bir yer tutmaktadır.⁴⁹¹ Jirinovski önderliğindeki milliyetçiler eski devlet prototipini gerçekleştirmeyi kendilerine minimalist dış politika hedefi olarak belirlemişlerdir. Bu ülküyü başarmanın yolu, eski cumhuriyetleri "yeni bir Rusya" haline getirmek, denizaşırı yardımları sona erdirerek, askeri dönüşümleri durdurarak, silah satışlarını sürdürerek ve yakın çevredeki Ruslara yardım etmekten geçmekteydi. Milliyetçilere göre Sovyet sonrası alandaki çatışmaların temel nedeni de güçlü Rus askeri varlığının yoksunluğu ve

⁴⁸⁷Arbatov, a.g.e., s.14.

⁴⁸⁸Prizel,a.g.e., s. 249.

⁴⁸⁹Kubicek, "Russian Foreign Policy and the West", s. 556,

⁴⁹⁰Brzezinski, a.g.e., ss. 161.

⁴⁹¹Büyükakıncı, a.g.e., s. 155.

aşırı İslam'ın yükselişinden kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla Rusya bu çatışmalara son vermek istiyorsa söz konusu askeri yönden güçlü kalmalı ve BDT'ye üye ülkeler üzerinde söz sahibi olmalıdır. ⁴⁹²

Rus düşünce yapısında ortaya çıkan diğer bir görüş ise “Neo-Slavofil” olarak adlandırılan gruptur. Stalin sonrası dönemde Kruşçev döneminde oluşan kısmi özgürlük ortamında ortaya çıkan bu grup, Batıcılığın ve Marksist revizyonizmin yanı sıra, Rus karakterinin olumlu yönlerini ön plana çıkarmıştır. Neo-Slavofiller de öncülleri Slavofiller gibi, Rus halkının patriarşik⁴⁹³, muhafazakâr, devrim karşıtı, komünal hayat yanlısı, koyu dindar ve güçlü aile bağları ve yaşamı olan insanlardan oluştuğuna inanmış ve bu özelliklerin komünist devrimle meydana gelen ortamda kaybolmaya başladığını ileri sürmüşlerdir. Marksizm'e savaş açan Neo-Slavofiller, Sovyetler Birliği döneminde Marksizm'in yol açtığı yıkımların Batı'dan destek alarak telafi edilemeyeceğini düşünmüşlerdir. Öte yandan Neo-Slavofiller'in Batı'ya karşı fikirleri, Slavofiller'e nazaran daha ılımlıdır ve bu grubun kendi içinde de Hristiyan temelli yaklaşımlardan şovenist ırkçılığa kadar farklı eğilimlerin olduğu görülmektedir.⁴⁹⁴

Neo-Slavofiller, komünizmi eleştirisini, baskıcı merkezi bir yönetimin varlığı ya da demokrasinin eksikliği gibi gerekçelere dayandırmamışlardır. Örneğin Soljenitsin'e göre Sovyet sistemi otoriter olduğu için değil, halkın moral özgürlüğünü reddettiği için iyi bir yönetim değildir. Rusya, yeni siyasi yapılar geliştirirken ve kendisini manevi ve kültürel olarak yeniden şekillendirirken güçlü, otoriter bir devlet olarak varlığını korumaya devam etmelidir. Diğer yandan Soljinetsin, açık bir şekilde komünist ekonomik sistemi de hedef almamıştır. Bilakis, merkezi ekonominin Rusya'nın Batı endüstrisini taklit etmesiyle daha da kötüleştiğini, ekonomik reformların Rusya'yı daha da yozlaştırdığını düşünmektedir.⁴⁹⁵

Neo-Slavofillerin birçoğu emperyalizmin rasyonalitesi olan Mesihçi düşünceye karşı çıkmaktadırlar. Soljinetsin özellikle 1990 yılında, birçok milliyetçi tarafından savunulan emperyalizmi desteklememiş, bağımsızlıklarını Moskova'dan ilan etmek

⁴⁹²Jackson, a.g.e., s. 42.

⁴⁹³Erkek otoritesine dayanan bir tür toplumsal örgütlenme düzeni.

⁴⁹⁴Kaya, İşyar a.g.e, ss. 41-42.

⁴⁹⁵Judith Devlin, *Slavophiles and Commissars: Enemies of Democracy in Modern Russia*, Great Britain: Macmillan Press, 1999, ss. 66- 67.

isteyen cumhuriyetlerin bunu yapmakta serbest olması gerektiğini savunmuştur. Rusya'nın diğer devletlere karşı müdahaleci bir yaklaşım içinde hareket etmemesini önermiştir. Soljenitsin'e göre isteyen her cumhuriyet birlikten ayırabilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Temelde Rus Devleti, Rusya, Belarus ve Ukrayna'dan ve özellikle de Rusların yoğunlaştığı Kazakistan bölgelerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla diğer cumhuriyetler Rusya'nın sırtındaki birer kambur olup Rusya'nın bu ülkelere bağımsızlık vermesi Rusya'nın yararınaydı.⁴⁹⁶ Diğer yandan önemli bir Slav ulusçusu olan Aleksander Soljenitsin, Rusya'nın imparatorluk kamburundan kurtulması gerektiğini ve kendi sınırlarına çekilmesini olumlu bulduğunu, bu takdirde Rusya'nın doğal kaynakları ve yetenekli halkı sayesinde kendine çeki düzen verip hızla kalkınacağını belirtmiştir. Her zaman Rusya'ya muhtaç olan diğer cumhuriyetlerin ise kendiliğinden Rusya'nın kapısını çalacağını iddia etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Rus entelektüelleri arasında kimisi hegemonyaya dönüşü ve ulusal sınırların genişlemesini önerirken, milliyetçi Soljenitsin ise Rusya için milli kimlik oluşumunun Slavik öz içinde yattığını öne sürmüş ve 1990'lı yılların başında etkili söylemleriyle dikkat çekmiştir.⁴⁹⁷

Rusya Federasyonu dönemindeki yeni Avrasyacı paradigmanın, beyaz (aşırı muhafazakârların) ve kızıl (komünistlerin) bir araya gelerek kendi aralarındaki geniş bir medeniyet projesi temelinde yeniden dönüştürdüğünü ifade eden Dugin ise Slavofiller⁴⁹⁸,

⁴⁹⁶a.g.e, s. 69.

⁴⁹⁷Purtaş, a.g.e., s. 59.

⁴⁹⁸Slavofil terimi, Rusya'nın batılılaşmasına karşı çıkan ve 'gerçek Hristiyan devleti'ne ve Petro öncesi Rus yaşamına geri dönülmesini arzulayan muhafazakâr entelektüel grubu tanımlamak için kullanılmıştır. Slavofilizm 1830'ların sonunda bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmıştır (İdil Tunçer Kılavuz, "Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 34, 2017, s. 208). Rusya'da milliyetçiliği ateşleyen önemli figür, 1830'lu yıllarda Rus İmparatorluğu'nun Eğitim Bakanı olan Sergey Uvarov'dur. Uvarov, Rus milli kimliğini ortaya koyarken: mutlakiyet, Ortodoksluk ve milliyet üçlemesine özel bir önem vermiştir. İlk iki unsur Rus İmparatorluğu'nun geleneksel işaretleriyken üçüncü unsur ise yeni dönemin yükselen milliyetçiliğine verilmiş bir ödün olarak görülmüştür. Uvarov'un "milliyeti" genel bir kavram değil, özellikle Rus milliyetiydi. Uvarov, bu üç ilkenin Rusya'nın kendine özgü kişiliğini biçimlendirdiğini ve sadece Rusya'ya ait olduğunu belirtmiştir. Bu milliyet sadece Rusları, Ukraynalıları ve Belarusları kapsamaktaydı (Serhii Plokhyy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, New York: Basic Books, 2015, s. 153). Slavofiller, Rusya'nın kendi özünde aslında demokrasiyi farklı bir şekilde sürdürdüğü, Batılı kurumlar tarafından bunun kırılıp bozulmaması gerektiğini dolayısıyla Rusya'nın kendi kurum ve kültürünün, gelecek için çok önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Öte yandan Slavofilizm'in sonradan milliyetçiliğe dönüşmüş şekli de Panslavizm'dir. Hem Slavofiller hem de Panslavcılar, Batı Avrupa ile aralarındaki temel farkın ekonomik olmasından ziyade kültürel boyutta olduğunu belirtmişlerdir. Panslavcılar, Slavofil düşünceden hareketle insanlığın geleceğini otoriter bir yapıda görmektedirler. Slavofiller, devleti zorunlu şer olarak görürken, Avrasyacılar ise güçlü devlete güven duymaktadırlar. Rus olmanın temelini Ortodoksluğun ruh verdiği Slav kültürünü koyan Slavofillere karşı, Avrasyacılar ise Rus kültürüne Slav ve Turan unsurları koymaktadır (Meşdi

Baticılar, sağ ve sol kanat, komünist ve muhafazakârların geçmişte söz konusu projeyi başaramadıklarını iddia etmektedir.⁴⁹⁹ Slavcılar, Batı'nın Rusya üzerindeki nüfuzunun, kendilerine özgü karakterlerini bozduğuna, Rusya'nın izlemesi gereken kendi "özel yolu" olduğuna inanmakta ve ülkelerinin "benzersizliğini"⁵⁰⁰ her fırsatta yüceltmektedirler. Bu paradigmayı savunanlar, özel bir "Ortodoks" ya da "Avrasya" uygarlığının varlığını destekleyen, Rusya'yı dünyanın geri kalan kısmıyla farklılaştıran her şeye sahip çıkmaktadırlar.⁵⁰¹ Öte yandan yeni Avrasyacılar, Slavofil ve Panslavistler'in Avrupa değerlerinin Rusya üzerindeki olumsuz etkileri olduğu tezine kısmen katılmakla beraber, Rus kimliğinin sadece Slavlardan oluştuğu fikrine de karşı çıkmaktadırlar. Avrasyacılar için kültürel değerler daha önemli bir yere sahipken Slavlık kavramı daha az anlamlıdır. Çünkü Lehler ve Çekler de Slav olmalarına rağmen kültürel bağlamda kendilerini farklı bir dünyaya, Batı'ya ait hissetmektedirler.⁵⁰² Dolayısıyla sadece Slavlar dâhilinde olan Rus kimliği fikri, komşularını ürkütmesi ve endişeye sevk etmesinden dolayı Rusya'nın büyük güç olmasında engel olmaktadır.

Dugin, 1990'larda etkili olan "liberal ve Sovyet-Çarçı"⁵⁰³ olarak adlandırdığı Rus fikirleri arasında yaşanan tartışmaları, Rus halkı ve tarihi itibarıyla birer açmaz olarak adlandırmaktadır. Liberal düşüncede, genelde Rusların milli özelliklerinin, "tarihin sonu" ve "küresel piyasa" çağında gittikçe silinmesini öngörürken, Sovyet-Çarçı görüş de aslında Rusları zamanla çöküşe götüren tarihi biçim ve yapılar üzerinde millet ve devleti

İsmayılov, *Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma-Türkiye ve Rusya Örneği*, Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2011, ss. 34-37).

⁴⁹⁹Clover, a.g.e., s. 10.

⁵⁰⁰ Avrasyacılar kendilerini ifade ederken Batı'yı özellikle ABD'yi öteki ve kendilerini (Rusya'yı) özel bir toplum olarak zihinde tasarlamışlardır. Onlara göre, Aslında Rusya ve ABD'nin, 'tarihte "Amerika istisnacılığı ve "Rus benzersizliği" nosyonu ile benzer dönüşümlerden geçtiği görülmektedir. Rus benzersizliğinin özelliği, Slavofillerin ve Avrasyacıların felsefi okulları tarafından 19. yüzyılda Rus Avrasyacılığı tanımıyla önemli bir yer edinmişti. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan Amerikan istisnacılığı ve Rus benzersizliği yorumu birbirine paralel olarak değişime uğramıştır. İstisnacı Amerikalı anlayışı, geleneksel bir anti-sömürgeci ya da dinsel karakterden, "muazzam gücü (nükleer, askeri, mali, ekonomik) ve demokrasiye sahip olan olağanüstü süper güç olarak Amerika" nosyonuna dönüşmüştür. 18 ve 19. yüzyıllarda Avrasyalı istisnacılığına dayanan Rus jeopolitik, dinsel ve kültürel olduğu ise 20. yüzyılda, "sosyalist toplum modelinde benzersiz bir süper güç olarak Sovyetler Birliği'nin istisnacı Sovyet ideolojisine dönüştürülmüştür ve komünizmin küresel ideolojik etkisi ve iktidarın izdüşümü" (nükleer, askeri, ideolojik) sınırlarının çok ötesine yayılmıştır (Nikitin, a.g.e., ss. 8-9).

⁵⁰¹Kagarlitsky, a.g.e., ss. 4-5.

⁵⁰²İsmayılov, a.g.e., s.38.

⁵⁰³Dugin'in 'Sovyet-Çarçı' olarak adlandırdığı proje 'milli-vatansever muhalefet' olarak bilinen gruptan oluşmuştur. Aslında bu muhalefet ne sadece milli ne de sadece vatansever gruplardan oluşmaktadır. "Kızıl-Beyaz" bir nitelikte: devletçi Komünistlerin (çoğunlukla katı Marksist- Leninist dogmadan sapanlar) ve Ortodoks-monarşik Çarlık tipi devletçilik taraflarından oluşmaktadır.

yeniden eski durumuna getirme konusunda çabalamaktadır. Reformcuların, liberal ve ‘birleşik muhalefet’in Sovyet-Çarcılık yönleri arasında özel ideolojik düşünce bağlamında üçüncü bir yola zorunlu olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yöntem ne uzlaşmacılık ne de ikisi arasındaki “orta nokta” olmalıdır. Rus politikasında içinden çıkılmaz olan “ya liberaller ya da muhalefet” adlı dual zıt yapıyı kıracak şekilde tamamen geleceği tasarlayan bir plan arzu edilmelidir.⁵⁰⁴

Uluslararası sistem çözümlemesinde çok kutupluluk perspektifini kullanan yeni Avrasyacı paradigmaya göre devlet aygıtının güçlendirilmesi şarttır ve bu kapsamda merkezi politikaların genelleştirilmesi bu paradigmanın iç boyutunu oluşturmaktadır.⁵⁰⁵ Rus jeopolitik söyleminde kilit bir kavram olan Avrasya terimi, Rusya’yı, Avrupa ve Asya kıtaları arasında kültürel ve jeopolitik bağlamda bir köprü vazifesi üstlenen bir coğrafya olarak tasavvur etmiştir.⁵⁰⁶ Jeopolitiğe çok sık vurgu yapan Avrasyacılar, Avrasya kıtasında dominant bir Rusya görmeyi öngörmekteydi. Avrasyacılığın stratejik hedeflerinin merkezinde Rusya’nın bir süper güç olarak küresel statü elde etmesi, alan kontrolü sağlaması ve bölgesel hegemonluk elde etme hedefleri yer almaktaydı. 1996’dan itibaren Rusya’da gerek Yeltsin gerekse Primakov bu söylevleri sık sık yinelemiştir.⁵⁰⁷ Avrasyacıların bölgesel hegemon olma arzusu ileride ele alacağımız Putin döneminde de devam etmiştir. Rasyonalist bir aktör olan Rusya’nın bu politikası aslında Mearsheimer’in “büyük devletlerin bölgesel hegemon olma arzusundadır” yaklaşımıyla da uyumluluk göstermektedir.

Yeni Avrasyacılar, Batı’ya karşı tek yönlü, teslimiyetçi ve seçeneksiz bir dış politikadan ziyade, ulusal çıkarlarının maksimizasyonunu amaçlayan ve devlet tarafından belirlenen “tekil” ama çok “seçenekli” bir dış politikanın esas alınmasını savunmaktadırlar. Ulusal çıkar kavramının dış politikanın temeli olduğuna vurgu yapan Avrasyacılar, dış politik söylemlerinde siyasi çoğulculuk, demokrasi ve insan hakları gibi değerleri Batılı değerler olarak görüp dışlamaktadırlar. Sovyetler Birliği’nin yıkılması sürecinden ders çıkarıp Batı’dan gelebilecek komplolara hazırlıklı olma konusunda dikkat çekmektedirler. Dolayısıyla “dağılma psikozu” Avrasyacıların dış politik

⁵⁰⁴Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, ss. 18-19.

⁵⁰⁵Büyükakıncı, a.g.e., “s.150.

⁵⁰⁶Smith, a.g.e., s. 493.

⁵⁰⁷Purtaş, a.g.e., s. 167.

anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Avrasyacılar göre dünya politikasına hâkim olan temel düşünce ve duygu, güç ve kudreti sağlama arzusuna dayanmaktadır.⁵⁰⁸

Rusya'nın bu "dağılma psikozu"ndan kurtulmak için "imparatorluğun toparlanması" gerektiğini ifade eden Dugin, bu hedefin, Rusya için bağımsız devlet gibi var olmasının ve daha da önemlisi bağımsız kıtada bağımsız bir devlet olarak yaşamını sürdürmesinin teminatı ve vazgeçilmez şartlarından biri olarak görmektedir. Dugin imparatorluğun toparlanma sürecinin yol haritasını da şöyle ifade etmektedir.⁵⁰⁹

Rusya'nın jeopolitik ve stratejik egemenliği için gereken, sadece kaybedilen yakın çevrenin yeniden kazanılması ve Doğu Avrupa ülkeleri ile müttefiklik ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi değil, aynı zamanda kıtasal Batı (öncelikle, Amerika güdümlü NATO'nun Atlantikçi himayeciliğinden kurtulmaya meyleden Fransız-Alman Bloku) ve kıtasal Doğu (İran, Hindistan ve Japonya) devletlerinin Avrasya stratejik blokuna dâhil edilmesidir.

Dugin'in yukarıda belirttiği ve Rusya'nın hedeflediği stratejik blokların nedeni, Rusya'nın Batı'dan algıladığı tehdit algısıdır. Dolayısıyla bu durum Rusya'yı yeni müttefikler arayışına yönlendirmiştir. Böylece Rusya jeopolitik ittifaklar yoluyla tehdidi dengeleme amacı gütmüştür. İzlenen bu politika, 1990'lı yıllarda egemen olan, Rusya'nın "çok kutuplu dış politika" tezinin bir sonucu olarak da görülebilir. Esasında Rusya çok kutuplu dış politika tezini 1990'lı yılların ikinci yarısında sürdürürken Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte daha rekabetçi bir politika izlemiştir. Dolayısıyla Rusya'nın uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan olay ya da olguların bir sonucu olarak aşağıda Thorun'un da belirttiği üzere uluslararası konumu, rolü ve başlıca çıkarları bağlamında farklı reaksiyonlar göstermiştir.

Tablo 1. Uluslararası İlişkilerin Doğası ve Rusya'nın Değişen Konumu ve Fikirleri

	Uluslararası İlişkilerin Doğası	Rusya'nın kimliği, uluslararası konumu, rolü ve başlıca çıkarları.
Liberal fikirler (1992-1993/1994)	İlimli- Sıfır toplamlı olmayan oyun, çıkarlara ve faydaya dayalı işbirliği	Rusya, Batılı kurumlara, demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş için Batı

⁵⁰⁸İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, ss. 52-53.

⁵⁰⁹Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s.10

		desteğine yönelen “normal” bir güçtür; Rusya artık özel bir misyona sahiptir
Jeopolitik realizm (1993-1994-2000)	Rekabetçi- Devletler, etki alanını genişletmek ve ABD'nin büyük bir tehdit olarak algılanan tek taraflılığa yönelik eğilimlerine karşı rekabet etmektedir.	Kendine has ulusal çıkarları olan Avrasyalı büyük bir güç olarak Rusya, (büyük güç olma iddiasında) uluslararası konumunu maddi güç eksikliğini telafi etmenin bir aracı olarak görmektedir.
Pragmatik jeoekonomik realizm (2000-2004)	Rekabetçi- Devletler, ekonomik gücün giderek daha önemli bir rol oynayacağı karşılıklı bağımlılığa dayalı bir dünyada rekabet etmektedir.	Ekonomik gücü ve sorumluluk sahibi dış politika davranışları nedeniyle ve tarihi geçmişi gibi maddi etkenlerle büyük bir güç olan Rusya, orta vadede, konumunu bir büyük güç olarak savunmak için ekonomik gücünü uluslararası nüfuzla dönüştürmeyi amaçlamaktadır.
Kültürel jeostratejik realizm (2004-2007)	Rekabetçi- Devletler, değer sistemi, ekonomik etki, nüfuz alanı için rekabet etmektedirler.	Rusya eşsiz geleneğe sahip büyük bir güç olarak, ekonomik ve askeri yeteneklerinin olumlu değerlendirilerek kendisini bağımsız bir büyük güç olarak kabul ettirmeyi hedeflemektedir.

Kaynak: Christian Thorun, *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008, s.49.

Thorun'un, Tablo 1'de de belirttiği üzere Rus karar alıcılarının, Sovyetler Birliği dağıldıktan hemen sonra Marksist-Leninist çizgiyi terk ederek özellikle Batı ile ilişkileri geliştirmeleri adına liberal fikirler ekseninde hareket ettikleri görülmüştür. 1990'lı yılların ortalarında ve sonuna doğru ise realist bir perspektifte gücün maksimize edilmesine ve jeopolitiğe dayalı söylemlere dayanan politikalar izlenmiştir. Rusya'nın ilk yıllarındaki “normal güç” vurgusu değişen uluslararası politikasının da etkisiyle “büyük güç” söylemine dönüşmüştür. Bununla beraber Rusya'nın Putin'le beraber gücünü arttırmasıyla nüfuzunu arttırması da paralellik göstermektedir ve bu durum Rusya'ya hem

bölgede hem de küresel bağlamda bir saygınlık kazandırmıştır. Ayrıca Thorun'un Tablo 1'de realist perspektifte değerlendirdiği Rus dış ve güvenlik politikası Putin'in üçüncü dönemiyle birlikte saldırgan realizme doğru evrilmiştir. Putin dönemi Rusya'nın bu politikasına ilerleyen kısımlarda değinilecektir.

Thorun, Rus dış politikasının Kozirev dönemi sonrası görevi devralan Primakov dönemindeki değişimin abartılmaması gerektiği belirterek farklı bir hipotez ortaya atmıştır ve bunu doğrulamaya çalışmıştır.⁵¹⁰ Thorun, aslında Rusya'nın büyük güç konumu ve çok kutupluluğu hedefleyen politikalarının 1990'lı yılların ilk yarısında da görüldüğünü iddia etmiştir. Ona göre Primakov yeni söylemlerden ziyade sadece uluslararası sonuçları vurgulamış ve Primakov döneminde Rusya uluslararası sistemde Avrasyalı bir güç olarak tanınması konusunda sık sık söylemlerde bulunmuştur.⁵¹¹

5. Rusya Federasyonu'nun 1990'lardaki Askeri Doktrini, Güvenlik Konsepti ve Bunların Dış Politikaya Yansımaları

Sovyetler Birliği Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu nükleer gücü ve muazzam boyutlardaki askeri kaynaklarıyla ABD'ye rakip olan ve rakiplerini ürküten büyük bir güçtü. Sovyetler Birliği özellikle müttefiklerine yönelik gerçekleştirdiği silah ihracatıyla da ön plana çıkmış ve bu yönde ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Askeri ve güvenlik anlamında ön plana çıkan bu büyük güç bu kapasitesiyle bünyesinde bulundurduğu devletler üzerinde de bir baskı ve korku uyandırmış ve gerçekleştirdiği müdahalelerle de yakın komşularına Sovyet ideolojisini yaymak ve devam ettirmek istemiştir. Sovyetler Birliği özellikle güvenlik konularında kapalı bir toplum olduğu için devletlerin bu ülkenin ne yapacağını kestirmesi çok zordu. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya ilan ettiği askeri doktrini ve güvenlik politikalarıyla Sovyet sonrası alana önemli mesajlar vermiştir. Rusya Federasyonu'nun askeri doktrinine geçmeden önce Sovyetler Birliği'nin son dönemlerindeki güvenlik politikasına değinmek Rusya'nın uluslararası arenada izlediği güvenlik politikalarını anlamlandırmada yol gösterici olacaktır.

Soğuk Savaş'ın son evresinde (1970'lerin ortasından 1980'lerin ortasına kadar) Sovyetler Birliği'nin jeopolitik alanı, ABD ve Çin tarafından kontrol edilen ya da korunan

⁵¹⁰Thorun, a.g.e., s. 46.

⁵¹¹a.g.e., ss. 46-47.

topraklarla doğrudan sınırlanmıştı. Bu nedenle, Sovyet silahlı kuvvetleri, belirli stratejik askeri amaç ve hedeflere ulaşmak için mevzilenmiş veya görevlendirilmişti. Bu hedef ve amaçlar şunlardı: diğer dört nükleer gücün herhangi bir birleşiminden meydana gelebilecek küresel nükleer savaşta yıkımı sınırlamak; Avrupa ve Uzak Doğu'da büyük ölçekli ya da çok yönlü hareket alanı olan savaşlarda galip gelmek ve son olarak stratejik Üçüncü Dünya ülkelerini (örneğin Afganistan) desteklemek için alt-bölgesel operasyonları yürütebilmektir.⁵¹²

1980'lerin başında askeri bütçesi neredeyse ABD ile eşit olan Sovyetler Birliği muazzam askeri kaynaklara sahipken, görece kendi içinde daha istikrarlı bir yapıya sahipti. Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya Federasyonu ise 1990'lı yıllarda iç politikada ciddi istikrarsızlık, dış etkilere karşı savunmasızlık, ayrılıkçı grupların birbirleriyle ya da Rusya ile gergin veya açık silahlı çatışmalarının varlığı gibi sorunlarla boğuşmuştur. Bununla beraber Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasındaki asıl sınırlar sembolik olup, Rusya, yasadışı göç ve kitlesel kaçakçılık faaliyetlerine maruz kalmaktaydı. Diğer yandan Rusya Federasyonu savunma üretim miktarı (çıktısı) 1980'lere göre 10-20 kat arasında daha da küçülmüştür.⁵¹³ Görüldüğü gibi Sovyetler Birliği'nin ardılı Rusya Federasyonu'nun geçiş dönemindeki sancılı süreci güvenlik ve savunma başta olmak üzere; ekonomik, kültürel ve sosyal gibi birçok alanda derinden hissedilmiştir. Bu durum Rusya'yı ister istemez yeniden bir yapılanma sürecine itmiştir.

Rus ulusal güvenlik politikasına göre devlet, hedeflerine ulaşmak için askeri, diplomatik, hukuk (hem ulusal hem de uluslararası), bilgi, ekonomik ve diğer araçlara sahiptir. Bu araçlar, Rusya'nın politik veya büyük stratejileri çerçevesinde ulusal güvenlik konseptinde yer almıştır. Rus karar vericileri, uluslararası, askeri, ekonomik, sosyal, çevresel ve bilgi alanlarındaki güvenliği garanti altına alma hususunda farklı dönemlerde konseptler ve doktrinler adı altında belgelerler oluşturmuştur. Bu belgelerden en önemli ikisi, Rus Dış Politikası Konsepti ve Rus Askeri Doktrini'dir. Rus ulusal güvenlik konseptinde belirtilen güvenlik politikası, iç ve dış tehditlere karşı ulusal

⁵¹²Alexei G. Arbatov, *The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya*, The Marshall Center Papers, S. 2, 2000, s. 4.

⁵¹³a.g.e. ss. 4-5.

güvenliğin korunmasını ifade ederken, dış politika ise dış politika konseptinde belgelenen, Rusya'nın, devletler ve uluslararası örgütler gibi uluslararası arenadaki aktörlerle ilişkileri idame ettirme hususunu kapsamaktaydı. Askeri doktrinde belirtilen askeri politika; savaş, çatışmalar, krizler ve bunların önlenmesi, saldırganlığın bastırılması ve caydırılması, silahlı kuvvetlerin hazırlığı, nüfus ve ekonomi gibi devletin hayati çıkarlarının güvence altına alınmasını içeren birtakım önlemlerden oluşmaktaydı.⁵¹⁴

Rus karar alıcıları, Nisan 1993'te Başkanlık kararnamesi ile Dış Politika Konsepti, 2 Kasım 1993'te ise Askeri Doktrin onaylanmıştır. Uzun denebilecek bir aradan sonra 17 Aralık 1997 Başkanlık kararı ile Ulusal Güvenlik Konseptini onaylanmıştır. 29 Eylül 1999'da ise Savunma Bakanlığı tarafından yeni taslak Askeri Doktrin ve son olarak 5 Ekim 1999'da Rus Güvenlik Konseyi tarafından taslak Ulusal Güvenlik Konsepti kabul edilmiştir.⁵¹⁵

Rusya, uluslararası arenada söz sahibi ve güçlü bir ülke olabilmek için 1990'lı ve 2000'li yıllarda değişen parametrelere bağlı olarak çıkarları ölçüsünde farklı hedefler belirlemiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında ekonomik ve sosyal anlamda bir krizle boğuşan Rusya aşağıda Thorun'un belirttiği üzere normal büyük güç olmayı hedeflerken, 1990'lı yılların ikinci yarısında Avrasyalı büyük güç olabilme hedefiyle çok kutuplu politikaları benimsemiştir. Putin ise ilk döneminde iç ve dış politikada ekonomik, politik ve sosyal krizlerle boğuşan ülkeyi toparlamak için çabalarken ikinci dönemde de ekonomik gelişmelerin de etkisiyle bağımsız büyük bir güç olmayı hedeflemiştir.

Tablo 2. Rusya'nın Büyük Güç Statüsündeki Kaynaklarındaki ve Esas Çıkarlarını Tanımlamasındaki Değişimler

	Normal büyük güç (1992-1993/94)	Avrasyalı büyük güç (1993/94-2000)	Sorumluluk sahibi büyük güç (2000-2004)	Bağımsız büyük güç (2004-2007)
--	--	---	--	---------------------------------------

⁵¹⁴Marcel De Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond*, London: Routledge Publishing, 2010, s. 5.

⁵¹⁵Marcel De Haas, "Russia's Military Doctrine Development (2000-10)", ed. Stephen J. Blank, *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine*, US: Strategic Studies Institute, March 2011, s. 4.

Temel aldığı hususlar	Sivil, tarihsel, demokratik yeterliliği	Nükleer cephaneliği, coğrafi konumu, uluslararası nüfuzu	Geleneksel niteliğine ek olarak ekonomik gücü, sorumluluk sahibi ve öngörülebilir dış politika davranışı	Ekonomik güç, askeri kudret, nükleer cephanelik, Rusya'nın benzersizliği ve uluslararası nüfuzu
Esas çıkarları	Batı ile ortaklık veya müttefiklik ilişkisi kurmak	Rusya'yı bir Avrasyalı güç olarak kabul ettirmek	Rusya'yı sorumluluk sahibi bir güç olarak tesis etmek	Rusya'yı bağımsız bir güç olarak tanıtmak

Kaynak: Christian Thorun, *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008, s.39.

Rusya'nın büyük güç olma, komşu devletler üzerinde nüfuz kurma arzusu en sıkıntılı ve buhranlı dönemlerinde dahi devam etmiştir. Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da sürekli yakın çevresi üzerinde kontrol sağlamak ve söz sahibi olma adına müdahaleci eylemlerde bulunmuş ve bu eylemlerini büyük güç olmanın bir gereği olarak görmüştür. Öyle ki 1990'lı yılların ilk yarısında Rusya güçsüz bir durumdayken; askeri, ekonomik ve sosyal anlamda kötü bir dönem geçirmesine rağmen, dış politika konsepti ve askeri doktrininde büyük güç olma söylemlerini sürdürmüştür.

Thorun'un, Tablo 2'de de belirttiği üzere karar alıcılar, 1994'ten 2007'ye kadar Rusya'yı sürekli büyük bir güç olarak algılamış, büyüklük kavramına vurgu yapmıştır. Büyüklüğün kaynakları ve uluslararası politikadaki sonuçları dönemlere göre değişmiştir. Bu değişikliğin görülmesinde iç ve dış etkenler çok etkili olmuştur. Daha önceki kısımlarda da vurguladığımız gibi Rusya kuruluş yıllarında Batı ile entegre olmak adına önemli tavizler vermişti. Bu durum iç politikada muhalefetin tepkisini çekince karar alıcılar özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında sık sık "büyük güç" söylemine atıfta bulunularak jeopolitik eksenli Avrasyacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Thorun'un tablosunda belirtmediği önemli olgulardan biri uluslararası politikadaki değişimlerdir. Özellikle ABD önderliğindeki NATO'nun genişlemeci politikaları Rusya'nın Avrasyacı kimliğini pekiştirmiştir. Medvedev ve Putin'in üçüncü döneminde de Rusya'nın merkezi bir güç olarak dünya politikasında belirleyici olma arzusu devam etmiştir.

Rusya'nın büyük güç olma adına kapsamlı bir güvenlik politikası oluşturma süreci 1990'ların sonuna kadar sürmüştür. Rusya'nın bu sürecinin bu kadar çok uzamasının nedeni, yürütmenin ve özellikle de Başkan Yeltsin'in, güvenlik belgelerinin, Sovyet sonrası alan için bir bütün olarak veya münhasıran Rusya için hazırlanmasının gerekip gerekmediği konusundaki tereddütlü yaklaşımıydı. İkincisi, seçkin Rus güvenlik sınıfı arasında, dış ve güvenlik politikalarında hangi yolun izleneceği hususunda süregelen yoğun tartışmalı sürecin varlığıydı. Üçüncüsü, özellikle Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Rus Güvenlik Konseyi'nin de yer aldığı güvenlik organlarının kendi aralarındaki güç mücadelesiydi. Dördüncüsü, 1992-1997 döneminde, ulusal çapta istikrarsızlık (1994-66 yılları arasındaki ilk Çeçen savaşı, yürütme ve yasama arasındaki 1993 uyuşmazlığı) ile BDT içerisinde (örneğin, Tacikistan, Gürcistan ve Moldova'daki iç savaşlar) ve Balkanlar'daki olay ve çatışmalardan dolayı güvenlik politikası oluşturma süreci sekteye uğramıştır. Seçkin güvenlik sınıfı ve güvenlik organları arasında mutabakat sağlandıktan ve ulusal/uluslararası koşullar az ya da çok dengelendikten sonra nihayet 1990'ların sonunda ikinci bir ulusal güvenlik konsepti hazırlanabilmiştir.⁵¹⁶

Yakın çevresinde birçok bölgede yaşanan çatışma ve iç savaş problemlerine de müdahale etmek zorunda kalan Rusya bu bağlamda 1990'larda, Sovyet sonrası alanda “barışı destekleme” veya “barış yaratma” adında (Rusya'nın ifadesiyle barışı koruma ya da barışı uygulamak için kolaylık sağlamak amacıyla), bir dizi askeri ilkeler geliştirmiştir. Rusya, Transdinyester, Moldova, Abhazya, Güney Osetya ve Tacikistan'da görülen çeşitli bölgesel çatışmalara askeri müdahalede bulunmuştur. Moskova, Tacikistan hariç⁵¹⁷ bu bölgelere kısa bir süreliğine askeri operasyon düzenlemiştir. Başlangıçta bu çatışmalardaki Rus askeri varlığı politize edilmişti. Rus askerlerinin buradaki varlığı, bu bölgede serbest kalan “alanı” değişken politikalarla doldurmak üzerinedir. Zamanla Rus kuvvetlerinin bu bölgelerde kullanımı daha düzenli ve sınırlı bir hal almıştır. Bununla

⁵¹⁶De Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond*, s. 6.

⁵¹⁷Rusya'nın Tacikistan'da askeri güç kullanması, BDT ihtilafında Rus askeri müdahaleleri arasında bir örnek bir olay olarak özellikle dikkati çekmiştir. Çünkü Rus askeri güçleri, ülkede on yıldan fazla askeri müdahalenin seyri boyunca farklı dönemlerde çeşitli karmaşık roller oynamıştır (Bkz. Lynch, a.g.e, ss.150-172). Rus birlikleri 2000 yılında, 1992'den beri Tacikistan'da konuşlandırılmış olan BDT barış gücünün yerini almıştır. 2005 yılında ülkede barış sağlanınca Rus birlikleri geri çekilmiş ve Tacik-Afgan ve Tacik-Çin sınır denetimin sorumluluğunu Tacik ordusuna bırakmıştır. Bu durum Rusların buradaki varlıklarına tamamen son verdiği anlamına gelmiyordu. Çünkü Ruslar ayrıldıktan sonra da Tacikistan'da birçok bölgede askeri üs kurmuşlardır (D'Encausses, *İki Dünya Arasında Rusya*, s. 105).

beraber Rus birliklerinin “donmuş ihtilaf” bölgelerinde devam eden mevzilenmesi barışı korumadan çok barışı uygulamayı temsil etmekteydi.⁵¹⁸

Söz konusu bölgelerdeki askeri operasyonları daha önce de bahsettiğimiz gibi Rusya, Rus güvenlik çıkarlarını desteklemek, etnik Rusları korumak ve aynı zamanda Rus askerlerinin eski Sovyet devletlerinin bazılarındaki varlığını meşrulaştırmak için bir araç olarak görmekteydi. Rusya'nın bu bölgelerde çeşitli müdahaleleri mevcuttu ve bu müdahalelerin Rus Savunma Bakanlığı tarafından önceden belirlenen bazı ortak özellikleri bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Rusya bölgedeki çatışma ve sorunlara karşı ilk müdahaleyi gerçekleştirmede güçlü bir tercih olarak görülmüştür. Çünkü BDT, askeri açıdan Sovyet dönemi yürürlükte olan Rus askeri meşruiyetini sağlayabilecek bir yapıydı. İkincisi bir ihtilafın görece istikrarlı ya da içinden çıkılmaz bir döneme girmesiyle Rusya muhariplere baskı yaparak ateşkes ilan etmeleri hususunda ordu birliklerini kullanabilme avantajına sahipti. Rusya, statükoyu dondurmak suretiyle, şiddeti bastırmayı başarmış fakat şartların statüko öncesine geri döndürülmesi ve siyasi çözümlere ulaşmak çok daha zordu. Bütün bunlar, 1992–94 yıllarında BDT'de yaşanan çatışmaların çözümü konusunda itirazsız bir şekilde ve kendiliğinden oluşan müdahaleci bir politikaya sürekli bir Rus politik taahhüdünü gerektirmiştir.⁵¹⁹ Görüldüğü üzere yakın çevrede özellikle ihtilafli bölgelerde askeri müdahaleler bakımından aktif rol oynayan Rusya bu güvenlik politikalarını daha sistematik bir hale getirmek bir askeri doktrin hazırlama gereği hissetmiştir.

Yeltsin, Baev'in de aşağıdaki tabloda belirttiği üzere iç politikada etkin ve baskın olabilmek ve ülkede baş gösteren Çeçen Krizi ve diğer krizlerle mücadele edebilmek için ordunun görev ve sorumluluklarında da farklı dönemlerde önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Ancak bu değişiklikler krizleri sonlandırmada başarılı olamamış ve ülkede Putin dönemine kadar ekonomik sıkıntılar ve güvenlik sorunları baş göstermiştir.

⁵¹⁸Roy Allison, “Russia, Regional Conflict, and The Use of Military Power” *The Russian Military: Power And Policy*, Ed. Steven E. Miller, Dmitri Trenin, Cambridge: MIT Press, 2004, ss. 122, 132

⁵¹⁹a.g.e, ss.132-133.

Tablo 3. Yeltsin Döneminde Rus Ordusunun Dönüşümünde Önemli Olan Dört Dönem

Zaman dilimi	Dönüm Noktası	Siyasi Durum	Büyük Krizler	Ordunun Görevi
Ağustos 1991- Aralık 1993	Askeri darbe	Yeltsin rejiminin güçlendirilmesi	Moskova'da çatışma	Geri çekilme, küçülme, uzlaştırma
Ocak 1994-Eylül 1996	Parlamento seçimleri	Yeltsin'in yeniden seçilmesi	Çeçenistan'da savaş	Savaş, barışı koruma
Ekim 1996-Eylül 1999	Çeçenistan'da barış	Tekrar seçilmek için mücadele	Ekonomik küçülme	Yeniden yapılanma, barışı koruma
Ekim 1999- Putin Dönemine kadar	Çeçenistan'ın işgali	Putin rejiminin güçlendirilmesi	Çeçenistan'da savaş	Savaşma, koruyucu güç

Kaynak: Pavel K. Baev, “The Trajectory of the Russian Military: Downsizing, Degeneration, and Defeat”, *The Russian Military: Power and Policy*, ed. Steven E. Miller, Dmitri Trenin, Cambridge: MIT press, 2004, s. 46.

Yeltsin döneminde Rusya'nın hem ülkede hem de yakın çevresinde etkili ve söz sahibi olmak için bir araç olarak gördüğü ordusu, Tablo 3'te de görüldüğü üzere konjonktür çerçevesinde çeşitli yapılanmalardan geçmiştir. Rusya'nın ilk askeri doktrini zorlu süreçler sonrasında kabul edilmiştir. Yeltsin ile parlamento arasındaki ekonomik etkenli rekabet siyasal ve toplumsal bir isyana zemin hazırlamış ve isyan Yeltsin'in emriyle eski Başkan Yardımcısı Rutskoy ve Meclis Başkanı Khasbulatov liderliğindeki ordu birimleri tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır.⁵²⁰ Silahlı kuvvetler, Başkan Yeltsin'in gücünü, tek elde toplaması için çok önemli bir rol oynamış ve böylece Yeltsin bu süreçten galip çıkmıştır.⁵²¹ Başkan Yeltsin'in güç mücadelelerini kazanıp orduyu kendi tarafına çekerek oluşturduğu “akıllı” siyaseti, Rusya'nın askeri yapısının çöküşünü

⁵²⁰Yeltsin'in yasal olarak seçilmiş parlamentoyu orduya verdiği emirle tanklar tarafından bombalaması otoriter bir devlet liderinin yapacağı bir eylemdi. 1993 anayasası hem otokrat hem de demokrat olmaya çalışan bir başkanın aşırı hırslarını cesaretlendirmekle kalmamış; önceki kısımlarda da belirtildiği üzere aynı zamanda oligarşik ve bürokratik seçkinlerin hoşlanacağı bir politik ortam yaratmıştır (Kagarlitsky, a.g.e., s. 481).

⁵²¹Eugene B. Rumer, *The Building Blocks of Russia's Future Military Doctrine*, USA: RAND Corporation, 1994, s. 45

daha da kötüleştiren bir yanıltıcılığa yol açmıştır.⁵²² Nitekim Yeltsin dönemindeki ordu, Çeçenistan Savaşı'nda Tablo 3'te de görüldüğü gibi ciddi şekilde yıpranmıştır.

Bu olayın bir ay sonrasında 2 Kasım 1993'de askeri doktrin⁵²³ kabul edilmiştir. Yeni doktrin,⁵²⁴ siyasi, askeri, askeri-teknik ve ekonomik ilkeler başlıklarından oluşmaktaydı. Doktrinde, Rusya'nın askeri kuvvetlerinin reforme edilmesine dikkat çekilmiş ve temel hedef, 1993'ten 1996'ya kadar Sovyet sonrası alandan askeri birimler çekildikçe silahlı kuvvetleri yeniden yapılandırmak ve azaltmaktır. Yeni bir askeri yapının altyapısının oluşturulmasıyla zorunlu ve gönüllü askerlerden oluşan bir karma ordu sistemi oluşturulması da düşünülen bir diğer konuydu. Doktrinde temel amaç, Rusya Federasyonu'nun güçlü bir devlet yaratmak, sınırları içerisinde ve Sovyet sonrası alanda, iç ve dış siyasi istikrarı korunmasıydı. Doktrin dikkat çeken diğer önemli bir noktası ise Marksist-Leninist fikre özgü uluslararası müdahaleciliğin hiçbir yönünü içermemesiydi. Ayrıca Rusya, doktrinde uluslararası politikada, BDT, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve son olarak BM gibi kurumların yüklediği sorumluluklar çerçevesinde hareket edeceğini vurgulamıştır.⁵²⁵

Doktrinde, Rusya'nın nükleer silahlara ilk başvuran ülke olmayacağı ilkesi reddedilmiştir. Rusya'nın konvansiyonel askeri kapasitesinin, ülkenin güvenliğini ve yaşamsal çıkarlarını korumak için yeterli olmadığı ve konvansiyonel bağlamda güçlenmenin birkaç yıl alacağı ifade edilmiştir. Yeni doktrin, barışı koruma ve barış harekâtı operasyonlarına verilen açık vurgulamanın haricinde, nükleer caydırıcılığın önemini belirtmiş, Rus silahlı kuvvetlerinin bölgesel ve yerel krizlerle başa çıkabilme kapasitesini geliştirmeye ve Sovyet dönemi boyunca karşılaşılan ihtilafları çözebilmeye misyonuna büyük önem vermiştir.⁵²⁶

Rus karar alıcıları, bu askeri doktrinde yakın çevreye de özellikle vurgu yapmıştır. Rusya'ya karşı gelebilecek asıl güvenlik tehdidinin, BDT üyesi devletlerde meydana gelebilecek iç savaş ve çatışmalardan kaynakladığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda

⁵²²Baev, a.g.e., ss. 48-49.

⁵²³Dönemin Dış Politika ve Savunma Politikası Konseyi Başkanı Sergey Karaganov'un liderlik ettiği bu doktrin "Karaganov Doktrini" adıyla da bilinmektedir (Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", s. 206).

⁵²⁴Tam metne ulaşmak için bkz: <https://rusemb.org.uk/press/2029>, (26.02.2018).

⁵²⁵Robert Brannon, *Russian Civil-Military Relations*, England: Ashgate, 2001, ss. 28-29.

⁵²⁶Rumer, a.g.e., ss. 44-45.

Rusya, ulusal çıkarları gereği yakın çevreye büyük önem vermekte ve bu stratejik bölgeyi ulusal güvenlik bölgesi olarak kabul etmektedir. Rusya, bu doktrin ile ulusal çıkarları tehdit edildiği takdirde askeri müdahalede bulunacağını belirtmiştir. Doktrinde, Rusya'nın bu çerçevede Sovyet sonrası alanda askeri üsler bulundurması ve bu bölge üzerinde etkin olmak isteyen büyük güçlerin bölgede nüfuz kurmasını engellemesi gerektiği de belirtilmiştir. Bu doktrinle birlikte Moskova kuruluşunun ilk yıllarındaki ılımlı ve yumuşak politikalarından kopmuş ve daha sert politikalar izleyeceğinin sinyalini vermiştir. Rusya'da Atlantikçiler ve Avrasyacılar arasında yaşanan çatışmanın Avrasyacılar lehine kayması bu doktrin ile meydana gelmiştir.⁵²⁷ Çünkü bu askeri doktrinde en fazla tartışılan konulardan biri olan ve “dış” askeri tehdidin kaynağı olarak görülen konu Rusya dışında yaşayan Rus vatandaşlarının haklarının ve özgürlüklerinin bastırılması konusudur. Bu mesele daha önce de bahsedildiği gibi liberallerle, Rusya'nın büyük güç konumunu yeniden diriltmeyi savunan milliyetçiler arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır.⁵²⁸

1990'lı yılların ilk yarısında etkili olan yakın çevrede yaşayan Rus vatandaşlarının haklarının bastırılması tehdidi, 1990'lı yılların ikinci yarısında değişime uğramıştır. Bu dönemde “Rusya'nın askeri güvenliğinin çıkarlarına zarar veren askeri blokların veya ittifakların genişletilmesi” olarak doktrinde tanımlanan NATO'nun genişlemesi tehlikesi, Rusya için önemli bir güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmıştır.⁵²⁹ Uluslararası sistemden kaynaklı olan NATO'nun genişleme olgusu Rusya'nın güvenlik endişelerini nispeten haklı çıkarmış ve bu askeri örgüt doğuya doğru genişlemiştir.

Askeri doktrinde hiçbir devleti ya da bloku düşman olarak görmeyen Rusya, ulusal çıkarları kapsamında BDT'ye üye devletlerle yapılan antlaşmalar çerçevesinde kolektif güvenlik ve istikrarı sağlama adına gerekli askeri düzenlemeler yapmayı ve önlemler almayı hedeflemiştir. Rusya, ulusal çıkarlarına karşı hareket eden devletleri tehdit ve tehlike olarak görürken çıkarları çatışmayan devletleri ise ortağı olarak kabul etmiştir. Doktrinde önemli olan bir diğer nokta ise Rusya'nın BM vurgusudur. Rusya'nın BM'ye

⁵²⁷İdil Tuncer, “Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, ed. Gencer Özcan, Şule Kut, İstanbul: Boyut Yayınları, 1998, ss. 454-456.

⁵²⁸Spencer D. Bakich, “Toward A New Quality: The Russian Military Doctrine and Eurasian Security” *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*, C.21, S.1, (1996), s.17.

⁵²⁹a.g.e., s.18.

bağlı kalması ve uluslararası sorunların çözümünde BMGK'nin devre dışı bırakılmaması gibi hususlar Rusya için son derece önem taşımaktadır. Bununla birlikte çeşitli hak ve statülerle bağlı olan özerk cumhuriyetlerin statü ve etkilerini sınırlayan bir anayasa taslağı üzerinde çalışılması hususu da doktrinde yer almıştır. Bu doktrinle Rusya özerk cumhuriyetlere gözdağı vererek Moskova'nın isteklerinin kabul edilmemesi durumunda son çare olarak askeri müdahale uygulanabileceği mesajı vermiştir.⁵³⁰

Rusya'nın 1990'ların ilk yarısına doğru iç politikasında toprak bütünlüğünü koruma adına gerçekleştirdiği eylemlerin en önemlisi kuşkusuz ki Rusya için konumu⁵³¹ itibariyle önemli bir yere sahip olan Çeçenistan sorunudur. Çeçenistan başta olmak üzere ayrılıkçı akımların talepleri Rus iç ve dış politikasını derinden ve olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya bir yandan eski Sovyet alanındaki istikrarın korunması konusunda kaygı duyarken diğer yandan iç sorunlarla boğuşmuştur. Rusya'nın Çeçenistan sorunu, bölgedeki komşularıyla ilişkileri de genellikle olumsuz yönde etkilemiştir. 1994-1996 yılları arasında yaşanan ilk Rus-Çeçen savaşı, çok boyutlu bir sorun olarak Yeltsin'in karşısına çıkarken, Ağustos 1999'da başlayan ikinci Savaş ise Putin'in önce Başbakan daha sonra devlet Başkanı sıfatıyla iktidarını pekiştirmesinde kilit rol oynamıştır.⁵³²

Rusya'nın özerk cumhuriyetlere gözdağı verici söylemleri ve Çeçenleri görmezden gelen politikası ve 1994 yılının aralık ayında Çeçen halkının bağımsızlık talepleri sonucunda Rusya-Çeçenistan Savaşı meydana gelmiştir. Rus birlikleri, Çeçenistan'ın başkenti Grozni'de Çeçenler'in göstermiş olduğu şiddetli dirence tamamen hazırlıksız yakalanmıştır.⁵³³ Tablo 3'te de belirtildiği üzere farklı yapılanmalardan geçen

⁵³⁰Ahmet Sapmaz, *Rusya Ferasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksinde Dönüşüm: Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018, ss.37-38.

⁵³¹Çeçenistan'ın konumu, kısmen ekonomik ve stratejik hususlara dayanmaktadır. Stratejik bir dar noktada bulunan Çeçenistan, Kafkasya'nın doğusu ile batısı arasındaki demiryolu ve karayolu trafiğini kontrol etmektedir. Terek nehri boyunca uzanıp doğuda Dağıstan, güneyde Gürcistan, batıda İnguşetya ve kuzeyde Stravropolski bölgesi ile çevrili olan Çeçenistan, Rusya için kesinlikle hayati öneme sahip bir bağlantıdır. Ülkenin kalbine doğru giden alternatif bir güzergahın ve petrol boru hattının olmaması, Çeçenistan'ın stratejik önemini hiç olmadığı kadar artırmaktadır (P. L. Dash, "Chechnya: War Has No End", *Economic and Political Weekly*, C. 35, S. 18, 2000, s. 1518).

⁵³²Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", s. 202.

⁵³³Yeltsin, ordu birliklerinin Çeçenistan'ı yenemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde ulusal güvenlik şefi olan Aleksander Lebed'e Çeçen Genel Kurmay Başkanı olan Aslan Maşadov'la görüşmesi talimatını vermiştir. Bu görüşme sonucunda Maşadov'la Ağustos 1996'da bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda Rusya, birliklerini, cumhuriyetin statüsü konusunda 5 yıllık bir moratoryum karşılığında Çeçenistan'dan çekmeyi kabul etmiştir. Pratikte Çeçenistan fiilen bağımsız olmuş ve kendisini bir İslam cumhuriyetine dönüştürmek için çabalamıştır. Rusya birkaç yıllığına ABD ile eşit

Rus ordusunun reforme edilmesi kapsamında Rus Savunma Bakanı Graçev'in savaş öncesi orduyu yeniden yapılandırma fikri uygulamaya geçememiş ve Rusya'nın Çeçen isyanını bastırmakta ne kadar aciz bir durumda olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ne askeri reform ne de Çeçen savaşı Yeltsin için çok da mühim değildi. Yeltsin'e göre 1996 Başkanlık seçimlerinin kazanılması her şeyden daha önemliydi. Seçimi kazanan Yeltsin Çeçenistan savaşı sonrasında da “zafer” kazandığını iddia etmişti. Yeltsin'in başta ordudaki seçkin sınıfın sadakatini kazanmak için, daha sonra ise Çeçen Savaşı dolayısıyla ertelediği “askeri reform” kavramı da böylece o dönemde güvenilirliğini yitirmiş oldu.⁵³⁴ Çeçenistan Savaşı'nda ordu zafiyetinin farkında olan Rusya, askeri bir reform hazırlanması hususundaki hedefini tekrar ortaya atmış ve başta askeri reform olmak üzere diğer güvenlik konuları Rusya'nın 17 Aralık 1997'de kabul edilen Rus ulusal güvenlik konseptinde⁵³⁵ gündeme gelmiştir.

Uzun uğraşlar sonucunda ancak 1997'de onaylanan Rus Ulusal Güvenlik Konsepti'ni değerlendirecek olursak; bu belge, Rus karar vericilerini, Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni koşullarına göre yönlendirmeyi amaçlayan, bir dizi iç ve dış politika hedefleri belirleyen önemli bir belgeydi. Konseptte, Rus ulusal çıkarlarının yanı sıra ülkenin güvenliğine yönelik başlıca tehditleri özetlenmiş ve Rusya'nın devlet olma durumu ve jeopolitik konumunu güçlendirmeyi amaçlayan bir takım iç ve dış politika hedefleri belirlenmiştir. Konsept, “dünyayı çok kutuplu olana yeniden şekillendirme” gibi büyük amaçlara atıfta bulunarak, siyasi, ekonomik, sosyal, askeri, teknolojik, ekolojik, bilgi gibi iç ve dış tehditlere karşı mevcut kaynak ve fırsatları göz önünde bulundurarak birey, toplum ve devletin güvenliğinin sağlanmasında devlet stratejisi ve hedeflerin kabul edildiği görüşleri yansıtan siyasi bir dokümandı. Askeri reformun temeli olarak kullanılması için bir kılavuz olması amaçlanan bu belgede, Rusya'nın hangi tür silahlı güçlere sahip olması gerektiği ve ne tür çatışmalar için hazırlanması gerektiği açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁵³⁶

bir süper güç olduğunu iddia etse de kendisine bağlı küçük bir devletin kendisinden ayrılma çabalarını önleyemediğini göstermiştir (Geoffrey Hosking, a.g.e., s. 837).

⁵³⁴Baev, a.g.e., ss. 51-52.

⁵³⁵1997 Rus ulusal güvenlik konsepti tam metni için bkz: <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html>, (10.12.2018)

⁵³⁶Brannon, a.g.e., s.30.

Askeri ve bürokratik kanadın üzerinde konsensus sağladığı reformda, yakın gelecekte Rusya'nın fiili veya muhtemel tehditlere karşı savunma kapasitesini sürdürmesini ve bunu yaparken de ulusal ekonomiye aşırı yüklenmemesi gerektiği ortaya konmuştur. Mevcut zorunlu askerlik sisteminden, modern silahları kullanıldığı ve yeni savaş türleri ile mücadele etmek için daha küçük gönüllü profesyonel bir silahlı kuvvete geçişin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Rusya'nın, silahlı kuvvetlerini küresel veya büyük ölçekli uzun süreli nükleer ve konvansiyonel savaşlar yerine çok daha kısa sürede hazırlanabileceği yerel ve bölgesel savaşlara uygun olarak yeniden düzenlemesi hedeflenmiştir.⁵³⁷

Konsepte, Rusya'nın büyük çaplı saldırganlık tehdidiyle karşı karşıya olmadığı ve ülkenin pek çok zayıflatıcı iç sorunla karşı karşıya kalması nedeniyle güvenlik konusundaki en büyük tehdidin artık içsel olduğu belirtilmiştir. Bu durum, önceki kavram ve doktrinlerden ayrılan ve ilk kez belirtilen bir sorundu. Konseptte iç tehditler ile birlikte, uluslararası dinamiklerden kaynaklanan bir dizi tehlike tespit edilmiştir. Bunlar arasında: yabancı ülkelerin, Rusya'nın uluslararası pozisyonunu zayıflatmak veya toprak bütünlüğüne karşı meydan okumak için kullandığı toprak iddiaları; iç sorunları kullanma girişimleri, ülkenin yakın çevresinde yerel çatışmalar ve askeri yapılaşmayı. Bir diğer sorun da daha önceki askeri doktrinde de dillendirilen BDT ülkelerinden kaynaklanan kitlesel göç sorunuydu. Kitle imha silahlarının artması, uluslararası terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı ve yabancı istihbarat servislerinin artan faaliyetleri Rusya için diğer önemli tehdit veya tehlikelerdi. Bundan dolayı Rusya, nükleer silahların yayılmasını önleme, çatışma çözümü, uluslararası terörizmle mücadele ve çevre sorunları gibi alanlarda birçok devletle ortak güvenlik çıkarlarını paylaşmıştır.⁵³⁸

Konsepte, nükleer silahları ilk kullanma ilkesi reddedilmiş ve konsept, konvansiyonel silahlara ilişkin olarak, dünyanın önde gelen devletlerinin silahlı kuvvetleri ile rekabeti sürdürmek için çaba sarf eden bir "gerçekçi caydırma"⁵³⁹ stratejisi

⁵³⁷Alexei G. Arbatov, "Military Reform in Russia: Dilemmas, Obstacles, and Prospects", *International Security*, C. 22, S. 4 (1998), ss. 85-86.

⁵³⁸Brannon, s.31.

⁵³⁹Rusya, "gerçekçi caydırma" stratejisi ile kriz ve çatışmayı önleme operasyonlarında askeri yöntemler dışında (diplomatik, ekonomik) yöntemlere öncelik vermeyi amaçlamaktadır. Fakat Rus ulusal çıkarlarıyla uyuşmayan tehlikeler karşısında Rus hükümeti asimetrik karşılık esası kapsamında tek taraflı kuvvet kullanma hakkını saklı tutmaktadır (Sait Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya Federasyonu Güvenlik ve Savunma Anlayışı", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 2 S. 3, 2009, s. 81).

ilan etmiştir. Konsept, 1990'lı yılların başında Sovyet sonrası alanda ihtilaflı bölgelerde faaliyete başlayan uluslararası barışı koruma misyonlarına katılımının Rusya'nın sınırları dışında nüfuzunu sürdürme aracı olarak öneminin altını çizmiştir. Ayrıca Rus karar alıcıları, savaş ve silahlı çatışmaların önlenmesinde Rusya'nın politik, ekonomik ve diğer askeri olmayan araçları kullanmayı tercih edeceğini de ilan etmiştir. Ancak Rusya'nın ulusal çıkarlarını savunmak için hala yeterli askeri güce ihtiyaç duyabileceği de belgede belirtilmiştir. Öte yandan konseptte Rusya'nın herhangi bir devlet ya da devlet ittifakıyla çatışmaya girme niyetinde olmadığı ya da hegemonik veya genişlemeci hedefler peşinde koşmadığı vurgulanmıştır. Konsept, NATO genişlemesine muhalefetini yineleyen, BM ve AGİT gibi çok taraflı kuruluşlar için uluslararası güvenlik sağlamada Rusya'nın daha büyük rol oynamasını istemiştir. Belge, uluslararası topluma, AGİT temelinde yeni bir Avrupa-Atlantik güvenlik sistemi oluşturmak ve Asya-Pasifik bölgesindeki çok taraflılığı (Rus katılımıyla) güçlendirmek için çağrıda bulunmuştur. Rusya, pasif diplomasinin değil, çeşitli uluslararası örgütlerde üyeliği kazanmayı veya nüfuzunu arttırmayı amaçlayan atılgan ve çok yönlü diplomasinin, kendisi dünya çapında önemli bir oyuncu haline getireceğine olan inancını konseptte vurgulamıştır.⁵⁴⁰

Rusya'nın konseptte vurguladığı aktif diplomasi bölgenin istikrarı için de önem arz etmektedir. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının akabinde Rusya'nın yalnız Sovyet coğrafyasında değil Avrupa ve Asya'da istikrarın sağlanması adına önemli bir devlet olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Rusya'da istikrarın sağlanması şüphesiz ki önemli bir güç olan ABD için de önemlidir. Rusya'nın ABD politikası, ABD'nin Rusya politikasıyla da şüphesiz ki bağlantılıdır. ABD Clinton döneminde başlarda bunu "Önce Rusya" (Russia first)⁵⁴¹ politikasıyla gündeme getirmiştir. Rusya'daki istikrarın ABD için çok önemli olduğu her fırsatta vurgulanmıştır. ABD'ye doğrudan nükleer saldırı düzenleyebilecek tek devlet halen Rusya'dır. ABD'nin düşmanlarına kitle imha silahları temin edebilecek (ya da bunu önleyebilecek) kudrete sahiptir. Bununla beraber BM Güvenlik Kurulu'nda veto oyu hakkı olan Rusya zengin enerji kaynaklarına sahiptir

⁵⁴⁰Brannon, a.g.e., ss. 32-33.

⁵⁴¹Clinton döneminde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott tarafından şekillendirilen Rusya stratejisinde Moskova'nın hassasiyeti ve önceliklerinin gözetildiği bir dış politika izlenmeye önem gösterilmiştir. "Russia first" politikası kapsamında Rusya'nın Batılı değerler ve liberal ekonomi ilkeleri kapsamında yapısal değişimini gerçekleştirmesi amacıyla Rusya'ya AB ve ABD tarafından büyük miktarda mali ve teknik yardım yapılmıştır (Özbay, a.g.e., s.180).

ve Avrasya’da ABD’nin müttefiklerini (iyi ya da kötü) etkileyebilecek bölgesel bir güçtür. Ancak Rusya’nın bu hususlarda öneminin farkında olan ABD, 1996’da Yeltsin ikinci kez başkan seçildikten sonra “Önce Rusya” politikasını kademeli olarak terk etmeye başlamıştır. Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz üzere Primakov’un gelmesiyle beraber ABD’ye karşı çok kutupluluk ekseninde Avrasyacı bir yaklaşım benimsenmiştir.⁵⁴² 1990’ların sonunda bir taraftan Rusya hem ekonomik (1998 bunalımı) hem de askerî (Çeçenistan’daki durum) bakımından en güçsüz dönemini yaşarken⁵⁴³, ABD “Önce Rusya” politikasını terk ederek bütün Avrasya politikasında çok önemli ve stratejik bir yer teşkil eden “Kafkaslar ve Hazar bölgesini” “yaşamsal çıkar alanı” ilan ettiğini duyurmuştur.⁵⁴⁴

Rusya özellikle 1990’lı yılların sonuna doğru askeri doktrinin de belirttiği gibi sert söylemler çerçevesinde hareket etse de Thorun’un da belirttiği üzere anti-müdahaleci politikalar benimsemiş, çatışmaların barışçıl bir yolla çözülmesi hususunda söz konusu tarafla işbirliği içinde hareket etmiştir.⁵⁴⁵ Özellikle Primakov döneminde Batı’ya karşı ittifaklar kurarak (KGAÖ, ŞİÖ) onu dengelemeye çalışmıştır. Burada tabii NATO tehdidini de unutmamak gerekiyor. Her ne kadar NATO, Rusya’nın tepkisini dindirmek adına işbirliğine yönelik bir politikayı savunsa da hayata geçirdiği Barış İçin Ortaklık (BiO) projesiyle genişlemeci bir politika izleyeceğinin sinyalini vermiştir. Bu durum elbette ki Rusya’nın tepkisini çekmiş ve Rusya’yı jeopolitik eksenli Kafkaslar ve Hazar bölgesini “yaşamsal çıkar alanı” ilan ederek güç politikalarına yönlendirmiştir. Fakat Rusya’nın özellikle 1990’lı yılların sonuna doğru ekonomik bağlamda yaşadığı kriz ve NATO’nun uluslararası hukuka aykırı⁵⁴⁶ olarak gerçekleştirdiği Kosova müdahalesinin

⁵⁴²Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, ss. 209-210.

⁵⁴³Erel Tellal, Çağrı Erhan, Efe Sıvış, “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü” *Uluslararası Örgütler*, Ed. Çınar Özen, Özgür Tonus, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2017, ss. 85-86.

⁵⁴⁴Svante E. Cornell, “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, *Perceptions*, C.4, S. 2, 1999, s. 123.

⁵⁴⁵Thorun, a.g.e., s.50.

⁵⁴⁶NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde, kendi sorumluluk bölgesi dışında bulunan Kosova’ya, Sırların yoğun insan hakları ihlallerine neden olduğu olaylardan dolayı müdahalede bulunmuştur. NATO’nun Kosova’ya gerçekleştirdiği bu müdahalenin, uluslararası hukuka aykırılığı tartışmalıdır. Çünkü BM Antlaşması’nın 2/4. maddesiyle hiçbir şekilde bağdaşmayan ve kolektif meşru müdafaa hakkı olarak da kabul edilemeyecek olan bu eylem, Güvenlik Konseyi’nin izni olmadan gerçekleştirildiği için uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmektedir. BM Antlaşması 53. maddesi hükmü, Güvenlik Konseyi’nin kuvvet kullanırken bölgesel örgütlerle işbirliği içinde olması ve kuvvet kullanılması ile ilgilidir. Fakat NATO, bu müdahaleyi, Güvenlik Konseyi’nden izin almadan gerçekleştirdiği için BM Antlaşması 53. maddesine de aykırı davranmıştır. Dolayısıyla müdahale uluslararası hukuk açısından sorundur (Yusuf Yıldırım,

(1999) engellenmesi⁵⁴⁷ hususunda çaba gösteren Rusya başarılı olamamış ve Rusya'nın Ortodoks kardeş Sırları koruyamadığı açık bir şekilde görülmüştür.

Bu olay sonrasında ABD'ye sert tepki gösteren Primakov Rusya'nın BİO çerçevesinde yürüttüğü faaliyetlerini askıya almış, NATO bünyesindeki tüm temsilciliklerini geri çağırarak, ABD ile yapılması planlanan bütün tatbikatları iptal ettirmiş ve son olarak NATO'nun 50. Kuruluş yılı dönümü kutlamalarına katılmamıştır.⁵⁴⁸ Rusya ile Atlantik ötesi arasında gerginleşen bu ilişkiler Putin'in gelmesiyle birlikte farklı bir yöne evrilmiş fakat bu durum da ABD'nin çok kutupluluğu hiçe sayan tek taraflı eylemleriyle yeniden sarsılmıştır. Bunun yanında NATO'nun ve AB'nin genişlemesini sürdürmesi sonucunda Rusya'nın ulusal çıkarlarını koruma bağlamında çok önem verdiği Sovyet sonrası alanın Batı güdümüne girmesi gibi tehlikeler, Rusya için tehdit olarak algılanmış ve bu tehdide karşı farklı politikalar izlenmiş ve stratejiler geliştirilmiştir.

6. 1990'lı Yıllarda Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri ve NATO'nun Doğuya Doğru Genişlemesi

Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO ve Varşova Paktı çerçevesinde askeri ve siyasi konularda iki ayrı kutba ayrılan Sovyetler Birliği ve Batı, Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın da dağılması sonrasında değişen dengelere paralel olarak yeni askeri ve güvenlik politikaları izlemiştir. NATO askeri varlığını devam ettirmede kararlı görünürken Rusya da bir yandan Batı ve NATO ile ilişkilerini geliştirmiş, diğer yandan NATO'ya karşı dengeleyici bir mekanizma olarak görülebilecek KGAÖ çerçevesinde eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile askeri ilişkilerini tazelemeyi hedeflemiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun eylemleri Sovyetler Birliği dağılmasına rağmen devam etmekteydi. Bu kapsamda NATO genişleme sürecine ağırlık vermişti. NATO'nun genişlemesi fikri, Rus ulusal çıkarlarıyla çatışmaktaydı. Zaten Rus

Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Eden Sorunlarda Kuvvet Kullanma: NATO'nun Kosova Müdahalesi Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, 2014, s. 118).

⁵⁴⁷Müdahalenin başlamasından hemen sonra Kosova müdahalesine karşı olan Rusya, 26 Mart 1999'da bir karar tasarısı hazırlamış ve Yugoslavya'ya karşı, kuvvet kullanmanın derhal son verilmesini istemiştir. Rusya'nın tasarısı Güvenlik Konseyinde oylanmış ve 3'e karşı 13 oyla ret edilmiştir (Kerem Batır, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk", *ÇOMÜ, BİBF Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 2011, s. 126).

⁵⁴⁸Özbay, a.g.e., s.183-184.

kamuoyunda Batı'nın sürekli Rusya'yı aldattığı ve onu aşağıladığı algısı yerleşmişti. Bununla beraber NATO'nun genişlemeci politikalar izleyeceğinin sinyallerini vermesi bu algıyı daha da derinleştirmiş ve Rusya stratejik anlamda izole edilme endişesiyle korkuya kapılmıştır.⁵⁴⁹Aslında NATO'nun kuruluş amacı⁵⁵⁰ da Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu jeopolitiğinde Sovyet yayılmacılığı ve tehdidini engellemeye dayanmaktaydı. Batı, bu tehdide karşı mücadele etmiş, farklı stratejiler geliştirmiş ve güç dengelerinde askeri ve siyasi seviyelerin tespitini NATO'ya “üye devletlerin özgürlük ve güvenliğinin sağlanması” hedefi üzerine şekillendirmiştir.⁵⁵¹

NATO, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nı kendisine karşı en önemli tehdit olarak algılamış ve varlık sebebini bu tehdide dayandırmıştı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber NATO en önemli varlık sebebini de yitirmiştir. Batı, bu dönemden sonra varlık sebebini farklı nedenlere dayandırsa da Rusya'nın NATO hakkındaki tehdit algısı uzun süre devam etmiştir. Bu güvensizlik ortamında taraflar arasındaki ilişkiler yüzeysel kalmış ve ilişkilerde önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.⁵⁵²

Rusya Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda NATO ile ilişkileri geliştirme hususunda istekli bir tutum sergilemiş ve 10 Mart 1992'de NATO'nun Kuzey Atlantik İşbirliği

⁵⁴⁹Anatol Lieven, “Russian Opposition to NATO Expansion”, *The World Today*, C. 51, S. 10, 1995, ss. 196-197.

⁵⁵⁰Sovyetler Birliği'nin ideolojik tavrını dayatmak ve egemenlik sahasını genişletmek için Orta Doğu ve Avrupa'da giriştiği yayılmacı faaliyetlerine karşı, Marshall Planı ve Truman Doktrini, ABD'nin almış olduğu ilk tedbirlerdir. 1948'de gerçekleşen Berlin Ablukası, ABD'ye dünyanın yeni bir barış düzenine geçmek için artık Sovyetler Birliği ile işbirliği yapma imkânını kalmadığını açıkça göstermiştir. İşte bu aşamadan itibaren ABD, Sovyet yayılmacılığını kontrol etmek için Sovyetler Birliği'ne karşı “çevreleme” (containment) politikası izlemiştir. Yani ABD bundan sonra Sovyetler Birliği'nin yayılmacılığını durdurmak ve Sovyetler Birliği'nin girişeceği eylemleri kontrol altına almak için bir dizi tedbirler almaya başladı. Bu tedbirlerin en etkili ve önemlisi (NATO)'nun kurulması olmuştur. ABD ve SSCB arasında ortaya çıkan güvensizliğin derinleşmeye başladığı bir dönemde 1948 Şubat ayında, Çekoslovakya hükümetinin tamamen komünistlerin eline geçmesine neden olan Prag darbesi sonucu, Çekoslovakya, Sovyet nüfuz alanı içine girmişti. Bu olay sonucunda 1948 Eylül'ünde Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere, Brüksel Antlaşması çerçevesinde Sovyet tehdidine karşı Batı Birliği Savunma Örgütü adında askeri bir örgüt kurmuştur. Daha sonra Brüksel Antlaşması'nı imzalayan devletler ile ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda Washington'da bir araya gelerek 4 Nisan 1949'da NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması'nı (North Atlantic Treaty) imzalamış ve Antlaşma 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir (Armaoğlu, a.g.e., ss. 396-403).

⁵⁵¹Haktan Birsnel, “Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı ‘Madalyonun İki Yüzü’”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 25, 2012, s.110.

⁵⁵²M. İrem Yapıcı, “Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler, Ankara, 2007, s. 1452.

Konseyi'ne (KAİK) üye olmuştur. 1995 Mayıs ayında BİO belgesini imzalayarak⁵⁵³ resmen bu programa da dahil olmuştur. 1996 yılında ise iki ülke arasındaki ilişkilerde temel gündem maddesi NATO'nun doğruya doğru genişlemesiydi. 20-21 Mart tarihinde Helsinki'de bir görüşme gerçekleştiren Yeltsin ve Clinton arasındaki bu konu görüşülmüş ve ulusal çıkarlarından taviz vermeyen iki lider NATO'nun genişlemesi konusunda iki tarafı da memnun edecek bir anlaşma sağlayamamıştır.⁵⁵⁴ 27 Mayıs 1997'de NATO liderleri ve Yeltsin, "Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet"⁵⁵⁵ imzalamış ve Avrupa-Atlantik bölgesinde demokrasi ve işbirlikçi güvenlik ilkeleri konusunda kalıcı ve kapsayıcı bir barışı inşa etme konusunda kararlılığını belirtmişlerdir. Kurucu Senette NATO ve Rusya, birbirlerine veya başka bir devlete karşı tehdit kullanmaktan kaçınarak, işbirliklerini, insan hakları ve temel haklar gibi ilkelere dayandırmaya karar vermişlerdir.⁵⁵⁶ Fakat ileride görüleceği üzere Rusya, egemen bir devletin ülkesi olan Kırım'a yasadışı müdahalesiyle Kurucu Senedi ihlal etmiştir.

Daha sonra 26 Eylül 1997'de NATO-Rusya Daimî Ortaklık Konseyi oluşturulmuştur. Konseyde birbirlerinin güvenliğini ve Avrupa-Atlantik bölgesindeki tüm ulusların güvenliğini arttırmak için NATO ile Rusya arasında artan güven, amaç birliği, danışma ve işbirliği alışkanlıklarını inşa etme amacı güdülmüştür. Eğer NATO ile Rusya arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkarsa NATO ve Rusya onları siyasi istişareler çerçevesinde iyi niyet ve karşılıklı saygı temelinde çözmeye gayret göstereceği şeklinde kararlar alınmıştır.⁵⁵⁷

NATO, Rus tepkisini azaltmak için Rusya lehine bazı düzenlemeler yapsa da (1997 Daimî Ortaklık Konseyi'nin oluşturulması gibi düzenlemeler), bu durum Rusya

⁵⁵³Rusya daha önce hiçbir BİO üyesinin sahip olmadığı özel bir durumla (16+1 formülüyle) Atlantik Konseyi'nde ve Politik Komite'de yer alma hakkına sahip olmuştur (Julianne Smith, *The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà vu?*, Washington: Center for International and Strategic Studies, 2008, s. 3).

⁵⁵⁴Özbay, a.g.e., ss.178,182-183.

⁵⁵⁵Bu anlaşma karşılığında Rusya önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. NATO'nun merkezinde sürekli bir Rus varlığının bulunmasını, bütün önemli konularda Rusya'ya danışılmasını ve NATO'nun yeni üyelerinin topraklarına birlikler veya füzeler konuşlandırılmayacağını garanti etmesini sağlamıştır (Hosking, a.g.e., s. 843).

⁵⁵⁶NATO Resmi Sitesi "NATO-Russia Relations: The Background", April 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_04/20180426_1805-NATO-Russia_en.pdf, (03.10. 2018).

⁵⁵⁷Peter Trenin-Straussov, *The NATO-Russia Permanent Joint Council in 1997-1999: Anatomy of a Failure*, BITS Research Note, S. 99.1, 1999, s. 3.

açısından pek tatmin edici olmamıştır. NATO'nun Rusya konusundaki yaklaşımıyla beraber Rusya'nın iç politikasındaki etkenler de taraflar arasındaki olumsuz ilişkilerde etkili olmuştur. Bu dönemde özellikle Avrasyacıların iç ve dış politikada baskın olması, NATO'ya yönelik olumsuz algının pekişmesini belirleyen en önemli etkidir.⁵⁵⁸ Dolayısıyla Rusya'nın NATO'ya karşı tepkisi de karmaşık ve tutarsız bir görünüm arz etmiştir. Çünkü Rusya bir yandan NATO'ya tepkilerle karşılık verirken diğer yandan yeni yapılanmaların da dışında kalmamıştır. Rusya Batılı bir ülke olarak Batı ittifakına dahil olmayı arzulamakta fakat karar verme mekanizmalarında etkin olamayınca doğulu kimliğine sarılmakta, yönünü, kendini güçlü ve nüfuzlu hissettiği yakın çevreye kaydırmaktadır.⁵⁵⁹

Rusya'nın NATO'ya karşı olan bu tutarsız tutumu, NATO'nun Kosova'daki Arnavutları "etnik soykırım"dan korumak amacıyla bir BM kararı olmadan ve Rusya'nın itirazlarına rağmen Yugoslavya'ya müdahalede bulunmasıyla, NATO'ya karşı bir düşmanlığa dönüşmüştür. Sırbistan'daki hava bombardımanı NATO'nun genişlemesinden kaynaklı korkuları yeniden canlandırmış ve güçlendirmiştir. Çoğu Rus, NATO'yu başlıca düşmanı olarak görürken ve bu müdahaleyi, eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde daha sonra yapılması planlanan olayların bir provası olarak değerlendirmiştir.⁵⁶⁰

Rusya'nın önde gelen güvenlik yorumcularından Alexander Golts, Rusya'nın NATO hakkındaki görüşlerine farklı bir pencereden bakmıştır. Golts, Rusya'nın, askeri yapı, varlığını ve nüfuzunu devam ettirebilmek için NATO'ya karşı düşmanlığı rasyonel bir biçimde (bilinçli) sürdürmeye ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Böylece Rus askeri makamları, "küresel düşman" olarak adlandırdığı NATO algısını güçlendirici bir unsur olarak dayatmaktadır. Bu bağlamda milyonlarca asker orduya alınıp ve bu askerlerin birlik ve beraberlik içinde harekete geçmesi sağlanacak ve bu yönde harcanan büyük kaynaklar için bir gerekçe oluşturulmuş olacaktır. Aynı zamanda Rus ordusunun herhangi bir ülkeyi somut olarak doğrudan hasım olarak adlandırmayı göze almamaktadır. Sonuçta Rusya tarafından NATO, bazen ABD, bazen AB ve bazen de bir

⁵⁵⁸M. İrem Yapıcı, "Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", s. 1452.

⁵⁵⁹Serdar Kesgin, NATO-Rusya İlişkileri, Giresun: KARASAM, 2009, s. 38.

⁵⁶⁰Hosking, a.g.e., s. 843.

bütün olarak Batı'yı belirten bir tür "örtmece" (euphemism) haline dönüşmüştür.⁵⁶¹ Her şeye rağmen bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde tasarlanan bu "küresel düşman" algısı Rus halkını ve ülkede farklı görüşlere sahip güçleri bir arada tutmak için çok etkili bir araç rolü üstlenmiş/üstlenmektedir.

NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen dengelere paralel olarak farklı tarihlerde düzenlediği zirvelerde yeni misyonuyla ilgili önemli kararlar almıştır. Kasım 1991'de NATO'nun Roma Zirvesi'nde, liderler, bağımsızlığına kavuşan eski Doğu Bloku ülkelerinin uluslararası sisteme uyum sağlaması, barış ve işbirliği yapması için, KAIK'in kurulmasını kararlaştırmışlardır. Konsey, barışı koruma, silahsızlanmayı sağlama, demokrasiyi geliştirme, silah sanayisini sivil amaçlarla kullanma, savunma bütçeleri ve bilimsel işbirliği konusunda üyelerin ortak hareket etmesini hedeflenmiştir. Bununla birlikte Rusya ile ilişkileri geliştirme ve barışı koruma adına Rusya'yı da Brüksel Zirvesi'ne davet etmiştir. NATO üyesi ülkelerin Ocak 1994'te Brüksel Zirvesi'nde Rusya Federasyonu başta olmak üzere, Kuzey Atlantik İşbirliği üyesi ülkeler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin de katılabileceği, Avrupa'da güvenlik, barış ve istikrarın korunması amacıyla BİO kurulmuştur.⁵⁶² Aslında dönemin ABD Başkanı Clinton önderliğinde ortaya atılan BİO, Sovyetler Birliği'nin yerini alan tüm devletleri ve Moskova'nın eski Doğu Avrupa Blok'unun tümünü ortak bir güvenlik sistemine katılmaya⁵⁶³ teşvik etmekteydi. Dolayısıyla BİO projesi, NATO'nun genişlemesine bir ön adım olup, ittifakın genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵⁶⁴ NATO için önem arz

⁵⁶¹Alexander Golts, "Russia-NATO Relations: Between Cooperation and Confrontation", *Defense Brief*, C. 2, S. 4, 2005, s. 3.

⁵⁶²Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği NATO AGİT AGSP*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 271.

⁵⁶³Rusya'nın Clinton'un çağrısına karşılık vermesi ve NATO'ya dahil olması imkânsız gibi görünmektedir. Çünkü tarih boyunca bağımsızlığını sürdürmüş uygar ve büyük bir güç olarak büyüklüğünden vazgeçemeyen eski bir süper güç olarak coğrafi açıdan yarı Asyalı bir devlet olarak ve menfaatleri ABD'den ve Batı ittifakının diğer ülkeleriyle büyük çapta farklılık gösteren Rusya, Batı ile siyasi bir bütünleşmeyi veya Batı tarafından kendi ittifak sistemine dahil olmayı uygun göremez. Bu Batı'nın şeytani niyetlerinden dolayı değil, somut tarihi, psikolojik, kültürel ve politik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın NATO'ya iştiraki, ittifakı ne Amerikalıların ne de Avrupalıların hazır olmadığı bir hale büründürebilir. Bunun anlamı ise ABD'nin Avrupa'daki siyasi ve askeri mevcudiyetinin sorgulanmasının bir sonucu olarak ittifakın sonunu hazırlama riskine neden olabilir (Aleksei Pushkov, "Rusya ve Yeni Dünya Düzeni", *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, haz. Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, s. 44).

⁵⁶⁴Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York: Simon&Schuster, 1994, s. 824.

eden bir devlet olan Ukrayna'nın NATO ilişkileri de 8 Şubat 1994'te BİO projesine katılan ilk BDT üyesi ülke olması ile başlamıştır. BİO'ya katılan devletler toplantıda:⁵⁶⁵

1. Ulusal güvenlik ve bütçelerin planlanması süreci işlemlerinde şeffaflık,
2. Savunma güçleri üzerinde demokratik kontrolün sağlanması,
3. AGİK ve BM sorumluluğu altında yapılan müdahalelere yasal hazırlık yapma ve destek verme,
4. Ortak bir karar alarak barışı koruma, insani kurtarma operasyonları ve benzeri diğer misyonlarda; eğitim ve tatbikatların yapılmasında NATO ile birlikte hareket etme,
5. NATO üyesi ülkelerle, askeri kuvvetlerin çalışmaları konusunda işbirliği yapma,
6. NATO üyesi ülkelerin, siyasal bağımsızlığına, güvenlik veya toprak bütünlüğüne karşı gelebilecek tehditler karşısında NATO ile birlikte aktif müdahale konusunda görüş alışverişinde bulunma şeklinde öneride bulunmuşlardır.

BİO'da ortaya atılan genişleme olgusu 1990'lı yılların sonunda amacına ulaşmıştır. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 10. maddesi ittifakın yeni üyelere açık olduğunu belirtmekte ve 10. maddede ittifakın güvenliğe katkı yapabilecek her Avrupa ülkesi ittifaka katılmaya oybirliği ile davet edilir denilerek üyeliğin önü açık bırakılmıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası ilk tur genişleme, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin 1997 Madrid görüşmeleriyle üyeliğe davet edilmesiyle gerçekleşmiş ve bu üç ülke 1999 Washington Zirvesi ile ittifaka katılmışlardır.⁵⁶⁶

Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nden sonra ikinci bir genişleme seçeneği, NATO'nun giderek Rusya topraklarına doğru genişlediğini göstermekteydi. Bu

⁵⁶⁵Sergio Balanzino, "A Year After Sintra: Achieving Cooperative Security Through The EAPC and PFP", *NATO Review*, C. 46, S.3, (1998), ss. 4-8.; John Borawski, "Partnership For Peace And Beyond", *International Affairs Journal*, C. 71, S. 2, 1995, ss. 233- 246.

⁵⁶⁶NATO Handbook, Brussels: NATO Office of Information and Press, 2006, ss. 186-187.

da kaçınılmaz bir şekilde Moskova’da, NATO tarafından çevrelendiği⁵⁶⁷ korkusunu uyandırmaktaydı. Sürekli Rusya sınırlarına doğru genişleyen bir NATO, ister istemez Rusya’yı rahatsız etmekteydi. Önü açık bir genişleme politikası, sadece Rusya’yı rahatsız etme açısından değil, aynı zamanda NATO’nun kendisi açısından da sorunlara neden olmaktadır. NATO’nun imajı açısından genişleme, uzun vadede siyasal faydalar sağlasa da kısa ve orta vadede ittifakın ne kadar genişleyeceği hususunda bir sınırının olmaması, ittifakın genişlemeye mi yoksa derinleşmeye mi önem vermesi gerektiği eleştirilerine neden olmuştur. NATO’yu çıkmazda bırakan bu durum, Rusya ile ittifak, NATO’nun nihai ilişkisine ve ittifakın varlık sebebine ilişkin bir sorun olarak durmaktaydı. Özellikle Baltık ülkeleri (Estonya, Litvanya ve Letonya) erken ikinci bir genişleme dalgası için sorun teşkil etmekteydi. Çünkü bu ülkeler Rusya ile kilit Avrupa ülkeleri arasında stratejik ve ideolojik kampaşmaları arasında karışık bir tarih yaşamışlardı. Baltık halkları işgale maruz kalmalarına rağmen kimliklerini muhafaza etmişler, kendilerini Slav saymamışlardı. Ayrıca Sovyet Rusya işgali bu ülkeler üzerinde ağır bir miras bırakmıştı. Rus azınlıklar ve sınır çatışmaları bu ülkelerin NATO’ya üye olmalarında önlerindeki engellerden birkaçıydı⁵⁶⁸ Bu engellere rağmen Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile beraber Baltık ülkeleri (Estonya, Litvanya ve Letonya) de 2004’de birliğe dâhil olmuştur.

Görüldüğü üzere Doğu Avrupa’yı ekonomik olarak AB’ye, stratejik olarak da NATO’ya terk eden, Ukrayna’nın bağımsızlığını kazanmasıyla da Karadeniz’de ciddi bir stratejik zaafı karşı karşıya kalan Rusya⁵⁶⁹ buna rağmen söz konusu ülkelerin NATO’ya üye olma süreçlerini kabullenmiş, buna direnmenin anlamsız olduğunu ve sadece yıkıcı

⁵⁶⁷Rusya’nın NATO tarafından “çevreleme” (containment) korkusu yeni bir olgu değildir. Soğuk Savaş döneminde de Rusya, Batı’nın çevreleme politikası ile geniş coğrafyasının mahkûmu olmuştur. Kuzeyde verimsiz ve yılın büyük çoğunluğunda donmuş kara ve deniz parçasıyla sınırlanmış Rusya doğusunda Japonya ve Çin ile karşı karşıya gelmektedir. Batıda ise Skargerrak Boğazı’nda NATO üyesi Norveç ve Danimarka ile muhatap olan Rusya, güneyde ise diğer bir NATO üyesi ülke olan Türkiye karasuları içerisinde olan Boğazlar ile dünyaya açılmak zorundadır. Dolayısıyla bu coğrafi konjonktürde Rusya NATO’nun kuşatmacı politikasını kendi güvenliği için bir tehdit olarak algılamakta ve NATO üyeliğine karşı saldırgan/askeri önlemler almayı kaçınılmaz olarak görmektedir. Bu minvalde Rusya özellikle Ukrayna’nın NATO üyeliğini kendisi için kırmızı bir çizgi olarak görmekte ve buna şiddetle karşı çıkmaktadır (Sami Yıldırım, *Uluslararası İlişkilerde Asya: ‘Kuşak-Yol’un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*, Ankara: Nobel Yayınları, 2018, s. 180).

⁵⁶⁸Karl-Heinz Kamp, “NATO: Genişlemenin ikilemleri”, ed. Musa Ceylan, *Yeni NATO Soğuk Savaş’tan Sıcak Savaşa*, İstanbul: Ülke Kitapları, 1999, ss. 122-124.

⁵⁶⁹Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 100. b., İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 473.

etkilere neden olacağına farkına varmıştır.⁵⁷⁰ Fakat genişleme sürecinde Rusya'nın Ukrayna konusunda da tepkisiz kalması düşünülemez. Çünkü genişleme bağlamında Rusya-NATO ilişkileri bakımından Ukrayna dikkate alınması gereken en önemli aktördür. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra iki farklı devlet haline gelen Rusya ve Ukrayna jeopolitik barikatın farklı taraflarında saf tutmuşlardır. Rusya sınırlandırılmış bir durumda dahi Avrasya'nın merkezi olma rolünü sürdürmekteyken Ukrayna tampon bölge rolünü oynamakta ve NATO'nun ileri karakoluna dönüşmektedir. İşte NATO ile ortak tatbikatlar ve Rusya üzerinden Batı'yla stratejik ittifaklara girme hususundaki daimî tehdit de bundan kaynaklanmaktadır.⁵⁷¹

Ukrayna'yı tampon bölge olarak gören Rusya'nın tarihsel olarak da bakıldığında yüzyıllardır süregelen savunma stratejisinin bel kemiği, anavatana dışardan gelebilecek saldırılara karşı korunabilmesi için arada mutlaka bir tampon alan oluşturulmasına dayanmaktaydı.⁵⁷² Rusya'nın Doğu Avrupa'da kendi güvenliğini garanti altına almak için öncelikli "koruma refleksi" geliştirdiği sınırlar içinde yer alan Ukrayna, Moskova, küresel askeri ve ekonomik bakımdan belirli bir güç merkezi olarak devam ettiği sürece Rusya ile Batı arasında tampon bir bölge olma özelliğini sürdürecektir.⁵⁷³

NATO'nun genişlemesinin sonuçlarına Rus askeri perspektifinden bakılınca NATO'nun Rusya karşısında askeri kapasitesinin artacağı sonucuna varılmaktadır. Güç dengesi, zaten Rusya'nın taviz vermiş olduğu alan olan güvenliği aleyhinde daha büyük bir bozulmayı da tetiklemiş olacaktır. Bu yüzden Rusya, NATO'nun genişlemesine karşı çıkmıştır. Diğer yandan NATO da Rusya'nın Soğuk Savaş sonrasında "süper güç" statüsünü kaybetmesine rağmen coğrafi konumu, nükleer silahları ve doğal kaynaklarıyla büyük güç olmaya devam eden Rusya'nın uluslararası güvenlik sistemi yapılanmasında bir denge unsuru olarak dikkate alınması gerektiğinin farkındadır. Dolayısıyla NATO, genişleme stratejisini belirlerken ve uygulamaya koyarken bu hususa dikkat edip Rusya'yı ürkütmemeye çalışmıştır.⁵⁷⁴ Bu kapsamda NATO'da önemli bir küresel aktör olan ABD'nin AB ile ilişkileri açısından da NATO kilit bir örgüttür. Bu bağlamda

⁵⁷⁰Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim*, Ankara: Nobel Yayınları, 2002, s. 145.

⁵⁷¹Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s. 360.

⁵⁷²Arıboğan, a.g.e., ss. 151.

⁵⁷³İbrahim Varlı, *Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya, Asya-Pasifik'ten Avrasya'ya: Hegemonya Savaşı*, İstanbul: Destek Yayınları, 2018, s. 150.

⁵⁷⁴Kesgin, a.g.e., ss. 36-37.

NATO'nun Rusya'yı da bünyesine dahil ederek genişlemesi ABD'nin temel stratejisidir. Çünkü ABD, NATO aracılığıyla Avrupa'da hâkimiyetini sürdürebilecektir.⁵⁷⁵

ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında dünya üzerinde oynaması gereken role yoğunlaşan ABD'li siyaset bilimci Zbigniew K. Brzezinski'ye göre, NATO'nun genişlemesiyle (1999) beraber Rusya, Orta Avrupa'nın artık bir jeopolitik boşluk olmadığına farkına vardığından sonra kendi nüfuz alanları olarak bu bölgeyi tanımlaması konusunda daha az hırslı olacaktır. Rusya'nın batıdaki komşularının hepsi (haklı ya da haksız) Rusya'nın arzularından korktukları gerçeği dikkate alınırca daha fazla bölgesel güvenliğin Rusya dahil tüm Avrupa'nın yararına olacağını ileri sürmüştür. Ayrıca Rusya tedricen genişleyen bir ittifakın tehdit edici olmadığı gerçeğine kendini alıştırmalıdır. Bu süreç birkaç yıl sürebilir ve bu gerçeği kabul etmekle Rusya meseleye ihanet etmiş sayılmaz. Hızı iyi ayarlanmış bir genişleme süreci ne ittifakın bütünlük ve kapasitesini aşırı zorlamalı ne de Rusya'yı emperyal nostaljisinden kurtarmayı gereksiz bir şekilde geciktirmelidir. Rusya nostaljik bir imparatorluk arayışında değil de gerçekten bir Avrupa ulusal devleti olmak istiyorsa demokratik Avrupa devletleri ve ABD ile ortak bir güvenlik çerçevesinde hareket etmelidir çünkü eski Stalinist imparatorluk temelinde çizilen hatlar Rusya'yı sadece Avrupa'dan koparmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.⁵⁷⁶

⁵⁷⁵Erol Bilbilik, *Kıskaç Harekâtı: NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti*, İstanbul: Profil Yayınları, 2008, ss. 43-45.

⁵⁷⁶Zbigniew Brzezinski, "NATO: The Dilemmas of Expansion" *The National Interest*, S. 53, Fall 1998, ss. 15-17

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ: RUS DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞİM, DÖNÜŞÜM VE RUSYA FEDERASYONU İLE AB VE NATO İLİŞKİLERİ

1. Vadimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu'nun İç, Dış ve Güvenlik Politikası: Değişim ve Dönüşüm

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya uluslararası arenada yeni bir aktör olarak hüküm sürmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra daha sınırlı bir alana hapsolan Rusya, Boris Yeltsin'le birlikte Batı yanlısı liberal politikalar izlemeye başlamış ve radikal dönüşümler geçirmiştir. Bu süreçte özellikle ekonomik ve sosyal anlamda bir yıkıma uğrayan ülke zor günler geçirmiştir. İç politikada ayrılıkçı hareketlerle mücadele eden Rusya Çeçenistan'da uzun ve çetrefilli bir sorunla mücadele etmiş, dış politikada ise NATO'nun genişleme tehdidine karşı çok kutuplu politikalara ağırlık vermiştir.

İç politikada Atlantikçiler ve Avrasyacılar çatışmasına maruz kalan ülke, dış politikada ise özellikle yakın çevreye önem vermiştir. Bununla beraber Rusya ekonomik ve sosyal anlamda geçirdiği bu kriz döneminde Batı tarafından dikkate alınması gereken büyük ve saygın bir güç olarak görülmemiştir. Hatta NATO, 1999'da Rusya gibi BM üyesi bir ülkenin hassasiyetini göz ardı ederek Kosova'ya müdahale etmiştir. Bu durum Rusya için onur kırıcı bir tutum olmuş ve ülke içinde Batı'ya karşı bir nefret ve düşmanlık oluşmuştur. Ancak Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda bir değişim ve dönüşüm geçiren Rusya, uluslararası arenada saygınlık kazanmak için mücadele etmiş bu doğrultuda iç politikada Çeçenistan sorununu çözmüş, Putin liderliğinde merkezîyetçi bir anlayışla muhalif sesleri yok ederek gücünü perçinleştirmiştir. Böylece zamanla yakın çevresi ve rakipleri tarafından da dikkate alınması gereken önemli ve saygın bir aktör olarak görülmüştür.

1990'lı yıllarda Rusya, Yeltsin döneminde ortaya çıkan ekonomik krizin aşılmasında Batı ekonomisi ile bütünleşme, IMF'nin ekonomik kriz içindeki ülkeler için önerdiği özelleştirme ve merkezi otoritenin zayıflığına dayanan politikalar izlemek zorunda kalmıştı. Bunun sonucunda Rusya ve birçok Sovyet ülkesi ABD'nin etkisine açık hale gelmiş ve uluslararası politikada da saygınlığını yitirmişti. Yeltsin dönemi siyasi ve ekonomik tercihler dolayısıyla Rusya ve geleneksel dostları yepyeni bir yörüngeye kaymışlardı. IMF istekleri doğrultusunda hızlı ve kontrolsüz özelleştirme politikası Rusya'da oligarkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Oligarklar, dağılma sonrasında hiçbir bedel ödemedi sahipler oldukları dev petrol şirketlerini Rusya'nın iç ve dış politikasını yönlendirmek için kullanmış, vergi kaçakçılığından, haksız kazanç kadar farklı usulsüzlüklere bulaşmışlardı. Yeltsin'in bu grup üzerinde etkinlik kurmada yetersiz kalması dolayısıyla oligarklar çok güçlenmişlerdir. Fakat Putin'in gelişiyle beraber bazı şeylerin eskisi gibi olmayacağı açık bir şekilde görülmüştür.⁵⁷⁷ Böylece 31 Aralık 1999 sonrasında görevinden istifa eden Yeltsin, görevini Putin'e bıraktığını ifade etmiş ve 26 Mart 2000'de gerçekleştirilecek olan seçimlere kadar görevi yürüten Putin, 26 Mart 2000 tarihinde yapılan seçimlerde yüzde 52,94 oy alarak Rusya'nın Yeltsin'den sonra yeni devlet başkanı olarak seçilmiş ve göreve başlamıştır.

Yeltsin sonrası iktidara gelen Putin, ekonomik, sosyal ve etnik krizlerle boğuşan bir ülke devralmıştı. Bölünmüş ve muhalif politik ve ekonomik seçkinler, şüpheli ve yorgun düşmüş bir nüfus, yaygın suç ve yolsuzluk, muazzam uluslararası borçlar ve Çeçenistan'da acımasız bir ayaklanma mevcuttu.⁵⁷⁸ Yeltsin istifa ederken halefi Putin'e üç önemli zorlu iş bırakmıştı. Etkin ve etkili bir yönetici olma, Rus vatandaşları için kabul edilebilir bir hayat seviyesini yeniden sağlamak ve son olarak devletin toprak bütünlüğünü muhafaza etmek gibi konular yeni gelen liderin yapması gereken önemli hedeflerdi. Sovyet sonrası Rusya'ya yayılan dağılma tehdidi karşısında Putin bir seferberlik aracı bulmak zorundaydı: “kanunların diktatörlüğü”, “iktidarın dikey restorasyonu” ve “anayasal düzene dönüş” sloganları çerçevesinde Yeltsin döneminde düşüşe geçen devletin yeniden güçlendirilmesi fikri Putin'in esas kılavuzu olacaktı.⁵⁷⁹ Rusya'nın güçlü, yani saygı duyulan, diğer devletler tarafından eşit olarak görülen,

⁵⁷⁷Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, s. 228-279.

⁵⁷⁸Peter Rutland, “Putin's Path to Power”, *Post-Soviet Affairs*, C.16, S.4, 2000, s. 345.

⁵⁷⁹Jean Robert Jouanny, *Putin Ne İstiyor*, çev. Merve Öztürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, ss. 25, 27.

uluslararası politikada bütün uluslararası kararlara katılan büyük bir devlet olması gerektiğini savunan Putin⁵⁸⁰ iktidara gelişiyle birlikte dış politikada izleyeceği kriterleri de şöyle açıklamıştır: “ulusal çıkar ve önceliklerin net olarak belirtilmesi; Avrupa devletleri ile pragmatik ilişkiler ve ekonomik verimlilik sağlanması.”⁵⁸¹ Öte yandan Putin özellikle iktidarının ikinci döneminde Gorbaçov ya da Yeltsin’den farklı olarak dünyayı öncelikle sıfır toplamı olarak görmüş, Rus dış politikasında Amerikan karşıtı, Batı karşıtı, işbirlikçi olmayan ve çatışmacı yeni bir büyük strateji izlemiştir.⁵⁸²

Rus dış politikasında Yeltsin iktidarının son döneminde itibaren Avrasyacı ekolün etkisi giderek artmıştı. Fakat Putin iktidarı bu yaklaşımın ideolojik boyutunu pragmatik yaklaşımlarla⁵⁸³ dengelemiştir. Putin’in bu yolu izlemesinin esas nedeni bu yaklaşımın dış politika düzlemine aktarılmasında kullanılacak ekonomik araçlara Rusya’nın yeterli derecede sahip olamamasıdır. Çünkü 1998 ekonomik krizi ülkeyi büyük ölçüde yıpratmıştı. Rusya’nın ekonomik anlamda yetersiz kalması Rusya’nın çok boyutlu bir dış politika izlemesini zorunlu kılmıştır.⁵⁸⁴

Putin, 1991’de Sovyetler Birliği’nin çöküşünün yarattığı etkilerden derin üzüntü duyarak ünlü bir televizyon programında şunu ifade etmiştir: “Sovyetler Birliği’nin çöküşüne üzülmeyen kişiye ancak kalpsiz denebilir. Ancak onun olduğu haliyle yeniden kurulmasını isteyen kişinin ise aklından şüphe ederim”⁵⁸⁵ derken, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında duyduğu üzüntüyü ise Rusya Federal Meclis konuşmasında 25 Nisan 2005 tarihinde çok daha katı bir şekilde şöyle beyan etmiştir: “Her şeyden önce SSCB’nin çöküşünün yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olduğunu kabul etmemiz gerekir.”⁵⁸⁶

⁵⁸⁰D’Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s.73.

⁵⁸¹İsmayıl, *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları*, s. 18.

⁵⁸²Michael McFaul, “Russia: Rebuilding the Iron Curtain” (testimony before House Committee on Foreign Affairs, May 17, 2007, <https://carnegieendowment.org/2007/05/17/russia-rebuilding-iron-curtain-pub-19202>, (01.05.2018))

⁵⁸³Putin, Rus siyasetine hâkim olan akımları, pragmatik bir eksenle kendi şahsında birleştirmiştir. Bu düşüncelerden ilki Züganov’un temsil ettiği kızıl milliyetçiliktir. İkinci akım, Grigery Yavlinski ve partisi Jabloka’nın temsil ettiği kapitalizmin dünya çapında toplumsal gelişmenin en son basamak olduğu, kapitalizmin gelişmesinin doğal olarak demokrasinin, demokratik iktidar mekanizmalarının gelişmesini kaçınılmaz kılacağına savunan görüş, son akım ise Jirinovski ve onun partisinin temsil ettiği anti-komünist milliyetçiliktir (M. Murat Taşar, “Kremlin’deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin”, *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, haz. Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, s. 142).

⁵⁸⁴Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, İstanbul: Başlık Yayıncılık, 2007, s.31.

⁵⁸⁵Eltchaninoff, a.g.e., s.25.

⁵⁸⁶Vladimir Putin, Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, 25 April 2005, https://web.archive.org/web/20090524042631/http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml, (06.03.2018).

Putin bu cümlesinin öncelikle insani bir vurgu taşıdığını ifade etse⁵⁸⁷ de Sovyetler Birliği hegemonyasına özlem duyduğu, ABD'ye karşı bir dengeleme ülküsünü hedeflediği açıktır. Çünkü Putin bu konuşmadan yaklaşık bir yıl önce söylediği “Sovyetler Birliği yıkılmasaydı ABD Irak’ı işgal edemezdi” ifadesi, söz konusu hedefin açık bir ifadesi olarak görülebilir.⁵⁸⁸ Bu bakımdan Putin’in ilk iki görev süresi boyunca sürdürülen ve çoğunlukla Sovyetler Birliği’nin gelenekleriyle örtüşen politikalarının temelinde yukarıdaki cümlede ifade ettiği teşhis yatmaktadır.⁵⁸⁹

Putin’in 1990’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası ifade ettiği bu söylemler onun iktidara geldiğinde belirleyeceği dış politikası için de bir referans oluşturmuştur. Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonrasında Rus halkının yaşadığı derin trajediyi sıklıkla vurgulayan Putin geçmişi hatırlayıp fakat asla saplantı haline getirmemeyi belirtmiş ve trajik yakın geçmişe yönelik eleştirel yorumlara da olumsuz bakmıştır.

Putin, Aralık 1999 tarihli “Yeni Yüzyıl Şafağında Rusya” başlıklı siyasal programını açıkladığı makalesinde, toplumun Ekim 1917’den beri 20. yüzyıl boyunca ikinci kez “bölünme durumu”nda (raskol) olduğunu tespit etmiş, dolayısıyla “toplumu birleştirmek” amaçlı bir “Rus ülküsü”nün (Rossiyskaya idea) ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Rus (Russkiy) terimini değil Rusyalı (Rossiyskiy) terimini kasıtlı olarak kullanan Putin’e göre, ülkenin geleceği yalnız etnik Ruslarla (Russkiy) değil, federasyonun tüm sivil bileşenleriyle Rusya Federasyonu (Rossiyskaya Federatsiya) şekillenecekti. Diğer bir ifadeyle Rusya, Ortodoks Ruslardan, Budist Buryatlara ve Kuzey Kafkasya Müslümanlarına kadar kendisini oluşturan tüm halklar eşliğinde inşa edilmeliydi. Rus değerleri olarak da vatanseverlik, güç, devletçilik ve sosyal dayanışmayı

⁵⁸⁷Eltchaninoff, a.g.e., s.25.

⁵⁸⁸İsmayıl, a.g.e., s. 20.

⁵⁸⁹Tania Rakhmanova, *Rus İktidarının Kalbinde: Putin İmparatorluğunu Sorgulama*, çev. M. Reşat Uzman, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, s. 223.

işaret eden Putin, bu Rus ülküsünü uygulamaya koymak için de üç temel direktten destek almıştır: tarihi ekümenizm⁵⁹⁰, devlet ve ordu.⁵⁹¹

Putin Teknik Dergi’de 1999 yılında yayımladığı bir diğer makalesinde ise Rusya’nın ekonomik büyümesine vurgu yapmış ve ekonomik olarak yeniden inşasının yol haritasını şöyle çizmişti:⁵⁹²

1. Rus ekonomisinin büyümesi Batı’nın en az iki katı hızında olmalıdır, Rusya’nın ekonomik olarak geride kalması ancak bu şekilde kapatılabilir.
2. Rus ekonomisinin büyümesi, başta petrol, doğal gaz olmak üzere yeraltı kaynaklarının çıkartılması ve bunların son ürün olacak şekilde işlenmesi ve serbest piyasa fiyatlarında pazarlanmasına bağlıdır.
3. Yeraltı zenginliklerinden elde edilecek gelirler diğer sektörlerin iyileştirilmesi için kullanılmalı ve istihdam alanı yaratılmalıdır.
4. Sovyet döneminden kalan ekonomik yapı Rusya’nın geri kalmasındaki en büyük etkenlerden biridir. Dünya piyasasında rekabet edebilecek büyük şirketlerin devlet kontrolü altında olması ülkenin ekonomisinin gelişmesinde son derece önemlidir. Putin çizdiği bu ekonomik yol haritası hedeflerine 2005 sonu yılı itibari ile büyük ölçüde ulaşmıştır.

Putin’in ekonomiye bu bakış açısı; o dönemde jeoekonominin jeopolitiğe üstünlük sağladığını ve dolayısıyla Rusya’nın ulusal çıkarlarını ekonomik yollarla savunmayı

⁵⁹⁰Hristiyanlık inancında teolojik anlaşmazlıklar ve siyasi çekişmeler nedeniyle Katolik, Protestan ve Ortodoks şeklinde üç kola ayrılmıştır. Katolik Hristiyanlık, Roma Katolik Kilisesi tarafından temsil edilse de Ortodoksluk ve Protestanlık farklı dini akım ve siyasi yapılanmaların yansıması olan farklı kiliseler tarafından temsil edilmektedir. Ancak bu kiliseler kendi aralarındaki farklılık ve anlaşmazlıklara rağmen ortak bir şekilde karar alıp birlikte hareket etmeye çalışmaktadırlar. İşte merkezi bir yönetim altındaki bu ortaklık ve işbirliği sürecine ekümenizm denir. Rus Ortodoks Kilisesi (Moskova Patrikhanesi) dünyanın en büyük Ortodoks kilisesiyken, dünyada 14 otosefal (idari anlamda bağımsız) Doğu Ortodoks kilisesi mevcuttur. İstanbul’da bulunan Fener Rum Patrikhanesi de Ortodoks geleneklerine göre eşitler arasında birincidir. Bu patrikhaneyi Moskova Patrikhanesi kendine rakip olarak görmektedir. Bununla beraber Moskova Patrikhanesi, Rusya ile sembiyotik bir ilişki içine girerken, Rusya, iç ve dış politikalarında Moskova Patrikhanesi’nin verdiği manevi destekten yararlanmakta, Moskova Patrikhanesi ise Rus devletinin gücünü arkasına alarak Rus toplumu ve Slav toplumları üzerindeki nüfuzunu arttırmakta, birlikteliği ve sosyal dayanışmayı sağlamaktadır (Mehmet Oğuzhan Tulun, Hristiyan Dünyasında Ekümenizm Sekteye mi Uğruyor?, *AVİM*, S. 26, 2018, s. 1-2).

⁵⁹¹Jouanny, a.g.e., s. 62.

⁵⁹²Onay, *Batı’ya Direnen Devlet: Rusya*, ss. 281-282.

öğrenmek zorunda olduğunu göstermiştir.⁵⁹³ Putin'in bu ekonomik hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıran en önemli etken ABD'ye gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları olmuştur. Çünkü George W. Bush'un teröre karşı mücadeleyi bahane ederek Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi petrol fiyatlarında önemli dalgalanmaların yaşanmasına neden olmuştur. Böylece Rusya'nın siyasi ve ekonomik bir güç haline gelmesi kendiliğinden gerçekleşmiştir. Çünkü petrol fiyatlarındaki artış kötü giden Rus ekonomisinin aradığı kaynağı bulmasını sağlamıştır.⁵⁹⁴

Uluslararası politikadaki bu avantajı ekonomik fırsata çeviren Putin, ülke içinde de merkezi yönetimi güçlendirme çabalarına ağırlık vermiş ve bu bağlamda Rus politik yaşamını şekillendiren güç yapıları (bürokrat kesim, ordu, polis teşkilatı, ordunun sanayi tesislerinin yöneticileri), bölgesel elitler (baronlar) ve büyük iş çevreleri (oligarklar) üzerinde denetim kurmuştur.⁵⁹⁵ Putin, 2001 yılının ocak ayından itibaren özellikle oligarklar üzerine gitmiştir⁵⁹⁶ ve oligarklara, Rusya'da yatırım yapması vergi ödemesi ve siyasete bulaşmamaları hususunda ciddi baskılar yapmıştır.⁵⁹⁷

Dış politikanın başarılı olmasını iç reformlara bağlayan Putin (2002), uluslararası politikada güçler arasındaki çatışmaların artık askeri olarak değil, ekonomik ve politik nüfuz kazanmasıyla ilişkilendirerek, Rusya'nın bu rekabetten galip ayrılması gerektiğini dile getirmiştir. Rus dış politikasının yeni dönemde pragmatik stratejilerle belirleneceğini ifade eden Putin, ülkesinin askeri-stratejik, ekonomik ve politik çıkarlarının dikkate alınmasını savunmaktaydı.⁵⁹⁸

Ekonomik büyümeyle beraber merkezileşmeyi benimseyen bir lider olarak Putin, Batı ile işbirliğini desteklemekteydi. Putin, uluslararası entegrasyon ve refah arayışı

⁵⁹³Andrei P. Tsygankov, "Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power", *Post-Soviet Affairs*, C. 21, S. 2, 2005, s. 138.

⁵⁹⁴Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, ss. 279.

⁵⁹⁵Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, s. 79.

⁵⁹⁶ Putin iktidara geldiğinde iş adamlarının, siyasetle aralarına mesafe koymasını, ülke yönetimine hiçbir şekilde müdahale etmeyeceklerini belirtmiş ve iktidarın uygulamalarını hiçbir şekilde eleştiremeyeceklerini kural olarak koymuştur. Her alanda ipleri ele geçirmek isteyen Putin, siyasi, ekonomik ve toplumsal kaosa son vererek merkezin ve Kremlin'in güç ve otoritesini sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. Bu hedefler doğrultusunda zengin iş adamı Vladimir Gusinskiy, "Rasputin" lakaplı ORT kanalının sahibi Boris Berezovski ve petrol devi YUKOS'un sahibi Mihail Hodorkovski gibi önemli iş adamlarını saf dışı bırakmıştır (Başlamış, a.g.e., s. 147-148).

⁵⁹⁷D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s. 67.

⁵⁹⁸Elnur İsmayılov, "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, 2013, s.94.

konusunda istekli fakat bunun toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliğini zedelemeyen, Batı'nın nükleer ve konvansiyonel askeri alanlarda tam hâkimiyetine karşı durarak gerçekleşmesini arzu etmekteydi. Putin iç reformu ve uluslararası entegrasyonu terk etmemiştir ancak Rusya'nın çıkarlarını korumak için Batı'ya güvenmemiştir.⁵⁹⁹ Rusya'nın bu tarz politika anlayışı Kremlin danışmanlarından Vladislav Surkov ve Gleb Pavlovski tarafından ortaya atılan “egemen demokrasi” anlayışını temsil etmektedir. “Egemen” sıfatını alan Rus tarzı demokrasisi Batılı güçlerin istediklerine boyun eğmeyen, onların her türlü müdahalesine karşı çıkmayı içermektedir.⁶⁰⁰ Putin'e göre Rusya, Batılı ülkelerin ortak kaderinden, takip ettikleri yollardan esinlenmeli ama onların aşırılıklarına ve yanlılıklarına kesinlikle düşmemeliydi. Rusya Batı'da Batılı olmalı fakat kendisine özgü tarihi ve manevi mirasını da dikkate almalıydı.⁶⁰¹ Putin'in özellikle iktidarının ilk döneminde izlediği bu politika Avrasyacılığın farklı bir tezahürüydü; ideolojik ve pragmatik ilkelerin dengelenmesine dayanmaktaydı.

Putin iktidara gelmeden önce Rusya'da; ekonomik olarak çökmüş, dağılmanın eşiğine gelmiş, vatandaşın devletten nefret ettiği, uluslararası alanda küçümsenen ve saygınlığını yitirmiş olan vahim bir ülke tablosu mevcuttu.⁶⁰² Putin 2000 seçimleri öncesinde Rusya'nın eriyen gücünü ve dünya prestijini yeniden yaratacak güçlü, yolsuzluğa bulaşmayan, ödün vermez bir lider imajını güçlendirmek için birtakım eylemlere girişmiş ve nihayet iktidara gelmiştir. Ülkede pek sevilmeyen oligarklara karşı sert bir tavır takınan Putin oligarkları disiplin altına almış ancak onları bir sınıf olarak ortadan kaldıramamıştır. Putin bütün önde gelen medya kurumlarını dolaylı ya da dolaysız bir şekilde kontrol altına almış, yerel medya dahi bundan nasibini almıştır. Coğrafi olarak da ülkeyi Kremlin'in kontrolü altına alan Putin iktidarın merkezileşmesini sağlarken gittikçe otoriter bir rejime doğru yönelmiştir.⁶⁰³ Rusya'nın bu otokratik rejimi zaman zaman Batı tarafından eleştirilse de çetin coğrafyanın dayattığı koşullar nedeniyle gerek Çarlık gerek Sovyet gerekse de günümüz Rusya'sının otokratik olması kaçınılmazdır. Demokratikleşme ve refahı önceleyen yaklaşımlar ülke tarihinde merkezi

⁵⁹⁹Celeste A. Wallander, “Russian National Security Policy in 2000”, *PONARS Policy Memo 102*, 2000, s. 6.

⁶⁰⁰Eltchaninoff, a.g.e., s.58.

⁶⁰¹D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s.70.

⁶⁰²Cenk Başlamış, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Sırları*, İzmir: Yakın Kitabevi, 2016, s.134.

⁶⁰³Kotz, Weir, a.g.e., ss. 419-427.

hükümetin zayıflamasını ve dağılma riskini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla özellikle Putin döneminde gerçekleştirilen ekonomik kalkınma Rusya’da içeride otoriter dışarıda agresif politikaları sürdürebilecek bir güvenlik devletini beslemek için bir araç olmaktan öteye gidememiştir. Aslında Rusya’yı iktisadi gelişimde zayıf, siyasi ve askeri güçte etkili kılan da jeopolitik realitenin meydana getirdiği dayatmadır.⁶⁰⁴

Rusya, 1991 sonrasında demokrasi ve piyasa ekonomisine geçtikten sonra merkezi gücünü yitirmeye başlamıştır. Bu bağlamda merkezi otoriteyi yeniden güçlendirmek için Putin 13 Mayıs 2000 tarihinde Rusya’yı yedi federal bölgeye ayırmıştır. Putin’in bu eylemlerine halk ve yerel liderler de destek vermiştir. Bu reformla birlikte başkanın temsilcileri ile başkan arasında daha sıkı bir bağ kurulmuştur.⁶⁰⁵

Putin’le beraber devlet organlarının orduya bakışında da önemli ölçüde bir değişim gözlenmiştir. II. Çeçen Savaşıyla beraber iktidara gelen Putin devletin yeniden toparlanabilmesi için belirli bir merkezileşme politikası izleme çabası bağlamında ordunun iktidar güdümüne yeniden girmesinin sağlanmasını temel araçlardan biri olarak görmüştür. Putin’le beraber ordu, Rus kimliğini ve varlığını uluslararası arenada temsil edecek önemli bir araç olarak görüldüğüne de dikkat çekmek gerekmektedir.⁶⁰⁶

Rusya’nın Çeçenistan’ı oldukça önemsemesinin birçok nedeni vardır. Söz konusu durum şu endişelerden kaynaklanmaktadır:⁶⁰⁷

1. Çeçen ayrılıkçı hareketinin başarıya ulaşması halinde, aynı yöntem Rusya’daki diğer cumhuriyetlerde de emsal olarak alınması ve bunun diğer ayrılıkçı hareketlenmeleri tetiklemesi endişesi,
2. Çeçenistan’ın jeopolitik konumu nedeniyle bu bölgenin kaybı Rusya’nın tüm Kafkasya’daki gücünü sarsacağı endişesi,
3. Transkafkasya’da Rus etkisinin azalacağı ve bölgenin ABD’nin nüfuz alanına gireceği endişesidir.

⁶⁰⁴Özdemir, a.g.e., s. 92.

⁶⁰⁵Caşın, Derman, a.g.e., s. 314.

⁶⁰⁶Büyükakıncı, a.g.e., s. 158.

⁶⁰⁷Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, s. 149.

Putin iktidara geldiği dönemde Çeçenistan’da hala savaş devam etmekteydi ve 29 Ekim 2002 tarihinde içerisinde yaklaşık 800 kişinin bulunduğu Moskova Tiyatrosu, teröristler tarafından kuşatılmış ve teröristler, Putin’den Çeçenistan’daki savaşın bitmesini istediğini ilan etmesini ve iyi niyetinin bir göstergesi olarak da ayrılıkçı cumhuriyetin herhangi bir bölgesinden askeri birlikleri geri çekme emrini vermesini talep etmekteydi. Bu talebi kabul etmeyen Putin, günlerce süren müzakerelerden sonra rehinelere kurtarma operasyonu düzenlemiş ve çıkan çatışmada 129 kişi hayatını kaybetmiştir.⁶⁰⁸

Çeçenistan’da ayrılıkçılarla değil uluslararası terörizmle mücadele ettiğini iddia eden Putin iktidarı 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye gerçekleştirilen terörist saldırıları sonrasında bu mücadele için uluslararası destek aramıştır. İşte böyle bir ortamda meydana gelen Beslan Faciası⁶⁰⁹ Putin’in işini “kolaylaştırmıştır.”⁶¹⁰ Çünkü Putin’in ABD liderliğindeki “terör karşıtı koalisyonun” bir üyesi olması aslında ülke içindeki kontrolünü kuvvetlendirme amacına yönelik bir stratejiydi.⁶¹¹ Sonuçta Beslan, Putin’e Çeçen savaşını meşru gösterme ve terörle mücadele adı altında iktidarını sağlamlaştırma şansı sunmuş ve Rusya bu fırsatı iyi değerlendirmiştir.⁶¹²

Putin iktidara geldiğinde ülkede devam eden II. Çeçen Savaşı’na karşı kararlılıkla ve sert yöntemlerle mücadele etmiş ve Çeçenlerin üstlendiği Beslan Faciası, Putin yönetiminin, ülkede kendi halkına karşı izlediği sert yöntemler sonucunda uluslararası toplum tarafından eleştirilmesine rağmen terörle mücadele politikalarını uluslararası topluma meşrulaştırması için yeni bir gerekçe sağlamıştır. Bununla birlikte, Kremlin’in

⁶⁰⁸Gessen, a.g.e., ss. 267-270.

⁶⁰⁹1 Eylül 2004’te, Rusya’da yeni bir okul yılının açılış festivali, ulusal bir trajediye dönüşmüştür. Yaklaşık 30 silahlı adam ve patlayıcı kemer takan iki kadın, Kuzey Osetya’daki Vladikavkaz yakınlarındaki küçük Beslan kasabasında bir ortaokula girip, öğretmenler ve öğrencileri rehin almıştır. Rehinelere sayısı 1300’e ulaşmış ve rehinlere çoğunlukla çocuklardan oluşmaktaydı. Rehinelere tutanlar, Rus birliklerinin komşu Çeçenistan’dan çekilmesini istemiş, buna karşı çıkan Rus komandoları ve yerel milisler okulu kuşatmıştır. 3 Eylül’de meydana gelen kanlı bir saldırıda çoğu rehine serbest bırakılmış ancak savaşta okul tahrip edilmiştir. Bu olay sonucunda 11 Rus askeri ve 344 sivil öldü ve teröristlerin bazıları kaçmıştır. Çeçen lideri Şamil Basayev, 17 Eylül’de Beslan’ı rehin almanın sorumluluğunu üstlenmiştir. Öte yandan, terörizm, Kafkasyalı Müslümanlara ne ulusal özgürlük ne de şeriat devleti getirmesi mümkün olmamıştır. Sadece Rusya’nın Kafkas sınırları boyunca insani zayıyat ve ekonomik bozulmaya yol açmıştır (Vladimir Bobrovnikov, “The Beslan Massacre”, *ISIM Review*, S.15, 2005, s.13).

⁶¹⁰Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, s. 251.

⁶¹¹Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, s. 80.

⁶¹²Cenk Başlamış, “Dört Yılda Üç Felaket”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s. 177.

“uluslararası terörizm” konusundaki söyleminde ciddi gerilimler ve çelişkiler mevcut olduğu ortaya çıkmış, Rusya zayıflık ve başarısızlıklarıyla bu trajediye adeta katkıda bulunmuştur. Bu olayla beraber Rusya’nın kendi iç terör kaynaklarıyla başa çıkamadığı görülmüş ve Rusya, merkezi yönetimi güçlendirmeyi ve “süper başkanlık rejimini” haklı çıkarmak için kendi başarısızlıklarını kullanan fırsatçı bir aktör olarak hafızalarda yer edinmiştir.⁶¹³ Beslan faciası sonrasında Putin ülkedeki alternatif güç merkezlerini zayıflatmayı veya ortadan kaldırmayı amaçlayan sert politikalar izlemeye başlamıştır.⁶¹⁴ Dolayısıyla Putin döneminde devlet, merkeziyetçi bir yapıya bürünmüştür.

Putin’e muhalif yönüyle bilinen Rus-Amerikalı gazeteci, yazar olan Masha Gessen, Rusya’nın Moskova Tiyatrosu kuşatması ve Beslan’daki olaylarla mücadelesini, Çeçenistan’da devam eden savaşı meşrulaştırmak, Rusya’da medyaya ve muhalefete uygulanan baskıyı daha da ileri götürmek ve son olarak 11 Eylül sonrasında İslami terörizme karşı savaşı bir dost görmek zorunda kalan Batı’dan gelebilecek bir eleştiriyi bastırmak için gerçekleştirildiğini ve teröristlerle uyum içinde hareket edildiğini belirtmiştir. Putin’in bu hareketini bir dizi yanlış hamlenin, tehlikeli bir ittifakın ve bozulmuş bir planın sonucuymuş gibi olduğunu ileri sürmüştür.⁶¹⁵

Bu trajediden sonra Putin, eskiden seçimle iş başına gelen yerel yöneticileri doğrudan merkezden atama yetkisini Duma’dan almış⁶¹⁶, böylelikle merkezden uzaklaştıkça etkileri artan bölgesel oligarklardan kendisini desteklemeyenleri sistemden temizleme yönünde önemli bir adım atmıştır. Bunun sonucunda etnik kökenli istemler veya ayrılıkçı hareketlerin güçlenebilme olasılığının bulunduğu bölgelerde merkezi yönetimin kontrolünü güçlendirmiştir. Bu sürecin askeri gücün yeniden yapılandırılması süreci ile desteklemesi yolunda da önemli bir mesafe kaydetmiştir.⁶¹⁷ Dış politika yapımında etkili olan bölge liderleri ve oligarkların etkisini sınırlandıran Putin, yürütme organı içine dahil ettiği Petersburg ekibiyle beraber kendi dış politika anlayışını yürürlüğe

⁶¹³Gearoid O’ Tuathail, “Placing Blame: Making Sense of Beslan”, *Political Geography*, C. 28, S.1, 2009, ss. 13-14.

⁶¹⁴Dmitry Gorenburg, “The Causes and Consequences of Beslan: A Commentary on Gerard Toal’s Placing Blame: Making Sense Of Beslan”, *Political Geography*, C. 28, S. 1, 2009, s. 24.

⁶¹⁵Gessen, a.g.e., s. 282-283.

⁶¹⁶Cumhuriyetler ile bölgelerin yöneticileri (Federasyon bünyesinde toplam 89) artık genel seçimler ile değil “Devlet Başkanı’nın teklifi ile yerel parlamentolar tarafından seçilecekti”. Kısacası valiler artık Başkan tarafından atanacak ve yetkileri artacaktı (Rakhmanova, a.g.e., s. 228).

⁶¹⁷Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, ss. 36-37.

sokmuştur. Bu ekip güvenlik ve askeri birimin temsilcilerinden oluşan bir ekip olup *Siloviki* olarak adlandırılmakta ve iç ve dış politikada önemli roller üstlenmekteydi.⁶¹⁸ Siloviki denen bu anahtar makamların çoğuna “kolluk güçleri” (silovye struktii: ordu, polis, gizli servisler, vb.) sorumluları atanmaktaydı. Böylece Silovikler, Putin’in kurduğu sistemin önemli yapısal dayanaklarından birini oluşturmuştur.⁶¹⁹

Putin ülke içinde ve dışında Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) okullarında kendine öğretildiği gibi: “Ülke, korku uyandırdığı ölçüde büyüktür ve medya sadık olmalıdır” ilkesi çerçevesinde hareket etmiştir.⁶²⁰ Putin 2006’daki halka sesleniş konuşmasında devlet ve ordu güçlendirilemezse sosyal ve ekonomik iyileştirmelerin bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir. Putin, neredeyse bin yıllık Rus tarihinde önemli bir yere sahip olan devlet ve ordu ögesine bu konuşmasında da vurgu yapmıştır.⁶²¹ Dolayısıyla gücün yeniden tek elde merkezde toplanması yolunda çalışan Putin, başta ordu olmak üzere devlet kurumlarında yapılanma girişimleri başlatmış ve devlet dışı aktörleri susturmak için çaba göstermiştir. Devletin tek bir merkezden yönetilmesi anlayışı Avrasyacı yaklaşımın da temellerinden birisidir. Öte yandan Rusya’nın Putin’le birlikte dış politikada BDT eksenli politikalara hız vermiş, Avrasya Ekonomik İşbirliği bölgesi ve KGAÖ’ye özel önem atfetmiştir. Bununla beraber Putin 2000-2001 yıllarında gerçekleştirdiği yurtdışı gezilerinde de Rusya’nın “büyük güç” ülküsünü sıklıkla dile getirmesi göze çarpan diğer bir husustur.⁶²²

Putin, Rusya’nın ekonomik ve askeri hünelerinin korunmasını hayatta kalabilmesi için gerekli bir koşul olduğuna inanmaktadır. Artık Rusya’nın ABD gücünü dengelemede gerçekçi olmayan bir hedefe ulaşmasını önermese de Rusya’nın büyük güç olabilmesinde ekonomik modernizasyon projesi, Putin’in üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Putin, Gorbaçov ve Kozirev’in aksine Rusya’nın, Batı tarafından sadece piyasa ekonomisini esas alan bir ülke değil, büyük bir güç lideri olarak da tanınmasını arzu etmektedir.⁶²³ Bununla beraber dış politika eylemleri bağlamında BDT

⁶¹⁸Sina Kısacık, “1990’lı ve 2000’li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 120.

⁶¹⁹Rakhmanova, a.g.e., s. 15.

⁶²⁰Gessen, a.g.e., s. 54.

⁶²¹Onay, *Batı’ya Direnen Devlet: Rusya*, s. 313.

⁶²²Büyükkakıncı, a.g.e., s. 160.

⁶²³Tsygankov, a.g.e., s. 133.

coğrafyası Rusya'nın uluslararası arenada tekrar büyük güç olarak kabul görmesi için önemli bir sınavdı. Putin (2002), BDT'yi dünyadaki denge politikalarını belirleyen ana etmenlerden biri olarak görmekteydi.⁶²⁴

Büyük güç olabilmenin şartını ekonomik anlamda kendine güvenen bir ülke olmasına bağlayan Putin 2000 yılında, bu retorik soruyu sormuştur: “Eğer refahımız sürekli uluslararası kredilere ve dünya ekonomisinin liderlerinin yardımına dayanıyorsa bir millet olarak, bir medeniyet olarak ayakta durabilir miyiz?” Bu gibi beyanlarla rekabetçi, etkili ve sosyal olarak adil, istikrarlı bir siyasi gelişme sağlayan ekonomik bir sistem oluşturmayı hedeflemiştir. 2000-2004 yılları arasında da Rusya'nın ekonomik olarak geride kaldığı gerçeğine daha fazla vurgu yapmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Rusya'nın dış politika düşüncesinde de jeoekonomiye vurgu yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda Putin 2002 yılında Rus diplomatlara yaptığı bir konuşmasında Rusya'nın uluslararası ilişkilerde uzun süreli bir çatışma döneminden çıktığını açıkça belirtmiş, artık bir düşman ya da öteki olarak görülmediğini giderek daha fazla *öngörülebilir, güvenilir, sistematik ve eşit bir ortak* olarak görüldüğünü ifade etmiştir.⁶²⁵ Yeni dönemde farklı bir strateji izleyeceği izlenimi veren Putin'in büyük stratejisinin özünü, dünya siyasetinde önemli bir rol oynamak ve muhtemel tehditleri savuşturmak amacıyla büyük bir aktör olarak Rusya'nın ekonomik ve askeri imkânlarını yeniden canlandırma fikri oluşturmuştur.⁶²⁶

Putin ilk döneminde Rusya'nın Avrasyalı büyük güç olma söylemini hafifletmiş ve Rusya'nın büyük güç olma ülküsünün sorumluluk sahibi dış politika eylemleriyle kazanılması gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Putin bu ülkünün de Batı ile daha yakın işbirliği içinde gerçekleşeceğine inanmaktaydı.⁶²⁷ ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası terörizme karşı başlattığı savaşta kendisi de terörden muzdarip olması dolayısıyla Rusya'yı ister istemez Batı ile işbirliğine sevk etmekteydi.

Rusya özellikle Putin'in ikinci döneminin sonlarında çok kutuplu dünya söylemine daha da ağırlık vermiş ve çok kutuplu dünya sisteminin içerisinde güçlü bir

⁶²⁴İsmayılov, a.g.e., s. 94.

⁶²⁵Thorun, a.g.e., s. 36.

⁶²⁶Tsygankov, a.g.e., s. 138.

⁶²⁷ Thorun, a.g.e., s.37.

konumlama sağlayabilmek için emperyal bir devlet modelini tercih etmiştir. Emperyal siyasetin unsurları ise; ülkesel sınırların ötesinde askeri ve siyasi nüfuz alanları yaratmayı hedeflemek; ulusal yönetim ve büyüme modelini bir düşünce sistemi olarak başka ülkelere ihraç edecek şekilde oluşturmak; sahip olunan doğal kaynakları ve enerji kaynaklı ekonomik nüfuz araçlarını siyasi amaçlarla değerlendirmek; ittifakları derinleştirerek siyasi blok kurma hedefine sahip olmayı içermekteydi. Emperyal devlet anlayışının yolu, temel stratejileri iç politikada değil, dış politikaya yönelik bir yaklaşımla tasarlayarak ulusal sınırları aşan bir vizyona sahip olmaktan geçmekteydi. Rusya da bunu başarmak için tüm gücüyle çaba harcamıştır.⁶²⁸

Putin, emperyal bir yaklaşımla modern bir ekonomi geliştirmeyi, ekonomik oligarşiyi sonlandırmayı ve Rusların enerji kaynaklarının ulusal menfaatlerine hizmet etmesini amaçlamıştır. Devleti güçlendirme konusunda istekli olan Putin, mülkiyet haklarını korumak, yabancı yatırımı ülkeye çekmek ve dünyadaki güç imajını yeniden kurmayı arzulamaktadır. Aslında bu sayılanlar Putin'in pragmatik hedeflerinin açık bir tasviridir.⁶²⁹ Putin'in hedeflediği ekonomik büyüme politikaları Batı ile işbirliği içinde olmasını ve "yumuşak güç" ekseninde hareket etmesini gerektirmektedir. Sovyetler Birliği izlediği acımasız politikaları nedeniyle, sert gücü, yumuşak gücün altını oymaktaydı ve onu izole etmekteydi. Fakat Rusya, Putin'le Sovyetler Birliği'nin erozyona uğrattığı yumuşak güç aracını geri kazanma yolundaydı.⁶³⁰

Sonuç olarak, Rusya'nın Putin iktidarı süresince izlediği dış politikayı 3 ayrı dönemde incelemek mümkündür: Putin'in iktidara gelmesinden 11 Eylül terör saldırılarına kadar olan kısım, ilk dönemdir. Putin bu dönemde bir yandan ekonomik kalkınmayı sağlarken diğer yandan BDT coğrafyasında etkinliğini yeniden tesis etmek için çabalamıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında başlayan ikinci dönemde ise ilk dönemden farklı bir şekilde ABD ile beraber terörizme karşı ortak bir şekilde hareket etmiştir. 2003 yılının sonlarından başlayarak Medvedev dönemine kadar olan dönemde ise Rusya daha bağımsız hareket ederek enerjisini bir dış politika refleksine dönüştürerek dünya politikasında büyük bir güç olduğunu kanıtlama arayışı içine girmiştir.⁶³¹ Bununla

⁶²⁸Ariboğan, a.g.e., ss. 134-135.

⁶²⁹Peter Lavelle, "What Does Putin Want?", *Current History*, C. 103, S. 675, 2004, s. 314.

⁶³⁰Fiona Hill, "Moscow Discovers Soft Power," *Current History*, C. 105, S. 693, 2006, s. 341.

⁶³¹Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, s. 370.

beraber renkli devrimler, Kosova'nın tanınması, ABD füzesavar kalkanı ve NATO'nun genişlemesi gibi olaylar Rusya'nın realist akım kapsamında yeniden saldırgan politikalar izlemesine yol açmıştır.

Putin'in ikinci döneminde dış politikaya damga vuran diğer bir olay da Rusya'nın bağımlılıktan kurulmasıdır: IMF'ye olan borcunu Ocak 2005'te, Paris Kulübü'ne (OECD üyesi alacaklılar) olan borcunu da 2006 yazında ödedikten sonra geçiş döneminin tüm vesayetinden kurtulmuş ve daha bağımsız politikalar izlemiştir.⁶³² Diğer yandan Putin 2000'lerin ikinci yarısından itibaren yeni ulusal fikir tanımını vatanseverlik üzerine şekillendirmişti. Kremlin'in anlayışına göre vatanseverlik “temel değer” olarak devletle ilgiliydi ve bu değer de millette mevcuttu. Yurtseverliğe göre Rus devleti, “Rus dünyası”nın merkezi olarak kabul edilmekte manevi ve tarihi köklerini Bizans ve Ortodoks Hristiyanlığında bulmaktaydı. Rus dünyası da Ukrayna, Belarus, Moldova ile dünyanın diğer ülkelerindeki Rus diasporasını kapsamaktaydı.⁶³³ Rus dünyasında Ukrayna, Putin ve Medvedev döneminde de gündemi yoğun bir şekilde işgal etmiştir.

Geniş topraklara, yer altı ve yer üstü zenginliklerine, askeri kapasiteye sahip olan Rusya'nın uluslararası güç dengesindeki bu doğal konumu ülkeyi her zaman büyük güç kılmıştır.⁶³⁴ Putin'in hedefi de gücünü yeniden toparlamak suretiyle Rusya'ya önce büyük güç ve sonra da süper güç statüsünü kazandırmaktır. Bunu gerçekleştirmek için de elinde olan kartlar şunlardır: yeniden etkin olabilmek için enerjiyi kozunu kullanmak, Rus onurunu milliyetçi hareketlerle ve sembollerle koruyarak, Rusya'da yaşayan farklı azınlıkların ayrılıkçı hareketlerine karşı ülkeyi bir arada tutmaktır. Putin bu hedefleri özellikle iktidarının ilk döneminde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sovyet sonrası alandaki, ülkelerin “imtiyazlı yatırımlar bölgesi” adını verdiği bölgeyi kontrol altında tutmak, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya girebilmesini engellemek, AB ile işbirliği içinde hareket etmek fakat asla AB'ye üye olmamak ve AB'nin Rusya'yı yönetmesine izin vermeden onu ABD hegemonyasına karşı güç olarak kullanmak, ABD ile iyi geçinmek fakat çok da ileri gitmemek ve son olarak ABD'yi dengelemek için Çin ile yakın ilişkiler

⁶³²Jouanny, a.g.e., s. 147.

⁶³³Okay Deprem, “Avrasya'da Yeni İttifaklar Peşinde”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s. 200.

⁶³⁴Varlı, a.g.e., s. 52.

kurmak ise Putin'in ikinci dönemi ve sonrasında uygulamaya çalıştığı temel stratejilerdir.⁶³⁵

Putin'in ikinci döneminde izlediği temel dış politika stratejisi, uluslararası ortamdaki siyasi çevre ve gelişmelerin etkisiyle şekillenen yapısal gelişmelerdir. Ayrıca, birçok bakımdan Rusya'nın dış politikadaki son değişiklikler, Putin'in ya da yakın çevresinin tercihleri ya da eğilimlerinin ya da iç politikanın bir sonucu değil 1990'larda hüküm süren Batı kaynaklı politikanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın özellikle ikinci dönemde ABD ve AB'ye karşı ortaya çıkan saldırgan ve gergin ilişkiler yapısal kaynaklı olan; çözümlenmemiş silah kontrol sorunları, AB ve NATO'nun genişlemesi, AB'ye yeni katılan ülkelerin Rusya'ya karşı politikaları, ortak komşuluk alanındaki gelişmelerde belirsiz veya olumsuz siyasi eğilimlerden kaynaklanmıştır.⁶³⁶ Götz de Putin'in yakın çevreye yönelik dış politikasının kaynakları ve sebepleri konusunda yaygın bir anlaşmazlık olduğunu vurgularken, Putin'in fikir ve dünya görüşü, iç politik hesaplar, Rusya'nın statüsü ve en önemlisi güç eşitsizliklerinin dış baskı ve jeopolitik hesapların, Rusya'nın bölgedeki politikalarını açıklamada merkezi bir rol oynadığını ileri sürmüştür.⁶³⁷ Bununla beraber Putin bölgesel ve küresel stratejilerini şu araçlarla gerçekleştirmiş/gerçekleştirmektedir: diplomasi ve maslahat; iç ve dış politikada istihbarat ve propaganda; komşu ülkelerde kendi safına çekme yoluyla iktidarı devirme; yakın çevrede Rus yanlısı muhalefet güçleri, sivil toplum ve aşırılıkçılara destek; sabotaj yoluyla nüfuz kurma; ekonomi ve özellikle Ukrayna ile enerji savaşı; donmuş çatışma bölgelerinde uzun süreli çatışmaların ve etnik gerginliklerin yaratılması ve manipülasyon; Kırım'a müdahalesinde görüldüğü gibi düzenli ve düzensiz savaş; siber

⁶³⁵Sami Yıldırım, a.g.e., ss. 181-182.

⁶³⁶Derek Averre, "Russian Foreign Policy and the Global Political Environment", *Problems of Post Communism*, C. 55, S. 5, 2008, s. 29.

⁶³⁷Elias Götz "Putin, the State, and War: The Causes of Russia's Near Abroad Assertion Revisited" *International Studies Review*, C. 19, S. 2, 2017, ss. 228-253.

saldırı ve “küçük yeşil askerler”⁶³⁸ (little green men, zelyonye çeloveçki) yoluyla hâkimiyet kurmuştur.⁶³⁹

Putin’in üçüncü döneminde ise izlediği saldırgan politikalar onu daha farklı bir çehreye bürümüş ve Rusya Putin ile tamamen özdeşleşmiştir. Öyle ki 2014’te Kremlin’in üst düzey Rus siyasetçisi Vyacheslav Volodin bu durumu çarpıcı bir şekilde özetlemiştir: “Putin Rusya’dır, Rusya Putin’dir.”⁶⁴⁰ Batılıların çoğu, aynı şeyi iltifat olarak görmese de aynı şeye inanmaktadır. Taylor, Putin’in Rusya içindeki karmaşık ağlarını ve rolünü “Putinizm” felsefi adı altında yorumlamaktadır.⁶⁴¹ Ona göre “Putinizm”, sıklıkla birbiriyle rekabet içinde olan ve birbirine geçen grupların oluşturduğu “güneş sistemi”dir. Taylor’a göre gayri resmi ağların ülkeyi nasıl yönettiğini ve dış politikayı nasıl yürüttüğünü anlamak için, fikirleri, alışkanlıkları ve duyguları içeren “yönlendirici” kodu bilmek gerekmektedir. Putinizm’in ardındaki kilit fikirleri; güçlü bir devlet, Batı karşıtlığı ve muhafazakârlıktır. Putinizm’in alışkanlıkları; kontrol, düzen, birlik/çoğulculuk karşıtı sadakat ve “aşırı maçoçluk” (hypermasculinity) tercihlerinde gizlidir. Duygular ise; saygı, kızgınlık ve korku gibi etmenlerden oluşmaktadır. Taylor, Rusya’nın otoriterliğini ve saldırgan dış politikasını bu koda bağlamaktadır. Putinizm’in, kontrol edilebilecek ancak kolayca modernize edilemeyecek bir iç politik düzen yaratmış ve Rus dış politikasının “aşırı hırslı” ve nihayetinde üretkenliğine zemin hazırlamıştır. Taylor Putinizm’in yakın

⁶³⁸Genel kabul gören kanıya göre, küçük yeşil adamlar, melez savaşta (hybrid war) görev alan Rus özel harekât kuvvetlerine verilen isimdir. Rusya’nın önemli haber ajanslarından biri olan TASS’ın muhabirlerinden Vladimir Zinin, bu askerleri; Kırım’da ortaya çıkan bu kötü şöhretli adamlar, çocukların bir isim veya yüz olmadan oynadığı oyuncak askerlere benziyorlar. Bu adamların geçmişleri ve gelecekleri, yeni bir oyuna başlama zamanı geldiğinde katlanabilen bir karton kutuya” (Vladimir Zinin, “Igra v Soldatikov: Paçimo Reputatsiya Armiy Okazalas pod Ugrozoy”, 22. Temmuz 2015, https://www.gazeta.ru/comments/2015/07/22_e_7652977.shtml, (21.11.2018) benzetmektedir. Putin ise bu askerleri, “tüm üniformalarını ve donanımlarını bir mağazadan satın almış, yerli halk tarafından düzenlenen ‘kendini savunma grupları’nın üyeleri” olarak tanımlamışken, Rusya’nın Nezavisimaya gazetesi ise bu askerleri “Kırım’da görevli kibar silahlı askerler” olarak tasvir etmiştir. Bununla beraber Ukrayna’daki çoğu gazeteci bu askerleri Rus yanlısı silahlı adamlar olarak görmüştür (Vitaly Shevchenko, “Little green men’ or ‘Russian invaders’?”, 11 March 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26532154>, (23.11.2018).

⁶³⁹S. Frederick Starr, Svante E. Cornell, “Tactics and Instruments in Putin’s Grand Strategy”, *Putin’s Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, ed. S. Frederick Starr, Svante E. Cornell, Washington, DC, & Stockholm: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014, ss. 59-81

⁶⁴⁰Dale R. Herspring, “Introduction”, *Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, 3rd ed., ed. Dale R. Herspring, Rowman & Littlefield, 2007, s. 3.

⁶⁴¹Brian D. Taylor, *The Code of Putinism*, New York: Oxford University Press, 2018, s. 2.

bir zamanda biteceğini öngörmese de bu siyasi sistemin muhtemelen “yavaş yavaş dağılmaya” mahkûm olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁴²

Sonuç olarak Rusya'nın Medvedev döneminde ve Putin'in sonraki dönemlerde izlediği politikalar da Rusya-Batı mücadelesi şeklinde geçen ve çalışmanın esasını oluşturan Ukrayna (Kırım) krizi de yapısal gelişmelerin sonuçlarından biri olarak Rus dış politikasının gündemini uzun bir süre meşgul etmiş/etmektedir.

2. Vladimir Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun Dış ve Güvenlik Politikası Çerçevesini Belirleyen Faktörler: Ulusal Güvenlik Yaklaşımı, Askeri Doktrin ve Dış Politika Konsepti

Putin döneminde de Yeltsin döneminde görüldüğü üzere Rus dış ve güvenlik politikasını belirleyen bazı faktörler mevcuttu. Bunlar; güvenlik yaklaşımı, askeri doktrin ve dış politikası gibi belgelerden oluşmaktaydı. Putin döneminde de gerek dış politika konseptinde gerekse de güvenlik doktrini ve yaklaşımında ulusal çıkarların korunması bağlamında yakın çevre önemini korumakla birlikte Ukrayna vurgusuna da sık başvurulmuştur. Bununla beraber bu belgelerde iç tehditler, NATO'nun genişleme serüveni, NATO ve AB ile ilişkiler ve uluslararası sistemdeki temel tehdit ve fırsatlara da geniş yer verilmiştir.

Putin'in Başkanlık döneminde Rus dış politikasının çerçevesini belirleyen ve izlenecek yol haritasını gösteren temel belgeler: İlki, Ocak 2000'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Konsepti, ikincisi, Nisan 2000'de kabul edilen Askeri Doktrin, üçüncüsü, Haziran 2000'de kabul edilen Dış Politika Konsepti ve sonuncusu ise 2007 yılında kabul edilen 2000 yılındaki dış politika belgesinin revize edilen hali olan Dış Politika Konsepti'dir. Bu belgeler Rus dış politika sistematüğini ve dış politika karar ve uygulamalarını anlamada yardımcı olan önemli belgelerdir.⁶⁴³ Putin'in dış politika kararlarını gerçekleştirmesinde güvenlik uzmanları önemli rol oynamaktadır. Onların görüşüne göre; *“uluslararası ilişkiler, birkaç güçlü devletin hegemonya ve etki için*

⁶⁴²Putinizm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.e.

⁶⁴³Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, ss. 121-122.

sürdürdükleri kesintisiz savaşumdur.” Bu grubun çıkarlarının baş sözcüsü Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri⁶⁴⁴ Nikolay Patruşev’dir.⁶⁴⁵

10 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe girmiş olan güvenlik konsepti uluslararası sistemdeki gelişmelerden etkilenmiştir. Bir yandan siyasi ve ekonomik anlamda güçlü olan Almanya önderliğindeki AB’nin politikaları, diğer yandan Transatlantik ilişkilerin ABD için hayati derecede önemli olması ve Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO’nun doğuya doğru genişleme politikası Rus ulusal güvenlik konseptinin hazırlanmasını etkileyen dış gelişmeler olmuştur. Öte yandan NATO’nun genişlemesi Amerika’nın da dış politikasının önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. NATO’nun genişlemesi ile aynı döneme denk gelen Kosova olayları ve söz konusu örgütün Sırbistan’a karşı farklı gerekçelerle uzun süreli ve yıkıcı etkileri olan askeri bir operasyon düzenlemesi ve bir savunma örgütü olan NATO’nun da herhangi bir saldırıya maruz kalmadan ve görev alanında olmayan bir bölgede askeri güç kullanması da tartışma yaratmıştır. Bu gelişmelerden dolayı Rusya ile Batı arasında sürekli aşınan güven ilişkisi gittikçe zayıflamış ve Rus askeri ve siyasi kadroları ülkenin güvenliğini ve çıkarlarını gözetecek konuları gözden geçirmek ve bunun sonucu ortaya çıkacak gereksinimleri karşılayacak askeri doktrini oluşturmak için işe girişmişlerdir.⁶⁴⁶

Putin tarafından onaylanan Ulusal Güvenlik Konsepti’nde uluslararası ilişkilerde iki genel eğilimin olduğu belirtilmiştir: 1. Bölgeselliğe ve çok boyutlu entegrasyona karşı olumlu bir eğilim, 2. ABD liderliği ile Batı hakimiyetine dayanan yeni sisteme karşı olumsuz bir eğilim. Dış tehdidi tanımlayan bölüm ise özetle: Rusya’nın uluslararası alanda ulusal güvenliğine yönelik tehditler, çok kutuplu dünyada bir nüfuz merkezi olarak Rusya’nın güçlenmesini engelleme, milli menfaatlerin yerine getirilmesini önleme ve Avrupa, Orta Doğu, Transkafkasya, Orta Asya ve Asya-Pasifik bölgesinde Rusya’nın konumunu zayıflatma,⁶⁴⁷ Rusya sınırlarında yabancı askeri üsler ve askeri varlıkların muhtemel konuşlandırılması, kitle imha silahları ve bunların gönderici sistemlerinde

⁶⁴⁴Patruşev, 1999-2008 yılları arasında Federal Güvenlik Servisi’nin Başkanı olarak görev yapmıştır.

⁶⁴⁵Okay Deprem, “Avrasya’da Yeni İttifaklar Peşinde”, s. 199.

⁶⁴⁶Mustafa Kibaroğlu, “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini”, *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, 2001, ss. 97-98.

⁶⁴⁷Marcin A. Piotrowski, “Russia’s Security Policy”, *Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives*, ed. Janusz Bugajski, New York: Council on Foreign Relations, 2002. s. 62.

meydana gelen artış, Rusya'ya yönelik teritoryal iddiaların ortaya çıkması şeklinde belirtilmiştir. Bu tehditlerin birçoğu ilerleyen yıllarda Rusya'nın karşısına çıkmıştır.⁶⁴⁸

Belge, NATO'nun BMGK onayı olmadan ittifak bölgesi dışındaki askeri güç kullanımına geçiş politikasının dünya istikrarı için büyük bir tehdit olduğu ve bu eğilimlerin dünyanın büyük güçleri arasında yeni bir silahlanma dönemi potansiyeli yarattığı konusunda uyardır. Konsept, iç terörizm ve ayrılıkçılık tehdidini (Çeçenistan örneği kastedilmektedir) dış tehditlere şu şekilde bağlamaktadır: uluslararası terörizmin, doğrudan askeri saldırganlık ihtimali ile Rusya'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar verme çabaları içerdiği bir realitedir.⁶⁴⁹

“Rusya'nın Milli Menfaatleri” bölümü sosyal-ekonomi kısmında ise ulusal menfaatlerin yerine getirilmesinin istikrarlı bir ekonomik kalkınma ile mümkün olacağı belirtilirken, siyasi ve dini aşırılığa, etnik-ayrılıkçılığa yol açan sebep ve koşulların ortadan kaldırılmasının da ulusal menfaatleri korumak adına önemli olduğu ifade edilmiştir. Ülkenin uluslararası menfaatleri ise; egemenliğin güvence altına alınması, büyük bir devlet ve çok kutuplu dünyanın etki merkezlerinden biri olarak Rusya'nın konumunu güçlendirmek, tüm devletler, uluslararası örgütler ve özellikle BDT üyesi ülkeler ve Rusya'nın geleneksel ortaklarıyla eşitlik ve karşılıklı fayda esasına dayalı olarak işbirliğinin geliştirilmesi şeklinde belirtilmiştir. Rusya'nın askeri alanda milli menfaatler ise devletin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünü savunmak, Rusya ve müttefiklerine karşı askeri saldırganlığı önlemektir.⁶⁵⁰ Konsept, Rusya'nın uluslararası alandaki pozisyonunu güçlendirmeye sıklıkla vurgu yaparken, Rusya'nın temel önceliğinin: uluslararası terörizm, doğal endüstriyel kaynaklı felaketler ve savaş zamanında gelebilecek askeri operasyonlara karşı korunmak olduğu belirtilmiştir.⁶⁵¹

Konsepte göre askeri gücün uluslararası ilişkilerdeki önemi sürecektir, karmaşık uluslararası durum ve iç sorunlara rağmen Rusya, ekonomik, askeri, teknolojik avantajıyla beraber Avrasya kıtasındaki konumu sayesinde dünya politikasında etkin bir

⁶⁴⁸Güneş, “Rusya Federasyonu Dış Politikasının Çeyrek Yüzyılı”, s. 481.

⁶⁴⁹Wallander, “Russian National Security Policy in 2000”, s. 5.

⁶⁵⁰M. Marcel de Haas, “Putin's Security Policy in The Past Present and Future”, *Baltic Defence Review*, C.2, S. 12, 2004, ss. 49-57.

⁶⁵¹M. Marcel de Haas, “Putin's External and Internal Security Policy”, *Conflict Studies Research Centre*, C. 5, S. 5, 2005, s.2.

rol oynamaya devam edecektir. Rusya gelecekte dünya ekonomisi ile bütünleşmek için uluslararası ekonomik ve mali kurumlarla olan işbirliğini arttıracaktır.⁶⁵² Rusya'nın Nisan 2000'de yayımlanan askeri doktrininde ise Rusya'nın uluslararası toplum içindeki yeri, ulusal çıkarlarının tanımı ve ulusal çıkarlarına tehditler gibi konularda görüşler ortaya konmuş ve doktrin askeri-politik, askeri-stratejik ve askeri-ekonomik önlemlerin tespit edilmesine yönelik görüşleri ele almıştır.⁶⁵³ Askeri doktrinde Rusya'nın, uluslararası menfaatleri çerçevesinde güçleri birleşik bir savunma alanı yaratma yönünde konsolide etmek ve kolektif olarak askeri güvenlik sağlama zorunluluğu nedeniyle BDT bünyesinde KGAÖ'ye taraf olan devletlerle askeri işbirliğinin geliştirilmesine öncelik vereceği belirtilmiştir. Rusya güvenliğine yönelik tehditleri ise doktrinde şöyle sıralamıştır: Rusya'nın iç işlerine müdahale, uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde Rusya'nın çıkarlarını göz ardı etme (veya ihlal etme) girişimleri, Rusya'nın nüfuzunun küresel düzeyde artmasına karşı çıkma, askeri blok ve ittifakların genişlemesi, yakın çevredeki vatandaşlarının haklarının bastırılmasıdır..⁶⁵⁴

Doktrin çerçevesinde Rusya'nın yalnızca kendisine gerçekleştirilebilecek saldırıyı önlemek ve püskürtmek, toprak bütünlüğü ve dokunulmazlığı korumak, uluslararası antlaşmalara uymak şartıyla ülkesinin ve müttefiklerinin askeri güvenliğini sağlamak amacıyla savaşa ve silahlı çatışmalara hazır olmayı sürdüreceği belirtilmiştir. Bununla beraber modern savaşlarda nükleer ve diğer kitle imha silahları ya da sadece konvansiyonel silahlar kullanılabileceği doktrinde göze çarpan diğer önemli bir husustur.⁶⁵⁵ Silahlı kuvvetlerin ve diğer birliklerin yurtdışına konuşlandırılması hususunda ise bu kuvvet ve birliklerin Rusya toprakları dışında, birleştirilmiş veya ulusal görev güçleri ve üsleri olarak stratejik öneme sahip bölgelerde konuşlandırılabilmesi şeklinde kararlar alınmıştır.⁶⁵⁶ Barışı koruma operasyonlarında görüldüğü üzere kuvvetler ve birlikler yerel, bölgesel, uluslararası ve geniş çaplı çatışmalara müdahale edebilmekteydiler.⁶⁵⁷

⁶⁵²Sapmaz, a.g.e., ss.102.

⁶⁵³Kıbaroğlu, a.g.e., ss. 99-106.

⁶⁵⁴De Haas, "Putin's Security Policy in The Past Present and Future", ss. 50-53.

⁶⁵⁵Sapmaz, a.g.e., ss.108.

⁶⁵⁶De Haas, "Putin's Security Policy in The Past Present and Future", s. 57.

⁶⁵⁷De Haas, "Putin's External and Internal Security Policy", s. 5.

Doktrinde ayrıca, uluslararası güvenliği sağlamada BM ve AGİT gibi mekanizmaların zayıflatıldığı ya da yok sayıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte BMGK'nın yaptırım kararı olmadan “insancıl müdahale” kavramı altında kuvvet kullanılmasına başvurulması da askeri-siyasal durumu istikrarsızlaştırıcı faktörler arasında sayılmıştır.⁶⁵⁸ Rusya'nın hem ulusal güvenlik konseptinde hem de ulusal güvenlik doktrininde sıklıkla çok kutuplu bir dünya düzenin kurulması ve ABD'nin başat güç olmasının oluşturacağı tehditlere değinilmiştir. Buna bağlı olarak ABD önderliğindeki NATO'nun Kosova üzerinde uluslararası hukuku ihlal ederek gerçekleştirdiği askeri müdahale Rusya'nın tepkisini çekmiş ve NATO'nun genişlemesi tehdidi de sıklıkla belgelerde vurgulanmıştır.

Rusya'nın dış politika konseptini değerlendirecek olursak, özellikle 21. yüzyılda teknolojik gelişmeler ve bunun sosyo-ekonomik ve siyasi sonuçları nedeniyle ve küreselleşmenin de etkisiyle Rusya'nın değişen dünya konjonktürüne ayak uydurmak için olası tehdit ve tehlikelere karşı ne tür önlemler alacağı dış politika doktrininde açıkça belirtmiştir. Rusya'nın dış politika doktrini kapsamında dış politikasını oluşturmasında büyük önem taşıyan bazı öncelikler bulunmaktadır.⁶⁵⁹

1. Rusya Federasyonu'nun iç ekonomik ve siyasi durumunun gittikçe dengesiz ve karmaşık bir yapıya bürünmesi (özellikle Saha ve Tuva bölgesi) Kafkasya'daki (Çeçenistan, Osetya, İnguşya) çatışmalar ve Tataristan'daki iç kargaşa ve ayrılıkçı çatışmalar
2. Baltık ülkeleri, başta Ukrayna olmak üzere Kazakistan ve Kafkasya ülkeleri ile ekonomik, askeri, siyasi ve etnik konularda yaşanan gerginlikler ve anlaşmazlıklar,
3. Yakın çevrede yaşayan Rusların sorunlarının çözümlenmesi ve onların hukuki statüsünün güvence altına alma gerekliliği,
4. BDT ve Doğu Avrupa ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerin gittikçe zayıflaması önemli sorunlar olarak gösterilmiştir.

⁶⁵⁸Kesgin, a.g.e., s.51.

⁶⁵⁹Erişen, a.g.e, ss. 181-182.

Rus dış politika konseptinde (2000) Rusya için önemli önceliklerden biri de ikili ve çok taraflı olarak stratejik ortaklıklar ve BDT ile iyi ilişkilerin geliştirilmesidir. Konseptte BDT ile ortaklığın ulusal güvenliğin garantisi olduğu belirtilmiş ve BDT alanındaki uzmanlaşmış bölgesel kuruluşların (gümrük birliği, toplu güvenlik antlaşması, Belarus ve Rusya Birliği vb.) önemini vurgulamıştır. Ayrıca konsept, BDT ülkelerinde mevcut çatışmaların çözülmesinin ve özellikle uluslararası terörizm ve aşırılıkçılıkla mücadele etmek için güvenlik meselelerinde askeri ve siyasi ortaklıkların güçlendirilmesinin önemini belirtmiştir.⁶⁶⁰ Rusya'nın büyük güç statüsünün korunması çıkarlarının sağlanması için bir ön şart olarak, yakın çevrede yaşayan Rus vatandaşlarının haklarının korunması ve güvence altına alınması dış politika amacı olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber konseptte Rus dış politikasının ayırt edici özelliği, "Avrasya'nın en büyük gücü olmasının verdiği jeopolitik koşulu" ve Batı ile ilişkilere gereken önemin verilmesi gereği üzerinden "iyi dengelenmiş" doğası olarak sunulmuştur.⁶⁶¹ Avrupa ülkeleriyle ilişkiler ise Rusya'nın geleneksel dış politika önceliğiydi ve AB ile ilişkiler Rusya için kilit önem taşımıştır.⁶⁶²

Rusya'nın uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir dünya düzeninin kurumsallaşması için çaba sarf edeceği konseptte açıkça belirtilmiştir. Çok kutupluluğun kurumsallaşmasının yolu ise "eşitler arasında işbirliği"dir. Askeri doktrinde belirtilen tehditler bu belgede de yer almıştır. Bölgesel aktörler arasında askeri-politik husumet, etnik-dinsel ayrılıkçılık, içişlerine müdahale, uluslararası terörizm, ulusa aşırı organize suçlar (yasa dışı silah ve eroin kaçakçılığı vb.) Rusya'nın tehdit algılamasında ilk sıralarda yer alan diğer önemli sorunlardır.⁶⁶³

Sonuç olarak, Rus dış politikası konsepti, Yeltsin döneminde olumlu bir havayla hazırlanan önceki konseptle karşılaştırıldığında çok daha karamsar bir tablo çizmiştir. Konsept Rusya'nın "eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki hak ve sorumlukları" vurgulamak yerine uluslararası arenadaki güncel öğeleri ortaya çıkararak, Rusya'nın uluslararası ilişkilerde dünyadaki çıkar çeşitliğini savunan çok kutuplu bir sistem oluşturmayı

⁶⁶⁰Fraser Cameron, Jarek M. Domański, "Russian Foreign Policy with Special Reference to its Western Neighbours", European Policy Center, S. 37. 2005, s. 5.

⁶⁶¹Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, ss. 124-125.

⁶⁶²De Haas, "Putin's Security Policy in The Past Present and Future", s. 51.

⁶⁶³Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, s. 30.

amaçladığını dile getirmiştir. Öte yandan Rusya'nın NATO ile ilişkilerinde yapıcı bir işbirliğine açık olduğu belirtilmiştir. Böyle bir işbirliğinin yoğunluğu, NATO'nun Kurucu Antlaşmasının anahtar hükümlerini uygulamasına bağlı olacak ve öncelikli olarak güç kullanmama, yeni üyelerin ulusal topraklarında silahlı kuvvetlerin ve nükleer silahların konuşlandırılmaması esasına göre belirlenecektir. Konseptte ayrıca NATO'nun günümüzdeki siyasi ve askeri hedeflerinin Rusya'nın güvenlik çıkarlarıyla bağdaşmadığı açıkça belirtilmiştir.⁶⁶⁴

3. Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu-BDT İlişkileri

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra BDT, Rusya'nın, bağımsızlığını kazanan devletler üzerinde bir denetim ve kontrol sağlama ve ittifak kurma amaçlı önemli bir dış politika aracı olmuştur. Hem Yeltsin dönemi hem de Putin dönemindeki dış politika konsepti ve ulusal güvenlik yaklaşımlarında bu bölgenin Rus ulusal çıkarlarını koruma adına stratejik önemde olduğu sıkça zikredilmiştir. Çünkü Rusya büyük bir güç olma ülküsünün önce yakın çevresi üzerinde denetim ve nüfuzu sağlayarak gerçekleşeceğini farkındaydı. Rusya bu bağlamda Putin döneminde BDT'nin alt yapılanmaları olan Avrasya Ekonomik Birliği ve Kolektif Güvenlik Antlaşması örgütüne özel önem vermiştir. Bununla beraber BDT içinde Rusya ile en fazla sorun yaşayan ülkelerin başında Ukrayna gelmekteydi.

BDT'yi Rusya'nın diğer devletler üzerinde egemenlik kurmasının bir aracı olarak gören Ukrayna, bu örgütün gevşek bir yapıda olmasını istemiş ve ülkenin bağımsızlığına ve egemenliğine zarar verecek şekilde Rus eylemlerine karşı çıkmıştır. Ayrıca Rusya ile çeşitli sınır sorunları yaşayan Ukrayna, KGAÖ gibi yapılanmalara karşı GUUAM gibi yapılanmalarda rol alarak Batı'ya daha yakın politikalar izlemiş ve bu durum Rusya'nın Ukrayna'ya karşı müdahaleci bir tutum sergilemesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak Ukrayna ile ilişkileri geliştirme ve ülke üzerinde nüfuz kurma amacıyla BDT ve alt yapılanmaları Rusya için Putin döneminde de önemli bir dış politika mekanizması olarak görülmüştür. Dolayısıyla Rusya'nın BDT politikasını anlamlandırmak, dış politikasını

⁶⁶⁴Rami Şaylıman, Çiğdem Şaylıman, "Rusya'nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s. 299.

anlayabilmek için de kolaylık sağlayacaktır. Öte yandan aşağıdaki kısımda Medvedev dönemine kadar olan Rus dış güvenlik ve politika gelişmeleri ele alınacaktır.

3.1. Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun BDT'ye Yönelik Politikası

2000 yılında iktidara gelen Putin iç politikada merkezileşme, federal reform, bölgesel güçler ve oligarşinin etkinliğinin kırılması gibi birtakım stratejiler izlemiştir. Hem Yeltsin hem de Putin'in siyasi hedefleri, Rus milli devletinin kurulması ve güçlendirilmesi üzerine dayanmaktaydı. Öte yandan yukarıda da değindiğimiz üzere Putin'le birlikte ulusal güvenlik konsepti, askeri doktrin ve dış politika konsepti gibi belgelerle Rusya uluslararası çıkarları çerçevesinde her şeyden önce BDT üyeleri ve Rusya'nın geleneksel müttefikleri ile eşit statülü ve karşılıklı faydaya dayanan ilişkileri geliştirmeyi hedeflemekteydi. Rusya'nın uluslararası toplumda sözünün dinlenir olması, dünya politikasına yön verebilmesi, istikrarlı ve adil ve demokratik bir dünya düzeni gibi hedeflerin sıralandığı bu belgeler hem Atlantikçi hem de Avrasyacı çizgiye yakın pragmatik bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Rusya'nın dış politikası ve BDT'ye yönelik yaklaşımı da bu belgeler çerçevesinde şekillenmiştir.⁶⁶⁵ Rusya'nın Putin dönemi Avrasya tasavvurunda Rusya'nın önceliklerinin belirlenmesinde jeopolitik anlamda doğu hattındaki temel amacı, NATO'nun genişlemesine ve aynı zamanda AB'nin politik ve ekonomik etkisine karşı Belarus'un Rusya'nın kontrolünden çıkmasına izin vermemek ve Ukrayna üzerinde nüfuzunu yeniden tesis etmek, ayrıca ekonomik bağımlılık, politik anlamda nüfuz kurmada etkili olacağından bu yolla Sovyet sonrası alanda bulunan ülkelerin Rusya'ya bağlanması amaçlanmıştır.⁶⁶⁶

Rusya'nın BDT'ye yönelik politikaları hususunda ise literatürde genel olarak iki görüş mevcuttur. İlki, "neo-emperyalizm" adı altında yeni temellere dayanan bir politika şeklindeydi. Bu, Rus aşırı milliyetçiliği ve ekonomik emperyalizme dayanmaktaydı. Aslında bu uygulama Yeltsin döneminde başlatılmıştı fakat o zamanki kaotik ekonomik ve politik durum nedeniyle tam olarak uygulanamamıştı. Putin döneminde BDT'ye yönelik izlenen politika, en azından BDT coğrafyasında Slav çekirdek ülkelerin birliğini yeniden kurmak ve Rus liderliği altında Slav olmayan Sovyet ülkeleriyle ekonomik,

⁶⁶⁵Purtaş, a.g.e., ss. 177-178.

⁶⁶⁶ Sezgin Kaya, Meşdi İsmayılov, "Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı", *Rusya'nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayıncılık, 2013, s. 21.

askeri ve siyasi işbirliğini yeniden kurma esasına dayanmaktaydı.⁶⁶⁷ Rusya, BDT'ye yönelik bu yaklaşımı kapsamında kendi ekonomik çevresindeki jeoekonomik çıkarlarının gelişiminin, hem kendi bölgesinde merkezi anlamda konumunu daha önemli kılacağına hem de kendi büyük güç (hegemonya) söyleminin uluslararası sistemde yeniden benimsenmesini sağlayacağına inanmıştır.⁶⁶⁸ Rusya ayrıca emperyalist bir anlayış çerçevesinde stratejik komşuları üzerinde daha fazla kontrol sağlamak için çaba göstermektedir. Rusya'nın bu tutumu, bölgede ve uluslararası ilişkilerde tam hakimiyet arzusu içinde olduğunu göstermektedir.⁶⁶⁹ Rusya'nın BDT'ye yönelik politikaları hususunda ikinci görüş ise Rusya'nın bu bölgeye yönelik politikaları, emperyalist yönde değil, ortak ekonomik alanı korumak ve yeni yapıya entegrasyonu sağlamak ve bölgede meydana gelebilecek anlaşmazlıkları barışçıl yolla çözmeye inisiyatifi üzerine almak üzerine şekillenmiştir.⁶⁷⁰

Rusya BDT coğrafyasını bir güç merkezine dönüştürme yönündeki kararlılığını sürdürmüş/sürdürmektedir. Rusya'da siyasal seçkinlerle beraber halkın büyük bir kısmı Ukrayna, Belarus, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ülkelerinden oluşan Sovyet sonrası alanın Rusya'nın hayati çıkarlarının olduğu bir coğrafya olarak görmektedirler. Küresel menziliyle büyük bir güç olmayı isteyen Rusya 21. yüzyılda da BDT'yi dış politikada odak noktası haline getirmiştir. Trenin'e göre, Rusya bu bölge üzerinde baskın bir konuma gelmeyi arzu etmektedir fakat Rusya'nın bu bölge üzerinde yumuşak gücü kullanması yoluyla gerçekleştirdiği faaliyetler onun fiziksel olarak bölge ile yeniden bütünleşeceği anlamına gelmemelidir. Moskova, bir "Avrasya süper devleti" veya Rus İmparatorluğu'nu kurma çabası içinde değildir. Aksine Kremlin eski sınır bölgesinde ekonomik gelişimini ve politik nüfuzunu garanti eden elverişli koşulları sağlamak istemektedir.⁶⁷¹

⁶⁶⁷Marcel H. Van Herpen, *Putin's Wars The Rise of Russia's New Imperialism*, UK: Rowman & Littlefield, 2014, ss. 61-62.; Janusz Bugajski, *Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe*, Washington, DC: Center for Strategic & International Studies, 2010, s. 19.

⁶⁶⁸Büyükkakıncı, a.g.e., s.160.

⁶⁶⁹Celeste A. Wallander, "Russian Transimperialism and Its Implications", *The Washington Quarterly*, C. 30, S. 2, 2007, ss. 107-122.

⁶⁷⁰Primakov, a.g.e., s.171.

⁶⁷¹Dmitri Trenin, "Russia and Central Asia," *Interests, Policies, and Prospects in Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing*, der. Eugene Rumer, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, New York: M.E. Sharpe, 2007, s. 81.

Rusya ekonomik genişleme ve enerji ikmali gibi enerji nakil yollarının kontrolü gibi araçlardan yararlanarak bu bölgeyi kendi nüfuz alanında tutmayı amaçlamaktadır. Özellikle Batı'nın Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki çıkarları Rusya'nın bu bölge üzerinde siyasi, ekonomik ve kültürel rollerini arttırmasını tetiklemektedir.⁶⁷² Dolayısıyla Putin, realist politikaların Rusya'nın rolünü belirlemede çok da iddialı olmadığına farkına varmıştır. Putin'le birlikte Rusya iç ekonomiyi yeniden inşa etmenin gerekliliğini vurgularken, yumuşak güç bağlamında diplomasi etkenini aktif bir şekilde yürütmeye çalışmıştır. Putin'in iktidara gelmez birçok ülkeye gerçekleştirdiği ziyaret de bunun göstergesidir.⁶⁷³

Sonuç olarak Yeltsin döneminde uygulamaya konulan BDT entegrasyonu projesi Putin döneminde yeniden gündeme gelmiştir. Rusya'nın uluslararası alanda sözü dinlenen bir aktör olarak kabul görülmesinin yolu BDT üzerindeki nüfuzuyla paralel seyretmektedir. Rusya herhangi bir Avrasya devletinin kendi toprakları üzerinden Rusya'nın dış dünyaya katılımını engelleyememesini ve Avrasya'da Rusya'nın onayı olmadan hiçbir yabancı birliğin bu topraklarda konuşlanmamasını sağlamayı amaçlamıştır. Büyük güç olarak tanınmak ve küresel gelişmelere yön verme kapasitesine sahip olmayı arzulayan Rusya, bunun yolunun Sovyet sonrası alandan geçtiğinin farkında olup yakın çevresindeki ülkelerin dış politikada Rusya'yı tehdit anlamındaki yönelişleri engellemek için de mücadele etmektedir. Bu alan, Rusya'nın küresel gelişmelere müdahale edebilmesi açısından kilit bir rol taşımaktadır. Özellikle Orta Asya ülkeleri, Rusya'nın hayat sahası olan topraklarını düşman kuvvetlerinden, özellikle de İslami radikalizmden korumaktadır. Aynı şekilde başta Ukrayna olmak üzere diğer devletlerde karmaşık bir pazar ve altyapı ağı (boru hatları ve demiryolları gibi), kültürel kurumlar ve hatta Rusya tarafından "ortak Avrasya alanı" olarak tanımlanan, paylaşılan kişisel bağlar, Rusya'nın neden bu bölgeye bu kadar önem verdiğinin en önemli göstergesidir.⁶⁷⁴

Yeltsin'den farklı olarak Rusya'yı dünyada tanınan ve saygı duyulan büyük bir güç olması yönünde kararlı bir tutum takınan Putin, entegrasyon ve uluslararasılaşma stratejileriyle bu hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Bu hedeflere ulaşmada kamu

⁶⁷²D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s. 116.

⁶⁷³Sakwa, *Russian Politics and Society*, s. 372.

⁶⁷⁴Nikolas K. Gvosdev, "The Sources of Russian Conduct", *The National Interest*, S.75, 2004, ss. 33-34.

diplomasisini bir araç olarak kullanıp, Rus “normallik” ini kanıtlamayı ve uluslararası toplumun zihninde yeniden dirilen ve saldırgan bir Rusya ile ilgili herhangi bir şüpheyi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Putin aynı zamanda kamu diplomasisi aracıyla Rus ekonomik modernleşmesine katkıda bulunmayı ve dünya ekonomisinin bazı sektörlerinde kaybedilmiş pozisyonları yeniden kazandırmayı amaçlamaktaydı. Daha önce özellikle Yeltsin döneminde adı sıkça geçen entegrasyon söylemine ve uluslararasılaşma hususunda izlenen politikalara paralel olarak, Putin, Yeltsin’in kaotik yönetimi altında zayıflayan “gerçek egemenliği” devleti güvence altına almış, Rusya’nın büyüklüğünü içeride ve yakın çevrede yeniden tesis etmeyi hedefleyen merkezi güç stratejisini aktif bir şekilde sürdürmüştür. Kremlin bu yolla uluslararası toplumun en önemli aktörleri ile ilişkilerde kendi kararlarını verebilen büyük bir güç olarak etkili olmayı hedeflemektedir.⁶⁷⁵ Tsygankov da Putin’in diplomasisin uluslararasılaşma ve gücün birleşmesi gibi iki unsurun birleşmesinden oluştuğunu ileri sürmüştür.⁶⁷⁶

Rusya’nın BDT ülkeleri ile ilişkilerini üç ana boyutta inceleyen Kramer, siyasi kapsamda Rusya BDT ilişkilerini incelerken özellikle Putin döneminde Kremlin’in otokratik liderleri ağırlama yönünde çok istekli olduğunu, ne Yeltsin ne de Putin’in BDT bölgesinde liberal demokrasiyi teşvik etmek için herhangi bir çaba sarf etmediğini, aksine Yeltsin ve özellikle de Putin liderliğindeki Rus hükümetinin, (kendi otoriter eğilimi ile) Rusya’nın çıkarlarına hanel getirmeyecek ve BDT kapsamında işbirliği içinde hareket eden devlet liderlerini desteklediğini ileri sürmüştür. Kramer’e göre Rusya demokratik bir değişim geçiren ülkeleri dışlayıp tehdit etmiştir. Rusya, Putin döneminde özellikle renkli devrimlerin ardından BDT ile olan ilişkilerinde egemenlik konumunu ve Rusya’nın siyasi çıkarlarını korumayı ve herhangi bir BDT ülkesinde hileli seçimlere karşı başlatılan büyük çaptaki protestoları engellemek için mücadele sarf etmiştir.⁶⁷⁷

Kramer, BDT-Rusya ilişkilerinin ekonomik boyutunda ise dünya enerji fiyatlarının Putin’in Başkanlığının ikinci döneminde rekor seviyelere yükseldiğini ve Rusya’nın fırsat maliyetinin de orantılı bir şekilde arttığını belirtmiştir. Bu ekonomik

⁶⁷⁵Stanislav Secrieru, *Russia’s Foreign Policy Under Putin: ‘CIS Project’ Renewed*, Unisci Discussion Papers, S. 10, 2006, s. 290-291.

⁶⁷⁶Tsygankov, a.g.e., s. 134.

⁶⁷⁷Mark Kramer, “Russian Policy Toward the Commonwealth of Independent States: Recent Trends and Future Prospects”, *Problems of Post-Communism*, C.55, S. 6, 2008, ss. 4-9.

fırsatı iyi değerlendiren Rusya, bunu BDT ile ilişkilerinde önemli bir koz olarak kullanmıştır. Kramer, Son olarak askeri ilişkiler boyutunda ise Rus silahlı kuvvetlerinin Yeltsin ve Putin döneminde ciddi sıkıntılara rağmen diğer BDT devletlerine oranla daha heybetli bir askeri kapasiteye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Ukrayna dışında hiçbir BDT ülkesi Rusya ile doğrudan bir askeri çatışmayı göze alamayacağını ve hatta Batı'dan yardım almadığı sürece Ukrayna'nın da Rusya ile mücadele edebilmesinin çok zor olduğunu ileri sürmüştür. Rusya'nın BDT bölgesinde uzun vadede baskın askeri gücünü elinde tutacağı ve bunu BDT ile ilişkilerinde bir tehdit aracı olarak kullanacağını da vurgulamıştır.⁶⁷⁸

Putin'in ilk iki döneminde Rusya'nın dış politika anlayışı BDT'nin hemen hemen tüm ülkeleri ile 'iyi komşuluk ilişkileri'nin ve daha da önemlisi, 'stratejik partnerlik bağlarının' geliştirilmesi esasına dayanmaktaydı.⁶⁷⁹ Putin'in BDT'ye yönelik ilişkilerinde ikinci devlet başkanlığı döneminde ilkine göre bazı önemli farklılıklar yaşanmıştır. 2000-2004 yılları arasındaki ilk dönemde hem Sovyet sonrası alanda hem de küresel anlamda ekonomik kalkınma öncelikli pragmatik bir yaklaşım görülürken ikinci dönemde ise Rusya'nın artan kapasitesine ve gücüne paralel olarak bu yaklaşım yerini yeniden Yeltsin dönemindeki gibi "eski Sovyet coğrafyasını yaşamsal çıkar alanı" olarak tanımlama ve BDT'yi Rusya'nın nüfuzu altına alma öncelikli bir yaklaşım olmuştur. Bu yaklaşım BDT ülkelerinin geleceğine de etki etmiştir.⁶⁸⁰

3.2. Rusya Federasyonu-BDT İlişkilerinde Alt Yapılanmalar: Avrasya Ekonomik Birliği ve KGAÖ

Rus dış politikasında BDT'ye olan ilgi her dönemde varlığını korumuştur. Yeltsin gibi Putin de dış politikada BDT'ye önem vermiş ancak BDT ile ilişkileri sağlamlaştırmak için Yeltsin'den farklı politikalar izlemiştir. Rusya'yı yeniden ayağı kaldıran, Putin dönemi BDT politikalarının Yeltsin döneminden temel farkı o dönemde başarısız olan entegrasyon girişiminin daha realist temeller dayanan pragmatik yöntemler çerçevesinde diriltilmeye çalışılması olmuştur. Çok taraflı mekanizmalara yoğunlaşmak yerine ikili ilişkilerin geliştirilmesine yoğunluk verilirken; farklı hız ve düzeylerde

⁶⁷⁸a.g.e., ss. 9-13.

⁶⁷⁹Okay Deprem, "Avrasya'da Yeni İttifaklar Peşinde", s. 191.

⁶⁸⁰Özdal, "Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri ile İlişkileri", s. 431.

entegrasyon sağlanmaya çalışılmıştır. Putin BDT politikasında siyasi alanda kendine yakın dost yönetimlerin iktidarda kalmasını arzularken, askeri-güvenlik alanında ise bir yandan Sovyetler Birliği dönemindeki varlığını sürdürmek istemiş, diğer yandan ise kolektif güvenlik yoluyla güvenlik sağlayan ülke olmayı amaçlamıştır. Ekonomi ve enerji anlamında ise bölgede üstünlük sağlamaya çalışmıştır.⁶⁸¹

Putin BDT ülkeleriyle ikili işbirliğini geliştirmenin bir sonucu olarak BDT çerçevesinde alt bölgesel yapılanmalar kurmuştur. Rusya ekonomik alanda Avrasya Ekonomik Birliği ön plana çıkmayı amaçlarken güvenlik alanında ise KGAÖ aracılığıyla da üye ülkelerle beraber kolektif bir şekilde güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

3.2.1. Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, yeni yönetim, uluslararası arenada ekonomik bakımdan rekabet edebilmek için hem iç hem de dış politikada Avrasya Bölgesine yönelik olarak uluslararası siyasi bağımsızlık ve istikrar sağlamak adına bir çerçeve tasarlamaya çalışmıştır. 1991'de kurulan BDT, Sovyetler sonrası alanda ticaret, finans, kanun koyma ve güvenliği koordine eden bölgesel bir örgüt olarak Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yol açtığı siyasi boşluğu doldurmaya hizmet etmiştir. 1990'lı yıllarda Avrasya entegrasyon süreci yavaştı ve BDT ülkeleri tarafından (çoğunlukla ikili bazda) bölgesel tipte bir ticaret blokunda yer almak için çok sayıda antlaşma imzalanmıştır. Bu noktada pek çok iddialı çaba bulunmasına rağmen, Avrasya Ekonomik Birliği fikri uygulanabilmesi açısından en makul seçenek olarak görülmekteydi.⁶⁸²

Avrasya Ekonomik Birliği fikri Rusya'nın liderliğinde eski Sovyet sonrası alandaki devletlerin artan küresel rekabet karşısında bölgesel işbirlikleri ile ayakta kalabilme çabaları sonucu ortaya çıkmıştır. Avrasya Ekonomik Birliği'nin teorik temelleri;⁶⁸³

⁶⁸¹Sami Yıldırım, a.g.e., ss. 183-184.

⁶⁸²Bruno S. Sergi, "Putin's and Russian-Led Eurasian Economic Union: A Hybrid Half-Economics and Half-Political 'Janus Bifrons'", *Journal of Eurasian Studies*, C.9, S. 1, 2018, s.1.

⁶⁸³Ekrem Erdem, Halit Mammadov, "Post -Sovyet Ülkeler Arasında Bölgeselleşme Eğilimleri", International Conference On Eurasian Economies 2013, St. Petersburg, 17-18 Eylül 2013, s. 841.

1. Atlantikçilik ve onun uzantısı olarak görülen küreselleşmeye karşı direnme, Batı Avrupa'ya ve ABD'ye karşı kültürel, politik ve ekonomik alanlarda mücadele etme,
2. Ekonomik alanda devletin güçlü olmasını destekleme; kamu sektörünün korunması,
3. Rusya'nın çekirdek güç olarak yer aldığı Sovyet sonrası alanda AB benzeri bir platformun oluşturulmasına dayanmıştır.
4. Rusya'nın eski Sovyetler Birliği'nin en azından bir kısmı üzerinde hegemonya kurmaya çalıştığı jeopolitik mücadelenin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁸⁴

1994 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından söyleselleştirilen “Avrasya Birliği” fikri, Putin döneminde uygulamaya geçilmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin oluşturulmasına giden süreçte söz konusu ülkeler farklı tarihlerde “yanlış başlangıçlar”⁶⁸⁵ gerçekleştirerek süreci bir şekilde ilerletmişlerdir. 1995 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan, Gümrük Birliği Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu belge ekonomik aktörler arasındaki serbest ekonomik etkileşimi engelleyen engelleri kaldırmak, malların serbest alışverişini kolaylaştırmak ve taraflar arasında iyi niyetli rekabet sağlamak için tasarlanmıştır. 2003 yılında ise Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna devlet başkanları bir araya gelerek “Tek Ekonomik Alan” oluşturmak için antlaşma imzalamışlardır.⁶⁸⁶

BDT ülkeleri arasında işbirliğini teşvik etmek ve ortak bir pazar oluşturmak için Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından 2000 yılında Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu ve daha sonra 1 Ocak 2010'da Avrasya Gümrük Birliği'nin (AGB) kurulmasıyla bu topluluk üç ülke liderliğinde yoğun bir ekonomik entegrasyona yönelmiştir. Ekim 2011'de, Putin, yarı-iktisadi ve yarı-politik melez bir

⁶⁸⁴Richard Pomfret, “The Economics of the Customs Union and Eurasian Union”, *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, ed. S. Frederick Starr, Svante E. Cornell, Washington, DC, & Stockholm: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014, s. 57.

⁶⁸⁵ 1995 Gümrük Birliği ve 2003 Ortak Ekonomik Alan fikri farklı tarihlerde iki kez tekrarlanmıştır. Bu yüzden böyle anılmıştır. Gümrük Birliği için diğer yıl 2010 yılı iken Tek Ekonomik Alan için ise diğer yıl 2012'dir (Evgeny Vinokurov, “Eurasian Economic Union: Current State and Preliminary Results”, *Russian Journal of Economics*, C.3, S.1, 2017, ss. 56-57).

⁶⁸⁶a.g.e., ss. 56.

Avrasya Birliği oluşturma planını ilan etmiştir.⁶⁸⁷ 18 Kasım 2011 tarihinde Belarus, Kazakistan ve Rusya Devlet başkanları 2015 yılına kadar Avrasya Birliği'nin kurulmasını hedefleyen bir antlaşma imzalamıştır. 1 Ocak 2012 ve Avrasya'da kurulan Tek Ekonomik Alan (Tek Ekonomik Saha), sonunda Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) adı altında resmen 1 Ocak 2015 tarihinde kurulmuştur.⁶⁸⁸

AEB'ye Ermenistan, resmi olarak 2 Ocak 2015'de Kırgızistan ise 8 Mayıs 2015'de üye olmuştur. AEB, üye devletlerinin bölgelerarası ekonomik bağlardan en iyi şekilde yararlanmalarına, ulusal ekonomilerini modernleştirmelerine ve küresel rekabet edebilirliklerini geliştirmek için elverişli bir ortam oluşturmalarına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Avrasya entegrasyon sürecinin merkezinde mallar, hizmetler, sermaye ve emek için tek bir pazar mevcuttur. AEB; AEB Mahkemesi, Avrasya Kalkınma Bankası ve Avrasya İstikrar ve Kalkınma Fonu da dahil olmak üzere tamamlayıcı entegrasyon altyapısı ile güçlendirilmiştir.⁶⁸⁹ AET'nin Avrupa benzeri bir kurumsal yapılanma oluşturmakla beraber görev ve yetkileri bakımından supranasyonel değil, hükümetlerarası bir işbirliği model olarak ortaya çıktığı görölmektedir. Bu bağlamda topluluğun henüz devletlerarası nitelikte bir kurumsallaşma içinde olduğu ve supranasyonel yapıya geçmenin zaman alacağı unutulmamalıdır.⁶⁹⁰

3 Ekim 2011'de Putin, Rus *İzvestia* gazetesinde yazdığı makalede, Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın katılımıyla çok önemli bir entegrasyon projesi olan AET ve AGB'nin devamı olan Ortak Ekonomik Alanı kuracağını ilan etmiştir. Bu projenin, üç ülke için ve Sovyet sonrasında daha geniş bir alan için tarihi bir dönüm noktası olacağını belirten Putin, ticaret ve üretim bağlarını geliştirmeye odaklandığını vurgulamıştır. Putin makalesine şöyle devam etmiştir: 1 Temmuz 2011'de üç ülkenin sınırlarından geçen mallar üzerindeki gümrük kontrolü kaldırıldığını, tamamen gelişmiş bir ortak gümrük alanı kurulması aşamasının tamamlandığını, AGB'den 'Ortak Ekonomik Alan'a geçileceğini ifade etmiştir. Diğer yandan Putin, bu projenin asla Sovyetler Birliği'nin herhangi bir şekilde yeniden canlandırılmasını amaçlamadığını, tarihe karışmış olan bir devleti yeniden canlandırmanın veya taklit etmeye çalışmanın delilik olacağını

⁶⁸⁷Sergi, a.g.e., s.1-2.

⁶⁸⁸ a.yer

⁶⁸⁹Vinokurov, "Eurasian Economic Union: Current State and Preliminary Results, ss. 55-57.

⁶⁹⁰Şöhret, a.g.e., ss.599-600.

belirtmiştir. Putin'e göre proje, yeni değerler, yeni bir siyasi ve ekonomik temele dayanan bir entegrasyon çağrısı yapmaktadır. Modern dünyadaki kutuplardan biri olabilen ve Avrupa ile dinamik Asya-Pasifik bölgesi arasında etkin bir köprü görevi üstlenen güçlü bir uluslarüstü bir birliktelik önerdiklerini ileri süren Putin, bu projenin aynı zamanda Gümrük Birliği ve ortak ekonomik sahada ekonomik ve para politikalarında daha yakın koordinasyona geçmek ve tam teşekküllü bir ekonomik birlik kurmak anlamına geldiğini vurgulamıştır.⁶⁹¹

Putin, Sovyetler Birliği'nin sonunu "20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi" olarak nitelendirirken, buna rağmen Sovyetler Birliği'ni yeniden diriltmenin tamamen mantıksız olduğunu belirtmiştir. Batı bundan pek de emin değil; dönemin ABD dışişleri bakanı Hillary Clinton, Avrasya Birliği'ni "bölgeyi yeniden Sovyetleştirmeye yönelik bir hareket" olarak nitelendirerek, kaygı verici bir şekilde: "hedefin ne olduğunu biliyoruz" şeklinde bir tepki göstermiştir.⁶⁹² Makalesinde Avrasya Birliği ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu muhalif güçler olarak görmenin hata olduğunu söyleyen Putin, her kurumun Sovyet sonrası alanda oynayacağı rolünün olduğunu, Rusya'nın ortakları ile birlikte, bu işbirliğini geliştirmek ve ortak refahı genişletmek için çalışma eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Putin son olarak Avrasya Birliği entegrasyonunun diğer ortaklara özellikle BDT üye devletlere her zaman açık olduğunu ifade etmiş, birliğe üye olma hususunda herhangi bir devleti zorlamayacaklarını birliğe katılma kararının yalnızca uzun vadeli ulusal çıkarları olan devletlerin inisiyatifinde olduğunu belirtmiştir.⁶⁹³

Putin, AEB projesiyle ekonomik marjinalleşmeye karşı koymaya çabalamış, Rusya'yı "büyük güçlerin diğer bazı entegrasyon projelerinde yok olmadığı, kendi güçlerini geliştirdiği" inancındaki ekonomik bir bloğun merkezinde yeniden kurmaya çalışmıştır. AEB, Rusya'nın, giderek dünyayı güç ve nüfuzu birleştiren ve ekonomiyi tek bir merkezde toplayan bölgesel bloklara bölündüğünü kabul ettiğini göstermektedir. Kremlin, Çin'in artan gücü ve gittikçe büyüyen AB'nin yanı sıra Rusya'nın ekonomik

⁶⁹¹Vladimir Putin, "A New Integration Project for Eurasia: The Future in the Making", 10 October 2011, <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3->, (02.03.2019).

⁶⁹²Jon Henley, "A Brief Primer on Vladimir Putin's Eurasian Dream", 18 February 2014, <https://www.theguardian.com/world/shortcuts/2014/feb/18/brief-primer-vladimir-putin-eurasian-union-trade>, (02.03.2019).

⁶⁹³Vladimir Putin, "A New Integration Project for Eurasia: The Future in the Making", a.g.y.

olarak marjinalleşmesi konusunda endişelenmiş ve Rusya'nın küresel düzende ayakta kalabilmesi için kendi bölgesel bloğuna yatırım yapması politik önceliği haline gelmiştir.⁶⁹⁴ Rusya, Avrasya Birliği'ni, kendisinin merkezinde bulunduğu bir ekonomik ve siyasi merkez haline dönüştürmek ve bu yolla “çok kutuplu” dünyadaki aktörler içinde rekabet edebilen bir merkez haline getirmeyi hedeflemiştir.

Rusya bu tür bölgesel entegrasyon örgütlerinde liderlik rolünü korumayı hedeflerken, yakın çevre ülkelerini Rusya'nın önderliği altına almak ve elbette Batı'nın bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu engellemek istemektedir.⁶⁹⁵ Sonuç olarak Rusya'nın Avrasya Birliği fikrini Batı merkezli küreselleşme sürecine karşı bölgeselleşme yoluyla tepki koyduğu bir oluşum olarak değerlendirebiliriz.⁶⁹⁶ Sovyet sonrası alanda Rusya'nın öncü rolünü güçlendirmeyi amaçlayan diğer adımlar arasında ise askeri üslerin korunması ve enerji kaynaklarının bir baskı aracı olarak kullanılması yer almaktadır.⁶⁹⁷

Uluslararası politika ve ekonomideki hemen hemen her türlü inisiyatifte olduğu gibi, Putin'in önerisi birbirinden farklı ancak karşılıklı olarak birbirini güçlendiren amaçlara hizmet etmektedir. Rusya'nın Avrasya Birliği'ni kurmasındaki esas ve belki de en önemli amacı, Sovyet sonrası alanda AB ile olan rekabet ilişkisi ile bağlantılıdır. Putin'in “Avrasya için yeni entegrasyon projesi”, Kremlin'in AB'de ve Rusya'nın Avrupa'daki “ortak komşuluk ilişkileri”nde AB'nin etki alanı olarak kabul etme girişimlerinin çekiciliğini ve etkisini önleme amacıyla alternatif bir proje olarak üretilmiştir. Dolayısıyla bu entegrasyon girişimi, esasında Rusya'nın, Belarus ve Ukrayna'ya yönelik politikalarıyla ilgilidir.⁶⁹⁸ Bu kapsamda AB projesinin çekim gücünü arttırmak adına dil politikası, ortak tarihi ve kültürel miras ve uygun doğalgaz fiyatları gibi birçok yumuşak güç aracını kullanan Rusya bu bağlamda özellikle Kiev'e baskı uygulamıştır.⁶⁹⁹

⁶⁹⁴Rilka Dragneva, Kataryna Wolczuk, “The Eurasian Economic Union Deals, Rules and the Exercise of Power” *Chatham House Research Paper*, 2017, s. 5.

⁶⁹⁵Evgeny Vinokurov, “Russian Approaches to Integration in the Post-Soviet Space in the 2000s”, *The CIS, the EU and Russia The Challenges of Integration*, ed. Katlijn Malfliet, Lien Verpoest, Evgeny Vinokurov, Hamsphire: Palgrave Macmillan, 2007, s. 35.

⁶⁹⁶Erdem, Mammadov, a.g.e, s. 845.

⁶⁹⁷Vinokurov, “Russian Approaches to Integration in the Post-Soviet Space in the 2000s”, ss. 34.

⁶⁹⁸Hannes Adomeit, “Putin's ‘Eurasian Union’: Russia's Integration Project and Policies on Post-Soviet Space”, *Neighbourhood Policy Paper*, S.4, 2012, s. 3.

⁶⁹⁹Yeliz Şahin, “Stratejik Ortaklık ile Stratejik Rekabet Arasında Rusya-AB İlişkileri”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Raporu*, S. 186, 2013, s.49.

Rus milliyetçi düşüncesinde Ukrayna, Kiev Rus'un doğu Slav kardeşliğinden doğan üç halktan biri ve onların eski kardeşliği, doğal olarak "Rus Dünyası" ve Avrasya Birliği'nin temelini oluşturmaktadır.⁷⁰⁰ Dugin'e göre de Avrasya Birliği projesinin başarılı olabilmesi için projenin Ukrayna tarafından desteklenmesi de zorunludur. Moskova-Astana-Kiev üçgeni yeni yapıya sağlamlık ve dayanıklılık getirebilecek bir bileşimdir. Dolayısıyla Kiev'in bu girişime dahil olması girişimin en önemli hedeflerinden biridir. Rusya ve Ukrayna'yı birbirine yakınlaştıran birçok önemli etken mevcuttur: kültür, dil, etnik yakınlık. Ukrayna'nın bağımsızlığı Sovyetler sonrasında Rus karşıtlığı eğilimleriyle ortaya çıktığı halde, Avrasya Birliği'ni gerçekleştirenler olarak bu iki ülkenin birbirine daha fazla yakınlaşması gerekmektedir.⁷⁰¹ Kiev'i Avrasya Ekonomik Birliği'ne dahil olma konusunda baskı yapan Rusya, Ukraynasız bu birliğin amacını tam olarak gerçekleştiremeyeceğinin farkındadır. Dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna'nın dahil olduğu Avrasya Ekonomik Birliği ülküsü Putin döneminde sık vurgulansa da başarıya ulaşamamış ve Rusya'nın Kırım'a müdahalesi ile Ukrayna yönünü tamamen Batı'ya çevirmiştir.

3.2.2. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)

Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde BDT üyelerinin güvenliğini sağlamak ve işbirliği yapmak amacıyla kurduğu örgütlerden biri de KGAÖ'dür. Yeltsin döneminde temelleri atılan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Putin döneminde daha aktif ve etkili örgütler haline gelse de Soğuk Savaş sonrası şartlarına verdiği siyasi ve güvenlik refleksini yansıtmaları bakımından önemli bir yere sahiptir. Varşova Paketi'nin sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasından sonra Soğuk Savaş sonrası dönemde eski pakt üyeleri peş peşe NATO'ya angaje olmaya başlamıştı. Bu durum, Rusya'nın, üzerlerinde belirli bir nüfuz sahibi olduğu eski SSCB ülkeleriyle askeri bir hükümetler-arası ittifak fikrini gündeme getirmesine zemin hazırlamıştır. Böylece KGAÖ⁷⁰²'nin temelleri

⁷⁰⁰Taras Kuzio, "Russia-Ukraine Crisis: The Blame Game, Geopolitics and National Identity", *Europe-Asia Studies*, C, 70, S, 3, 2018, s.471.

⁷⁰¹Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi: Avrasya*, s. 61-62.

⁷⁰²Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te altı BDT devleti (Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan) başkanları tarafından imzalanmıştır. Azerbaycan Eylül 1993'te Antlaşma'ya katılırken, Aralık 1993'te Gürcistan ve Belarus (politik olarak Belarus en başından itibaren örgüte katılma hususunda ilgiliydi fakat ülkenin yeni Anayasa'sında ilan edilen kendi siyasi tarafsızlık politikasını geçiştirmek için yasal yollar aramaktaydı) katılmıştır. Örgütün Antlaşması, Nisan 1994'teki tüm 9 katılımcı için 5 yıllık bir süreyi kapsamış, bu süre dolduktan sonra parlamentoların yeniden onaylanmasıyla uzatılabilecekti. 1999 yılında dokuz ülkenin

atılmıştır.⁷⁰³ Rusya'nın Orta Asya'daki işlerinde güçlü rolü, BDT ve KGAÖ gibi çok taraflı kuruluşlar tarafından sistemleştirilmiş ve bu örgüt aracılığıyla Rusya muhtemelen gelecekte bölge üzerinde nüfuz kuracaktı.⁷⁰⁴

Ukrayna ve diğer eski Sovyet ülkelerinden bazıları KGAÖ'ye katılmayı reddetmiştir. Bu durum eski cumhuriyetler arasındaki ayrışmayı da çok net bir şekilde göstermiştir.⁷⁰⁵ Ukrayna'nın bu dönemde örgüte katılmayı reddetmesi, Rusya ile nükleer silahların devri ve sınır anlaşmazlıkları hususunda yaşadığı anlaşmazlık ve Rusya'nın, KGAÖ aracılığıyla Ukrayna üzerinde nüfuz veya baskı kurmasından endişe duyması gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Rusya'nın güvenliği açısından son derece önemli olan Ukrayna'nın bu örgüte dahil olmaması Rusya için ikili ilişkilerde ve Batı ile önemli sorunlar yaratmıştır. Rusya'nın KGAÖ üyeleri dışındaki tek askeri üs olan Sivastopol'ün Kırım'da olması da Rusya için endişe oluştursa da Rusya Kırım müdahalesiyle bu endişesini gidermiştir.

Rusya'nın 2000 yılında onayladığı askeri doktrininde BDT'nin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi temelinde toplu güvenlik sisteminin güçlendirilmesine de büyük önem verileceği belirtilmiştir. 2000 yılının ilk günlerinden itibaren Rusya'da Putin döneminin başlaması, öte yandan 11 Eylül 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen asimetrik terör saldırıları, BDT çerçevesinde askeri entegrasyon düşüncesinin yeniden gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Eylül ayı sonunda Rusya, Ukrayna, Belarus, Moldova, Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan komutanlar terör karşıtı ve sınır güvenliği politikalarını koordine etmek amacıyla Moskova'da bir araya gelmişlerdir. Ayrıca Putin, BDT Anti-Terör merkezi oluşturulmasını önermiş ve bu öneri BDT içindeki savunma yapılanmasının özünü oluşturmuştur.⁷⁰⁶

(Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan) üçü, antlaşmayı uzatmamıştır. Fakat birkaç yıl boyunca Batı endeksli askeri işbirliğini deneyimleyen Özbekistan, hayal kırıklığına uğradığı için 2006 yılında örgüte geri dönmüştür. Özbekistan 2012'de tekrar KGAÖ'den ayrılmıştır (Nikitin, a.g.e., ss. 30-31). Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan'ın antlaşmanın bölgede oluşan yeni jeopolitik yapıya uymamasını gerekçe göstererek KGAÖ'den ayrılacaklarını bildirmişlerdir. (Purtaş, a.g.e., s. 97.)

⁷⁰³Güneş, "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Çeyrek Yüzyılı", s. 479.

⁷⁰⁴Steven Menelly, "The Geographical Pivot Of Central Asia", *Harvard International Review*, C. 38, S. 1, 2016, s. 37.

⁷⁰⁵Sakwa, *Russian Politics and Society*, s. 434.

⁷⁰⁶Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s.139.

14 Mayıs 2002’de KGA’nın kapsamlı bir uluslararası örgüte dönüştürülmesi kararı alınmış ve böylece KGAÖ kurulmuştur. 7 Ekim 2002 tarihinde ise altı BDT ülkesi (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya ve Ermenistan), Kişinev’de sözleşmeyi yeniden yapılandırmak ve tam teşekküllü bir savunma rejimi kurmak için bir araya gelmiş, KGAÖ’nün tüzüğüne ve yasal statüsüne ilişkin antlaşma imzalanmıştır. Putin, örgütün amacının, “üye devletlerin güvenliğini, toprak bütünlüğünü ve egemenliğini güvence altına almak” olduğunu belirtmiştir. Terörizm ve aşırılıkçılık, NATO’nun müdahalesi algısı ve Rusya’nın bu olguları karşılıklı olarak dengeleyeceği inancı, bu yapının uluslararası bir güvenlik ittifakına dönüştürülmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan KGAÖ üyeleri, tek başına çözemedikleri ve Batı’nın genelde ilgi göstermediği konular olan çevre güvenliği, uyuşturucu ticareti, insan ticareti ve organize suçları ele almaya başlamıştır. Yeni örgütün ilk görevi, ortaya çıkan tehditleri ele almak için askeri komuta merkezinin Moskova olduğu çok devletli bir Kolektif Acil Müdahale Gücü’nün kurulması yönündeki çabalara hız vermek olmuştur.⁷⁰⁷

KGAÖ’nün 2. Maddesi, kolektif güvenliği öngören NATO’nun 5. Maddesinde olduğu gibi, üye devletlerin güvenliklerini toplu halde sürdüreceğini, üye devletlerden herhangi birinin güvenliğini tehdit edebilecek, toprak bütünlüğü ya da egemenliğine gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında ortak bir şekilde harekete geçeceklerini ve bu tehdit veya saldırıyı ortadan kaldırmak için önlemler alınacağını ifade etmektedir.⁷⁰⁸ Rusya bu yolla NATO benzeri bir oluşum gibi üye devletlerin güvenliğini sağlamayı amaçlamakta ve bölgede nüfuz kurmayı sağlayacak önemli bir güvenlik aracını elinde tutmaktadır.

Rusya liderliğinde KGAÖ örgütsel faaliyetleriyle AGİT’i, savunma ittifakı anlamında ise NATO’yu anımsatan çok yönlü bir işleve sahip uluslararası güvenlik örgütü haline dönmüştür. 2011’de alınan kararlar KGAÖ bölgesinde meydana gelebilecek güvenlik tehditlerine karşı bir krizin meydana geldiği ve devletin bu krizi çözmekte yetersiz kalması durumunda KGAÖ müdahale etme yetkisine erişmiştir. Bu da

⁷⁰⁷ Adam Weinstein, “Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, C .8, S. 1, 2007, ss. 173-176.

⁷⁰⁸ KGAÖ Resmi İnternet Sitesi, http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm, (27.04. 2019).

Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu artırmasında önemli bir gelişme olmuştur.⁷⁰⁹ Öte yandan KGAÖ'ye üye devletlerin, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rus hükümleraltığı altında ortak bir güvenlik örgütü kurma fikrini desteklemesi çelişkili görülebilir. Çünkü bu devletler bağımsızlıklarını kazanan özgür devletlerdir. Uluslararası politikada güç ve çıkar endeksli politikalar izleyen bu devletlerin işbirliğine gitmesinin altında birçok faktör etkilidir.

Uluslararası politikada hegemonya kavramını derinlemesine inceleyen Mearsheimer iki veya daha fazla devlet arasındaki işbirliğini kökenlerini iki faktöre bağılı olduğunu ortaya koymaktadır; “nispi kazançları göz önünde tutma ve aldatma kaygısı”. Nispi kazançlar, her üyenin bir antlaşmadan elde edeceği kazancın yeterli olmadığını göstermektedir. Kendi çıkarı doğrultusunda hareket eden devlet/devletler diğere devletlerin orantısız bir şekilde kendisi/kendileri aleyhine daha büyük kazançlar sağladığını istemez. Bu bağlamda KGAÖ'nün gittikçe büyümesi bu durumla çelişmektedir. KGAÖ içindeki daha küçük devletlerin nispi kazançları büyük güçlerin kazancından oldukça farklı görünmektedir. Küresel ve hatta bölgesel hegemonya için bile rekabet edecekleri bir noktaya henüz ulaşmamışlardır. Bu bölgede uluslararası pastanın büyük bir kısmı sadece ABD, Batı Avrupa, Rusya ve Çin gibi birkaç aktör tarafından kullanılmaktadır. Aslında küçük devletlerin bu durumda öncelikli endişelerinin büyük güç tehditlerinin dengelemesi üzerine kurulu olması gerekmektedir. Bu devletler, Batı askeri nüfuzunun dengelenmesinin, Rusya'ya daha fazla güç imkânı verse bile, kabul edilebilir nispi bir kazanç olduğunu açıkça ifade etmişlerdir.⁷¹⁰

Peki bu devletler toplam kazanç içinde kendilerinin nispi kazancı daha az olmasına rağmen neden en fazla payı alan Rusya'yı desteklemektedirler? Bunun cevabı Mearsheimer'in ikinci argümanında “aldatma kaygısında” gizlidir. Çeşitli faktörlerden dolayı bu devletler Rusya'yı daha şeffaf, daha istikrarlı ve hile yapmaya daha az hevesli olarak görmektedir. Askerî açıdan, Rus etkinliği çok fazla olsa da Batı askeri gücüne göre çok daha az çetin, sinsi ve harekete geçme kapasitesi çok daha azdır. Çünkü söz konusu ulusların Rus askeri donanımıyla donatıldığını da belirtmek gerekir. Bu yüzden herhangi

⁷⁰⁹Sabir Askarov, *Orta Asya Güvenliğinde Bölge Dışı Güçler ve Rusya*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 10

⁷¹⁰Weinstein, a.g.e., s.176-177.

bir Rus askeri saldırganlığında bu ülkeler benzer silahlara sahip olduğu için ülkelerin Batı'ya göre hamle yapma şansları daha yüksektir. Elbette ki bu devletlerin Rusya ile ilişkilerine sadece realist açıdan yaklaşmadığı da görülmektedir. Rusya ile ortak bir geçmişe sahip olan bu devletler, terörizm ve ayrılıkçı hareketleri destekleyen Batı müdahalesinin korkuları ile birbirlerine ve Rusya'ya olan tarihsel bağlarını yeniden gözden geçirmeye isteklidirler. İşte bu yüzden KGAÖ çatısı altında birleşen bu devletler Rusya'nın bölgesel hegemon olmasına karşı çıkmamaktadırlar.⁷¹¹

3.3. BDT Entegrasyonunda Anlaşmazlık: GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü ve Ukrayna'nın Örgütteki Rolü

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bölgede kurulan BDT'nin üyeleri ve Çin'in bir araya gelerek kurdukları ŞİÖ gibi yapılanmaların yanı sıra bazı BDT üyelerinin oluşumuyla KGAÖ de kurulmuştur. Buna karşıt yine BDT içinde Rus hükümlanlığına karşı olan diğer üyelerin bir araya gelip kurduğu alternatif bir örgüt de GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) olarak adlandırılan oluşumdur. 1999'ların sonunda oluşumunu tamamlayan bu örgüt siyasi ve ekonomik bir örgüt olarak bölgede çeşitli roller üstlenmiştir.

GUAM'ın kuruluş aşamasına bakacak olursak, ilk olarak dört ülke arasında Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Moldova enformel siyasi bir yakınlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Örgütün meydana geliş sebepleri 1997 yılının ilk yarısında gündemi yoğun bir şekilde işgal eden AKKA Kanat İndirimleri hususunda Rusya'nın revizyona gitme isteğinde yatmaktadır. Rusya'nın güney kanadı kuvvetlerini tek taraflı olarak arttırmaya başlaması üzerine 1996 yılı sonlarında Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan liderleri bir araya gelip Rusya'nın bu hamlesinin bölgedeki güç dengesinin Rusya lehine değişeceğini düşünerek buna karşı beraber hareket etme kararı almışlardır. Böylece dört ülke dışişleri bakan yardımcıları 25 Kasım 1997'de GUAM niteliğinin ve yapısının belirlenmesi için çalışma yürütmeyi amaçlamışlardır. Toplantıda; uluslararası politikada işbirliği, ayrılıkçılara karşı ortak mücadele, bölgesel ihtilaflara karşı karşılıklı destek, barışın korunması için ortak çaba, ulaşım güzergâhlarının geliştirilmesi, Atlantik ötesi ve Avrupa kurumlarına hazırlık için ortak bir protokol imzalanması konusunda bir araya

⁷¹¹a.g.e, s. 177.

gelmişlerdir. GUAM açıkça ifade edilmemesine rağmen Rusya ve ŞİÖ'ye alternatif sağlayacak ve BDT'yi demokrtikleştirme amacı taşıyan bir hareket olarak görülmüştür. Batı ve NATO da “jeopolitik çoğulculuk” çerçevesinde Ukrayna'nın liderliğindeki henüz *de facto* olan bu oluşumun kuruluşuna destek vermiştir ve Nisan 1999'da NATO Zirve toplantısında Özbekistan'ın da katılımıyla, oluşum, GUUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü adını almıştır.⁷¹² Ancak Özbekistan 2005'de örgütten ayrılınca örgütün adı tekrar GUAM olarak değişmiştir. Son olarak 23 Mayıs 2006 tarihinde Kiev'de yapılan GUAM Zirvesi'nde örgütün isminin GUAM-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü (GUAM-DEKÖ) olması kararı alınmıştır.

GUUAM liderleri toplantıdan sonra yayınladıkları ortak bildiriye BİO aracılığıyla NATO ve Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ile işbirliği yapma arzusunu dile getirmişlerdir. Liderler, toprakların bütünlüğü ve sınırların değişmezliği; saldırgan ve ayrılıkçı etnik hoşgörüsüzlüğün reddi, aşırı dinciliğe karşı direnme; ihtilafli bölgelere silah sevkiyatının önlenmesi gibi sorun ve krizlere karşı ortak çözüm bulmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir.⁷¹³

GUUAM'ın çıkış kökeninde, Rusya'nın güneyde kuvvetlerini tek taraflı olarak arttırması ve söz konusu devletlerin Rusya'yı bir güvenlik tehdidi olarak görmesi sonucunda yatsa da özellikle iç ihtilaflar ve Rusya ile olan zorlu ilişkileri de içeren birçok sebep etkili olmuştur. Bu sebeplerden ilki, Rusya'nın; Moldova, Gürcistan, Azerbaycan gibi ülkelerdeki iç ihtilaflarla ilgilendiğinin görülmesi veya ayrılıkçıları açık veya kapalı bir şekilde desteklediği iddiaları GUAM üyeleri üzerinde olumsuz bir algı oluşturmuştur. İkinci sebep, Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan'ın jeoekonomik ve jeostratejik öneminin farkında olması ve bunu Rusya'ya karşı koz olarak kullanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak Rusya'nın da Ukrayna üzerindeki başlıca kozu ekonomi ve enerji üzerine olduğunu unutamamak gerekiyor. Dolayısıyla söz konusu ülkeler kendi ekonomi ve enerji güvenliğini Rusya'ya karşı savunmak ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak için bir araya gelmişlerdir. Üçüncü sebep, Ukrayna'nın dış politika amacı, Trans-Kafkasya ve Moldova'daki ihtilafları BM ve AGİT'in nüfuz alanını sokmak istemesidir. Bunun gerçekleşmesi halinde GUUAM üyelerinin toprak

⁷¹²Purtaş, a.g.e., ss. 259-261.

⁷¹³Taras Kuzio, “Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM”, s. 95.

bütünlüğünü garanti altına alırken, ayrılıkçı bölgelere özerklik verilerek Rus barış koruma faaliyetlerinin etkisizleştirilmesi sağlanacaktır. Son olarak GUUAM üyeleri, BDT içinde pragmatik ekonomik işbirliğine ve öncelikle NATO olmak üzere siyasi ve askeri güvenliğini Atlantik ötesi ve Avrupa kurumlarıyla sağlamaya yönelik olarak çok yönlü bir dış politika yürütmeyi hedeflemişlerdir.⁷¹⁴

Böylece bu hedefler doğrultusunda 19 Temmuz 2002’de Yalta’da GUUAM devlet başkanları toplantısı yapılmıştır. Bu zirveye üyeliğini askıya alan Özbekistan, büyükelçi düzeyinde katılmıştır. AB, AGİT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) ve BM temsilcileri de katılmıştır. Zirvede önemli kararlar alınmıştır. 4 ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulması kararlaştırılmış, örgütün kurumsallaştırılması adına Dışişleri Bakanlar Konseyi’nin kurulmasına ilişkin karar alınmıştır. Zirve sonunda bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanması için ortak çaba deklarasyonu imzalanmıştır.⁷¹⁵

1999 ile 2002 yılları arasında Özbekistan, aynı zamanda Güney Kafkasya ve Orta Asya arasındaki güvenlik konularında bir danışma vasfı gören ve GUUAM olarak belirlenen grubun bir üyesiydi. Özbekistan’ın Nisan 2002’deki üyeliğini askıya almıştır. Bunun nedeni, güvenlik ilişkilerine ikili yaklaşımlar ve genel olarak da çok taraflılık konusundaki kuşkucu bakış açısından kaynaklanmıştır. Aynı zamanda bu grubun Özbekistan’ın önceliklerine hitap eden önemli bir savunma veya güvenlik politikası izlemediği ortaya çıkmıştır.⁷¹⁶

GUUAM’ın BDT içinde alternatif bir örgüt olarak ortaya çıkması, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra eski Sovyet ülkelerinin dış politikası ve ulusal güvenlik öncelikleri birbirinden farklı bir şekilde seyretmesinden kaynaklanmıştır. Bu yüzden BDT üyeleri iki ana gruba ayrılmıştır.⁷¹⁷ Bu da BDT oluşumunun zayıflığının temel

⁷¹⁴Kuzio, “Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM” ss. 97-99.

⁷¹⁵Purtaş, a.g.e. s. 264.

⁷¹⁶Roy Allison, “Regional Structures and Security Management in Central Asia”, *International Affairs*, C. 80, S.3, 2004, ss. 475-476.

⁷¹⁷Bu iki grup Batıcılık ve Russeverlik/Slavseverlik ekseninde iki gruba ayrılmıştır. BDT içindeki bu grubun içinde dış siyaset eğilimi de kendi içinde “pragmatik” ve “radikal” kamplar olarak ikiye ayrılmıştır. BDT devletlerinin büyük bir çoğunluğu iki ayrı kamp (Pragmatik Batıcılar ve Pragmatik Russeverler/Slavseverler) içindedir. Sadece Belarus, eski Sovyetler Birliği’nin tekrar canlanmasında ilk adım olarak Rusya-Belarus birliğini savunan ve Radikal Russever bir birliğe sahiptir. 12 BDT devleti içinde Pragmatik Batıcılar ve Pragmatik Russeverler sayıca eşit olarak dağılmış durumdadır. GUUAM üyeleri Pragmatik Batıcılar grubunda yer alırken Türkmenistan tarafsız bir politika izlemektedir. Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan ise Pragmatik Russeverler/Slavseverler grubundadır. Belarus da

nedeni olarak göze çarpmaktadır. Birinci grup, esas dış ve askeri politika önceliği Rusya ile entegrasyon arayışı olan ülkelerden oluşmaktadır. Bu grup, Belarus, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya'nın da dahil olduğu KGAÖ üyelerini içermektedir. Ayrıca, bu kuruluşun beş üyesi de Gümrük Birliği katılımcısıdır. BDT içindeki ikinci blok ise bahsettiğimiz gibi GUUAM üyelerinden oluşan bloktur. Bu üyeler, ayrılıkçılığa karşı mücadele alanında birçok ortak soruna sahiptirler. Ukrayna'da ayrılıkçı hareketler (Kırım yarımadasında)⁷¹⁸ Gürcistan'da (Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinde), Azerbaycan (Dağlık Karabağ'da) ve Moldova (Transdinyester'de)⁷¹⁹ bu grubun üyelerinin karşılaştığı başlıca politik sorunlardan bazılarını temsil etmektedir. GUUAM üyelerinin bir diğer önceliği de Avrupa-Asya ulaşım koridoru ve Hazar petrolünün batıya taşınması ile ilgili işbirliğini güçlendirmektir.⁷²⁰

GUAM üyesi devletlerin bağımsızlık sonrasında Batı dünyası ile ilişkilerini Rusya'ya tercih etmesinin tutumunun altında, Rusya'nın emperyalist geçmişi ve bu devletlerde Moskova'nın desteklediği iddia ettikleri çatışmaların ortaya çıkması etkili olmuştur. Rusya, Sovyet sonrası alanda etkisini ortaya koymak ve güvenliğini garanti altına almak için bu devletlerdeki çatışmalara askeri veya diplomatik olarak müdahale etmiş ve genellikle ayrılıkçıları destekleyerek çatışan tarafların Moskova ile irtibatla kalmasına mecbur bırakmıştır. Bununla beraber Rusya bu politikalarıyla yeni bağımsız olan bu devletlerin istikrarsızlığı ve zayıflığından üçüncü devletlerin faydalanmamasını ve burada ortaya çıkan mevcut güç boşluğunu kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeyi amaçlamaktaydı.⁷²¹

bahsedildiği gibi Radikal Russever grubundadır. BDT'nin Russeverler ve GUUAM grubu olarak ikiye ayrılması, "hayallerin taraftarları ile boşanmanın taraftarları arasındaki ayrılık" diye tarif edilmektedir. Sovyet geçmişinin hayallerini kuranlar Rusya'ya doğru yönelirken eski Sovyetler Birliği'nden "medeni bir boşanma" ile ayrılmaktan yana olan BDT üyesi ülkeler ise GUUAM'a doğru kaymışlardır (Kuzio, "Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM", ss. 81-84).

⁷¹⁸Kırım yarımadasındaki ayrılıkçı hareketler Rusya'nın da etkisiyle başarıya ulaşmış ve Rusya 2014 yılında bu bölgeyi ilhak etmiştir.

⁷¹⁹Ukrayna, Rusya ile beraber Transdinyester uzlaşmasının bir garantörüdür. Moldova, Gürcistan ve Azerbaycan'a benzer bir şekilde Ukrayna'yı kendi toprak bütünlüğünün tarafsız bir destekçisi olarak görmektedir. GUUAM üyeleri tarafından Ukrayna (Rusya ve BDT değil) BM ve AGİT kontrolünde barışı koruma görevi için tercih edilmektedir. Bu tercihin nedenlerinden biri, Ukrayna'nın Kırım ayrılıkçılarının taleplerine karşı şiddete başvurmadan soruna başarılı bir şekilde çözüm bulmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer neden de Ukrayna'nın belirttiği üzere, emperyal bir hırsın ve geçmiş bir diktatörlüğün yükünü taşınamamasıdır (Kuzio, "Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM", s. 91).

⁷²⁰Nika Chitadze, "Security Problems within Post-Soviet Space", *Connection*, C. 4, S. 2, 2005, ss. 1-2

⁷²¹İsmayıl, a.g.e., s. 9.

Rusya'nın bölgede izlediği bu politikalara birçok açıdan olumsuz bakan bu ülkeler, Rusya destekli ayrılıkçılara karşı koyma, Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltma ve Rusya'ya alternatif enerji koridorlarının oluşturulması, bunun yanında NATO ile ilişkilerin geliştirilmesi hususunda birlikte hareket etmişlerdir.⁷²² Bazı analistlere göre bu gevşek koalisyon, bir üye devlete yapılan saldırının diğer devletlere yönelik bir saldırı olarak değerlendirilebileceği bir askeri politik yapıya dönüşebilir, böyle bir durumda dış tehdit azalacak ve bu aynı zamanda Batı ülkelerinin özellikle de NATO'nun bu örgütle ilgilenme konusundaki ilgisini arttıracaktır. Fakat kısa ve orta vadede bu ülkelerin NATO'ya girmesi imkânsız gibi görünmektedir. Ancak GUAM devletlerinin toprakları NATO ve Rus merkezli kolektif güvenlik sistemi arasında bir tampon bölge olarak NATO'nun stratejik çıkarlarının temsil edildiği bir bölge olabilir.⁷²³

Bölgesel bağlamda güvenlik gündemine sahip olan GUAM işbirlikçi bir güvenlik için kavramsal temeller ve stratejiler oluşturmayı amaçlamaktadır. Bölgede uyuşmazlıkları çözebilecek yeni yaklaşımlar getirerek askeri-teknik işbirliğini konusunda da çalışmayı amaçlamaktadır. NATO ile olan ortaklığı da güçlendirmek için önemli faaliyetler gerçekleştirmektedir. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra GUUAM'ın güvenlik ve işbirliği potansiyeli canlandırılmış ve GUUAM, sınır güvenliği, enerji ulaşım koridorlarının güvenliği meseleleri ve terörizme karşı işbirliği gibi konularda ABD'nin de işbirliğiyle tekrar harekete geçmiştir. Bunu fırsat olarak algılayan Ukraynalı yetkililer de grup devletlerinin terörizm ve diğer konvansiyonel olmayan güvenlik sorunlarının ortadan kaldırılması adına sınırların çevresinde bir “güvenlik kemeri” oluşturmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir.⁷²⁴

Ukrayna GUUAM grubunun *de facto* lideridir. GUUAM'ın birçok stratejik karakteristikleri dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Kravçuk (Aralık 1991- Temmuz 1994) tarafından geliştirilmiş ve aynı esaslar halefi Kuçma tarafından devam ettirilmiştir. Bazı Batılı ve Rus akademisyenler, Kuçma seçildiğinde Ukrayna'yı Avrasya istikametine doğru yönlendireceğine dair öngörülerde bulunsalar da Kuçma liderliğindeki Ukrayna, Batı'ya daha çok yaklaşmıştır. Ukrayna, BDT'nin iki gruba ayrılmasında öncü rol

⁷²²Hatem Cabbarlı, “Karadeniz Ekseninde Siyasi Örgüt: GUUAM”, der. Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Ankara: Platin Yayınevi, 2005, ss. 204-205.

⁷²³Chitadze, a.g.e., s. 2.

⁷²⁴Allison, “Regional Structures and Security Management in Central Asia”, ss. 476-477.

oynamış bununla beraber Komünizm sonrası dünyada GUUAM, Ukrayna'nın jeopolitik çoğulculuğunun oluşmasında vasıta olarak görülmüştür. Dolayısıyla Ukrayna olmadan BDT içinde Rus baskısına GUUAM'ın direnebilmesi pek muhtemel görünmemektedir.⁷²⁵ Ukrayna'nın GUAM içerisinde üstlendiği aktif rol Rusya'yı rahatsız ederken Kiev'in Rusya'ya karşı bölgesel bir liderlik peşinde olduğu da ileri sürülmüştür. Ukrayna'nın Rusya'ya sırt çevirebileceği ve her şeyden önemlisi AB entegrasyon politikası izleyebilmesi pek çok kişi tarafından Moskova'nın gücünün azaldığı eleştirilerine neden olmuştur. Rusya'nın penceresinden Ukrayna'nın GUAM üyeliği, Kuçma yönetiminin dostane olmayan bir tutumu olarak görülmüştür.⁷²⁶

Rus uzmanlar bu örgütü, ekonomik etkinliği olan aşırı bir siyasi örgüt olarak nitelendirmektedirler. Uzmanlar bu ülkelerin birbiriyle olan ticaretinin de çok sınırlı olduğunu ve dört ülkenin de asıl ticaret ortağının Rusya olduğunu ifade etmektedirler. Bu nedenle bu bölgenin serbest ticaret bölgesi olması çok da önemli bir hamle olmayıp, bölgedeki enerji projelerinin bir şekilde Rusya ile etkileşim kurulmadan halledilmesi zor görünmektedir. Dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı Vyaçeslav Trubnikova'ya göre de GU(U)AM, 'sözde' Rusya'nın emperyalist eğilimlerini engellemek için ABD parasıyla kurulmuş olan yapay bir oluşum olup, bu oluşumun bölgede uzun vadede kalıcı olması beklenmemektedir.⁷²⁷ Trubnikova, GUUAM hakkındaki tespitinde haklı çıkmıştır. Nitekim bölgedeki Rus etkinliğini kırma amaçlı ortaya çıkan bu yapılanma, bölge ülkelerinin Rusya ile ayrı ayrı devam ettirmek durumunda olduğu ikili ilişkiler nedeniyle amacına ulaşmada çok sınırlı bir başarı sağlamış ve özellikle 2008 sonrası süreçte de bu örgütün etkinliğinin devam ettiğini söylemek çok güç olacaktır.⁷²⁸

4. Rusya Federasyonu'nun Bölgesel Ekonomik ve Güvenlik Arayışları: Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Rusya'nın bölgedeki diğer en önemli oluşumlarından biri de Şangay İşbirliği Örgütüdür. Bölgesel güçlerin bölgede istikrarı sağlamak amacıyla bölgesel ölçekli yeni roller arayışı, bölgesel işbirliği ya da güvenlik teşkilatların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Rusya bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya

⁷²⁵Kuzio, "Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM", ss. 88-89.

⁷²⁶Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 63.

⁷²⁷Aktaran, Purtaş, a.g.e., s. 265.

⁷²⁸Özdal, "Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri ile İlişkileri", s. 451.

liderliğinde bölgesel bir örgüt olarak kurulan bu teşkilatlanma, dünya kamuoyunda ilgiyi üzerine toplamıştır. Örgüt, 26 Nisan 1996'da Rusya, Çin, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan arasında bölgesel güvenlik politikalarını uyumlulaştırma hedefiyle daha çok güvenlik odaklı olarak Şangay beşlisi adıyla kurulmuştur. Şangay beşlisi olarak kurulan bu teşkilat birliğin beşinci yılını kutladığı 15 Haziran 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşu Bildirisi imzalanmış ve örgütün üye sayısı⁷²⁹ 6'ya çıkmıştır.⁷³⁰

Putin'in en önemli dış politika girişimlerinden biri, olarak kabul edilen bu örgütün belirtilen hedefleri, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık yanlısı “üç kötülük” le mücadele etmek ve üye devletler arasında çeşitli işbirliği biçimlerini teşvik etmektir. Bununla birlikte, bu belirtilen amaçlara ek olarak, Moskova, üye devletlerin içinden ve dışından kaynaklanan demokratikleşme çabalarına direnmek, Orta Asya'daki Amerikan ve diğer Batı etkilerini sınırlamak ve genel olarak Rus dış politika hedeflerine katkıda bulunmak için örgütten yararlanma girişiminde bulunmuştur.⁷³¹

Moskova penceresinden ŞİÖ hem Batıdaki aktörlerin artan nüfuzunu hem de Rusya'nın güney çevresindeki istikrarsızlıklarını kontrol altında tutma stratejisinde önemli bir araç olarak görülmektedir. Rusya'ya göre 2003–05 (Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan)'daki renkli devrimler, bu iki unsuru (Batı'nın artan bölgesel müdahalesini ve Orta Asya'daki güvensizliği) içerek aynı madalyonun iki yüzünü oluşturmaktadır. Bölgedeki Batılı “müdahalesi”, özellikle de rejim değişikliklerini düzenlemeyi hedefliyorsa sadece Rusya nüfuzunu azaltmakla kalmayıp, komşu Orta Asya devletlerini ciddi anlamda istikrarsızlaştırarak fazladan sorun yaratabilmekteydi. Bu istikrarsızlaştırma, temel ekonomik varlıklar (enerji ihracat yolları, uranyum bölgeleri, askeri) endüstriyel tesisler, enerji santralleri ve ticaret bağlantıları üzerindeki kontrolünü kaybetmesi de dahil olmak üzere, Rusya için büyük bir risk anlamına gelmekteydi. Moskova, rejim değişikliği riskini ve bölgedeki potansiyel istikrarsızlığı sınırlamanın

⁷²⁹2005-2017 arasında gözlemci olan Pakistan ve Hindistan, 2017'de örgüte dahil olmuşlardır.

⁷³⁰Muammer Öztürk, “Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın Uluslararası İlişkiler Tasarımı”, *Avrasya Etüdlere*, C.45, S.1, 2014, ss. 251-252.

⁷³¹Mark N. Katz, “Russia and The Shanghai Cooperation Organization: Moscow's Lonely Road From Bishkek to Dushanbe”, *Asian Perspective*, C. 32, S. 3, (2008), s. 183.; Isabelle Facon, “Moscow's Global Foreign and Security Strategy: Does the Shanghai Cooperation Organization Meet Russian Interests?” *Asian Survey*, C. 53, S. 3, 2013, s. 469.

yolunun ŞİÖ’de hâkim bir kural olan egemen devletlerin işlerinde müdahale etmeme ilkesini rehber edinerek, Orta Asya’yı hem Rusya’ya hem de Çin’e sıkı sıkıya bağlı bir birliktelik içinde ‘şekillendirme’den geçtiğini düşünmüştür.⁷³²

Rusya’nın bu örgüt içindeki başlıca çıkarları, bölgesel boyutta ayrıcalıklarını korumaya odaklanmak, eski Sovyet ülkeleriyle güçlü siyasi güvenlik ilişkileri sürdürmek, Rusya liderliğinde eski Sovyet ülkeleriyle ekonomik işbirliğini teşvik etmek, Çin ve bölgedeki diğer uluslararası etkilere karşı denge kurmak ve riskten korunmak, Rusya’nın uluslararası konumunu ve gücünü uluslararası boyutta inşa etmek, Rusya’ya dayalı bir kutup ve çok kutuplu bir dünya düzenini oluşturmak şeklindeydi. ŞİÖ, Rusya için “yeni bir başarılı uluslararası işbirliği modeli” ve “Batı nüfuzuna karşı için uygun bir alternatif” model sunmuştur.⁷³³

Örgüt içinde Rusya ile beraber Çin’in de rolü çok önemlidir. Özellikle iki bölgesel güç arasında zaman zaman “iş bölümü ayrımı” olarak adlandırılan düzenlemeyle sonuçlanan Orta Asya’ya yönelik güç ve çıkarları birçok açıdan birbirini tamamlar niteliktedir. Rusya, Orta Asya’nın başlıca güvenlik sağlayıcısı ve garantörü olup, beş Orta Asya ülkesinden üçünde yerel güvenlik kuruluşları ve askeri üsleri ile yakın siyasi bağları bulunmaktadır. Çin ise bölgede geri ödemeleri karşılığında bu ülkelere borç para veren ve ticaret ortağı haline gelen ekonomik güç merkezidir.⁷³⁴ Bununla beraber ABD’nin Avrasya bölgesindeki ikili güvenlik işbirliğine yönelik bütün eylemleri Rusya ve Çin tarafından ŞİÖ aracılığıyla bölgesel bağlamda Avrasya ülkeleri üzerinde ABD’ye karşı bir dengeleme mekanizmasına dönüşmüştür. Bu durum, ABD’nin çok taraflı güvenlik işbirliği ve Rusya, Çin tarafından başlatılan çok taraflı bölgesel güvenlik mekanizmalarının savunuculuğu arasında kalan Avrasya ülkelerinin dalgalı ve kararsız bir politika izlemelerine yol açmıştır. Diğer bir deyişle ABD, kendini bölge ülkeleri ile iki taraflı olarak yapılandırılmış ilişkileri desteklediği ve bir yandan bölgenin güvenlik yapısını değiştirmek için askeri araç kullanmaktan kaçınmayan bir aktör olarak konumlandığı sürece Rusya ve Çin de bu duruma karşılık vermesi durumunda bazı

⁷³²Facon, a.g.e., s. 463.

⁷³³Mikhail Troitskiy, “A Russian Perspective on the Shanghai Cooperation Organization.” In The Shanghai Cooperation Organization, ed. Alyson J K Bailes vd., SIPRI Policy Paper S.17, 2007, ss. 32-33.

⁷³⁴Linda Maduz, *Flexibility by Design: The Shanghai Cooperation Organisation and the Future of Eurasian Cooperation*, Zurich: Center for Security Studies, 2018, s. 15.

Avrasya ülkelerinde sürekli bir değişim hali yaşanacaktır.⁷³⁵ Bu duruma verilebilecek en güzel örnek Özbekistan olarak gösterilebilir. Aynı şekilde Gürcistan ve Ukrayna'nın da özellikle Rusya karşıtı ve zaman zaman Rus yanlısı politikaları bu argümanı destekler niteliktedir.

5. Rusya Federasyonu-Batı İlişkilerinde İşbirliği ve Gerginlik: 11 Eylül Saldırıları ve NATO'nun Genişlemesi

Rusya ile Batı arasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yumuşayan ilişkiler NATO'nun Kosova müdahalesi (1999) ile sekteye uğramıştı. Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte ikili ilişkileri etkileyen en önemli olay ise ABD'ye gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırıları olmuştur. Bu saldırı sonrasında ABD ile terörizme karşı işbirliği içinde hareket eden Rusya, ABD'nin Irak harekati sonrasında, sergilediği tek taraflı tutumu nedeniyle ABD'ye tepki göstermiş ve ondan farklı düşünmüştür. Ayrıca ABD'nin Füze Kalkanı Harekati ve NATO'nun doğuya doğru genişleme serüveni Rusya'yı Batı'ya karşı daha gergin bir tutum izlemesine zemin hazırlamıştır.

5.1. 11 Eylül Saldırıları ve Rusya Federasyonu'nun Tepkisi

Putin iktidara geldiği andan itibaren görev süresi boyunca gerek iç politikada gerekse uluslararası sistemde gündemi belirleyen en önemli konulardan biri ayrılıkçı eylemler, diğeri ise terörizm konusu olmuştur. 11 Eylül 2001'deki ABD'ye gerçekleştirilen asimetrik terör saldırısından sonra Rusya, Bush yönetiminin terörle mücadeleyi yürütmek üzere uluslararası bir koalisyon kurma çabalarında kilit rol oynamıştır. Çünkü bu ortaklık Rus ulusal çıkarlarını da desteklemekteydi.

Heartland'ı kontrol etme konusundaki geleneksel Rus jeopolitik düşüncesinden taviz veren Rusya, Amerika ve müttefikleri tarafından “uluslararası terörizme” karşı operasyonlar için Orta Asya'da üslerin kurulmasını kabul etmiştir. Aslında Rusya kendi içinde Çeçenistan'a karşı yürüttüğü terör mücadelesini ABD'ye gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırısına benzeterek bu saldırıyı “küresel Çeçenistan” olarak görmüştür. Dolayısıyla Rusya Afganistan'daki terör grupları ile Çeçenleri de ilişkilendirerek Batı

⁷³⁵Vişne Korkmaz “The New Power Calculations and ‘Structured’ Relations in the Fluctuating Security Environment of Eurasia”, ed. Nurşin Ateşoğlu Güney, *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Great Britain: Ashgate Publications, 2007, s. 87.

kamuoyundan Çeçenistan'a karşı yürüttüğü savaşta destek ummaktaydı. Putin saldırının ana karakterlerinin terörizm, İslami aşırılıkçılık yanlısı gruplar, uygar insanlığa karşı olan "haydutlar" olduğunu düşünmüş ve bunları Rusya ve ABD'nin ortak düşmanları olarak görmüştür. Saldırının nedenini ise küreselleşme, kökten dinciler, El Kaide ve tüm topluma dayandıran Putin, terörizm sorununa karşı ise; uluslararası ittifak, Rusya ile güçlü ilişkiler içinde olan bağımsız AB aktörü ile işbirliği ve yeni bir stratejik çerçeve önermiştir.⁷³⁶

Rusya'nın ABD ile işbirliği içinde hareket etmesinin nedeni tamamen pragmatik bir politik karara dayanmaktadır. Zaten Rusya'nın ABD ile işbirliği yapmaktan başka seçeneği yok gibiydi. Çünkü Moskova, terörizmle mücadele konusunda tek başına yeterli olamayacağı anlamış ve bu yüzden Batı birliklerinin Orta Asya'da konuşlandırılmasına göz yummuştur. Dolayısıyla Afganistan'da Taliban rejiminin yenilmesi Rusya'nın menfaatleri için de uygundur. Rusya'nın bu tutumunun altındaki gerekçeleri anlamlandırmaya çalışan uzmanların çoğu Rusya'nın bu tutumunu alternatif yol haritasının olmadığını ve neorealist paradigmanın da üzerinde durduğu dışsal sistemik kısıtlamalara bağlamaktadırlar.⁷³⁷

Rusya'nın Batı ile iyi ilişkilerin Amerika'nın küçük ortağı olmak anlamına gelmediği açıktı. Bununla birlikte, Rusya bu işbirliği ile iki önemli avantaj sağlamıştır. Çeçenistan'daki davranışlarına ilişkin Batı eleştirisinin susturulması (ve aslında, terörizmle mücadelede uluslararası mücadelenin bir parçası olarak savaşın kısmen yeniden sınıflandırılması) ve Rus destekli Kuzey İttifak kuvvetleri tarafından Afganistan'daki (Rusya'nın müttefiki Tacikistan'ı uzun süre tehdit etmiş olan) Taliban rejiminin devrilmesidir. Diğer taraftan Rusya'nın ABD ile gerçekleştirdiği bu işbirliği, iki ana cephede kırılğan bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birincisi, iç politikada ABD'ye taviz verildiği yönünde eleştirilerin artması diğeri ise mütekabiliyet politikası bağlamında Batı'nın yetersiz olması ve gerekli karşılığı vermemesidir.⁷³⁸ Dolayısıyla Rusya'nın ABD'ye karşı bu tutumunun, kaygan zeminde işleyen geçici bir destek olduğu Irak Krizi'nde Rusya'nın ABD'ye karşı çıkmasında açıkça görülmüştür.

⁷³⁶John O'loughlin, Gearoid O' Tuathail, Vladimir Kolossov, "A 'Risky Westward Turn'? Putin's 9-11 Script and Ordinary Russians", *Europe-Asia Studies*, C. 56, S. 1, 2004, ss. 1,7-8

⁷³⁷Thorun, a.g.e., ss.111-112.

⁷³⁸Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, London: Routledge, 2004, s. 217

Nitekim 11 Eylül saldırılarına farklı bir açıdan bakan Primakov, “11 Eylül’den sonraki dünyanın” Amerika’nın Orta Asya ve Kafkaslardaki jeopolitik pozisyonu ve Amerikan tek taraflılığının tehlikelerini artırması dışında pek bir şeyi değiştirmedeği hususunda ısrar etmiştir.⁷³⁹ Primakov’un bu açıklaması da Rusya’yı ABD’ye karşı terörizme karşı işbirliğinde temkinli olması konusunda bir uyarı izlenimi vermiştir. Öte yandan Mayıs 2002’de gerçekleşen Moskova toplantısında teröre karşı savaşta birbirlerine açıkça destek veren Rusya ve ABD, yeni stratejik ilişkileri belirleyen bir deklarasyon imzalamış ve bu deklarasyonda her iki gücün ortak çıkarlarının, küresel düzeyde devletlerin toprak bütünlüğünün korunması ve bölgede istikrarın sağlanması olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁴⁰

5.2. NATO’nun Yeni Stratejik Konsepti, Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri ve AB Güvenliği

Rus dış politikasında 2000’li yıllarda belirleyici olan önemli olgulardan biri de NATO’nun genişleme stratejisidir. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Varşova Paktı’nın sona ermesiyle birlikte Avrupa’da düşman sınırının ortadan kalkması ve bütünleşme süreci, Rusya’da demokratikleşme hareketlerine hız kazandırmıştır. Rusya, Batı ile bir yaklaşma sürecine girmiş ve askeri stratejisi geleneksel ideolojik karşıtıya dayalı dış politika çizgisinde değişiklikler yapmıştır. Böylece 1990’lı yıllarda NATO ile bir yaklaşma sürecine giren Rusya, 27 Mayıs 1997’de NATO liderleri ve Yeltsin, “Karşılıklı İlişkilere, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet”i imzalamış ve Avrupa-Atlantik bölgesinde demokrasi ve işbirlikçi güvenlik ilkeleri konusunda kalıcı ve kapsayıcı bir barışı inşa etme konusunda uzlaşmaya varmıştır. 1990’lı yılların sonuna doğru NATO’nun, yeni savunma ve güvenlik politikası bağlamında doğuya doğru genişleme ve alan dışı operasyonlara ağırlık vererek küresel bir savunma paktına dönüşme yolunda ilerlemesi, kendisini büyük bir güç olarak gören Rusya tarafından şüphe ve endişe ile karşılanmıştır.⁷⁴¹

⁷³⁹Primakov, a.g.e., ss.36-37

⁷⁴⁰İsmayıl, a.g.e., s. 20.

⁷⁴¹Mesut Hakkı Çaşın, “NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği”, *Putin’in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, s. 320.

1997 Madrid Zirvesi ile birlikte örgüte katılma yönünde bir antlaşma imzalayan Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın da Nisan 1999'da NATO'ya katılmasıyla birlikte ittifakın güncellenmiş yeni stratejik kavramı 24 Nisan 1999 tarihinde Washington Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Washington Zirvesi'yle belirlenen yeni stratejik konsept, ittifakın gelecekteki siyasi ve askeri faaliyetler için açık bir yol çizmiştir. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. ve 6. maddelerinde de belirtildiği gibi, herhangi bir NATO üyesine karşı gerçekleştirilecek saldırı tehdidine karşı, NATO'nun savunma ve caydırıcılık görevlerini yerine getireceği kalıcı misyon olan kolektif savunma tekrar vurgulanmıştır. Zirvede NATO, alan dışı konularına geniş bir yelpazede cevap vermek için misyonlar üstlenirken, "Avrupa-Atlantik" toplumu boyunca barış ve istikrarı geliştirmek için, birliğe yeni katılacak üyeler için yol haritası olacak "Üyelik Eylem Planı" (ÜYEP) ile geniş bir çabanın parçası olarak, genişlemeye önem verdiğini ve birliğin taahhütlerine uygun olarak üyeliğin sürekli açık kalacağını belirtmiştir.⁷⁴²

Zirvede, yeni NATO stratejisi ile açıklanan "Avrupa-Atlantik" alanı kavramı; Baltıkları, Balkanları, Karadeniz'i, Ukrayna'yı ve hatta Rusya'yı kapsamıştır. Böylece Avrupa kıtasının Soğuk Savaş boyunca hüküm süren bölünmüşlüğüne son verilirken, Doğu Avrupa'da özgürlük ve demokrasinin yerleştirilmesi amaçlanmıştır. NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord Ismay (1949) NATO'nun görevinin, "Sovyetler Birliği'ni Avrupa dışında, Amerika'yı içeride ve Almanları da kontrol altında tutmak" olduğunu ifade etmiştir. 21. yüzyıla girerken ise NATO, yeni misyonunu, Rusları kontrol altında tutmak, Doğu Avrupa'yı istikrarlı ve güvenli bir bölge olarak muhafaza etmek olarak belirlemiştir.⁷⁴³

Rusya, NATO'nun bu yeni stratejik konseptine karşı farklı dönemlerde çeşitli stratejiler izlemiştir. 1997 yılında NATO ile Rusya arasındaki işbirlikçi yaklaşıma rağmen örgütün, 1999 yılında doğuya doğru genişlemesi ve Kosova'ya askeri müdahalesi sonrasında örgütü bir tehdit olarak algılayan Rusya, NATO'yla ilk krizini yaşamıştır. ABD'ye gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırılarıyla beraber Rusya NATO'yu bir ortak olarak görerek işbirliği içinde hareket etmiştir. 2002–2004 yılları arasında füze savunma

⁷⁴²Yusuf Yıldırım, Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Eden Sorunlarda Kuvvet Kullanma: NATO'nun Kosova Müdahalesi Örneği, ss. 59-61,

⁷⁴³Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası NATO Askeri Müdahaleleri ve Türkiye'nin Rolü: Kosova Krizi ve Müdahale Süreci", *Mevzuat Dergisi*, 2009, S.138, s. 7.; Jouanny, a.g.e., s.121.

sistemi ve örgütün genişlemesi sürecine karşılık NATO'yu yine askeri bir tehdit olarak konumlandıran Rusya, NATO'nun, Rusya'nın yakın çevresinde renkli devrimlere de müdahil olması ve 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan genişlemesi sonrasında beraber NATO ile Rusya arasında ikinci bir kriz yaşanmıştır. Rusya bu olay sonucunda NATO'yu yakın çevresindeki rejim değişikliklerinin tetikleyicisi olarak görmüş ve ona tepki göstermiştir. 2009-2010 yılları arasında Rusya, NATO'nun terörizme karşı koyma ve siber tehditlere karşı koyma gibi eylemleri karşısında örgülle sınırlı bir ortaklığa girmiştir. 2011-2014 yılları arasında Rusya, Rus olmayan uluslarla füze savunma sistemi bağlamında askeri bağlar geliştiren ve Ukrayna'daki devrime destek verdiği iddia edilen NATO'yu, Batı genişlemesinin bir aracı olarak algılamış ve böylece üçüncü kriz patlak vermiştir. 2014-2016 yılları arasında ise Rusya'yı caydırılması gereken bir tehdit olarak algılayan NATO'ya karşı, Rusya da onu karşı konulması gereken askeri ve uygarlık tehdidi bir oluşum olarak görmüştür.⁷⁴⁴

Primakov'un 1990'lı yılların ikinci yarısında NATO ile ittifak çerçevesinde karşılıklı işbirliği ve güvenlik anlayışına ulaşma çabalarına rağmen, Rusya'nın siyasal sınıfının çoğunluğunun, ittifakı çoğunlukla askeri açıdan değerlendirdiği görülmektedir. Birçok analist Çin'le beraber asıl dış tehdidin NATO'dan geldiğini ileri sürmekteydi. NATO'nun Kosova'da Sırp'lara karşı gerçekleştirdiği askeri eylem gelecekte uygulayacağı stratejisinin bir şablonu olarak görülmektedir. Bu duruma karşı Rusya'nın savunma bütçesini arttırırken yeni askeri doktrinde de belirtildiği gibi Rusya ve müttefiklerine karşı doğrudan saldırganlık tehdidinin ancak "aktif dış politika uygulayarak ve yüksek hazırlık seviyeli konvansiyonel ve nükleer güç varlığını sürdürerek" önlenebileceğini esası çerçevesinde hareket etmiştir.⁷⁴⁵ Putin döneminde ise Rusya'nın NATO ile ilişkileri NATO'nun uluslararası politikadaki faaliyetlerine paralel olarak inişli çıkışlı ve tutarsız bir seyir izlemiştir.

2000 yılının ortalarında NATO-Rusya diyalogu yeniden başlatılmış, her iki taraf da aktif konferans diplomasisine girmiş ve Moskova'nın Baltık devletlerinin NATO'ya üyeliği konusundaki tutumu bile değişmiştir. Mart 2001'de Putin, Baltık devletlerinin

⁷⁴⁴Andrei P.Tsygankov, "The Sources of Russia's Fear of NATO", *Communist and Post-Communist Studies*, C. 51, S. 2, 2018, s. 104.

⁷⁴⁵Oksana Antonenko, "Russia, NATO and European Security After Kosovo", *Survival*, C. 41, S.4, 1999, s. 134.

çevresine “kırmızı çizgiler” çizme politikasını terk etmiştir. NATO’nun Baltık devletlerini de içine alarak genişlemesi, Rusya’nın güvenliği üzerinde olumsuz bir etkisi olamayacağını savunurken, bütün devletlerin ittifak kurma noktasında serbest olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁶

Rusya’nın 11 Eylül 2001’den sonra ABD’yle terörle mücadeleye dayanan ilişkiler kurma çabası umut vericiydi. Putin bu dönemde NATO ile de iyi ilişkiler gerçekleştirdiği ve ittifaktaki bazı üyelerin de Rusya’ya destek verdiği görülmekteydi. İş birliği adına Rusya ile NATO arasında atılan en önemli adımlardan biri 28 Mayıs 2002’deki Roma Zirvesi’yle beraber 1997’de kurulan Daimî Ortaklık Konseyi’nin yeni bir NATO-Rusya Konseyi’ne (NRK) dönüştürülmesiydi. Zirvede güvenlik ilkeleri ve ortak tehditlere karşı eylem konusunda istişarelerde bulunulurken, ABD-Rusya Ortak Deklarasyonu’nda iki ülke arasında “yeni bir stratejik ilişki” olduğu belirtilmiştir.⁷⁴⁷ Ayrıca NATO ve Rusya’nın teröre karşı mücadelede işbirliğinde bulunacağı, kitle imha silahlarının karşılıklı olarak azaltılacağı, NATO tarafından yürütülecek insani yardım operasyonlarına Rusya’nın da dahil edileceği, Rusya’nın, NATO’nun siyasi tartışma gündemine katılabileceği kararı alınırken görüş belirtebileceği ancak onun hassas konularda karar aşamasına alınmayacağı belirtilmiştir. Diğer yandan NATO’nun en önemli 5. maddesi NATO üyesi olmayan Rusya için geçerli olmayacağı antlaşmada belirtilmiştir.⁷⁴⁸

NRK, 1997’deki Daimî Ortak Konsey’deki NATO üyeleri ve Rusya (NATO+1) statüsünü yerine NATO üyesi ülkeler gibi Rusya’nın temsiliyet ve danışma haklarının da olduğu eşit birer devlet olarak temsil edilmesini sağlayan özel bir ilişki kurmayı amaçlamıştır. Konsey, NATO ve Rusya arasında ortak projelerin yanı sıra uluslararası güvenlik sorunlarının üzerine eğilmek üzere kurulmuştur.⁷⁴⁹ Öte yandan Roma Zirvesi öncesinde Bush’un ilk Moskova ziyaretinde taraflar, nükleer silahlar konusunda yeni bir antlaşma imzalamıştır. Bush’un 24 Mayıs 2002’de Moskova’ya yaptığı ziyarette, o ve Putin, 31 Aralık 2012’ye kadar halen ellerinde bulunan ABD’nin 7.500 Rusya’nın da

⁷⁴⁶Christian Thorun, a.g.e., ss.70-71.

⁷⁴⁷Tsygankov, “The sources of Russia’s fear of NATO”, ss. 104-105.

⁷⁴⁸Bilbilik, a.g.e., ss. 43-44.

⁷⁴⁹Roger E. Kanet, Maxime Henri André Larivé, “Nato And Russia: A Perpetual New Beginning”, *Perceptions*, C. XVII, S.1, s. 81.

7300 nükleer savaş başlığını, 1700-2200 savaş başlığıyla sınırlamayı hedefleyen SORT (Strategic Offensive Reduction Treaty) Stratejik Taarruzi İndirim Antlaşması'nı (Moskova Antlaşması) imzaladılar. Bununla birlikte, Duma 14 Mayıs 2003'te Moskova Antlaşması'nı onaylamıştır.⁷⁵⁰ Bu antlaşmayla birlikte ABD ve Rusya, başarısızlığı kanıtlanmış olan ve bu bölgelerde çatışma potansiyelini arttırmaktan başka bir işe yaramadığı görülen "Büyük Güç" rekabetini reddettiklerini açıklamışlardır.⁷⁵¹ Rusya'nın ABD'ye bu yaklaşması NATO ile olan ilişkilerini geliştirme bağlamında da kilit rol oynamıştır.

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD için birinci hedef olan terörizme karşı savaş Çeçen meselesini genel çerçeve içine alan Rusya için de ilk amaç haline gelmiştir. Bununla beraber Putin'in uluslararası politikadaki bu tutumu ülke içinde askeri çevrelerde geleceği belirsiz olan bir ortaklık için bu kadar taviz verilmesi eleştirilmiştir. Çok geçmeden gözlemciler NATO işbirliği de dahil Rus-Amerikan ilişkilerini, temel olarak 11 Eylül saldırıları sonrasında gelen olaylarla pek dönüşmediğini ve ABD'nin Putin tarafından sağlanan tavizlerden kısa zamanda kazanç sağladığını fark etmişlerdir.⁷⁵² ABD'nin Rusya'da tavizler kopararak Orta Asya'da üsler kurarak bölgedeki varlığını kalıcı hale getirmeye çalışması ABD adına bir kazanç olsa da Rusya'nın da NATO ile işbirliği sayesinde Batı'nın "karargahına" yerleştiği unutulmamalıdır. Üstelik Putin ABD'nin bu hamlesine karşı BDT ülkeleri güvenlik örgütüyle yanıt vermiştir.⁷⁵³ NRK'ya dahil olan Rusya'nın önemli konularda herhangi bir tavizde bulunmadan ağırlıklı olarak uluslararası terörizme karşı olan bir tutum benimsemesi ve çok yönlü reel politikalara öncelikle önem veriyor olması ulusal ekonomik ve siyasal stratejisinin bir gereği olarak da görülebilir.⁷⁵⁴ Dolayısıyla milli çıkarlarını koruma anlayışıyla hareket eden Rusya uluslararası gelişmelerin de etkisiyle Batı ve NATO'ya karşı farklı bir politika izlemeye başlamıştır. Nitekim ABD'nin Irak'a müdahalesine (2003) Rusya açıkça karşı çıkmıştır.

Primakov'a göre, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Washington ve Moskova arasındaki yeni dünya düzeni çok kutupluluk ve çeşitli ülkelerin ve bölgelerin ağırlığını

⁷⁵⁰Sakwa, *Putin: Russia's Choices*, s. 218.

⁷⁵¹Bilbilik, a.g.e., ss. 47.

⁷⁵²D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s.79.

⁷⁵³Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, s. 274.

⁷⁵⁴Bilbilik, a.g.e., ss. 49.

tanıma esasına dayanmaktaydı. Fakat ABD'nin dört yıl önce Kosova'da uluslararası hukuku ihlal ederek gerçekleştirdiği askeri müdahalede olduğu gibi Irak askerî harekâtındaki tek taraflı eylemi, iki ülke arasındaki stratejik ilişkiyi de tartışılır hale getirmiştir. 2003 Mart ayında Rusya aslında ABD ile ilişkilerindeki ortak statüsünün inkâr edildiğini görmekteydi ve Rusya'nın BMGK'de daimî üye olma statüsünü de göz ardı etmişti. Öte yandan ABD'nin Irak harekâtı stratejik olarak Orta ve Yakın Doğu'daki güçler dengesine bir darbe vurmuş ve bu bölgelerdeki istikrarsızlığı tetiklemiştir.⁷⁵⁵

ABD, Irak'ta tek taraflı eylemlerini sürdürürken NATO da doğruya doğru genişlemeye devam etmekteydi. 1999'da Washington Zirvesi ile Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin örgüte dahil olmasından sonra 2002 Prag Zirvesi sonrasında ise Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan'ın görüşmeleri tamamlayarak 29 Mart 2004 tarihinde NATO'ya dahil olmuştur. Böylece ittifakın üye sayısı 26'ya çıkmıştır. NATO'nun ikinci genişlemesi Rusya hükümeti açısından çok sert karşılanmamıştır.

Rus silahlı kuvvetlerinin üst düzey komutanları ise NATO'nun genişlemesine karşı çıkarken bu genişlemenin sonucunda Rusya'nın NATO ülkeleriyle çevreleneceğini ileri sürmüşlerdir. Putin'in ABD ile nükleer silahların azaltılması antlaşmasını imzalaması ve NATO-Rusya Ortaklık Konseyi'nin kurulması, birçok kişi tarafından Rusya'nın Batı'ya teslim olduğu gibi bir izlenim yaratmışsa da bu doğru değildir. Rusya bu stratejisinde çok kutupluluk politikasını terk edip Batı'yla bütünleşme sürecine de girmemiştir. Rusya açısından zamanında kendisine karşı kurulmuş olan bir örgütle işbirliği içine girmesi önemli bir kazanım olmakla birlikte Rusya bu stratejisiyle Batının savunma örgütünde stratejik karar mekanizmalarında önemli rol üstlenmiştir.⁷⁵⁶

Dolayısıyla Rusya'nın Nisan 2004'teki ikinci NATO genişlemesine verdiği tepkiler ılımlıydı. Putin, NATO-Rusya ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini savunmuş ve NATO'nun Rusya'ya tehdit oluşturduğunu iddia etmek yerine, NATO'nun günümüzdeki güvenlik zorlukları için bir organizasyon olarak yeterli olmadığını vurgulamıştır. Rusya'nın güvenliği konusunda NATO'nun genişlemesi konusunda kaygı

⁷⁵⁵Primakov, a.g.e., ss. 57-64.

⁷⁵⁶Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, ss. 273-274.

duymadığını ancak dönemin güvenlik tehditlerinin NATO'nun genişlemesiyle ortadan kalkmayacağını ifade etmiştir.⁷⁵⁷ Rusya NATO'nun ikinci genişlemesine karşı sert tepki göstermezken, diğer yandan NATO'nun yakın çevresindeki ülkeler üzerinde genişleme stratejisi ve ABD'nin bölgedeki tahriklerine karşı da endişe duymuştur.

ABD'nin, Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan⁷⁵⁸ 13 Aralık 2001'de dönemin savunma ihtiyaçlarına cevap vermediği gerekçesiyle çekilmesini belirtmesinin yanı sıra, askeri altyapısını Rusya sınırlarına daha da ilerletmesi Moskova'da ABD'ye karşı daha fazla kuşku uyandırmıştır. Öte yandan NRK'ye rağmen, iki taraf yine birbirini ortaklar olarak değil, potansiyel düşmanlar olarak görmüştür ve Washington'un, Rusya'yı Batı güvenlik kurumlarına entegre etmek ya da endişelerini gidermek için gösterdiği çabalar Rusya'yı tatmin etmemiştir. ABD, Rusya'nın muhalefetine rağmen daha önce gerçekleştirdiği NATO'nun genişleme dalgasına Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna gibi eski Sovyet ülkelerini de eklemek için çalışmıştır. Diğer yandan 2003-2004 döneminde, ABD'nin küresel demokratikleşme stratejisi çerçevesinde görevdeki hükümetlere karşı destekledikleri Sivil toplum kuruluşlarının (STK) faaliyetleriyle de Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde görüldüğü gibi bu bölgedeki renkli devrimleri tetiklemiştir. Bu olay üzerine Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya olası girişinin Moskova'nın politikasını gözden geçirmesini gerektiren muazzam bir jeopolitik değişim yaratacağı konusunda ABD önderliğindeki Batı'yı uyarmıştır ancak Washington bu uyarıları hafife almış ve bölgedeki eylemlerine devam etmiştir ve NATO, Rusya'nın muhalefetine rağmen söz konusu iki ülkenin ittifaka üyeliği için çalışmıştır.⁷⁵⁹

⁷⁵⁷ Christian Thorun, a.g.e., s. 71.

⁷⁵⁸ Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması, 26 Mayıs 1972'de dönemin SSCB Başkanı Brejnev ile ABD Başkanı Richard Nixon arasında Moskova'da imzalanmıştı. Ülkenin tamamının güvenliğini sağlayan her türlü füze savar sisteminin kullanılmasını yasaklayan antlaşma, her ülkede sadece iki anti balistik füze atış alanı kurulmasına izin vermekte ve antlaşmayla bu atış alanlarından birinin başkenti korumasını, iki atış alanının birbirinden en az 1300 kilometre uzaklıkta olmasını ve her birinde en fazla 100 füze savar füze bulunmasını öngörmekteydi. Antlaşmada, "Taraflar, ülke topraklarını savunmak için ABM sistemi konuşlandırmamayı, bu çeşit savunma sistemine temel oluşturmamayı taahhüt etmiştir" ifadesi yer almaktaydı ("ABM antlaşması ne öngörüyor?" 13 Aralık 2001 <http://arsiv.ntv.com.tr/news/124744.asp>, (19. 06. 2019).

⁷⁵⁹ Tsygankov, "The Sources of Russia's Fear of NATO", s. 105; Igor Zevelev, "NATO's Enlargement and Russian Perceptions of Eurasian Political Frontiers," 13 October 2009, nato.int/acad/fellow/98-00/zevelev.pdf (24. 06. 2019).

ABD'nin Rusya'ya karşı olan eylemleri bunlarla da sınırlı kalmamış 2006 yılında Bush, ABD'nin İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerden gelebilecek tehditlere karşı Polonya'da bir kara konuşlu balistik füze savunma sistemi ve Çek Cumhuriyeti'ne radar sistemi kuracağını açıklamıştır. Rusya bu savunma sisteminin kendisine karşı nükleer caydırıcılık kapasitesinin altını oymak için kurulacağını⁷⁶⁰ ve Moskova bu projenin kendisine karşı casusluk amacı ile kullanılabileceğini ve füze kalkanının asıl amacının Rusya'daki askeri tesisleri gözetlemek olduğu ve şu haliyle çok büyük olmasa da projenin gelişmesi halinde kendi güvenliğini zaafa uğratacağını ileri sürmüş ve buna itiraz etmiştir.⁷⁶¹ Washington ise ısrarla İran veya Kuzey Kore'den gelebilecek saldırıları engelleme amacıyla bu füze savunma sistemini kuracağını ileri sürmüştür.⁷⁶²

Bush, Çek Cumhuriyeti'nde bir radar bölgesi ve Polonya'da bir füze sığınağı için uygun mevki aramaya başlamıştır. Çek Cumhuriyeti de 2008'de ABD'nin bu teklifini kabul ederken, Polonya ise yoğun müzakereler sonucunda bu teklifi kabul etmemiştir. Rusya ise anlaşmanın kabul edilmesi halinde harekete geçeceği tehdidinde bulunmuştur. Füze ve radarların yerleştirilmesi konusunda kararsız olan AB ise NATO ile birlikte kendini Rusya ile ABD arasında gerçekleştirilen bir savaşın ortasında bulmuşlardır.⁷⁶³

ABD'nin Rusya'nın yakın sınırlarındaki füze savunma sistemi kurma konusundaki hedefleri Rusya tarafından endişe ile karşılanırken Putin 10 Şubat 2007 tarihli Münih Konuşması'nda bu endişesini açıkça dile getirilmiştir: “...Füze savar savunma sistemini Avrupa'da genişletme planları, sadece bizi rahatsız edebilir. Gelecek aşaması kaçınılmaz bir silahlanma yarışı olacak bu şeye kim ihtiyaç duymaktadır?” 11 Eylül sonrasında ABD'nin ABM'den çekilmesine ciddi tepki göstermeyen Rusya'nın Füze Kalkanı'nın Doğu Avrupa'da kurulmasına seyirci kalmayacağı Putin'in konuşmasında açıkça görülmüştür. Rusya buna tepki olarak bir yandan nükleer füze teknolojisini geliştirmeye yönelmiş, öte yandan Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Antlaşması'nın gözden geçirilmesi hususu Rusya tarafından dillendirilmeye başlamıştır. Böylece bu olay iki devlet arasındaki nükleer dengenin de adım adım ortadan kalkmasına zemin

⁷⁶⁰Kimberly Marten, *Reducing Tensions Between Russia and NATO*, Council Special Report, S.79, 2017, s.15.

⁷⁶¹Selin M. Bölme, “Nato Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi”, *Seta Analiz*, S.30, 2010, s. 6.

⁷⁶²Fatih Özbay, a.g.e., s.189.

⁷⁶³Ali Sarihan vd., “Ballistic Missile Defense in Europe”, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, C. 8, S. 3, 2009, s. 24.

hazırlamıştır.⁷⁶⁴ Görüldüğü üzere ABD Füze Savunma Sistemi ile Doğu Avrupa'daki güvenlik gelişmelerine müdahil olurken diğer yandan NATO da doğuya doğru genişlemiş ve Ukrayna sınırına kadar dayanmıştır.

NATO, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan en büyük hasmının zayıf düşmesini fırsat bilerek, genişleme yoluyla Rus sınırına kadar dayanmış, askeri birlikler ve füze sistemlerinin yerleştirilmesi de dahil olmak üzere sert bir oyun kurgulamıştır.⁷⁶⁵ NATO'nun genişleme politikası ve ABD'nin Rusya'yı kışkırtıcı eylemleri NATO ile Batı arasındaki gerginliği doruk noktasına ulaştırmıştır. 2002'de kurulan NRK ile başlayan ortaklık ve işbirliği ruhu gittikçe kötü bir hal almış ve bunun yerini, işbirliğinin yavaş ilerlemesinden dolayı tarafların karşılıklı kızgınlığı ve birbirlerinin niyetleri ile ilgili şüpheler ve suçlamalar almıştır. İlişkiler bu durumdayken Ağustos 2008'deki Rus-Gürcü Savaşı, NATO-Rusya arasındaki gerginliği arttırmış ve NATO, NRK'yı askıya almıştır.

766

ABD'nin Rusya'yı kışkırtan bu eylemlerine karşın Avrupalılar; Rusya'nın eski nüfuz sahasına veya çıkarlarına yeniden sahip olması, NATO'nun doğuya doğru genişleme stratejisini terk etmesi ve Batı'nın Rusya'yı saygı duyulması gereken, ulusal çıkarlara sahip, eşit bir güç olarak kabul etmesi ve Rusya'nın zorunlu büyük bir güç olduğunun kabul edilmesi gibi Rusya'nın dış politika hedeflerinin açıkça farkındaydılar. Rusya, Clinton ve Bush döneminde NATO'nun genişleme sürecinde görülen ABD'ye özgü hegemonya anlayışına Avrupa ülkelerinin sahip olmadığını görmektedir. Dolayısıyla Rusya, ABD için NATO'nun sahip olduğu merkezi konum dışında başka seçenekleri dikkate alacak Moskova'nın tayin ettiği bir güvenlik çerçevesinin Avrupa tarafından kabul göreceğini düşünmüştür. Bu doğrultuda Ekim 2009'da Medyedev, güvenliği sağlama kapsamında NATO merkezli yaklaşımı eleştirmiş, uluslararası ilişkilerde güç kullanılmasının kabul edilmemesi, eşit güvenliğin garanti altına alınması, Avrupa'da barış ve istikrar tesis edilirken tek bir uluslararası örgüt veya tek bir devletin

⁷⁶⁴Erel Tellal, "20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, S. 4, 2007, ss. 229-230.

⁷⁶⁵Arıboğan, a.g.e, s. 151.

⁷⁶⁶Andrew Monaghan, "NATO ve Rusya: Ortaklığı Yeniden Canlandırmak", 29 Haziran 2011, NATO Review, https://www.nato.int/docu/review/2011/NATO_Russia/Resuscitating-partnership/TR/index.htm, (30.07.2019)

özel haklara sahip olmasının imkânsız olacağı gibi öneriler sunmuştur.⁷⁶⁷ Rusya, Avrupa'da güvenliğin NATO merkezli sağlanmasına karşı çıkarken, Batı ile işbirliği içinde güvenliği sağlamayı hedeflemiştir. Rusya bunu Batı'yı karşısına almadan ve Batı tarafından "öteki" olarak algılanmadan gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

Rusya'nın Avrupa'dan (Batı'dan) itilme ve yabancılaşma endişesi ve Batı'ya karşı kaybetme korkusunun tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Rusya daima Batı'dan gelen tehditle karşılaşmıştır. Bolşevik ihtilali ve son olarak Soğuk Savaş'tan sonra ülke ve toplum, radikal bir değişim süreci geçirirken en zayıf olduğu ve saldırıya en açık dönemlerinde bu güvensizliği fazlasıyla hissetmiştir. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Kosova'ya müdahalesi, ABD'nin Anti-Balistik Füze Antlaşması'ndan tek taraflı olarak çekilmesi ve Bush yönetiminin Doğu Avrupa'ya yukarı da bahsedildiği gibi füze sistemi konuşlandırma girişimi ve son olarak NRK'nın askıya alınması Rusların tehdit algısını yeniden arttırmıştır.⁷⁶⁸

6. AB'nin Doğu Genişlemesi ve Rusya Federasyonu-AB İlişkileri

AB'nin Rusya ile ilişkisi, Rusya'nın ekonomik ve politik gelişimi, bölgenin istikrarı, AB'nin enerji arzının güvenliği ve dış politikasının itibarı için çok önemlidir. Gelişen ekonomik ilişkilere ve birçok ortak proje ve politika girişimlerine rağmen, söz konusu ilişki, beklenti ve potansiyel açısından yetersiz kalmıştır. AB, bu hayati ilişkiyi canlandırmak için birçok girişimde bulunmuştur. Enerji diyalogunun başlatılması, dört ortak alan inşa edilmesi, vizesiz seyahat vaadi veya kapsamlı bir yeni işbirliği anlaşması için müzakerelerin başlaması gibi alanlar bunlardan bazılarıdır. Fakat bunların hiçbiri genellikle durgun ve bazen gergin görünen ilişkiler üzerinde dönüştürücü bir etki yapmamıştır. Rusya-AB ilişkileri, 1994 yılında iki aktör arasında bir Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması (OİA) imzalanmasıyla başlamıştır. Bu antlaşma 1997 Aralık ayında yürürlüğe girmiş ve günümüze kadar AB-Rusya ilişkilerinin yasal dayanağını oluşturmuştur. Belge, o dönemde AB'nin iyimserliğini, yani Rusya'nın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi liberal reformlar için benzer bir yol izleyeceğini ve "Avrupa ana akımına"

⁷⁶⁷Ehsan M. Ahrari, *The Great Powers versus the Hegemon*, UK: Palgrave Macmillan, 2011, s. 85.

⁷⁶⁸Ali L. Karaosmanoğlu, *NATO'nun Dönüşümü*, ed. Mustafa Aydın, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 60-61.

katılmaya çalışacağını hedeflemekteydi.⁷⁶⁹ İlk olarak geçerlilik süresi on yıl olarak belirlenen bu antlaşma, 2007 yılı sonrasında her yıl kendiliğinden yenilenmesi hedeflenmiştir. AB ve Rusya arasında ortak hedefleri ortaya koyan bu antlaşma aynı zamanda ikili ilişkiler için gerekli kurumsal çerçeveyi oluşturmaktaydı.⁷⁷⁰

1999'da AB üye devletleri, yeni ortaya çıkan Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarının bir parçası olarak Rusya'ya yönelik "ortak bir strateji" üzerinde anlaşmışlardır. Strateji, Rusya'nın demokrasininin sağlanması ve Avrupa'nın ekonomik ve sosyal alanına entegrasyonu da dahil olmak üzere geniş ve iddialı hedefler koymuştur. 1998 Rus Rublesi krizi ve dönemin Başkanı Yeltsin'in güçsüz liderliğinde ortak stratejinin hedefleri AB tarafından kabul edildiğinde zaten gerçekçi değildi. Rusya, ortak stratejiye 1999'da "AB'ye yönelik orta vadeli bir strateji" ile cevap vermiştir. Belgede, Kremlin'in NATO'nun 1999'daki Kosova müdahalesi sonrasında Batı karşıtı dönüşü ve Moskova'nın herhangi bir AB stratejisinin veya politikasının "nesnesi" olma konusundaki hoşnutsuzluğu vurgulanmıştır. Rusya'nın kendi stratejisine göre, AB-Rusya işbirliğinin temel amacı, ABD'nin gücünü dengelemek ve Rusya'nın AB pazarlarına ve yatırımlarına erişimini iyileştirmektir. Öte yandan iki aktör, 2000 yılında, petrol ve gaz üretimi, ulaştırma, transit ve Rus enerji sektöründeki AB yatırımları gibi karşılıklı ilgi konularını tartışmak için ikili bir "enerji diyalogu" başlatmışlardır.⁷⁷¹

Mayıs 2003'teki St. Petersburg Zirvesi'nde, AB ve Rusya, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması çerçevesinde ve ortak değerler ve ortak çıkarlar temelinde uzun vadede dört ortak alan yaratarak işbirliğini güçlendirmeyi kabul ettiler. Bu ortak alanlar (ortak ekonomik alan; ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı; ortak dış ve güvenlik alanı; ortak araştırma, eğitim ve kültür alanı) inşa edilerek stratejik ortaklık kurulması hedeflenmiştir. Ortak ekonomik alanın genel hedefi, AB ile Rusya arasında açık ve bütünleşik bir pazar oluşturmaktır. Ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı; demokrasi, insan haklarına saygı ve temel özgürlükler gibi ortak değerler temelinde yürütülen işbirliği bir yandan güvenlik diğer yandan adalet ve özgürlük arasında gerekli dengeyi yansıtmaya temelinde kurulmuştur. Araştırma ve geliştirme alanında hedef ise karşılıklı olarak kabul edilen

⁷⁶⁹Katinka Barysch, Christopher Coker, Leszek Jesien, *EU-Russia Relations: Time for a Realistic Turnaround*, Brussels: Centre for European Studies, 2011, ss. 42-43.

⁷⁷⁰Şahin, a.g.e., s.46.

⁷⁷¹Barysch, Coker, Jesien, a.g.e, ss. 43-44.

öncelik alanlarındaki AB-Rusya işbirliğini geliştirmek ve her iki tarafın çıkarlarına karşılık gelen uygun koşullar yaratmaktır. Son olarak AB ve Rusya, Avrupa kıtasında ve ötesinde güvenlik ve istikrar konusunda özel sorumlulukları olduğu için dış güvenlik alanındaki iş birliklerini güçlendirmeyi amaçladıklarını bu zirvede belirtmişlerdir.⁷⁷² Mayıs 2005 tarihinde gerçekleşen Moskova Zirvesi'nde ise söz konusu dört alanı uygulamak için hedefler ve bunlara ulaşılması için gerekli eylemleri ortaya koyan bir yol haritası hazırlanmıştır. Bu çalışmaları ise 1 Haziran 2010 tarihinde Rostov Zirvesi'nde iki aktör arasında “Modernizasyon için Ortaklık” başlıklı bir girişim izlemiştir.⁷⁷³

Rusya ile AB arasında OİA çerçevesinde süregelen olumlu ilişkiler, AB'nin doğuya doğru genişlemesi, özellikle 2004 yılında sekiz; 2007 yılında ise iki eski Doğu Bloğu ülkesinin birliğe katılmasıyla beraber Rusya'nın AB ile ilişkilerinin gerginleşmesine zemin hazırlamıştır. AB genişlemesi ve bunun yanında NATO genişlemesine sıfır toplamlı oyun (zero-sum game) stratejisiyle yaklaşan Rusya için kendi nüfuz alanı olarak tanımladığı Doğu Avrupa'da AB ve NATO hakimiyetinin cereyan etmesi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bununla beraber AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) kapsamında Doğu Ortaklığı ile temel haklar, demokrasi ve hukukun üstünlüğü hususunda belirli şartlar yerine getirildiği takdirde bu ülkelere daha yakın işbirliği, mali yardım, serbest ticaret ve vize kolaylığı gibi olanakların sunulması Rusya'yı fazlasıyla rahatsız etmiştir.⁷⁷⁴ Bu yönüyle Doğu Ortaklığı kapsamında AB'nin Ukrayna ile gerçekleştirdiği ilişkiler, Rusya'nın yakından ilgisini çekmiştir. Bununla beraber Rusya, Avrupa ve ABD lehine yapacağı seçimin somut yararlar sağlaması için önemli hedefler belirlemiştir. Bu kapsamda Rusya'nın bu iki aktörle olan ilişkilerinde önemli kazançlar sağlaması için her şeyden önce yayılmacı geçmişini açıkça terk etmesi gerekmektedir. Bu açıdan Rusya Ukrayna'nın bağımsız varlığını, sınırlarını ve farklı ulusal kimliğini açık ve net olarak tanımalı ve egemenliğine saygı göstermelidir.⁷⁷⁵

AB, genişleme yoluyla çevresinde istikrar kuşağı oluşturmayı hedeflerken Rusya ise buna karşı ulusal çıkarları bakımından vazgeçilmez olarak gördüğü yakın çevresinde

⁷⁷²European Commission, “The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners”, Brussels, 2007, ss. 1-18.

⁷⁷³Şahin, a.g.e., s. 47

⁷⁷⁴Şahin, a.g.e., s. 48.

⁷⁷⁵Brzezinski, a.g.e., ss. 168-169.

belli ölçülerde jeopolitik kontrolü elinde tutmayı amaçlamaktadır. AB, 2004 genişlemesiyle birlikte jeopolitik eksenini doğuya doğru kaydırmış ve Rusya'nın yakın çevresine sokulmuştur. AB genişlemeyle birlikte doğu komşularıyla stratejik bir seçim yaparak bu alanda stratejik boşluğu doldurmak istemiştir. AB'nin bu bağlamdaki amacı, üye devletler arasında barışı sağlamak ve liberal demokrasi üzerine temellendirilmiş jeopolitik istikrar için gerekli şartları oluşturulmasıydı. Çevre ile ilişkilerini jeopolitik kavramlarla tanımlayan Rusya ise genişlemeye ve özellikle AKP'ye karşı çıkmıştır. Bunun nedenlerinden ilki, küresel aktör olma iddiasında bulunan Rusya'nın bölgesel aktör konumuna getirileceği yönündeki kaygısı, ikincisi ise AKP'nin "Avrupalılaştırma" aracı haline gelme ihtimali yani AB'ye sınırdış olan ülkelerin üyelik olasılığı olmadan siyasal ve ekonomik dönüşüme neden olacağı hususundaki endişeleridir.⁷⁷⁶

AB'nin AKP ile Rusya'nın yakın komşuları üzerindeki eylemleri Rusya'yı endişeye sevk ederken iki aktör arasındaki ilişkiler, Rusya'nın OİA'yı uzatmak istememesiyle başka bir boyuta bürünmüştür. Rusya gerek ekonomi gerekse de siyasi olarak daha iyi koşullarda bulunmasından dolayı OİA'nın gözden geçirilmesini talep etmiştir. Mayıs 2007'de Samara Zirvesi'nde OİA'nın askıya alınması kararı çıkmış, Rusya'nın eşit bir aktör olarak tanınması talebi ve AB'nin Sovyet sonrası alanda belirlediği ekonomik ve siyasi dönüşümün kendisine yönelmesi endişesiyle Moskova tarafından içişlerine müdahale olarak algılanmış, dolayısıyla bu durum ilişkilerin kurumsal bir çerçevede ilerlemesini engellemiştir. Bu yönüyle renkli devrimler olarak adlandırılan süreçte yönetim değişikliğine gidilmesi, aynı dönemde Rusya ile AB arasında değerler sistemi çatışması ve uyumsuzluğu meydana gelmiştir. Öte yandan Moskova'nın OİA'yı uzatmak istemesi, Rusya ile AB arasındaki kurumsal geleceğe ve dış politika tercihlerine bağlı olarak değişmiştir.⁷⁷⁷

AB ile Rusya ilişkilerinde göze çarpan en önemli hususlardan biri özellikle Batı Almanya ve Avusturya'nın aralarında bulunduğu Batı Avrupa ülkelerinin 1960 ve 70'lerde Ortadoğu'ya olan bağımlılıklarını azaltmak üzere ile Moskova ile kurduğu enerji

⁷⁷⁶Neziha Musaoğlu, Uğur Özgöker, "Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.8, 2008, ss. 82-83.

⁷⁷⁷Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 158.

temelli ilişkilerdir. Fakat AB ve Rusya merkezli enerji ilişkilerin başlangıcı, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında gerçekleşmiştir.⁷⁷⁸

Rusya takriben dünyada ispatlanmış petrol kaynaklarının yüzde 6,6 sına ve gaz kaynaklarının ise yüzde 26,3'lük bölümünü elinde tutmaktadır. Halihazırda olan kaynaklarla petrolde üretimin en fazla 22 yıl, doğalgazda ise 80 yıl yapılacağı öngörülmektedir. 2016'nın sonu itibariyle Rusya, dünyanın ispatlanmış doğalgaz rezervleri bakımından ilk sırada yer alırken, aynı zamanda dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi ve üçüncü büyük enerji tüketicisidir. Dolayısıyla bu denli muazzam enerji kaynaklarına sahip olan ülkenin ihracatında en büyük kalem yüzde 65 ile enerjiye ayrılmaktadır.⁷⁷⁹

1990'larda Rusya ile AB arasındaki ticari ilişki gelişmekte olan ve gelişmiş iki aktör arasındaki tipik ilişkileri yansıtmaktaydı. 1990'ların sonlarında istikrarlı enerji akışını güvence altına almak, AB'nin Rusya'ya yönelik kilit hedefi haline gelmiştir. Rusya ile AB arasında enerji ilişkileri yasal bir çerçeve kazanması, 1997'de yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'na dayanmaktadır. İkili enerji işbirliği bağlamında Ekim 2000'de Paris'teki AB-Rusya Zirvesi'nde, AB ve Rusya arasında enerji ortaklığını sağlamlaştırmak amacıyla gereken yapıyı oluşturmak için "Enerji Diyaloğu" mekanizması oluşturulmuştur. Enerji diyaloğu, pazarlar ve arz güvenliği, yatırım şartlarının ve teknoloji iletimin sağlanması, enerji taşıma altyapısı, enerji verimliliği ve Kyoto Protokolü'ne uyum gibi konular üzerine şekillenmiştir.⁷⁸⁰

2001'den sonra petrol fiyatlarının artması ve Orta Doğu ve Cezayir gibi AB için diğer ana dış enerji kaynaklarının istikrarsız hale gelmesinden sonra Rusya-AB enerji ilişkileri gündeme hâkim olmuştur. 2002'de AB, doğal gaz tüketiminin yaklaşık yüzde 20'sini Rusya'dan tedarik etmekteydi. Genişleme sonrası AB'de bu sektöre olan bağımlılık önemli ölçüde artmıştır. 2004 yılında 124 milyar Euro'nun üzerinde bir

⁷⁷⁸Sina Kısacık, "Bir Rus-Alman Ortak Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemi Anlamak", *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 309.

⁷⁷⁹Sina Kısacık, "Ukrayna Ekseni Enerji Krizleri Çerçevesinde Gelişen Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İşbirliği", *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 406.

⁷⁸⁰"EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years: 2000-2010", Brussels: European Commission, 2011, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf, ss. 6-8, (12.08 2019).

ticaretle Rusya AB'nin dördüncü büyük ticari ortağı olmuştur (ABD, Çin ve İsviçre'den sonra). Rusya AB'ye genelde enerji ürünleri tedarik etmiştir. Mineral yakıtlar ve ilgili ürünler, Rusya'dan gerçekleştirilen toplam AB ithalatının yaklaşık yüzde 60'ını oluşturmaktadır. Buna karşılık AB, Rusya'ya nihai mal ihraç etmektedir. Rusya'nın GSYH'nin çöküşü büyük ölçüde imalat sanayisinin çökmesinden kaynaklanmış ve 2000'den itibaren toparlanmaya başlamıştır. Rusya'nın bu dönemde ekonomik olarak büyümesinin nedeni, petrol ve doğal gaz ihracatının artması ve bu ürünler fiyatının yükselmesinden kaynaklanmıştır. Sonuç olarak AB giderek daha pahalı olan Rus petrol ve doğalgazına bağımlı hale gelmiştir. Rusya ise herhangi bir sınırlamaya maruz kalmadan AB'den teknoloji transfer etmiştir.⁷⁸¹

Rusya, gittikçe Avrupa'nın ekonomik can damarı olan petrol ve doğal gaz üzerindeki kontrolünü pekiştirmektedir. Moskova, Avrupa'nın Rus enerjisine politik ve ekonomik bağımlılığını artırabilecek kapsamlı bir strateji izlemiştir. Böyle bir bağımlılık Transatlantik ilişkileri, ortak değerleri, hedefleri, stratejik amaçları ve güvenlik politikalarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bazı Avrupa ülkeleri büyük ölçüde enerji ithalatına bağımlıdır ve küresel enerji şoklarına karşı çok savunmasızdır. 2006'da Avrupa'nın tükettiği enerjinin üçte 2'sini hidrokarbon (petrol ve doğalgaz) oluştururken, kalan yüzde 34'lük kısmını ise kömür, nükleer ve yenilebilir enerji oluşturmaktadır. Bununla beraber 2007 yılı itibariyle AB, dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz ithalatçısıdır. Petrolünün yüzde 82'sini ve gazının yüzde 57'sini ithal etmektedir. Önümüzdeki 25 yılda⁷⁸² ithal ettiği petrol yüzde 93, gazın ise yüzde 84'üne çıkacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla AB'nin enerji güvenliği ise büyük ölçüde Rusya'ya bağlıdır. 2002'de doğal gazın yüzde 20'sini ithal eden AB, 2007 yılı itibariyle doğal gazının neredeyse yarısını ve petrolünün yüzde 30'unu Rusya'dan ithal etmektedir. Öte yandan Rusya dünyadaki kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervine (1,688 trilyon kübik kadem) ve yedinci en büyük kanıtlanmış petrol rezervine (60,0 milyar ila 74,4 milyar varil) sahiptir ve Rusya'nın doğu Sibirya ile Kuzey Kutbu bölgelerinin geniş alanları

⁷⁸¹James Hughes, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?", *The EU's Foreign Policy in an Evolving International System: The Road to Convergence*, ed. Nicola Casarini, Costanza Musu, Palgrave: London, 2006, s. 86.

⁷⁸²Çalışmanın söz konusu tarihi 2007'dir. Öngörülen tarih ise yaklaşık 2032 yılıdır.

halen keşfedilmemiştir.⁷⁸³ Rusya'nın toplam net petrol ihracatı ise günlük 7 milyon varile ulaşmıştır.⁷⁸⁴ 2018 yılı itibarıyla de AB net doğalgaz ithalatının yüzde 42'sini, petrol ithalatının ise takriben üçte birini Rusya'dan tedarik etmektedir. Ayrıca Rusya'nın hidrokarbon ihracatının yüzde 70'ten fazlası AB'ye yöneliktir. AB'nin toplam enerji tüketiminin sadece yüzde 7'den az bir kısmı Rusya'dan tedarik edilen hidrokarbonlarla karşılanmaktadır.⁷⁸⁵

Özellikle doğalgaz konusunda Doğu Avrupa ülkeleri önemli oranda Rusya'ya bağımlıdır. Bu durum doğal olarak o ülkenin dış politika seçeneklerini sınırlamaktadır. Letonya, Slovakya, Finlandiya ve Estonya yüzde 100 oranında Rusya'ya bağımlıken; Çekya, Bulgaristan ve Litvanya yüzde 80; Yunanistan, Avusturya ve Macaristan ise yüzde 60 oranında Rus gazına bağımlıdır. Almanya ise gaz üretiminin neredeyse yarısını Rusya'dan tedarik etmektedir.⁷⁸⁶ Görüldüğü üzere Rusya'ya enerji konusunda bu denli bağımlı olan ve enerjiye aç olan AB, enerji güvenliği konusunda Rusya ile işbirliği yapmak zorunda olduğunun bilincindedir. Dolayısıyla Avrupa, Rusya'ya olan bu stratejik bağımlılığını olumsuz etkisini azaltmak için ABD ile de işbirliği içinde politikalar izlemiştir.

Ocak 2006'da Rusya'nın Ukrayna'nın doğalgazını kesmesiyle başlayan krizle beraber enerji konusu siyasal bir nitelik kazanmış ve enerji konusunda Rusya-AB diyalogu tıkanmıştır. Bu diyalogu tıkayan siyasal sorunlar ise Rusya ve AB'nin "enerji güvenliği"⁷⁸⁷ kavramına farklı anlamlar yüklemesinden kaynaklanmıştır. Enerji konusunu jeopolitik bağlam dışında tutan AB, uluslararası enerji oyununda güçlü konumda değildir ve AB'nin enerji güvenliğine yüklediği anlam, enerji kaynaklarına

⁷⁸³Amerikan Jeoloji Derneği, 2008'li yılların başında Kuzey Kutbu'ndaki potansiyel hidrokarbon rezervleri konusunda yayımladığı raporda, bu bölgede yer altında 90 milyar varil petrol olduğunu ileri sürerken; bu da henüz bulunmamış ve teknik olarak çıkarılabilir dünya gaz ve petrol rezervlerinin yüzde 22'sine tekabül etmekteydi. Kuzey Kutbu hidrokarbonlarının yarısından fazlası Rusya açıklarında bulunuyor olabilirdi (Rakhmanova, a.g.e., ss. 335-336). Rusya'nın bünyesinde bulundurduğu bu potansiyel hidrokarbon rezervleri, gelecek yıllarda da enerji konusunda büyük güç statüsünü sürdüreceğinin göstergesidir.

⁷⁸⁴Ariel Cohen, *Europe's Strategic Dependence on Russian Energy*, Background Report, S.2083, Nov. 2007, s. 1-2.

⁷⁸⁵Kısacık, "Ukrayna Eksenli Enerji Krizleri Çerçevesinde Gelişen Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İşbirliği", s. 409.

⁷⁸⁶Tim Marshall, *Prisoners of Geography*, London: Elliot&Thompson, 2016, s. 26.

⁷⁸⁷"Enerji güvenliği", "enerjiye, çevreye yönelik kaygıları göz önünde bulundurmak suretiyle makul fiyatlarda, kesintisiz erişim" olarak tanımlanabilir (Kısacık, "Ukrayna Eksenli Enerji Krizleri Çerçevesinde Gelişen Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İşbirliği", ss. 402).

uygun fiyatlarla erişimdir. Fakat Rusya için enerji güvenliğinin anlamı, ödeme gücüne sahip pazarlara açılma, bu pazarlarda riski azaltma ve enerjiji kullanan söz konusu devletlerden uzun vadeli yatırım güvencesi almaktır. Bu bağlamda Rusya bu hedefini devam ettirme adına Gazprom⁷⁸⁸, un tekeli korumayı amaçlamaktadır.⁷⁸⁹

Rusya-AB ilişkilerinde Ukrayna da önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Ukrayna, AB için enerji taşıma güvenliği kapsamında oldukça önemli bir ülkedir. Özellikle Almanya'ya giden azımsanmayacak bir kısmının Ukrayna üzerinden taşınması bunun somut bir göstergesidir. AB, enerji güvenliğine önem verdiği için Rusya ile çatışmalara girmeden bölgesel ilişkilerde etkin olmanın yollarını aramıştır. Bölgede güvenlik ve politik istikrar olmadan enerjinin taşınmasının güvenliği ciddi sorunlara yol açacaktır. AB özellikle 2010 yılı sonrasında Rusya ile enerji bağımlılığı azaltabilmek için Orta Asya enerji yataklarından maksimum düzeyde yararlanabilmek amacıyla yeni stratejiler geliştirmiştir. Ancak Orta Asya üzerinde Rusya'nın onay vermediği politikaların başarılı olabilme şansı zor görünmektedir.⁷⁹⁰

Özellikle Putin iktidara geldiğinden beri AB-Rusya ilişkileri için oldukça meşakkatli geçmiştir. Ticaret, enerji ya da vize kolaylığı gibi birçok alanda ilerleme kaydedilmesine rağmen, her iki ortağın da kurumsal gelişimi gittikçe zorlaşan bir ilişkiye yol açmıştır. Putin'le birlikte devletin güçlenmesi ve bunun sonucunda Rusya'nın yeni benlik algısı, Moskova'nın dış politikası üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Bunun bir sonucu olarak, Rusya Soğuk Savaş'ın eski kalıplarına geri dönmüştür. Rusya'nın komşu ülkelerle olan ilişkilerinde nüfuz alanları tekrar önemli hale gelmiş, 2004'teki Doğu genişlemesiyle, AB, Ukrayna veya Belarus gibi bu alanların merkezinde yer alan birçok ülke ile sınırını paylaşır hale gelmiştir. Moskova'nın bu küreyi ne kadar ciddiye aldığı,

⁷⁸⁸1989'da kurulan ve dünyanın en önemli enerji şirketlerinden birisi olarak görülen Gazprom, ısıtma, elektrik gücü üretimi ve satışı, hidrokarbonların jeolojik keşfi, üretimi, taşınması, depolaması, işlenmesi ve pazarlaması gibi alanlarda faaliyet göstermektedir. Gazprom dünyanın en zengin doğal gaz rezervine sahiptir. Şirketin dünya gaz rezervleri içindeki payı yüzde 16 iken Rusya'daki payı yüzde 71'dir. Gazprom, doğal gaz üretiminde de dünya lideridir. Şirket dünyanın gaz üretiminin yüzde 12'sini ve Rus gaz üretiminin yüzde 69'unu oluşturmaktadır. Şirket, uzunluğu 172,6 bin km olan dünyanın en büyük gaz iletim sistemine sahip olup, yakın ve uzak 30'dan fazla ülkeye gaz sağlamaktadır. Gazprom, büyük ölçekli projeler ve yurtdışında hidrokarbonların keşfi ve üretimi için birçok projeyi aktif olarak uygulamaktadır ("A «Gazprom»", 2018, <https://www.gazprom.ru/about/>, (13.08.2019).

⁷⁸⁹Musaoğlu, Özgöker, a.g.e., s. 90.

⁷⁹⁰Mehlika Özlem Ultan, Büşra Ural, "Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 450.

Ağustos 2008’de Gürcistan Savaşı sırasında açıkça görülmüştür. Rus askerlerinin Güney Osetya ve Abhazya’daki vatandaşlarını korumak için Tiflis’e girmesi, Rus hükümetinin yakın çevresine bir gözdağı vermek istediğinin bir işaretiydi. Sonuç olarak, AB ile Rusya Federasyonu arasında yeni bir Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması müzakereleri, eski sözleşmenin 2007’de sona ermesinden yalnızca birkaç ay sonra askıya alınmıştır. Daha sonra ilişkiler düzeltilmeye çalışılsa da Ocak 2009’da Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan gaz krizi ve (Güney) Doğu Avrupa’ya tedarik edilen gazın azalması AB-Rusya ilişkilerini bir başka krize sokmuştur. Diğer yandan Mayıs 2009’da AB, Moskova’nın AKP’nin bir parçası olmayacağını açıkça belirtmiş ve Rusya hariç Doğu Ortaklığı ile AKP’nin Doğu boyutunu diğer ülkelerle devam ettirmiştir.⁷⁹¹

Sonuç olarak dünyanın en büyük gaz tedarikçilerinden birisi olan Rusya’nın AB ile olan ilişkilerinde “kazan-kazan” stratejisi görülmekle birlikte bu ilişkiler özellikle enerji bağımlılığından dolayı “karşılıklı bağımlılık” esasına dayanmaktadır. Diğer yandan AB’nin Kremlin’e karşı birlik içindeki doğu ülkelerinin muhalefetinden dolayı ortak bir politika izlediği durumlar sınırlı olmuş ve Moskova’nın enerji politikaları bağlamında Avrupa ülkelerin bölme konusundaki başarılı politikasının Rusya’nın Ukrayna (Kırım) müdahalesine kadar devam ettiği görülmüştür.⁷⁹²

7. Vladimir Putin’in Münih Güvenlik Konferansı (2007) Konuşması: Tek Kutuplu Dünyaya Tepki: Saldırgan Politikaya Geçiş mi?

Putin’in Münih’te ABD’nin uluslararası politikada izlediği tek taraflı politikasına karşı güçlü eleştiriler içeren konuşması, Rusya’nın kendi egemenliğine ve güvenliğine müdahale olarak gördüğü ayrıştırıcı politikalara karşı hoşgörü göstermeyeceğini hatırlatması bakımından çok önemli bir mesajdır.⁷⁹³ Putin bu konuşmada uluslararası ilişkilerde tek taraflılığa ve ABD hegemonyasına açıkça karşı çıkarken kolektif liderliği ve çok taraflı diplomasi kavramlarını savunmuştur. Konuşmasında Rusya’nın 1000 yıldan beri bağımsız bir dış politika izlediğini ve bu geleneğin bugün de değişmeyeceğini belirtmiştir. Güvenlik ve refahı sağlayacak adil ve demokratik bir dünya oluşturmak için

⁷⁹¹Sebastian Schäffer, “The European Neighbourhood Policy: Aims and Impact”, EU/Russia relations and the ENP Panel, Leicester, 2011.

⁷⁹²Kısacık, “Bir Rus-Alman Ortak Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemi Anlamak”, s. 316.

⁷⁹³Sina Kısacık, “1990’lı ve 2000’li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler”, s. 121.

bağımsız ortaklarla beraber işbirliği içinde hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında Rusya'nın ve AB'nin güvenlik politikalarına da değinen Putin, AGİT'in güvenliğin tüm yönlerini: askeri, siyasi, insani yönlerini ve genelde de bu yönlerin birbiriyle ilişkilerini tespit etmek amacıyla kurulduğunu fakat bu dengenin açıkça talan edildiğini belirtmiştir. AGİT'in bir tek veya bir grup ülkenin siyasi çıkarlarını arttıran basit bir araç haline getirildiğinin altını çizen Putin, teşkilatın kuruluş belgesine göre örgütün, uluslararası insan hakları konusunda destek sağlamak için kurulduğunu belirtmiştir. Bu önemli bir misyondur ve Rusya tarafından desteklenmektedir. Fakat AGİT'in ve STK'ların diğer ülkelerin içişlerine karışma, ülkelerin nasıl yaşayacağını ve gelişeceğini belirleyen bir rejim empoze etme şeklindeki müdahalelerin, demokratik ülkelerin gelişmesine katkı sağlamayacağını tam tersine o ülkeleri bağımlı ve sonuçta politik ve ekonomik olarak istikrarsız bir hale sokacağını ifade etmiştir. Putin son olarak AGİT'in görevinin egemen ülkelere saygı, güven ve saydamlık üzerine kurulan ilişkiler ile yönetilmesini umduğunu belirtmiştir.⁷⁹⁴

Putin'in AGİT'in müdahalesine maruz kalan ülkeler ile kastettiği yakın çevresindeki renkli devrimler yaşayan Gürcistan, Kırgızistan ve özellikle Ukrayna'dır. AGİT'in buraya müdahale ettiğini ileri süren Putin, bu ülkelerin, söz konusu müdahaleyle istikrarsız bir yapıya bürüneceğini ve dış güçlerin Ukrayna üzerindeki müdahaleden artık vazgeçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Renkli devrimler sonucu Batı yanlısı liderlerin iş başına gelmesi Rusya'nın çıkarları ile örtüşmemekte ve Rusya, Ukrayna örneğinde görüldüğü gibi enerji kartını oynayarak ve Ukrayna'yı zaman zaman eski sınırlara (1954 öncesi) çekmekle tehdit etmekte böylece zaten istikrarsız olan bölgeyi daha da istikrarsızlaştırmıştır.

Putin, konuşmasında ayrıca Berlin Duvarı'nın yıkılmasının, demokrasi, özgürlük, açıklık ve büyük Avrupa ülkesinin tüm fertleriyle kalıcı ortaklık adına Rus halkı tarafından yapılmış bir tercih olduğunu, Batı'nın ise şimdi yeniden ayırma çizgileri inşa ederek yeni duvarlar dayattığını belirtmiştir. Bu duvarların sanal olduğunu ancak

⁷⁹⁴Bkz. "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", 10 February 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, (22. 08. 2019).

Rusya'yı ve kıtayı böldüğünü, bu yeni duvarı sökmek ve yıkmak için bir kez daha yıllarca ve yeni siyasi jenerasyonları bekleyeceklerinden yakınmıştır.⁷⁹⁵

Putin, bu konferansta ABD'nin tek yönlü eylemlerinin uluslararası güvenliği tehdit ettiğini, AGİT'in temel misyonundan farklı bir şekilde hareket ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Batı'nın Füze Kalkanı Projesi ve Ukrayna ve Gürcistan üzerindeki nüfuzundan rahatsızlık duyan Putin, çok kutuplu bir dünyanın uluslararası barış ve güvenliği koruma adına daha önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Rusya, bir taraftan ABD'nin tek taraflı eylemlerinden yakınırken, diğer yandan Batı'nın ve NATO'nun, Rusya'nın yakın çevresindeki eylemlerine karşı da tepki koyacağını ve saldırgan bir politikaya geçeceğini sinyallerini vermiştir. Rusya bu dönemde özellikle enerji kaynaklarından elde ettiği gelirlerle ekonomik bakımdan güçlenmiş ve bu gücünü dış politikaya yansıtacağını ve uluslararası politikada daha fazla söz sahibi olacağını mesajını vermiştir. Rusya için dönüm noktası olan Putin'in bu konuşması, 2008 Gürcistan, 2014 Ukrayna müdahalelerine giden sürecin şifrelerini de barındırdığı açık bir şekilde görülmüştür. Çünkü bu tarihten sora Rusya daha sert ve müdahaleci politikalar izlemiştir.

8. Dmitri Medvedev Dönemi Rus Dış Politika Öncelikleri ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası

2008-2012 yılları arasında devlet başkanı olarak görev yapan Dmitriy Medvedev, Batı'da uzun zamandır eski Başkan Putin'in potansiyel halefleri arasında en liberal ve reform yanlısı olarak göze çarpmaktaydı. Medvedev, Rusya'nın tamamen modern bir ülke olma ihtiyacına olan inancını defalarca dile getirirse de perde arkasında ülkede otokratik eğilimlerin hala etkili olduğu bunun yanında geleneksel güç ölçütlerinin devletler arasındaki ilişkileri tanımlamayı sürdürdüğü ve Rusya'nın, geleneksel bir büyük güç olduğu fikrini desteklemeye devam ettiği görülmüştür.⁷⁹⁶

Medvedev'in Mayıs 2008'de Rusya'nın yeni başkanı olarak göreve gelmesinin ardından, dış ve güvenlik politikalarının yürütülmesine öncülük etmesi gerekiyordu. Ancak başbakan olan Putin, politikanın bu alanlarında yine önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Göreve geldikten kısa bir süre sonra Medvedev, Gürcistan ile silahlı bir

⁷⁹⁵Arıboğan, a.g.e., s. 143.

⁷⁹⁶Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2009, s. 2.

çatışma ile karşı karşıya kalmış ve bu ihtilafın Moskova'nın dış güvenlik meselesine, dost ve düşmanlarla olan ilişkisine büyük etkisi olmuştur. Bunun yanı sıra "Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması", nükleer caydırıcılık ve ABD füze savunma kalkanı gibi diğer önde gelen güvenlik konuları Medvedev döneminde öne çıkan diğer sorunlardır. Medvedev, Putin'le başlayan ve hala devam eden güvenlik sorunlarının yanı sıra, özellikle yeni bir Avrupa güvenlik mimarisi için bir savunma anlayışı ve enerji güvenliği politikasının unsurları olarak bir "kuzey kutup bölgesi stratejisi" geliştirmiştir.⁷⁹⁷

Rusya daha önceki dönemlerde olduğu gibi Medvedev'le birlikte de dış ve güvenlik politikasına yön veren bazı belgeler yayınlamıştır. 15 Temmuz 2008'de dış politika konsepti, 12 Mayıs 2009'da ulusal güvenlik stratejisi ve 5 Şubat 2010'da askeri doktrin kabul edilmiştir. 2008 dış politika konseptinde, ülkenin güvenliğini sağlamak, ülke egemenliğini ve bütünlüğünü korumak; siyasi, ekonomik, entelektüel ve tinsel gelişimi için gerekli olan, en etkili aktörlerden biri ve büyük bir güç olarak uluslararası toplumda Rusya'nın çıkarlarının korunması hedeflenmiştir. Komşu devletlerle iyi bir ilişki kurmayı öncelemek, sorunlu alanlara çözüm bulmaya çalışmak, Rusya'nın ulusal çıkarlarını dikkate alarak, ülkenin uluslararası politikadaki dalgalanmayla karşı karşıya kalan istikrarını sağlamak için ikili ve çok taraflı bir işbirliği sistemi kurmak amaçlanmıştır. Diğer devletler ya da kuruluşlarla Rusya'nın benzer çıkarlarını uyuşturduğu ölçüde hareket etmesi dış politika konseptinde belirtilen diğer önemli hususlardır.⁷⁹⁸

2008 Temmuz'da ilan edilen Dış Politika Konsepti'nde, BDT Rusya için öncelikli eylem alanı olma özelliğini devam ettirmiştir. Avrupa güvenlik mimarisini tasarlamada NATO yerine tüm Avrupa-Atlantik ve Avrasya Devletlerini kapsayan AGİT'e öncelik verilmiştir. ABD tek başına süper güç olma pozisyonuna rağmen her zaman güvenliği sağlama hususunda en son müdahil olması gereken bir aktör olarak adlandırılmıştır. Bununla beraber Rusya, egemen ulus devletlerin uluslararası ilişkilerde kilit rol oynamaya devam ettiğini göz önünde bulundurarak, tüm coğrafi alanlarda güvenliğin bölgeselleşmesini ve çok taraflı işbirliği sistemini kabul etmiştir.⁷⁹⁹

⁷⁹⁷De Haas, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond*, s. 110.

⁷⁹⁸Francisco J. Gonzalez, "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation: A Comparative Study." Spanish Institute for Strategic Studies, April 2013, ss. 3-4.

http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/docs_marco/2013/DIEEEM06-2013_Rusia_ConceptoPoliticaExterior_FRuizGlez_ENGLISH.pdf, (22. 09. 2019).

⁷⁹⁹Gonzalez, a.g.e. s. 18.

Diğer taraftan Medvedev başkanlığında, Avrupa Atlantik bölgesindeki meseleleri tartışmak için kullanılan ifadeler, Putin dönemine göre daha yumuşaktı. Medvedev'in açıkladığı Dış Politika Konsepti, NATO ile işbirliği alanlarına odaklanırken, Putin ise dönemin dış politika konseptinde daha çok, sorun çıkarabilecek alanlar üzerinde durmuştur. Medvedev yönetimindeki hem Askeri Doktrin hem de Ulusal Güvenlik Stratejisi, Rusya'nın küresel bir NATO ve Rusya sınırlarına yakın donanmalara yönelik kaygılarını dile getirirken, aynı zamanda Rusya ile NATO arasında ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği üzerinde de durmuştur. Aynı zamanda, her iki başkanın açıklamaları ve politika belgeleri, Rusya'nın sınırlarına NATO tarafından yakın askeri tesislerin kurulması gibi NATO kararlarının Rusya–NATO ilişkileri üzerinde etkili olacağını açıkça göstermiştir.⁸⁰⁰

Dış Politika Konsepti'nde Rusya, DTÖ ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) katılmak da dahil olmak üzere, tam ve etkili bir üye olma yolunda küresel ticaret, ekonomik, parasal ve finansal ilişkilerde adil ve daha demokratik bir mimariye katkıda bulunmayı teklif etmiştir. Ayrıca BM'nin uluslararası ilişkileri düzenleyen, merkezi ve koordine edici kilit bir örgüt olmasının yanında BMGK'nin devre dışı bırakıldığı tek taraflı girişimlerin uluslararası güvenliği tehdit ettiğine ve bunun kabul edilemez olduğuna vurgu yapılmıştır. Rusya'nın NATO'nun genişlemesine yönelik olumsuz tutumunun ardında özellikle de Ukrayna ve Gürcistan'ın ittifak üyeliğine kabul edilmesi yatmaktadır. Bununla beraber NATO'nun askeri altyapısını, Rusya'nın sınırlarına yaklaştırmasının, Avrupa'da yeni bölünme çizgileri oluşturacağına dair endişesini dile getirirse de iki aktörün ortak çalışmasının önemine de vurgu yapmıştır. Diğer yandan metinde BDT'nin öncelikli çıkar alanı olduğu sık sık vurgulanmıştır.⁸⁰¹

Dış politika Konsepti, hem güvenlik sorunları hem de enerjiye de büyük önem vererek Putin'in 2007 ve 2008 açıklamalarıyla da uyumluluk arz etmiştir. Enerji, özellikle Ukrayna ile olan gaz çatışmalarında, yüksek gelir sağlama ve bir güç aracı olarak

⁸⁰⁰Valerie A. Pacer, *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev, 2008–2012*, London: Routledge, 2016, s. 191.

⁸⁰¹“The Foreign Policy Concept of The Russian Federation”, 12 December 2008, <http://en.kremlin.ru/supplement/4116>, (26.09. 2019)

kullanılmasından dolayı Moskova'nın güvenlik düşüncesinin tutarlı bir parçası olmuştur.⁸⁰²

Belge, Rusya'nın uluslararası konumunu geri kazandığını ve diğer aktörlerin eğilimlerinden etkilenmek yerine kendi ulusal çıkarlarını sürdürdüğünü vurgulamıştır. Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan ihtilafı da bu duruşu yansıtan bir politika eylemi olarak düşünülebilir. Diğer yandan Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisi, NATO'nun genişlemesi ve ABD füze kalkanı gibi Batı güvenlik eylemlerinin reddedilmesi, Putin'in ikinci döneminde Rusya'nın güvenlik politikasını şekillendiren önemli olgu ve olaylar iken Medvedev ise yeni bir Avrupa-Atlantik güvenlik yapısını ortaya atmıştır.⁸⁰³

Rusya-Gürcistan ihtilafından kısa bir süre sonra 31 Ağustos'ta yayınlanan bir televizyon röportajında Başkan Medvedev, Rus eylemini yönlendirecek beş ilkeyi açıklayarak dış ve güvenlik politikası konusundaki görüşlerini:⁸⁰⁴

1. Uluslararası hukukun üstünlüğünü tanıdığını;
2. ABD egemenliğindeki tek kutuplu sisteminin yerini çok kutuplu sistemin alması gerektiğini;
3. Batı'yla dostane ilişkilerin sürdürülmesi gerektiğini, Rusya'nın kendisini izole etme gibi bir niyetinin olmadığını;
4. Rusya, nerede olursa olsun Rusları korumayı bir öncelik olarak görmeyi ve vatandaşlarına veya Rusya'ya karşı herhangi bir saldırgan harekete hemen yanıt vereceğini;
5. Rusya'nın bazı bölgelerde "öncelikli çıkarlarının" olduğu şeklinde belirtmiştir.

Medvedev, Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerini, ulusal çıkarlarının kilit bir stratejik bölgesi olarak görmesinin doğal olduğunu ifade ederken bunun bütün ülkelerin menfaatine uygun olduğunu da belirtmiştir. Söz konusu ülkelerin Rusya'yı benzer bir

⁸⁰²Marcel de Haas, *Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment*, *Russian Analytical Digest*, S. 62, 2009, s. 2.

⁸⁰³a. yer

⁸⁰⁴De Haas, a.g.e, s. 3.

şekilde görmelerinin de tamamen meşru olacağını da sözlerine ekleyen Medvedev, ayrıca Rusya'nın uluslararası arenadaki çıkarlarının Sovyet sonrası alanla hiçbir şekilde sınırlı olmadığını, bunun yanında çok sayıda önemli yatırım kaynağının, stratejik pazarın ve çok önemli teknolojilerin söz konusu sınırları dışında bulunabileceğini vurgulamıştır.⁸⁰⁵

Gürcistan Savaşı sonrasında uluslararası hukuku ihlal edecek şekilde Gürcistan'a müdahale ettiği eleştirilerine rağmen Medvedev, bu eylemle uluslararası hukuku ihlal etmediklerini ve hedeflerinin asla Mihail Saakaşvili rejimini devirmek olmadığını sadece Gürcistan'daki Rus vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getirdiğini ileri sürmüştür. Batı'nın da bu savaşta payının olduğunu belirten Medvedev Batı'nın her fırsatta Rusya'yı sıkıştırdığını, her kuralı çiğnediğini ve sonrasında ise herhangi bir planlarının olmadığını ifade etmiştir.⁸⁰⁶

Gürcü ihtilafı, Rusya'nın karmaşık ve öngörülemez bir bölgede kendi çıkarlarını savunmaya ne kadar istekli olduğunun açık bir göstergesidir.⁸⁰⁷ Gürcistan müdahalesiyle Rusya'nın, ABD'nin karşısında ve yeniden çizilmesini arzuladığı Soğuk Savaş sonrası dünyada tartışılmaz bir güç olduğunu kanıtladığı söylenebilir. Rusya, bu müdahale ile Batı'nın ağır tahriklerine karşı dur demiştir.⁸⁰⁸ Bu savaş sonrasında Rusya ile ABD arasında “yeni bir Soğuk Savaş mı başlıyor” tartışmaları literatürde sıkça dillendirilmeye başlamıştı.⁸⁰⁹

Rusya 2008 Ağustos ayında Gürcistan'la olan kısa savaşının ardından 12 Mayıs 2009'da kabul edilen yeni ulusal güvenlik stratejisi çalışmalarına da başlamıştır. Güney Kafkasya'daki gelişmeler, Rus hükümetini güvenlik ve stratejik önceliklerini gözden geçirme yönünde teşvik etmiştir. Stratejide; Rusya'nın “orta vadedeki stratejik ulusal güvenlik hedeflerinin; Rus vatandaşlarının yaşam kalitesini iyileştirmek, sosyal ve

⁸⁰⁵Dmitri Trenin “Russia's Spheres of Interest, not Influence”, *The Washington Quarterly*, C. 32, S.4, 2009, s. 4.

⁸⁰⁶“Medvedev: Russia's Top Priority in S. Ossetia War Was to Defend Our Citizens, Interests”, *Russia Today*, 4 August 2013, <https://www.rt.com/news/georgia-south-ossetia-medvedev-interview-012/> (26. 10. 2019).

⁸⁰⁷Muzaffer Ercan Yılmaz, “‘The New World Order’: An Outline of the Post-Cold War Era”, *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, C.7, S. 4, 2008, s. 54.

⁸⁰⁸D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s. 263.

⁸⁰⁹Bkz. Roy Allison, “Russia Resurgent? Moscow's Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, *International Affairs*, C. 84, S. 6, 2008, ss. 1145–1171; Homan A. Sadri, Nathan L. Burns, “The Georgia Crisis: A New Cold War on The Horizon?”, *Caucasian Review of Internaional Affairs*, C. 4, S. 2, 2010, ss. 126-144.

ekonomik eşitsizliği azaltmak ve uzun vadede demografik durumu temelden iyileştirmek” olduğu gibi hedefler belirtilmiştir. Bununla beraber dış güvenlik tehdit ve sorunlarına da ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Belgede, öncelikle Rusya’nın çoğunlukla tek kutupluluk ve ABD tek taraflılığının yarattığı tehlikelerden endişe duyduğu belirtilmiştir. Rusya’nın küresel ve bölgesel istikrarı sürdürme yeteneğinin ABD’nin küresel füze savunma sisteminin unsurları tarafından önemli ölçüde zorlaştırıldığını ancak Rusya’nın, rasyonel ve pragmatik bir dış politika izleyeceğini ve yeni bir silahlanma yarışı da dahil olmak üzere pahalı bir çatışmayı önlemek için çaba göstereceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Kremlin, NATO’nun varlığını ve potansiyel genişlemesini ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak açıkça ortaya koymuştur. Strateji, İttifak’ın askeri altyapısının kendi sınırlarını aşmasının ve NATO’nun uluslararası hukuka aykırı olan küresel sorumluluk alma girişimlerinin Rusya tarafından kabul edilemeyeceğini açıkça belirtmiştir. Rusya, NATO’nun mevcut küresel ve bölgesel güvenlik yapısının sürdürülemezliğine de dikkat çekmeye devam etmiştir.⁸¹⁰

Rusya’nın belki de vurguladığı en önemli stratejisi, dış politikada önceliğinin BDT ile ikili ve çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesidir. Moskova’nın bölgesel ve alt bölgesel entegrasyonu öncelikle BDT, KGAÖ ve Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) gibi kuruluşlarla destekleyeceğini belirtmiştir. Stratejide bölgesel tehdit, siyasi-askeri ve askeri-stratejik nitelikteki zorluklarla yüzleşmek için devletlerarası bir araç olarak KGAÖ’nün öneminin gösterilmesi de ilgi çekmektedir. Bunun yanında bu strateji, Rusya’nın izleyeceği çok vektörlü bir dış politika ve güvenlik politikasının önemini vurgulamaktadır. Yeni strateji, blok çatışmasından çok vektörlü diplomasi ilkesine geçiş, Rusya’nın doğal kaynaklarını potansiyeli ve bu potansiyelin pragmatik kullanımının Rusya’nın uluslararası arenadaki etkisini güçlendirme imkanını artırdığını belirtmiştir. Ayrıca strateji, uluslararası ilişkilerde enerjinin artan önemine gönderme yapmıştır. Enerji kaynakları için rekabetin, çatışma olasılığını artıracaklarını ve uluslararası politikaların uzun vadede ilgisini enerji kaynaklarına odaklayacağını vurgulamıştır. Rusya’nın Orta Doğu, Hazar Denizi ve Orta Asya gibi enerji bakımından zengin bölgelere ilgisinin devam edeceği ve son olarak Kuzey Kutup Bölgesi’nin (Arctic) doğal kaynaklar üzerindeki olası rekabette ön plana çıktığının belirtilmesi özellikle önemli bir husus

⁸¹⁰Rokas Grajauskas, “What is New in Russia’s 2009 National Security Strategy?”, *The Eastern Pulse*, C. 6, S. 21, 2009, ss. 1-2.

olmuştur. Rusya, resmi güvenlik doktrininde Kuzey Kutup Bölgesi'nin önemli ve stratejik bir bölge olduğu açıkça vurgulanmıştır.⁸¹¹

Rusya'nın Putin döneminde olduğu gibi gerek dış politika konseptinde gerekse ulusal güvenlik stratejisinde Rusya'nın büyük güç statüsüne sık gönderme yapılırken yakın çevredeki Rus vatandaşlarının korunması, Rusya'nın ulusal güvenlik çıkarları ve önceliklerine dikkat çekilmiştir. Rusya'nın yakın çevre politikasının tüm dönemde devamlık gösterdiği görülmektedir. Yakın çevre politikası bağlamında özellikle ön plana çıkan Ukrayna da bu anlamda her zaman önem kazanmıştır.

Rusya'nın askeri doktrini ise 5 Şubat 2010 tarihinde onaylanmıştır. Rusya'ya yönelik temel tehditler ve askeri tehlikeler bölümünde temel askeri tehditler olarak Rusya ve müttefiklerine yönelik toprak talepleri ve içişlerine karışma, belirli devlet ve bölgeleri istikrarsız hale getirme çabaları, stratejik istikrarı bozma girişimleri, bazı devletler tarafından uluslararası antlaşmaların ihlali ve silahların sınırlandırılması ya da azaltılmasını öngören uluslararası antlaşmalara uyulmaması gibi etmenler gösterilmiştir. Bunun yanında komşu devlet topraklarında silahlı çatışmaların bulunması veya ortaya çıkması, uluslararası terörizm, etnik dini ve radikal grupların ayrılıkçı faaliyetleri de belirtilmiştir.⁸¹² Askeri tehlikeler kısmında ise NATO'ya yer verilmiştir. Doktrine göre güvenlik sorunlarının en önemli ve en temel nedenlerinden biri NATO'dur. NATO'nun genişlemesi ve küresel misyonlar üstlenmesi Rusya için hala önemli bir askeri tehlike olarak görülmüştür.⁸¹³

Askeri doktrinde Rusya'nın kendisine ya da müttefiklerine nükleer ya da kitle imha silahları ile gerçekleştirebilecek saldırıya karşı ya da konvansiyonel silahlarla yapılan ve devletin varlığını tehdit edebilecek boyuttaki bir saldırıya karşı nükleer silah hakkını saklı tutacağı belirtilirken buna karar verme yetkisinin Rus devlet başkanına ait olduğu da vurgulanmıştır.⁸¹⁴ Rus devletine karşı caydırıcılığı amaçlayan Moskova'nın, diğer taraftan kitle imha silahlarının yaygınlaştırılmasına ve dağıtım araçlarına karşı koymak için ilgili devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla dengeli ve tarafsız ilişkiler sürdürmesi

⁸¹¹a.g.e, ss. 2-4.

⁸¹²"The Military Doctrine of the Russian Federation", 5 February 2010, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf, (28.10. 2019).

⁸¹³Sapmaz, a.g.e. s. 159.

⁸¹⁴"The Military Doctrine of the Russian Federation", a.g.y.

de askeri doktrinde belirtilmiştir. Rusya böyle davranarak uluslararası aktör ya da kuruluşları ABD hegemonyasına karşı aktif ve tarafsız olmaya çağırıştır.

Rusya'nın doktrinde belirtilen askeri politikası ise; silahlanma yarışının önüne geçilmesi, askeri çatışmaların önlenmesi ve caydırılması, Rusya ile müttefiklerinin güvenlik ve çıkarlarını koruması ve savunması amacıyla kuvvet kullanılmasını içermiştir. Doktrinde Rusya'nın temel görevi nükleer veya diğer askeri çatışmaların önlenmesi olduğu vurgulanmıştır. Rusya, askeri çatışmaları önlemek ve caydırmak maksadıyla stratejik dengeyi sürdürmeyi, nükleer caydırma potansiyelini yeterli seviyede bünyesinde bulundurmaya, KGAÖ çerçevesinde uluslararası güvenlik sistemini güçlendirmeyi, BDT AGİT ve ŞİÖ ile ilişkileri yoğunlaştırmayı, NATO ve AB ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Bununla beraber uluslararası antlaşmalar kapsamında stratejik silahlarda indirim yapılmasını, füze savunma sistemine yönelik olarak da ikili veya çok taraflı mekanizmaların kullanılmasını talep etmiştir.⁸¹⁵

Kolektif güvenlik ve askeri işbirliği bağlamında özellikle KGAÖ, Belarus ve ŞİÖ temel ortaklar ve askeri ittifaklar olarak görülürken, aynı şekilde Kolektif güvenlik bölümünde NATO ve AB, ilişkilerin geliştirileceği örgütler olarak ifade edilmesine rağmen askeri işbirliği bölümünde bu örgütlere değinilmemiştir. Ayrıca Moskova yakın çevredeki Rus vatandaşlarının korunmasını sağlamayı askeri doktrinde de vurgulamıştır.

816

Özetle, önemli ittifaklardan yoksun, Avrupa'nın çok altında bir yaşam standardı olan Rusya, devasa bir bölge ve genişletilmiş sınırları güvence altına almak, Kuzey Kafkasya'daki şiddetli çatışmaları sona erdirmek, Ukrayna ile gaz krizlerini sorunsuz çözmek ve ABD ile stratejik nükleer dengeyi sürdürmek için araçlar bulmak zorundaydı. Aynı zamanda, Rus liderliği Sovyetler sonrası alanda bir hegemon ve uluslararası sahnede büyük bir güç olarak hareket etme iddiasını getirmekteydi. Rusya'nın bu iddiasını sürdürmesi, güvenlik sorunlarını başarıyla çözme ve uluslararası hedeflerini destekleme konusunda ekonomik, askeri ve politik potansiyele sahip olup olmadığı ile doğrudan bağlantılıydı. Ülkenin dış politika ve güvenlik politikasını başarıya ulaştırmada ortaya

⁸¹⁵a. yer

⁸¹⁶De Haas, "Russia's New Military Doctrine: A Compromise Document Preparation of a New Military Doctrine", ss. 3-4.

çıkan temel sorun, istekler ve kaynaklar arasındaki eşitsizliktir. Bu ikilem, uluslararası ekonomik kriz ve Rusya ekonomisini sert bir şekilde etkileyen enerji fiyatlarının düşmesiyle daha da şiddetlenmiştir.⁸¹⁷ Bununla beraber Medvedev'in Rusya'yı daha demokratik hukuka dayalı bir ülkeye dönüştürme çabası önce Putin daha sonra da bürokrasi tarafından engellenmiştir ve Medvedev, Rus devlet adamlığında ve dış politikasında neredeyse hiçbir iz bırakmadan ayrılmış, aldığı "emaneti" gerçek sahibine teslim ederek tekrar başbakanlık koltuğuna geri dönmüştür.⁸¹⁸ Görüldüğü üzere Medvedev döneminde Rusya, dış, güvenlik ve özellikle ekonomi politikasında başarılı bir politika izleyememiştir. Nitekim, petrol fiyatlarının düşüşüyle 2008'de ülkede yaşanan ekonomik kriz büyük bir işsizliğe yol açmıştır.

9. Dimitri Medvedev Döneminde Rusya Federasyonu'nun Müdahil Olduğu Uluslararası Gelişmeler

Rus dış politikasında özellikle 1990'larda hükümetin seçkinleri tarafından belirlenen ve iç politikadaki olayların dış politikayı şekillendirdiği bir ortam görülmektedir. Putin'le beraber küresel ortamın resmi Rus değerlendirmeleri, sıklıkla, yapı, kurumlar ve yönetim açısından uluslararası düzenin dönüşümü bağlamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Rusya'da Putin döneminde dış politika yapım sürecinde uluslararası sistemin yapısı, küresel değişim ve gelişimlerin önemli ölçüde etkisi mevcuttu.⁸¹⁹ Özellikle 2008'den Ukrayna krizine kadar olan süreçte uluslararası politikada, ABD-Avrupa stratejik ortaklığı, Gürcistan Savaşı, Kosova bağımsızlığı, gibi olay ve olgular Rusya'yı yakından ilgilendirmiştir.

Bush liderliğindeki ABD yönetiminin, Ukrayna ve Gürcistan'ı NATO'ya kabul etme çabaları Rusya ve ABD ilişkilerini derinden sarsmıştır. Washington'un 2003-2005'teki renkli devrimleri desteklemedeki rolünün, özellikle Ukrayna'daki Turuncu Devrim, Putin'in Beyaz Saray'daki meslektaşına güvenme hususunda çok derin yaralar açmıştır. ABD'nin Ocak 2007'de Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndeki füze savunma teçhizatlarına ilişkin açıklaması, Moskova'nın arka bahçesine tecavüz, NATO'nun

⁸¹⁷Henning Schröder, "Russia's National Security Strategy to 2020", *Russian Analytical Digest*, S. 62, 2009, s. 6.

⁸¹⁸Cenk Başlamış, "Çift Başlı İktidar Yılları", Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s. 316.

⁸¹⁹Averre, a.g.e, s. 30.

yıkılan vaatleri ve Rusya'nın nükleer caydırıcılık konusundaki sarsıntısı iki aktör arasında derin güvensizlik oluşturmuştur. Diğer yandan ABD'nin, Gürcü lider Saakaşvili'ye ağustos ayındaki savaştan hemen önce ve sonra beş gün süren sınırsız desteği, Moskova'nın ABD'nin Rusya'daki çıkarlarını baltalama konusundaki derin şüphelerini arttırmış ve bu durum Moskova'yı daha da kışkırtmıştır. Obama'nın ABD'de Kasım 2008'de iktidara gelmesiyle beraber Rusya'ya karşı izlediği politikalar, uluslararası arenada ABD'nin, Rusya'yı zayıflatıp nüfuzunu kırmak istemediği ve dünyadaki rolünün Rusya'nın çıkarlarına aykırı olmadığına Rusya'yı ikna etmeye yardım etmiştir. NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'ya üyeliği konusu, o dönemde gündem dışı kalırken Obama yönetimi, Bush yönetiminin Avrupa'da balistik füze savunması planlarını da değiştirmiştir. Ayrıca Ukrayna'da, Batı destekli aday Yulya V. Timoşenko sonrasında Rusya'nın tercih ettiği aday Yanukoviç'in derin bir ekonomik durgunluğunun ardından başbakan olmasının beklenmesi gibi gelişmeler Rusya açısından önemli gelişmelerdi. Bütün bu olaylar ve politikalar, ABD'nin, Rusya'nın küresel konumunu zayıflatmaya çalıştığı düşüncesini ve Rusya'nın ABD'ye güvenemeyeceği inancında değişikliğe neden olmuştur.⁸²⁰

Obama'nın iktidara gelmesiyle beraber iki ülke arasında Gürcistan Savaşı ile doruk noktasına çıkan gergin ilişkiler, ABD Başkan yardımcısı Joseph Biden'in iki ülke arasında başlayacak yeni dönem ilişkilerinin ilk işaretini, Şubat 2009'da Münih'te yapılan güvenlik konferansındaki konuşmasında vermesiyle yeniden düzelmeye yönüne evrilmiştir. Biden'in "yeni başlangıç/yükleme" (reload/perezagruka) şeklinde nitelendirdiği bu süreç, ABD'nin Rusya ile olan ilişkilerde ciddi bir değişikliğe gideceğinin önemli bir sinyaliydi.⁸²¹

Biden'in bu hamlesi sonrasında başlayan yakınlaşma belirtileri Obama önderliğinde başlatılan "reset" (sıfırlama) politikasıyla daha da ilerlemiştir. 2009 yılında ABD Başkanı Barack Obama göreve başladığında, bu iki ülkenin kalkınma ve ticaretten, silahların azaltılması ve terörle mücadeleye kadar geniş bir yelpazede işbirliği

⁸²⁰ Andrew C. Kuchins, Igor A. Zevelev, "Russian Foreign Policy: Continuity in Change", *The Washington Quarterly*, C.35, S.1, 2012, ss. 156-157.

⁸²¹ Özbay, a.g.e., ss.191-192.

yapmalarını sağlayan Rusya'ya yönelik 'reset' politikasını başlatmıştır.⁸²² 'Reset' politikasıyla her iki devlet de ortak çıkar alanlarına odaklanmıştır. Yeni bir silah kontrol anlaşması, Rusya'nın DTÖ'ye katılımı ve Afganistan, İran ve Kuzey Kore'de işbirliğinin geliştirilmesi, START-2 Antlaşması'nın⁸²³ onaylanması gibi önemli başarılar sağlanmıştır. İki devlet, Gürcistan sorununda ise farklı düşünmüştür.⁸²⁴ Bununla beraber, 1993-2008 yılları arasında NATO, Clinton ve Bush idareleri Ukrayna'nın ulusal güvenlik çıkarlarına güçlü destek vermişken Obama yönetimi ise Ukrayna'ya zayıf destek vermiştir. Rusya'nın Ukrayna üzerinde etki alanının yeniden güçlendirilmesine karşı çıkmama pahasına Rusya ile ilişkileri yeniden başlatmayı amaçlamıştır.⁸²⁵

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ortaya çıkan kaos ortamında dahi Rusya'da bazı çevreler uzun vadeli hesaplar yapmakta ve Sovyet sonrası alanda Gürcistan örneğinde olduğu gibi "yeni arka bahçe" olarak görülen yerlere perde arkasından müdahale etmekteydi. Gürcistan ise buna karşılık Rus giyotinin korkusu altında yaşamamak için sırtını NATO'ya dayamak istemekteydi. Saakaşvili NATO üyeliğini gündeme getirmekle kalmamış bunu gereksiz bir şekilde Rusya'nın gözünün içine baka baka beyan etmiş ve onu kışkırtmıştır. Böylece bunun bedelini hem ülkesi hem de kendisi ağır şekilde ödemiştir. Altı gün süren savaşın sonunda 26 Ağustos 2008'de Medvedev Rusya'nın Abhazya ile Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanıyan kararını onaylamıştır. Böylece Rusya, Gürcistan'ı fiilen bölmüş ve ülkenin NATO rüyasına son vermiştir. Aslında Gürcistan'daki olayların asıl hazırlayıcısı, 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova'nın Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan etmesi⁸²⁶ ve Rusya'nın sert tepkisi ve

⁸²²Elena Temelkovska-Anevskaa, "The Relationship Between NATO and Russia Through the Prism of Mutual Cooperation and Confrontation", *European Scientific Journal*, C.13, S.13, 2017, s.167.

⁸²³ABD ile Rusya, 5 Aralık 2009'da süresi dolan, 1991'de imzalanan Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması'nın (START 1) yerini alacak yeni antlaşmayı, 8 Nisan 2010'da Çek Cumhuriyeti'nde düzenlenen törenle imzalamıştır. Antlaşmayla iki ülke, stratejik nükleer silah başlıklarını üçte birlik, nükleer başlık taşıyan füze, denizaltı ve bombardıman uçaklarının sayısını ise yüzde elliden fazla azaltmayı kabul etmiştir. Yeni antlaşma, iki ülkenin gelecek 7 yıl içinde sahip olabilecekleri nükleer başlık sayısını 1550'ye indirmeyi amaçlamıştır. Bu antlaşma ile dünyadaki nükleer silahların yüzde 90'ından fazlasına sahip olan ABD ve Rusya'nın, nükleer silahsızlanma konusunda ciddi olduklarını göstermişlerdir ("ABD ile Rusya START antlaşmasını imzaladı", 8 Nisan 2010, <https://www.cnnturk.com/2010/dunya/04/08/abd.ile.rusya.start.anlasmasini.imzaladi/571286.0/index.html>, (03.11.2019).

⁸²⁴Toal, a.g.e., ss. 291-292.

⁸²⁵Taras Kuzio, *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?*, Washington: The Jamestown Foundation, 2010, s.5.

⁸²⁶Kosova'nın geleceği ile ilgili 2000'li yılların hemen başında çeşitli planlar sunulmuş olsa da Kosova'da Sırp ve Arnavutların yeniden çatışması iyileşmekte olan süreci yeniden sekteye uğratmıştır. 2000'li yılları bağımsız bir devlete özgü kurumlarını oluşturup yeniden yapılandırmaya ayıran Kosova, bu süreçte, başta

engellemelerine rağmen Batılı ülkelerin Kosova'nın bağımsızlığı için bir hayli istekli olması durumuydu. NATO'nun Sırbistan'a saldırısını önleyemeyen Rusya, Kosova'nın Sırbistan'dan koparılması karşısında da yine çaresiz kalmıştı. Gürcistan ve Ukrayna'yı da kaybetmek istemeyen Rusya, böylece Gürcistan'ı işgal ederek “intikam” alma olanağı bulmuştur.⁸²⁷ Rusya'nın 2008 Gürcistan işgali sonrasında Ukrayna'nın komşularına yönelik Rus politikaları konusundaki güvensizliği artmıştır. Medvedev döneminde Ukrayna'nın Rusya ile ilişkileri, çoğu Yanukoviç döneminde gelişmesi pek mümkün olmayan geniş bir alanda zayıf kalmaya devam etmiştir. Buna rağmen 2008'de Gürcistan'da yaşananlara benzer Rus ve Ukrayna orduları arasındaki bir çatışma, Kırım'da pek olası görünmemiştir. Bununla birlikte, bu dönemde de Karadeniz Filosu, Sivastopol ve Kırım'da, bir yıkım ve istihbarat toplama kanalı, Ukrayna dış politikasının yönünü etkilemek için bir araç, Kırım ve Rusya'daki Rus milliyetçileri için bir toplanma sembolü olarak “istikrarsızlaştırıcı” bir güç olarak hareket etmeye devam edeceği görülmüştür.⁸²⁸

Rusya, Medvedev döneminde tutarsız bir şekilde bir yandan dış politikada Gürcistan operasyonu ve ABD füze kalkanına misilleme olarak Kaliningrad topraklarına İskender füzesi (Rus yapımı kısa menzilli balistik füze) konuşlandıracağı⁸²⁹ gibi bir iddiada bulunurken diğer yandan 2010'da Obama ile gerçekleştirdiği bir toplantıda Vancouver'dan Vladivostok'a AGİT, KGAÖ ve NATO arasında bir “Avrupa Güvenlik

ABD başta olmak üzere Batı dünyasından yardım ve destek almıştır. Mart 2007'de BM özel temsilcisi Marti Ahtisari'nin hazırladığı ve BM Genel Sekreterliği aracılığıyla BMGK'ya sunulan plan, Kosova'ya uluslararası gözetim altında bağımsızlığın verilmesi ve Kosova'daki azınlık haklarının korunması gibi birtakım temel haklar içermektedir. Bu durum, Sırbistan'ın sert tepkisini çekerken Rusya'nın da bu planı Güvenlik Konseyi'nde veto etmesine neden olmuştur. Rusya, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne (YFC) olan yakın bağlarından dolayı bu planı kabul etmeyeceğini iddia etse de asıl durum farklıydı; Kosova sorununun, kendi iç sorunu olan ayrılıkçı arzuları olan Çeçenistan'a emsal teşkil edeceğinden endişe duymaktaydı. Bu noktada ABD, Rusya'yı ikna etmek için AB'nin de desteğini alarak farklı planlar üzerinde çalışmış ve konuyu Güvenlik Konseyi'nin denetiminden alarak yeniden Temas Grubu'na havale etmiştir. Fakat burada da Kosova'nın nihai statüsü hakkında bir anlaşma sağlanamamış ve 17 Şubat 2008'de Kosova, bağımsızlığını ilan etmiştir (Kader Özlem “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S.1, 2012, s. 32).

⁸²⁷Cenk Başlamış, “Gürcistan'ın Yıkılan NATO Hayalleri”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, ss. 252-257.

⁸²⁸Kuzio, *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?*, s.37.

⁸²⁹Litvanya Cumhurbaşkanı Dalia Grybauskaitė 2017 Mart ayında Rusya'nın İskender tipi füzelerin Kaliningrad'a konuşlanmış olduğunu ve bunların Berlin'e ulaşabilecek kapasitede olduklarını, sadece Litvanya için değil, tüm bölge ve tüm Avrupa için bir tehdit oluşturduğunu açıklamıştır (Lally Weymouth, “Russia Is a Threat ... to All of Europe”, 24 March 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/03/24/russia-lithuania-nato-grybauskaitė-putin-trump-interview/>, (03.11. 2019).

Sözleşmesi”ne dayanan yeni bir güvenlik sisteminin kurulmasını önermiştir. Gerginliği azaltılmış sakinleşmiş bir Batı medeniyeti vizyonu geliştirmeyi amaçlamıştır.⁸³⁰ Bununla birlikte Bush döneminde bir kriz haline dönüşen Füze Kalkanı Projesi, 24 Kasım 2010’da NATO’nun gerçekleştirdiği Lizbon Zirvesi ile ABD’nin projesi olmaktan çıkıp Rusya’nın da dahil olduğu bir NATO projesine dönüşmüştür.

2010 Lizbon Zirve toplantılarında NATO Devlet ve Hükümet Başkanları; NATO üyesi olan tüm Avrupa halklarını, topraklarını ve kuvvetlerini koruma yeteneğine sahip bir füze savunma yeteneği geliştirmeye karar vermiş ve Rusya’yı işbirliği yapmaya davet etmişlerdir. Bu karar, 2012 Mayıs ayında yapılan Şikago Zirvesi’nde teyit edilmiştir. Bu toplantıda liderler NATO’nun “karşılıklı güven ve mütekabiliyet ruhu içinde füze savunması konusunda işbirliği ile ilgili taahhüdüne bağlı olduğunu” vurgulamış ve füze savunma sisteminin “Rusya’nın caydırıcılık yeteneklerine hiçbir şekilde zarar vermeyeceğini” açıkça beyan etmişlerdir. Bununla beraber NATO, NATO-Rusya ortak füze savunma merkezini kapsayacak biçimde, bir şeffaflık rejimi önermiş Rusya ise bu önerileri de reddetmiştir.⁸³¹ Rusya’nın bu önerileri reddetmesinde NATO’ya karşı olan geleneksel düşmanlık, güvensizlik algısı, NATO’nun, genişlemelerle Rusya sınırına kadar dayanması ve NATO’yu bir tehdit olarak görmesinde yatmaktadır.

Şikago Zirvesinden sonra füze kalkanının ilk alt sistemi faaliyete geçirilirken ABD, Aegis Balistik Füze Savunma Sistemi’nin bulunduğu dört gemiyi İspanya’nın güneyinde konuşlandırmıştır. Bununla beraber Türkiye’de Kürecik’te, (kumanda merkezi Almanya’nın Ramstein kentindeki Amerikan Üssü’nde bulunan bir füze erken uyarı radarı mevcut olup) Mayıs 2016’da Romanya’da Aegis Balistik Füze Savunma Sistemi’ne benzer kara destekli bir sistem faaliyete geçirilmiştir. Yine mayıs ayında Romanya’dakine benzer bir sistem Polonya’da da başlanmış ve 2018 yılının sonu itibarı ile tamamlanması öngörülmüştür. Bunun yanında ABD, Danimarka ve Hollanda donanmalarındaki firkateynleri güçlü radar sistemleriyle donatırken, İngiltere de karada radar istasyonları inşa etmiştir. Böylece tüm Avrupa’yı saracak bir koruma sağlanması hedeflenmiştir. Öte yandan Rusya, NATO’nun radar sisteminin, ülkedeki kıtalararası

⁸³⁰Jouanny, a.g.e, s. 80.

⁸³¹“Rusya’nın Suçlamaları Karşısında Doğruları Ortaya Koyalım” Nisan 2014, https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_TUR_Factsheet_Russia.pdf, (23.11.2019)

nükleer kapasiteli füzelerin kalkışını önceye oranla çok daha hızlı tespit edebileceğinden endişe etmiştir.⁸³² Özellikle Romanya'ya konuşlanmış olan bu füze sistemine ait üssün Rusya tarafından olumlu karşılanması elbette mümkün değildir. Çünkü Rusya bu üsle doğrudan NATO'nun hedefi haline gelebilir. Dolayısıyla Rusya bunu kendine bir tehdit olarak algılayıp Avrupa'ya baskı yapabilir. Öyle ki Rusya Kaliningrad'a yerleştiği İskender Füzeleri ile bir nevi NATO'ya karşılık vermektedir. Özellikle Rusya'nın Kırım müdahalesi sonrasında Rusya tehdidinden şüphelenen Batı'nın bu üsse füze yerleştirme ihtimali yüksektir. Ancak bu füze sistemi Rusya tehdidini savuşturmaktan ziyade, Rusya baskısı ve tehdidinden çekinen AB'yi, ABD'ye daha bağımlı kılabilir.

10. Ukrayna Krizi Öncesinde Rus Dış Politikası ve Askeri Doktrini

Medvedev döneminde Obama ile birlikte düzenlenen Rusya-ABD ilişkileri, uluslararası politikadaki diğer gelişmelerin de etkisiyle Medvedev sonrasında yeniden bozulmaya başlamıştır. Özellikle Arap Baharı sonrası Libya müdahalesi ve Suriye Krizi sonrasında Rusya ile ABD'nin çatışan çıkarları iki aktör arasındaki anlaşmazlığın nedenlerinden bazılarıydı. Özellikle Suriye Krizi iki ülkenin gündemini uzun bir süre meşgul edecektir.

Putin'in özellikle 2012 sonrası iktidara gelmesinde Rus dış politikasında dört önemli değişmez özellikle belirgin bir şekilde göze çarpmıştır.⁸³³

1. Dünya medeniyeti şokuna maruz kalan Rusya için Rus medeniyeti kavramı
2. Rusya bu medeniyet çatışmasında modernliğe doğru kendi yolunu öne sürmesi gerektiği inancında olup azimli muhafazakâr Rus yolu, Batı'yı reddederek karşı örnek olarak kullanmaktadır.
3. Uluslararası ilişkilerin en güçlü olanın kanunun her zaman galip geldiği düşmanca doğal bir hale benzeten Putin Ekim 2015'de silahlı kuvvetlerin uluslararası politikanın bir aracı olduğu ve uzun bir süre öyle kalacağı söylemiyle gücün değişmezliğini vurgulamıştır.

⁸³²“7 Soruda NATO'nun Füze Kalkanı Projesi”, 8 Temmuz 2016, <https://www.dw.com/tr/7-soruda-natonun-f%C3%BCze-kalkan%C4%B1-projesi/a-19388836>, (08.11.2019).

⁸³³Jouanny, a.g.e, ss. 84-88.

4. Dünyada ülkesini çevreleyen kuşatılmışlık kompleksini, karmaşayı gündeme getirerek kendisine tehlikedeki vatanın savunmasını organize etme görevi vermesi Putin'in dış politikadaki son değişmezidir.

2012 yılında Federal Meclis'teki bir konuşmasında Putin: *“önümüzdeki yıllar belirleyici olacak ve hatta belki de bir dönüm noktası olacaktır. Üstelik sadece bizim için değil radikal bir dönüşüm ve belki de şoklar çağına giren bilfiil tüm dünya için...”*⁸³⁴ Putin aslında bu söylemiyle farklı bir politika izleyeceğinin ve radikal müdahalelerle Batı'ya saldırmak için her şeyin hazır olduğu izlenimi vermiştir.

2012'de başlayan üçüncü dönemde iktidara dönmesinden hoşnutsuz olanlara ve elbette Batı'ya karşı tam anlamıyla bir rövanş havasında olan Putin, 2013'de muhafazakâr bir yola girmiş ve sonraki yıl emperyalist bir söylem benimseyerek Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve demokrasiye dönüşmesini desteklemeyenlerden bir intikam alma güdüsüyle hareket etmeye başlamıştır.⁸³⁵ 12 Şubat 2013'de yayımlanan Rus dış politika konseptinde özellikle BRICS'e (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) önceki konseptlerden farklı olarak daha fazla önem verilmekte kapsamlı işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. Putin'in Ekim 2011'den itibaren vurgu yaptığı gümrük birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği, artık sadece karşılıklı ekonomik ilişkiler geliştirmek için değil, aynı zamanda “örnek bir birlik” gösterilmesi hususunda Rus dış politikasında öncelik verilmesini amaçlamıştır. Bölgesel öncelik kısmında BDT içerisinde öncelikli bir ortak olarak Ukrayna ile ilişkiler kurmanın ve genişletilmiş entegrasyon süreçlerine katılımına katkıda bulunmanın önemine de değinilmiştir. Konseptte, Rusya'nın yumuşak gücünü uygulayarak Rus diasporasını etkilemek için mücadele ettiği ve bu nedenle komşu ülkelerin iç politikalarını etkileyebileceği açık olduğu ifade edilmiştir. Rusya'nın sivil toplumun, bilginin, iletişimin ve insani yardım olarak adlandırılan diğer yumuşak güç araçlarının önemine vurgu, klasik diplomasi için alternatif bir politika olarak Rus dış politikasında yeni bir argüman olarak göze çarpmaktadır.⁸³⁶ Fakat Rusya'nın Ukrayna Kırım'a müdahale ederek yumuşak gücü vurguladığı bu konseptinin sadece kâğıt üzerinde kaldığı görülmektedir.

⁸³⁴Eltchaninoff, a.g.e., s. 62.

⁸³⁵a.g.e., 13-14.

⁸³⁶Andrew Monaghan, *The New Russian Foreign Policy Concept: Evolving Continuity*, London: Chatham House, April 2013, ss. 1-6.

Rusya'nın dış politika argümanlarını şekillendirmede ve güvenlik tehditlerini ve stratejilerini belirlemede belirlediği askeri doktrinler önemli bir yer arz etmektedir. Bu kapsamda Rusya'nın 26 Aralık 2014'de imzaladığı yeni askeri doktrini, Mart 2014'te den itibaren Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve Ukrayna kriziyle birlikte gerilen Rusya-Batı ilişkileri nedeniyle daha önce yayımlanan askeri doktrinlerden farklılık arz etmektedir. Mart 2014'ten itibaren NATO'nun Baltıklar, Romanya, Bulgaristan ve Rusya sınıra yakın yerlerde askeri tatbikatlarını arttırması, Ağustos 2014'te NATO yetkililerinin Doğu Avrupa'da beş yeni üs kuracağını bildirmesi ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelik ihtimali, Moskova tarafından en önemli dış tehditler olarak algılanmıştır. 2014 askeri doktrininde Rusya'nın herhangi bir devleti kendisine rakip olarak görmediği, diğer yandan dış askeri tehditler kısmında askeri blok ve birliklerin genişlemesi ve Rus sınırına doğru yaklaşması tehdit olarak anılmıştır. Belgede bazı bölge veya ülkelerde yaşanan istikrarsızlığın küresel ve bölgesel sorunlar yaratacağına değinilirken istikrarsız bölgeler ibaresi kısmında yalnızca Ukrayna'da yaşanan gelişmeler değil, aynı zamanda Güney Kafkasya ve Orta Asya gibi ülkelerde son dönemde yaşanan gelişmelere de vurgu yapılmıştır. Ayrıca yeni askeri strateji, Ukrayna, Kuzey Afrika, Suriye, Irak ve özellikle ABD'nin askerlerini Afganistan'dan çektikten sonra Orta Asya'daki tehdit ve bu tehdidin Kafkasya'ya da sıçrama ihtimaline vurgu yapmıştır. Diğer yandan nükleer savaş başta olmak üzere herhangi bir savaşın çıkmasına izin verilmemesi, Rus askeri politikasının en önemli amaçlarından biri olarak belirtilmiştir.⁸³⁷

Doktrinde ülkenin güvenliğine yönelik olarak Rus Silahlı Kuvvetleri'nin geliştirilmesi BRICS ve Latin Amerika ülkeleri ile işbirliğinin önemine vurgu yapılırken KGAÖ çerçevesinde güvenlik sisteminin geliştirilmesi ve bu sistemin BDT ülkeleri ve ŞİÖ ile işbirliği yapılarak güçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Rusya dışındaki etnik Rus nüfusunun korunması amacıyla Rusya'nın askeri güç kullanma yetkisine sahip olduğu doktrinde en önemli konulardan biri olarak dikkat çekerken bu bağlamda Moskova'nın çıkarlarının tehlikeye girmesi durumunda Rus nüfusunun azımsanmayacak ölçüde olduğu Moldova, Letonya, Estonya, Kazakistan gibi ülkelere etnik Rus nüfusu koruma amaçlı "Melez Savaş" (Hybrid War) gerçekleştirme ihtimaline değinilmiştir. Son olarak ülkenin varlığına yönelik bir tehdit durumunda Rusya'nın önleyici nükleer saldırı

⁸³⁷İsmayilov, a.g.e., ss. 1-3.

gerçekleştirme hakkının bulunduğu vurgu yapılırken NATO'nun Rusya'nın başta gelen jeopolitik rakibi olduğu net bir şekilde ifade edilmektedir.⁸³⁸ NATO'nun Rusya için tehdit olduğu neredeyse 2000 yılı sonrasındaki bütün askeri doktrinlerde vurgulanmıştır. Yalnızca 2010'da Medvedev döneminde Batı ile ilişkilerin bir 'reset' dönemine girmesinden dolayı NATO Rusya'nın kolektif güvenlik sisteminin güçlendirilmesi adına işbirliği yapması gereken bir örgüt olarak anılmıştır. Doktrinde Rusya'nın yakın çevresine askeri müdahalede bulunma hakkını saklı tutması dikkat çekerken bu durum bu devletleri Rusya'ya karşı önlemler almaya itmiştir.

Rusya-ABD ilişkileri, 'reset' döneminin o barışçıl havasından tekrar çıkmış, Amerika'nın saldırgan demokrasi tanıtımının bir başka örneği olduğunu gördüğü 2011 Arap Bahar'ının ardından bir kez daha kötüye gitmiştir. Moskova, NATO hava saldırılarının ardından Libya'da Muammer Kaddafi'nin devrilmesiyle hiddetlenirken, 2012'de BMGK'nın Suriye İç Savaşı konusundaki eylemini çıkarlarıyla uyuşmadığı için veto etmiştir.⁸³⁹ Rusya'nın Putin'in üçüncü döneminde dış politikada en fazla meşgul ettiği önemli olaylardan biri de 2011'de başlayan Suriye Krizi'nde Esad rejiminin Ağustos 2013'te kendi halkına karşı kullandığı kimyasal silah iddiasıydı. Kimyasal silahları kırmızı çizgisi olarak tanımlayan Obama yönetiminin Suriye'ye askerî harekât düzenleme konusu gündeme gelmiştir. Fakat Putin ABD'ye Suriye'nin elindeki kimyasal silahları yok etmesi kaydıyla müdahaleden vazgeçmesi talimatında bulunmuştur. Moskova'nın Suriye'deki kararlı tutumundan vazgeçmediğini gören ABD, 2 Eylül 2013'de Putin'in telifini kabul etmiş ve böylece Rusya'nın Suriye ve Ortadoğu'daki ağırlığı artmıştır.⁸⁴⁰

Esad rejimine siyasi ve askeri açılardan destek veren Rusya, Eylül başlarında St. Petersburg'da gerçekleşen G-20 zirvesinde ABD'nin Suriye'ye müdahalesi olayını ayrıntılarıyla tartışmıştır. Putin'in G-20 üyelerinden önemli bir kısmını müdahale karşıtı bir açıklama yapmaya ikna etmesi, Haziran 2013'te Edward Snowden ile patlak veren casusluk skandalıyla gerginliğin iyice tırmandığı ABD ile ilişkileri kopma noktasına

⁸³⁸a.g.e., ss. 3-5.

⁸³⁹Peter Rutland, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis" , *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, s. 125.

⁸⁴⁰Sapmaz, a.g.e., s. 210.

getirmiştir. Daha sonra önemli bir kamu diplomasisi yürüten Rusya, ABD'yi Suriye konusunda ikna etmiş böylece iki ülke arasındaki ilişkiler normale dönmüştür. Ortadoğu'da, özellikle Suriye Krizi'nin "yönetiminde" başarılı bir görüntü sergileyen Rusya İran nükleer sorununun çözümünde sağlanan ilerlemede de önemli bir rol oynamış, Gürcistan ile de ilişkileri normalleştirme adına önemli adımlar atmıştır. Diğer yandan Ortadoğu'da değişen dengeler bağlamında Mısır ve Irak gibi ülkelerle ilişkilerini yeniden tanımlama yoluna giden Rusya, bu ülkelere yaptığı silah ihracatında ciddi artışlar kaydetmiştir. Bütün bu dış politik gelişmeler, son dönemde Avrasya Birliği projesinin geleceğinin olmadığı ve Ortadoğu'da "etki" ve "imaj"ını kaybettiği eleştirileri yöneltilen Rusya için (normatif açıdan tartışılabilir olsa da) "reel politik" bağlamda oldukça pozitif gelişmelerdir.⁸⁴¹

Kırım müdahalesi öncesinde iki önemli aktör olan Rusya-AB ilişkilerine de bakacak olursak, 1994 yılında iki aktör arasında bir Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması (OİA) imzalanmasıyla başlayan ilişkiler özellikle NATO'nun genişlemesi, Gürcistan müdahalesi gibi olaylar Medvedev'le birlikte yeni bir ivme kazansa da çok da gelişme gösterememiştir. AB-Ukrayna arasındaki ilişkiler ve Rusya'nın müdahalesi ile gerginleşen ilişkiler Putin'in üçüncü dönemine damgasını vurmuş ve Rusya'nın Kırım'a müdahalesine giden yolu açmıştır. Bu dönemde AB'nin Rusya'nın tepkilerine rağmen Ukrayna ile yakından ilgilenmesi ve kısıktıcı eylemlerde bulunması Rusya'ya öfkelenmiştir böylece Rusya kendisini Ukrayna krizine yol açan baş aktörlerden biri olarak bulmuştur.

Bu konjonktürel gelişmelerle birlikte geçmişten beri ABD'nin gerçekleştirdiği eylemlerin birçoğu Rusya tarafından tepki ile karşılanmış ve ABD'ye karşı biriken bir öfke hakimdi. Kosova'da Batı'nın özellikle NATO önderliğinde gerçekleştirdiği askeri müdahale ve Kosova'nın bağımsızlığı Rusya'nın hafızasında sürekli kötü bir anı olarak yer alırken daha sonrasında 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin müttefikleri ile birlikte Irak ve Afganistan'a uluslararası hukuk ihlal ederek gerçekleştirdiği müdahaleler ve Arap Sosyal Hareketleri döneminde Libya'da yaşanan olaylar Rusya açısından

⁸⁴¹Kerim Has, "Rus Dış Politikası'nın 2013 Yılı Değerlendirmesi: Kazanımlar ve Ötesi", 13 Ocak 2014, <https://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=126&lang=TR> , (01.12. 2019).

Kırım'ın müdahalesine giden yolda Rus kamuoyunda gerekli desteği sağlayan etkenler olmuştur.⁸⁴²

⁸⁴²Sezai Özçelik, “II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeopolitik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları”, *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar: Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, edt. Osman Orhan, İstanbul: TASAM, 2018, s. 67.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA FEDERASYONU-UKRAYNA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ VE RUS DIŞ, GÜVENLİK POLİTİKALARINDA UKRAYNA'NIN ÖNEMİ

1. Ukrayna ve Tarihsel Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Ukrayna günümüzde çeşitli sorunlar yaşayan, bünyesinde farklı etnik grupları dengelemekte başarısız olan doğusu ile batısı arasında önemli ölçüde etnik kimlik, kültür, mezhep, tarihsel gelişim farkları olan bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla beraber Ukrayna'nın tarihine de baktığımızda bir ulusu olmayan ulus-devlet görmekteyiz. Dolayısıyla Ukrayna'nın tarihsel gelişimi, bir yandan bugüne ışık tutarken diğer yandan Ukrayna'nın bugünkü durumuna sebep olan en önemli etken olarak görülebilmektedir.⁸⁴³ Bu yüzden Ukrayna'nın ve Kırım'ın geçmişini anlayabilmek ve Rusya'nın bu bölgedeki çıkarlarını anlamamız açısından Ukrayna'yı analiz etmek ve yorumlamak önemli ipuçları verecektir. Ukrayna'nın tarihine geçmeden önce ülkenin siyasi, kültürel ve coğrafi görünümünü ele almak, bölgenin jeopolitik önemini kavramaya yardımcı olacaktır.

Sovyet tarihçiler Ukrayna tarihini sınıf mücadelelerinden biri olarak anlatırken, bazı Batılı yazarlar Ukrayna'nın çok etnikli yapısını vurgulamakta, günümüzde ise çok sayıda bilim adamı ulus-ötesi (transnational) boyuta vurgu yapmaktadır.⁸⁴⁴ Ukrayna'nın tarihini incelediğimizde özellikle çok etnikli yapısı ön plana çıkarken, jeopolitik öğelerle birlikte büyük güçlerin bölgedeki mücadeleleri de Ukrayna tarihi üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Ukrayna, Roma'dan Osmanlı'ya, Habsburg'dan Romanov'a yüzyıllar boyunca imparatorluklar için bir buluşma noktası (ve bir savaş alanı) olmuştur. 18. yüzyılda Ukrayna, St. Petersburg ile Viyana, Varşova ile İstanbul'dan yönetilmekteydi. 19. yüzyılda ise Ukrayna, Petersburg ile Viyana hükümlerliği altında varlığını sürdürürken, 20. yüzyılın ilk yarısında sadece Moskova, Ukrayna topraklarının çoğunda egemen

⁸⁴³Cem Karadeli, "Ortaçağdan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s.1.

⁸⁴⁴Plokh, a.g.e, ss. xxi

limanı ve askeri üssü), herhangi bir oblast düzeyinde otoriteye tabi olmayan, özel statülü şehirler olarak yer almaktadır.⁸⁴⁶

Ukrayna tarihine geçmeden önce ülke isminin tarihsel dönemlere göre terminolojisine değinmek gerekmektedir. Polonya’da “Rusinler” olarak bilinen Ukrayna, Habsburg İmparatorluğu’nda “Rutenler” ve Rus İmparatorluğunda “Küçük Ruslar”⁸⁴⁷ olarak adlandırılmışlardır. 19. yüzyıl boyunca Ukraynalı ulus inşacıları hem Rus İmparatorluğu’nda hem de Avusturya-Macaristan’da “Rus” adını terk ederek karışıklığa son vermeye ve ülke etnik gruplarını tanımlamak için “Ukrayna” ve “Ukraynalı” kavramlarını benimseyerek kendilerini Doğu Slavlardan ve özellikle de Ruslardan açıkça ayırmaya karar vermişlerdir.⁸⁴⁸

Ukrayna terimi, Slav dillerinde “sınır” ya da “uç” anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Rusya açısından bu topraklar anavatana göre sınır bölgesinde yer alan ve tarihte de Doğu Avrupa’ya doğru açılan bir uç alanı olarak görülmüştür. Tarihsel açıdan ise Ukrayna hem Rus uygarlığından esinlenmiş hem de doğu Avrupa kültürleriyle karışmış ve birçok göçmen topluluğunun kültürel etkisi altında kalmıştır. Aynı zamanda Ukrayna bölgedeki büyük güçler tarafından hep bir mücadele alanı olarak da görülmüştür. Tarih boyunca Ukrayna’nın dış dünya ile iletişimi genelde bölgesel güçler aracılığıyla (Polonyalılar, Ruslar ve Almanlar) olmuştur. Bu ilişki, her zaman bu dış güçlerin çıkarlarının süzgecinden geçmiş ve bu süreç Ukrayna’nın ulusal bilincinin komşularının algılamaları doğrultusunda şekillenmesine neden olmuştur.⁸⁴⁹

Tarihte pek çok kavim ve kabilenin geçiş noktasında bulunan Ukrayna’nın yaşadığı işgaller, iç savaşlar, anlaşmalar ve göçler, bölgesel olarak farklı dil, din, siyasi

⁸⁴⁶Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, Westport, USA: Greenwood Press, 2008, s.11.

⁸⁴⁷Doğu Slav milliyetçiliği yaklaşımında Kiev Knezliği’nin aslen Rus, Ukrayna ve Belarus devletlerinin temelini oluşturduğu, bu üç devletin Doğu Slav ırkının bir kolu olduğu bundan dolayı da üç devlet ve milliyetlerin aslında ayrıştırılmayacağı fikri ortaya çıkmıştır. Ukrayna’ya “küçük Rusya” tanımı yapılması, Ukraynacanın bir Rus lehçesi olarak kabul edilmesi ve Ukrayna’nın bağımsız bir devlet olarak görülmemesinin altında aslında bu neden yatmaktadır (Cem Karadeli, “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 120).

⁸⁴⁸Ploky, a.g.e, s. xxiii.

⁸⁴⁹Erhan Büyükkakıncı, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 402-403.

ve ekonomik anlayışların bu bölgede yerleşmesine zemin hazırlamıştır.⁸⁵⁰ Ülkenin kuzeybatısı ve merkezi Ukraynaca ağırlıklı bir dili konuşurken, doğusu ve güney-güneybatısı ise Rusçanın ağırlıklı olarak konuşulduğu bir bölge söz konusudur.⁸⁵¹ Harita 1’de de görülen doğudaki Donetsk, Harkov ve Lugansk vilayetleri etnik Rusların ağırlıkta olduğu, Rusça konuşanların da ezici bir şekilde bulunduğu iller olarak dikkat çekmektedir. Bu üç vilayette Rus dili kullanım oranı yüzde 86 gibi önemli bir orana karşılık gelmektedir. Bu illerin sınırındaki Dniepropetrovsk, Zaparojie, Herson ve Odessa illeri de ciddi etnik Rus barındırmakla birlikte bu illerin çoğunluğunu Rus dilli nüfus oluşturmaktadır. Donetsk’ten Odesa’ya çizilecek doğu-güney hattının Kiev’e kadar uzanan “orta-doğu” bölgeleri ise Rus dili ve Ukrayna dilinin birbirine yakın olduğu bölgeler özelliğini taşımaktadır.⁸⁵² Rusya, Rusça konuşanların bu kadar ağırlıklı olduğu bölgede söz konusu argümanı da bahane ederek ilerleyen kısımlarda göreceğimiz üzere Ukrayna Krizi’nde Ukrayna ve Kırım’a müdahale etme imkânı bulmuştur.

Ukrayna nüfusunun yüzde 40’ı Ukrainophone (Ukraynaca konuşanlar) Ukraynalılar, yüzde 34’ü Russophone (Rusça konuşanlar) Ukraynalılar, yüzde 21’i Russophone Ruslar ve geri kalan yüzde 5’i ise çeşitli azınlık gruplarından oluşmaktadır.⁸⁵³ Doğu Ukrayna’nın büyük kısmında yaşayan Rus nüfusunun sayısı 8,5 milyondur. Rusların çoğunluğu, geçmişte Ukrayna’nın Donetsk şehri girişindeki Donets Havzası’na (Donbas) sanayi bölgesindeki yeni fabrikaların ihtiyaçlarını karşılamak için yerleşmişti.⁸⁵⁴

Ukrayna’da sağlıklı bir nüfus sayılımı yapılamamıştır. Bugüne dek sadece 2001’de yapılan tek nüfus sayımında etnik dağılım; nüfusun yüzde 78’i Ukraynalı, yüzde 17’si Rus, yüzde 5’i ise Belarus, Yahudi, Kırım Tatarları (toplam nüfusun yüzde 0,5’i

⁸⁵⁰Nergiz Özkural Köroğlu, “Avrupa Birliği ve Rusya’nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna’da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: ‘Turuncu Devrim’ ve ‘Meydan Devrimi’”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, Ocak 2015, ss. 34-35.

⁸⁵¹Karadeli, “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, s. 116.

⁸⁵²Hakan Güneş, Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna, *Uluslararası Sorunlar Raporu-I*, İstanbul: Emek ve Toplum Araştırmaları Merkezi, 2014, s. 30.

⁸⁵³Murat Saraçlı, “Rusya Federasyonu’nun Yakın Çevre Politikasında Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 45, Bahar 2015, s. 75.

⁸⁵⁴Péter Bertalan, András Nagy, “The Russian-Ukrainian Crisis and Behind, Energy Policy in the Mirror of Eurasian Game of Geopolitics”, *The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, C. 6, S. 3, 2014, s. 11.

veya 250,000 kişi), Kazan Tatarı, Moldovalı, Polonyalı, Macar, Romen, Rum, Alman, Bulgar ve Ermeni'den oluşmaktadır.⁸⁵⁵

Tablo 4. Ukrayna'nın Altı Bölgesinde Nüfusun Etnik Dağılımı

	Kiev	Batı	Merkez	Kuzey	Doğu	Güney
Ukraynalılar (%)	62	91	85	79	63	46
Ruslar(%)	30	5	12	18	34	46

Kaynak: *Ukrayna'nın 2017 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik-Ticari İlişkileri*, T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ukrayna Ülke Raporu, Ankara, Haziran 2018, s. 15. (e.t. 27.02. 2019)

Tablo 4'te görüldüğü üzere Rus nüfuzu daha çok ülkenin doğu ve güneyinde yoğunlaşırken, Ukraynalı nüfusu ise ülkenin batısında, ortasında ve başkentte yoğunlaşmıştır. Doğu ve Batı Ukrayna'nın ideal tip görünümünde de önemli farklılıklar mevcuttur. Tablo 5'te de görüldüğü gibi "batı-doğu" bölünmesi, batıdaki Lviv kentine ve doğuda Donetsk'e kadar odaklanan, iki zıt kutup ölçeğinde kendisini göstermektedir. Ukrayna'nın birçok alanda doğu-batı ekseninde ayrılmış bir şekilde bölünmüş bir ülke olduğu tezi Tablo 5'te net bir şekilde görülmektedir.⁸⁵⁶

Tablo 5. Ukrayna'da Görülen Yönelimler

Özellikler	"Batı"	"Doğu"
Nüfus Yoğunluğu	Düşük	Yüksek
Kentleşme	Düşük	Yüksek
Etnik Yapı	Ukraynalı	Ukraynalı-Rus
Konuşulan Dil	Ukraynaca	Rusça

⁸⁵⁵Ukrayna'nın 2017 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri, T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ukrayna Ülke Raporu, Ankara, Haziran 2018, s. 15. (27. 10. 2019)

⁸⁵⁶Peter Rodgers, "Understanding Regionalism and the Politics of Identity in Ukraine's Eastern Borderlands", *Nationalities Papers*, C. 34, S. 2, 2006, s. 158.

Din	Katolik	Ortodoks
Ekonomik Görünüm	Tarım	Sanayi
Siyasi Eğilim	İlimli veya radikal milliyetçi ve liberal	Komünist veya liberal Avrupa yanlısı
Jeopolitik Tercih	Avrupa yanlısı	Rus yanlısı, BDT'ci
Tarihi Hatıralar	Sovyetler Birliği "işgalci, Ruslar "düşman"	Sovyetler Birliği meşru devlet, Ruslar "Slav kardeşler"

Kaynak: Peter Rodgers, "Understanding Regionalism and the Politics of Identity in Ukraine's Eastern Borderlands", *Nationalities Papers*, C. 34, S. 2, 2006, s.158

Dugin, Ukrayna'nın bu farklı coğrafik yapısının dört jeopolitik bileşenden oluştuğunu belirtmektedir.⁸⁵⁷

1. Batı Ukrayna (Orta Avrupa'ya ait) olan bir bölge olup, burada Kuzeyde ayrı bir bölge olan Volin, güneyde Lviv vilayeti (Galiçya) daha da güneyde ise Zakarpatye (Karpāt ötesi) ve Besarabya'nın doğu kısmı yer almaktadır. Volin'de, Katolikler ve Uniatlar⁸⁵⁸ çoğunlukta olup bu vilayet kültürel açıdan Orta Avrupa'ya aittir. Bu tablo hemen hemen Galiçya ve Zakarpatye için de geçerlidir. Volin'in tarihsel geçmişi, Polonya ile Galiçya ve Zakarpatye ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile bağlantılıdır. Besarabya toprakları ise Maloruslar, Velikoruslar, Romenler ve Moldovalılardan oluşan karışık etnik bir yapıya sahiptir. Dugin bu bölgenin, merkezi ve doğu Ukrayna'dan kopmaları için (siyasal özerkliğe varıncaya dek) özerklik verilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca bu bölgenin jeopolitik açıdan yenilenmesi gerektiğini ve Rusya'nın bölgenin tamamını Atlantikçi kontrolden kurtarması ve onun yerine genelde Rusya ve Avrupa'nın

⁸⁵⁷Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, ss. 206-209.

⁸⁵⁸Uniatlar terimi ile Ukrayna Grek Katolik kilisesi ya da basitçe Ukrayna Katolik Kilisesi olarak biliniyor ki Grek ile Bizans ayinlerine atıf yapılmaktadır (Ploky, a.g.e., s. 85). Uniatlar, Papa'nın yetkisini tanımakla beraber kendi ayin ve adetlerini muhafaza eden doğu kiliseleri üyeleridir. Doğu Avrupa'da özellikle Ukrayna'nın batısında bu tür halka rastlanmaktadır.

askeri, stratejik işbirliğinden oluşan Avrasyacı kıtasal savunma sistemin kurulmasında ısrar etmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

2. Çernigov'dan Odessa'ya kadar Kiev'i de kapsayacak şekilde etnik açıdan Malorus (Küçük Rus: Ukraynalılar) etnisitesinin ve dilinin egemen olduğu Ukrayna'nın merkezinde, Ortodoksluğun üstün olduğu, Doğu Ukrayna ile kültürel bağı bulunan ve Avrasya jeopolitik sistemi içindeki bağımsız bir yapılanmadır.

3. Doğu Ukrayna, (Çernigov'dan Azak Denizi'ne kadar Dinyeper nehrinin doğusundaki bütün bölgeyi kapsayan alan) "Velikorus" (Büyük Rus) çoğunluğunun ve Ortodoks "Malorus" nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın tamamı Moskova'ya yakın olup, tarihi, kültürel, etnik ve dinsel açıdan buraya bağımlıdır. Bu bölge, sanayi bakımından gelişmiş bir yer olup, geniş otonomi ve Rusya ile sağlam bir ittifakla bağımsız bir jeopolitik bölge haline gelebilir.

4. Kırım ise Avrasyacı bağımsız bir jeopolitik oluşum olarak göze çarpmaktadır.

Kırım nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı 'etnik açıdan Rus' tur, bu nedenle Kremlin ülkede Rus etnik nüfusunun bu fazlalığını⁸⁵⁹ kullanarak ve bunu bir propagandaya dönüştürerek Kırım'ı ilhak etmek için büyük avantaj sağlamıştır.

Dinsel açıdan bakıldığında ise Ukrayna'da Ortodoks ve Katolik Kiliseleri ön plana çıkmaktadır.⁸⁶⁰ Batı Ukrayna'da kırsal yaşam ön planda görülürken, halkın önemli bir kısmı Katolik'tir. Doğu Ukrayna'da ise sanayi üretimi ön planda olup halkın önemli bir kısmı Rus Ortodoks'tur. Bu bölgelerdeki farklılığın en önemli nedenlerinden biri Batı Ukrayna'nın uzun bir süre Polonya ve Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olması, Doğu

⁸⁵⁹Marshall, a.g.e., s. 19.

⁸⁶⁰Ukrayna'da dinsel-mezhepsel bağlamda ülkede üç ana Ortodoks ve 2 ana Katolik kilisesi mevcuttur. Ülkenin en büyük ve köklü kilisesi Moskova Patriklığı'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'dir. İkinci grup ise 1992'de oluşmuş olan Kiev Patriklığı'ne bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi'dir. Kiev Patriklığı, özellikle Kiev'de etkindir. Üçüncü önemli Ortodoks Kilisesi ise Batı Ukrayna Ortodoks cemaatleri içinde etkili olan İstanbul Fener Patriklığı geleneğine bağlı (Özerk)/Otoşefal Ukrayna Ortodoks Kilisesi'dir. Katolik Ukraynalılar daha çok Ukrayna'nın batısında görülmektedir. En büyük Katolik grubu oluşturan kilise Ukrayna Rum Katolik Kilisesi'dir. Buradaki "Rum"luk etnik değil, itikadı bağlılığı göstermektedir. Ukraynaca konuşan Batı Ukraynalıların büyük bir kısmının bağlı olduğu Rum Katolik Kilisesi'ni, Ukrayna'da etnik olarak Ukraynalı olmayan Katoliklerin çoğunlukta olduğu Roma Katolik Kilisesi izlemektedir (Güneş, Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna, s. 15).

Ukrayna'nın ise Rus Çarlığı ve sonrasında Sovyet egemenliğinde çok uzun bir süre geçirmesidir ki bu durum ülkelerin nüfuzunun söz konusu bölgede etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan bir de Osmanlı egemenliğindeki Kırım'ı bu karmaşık tabloya eklersek günümüzdeki Ukrayna'nın neden çok sancılı bir coğrafya olduğunu daha iyi anlayabiliriz.⁸⁶¹

Ukrayna'da doğu-batı ayrımı iki şehir özelinde keskinleşmektedir. Doğuda yer alan ve Rus yanlısı olan, aynı zamanda sağlam bir yerel kimliğe sahip olan Donetsk şehri, en batıdaki şehir olan Batı yanlısı Lviv ile karşılaştırıldığında belirgin bir şekilde farklılık göze çarpmaktadır. Ancak bu farklılık merkeze doğru gidildikçe kaybolmaktadır; merkez, postmodern melezliğin veya Sovyet sonrası eklektizmin ön plana çıktığı yer olarak görülmektedir. Bununla beraber Ukrayna coğrafik olarak değil, ideolojik olarak bölünmüştür. Bu bölünme kimlik anlamında ikiye ayrılma şeklinde olmuştur. İlki, Ukrayna, “Orta veya Doğu Avrupalı” olarak tanımlanan, Polonya, Litvanya ve diğer Orta veya Doğu Avrupa komşularının yolunu takip eden, geleceği AB’de yatan ve bu uğurda onun değerleri ve kurumları için hala çaba sarf eden bir ülke olduğu varsayımına dayanmaktadır. Diğer ise Ukrayna'nın “Küçük Rus” veya “Doğu Slav” kimliğine sahip olduğunu savunmaktadır. Bu kimlik, özünde, son derece muhafazakâr, Sovyet yanlısı, Batı karşıtı ve otoriterdir. Aynı zamanda bazı durumlarda Ukraynalılara veya Ukraynaca konuşanlara karşı önyargısı ve korkusu olan bir kimliği temsil etmektedir.⁸⁶²

Ukrayna'nın tarihine bakacak olursak, Ukrayna'nın başlangıcını oluşturan Kiev Devleti, Peçenekler, Kumanlar gibi Türk devletleriyle mücadele etmiştir.⁸⁶³ 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyılın başında Kiev Knezliği'nin çökmesiyle beraber Ukrayna, ülkenin büyük bir kısmını ele geçiren Litvanya Büyük Dukalığı; Galiciya'yla yetinen Lehistan Krallığı ve ülkenin büyük bir kısmını ele geçiren Altın Orda Devleti tarafından

⁸⁶¹Stephen Schulman, “The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity” *Ethnic and Racial Studies*, C. 22, S. 6, 1999, s. 1013.; Filippos Proedrou, “Ukraine’s Foreign Policy: Accounting for Ukraine’s Indeterminate Stance Between Russia and The West”, *Southeast European And Black Sea Studies*, C.10, S. 4, 2010, s. 453.

⁸⁶²Mykola Riabchuk, “Ukraine’s ‘Muddling Through’: National Identity and Postcommunist Transition”, *Communist and Post-Communist Studies*, C. 45, S. 3-4, 2012, ss. 443-444.

⁸⁶³Armaoğlu, a.g.e., s. 827.

paylaşmıştır. 1569 yılında Litvanya ile birleşen Lehistan Krallığı, Ukrayna'nın büyük bir bölümünde hakimiyet kurmuştur.⁸⁶⁴

Dış güçler tarafından kontrol edilme süreci Ukrayna'da ulus bilinci oluşmasına yardım etmiş fakat bu ulus oluşturma sürecinde kazançlı çıkan devlet Kiev değil Ortodoks Slav rakibi Moskova olmuştur. 17. yüzyılda bölgede Lehistan'dan özerklik kazanarak Kazak Hatmanlığı'nı kuran Don Kazak⁸⁶⁵ Hetmanı Bohdan Khmelnytsky önderliğinde Kiev Devleti, Lehistan egemenliğine başkaldırmış ve Ruslarla anlaşma yoluna gitmiştir. Böylece Kiev devleti 18 Ocak 1654'de imzalanan Pereyeslav Antlaşması ile Moskova Çarı 5. Alexsey'in egemenliği altına girmeyi kabul etmiştir.⁸⁶⁶ Pereyeslav Antlaşması ile beraber Rus çarının unvanı "Tüm Büyük ve Küçük Rusya'nın Çarı" (Vseya Velikiia i Malyia Rusii) olarak değiştirilmiştir. Dolayısıyla Çar Aleksey özel bir çaba sarf etmeden, Rusya'nın tüm Ortodoksları tek çatı altında birleştirme hedefine doğru önemli bir adım atmıştır.⁸⁶⁷ Bu antlaşmayı Polonya ve Moskova Çarı arasında 13 yıl süren bir savaş takip etmiş ve savaşın sonunda 1667 yılında Andruşovo Antlaşması ile Ruslar Batı Ukrayna'yı Lehlere bırakmak zorunda kalmıştır.⁸⁶⁸ Ruslar Ukrayna'nın Dinyeper nehrinin doğu kıyısında kalan bölümünü (Kiev dâhil) elinde tutmaya devam etmiştir. Böylece Kazak Hatmanlığı ikiye ayrılmıştır. Bu olay üzerine 1665 yılında Lehistan egemenliğindeki Sağ Yaka'nın lideri olan Petro Doroşenko Osmanlı'nın da desteğiyle kendini Sağ Yaka Kazakları'nın Hetmanı ilan etti. Haziran 1669'da Doroşenko Sultan IV. Mehmet'le bir antlaşma imzalayarak Osmanlı egemenliği altına girmeyi kabul etmiştir. Lehistan Kralı, bu olay üzerine Ukrayna'nın Lehistan'a ait topraklarını geri almak için Osmanlı'ya savaş açmıştır. Osmanlı-Lehistan Savaşı'nda 1672'de Osmanlı ordusu Tuna nehrini geçip Kırım, Eflak, Moldova ve yeni Kazak tebaalarının desteğiyle Polonya güçlerine karşı ilerlemiş, böylece Lehler barış istemiş ve Osmanlı, Podolya'ya (Ukrayna'nın güneybatı ve orta batısını kapsayan bölge) tamamen hâkim olmuştur.⁸⁶⁹ Bu bölge Osmanlı-Kutsal

⁸⁶⁴Paul Robert Magocsi, A History of Ukraine: The Land and Its Peoples, Second Edition, Toronto: University of Toronto Press, 2010, s. 223.

⁸⁶⁵Kazak sözcüğü burada Güney Rusya'da yaşayan Slavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla buradaki sözcük Kazakistan'da yaşayan Türk soylu halk ve bu halktan olan Kazak kelimesi ile karıştırılmamalıdır (TDK çevrimiçi sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=KAZAK>).

⁸⁶⁶Karadeli, "Orta Çağdan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", s. 3.

⁸⁶⁷Magocsi, a.g.e., s. 227.

⁸⁶⁸Karadeli, "Orta Çağdan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", s. 3.

⁸⁶⁹Plokhly, a.g.e., s. 116.

İttifak savaş ittifaklarına kadar Osmanlı elinde kalırken 1699 Karlofça Antlaşması sonrası tekrar Polonya'ya verilmiştir.

1772'de Polonya-Litvanya Birliği üç büyük Avrupa gücü Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından bölünmüştür. Prusya, Danzig (Gdansk) bölgesini ele geçirirken, Rusya ise Belarus ve Litvanya'yı topraklarına katmıştı. Avusturya ise Galiçya bölgesini istemişti. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında Rus zaferi karşısında telaşlanan Avusturya-Macaristan, Osmanlı tarafına geçip Rusya'ya saldırmakla tehdit etmekteydi. Böylece Avusturya- Macaristan, 1774'te Ukrayna'nın en batıdaki bölgeleri olan Galiçya, Zakarpatye ve Kuzey Bukovina bölgeleri (Lviv, Ujgorod ve Çernovtsi şehirlerinin olduğu bölgeler), kendi egemenliği altında birleştirmiştir. Sonuçta bir kısmı Polonya egemenliğinde olan Ukrayna toprakları bölünmüştür. Bu ilk bölünmede Rusya İmparatorluğu hiç Ukrayna toprağı alamamıştı. Fakat bu durum 1793'de Varşova'daki olaylarla tetiklenen ikinci bölünmede değiştirdi ve Rusya sınırlarını çok geçmeden batıya doğru genişletmiştir. 1794'de ülkeyi bölen üç büyük güç, Rusya, Prusya ve Avusturya, Krakow'da Leh komutan Tadeusz Kosciuzko'nun başlattığı isyanı bastırmak için askerlerini Leh sınırına gönderdiler. Böylece Polonya devleti tümüyle yıkıldı, Podolya Rusların eline geçmiş oldu, ülkenin küçük bir kısmı ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na katılmış oldu.⁸⁷⁰

Çarlık döneminde St. Petersburg merkezli baskıcı yönetim Ukrayna ulusçuluğunun gelişmesini ve dolayısıyla ayrılıkçı eylemlerin ortaya çıkmasını engellemiştir; bu süreci tıkama çabaları Çarlık döneminin sonlarına doğru Ukrayna kökenli aydınlarda bir hoşnutsuzluk zemini yaratmıştı. 1917 yılında Çarlık rejiminin yıkılmasıyla beraber, Ukraynalı aydınlar ve seçkinler topluluğu Mykhailo Hruşevski başkanlığında ulusal bir konseyin (Rada) oluşturulması kararı almışlardı. Öte yandan Avrupa devletleri, çıkarları dolayısıyla Doğu Avrupa'da Galiçya, Bukovina ve Chelm bölgesinde başkenti Kiev olan bağımsız bir cumhuriyet arzulamaktaydılar. Bununla beraber Kasım 1918'de Batı Galiçya topraklarında Ortodoks Ukraynalılarla ve Bolşevik yönetimi ile uzlaşmak istemeyen ayrı bir Ukrayna yönetiminin çabaları sonuç vermiş ve Batı Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurulmuş, kısa süreli de olsa bu yönetim varlığını sürdürmüştü. Bu bölge daha çok Orta Avusturya-Macaristan mirasını devralan Orta

⁸⁷⁰a.g.e., ss. 143-144.

Avrupa kültürü etkisi altındaydı. Batılı güçlerin Beyaz Ordu'ya verdiği desteği çekmeleri ve anarşistlerin örgütlenmedeki başarısızlığı sonrasında Ukrayna'da Bolşevikler yeniden tek seçenek durumuna gelmişlerdi. 1920'de Polonyalılar Ukrayna topraklarından kademeli olarak dışlanmıştı. 1921 Mart ayında Kızıl Ordu ile gerçekleştirilen savaşta mağlup olan Polonyalılar, Riga Antlaşması ile de Ukrayna'nın Bolşevik denetimine girmesini kabul etmek zorunda kalmıştır.⁸⁷¹

Akabinde Bolşeviklerle işbirliği içerisinde yeni bir hükümet kuruldu. Bilindiği üzere 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında Galiçya'da (Ukrayna'nın batısında) bağımsız bir devlet olarak kurulan Ukrayna cumhuriyeti doğuda bağımsız Ukrayna ile bir federasyona girmişti. Fakat Doğu Ukrayna'nın Polonya'nın tüm çabalarına rağmen Bolşevik yönetimi altına girmesiyle beraber Polonya'ya karşı bir mücadeleye girişen Batı Ukrayna'nın (Lviv bölgesi) da bağımsızlık hayali kısa sürmüş bu bölge 1923'de Polonya ile birleşmek zorunda kalmıştır.⁸⁷² Polonya yalnızca Galiçya'yı elinde tutmakla kalmadı, önceleri Rusya tarafından yönetilen Volhinya'yı da ele geçirmiş oldu. Böylece Ukrayna I. Dünya savaşı öncesinde iki imparatorluk tarafından kontrol edilirken, I. Dünya Savaşı sonrasında dört ülke arasında bölünmüştür. 1918'de Romanya tarafından işgal edilen Bukovina Bükreş'in yönetimi altında kalmaya devam etti. Transkarpatya, yenilen Macaristan'dan alınıp yeni kurulan Çekoslovakya'ya verilirken Ukraynalılar ise kendisini güvence altına alacak bir devlet kurma yönündeki tüm uğraşlarına rağmen Rus yönetimi içinde özerklikten fazlasını elde edememiş, Ukrayna'nın komşuları olan Çekler, Slovaklar, Lehler ve Litvanyalıların hepsi bağımsızlıklarına kavuşmuştu.⁸⁷³

Varşova yönetimi, Ukrayna'nın Bolşevikler'in denetimi altına girmesini kabul etmek zorunda kalmış, Ukrayna 1922 Aralık ayında imzalanan Birlik Antlaşması ile Sovyetler Birliği'nin ayrılmaz parçalarından biri olmuştur.⁸⁷⁴ Böylece Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline dönüştü ve 1991 yılının sonuna kadar da bu şekilde varlığını sürdürdü.

⁸⁷¹Büyükakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", ss. 403-404.

⁸⁷²Turan, a.g.e., ss. 366-367.

⁸⁷³Ploky, a.g.e., s. 226.

⁸⁷⁴Magocsi, a.g.e., s. 662.

Stalin, ülkede milliyetçiliği kırmak ve kolektif bir yapıyı sağlamak adına kulak (zengin çiftçi) olarak adlandırılan kesime karşı ciddi bir baskı oluşturmuş, zengin köylülerin direnişini kırmaya çalışmıştır. Rusya’da 1932-33 yılları arasında yaşanan büyük kıtlıkta yaklaşık 8,5 milyon insan açlıktan veya hastalıktan hayatını kaybetmiştir. Kıtlıktan en fazla etkilenen bölge ise kolektivizasyona karşı köylü direncinin ve özellikle tahıl vergilerinin aşırı yüksek olduğu Ukrayna’ydı. Büyük “kıtlık terörünün”⁸⁷⁵ nedeni Stalin’in izlediği politikalarda gizliydi. Çünkü Stalin halka dağıtabileceği tahılı sanayi hamlesine mali destek sağlamak amacıyla yurt dışına satmaktaydı. Stalin bu projesiyle hem Ukrayna milliyetçiliğini ortadan kaldıracak hem de sanayileşmeye olan yönelimi artacaktı. Stalin izlediği bu politikalarla amacına ulaşmış ve köylü sınıfını dağıtmayı başarmıştı.⁸⁷⁶

Ukrayna için Stalin döneminde önemli bir nokta da II. Dünya Savaşı sürecinde meydana gelen olaylardı. II. Dünya Savaşı’nın ilk günlerinde Polonya’yı işgal eden Nazi Almanya’sıyla birlikte 17 Eylül 1939’da Kızıl Ordu da Polonya’nın doğusunu işgale başlamıştır. Sovyetler Birliği’ne göre bu topraklar Polonya’ya ait değildi. Zira 1921’de bu toprakların zorla Sovyetler Birliği’ne katılımı engellenmişti. Sovyetler işgal sonrası bu bölgeyi topraklarına katarak Ukraynalıları kendi vatanlarında ve kendi soydaşlarıyla birleştirip bu insanları “kapitalizmin elinden kurtarmayı” amaçlamaktaydı. Öte yandan Nazi Almanya’sı Sovyetler Birliği’ne karşı kapsamlı bir harekete girişince Ukrayna da işgale uğrayan topraklardan olmuştur. Stalin 1943-1944 yılları arasında Karaçaylar, Kalmuklar, İnguşlar, Çeçenler, Balkarlar, Ahıska Türkleri ile Ukrayna’dan da Kırım Tatarları ve Kırım Rumlarının, Almanlarla işbirliği içerisinde olduklarını iddia ederek onları tutuklayarak Sovyet Orta Asya’sının çeşitli bölgelerinde sürgüne göndermiştir. Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı’nda galip gelenler tarafında yer almasıyla 1939’da topraklarına kattığı bölgeler elinde kalmaya devam etmiştir. Polonya sınırları batıya

⁸⁷⁵Büyük Ukrayna Kıtlığının “Holodomor” (Ukraynada Golodamor) çıkış nedeni Stalin’in acımasız politikalarında yatmaktadır. Stalin 1932’nin ortalarında Sovyetler Birliği’nde hanelerin ortalama yüzde 60’ı kamulaştırılırken, Ukrayna da ise bu oran yüzde 70’lerdeydi. Sovyet tahıl üretiminin yüzde 27’sini karşılayan Ukrayna cumhuriyeti, devlete yapılan tüm tahıl teslimatının yüzde 38’ini, gerçekleştirmekteydi. Stalin’in bu yeni politikası yüzünden Ukrayna’da 1932’nin kışı ve baharında orman-step bölgesinin en yoğun nüfusu olan tarım alanlarını vuran açlık ve kıtlık baş göstermiştir. Bu kıtlık sonucunda sadece Kiev’de 80.000’den fazla insan hayatını kaybederken, Ukrayna hükümeti başkanı Vlas Chubar, Haziran 1932’de köylülere yiyecek hiçbir şey bırakmayan aşırı ölçüdeki el koymaların açlığa ve dolayısıyla kıtlığa neden olduğunu kabul etmiştir (Plokhy, a.g.e., s. 250).

⁸⁷⁶Orlando Figes, *Revolutionary Russia 1891-1991*, London: Penguin Press, 2014, s. 215.

doğru genişlerken, Rusya 1921’de yitirdiği Lviv başta olmak üzere pek çok merkezi yerleşim birimini yeniden sınırlarına katmış oldu ve böylece günümüzdeki Ukrayna sınırları ortaya çıktı.⁸⁷⁷

Sovyetler Birliği’nin daha önce Polonya’ya kaptırdığı Ukrayna’nın batı bölgesini ele geçirmesinin arka planı 23 Ağustos 1939’da imzalanan Molotov-Ribbentrop Paktı’na (Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı) dayanmaktadır. Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı başladığında bu paktta Sovyetler Birliği ve Almanya, Polonya topraklarının bölünmesi üzerinde çoktan anlaşmaya varmışlardı. Stalin, kardeş Ukrayna ve Belarus’u koruma bahanesiyle Polonya sınırına doğru ilerlemiştir. Ekim 1939’un başlarında Polonya iki güçlü komşusunun saldırısına uğramasıyla ordusunu tamamen kaybetmişti. Aynı zamanda Sovyetler ile Almanya arasındaki bu paktın odak noktasını Doğu Avrupa’nın iki devlet arasında paylaşımına dair gizli bir plan içermekteydi. Bu plan çerçevesinde Stalin etki alanına dahil edilen Doğu Avrupa’nın tüm bölümlerini işgal etmeye karar vermiştir. Bunlar arasında Baltık devletleri ile Besarabya ve Bokovina’dan oluşan Romanya bölümleri de yer almaktaydı. Stalin, Ağustos 1940’ta Ukraynalıların yaşadığı güney Besarabya ve kuzey Bukovina’yı Ukrayna topraklarına katmıştır. Bu minvalde Sovyet yöneticiler toprakların millileştirilmesi, Rumen olmayan kadroların desteklenmesi ve kurumların Ukraynalılaştırılmasının dahil olduğu Galiçya ve Volhinya’daki politikaların aynısını uygulamışlardır.⁸⁷⁸

Soğuk Savaş döneminde Ukrayna dili ve kültürü, yoğun bir Sovyetleştirme sürecine girmiştir. Sembolik olarak Ukrayna’nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde egemen bir aktör olduğu Sovyetler tarafından dünya politikasında benimsettirilmek istense de bu çok da inandırıcı olmamıştır. Bununla beraber merkezi idare, zorunlu sanayileşme ve hızlı kentleşme politikaları, modern eğitim ve sosyal sistem yönlendirmeleriyle bu topraklarda yeni bir siyasal sınıf ve bürokratik yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁸⁷⁹ Yine bu dönemde Sovyetler Birliği, Ukrayna’ya bir iyi niyet göstergesi olarak Pereyeslav Antlaşması’nın 300. yıldönümü anısında 1954 yılında

⁸⁷⁷Karadeli, “Orta Çağdan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, ss. 8-9.

⁸⁷⁸Plokhly, a.g.e., ss. 260-263.

⁸⁷⁹Büyükakıncı, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, s. 405.

Rus kökenlilerin çoğunluğunu oluşturduğu göz önünde bulundurulmadan Kırım, Rusya Sovyet Sosyalist cumhuriyetinden alınarak, Ukrayna Sovyet Sosyalist cumhuriyetine bağlanmıştır. Bu dönemdeki Sovyet resmi tarihi, Ukraynalıları, Rus ağabeylerine yüzyıllardır süren ve sonsuza kadar devam edecek olan bir dostlukla bağlı “küçük kardeşler” olarak tanımlamaktaydı.⁸⁸⁰

Moskova'nın Ukrayna üzerindeki baskıları ve nüfuz kurma politikaları Brejnev döneminde de devam etmişti. Gorbaçov döneminde Ukrayna Komünist Parti Birinci Sekreteri olan Vladimir Vasilyeviç Şçerbitski sınırlı da olsa şeffaflık ve yeniden yapılanma politikalarının bu ülkede geçerli olabilmesi için çaba harcamıştır. 26 Nisan 1986 tarihinde Kiev'in sadece 100 km kuzeyindeki Çernobil nükleer santralinde meydana gelen kaza bir çevre felaketine⁸⁸¹ dönüşmüş ve bu olay Sovyetler Birliği'nin dağılmasındaki en önemli kıvılcımlardan biri olmuştur. Bu dönemde komünist yönetime karşı halk nezdinde diğer Sovyet ülkelerinde olduğu gibi tepkiler ve gösteriler artmaktaydı. Özellikle siyasal muhalif hareketler içinde Rukh hareketi göze çarpmaktaydı. 16 Temmuz 1990'da Ukrayna parlamentosu ülkenin egemenliğini ilan etmiş ve özellikle Orta Avrupa ülkeleriyle Moskova'nın güdümü olmadan ilişkilere girmişti.⁸⁸²

Yukarıda görüldüğü üzere Ukrayna tarih boyunca farklı siyasal ve toplumsal dinamiklerin etkili olduğu yapılar içinde yaşayan ve doğu-batı arasındaki ayrımı gideremeyen bir yapıda varlığını sürdürmüştür. Doğu Ukraynalılar, Ruslarla ortak yaşamaya alışkın olup onların tarihsel deneyimlerini paylaşmışlardır. Batı Ukraynalılar ise kendilerini Orta Avrupa kültürünün mirasının taşıyıcısı olarak görmekte ve Batı Ukrayna'nın 1917 Bolşevik devrimi, Stalin döneminde cereyan eden 1932-1933 kıtlığı ve 1938 siyasal temizlik hareketi gibi gelişmelere tanık olmamaları bir ulusun en önemli

⁸⁸⁰Tolga Bilener, “Ulus-devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s. 317.

⁸⁸¹Çernobil nükleer santralindeki dördüncü reaktörün patlaması ve kısmen erimesiyle birlikte atmosfere yaklaşık 50 milyon curie radyasyon yayılmıştır. Sadece Ukrayna'da 50,000 kilometreden daha fazla arazi kirlenmiştir. Nükleer atıklar Ukrayna'da 2,300 yerleşimi ve üç milyondan fazla insanı doğrudan etkilemiştir. Küresel ölçekte bir felaket olan bu patlama, komşu Belarus dışında hiçbir yerde Ukrayna'daki kadar zarar vermemiştir. Ukrayna halkı, nükleer santrali on yıl önce coşkuyla kutlarken, felaket sonrasında nükleer santrali Moskova'nın ülkelerinde kurduğu hakimiyetin bir aracın olduğunu söyleyerek lanetlemişlerdir. (Plokhy, a.g.e., s. 310.)

⁸⁸²Borys Tarasyuk, “Ukraine in the World”, *Ukraine in the World: Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State*, ed. Lubomyr A. Hajda, Cambridge: Harvard University Press, 1998, s. 9.; Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 122.

niteliklerinden olan “ortak tarih” söyleminin sarsılmasına neden olmuştur. Bunun yanına Ukrayna’da Stalin’in giriştiği ve Nazi işgalcileriyle işbirliği ithamlarından destek alan siyasal tasfiye hareketleri, kamulaştırmalar, Katolik Kilisesi’nin faaliyetlerinin yasaklanması gibi gelişmeleri de eklersek Batı Ukrayna’da Rus idaresine karşı büyük bir sarsıntı ve tepki oluştuğunu tahmin etmek zor olmayacaktır.⁸⁸³ Bu minvalde Ukrayna’nın yumuşak karnı olarak ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin tarihsel geçmişteki gelişmelerle de yakından bağlantılı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Ukrayna’yı analiz etmek ve Rusya’nın bu bölgedeki arzularını ve çıkarlarını anlayabilmek için ülkenin bu tarihsel geçmişini hesaba katmak önem arz etmektedir. Ukrayna’nın tarihsel geçmişiyle beraber coğrafyası da stratejik konumdadır. Bu noktada da Ukrayna’nın jeopolitik durumu önem kazanmaktadır. Sonuç olarak jeopolitik konum ve tarihsel geçmiş Ukrayna’yı analiz etmede iki önemli değişkendir.

2. Kırım ve Tarihsel Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

1954’den itibaren Ukrayna’nın hakimiyetinde kalan Kırım da çalışmamızın özünü oluşturması itibariyle incelenmesi gereken önemli bir alandır. Harita 2’de de görüldüğü üzere Kırım Özerk Cumhuriyeti ülkesi 26,100 km² alana sahip olup, Ukrayna’nın Herson ve Zaporijya bölgeleri ve Rusya Federasyonu’nun Krasnodar Bölgesi ile komşudur. Devletin toplam sınır uzunluğu 821 km’dir ve idari yapıya göre 14 bölgeye ayrılmıştır. Nüfusa gelecek olursak, şehirlerde yaşayan nüfus, 265,900 kişi, kırsal bölgede ise 752,500 kişi olmak üzere toplam nüfus 2,018, 400 kişidir.⁸⁸⁴ Bununla beraber ülkede gerçekleştirilen 2001’deki tek nüfus sayımına göre, Kırım sakinlerinin yüzde 77’si Rusça, yüzde 11,4’ü Tatarca ve yüzde 10,1’i Ukraynaca konuşmaktadır.⁸⁸⁵

⁸⁸³Tolga Bilener, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2007, s. 117.

⁸⁸⁴“Autonomous Republic of Crimea”, 2011, <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/info/regions/1-crimea>, (09.09.2019).

⁸⁸⁵“About number and composition population of AUTONOMOUS REPUBLIC OF CRIMEA by data All-Ukrainian population census”, 2001, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/language/Crimea/>, (11.10. 2019).

Harita 2. Kırım Siyasi Haritası

Kaynak: <https://www.atlasdergisi.com/kesfet/kultur/kirim-ilber-ortayli-yazdi.html>, 26 Nisan 2013, (27.03.2018).

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan stratejik bir coğrafya ile beraber güzel bir iklime sahip olan Kırım yarımadası yüzyıllar boyunca çeşitli Türk kavimleri için bir cazibe merkezi olmuştur. Orta Asya'dan batıya doğru Türk göçlerinin olduğu dönemde Alanlar, Hazarlar Peçenekler, Kıpçaklar, Tatarlar vd. boyların Kırım'a gelerek burasını yurt edinmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu yönüyle Kırım Avrasya'nın kaynaşmış potasıdır. Kırım'daki Türk varlığı esas olarak Hazarlar dönemiyle başlamıştır. 6-10. yüzyıl arasında Kırım'a hâkim olan Hazarlar, kısa sürede dönemin en güçlü devleti haline gelmiştir. 9. ve 10. yüzyıllarda ise Kırım'da Peçenekler, 11. yüzyılın ortalarından itibaren de Kuman/Kıpçakların egemenliği görülmektedir.⁸⁸⁶ Kırım, 1240 tarihinden itibaren tamamıyla Moğol-Tatar ve onlarla gelen birçok Kıpçak Türklerinin farklı boyuna mensup kitlelerin eline geçip bu bölgede Altın Orda Devleti kurulmuştur.⁸⁸⁷

Yarımadaya yerleşen Altın Orda Hanları, burayı kendilerine bağlı Kırım ve Bozkır eyaleti olarak kabul etmişlerdir. Kırım'a gelen ilk Tatar kabileleri sürüleriyle birlikte yarımadanın bozkırlarına göç edince peyderpey Tatar göçleri de başlamış oldu. 14. yüzyıl ortalarında Kırım Tatarları oldukça yüksek bir güce erişip, 1357 yılında Kiev ile

⁸⁸⁶Kemal Özcan, "Kırım Hanlığı'nın Kuruluş Süreci: Yarımadada Tatar Hakimiyetinin Tesisi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2005, s. 26.

⁸⁸⁷Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 1992, s. 204.

Podolya'yı ele geçirdiler; bu gelişme Kırım'ın hâkimi olan Altın Orda devletinin hızlı bir şekilde çözülmeye başladığı bir sırada gerçekleşmişti.⁸⁸⁸ Altın Orda devletinin parçalanmasından sonra ortaya Kırım Hanlığı olarak çıkan bu ülkenin kurucusu Hacı Giray'dır. Hacı Giray'ın 1466'da ölmesinden sonra Kırım'da başlayan taht kavgalarından sonra Mengli Giray Osmanlı devletinin de desteğini alarak Kırım hanı olmuştur.⁸⁸⁹

Kırım toprakları, Altın Orda devletinin nüfuzunun zayıflaması sonucunda II. Mehmet, Karadeniz'de oluşan Ceneviz hakimiyetine son vermek için boğazlarda tam bir kontrol tesis ettikten sonra Kırım'da Ceneviz hakimiyeti yerine Osmanlı hakimiyetini sağlamak istemekte ve bu bölgeyi bir Karadeniz gölü haline getirmeyi arzulamaktaydı. Böylece Kırım, 1475 yılında Osmanlı İmparatorluğu idaresi altına girmiştir.⁸⁹⁰ Daha sonra Osmanlılar, stratejik önemi yüksek bir kavşak olmanın yanı sıra ticaret ve lojistik yollarının güvenliğinin kontrolü için de önemli olan Kırım üzerindeki çabalarını yoğunlaştırmışlardır. Kırım, bir taraftan büyük Asya ticaret yollarının batıdaki son noktasıydı. Diğer yandan Doğu Avrupa'yı Küçük Asya'ya ve Akdeniz havzasına bağlayan doğal limanlara sahip olan önemli bir coğrafyaydı. Antik çağlardan beri Kırım limanları, bu bölgeler arasındaki ticaretin merkezleriydi. Birine hâkim olan diğerine de hâkim olacağı için, bu limanların kaderi İstanbul ve Boğazlara bağlıydı. Osmanlıların tüm Karadeniz havzası üzerinde hâkimiyet kurma çabası, Kırım'ın ele geçirilmesiyle birlikte gerçekleşmiştir.⁸⁹¹

1475'ten sonra içişlerinde serbest ve Osmanlı egemenliğinde yaşayan Kırım, Rusya'nın sıcak denizlere inme ülküsünden dolayı Rusya'nın ilgi alanına girmiş ve Osmanlı- Rusya arasında savaşa neden olmuştu. Rusların Lehistan'a müdahalesi sonrası Lehistan'da Rusya'ya karşı ayaklanan bir grubun Osmanlı'ya sığınması sonucunda Osmanlı ve Rusya arasında bir gerginlik meydana gelmiş ve 1768'de iki ülke arasında başlayan uzun savaş sonucunda Osmanlı 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre, Karadeniz'in kuzey sahilleri Kırım dahil ve Azak denizi çevresinde yaşayan Tatarlar Osmanlı hakimiyetinden çıkıp bağımsız

⁸⁸⁸Özcan, a.g.e, ss. 30-32.

⁸⁸⁹Alan Fisher, *Kırım Tatarları*, çev. Eşref Özbilken, İstanbul: Selenge Yayınları, 2009, s. 22.

⁸⁹⁰Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi" *Bellekten*, C. VIII, S. 30, 1944, s. 195.

⁸⁹¹M. Akif Kireççi, Selim Tezcan, *Kırım'ın Kısa Tarihi*, çev. Can E. Çekiç, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, 2015, s. 14.

olacaklar, Azak, Kerç ve Kılburun kaleleri Rusya'ya bırakılacak ve Osmanlı yüksek bir harp tazminatı ödeyecekti. Bu antlaşma Osmanlı-Rus ilişkilerinde de bir dönüm noktası olup, Rusya'nın kazandığı önemli bir başarıydı. Rus Çariçesi II. Katerina bununla da yetinmeyip Osmanlıyı tamamen ortadan kaldırmayı düşünüyordu. İstanbul merkez olmak üzere Rusya'nın egemenliği altında bir "Rum İmparatorluğu" kurmayı tasarlamaktaydı ancak bu hedef gerçekleşmedi çünkü Osmanlı, Rusya'nın sandığı kadar zayıf bir devlet değildi.⁸⁹²

II. Katerina, Karadeniz'in güvenliğini sağlamak adına önemli olan Kırım bölgesini ülkedeki karışıklıkları bahane ederek topraklarına katmıştır. Rusya yayınladığı manifestoda Kırım'ın ilhak nedenini, Karadeniz'in güvenliği açısından öneminden ziyade, "Osmanlı Devleti'nin Kırım'a desteği ve bunun Kırım'da sebep olduğu karışıklıktan" kaynaklandığını belirtmiştir.⁸⁹³ Böylece, 1783'te Kırım'ın resmen Rusya tarafından ilhak edilmesi sonrasında 1784'te Rusya, Kırım'ı idari, coğrafya ve demografik açıdan Rusya İmparatorluğu'na bağlamayı, buraya tam anlamıyla bir Rus idari yapısı yerleştirmeyi amaçlamıştır. Rusya'nın bu şekilde hareket etmesinin nedeni, Karadeniz'in kuzeyinden güneyine sıçrama tasarısı önündeki önemli sayılan bir engeli yok etmektir. Bu amaçla Kırım, uzak bir idari varlık olarak bırakılmak yerine, geçmişteki Kırım devletinin parçası olmamış, Rus çoğunluğuna sahip bölgelerle birleştirilmiştir. Ruslar "Kırım" sözcüğü kullanmaktan kaçınmış; oluşturulan yeni idari birim, "Tavrida oblasti" ve (1802'de "Tavrida gubernia") olarak adlandırılmışlardır. Rusya'nın böyle davranmasındaki asıl hedef, Kırım yarımadasının *corpus separatum* olan kimliğini kaybetmesi ve yeni idari birimde Tatar nüfusunun etkisini azaltmaktır. Rusya'nın Kırım'da kurduğu bu idarî yapı birtakım küçük değişikliklerle 1917'ye kadar varlığını sürdürdü.⁸⁹⁴ 1917 Ekim Devrimi'nin "tüm milletlerin kendi kaderini tayin hakkı" ve sonrasında "sosyalist federalizm" olarak formüle edeceği ilkeler kapsamında bölge tekrar özerk bir yapıya kavuşmuş olacaktı.⁸⁹⁵ Bununla birlikte Kırım'ın kaybedilmesiyle beraber Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki koruyucu kalkanı ortadan kalkmış, gittikçe büyüyen ve

⁸⁹²Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, ss. 309-310.

⁸⁹³Acar, a.g.e., s. 197.

⁸⁹⁴Hakan Kırımlı, "Kırım-Rus İdaresi Dönemi," Ankara: MEB Yayınları, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, 2002, ss. 458-460.

⁸⁹⁵Güneş, "Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna", s. 20.

yeni bir dünya gücü olma yolunda ilerleyen Rusya'nın sıcak denizlere inme hedefi önündeki en büyük engellerden biri ortadan kalkmıştır.⁸⁹⁶

Rusya Kırım'da Tatar etkisini kırmak ve kendi gücünü ve otoritesini pekiştirmek amacıyla çeşitli politikalar izlemiştir. Rus yönetiminin uyguladığı baskılardan dolayı Kırım Tatarlarının nüfusu gittikçe azalmış, burjuvazi ve aydınlar tabakası da yok edilmişti. Büyük fikir adamı ve reformcu olan İsmail Bey Gaspıralı, Kırım Tatarlarının bu durumdan kurtarma adına gerçekleştirdiği önemli adımlarla onlara ışık olmuştur. "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" sloganıyla yola çıkan Gaspıralı, 1883'te çıkardığı Tercüman gazetesi ve diğer yayınlar ile Kırım Türklerini "gafletten" uyandırmaya, maariflenmeye ve teşkilatlanmaya çağırmıştır. Gaspıralı'nın reform hareketine bağlı olan "Genç Tatarlar" adındaki bir grup, 1905 Rus inkılabı olaylarında aktif bir şekilde yer almış, Çarlık rejimiyle mücadeleye girişmişlerdir. Gaspıralı'nın savunduğu dini ve etnik kimlik esaslarını Kırım'a ait bir vatan kavramıyla güçlendiren bu grup, Kırım Tatarlarının milli kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. "Genç Tatarlar" hareketi modern dönemde Kırım Tatarları arasında ortaya çıkan ilk siyasi milli hareketti fakat bu hareket Çarlık hükümetinin baskıları sonucunda 1910'lara doğru dağılmıştır.⁸⁹⁷

Mart 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali'yle beraber Kırım Tatar milliyetçileri, faaliyetlerini açıkça yürütmede önemli bir fırsat elde etmiştir. 26 Aralık 1917 tarihindeki Kurultay'da Kırım Tatarları, Kanun-i Esasisi'yi kabul etmiş ve bu anayasaya göre her milletin kendi kaderini tayin hakkı ve Kırım Demokratik Cumhuriyeti'nin ilkeleri ilan edilmiştir. Aynı gün ilk Kırım Tatar hükümeti de Numan Çelebi Cihan'ın başkanlığında kurulmuştur. Yeni Kırım Tatar hükümeti kısa süre içinde yarımadanın büyük kısmında kontrol sağlamıştır. Fakat Karadeniz filosunun ana üssü Akyar (Sivastopol) da Bolşeviklerin kontrolündeydi ve bu bölgede zaman zaman çatışmalar yaşanmaktaydı. 23 Ocak 1918'de sayı ve silah üstünlüğüne sahip Bolşevikler 26 Ocak'ta Bahçesaray'ı, ertesi gün de Kırım'ın başkenti Akmesic'i ele geçirmişti ve bu

⁸⁹⁶Burak Şakir Şeker, "Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hakimiyeti Rus Yayılmacılığı", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 20.

⁸⁹⁷Gönül Şamilkızı, *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi*, 2. b., İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018, ss. 17-18.

olay sonucunda Kırım Tatar Milli Hükümeti yıkıldı böylelikle Kırım'da ilk Bolşevik idaresi kurulmuş oldu.⁸⁹⁸

Başarısız bağımsızlık girişiminin ardından SSCB'nin egemenliği altına giren Kırım 18 Ekim 1921'de SSCB sınırları içerisinde Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsü altında varlığını devam ettirmiştir. 1946'da özerkliğinin kaldırılacağı ana kadar bu statüsünü sürdürmüştür. 1921'den II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına kadar Bolşevikler Kırım'da otorite tesis etme çalışmalarına ağırlık vermiş, ulusal entelijansiyayı (aydınlar sınıfı veya topluluğu) kademeli bir şekilde ortadan kaldırıp yoğun bir kolektivizasyon programı başlatmış ve Kırım'a Slav kökenli halkı yerleştirmiştir.⁸⁹⁹ 1930'lu yılların başında ise Sovyetler Birliği'nde Stalin kâbusu başlamış ve onun yarattığı terörden kaçan Kırım Tatarları ağır bir bedel ödemiştir. Yaklaşık 40.000 Kırım Tatar köylüsü, "toprak ağası" (kulak) oldukları iddiasıyla Urallara ve Sibiryaya sürgün edilmiştir.⁹⁰⁰

Bolşevik yönetiminin ilk yirmi yılında (1921-1941) Kırım, 1917 yılı itibariyle yarımada'daki Tatar nüfusunun yarısına yakın olmak üzere, 170,000 Tatar'ın öldürülmesi ya da sürgün edilmesine tanık olmuştur. Bununla beraber 1944'te Alman işgal kuvvetleri çekildikten sonra, Sovyet birlikleri, II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yaptıklarını iddia ettiği Kırım Tatarlarına karşı ciddi kıyımlara girişmişlerdir. Sovyet güçleri, tüm Tatarlara karşı bir tedhiş hareketi başlatmış, Stalin'in emriyle Tatarlar Orta Asya özellikle (Özbekistan), Urallar veya Sibiryaya sürgün edilmiştir. Bu sürgün esnasında açlık, hastalık ve soğuktan dolayı binlerce Tatar hayatını kaybetmiş ve sürgünden birkaç yıl sonra da 60,000'den fazlası çocuk olmak üzere Tatarların yüzde 46'sı yani 112,180 kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁰¹ Böylece Rusya'nın 1942-1979 arası dönemde izlediği sistematik nüfus politikasında Tatarların nüfusunu azaltıp, Rus nüfusunu arttırma stratejisi amacına ulaşmıştı. 1989'da Sovyetler Birliği'nin

⁸⁹⁸Kırımlı, a.g.e., ss. 459-460.

⁸⁹⁹Fatma Aslı Kelkitli, "Kırım: Rusya İçin Vazgeçilmez Yarımada", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 292.

⁹⁰⁰Şamilkızı, a.g.e., s. 23.

⁹⁰¹Kireççi, Tezcan, a.g.e. ss. 48-49.

dağılmasından sonra Kırım'daki Tatar nüfusunun yüzde 12'ye kadar düştüğü görülmüştür.⁹⁰²

Kırım, Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Prezidyumu 28 Temmuz 1946 tarihinde aldığı bir kararla Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünü düşürüp⁹⁰³ Kırım yarımadasını bir vilayete (oblast) çevirmiştir.⁹⁰⁴ 1954 yılında ise Ukrayna prenslerinin Rusya'ya katılmasına ilişkin Pereyeslav Antlaşması'nın 300. yıldönümünde Sovyet lideri Kruşçev, dostluk ve kardeşliğin bir simgesi olarak Tatarların sınır dışı edilmesinden sonra bölgeye taşınan nüfusunun çoğunluğu etnik Ruslardan oluşturduğu Kırım'ı Sovyet Rusya'dan alıp Ukrayna'ya devretmiştir.⁹⁰⁵ Sembolik bir anlamı olan bu jest kırk yıl sonra Rusya'ya çok pahalıya mal olacaktır. O zamanlar Kruşçev için önemli olan, Ukraynalı elitleri kendi politikasına kazandırmak ve Rus dostluğunu ebediyete kadar sağlamlaştırmaktı.⁹⁰⁶

Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanmasının asıl nedeni coğrafyaydı. Kerç Boğazı'nın Rusya'dan ayırdığı ve Ukrayna anakarasıyla iletişim hatları üzerinden Moskova'ya göre daha yakın bağlantısı olan Kırım'ın, savaş ve Alman işgalden dolayı dolayı zedelenmiş olan ekonomisini yeniden inşa etmek için Ukrayna'nın yardımını ihtiyacı vardı.⁹⁰⁷ Ayrıca Kruşçev bu eylemiyle Ukrayna'yı onurlandırmayı ve Ukrayna'nın Sovyet düzeninin korunmasına olan ilgisini arttırmayı hedeflemiştir.⁹⁰⁸ Yarımada Ukrayna hükümeti tarafından sağlanan yeni düzenlemeden, yatırımlardan ve uzmanlıklardan yararlanmıştı. Bununla beraber Kırım'da 1963'te tamamlanan Kuzey Kırım Kanalı bölgenin

⁹⁰²Bekir Günay, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu", *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, s. 380.

⁹⁰³Stalin'in Kırım'ın özerkliğini kaldırmasının nedeni olarak bölge Nazi işgali altındayken Kırım Tatarları arasında çok sayıda kişinin Kızıl ordu ve Partizanlar karşısında yer alması hatta bazı Çingene ve Yahudi köylerindeki katliamda rol almaları olarak gösterilmiştir. Bu kısmen doğru olsa da bu kişiler ya savaşta ölmüş ya da Sovyet makamları tarafından cezalandırılmıştır. Aralarında Sovyet rejimine bağlı olan masumlar da 1944 yılında toplu olarak tehcir edilmiştir. Kırım'ın özerkliği de bu tehcir sonrasında aynı gerekçe ile kaldırılmıştır. Fakat Sovyet halkı arasında Nazilerle işbirliğine katılan Baltık Cumhuriyetleri'nde herhangi bir uygulamaya gidilmemiştir (Güneş, "Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna", s. 21).

⁹⁰⁴Şamilkızı, a.g.e., s. 26.

⁹⁰⁵Kubicek, *The History of Ukraine*, s.113; Gwendolyn Sasse, *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict*, Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 2007, ss. 95-96.

⁹⁰⁶D'Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, s. 26.

⁹⁰⁷Plokhly, a.g.e., ss. 288-289.

⁹⁰⁸Robert Service, *A History of Modern Russia: From Tsarism to The Twenty-First Century*, Third Edition Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 367.

ekonomisine katkı sağlarken bu kanal, Dinyeper suyunun yüzde 30'unu yarımadaya ulaştırmayı ve 6,000 kilometre bir tarım toprağının sulanmasını mümkün kılmıştır.⁹⁰⁹

Kırım'ın Ukrayna'ya katılması etnik değil, coğrafi ve iktisadi etmenlere dayalı olarak Ukrayna topraklarının ilk ve son genişlemesiydi. O dönemde Kırım'da yaşayan 1,2 milyon nüfusun yüzde 71'ini Ruslar, yüzde 22'sini ise Ukraynalılar oluşturmaktaydı.⁹¹⁰ Ukrayna'nın tarihsel olarak etnik dağılımı Tablo 6'daki gibi yıllara göre incelendiğinde Rusların ülkedeki nüfusu dalgalı bir seyir izlerken, Kırım'ın Ukrayna'ya transferi sonrasında da Ukraynalı nüfusunun arttığı görülmektedir. Kırım Tatarlarının nüfusu ise 1943-1944'te Stalin sürgününden sonra hızla düşerken özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Tatarların Rusya tarafından ana yurduna dönmesi hususundaki çağrılarını yanıt bulmuş ve Tatar nüfusunda da gözle görülür bir artış olmuştur.

Tablo 6. Yıllara Göre Kırım'da Etnik Nüfus Yapısı ve Oranlarındaki Değişimler

	1897	1921	1939	1979	1989	2001
Ruslar	274,724 (45,3)*	370,888 (51,5)	558,481 (49,6)	1,460,980 (68,4)	1,629,542 (67,0)	1,180,400 (58,5)
Ukraynalılar	-	-	154,123 (13,7)	547,336 (25,6)	625,919 (25,8)	492,200 (24,4)
Kırım Tatarları	186,212 (34,1)	184,568 (25,9)	218,879 (19,4)	5,422 (0,3)	38,365 (1,6)	243,400 (12,1)

Kaynak: Gwendolyn Sasse, *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict*, Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 2007, s. 275

*Parantez içindeki sayılar etnik nüfusun tüm nüfus içindeki yüzdelik oranıdır.

Kruşçev 1956 yılında, Stalin döneminde 1943-1944'te büyük sorunlara ve zorunlu göçe maruz kalıp suiistimal edilen Balkarlar, Çeçenler, İnguşlar, Kalmuklar ve

⁹⁰⁹Serhii Ploky, a.g.e, s. 299.

⁹¹⁰a. yer

Karaçaylar için bir özür yayınlanırken, bu milletlere tarihi yurtlarına geri dönme özgürlüğü tanımıştı fakat Volga Almanları, Ahıska Türkleri ve Kırım Tatarları bu uygulamanın dışında bırakılmıştı. Kruşçev'in Volga Almanlarını kabul etmemesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Almanlara dostluk göstermek istememesinden kaynaklanmaktaydı. Ahıska Türklerinin kabul edilmemesi ise bu grubun anayurdu Türkiye'ye çok yakın olması dolayısıyla Sovyet güvenliği için bir tehdit ve riskli bir girişim olarak görülmesine dayanmaktaydı.⁹¹¹ Kırım Tatarlarının Kırım'a dönmelerinin Rusya tarafından engellenmesi ise Tatar nüfusunun çok fazla olması, dolayısıyla bölgede üstünlüğü ele geçirmeleri endişesinden kaynaklanmaktaydı. Kırım Tatarlarına anadilde dergi (Lenin Bayrağı) yayınlanmasına izin verilmesi, yerleşik oldukları mekanlardaki kısıtlamalarının hafifletilmesi gibi uzlaşmacı jestler ise sınır dışı edilen Kırım Tatarlarının vatan özlemlerini dindirmemiş ve bu halkın arzularını tatmin etmemiştir.⁹¹²

Kırım Tatarlarının Orta Asya'dan toplu geri dönüşü 1980'li yılların sonlarında gerçekleşmiş ve 1989-1991 yılları arasında Kırım Tatarlarının Kırım'a dönüşü önceki yıllara kıyasla daha da artmıştır. Kırım Tatar Milli Hareketi'nin çabaları sonucunda vatana dönen Kırım Tatarları ancak nüfusun yaklaşık yüzde 15'ini oluşturmuştur. 2001 nüfus sayımına göre bu oran yüzde 12,1⁹¹³ gibi bir oranda kalmıştır. Kırım Tatarlarının dönüşüyle birlikte Kırım Tatar Milli Muhtariyeti kurulması fikri, Kremlin'in ve çoğunluğu oluşturan Rus Kırım halkının engeline takılmış, Rusya Rus çoğunluğunun durumunu garanti altına almak için Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması fikrini ortaya atmıştır. Kırım Tatarları, milliyetçi ve komünist Rus çevrelerinin bu projesine karşı çıksa da sayılarının azlığı nedeniyle çok da etkili olamamışlardır.⁹¹⁴ Böylece 20 Ocak 1991'de düzenlenen referandumla Kırım'ın özerkliği konusunda kabul oyu çıkmış ve ardından Şubat 1991'de Ukrayna Yüksek Sovyet'i,

⁹¹¹Service, a.g.e., ss. 367-368.

⁹¹²Brian G. Williams, "A Community Reimagined- The Role of 'Homeland' in the Forging of National Identity: The Case of the Crimean Tatars", *Journal of Muslim Minority Affairs*, C. 17, S. 2, s. 238.

⁹¹³Kırım Yarımadasının nüfusu için elde olan son resmi rakamlar 2001 senesine aittir. 2001 sonrasında herhangi bir nüfus sayımı gerçekleştirilmemiştir. Ancak 2013 yılında Kırım Tatar eğitim kurumlarının yaptığı çalışmalara göre okullardaki Kırım Tatar nüfusunun yüzde 20 gibi bir orana yaklaştığı saptanmıştır. Bunun yanında Kırım Tatar Müftüyatı'nın idarecileri 2013 yılında gerçekleşen mülakatlarda yaklaşık olarak doğan her dört (4) çocuktan bir (1) tanesinin Müslüman ailelerde doğduğunu beyan etmişlerdir. Fakat resmi sayılar üzerinden konuşursak ortaya koyabileceğimiz tek veri ise 2001 nüfus sayımıdır (Fethi Kurtiy Şahin, "2014 Sonrasında Kırım Tatarları ve Ukrayna: Ortak Bir Düşman Karşısında Yeniden Kurulan İlişkiler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, S.19, 2018, s. 150).

⁹¹⁴Şamilkızı, a.g.e., s. 30.

Kırım'ın "bölge" (oblast) statüsünü "özerk cumhuriyet" olarak değiştirmiştir. Kırım'ın statüsü hususundaki süreçlere ilerleyen konularda ayrıntılı olarak değinilecektir.

Ukrayna hükümeti, Kırım Tatarlarını yeniden birleştirmek ve Kırım'da hoşgörülü bir toplumu teşvik etmek için büyük çaba harcamıştır. Ancak derin yapısal problemler başarıyı önlemiştir. Örneğin, daha önce sınır dışı edilen halkların haklarının restorasyonu yasası hazırlanmış ancak bu yasa Ukrayna Verkhovna Rada'sından hiçbir zaman geçmemiştir. Kırım Tatarları, 1990'lı yıllarda toprak, konut ve mülk edinmelerinin önünde birtakım engellerle karşı karşıya kalmışlar ve Ukrayna hükümeti Kırım Tatar Meclisi'ni meşru bir yönetim organı olarak tanımayı da reddetmiştir. Ayrıca Kırım Tatarları, hükümet organlarında, kolluk kuvvetlerinde ve birçok meslekte yeterince temsil edilmemişlerdir. Yoksulluk, işsizlik, sağlık ve sosyal hizmetlere yetersiz erişim gibi sorunlarla birlikte bu faktörler birçok Kırım Tatarının kendisini bir alt sınıf gibi hissetmesine neden olmuştur.⁹¹⁵

Ukrayna'nın bağımsızlığı sonrası Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1991 yılında yeniden kurulması sırasında Kırım Tatarlarının katılımı olmadan ortaya çıkan yeniden yapılanma, Tatarları farklı bir yapılanmaya sevk etmiştir. Böylece Temmuz 1991'de, Kurultay, Kırım'da bu duruma itiraz etmiş ve Kırım Tatar Halkı Meclisi'ni temsilci bir kurum olarak kurmuştur. Aralık 1991'de bu Meclis, Kurultay'ın teklif ettiği anayasada Kırım Özerk Cumhuriyeti, Kırım Tatar Devleti olarak kabul edilmiş ve halkın görüşüne sunulmuştur. Fakat Kırım Tatarlarının bu eylemleri de başarılı olamamıştır. Bu olaylardan sonra, Kırım SSCB'nin Rus yanlısı yetkilileri Kırım Tatar temsilcisi olan kurumlarla işbirliği yapmayı reddetmiştir. 6 Mayıs 1992'de ise Kırım Parlamentosu Kırım'ın devlet egemenliğini ilan etmiş ve farklı bir Kırım Cumhuriyeti anayasasını onaylamıştır. Kırım Tatarlarının siyasi hakları, Rus makamları tarafından devlet inşası açısından değil, yalnızca sınır dışı etme haklarının restorasyonu bağlamında değerlendirilmiştir. Bununla beraber 1996 yılında kabul edilen bu anayasada Kırım Özerk Cumhuriyeti Kırım Tatar halkı ile ilişkilendirilmemiştir. 1998 senesinde kabul edilen Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasasında da Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin, Kırım'ın yerli

⁹¹⁵Greta Uehling, "Everyday Life after Annexation: The Autonomous Republic of Crimea", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, s. 69.

halkı olan Kırım Tatarlarının haklarından bahsetmekten kaçınmış ve Kırım Tatarlarının resmi dillerinin durumu ile ilgili herhangi bir konuya da yer verilmemiş⁹¹⁶ ve Tatar Türkleri görmezden gelinmiştir.

Kırım Tatarlarının özellikle Kırım yarımadasında kendi haklarını korumak ve kazanmak amacıyla çeşitli eylemlerde bulunduğu görülmüştür. Ancak Ukrayna otoritelerinin ilerleyen yıllarda Kırım Tatarlarına karşı olumsuz tutumu ve halk arasında devam eden Stalinist propagandanın kalıntıları ve Rusya'nın talepleri ile bölgede uluslararası güç dengeleriyle ilişkili olarak Ukrayna'nın yaşadığı güvenlik problemleri Kırım Tatarlarının haklarını elde etmesinde önemli engeller olarak karşımıza çıkmıştır. Bu noktada Kırım Tatarları Milli Kurultayı'nın egemenlik bildirisi ve Kırım Tatarlarının teşkilatlı yapısı Ukrayna makamlarında bir ayrılıkçılık tehdidine dönüşebileceği hissiyatı yaratmış olması önemli bir husustur. 2001 yılı öncesinde Ukrayna, Kırım Tatar Milli Meclisi'ni tanımamış ve Kırım Tatarlarını ilgilendiren mevzularda çalışmak amacıyla Ukrayna cumhurbaşkanı için bir danışma kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul 2006 yılına kadar çalışmalarına devam etse de ancak o yıl içerisinde lağvedilmiştir.⁹¹⁷ Kırım Tatarlarının bu çabası işe yaramamış ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle beraber gelecekleri farklı bir yöne evrilmiştir.

3. Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Ukrayna'nın Önemi

Dünyada önemli stratejik su ve kara yollarının üzerinde bulunan Ukrayna bu konumu itibarı ile tarihte de birçok ülkenin dikkatini çekmiş olan stratejik bir ülkedir. Yüzyıllar boyunca Rus egemenliğinde yaşayan bu ülke, Ruslar tarafından hiçbir zaman bağımsız bir aktör olarak kabul edilmemiş ve direkt olarak Rusya'nın ülkesi olarak görülmüştür. Şüphesiz ki Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'yı en derinden sarsan olaylardan biri Ukrayna'nın bağımsızlığına kavuşmasıdır. Rus kamuoyu bu durumu kolay kolay kabullenmemiş, tarihi kültürel ve coğrafi anlamda Balkanların ve Doğu Avrupa'nın kilidi olan bu ülkeye özel önem atfetmişlerdir. Rusya ulusal çıkarları bağlamında bu devletin Batı'ya entegre olmasını kabullenememiş ve bu yönde engeller çıkarmıştır. Çünkü Rusya Ukrayna'yı stratejik konumundan dolayı asla kaybetmek istememektedir.

⁹¹⁶Borys V. Babin, "Rights and Dignity of Indigenous Peoples of Ukraine in Revolutionary Conditions and Foreign Occupation," *Anthropology & Archeology of Eurasia*, C. 53, S. 3, 2014, ss. 86-87.

⁹¹⁷Şahin, a.g.e., s. 149.

Dolayısıyla Ukrayna bağımsız olduktan sonra bile yakın çevre politikası bağlamında Ukrayna Rusya için her zaman öne çıkan bir devlet olmuştur.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız iki dış politika aktörü olarak ortaya çıkan Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiler pek çok etken nedeniyle zor şekillenmiş ve karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Ukrayna'yı Rus dış politikasında ayrıcalıklı kılan etmen, sadece yüz ölçümü itibarı ile en büyük ikinci ülke olması ya da Avrupa'ya yakınlığı ve Kırım'ı elinde bulundurması dolayısıyla stratejik bir konuma sahip olması değil, aynı zamanda en fazla öne çıkan diğer unsurlardan biri de iki ülkenin tarihsel ve kültürel bağlarıdır. Bu durum aynı zamanda ilişkilerin karmaşık, çetrefilli ve zaman zaman tutarsız bir çizgi izlemesine zemin hazırlamıştır.⁹¹⁸ İki toplum arasında uzun zamandan beri süregelen tarihsel ortaklık şu Rus atasözünün doğmasına yol açmıştır: “*Moskova kalbimizdir; St. Petersburg beynimizdir; Kiev ise anamızdır.*”⁹¹⁹ Bu minvalde Napolyon da dönemin şartlarında Rusya için güzel bir jeopolitik tanımlama yaparak “St. Petersburg Rusya'nın beyni, Kiev ayağı, Moskova ise kalbidir” diyerek Moskova'ya özel bir önem atfetmiştir.⁹²⁰

Ulusal kimlik, dil, etnik köken ve bölgeselcilik, Ukrayna ile ilgili en kapsamlı araştırılmış konulardır. Bu araştırmanın sonuçları Ukrayna'da karmaşık ve farklı bir kimlik faktörü bileşimi olduğunu göstermektedir.⁹²¹ Dolayısıyla Ukrayna'daki bu kimlik faktörü ve Ukrayna ve Rusya arasında tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyal bağlar nedeniyle Soğuk Savaş sonrası dönemde iki ülke arasında ilişki kurulması diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine nazaran daha uzun zaman almıştır. Ukrayna, bağımsızlığı sonrasında Rusya ile olan uzun tarihi geçmişine rağmen Rusya'nın kendisini egemen ve bağımsız bir devlet olarak tanımasını istemiş, dolayısıyla ülkenin iç ve dış siyasetinde her zaman milli değerler ve egemenlik vurgusu ön plana çıkmıştır. Öte yandan Ukrayna milli kimliği içerisinde zaman zaman öne çıkan Rus düşmanlığı da iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.⁹²²

⁹¹⁸Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s.81.

⁹¹⁹Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, s.63.

⁹²⁰Özdemir, a.g.e., s. 87.

⁹²¹Kuzio, D'anieri, a.g.e., s. 63.

⁹²²Purtaş, a.g.e., s. 218.

Bağımsızlık sonrası yıllarda, Ukrayna ulus inşa projesini devam ettirirken ulusun kültürünü Batı'ya doğru yönlendirmiş, Rus kültürü ve geleneğinden farklılığını vurgulamış ve ulusal geleneğin restorasyon ile yeniden icat edilmesi yönünde gayret göstermiştir. Rusya da aksine, ulus inşa projesinde 1990'ların ikinci yarısında Batı karşıtı bir yönelim benimsemiş, Rusların, Belarusluların ve Ukraynalıların Slav ve Ortodoks birliği fikrine güçlü bir vurgu yapmıştır.⁹²³ Diğer yandan Rusya ile herhangi bir açık çatışmadan kaçınmak ihtiyacı, Ukrayna'nın dış politika odağını Batı ile Doğu arasında bir dengeyi amaçlayan temel üzerine şekillendirmiştir. Rusya ile fiili ve olası bölgesel ihtilaflarla ilişkili potansiyel güvenlik risklerini anlayabilen Ukrayna, Kremlin'le aynı temele dayanan işbirliğini teklif ederken, Moskova'nın, ülkesi üzerinde siyasi özerklik iddialarını reddetmiştir.⁹²⁴ Rusya da Ukrayna'nın Rus tarihi, kültürü, düşüncesi ve kimliğinde önemli bir yere sahip olması nedeniyle ısrarla Ukrayna üzerinde nüfuz kurmayı amaçlamış, Ukrayna Rusya'nın bu çabasına direnince iki ülke arasındaki birçok sorunun çözümü uzun yıllar almış ve bu sorunlar ancak 1997'de çözülmüştür. Mayıs 1997'de imzalanan antlaşmayla iki ülke ilişkileri eşitlik, toprak bütünlüğü ve egemenliğe saygı ilkelerine dayandırılmış ve bu tarihten sonra iki ülke ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır.⁹²⁵

Ukrayna'nın bağımsız olup Rusya'dan ayrılmasına tahammül edemeyen Rusya bu yüzden sürekli Ukrayna'ya müdahale etmek zorunda kalmıştır. Rus kamuoyunun büyük bir çoğunluğu bağımsızlıktan sonra bile Ukrayna'yı Rusya'ya ait olan, yapay bir devlet olarak görmüş ve Ukrayna'nın yüzyıllardır Rusya egemenliğinde yaşadığı için üzerinden Rus nüfuzu atmasının kolay olmayacağını düşünmüştür. Öyle ki Duma Devlet BDT İşleri Komitesi eski başkanı olarak görev yapan Konstantin Zatulin, Ukrayna'nın bağımsızlık ve egemenlik ideallerini ve "sınırlarının yalnızca Rusya tarafından tanındığı tarihte hiç bulunmayan bir devletin tanınması"⁹²⁶nı reddetmiştir. Dugin de Ukrayna'nın devasa bir teritoryal alana sahip olduğunu fakat Rusyasız bu ülkenin ne jeopolitik bir öneme sahip olduğunu, ne evrensel düzeyde özel bir kültürel değerinin olduğunu, ne coğrafi bir

⁹²³Serhii Plokyh, "The Ghosts of Pereyaslav: Russo-Ukrainian Historical Debates in the Post-Soviet Era", *Europe-Asia Studies*, C. 53, S. 3, 2001, s. 502.

⁹²⁴Karina Shyrokykh, "The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors", *Europe-Asia Studies*, C. 70, S.5, 2018, s. 839.

⁹²⁵Purtaş, a.g.e., s. 218.

⁹²⁶Taras Kuzio, *Ukraine: State and Building*, London: Routledge, 1998, s. 109.

eşsizliğe sahip olduğunu ne de etnik bir özgünlüğü olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, bu yüzden Ukrayna'nın jeopolitik önemi, Rusya ile beraber önem kazanmaktadır.⁹²⁷ Hatta o dönemde Bush liderliğindeki ABD dahi Ukrayna'nın bağımsızlığına karşı çıkmaktaydı.⁹²⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen sonrasında ülkesinin kaderini düşünen Soljinec ise Ukrayna ve bağımsızlığı hakkında şüphesiz bütün Rus vatandaşlarının da hemfikir olduğu gözlemlerini aşağıdaki sözleriyle ifade etmiş ve Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılmasının büyük bir felaket olacağı sonucuna varmıştır:

Halk öylesine kaynaşmıştır ki bugün Ukrayna'yı ayırmak, milyonlarca aileyi ve insanı ikiye bölmek demektir; bazı eyaletlerde Rus çoğunluğu vardır. Kökenleri öylesine karışmıştır ki ne kadar çok insan milliyet seçiminde sıkıntı yaşayacaktır! Bugüne kadar hiç kimsenin ummadığı kadar çok karma evlilik olmuştur. Halkın esas gövdesi içinde Ukraynalılar ve Ruslar arasında en ufak bir hoşgörüsüzlük emaresine rastlanmaz. Kardeşler, bu acımasız ayrılık gerçekleşmemeli! Hep birlikte Sovyet döneminin acılarına katlandık; birlikte bu çukura yuvarlandıktan sonra gene birlikte oradan çıkacağız!⁹²⁹

Pek çok kişi, Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu durumun uzun süreli olamayacağını ve Ukrayna'nın eninde sonunda Rusya ile birleşeceğini iddia etmiştir. Üstelik bu düşünce, "imparatorluklarını" kaybetmenin şokunu üzerinden atamayan Rus yöneticiler arasında olduğu kadar pek çok Batılı devlet adamı da yaygın olan bir düşünceydi. Ukrayna ise kendisini oluşturan Rus unsurundan farklı bir oluşum olduğunu ve bağımsız olma hakkına sahip olduğunu kanıtlamak için ciddi çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın bu bakışına karşı Ukrayna açısından Rus olmayan bir Ukrayna kimliği inşa etmek Soğuk Savaş sonrası dönemde önem kazanmaktaydı.⁹³⁰ Ancak Ukrayna'nın bağımsızlığı sonrasında Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkileri

⁹²⁷Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s. 205.

⁹²⁸Sovyetler Birliği'nin dağılışı sürecinde dönemin ABD Başkanı George H. W. Bush dahi Ukrayna'nın bağımsızlığına karşı çıkmıştı. Çünkü 1991 yılının Temmuz ayında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin parlamentosunda yaptığı konuşmada, 'demokratik istikrar'dan bahseden Bush, on yıllarca süren Sovyet kontrolünden kurtulmak ve heyecanla bağımsızlık davası için destek bekleyen Ukrayna halkının milliyetçilik ve bağımsızlık hedeflerini desteklemeyeceklerini belirtmiş, bağımsızlık tehlikesi konusunda onları uyarılmış ve Ukrayna halkını Sovyetler Birliği'ne bağlı olması hususunda teşvik etmişti. ABD bu yolla eski Sovyet coğrafyasında kendi hedeflediği türden dönüşüm ve değişimleri Moskova ile koordineli bir şekilde yürütmeye çalışacaktı. Ancak Bush'un bu konuşması hem Ukraynalılar hem de ABD'li muhafazakârlar tarafından sert bir şekilde eleştirilecek ve bu konuşma, tarihe "Kiev usulü tavuk konuşması" (Chicken Kiev Speech) olarak geçecekti (Thomas H. Henriksen, *Power after the Berlin Wall*, New York: Palgrave Macmillan, 2007, ss. 11-12).

⁹²⁹D'Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, ss. 28-29.

⁹³⁰Bilener, "Ulus-devlet Olma Sürecinde Ukrayna", s. 313.

karmaşıklıştıran ve çıkmaza sokan etken, her iki devletin de birbirlerinin ulusal kimliklerini inkâr etmesidir. Bu iki devletin kökeninin ne olduğu sürekli tartışılan bir konu haline gelmiş ve hala da tartışmaya açıktır.⁹³¹ Ukraynalı tarihçiler, Kiev Knezliği'ni, Ukrayna devletinin ilk kurucu devleti olarak görmekteyken bazı Rus tarihçileri ise Kiev Knezliği'ni, Rus tarihinin ilk dönemi olarak kabul etmişlerdir.⁹³² Ruslara göre Ukrayna, Rusya'nın beşiği olarak görülmekte ve bütün bir halkın Hıristiyanlık ile tanıştığı vaftizin faziletli doğduğu yerd. Herhangi bir Rus için eski çağlardan beri Rusların tarihini anlatan ve bütün milli destanların ve tarihçilerin kaynağı olan Nestor'un⁹³³ *Tarih Defteri*'nde "Rus toprağının başladığı yer Kiev'dir" diye söz edilmektedir.⁹³⁴

Rus politikacı Dmitri K. Simes de Ukrayna'nın bağımsızlık sonrasında Rusya'ya karşı izlenen siyasetin Rusya'yı küçük düşürdüğünü ifade ederken Ukrayna'nın başkenti Kiev'i Rus ulusunun doğum yeri olarak görmektedirler.⁹³⁵ Rusya tarihi akademisyenlerin çoğunluğuna göre modern Rusya'nın atası olarak kabul edilen Kiev Knezliği, (Kievan Rus) olarak kabul edilen siyasi birlikle başlamıştır. Dolayısıyla Kiev, haklı şekilde Rus şehirlerinin atası olarak görülmektedir. Bu topraklar büyük Doğu Avrupa ovasının ormanlık kısmında Polonya ile Urallar arasında kalan bölgeyi kapsamaktaydı.⁹³⁶

Pereyaslav Antlaşması ve genel olarak Khmelnytsky isyanının mirası, bağımsızlık sonrasında Ukrayna'nın ulus inşa projesiyle yakından bağlantılı olan Ukrayna ulusal tarihinin yeni bir paradigması oluşumunda önemli bir faktör olarak görülmüştür. Pereyaslav Antlaşması'nın tarihçesi ve önemi, Rus ve Ukraynalı tarihçiler arasındaki zaman zaman devam eden tartışmalarda siyasi açıdan hassas bir konu haline gelmiştir. 1654 Pereyaslav Antlaşması'yla Ukrayna'nın Rus yönetimiyle birleşmesi Rusya için iki devletin ortak tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği'nde 1954

⁹³¹Ilya Prizel, "The Influence of Ethnicity on Foreign Policy: The Case of Ukraine", *National Identity and Ethnicity in Russia and The New States of Eurasia*, ed. Roman Szporluk, New York, London: M. E. Sharpe, 1994, s. 114.

⁹³²Serhii Plokyh, *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*, New York: Cambridge University Press, 2006, s. 1.

⁹³³1056'da doğan Rus tarihçisi, Kiev'deki bir manastırda keşişti ve 1116'da ölmüştür. (Anonim, *The British Cyclopaedia Of The Arts, Sciences, History, Geography, Literature, Natural History, and Biography*, ed. Charles F. Partington, London: Nabu Press, 2011, s. 469.

⁹³⁴D'Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, s. 28.

⁹³⁵Dimitri K. Simes, "America and The Post Soviet Republics" *Foreign Affairs*, C. 71, S.3, 1992, ss. 81-82.

⁹³⁶Bushkovitch, a.g.e., s.23.

yılında kutlanan Pereyaslav Antlaşması'nın 300. yıldönümünde Sovyet tarihçiliği klişeleşmiş “yeniden birleşme” sözcüğünü kullanmıştır. Ukrayna, bağımsız olduktan sonra bu sözcüğün kullanılmasını Rusya tarafından farklı anlamlarda kullanılabileceğinden dolayı reddetmiştir. Ukrayna 1654 yılında Polonya boyunduruğundan kurtulmasıyla yeniden birleşmenin gerçekleştiğini, Rusya ve Ukrayna'nın güçlerini, toplumsal baskı ve dış baskıya karşı ortak mücadele içinde birleştirdiğini kabul etmekle birlikte, bu kelimenin geçmişin ideolojik bağından kurtulması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bağımsızlık ve egemenliğine hanel getirecek olması nedeniyle Ukrayna, Rusya'nın “yeniden birleşme” ülküsüne şiddetle karşı çıkmıştır.⁹³⁷

Ruslar Pereyaslav Antlaşması'nı Rusya açısından ortak tarihin başlangıcı olarak görürken, Ukraynalılar bunu da reddetmiştir. Ukraynalılara göre Rusya'nın yaptığı en büyük hatalardan biri Ukrayna'nın 1954 yılı itibariyle 300 yıl boyunca Rus egemenliği altında olduğu iddiasıdır. Çünkü bazı kaynaklara göre Ukrayna'nın büyük çoğunluğu Rusya'ya 18. yüzyılın sonlarına doğru katılmış, Ukrayna'nın batısında bazı bölgeler ise ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Rusya'ya katılmıştır. Ukraynalı tarihçiler, Rusya'nın Kiev'in bir devamı olduğu inancının da doğruyu yansıtmadığını belirtmişlerdir. 17. yüzyılda Ukrayna'nın bir kısmı Rus yönetimine geçtiğinde Kiev Moskova'nın hakimiyeti altına girmiştir.⁹³⁸

Tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra Rusya açısından Ukrayna'yı diğer Sovyet ülkelerinden ayıran bir diğer unsur jeopolitik ve jeostratejik nedenlerdir. Jeopolitik teoriler açısından küresel politikalar bağlamında bakıldığında Ukrayna'nın konumu önemli bir yer tutmaktadır. 2014'den itibaren yaşanan Ukrayna Krizi'nde de bölgesel ve küresel aktörlerin buradaki güç dengesi olgusuyla birlikte jeopolitik algılamaları krizi anlamlandırmada bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nicholas J. Spykman'ın geliştirdiği, ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde öncü rol üstlenmesini öngören *Kenar Kuşak Teorisi'nde*⁹³⁹ ve Halford Mackinder'in, *Kara*

⁹³⁷Plokhy, “The Ghosts of Pereyaslav: Russo-Ukrainian Historical Debates in the Post-Soviet Era”, *Europe-Asia Studies*, C. 53, S. 3, (2001), ss. 491-492.

⁹³⁸Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, ss. 83-84.

⁹³⁹Spykman'ın Kenar Kuşak teorisi şöyledir: “Kenar Kuşak ülkelerine hâkim olan Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden dünyanın kaderini kontrol eder.” Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi'ne

*Hakimiyet Teorisi*⁹⁴⁰’nde iç hilal “Rimland” olarak adlandırılan bu bölge dünyanın en önemli jeopolitik bölgesi olarak görmektedir.⁹⁴¹ Aynı şekilde önemli Rus jeopolitikçilerinden olan Dugin de bu bölgenin jeopolitik önemini çalışmalarında sıklıkla vurgulamıştır. Bu kuşağın hemen yanında yer alan Ukrayna da bu kuşağa jeopolitik bir değer katmıştır.

Dugin’e göre küresel Batının jeopolitik sorunu, Rusya açısından iki bileşene ayrılmaktadır: ABD olarak Batı veya Avrupa olarak Batı. Avrupa olarak Batı ne Rusçu ne de Amerikancı olmayı içermektedir. Jeopolitik bakış açısıyla Avrasya’nın, Avrupa’yı Atlantikçiliğin, ABD kontrolünden çıkarmakta mutlak olarak çıkarı vardır ve bu Rusya için öncelikli amaçtır. ABD’den ibaret olan Batı ise Rusya’nın jeopolitik düşmanı, Avrasya eğilimlerinin zıt kutbu, Atlantikçiliğin karargâhı ve merkezidir. Bu bağlamda Heartland’ın hedefi: ABD’nin Atlantikçi jeopolitiğine bütün düzeylerde ve dünyanın her tarafında karşı koymak, düşmanı mümkün olabildiğince zayıflatmak, moralini çökertmek, aldatmak ve nihayetinde yenmek gerekmektedir.⁹⁴² Öte yandan küreselleşmenin ortaya çıkmasına ve sınırlar aşılmasına rağmen, coğrafya yine de devletler üzerinde belirli fırsatlar ve kısıtlamalar yaratmaktadır. Dahası, anarşinin etkileri, devletlerin güvenlik ve refahlarını mümkün olan en üst düzeyde sağlamak için diğer ülkelerle ittifaklar ve iş ilişkileri kurmasını gerekli kılmaktadır. Son olarak, en önemlisi, Soğuk Savaş sonrasında çok kutuplu yapıya doğru kayan tek kutuplu uluslararası sistemin

katılmayan Spykman’a göre ise Avrasya’nın asıl güç potansiyeli yalnızca Kalpgah’ta değil aynı zamanda bunu çevreleyen ülkeler kuşağında Spykman’ın deyişi ile Kenar Kuşak (Rimland) tadır. Spykman’ın Rimland kuşağında belirttiği ülkeler Batı Avrupa’dan başlamakta Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore gibi ülkeleri kapsamaktadır (Mustafa Kocakener, “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler”, TASAM, 2015).

⁹⁴⁰Mackinder’in “Kara Hakimiyet Teorisi”, “Doğu Avrupa’yı elinde tutan Heartland’a egemen olur, Heartland’ı elinde tutan Dünya Adası’na egemen olur, Dünya Adası’nı elinde tutan dünyaya egemen olur.” şeklindedir. Heartland (Kalpgah): Batıda Volga nehri, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar ve kuzeyde Buz Denizi arasında kalan bölgedir. Fakat Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği Kalpgah’ı elinde bulundurmasına rağmen Dünya Adası’na egemen olamamıştır. Dolayısıyla Mackinder’in kuramı ise doğrulanmamıştır. Mackinder dünyayı; Avrasya’nın merkezindeki Kalpgah, Kalpgah’ı kuşatan İç Kenar Kuşak (Avrupa Yakın Doğu, Orta Doğu, Hindistan, Çin), İç Kenar Kuşağı kuşatan Dış Kenar Kuşak ise (İngiltere, Güney ve Kuzey Amerika, Afrika, Avustralya, Okyanus ve Japonya) olmak üzere üç bölgeye ayırmaktadır (Sibel Özsavaş Atay, “Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S. 2, ss. 147-148).

⁹⁴¹Yılmaz Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2007, s. 23.

⁹⁴²Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, ss. 194-195.

doğası, devletler için benzersiz şanslar ve kısıtlamalar yaratmaktadır.⁹⁴³ Ukrayna da bu devletlerden biridir.

Ukrayna'nın jeopolitik olarak önem arz etmesinde tek bir faktörden ziyade birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Ukrayna yüzlerce yıllık tarihi geçmişinde Avrupalı büyük güçler arasında her zaman bir mücadele alanına sahne olmuştur. Avrupa'daki bölgesel güçler Ukrayna topraklarını stratejik öneminden dolayı daima bir geçiş ve üs bölgesi, stratejik derinlik ve tampon bölge olarak görmüşlerdir. Rusya bu bölgeye Rusçada 12. yüzyıldan beri kullanılan "Ukraina" sözcüğü, "sınır ülkesi", "uç ülkesi" gibi anlamlar atfetmektedir.⁹⁴⁴ Ukrayna ile geçmişe dayanan tarihsel bağları olan Rusların aslında bu sözcüğe böyle anlamlar yüklemesi Ukrayna toprağını Rus sınırlarında olan bir toprak olarak kabul etmeleri ve bu devleti kendi devletlerinin teritoryal alanı olarak kabullenmesinde yatmaktadır.

Ukrayna'dan geçen Dinyeper Nehri'nin kuzeydeki Belarus ve Rus şehirlerini Karadeniz'e ve böylece İstanbul-Çanakkale boğazlarından Akdeniz'e bağlaması, Ukrayna'nın jeopolitik yönden önemini arttıran önemli dinamiklerden biridir. Doğu Avrupa'daki göl ve nehirlerin bolluğu, kuzey-güney ekseninde ulaşımının gelişmesine ve yeni medeniyetlerin oluşumuna büyük katkı sağlarken, günümüzde bu eksen Rusların ve Avrupa'nın güvenlik senaryolarında da yadsınamayacak ölçüde bir değer taşımaktadır. Öte yandan Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağlayan ve Ukrayna topraklarında bulunan Kerç Boğazı, Karadeniz'den Orta Asya'ya açılan bir kontrol noktası vazifesi üstlenmektedir. Bu yönüyle Ukrayna toprakları Rusya'nın Karadeniz havzasında üstünlük ve nüfuz mücadelesinde stratejik bir öneme sahiptir.⁹⁴⁵

Rusya'nın Karadeniz'deki amaçlarını gerçekleştirmede öne çıkan bir diğer husus da Boğazlar konusudur. Boğazlar, Rusya'nın hem Karadeniz hem de güney politikaları açısından merkezi bir konuma sahiptir ve Boğazlarla birlikte düşünüldüğünde Rusya'nın Karadeniz politikası, Karadeniz'den gelebilecek herhangi bir saldırıyı önlemek ve sıcak denizlere inmek saiklidir. Bu yüzden Boğazlar Rusya'nın yarı kapalı bir deniz olan

⁹⁴³Proedrou, a.g.e., s.446.

⁹⁴⁴Oktay Bingöl, "Ukrayna Krizi'nin Ulusal, Bölgesel- Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 41, 2014, s. 22.

⁹⁴⁵İsmail Ermağan, "Rusya- Avrupa İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, s. 691.

Karadeniz'e ilişkin politikasının en önemli ayaklarından birini oluşturmakta ve şunu bilmek gerekir ki Boğazlar yoluyla Karadeniz'e çıkacak herhangi bir düşman güç Rusya'yı bölgede sıkıştırarak tehdit oluşturabilir. Bunun yanında Rusya herhangi bir savaş durumunda Karadeniz Filosu'nu kullandığında yine Boğazlara ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca Rusya'nın tarımsal açıdan en verimli toprakları da Karadeniz kıyıları boyunca uzanmakta ve bu ürünlerin ticareti Karadeniz limanları aracılığıyla yürütülmektedir. Dolayısıyla ekonomik bağlamda da Boğazlar önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenlerden dolayı Boğazları kontrol etmek Rusya açısından tarihsel bir öneme sahiptir.⁹⁴⁶

Rusya için jeopolitik anlamda böylesine önemli olan ve Karadeniz'de dikkate alınması gereken bir aktör olan Ukrayna'yı, Rusya, ekonomik bağlamda da istediklerini gerçekleştirmede arka bahçesi olarak görmektedir, çünkü Ukrayna üzerinden doğalgaz ve petrolü Batı ülkelerine taşımaktadır. Bu nedenle, Ukrayna'nın sadakati, özellikle enerji transferi bağlamında Rus ekonomisinin kesintisiz bir şekilde gelişimi için çok önemli olup⁹⁴⁷ Ukrayna da enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olduğu için bu durum, Ukrayna'nın bağımsız ve egemen bir şekilde hareket etmesini kısıtlamaktadır.

Rusya ve Ukrayna arasındaki Batıcılık-Avrasyacılık paradoksunda Ukrayna, Rusya'nın bölgede hegemon bir güç olmasını kabul ederken, bu hegemon güce Sovyetler Birliği dönemindeki gibi boyun eğmemek ve Rusya'nın arzuladığı gibi "küçük kardeş" pozisyonuna tekrar düşmemek için yoğun çaba sarf etmektedir. Rus jeopolitik doktrinine göre, Ukrayna Batı'nın değil, Rusya'nın nüfuz alanındadır; ekonomik ve stratejik anlamda Ukrayna gerçekten de Rusya için çok önemlidir.⁹⁴⁸ Brzezinski, "Büyük Satranç Tahtası" adlı eserinde, yeni ve önemli bir alan olan Ukrayna'nın jeopolitik bir eksen olduğunu belirtmektedir. Brzezinski'ye göre Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak varlığı, Rusya Federasyonu'nun dönüştürülmesinde önemli bir yere sahip olup, Rusya'nın Avrasya imparatorluğu olmasını engellemektedir. Rusya Ukrayna olmadan da bir imparatorluğa dönüşebilir ancak o zaman daha çok Asya imparatorluğu olarak kalır.

⁹⁴⁶Fulya Ereker, Utku Özer, "Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Rusya'nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayıncılık, 2013, ss. 198-199.

⁹⁴⁷Doğan Girgin, "Geopolitical Issues in the Current Crisis Between Ukraine and Russia" *Journal of Social Sciences*, C.4, S. 1, 2015, s. 22.

⁹⁴⁸Zhaleh Abdi, "Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 235.

Dolayısıyla Rusya'nın, büyük bir demografik üstünlüğü ve zengin doğal kaynakları bünyesinde bulunduran ve Karadeniz'e geçit olan Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurmasının, Avrupa ve Asya üzerinde güçlü yayılcı bir devlet olabilmesi için gerekli bir unsur olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁹

Brzezinski'ye göre, Ukrayna, Avrupa'nın güvenliğini sağlamada da önemli bir konum üstlenmektedir. Brzezinski, bağımsız bir Ukrayna'nın varlığının Avrupa'da özellikle üç devlet için güvenlik anlamında çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Brzezinski'ye göre, Ukrayna'nın varlığı, ilk olarak Polonya için önemlidir. Çünkü Ukrayna, Polonya'nın Doğu ve Batı'dan aynı anda gelebilecek bir tehdit gücüne açık konumda olmasından kaynaklanan geleneksel güvenlik ikileminin düşürülmesinde önemli bir konuma sahiptir. Aynı şekilde Ukrayna sayesinde Romanya'nın da güvenliğini SSCB dönemine oranla çok daha iyileştirilebilir. Son olarak bağımsız bir Ukrayna Türkiye için de çok önemlidir. Çünkü Rusya'nın güneye inmesinin önünde bir set olan Ukrayna, jeopolitik olarak önemli bir geçiş noktası olan Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşma arzularını tecrit eder ve böylece Türkiye, komşularıyla ilişkilerinde kendini daha güvenli hisseder.⁹⁵⁰ Görüldüğü üzere jeopolitik bağlamda çok önemli bir konum arz eden bu devlet, büyük güçler arasında bir denge vazifesi üstlenmiş ve bununla beraber bir çatışma ve çıkar alanı olarak da varlığını sürdürmüştür. Batı ve Rus nüfuz alanında tarihsel ve kültürel bağlamda farklı dinamikler üstlenen Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasıyla beraber jeopolitik önemini koruduğu görülmüştür.⁹⁵¹

Dugin'e göre de "Ukrayna meselesi" Rusya'nın önünde duran başlıca ve en ciddi problemdir. Batı jeopolitiği ve bu jeopolitiğin merkezi olarak bu sorun, Moskova'nın acil önleyici tedbirler almasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü artık Rusya'ya stratejik bir darbe indirilme ihtimali mevcuttur Rusya'nın buna karşılık vermemesi elbette düşünülemez. Moskova'nın Kiev ile pürüzsüz entegrasyonu sağlamasının imkansızlığı ve (bu entegrasyon tüm objektif engellemelere rağmen gerçekleşse bile) sağlam bir jeopolitik

⁹⁴⁹Brzezinski, a.g.e., ss. 71-72.

⁹⁵⁰Zbigniew Brzezinski, "Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space", *Harvard Ukrainian Studies*, C. 20, 1996, s. 4.

⁹⁵¹Yusuf Yıldırım, "Ukrayna Krizi Karşısında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları", Bursa: Uludağ Üniversitesi, *VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı*, ed. Tayyar Arı, Barış Özdal, 2016, s. 838.

sistem oluşturmayacağı dikkate alınarak Moskova, aktif bir şekilde Ukrayna'yı yegâne mantıklı ve doğal jeopolitik modele göre yeniden düzenlemelidir.⁹⁵²

Davutoğlu da Avrasya steplerinin geçiş yolu üzerinde yer alan Ukrayna'nın bir yönüyle Avrupa'ya, diğer yönüyle step derinliğinde Asya'ya bakması sebebiyle çok yönlü kıta havzası politikası izlemek zorunda kalan bölge güçlerinden birisi olduğunu belirtmektedir. Doğu-batı yönünde Asya-Avrupa kara bağlantısının, kuzey güney-yönünde de Baltık-Karadeniz su yolları kesişim alanı olmasından dolayı bu durum ülkeye çok önemli bir denge unsuru olma potansiyeli kazandırmaktadır.⁹⁵³

İngiliz tarihçi Norman Stone da Ukrayna-Rusya ilişkilerine tarihi perspektiften baktığı eserinde Ukrayna'nın Rusya için son derece önemli olduğunu altını çizmiştir. 40 milyon nüfuslu Ukrayna, Orta Avrupa'dan nerdeyse Volga'ya kadar uzanan bu geniş coğrafyasıyla Rus İmparatorluğu'nun toplam kömür ve demir rezervlerinin dörtte üçünü barındırmaktaydı. Stone, Ukrayna'nın bu konumuna dayanarak, "*Ukrayna'yla birlikte Rusya ABD'dir; Ukraynasız Rusya ise ancak bir Kanada'dır*" deyimiyle ülkenin stratejik önemini çarpıcı bir biçimde özetlemiştir.⁹⁵⁴

Aynı şekilde geçmişte ünlü filozof Karl Marx da Ukrayna'nın Rusya için vazgeçilemez olduğunu şu cümlesiyle özetlemiştir: "*Odesa, Kronstadt, Riga, Sivastopol olmaksızın nehirleri ve limanları kapalı bir Rusya ne yapabilir? Gözleri ve silahları olmayan ancak savaş çağrısı duyulduğu anda kendisini oraya buraya atarak rakiplerini o biçimsiz gövdesi altında ezmeye çalışan bir devin elinden hiçbir şey gelmez.*"⁹⁵⁵ Marx'ın Ukrayna'nın önemini belirttiği çarpıcı tespitleri günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır. Tarih boyunca devasa topraklara sahip olan Rusya'nın, nehir ve limanları olmadan bu kapasitesini kullanması ve rakipleri üzerinde nüfuz kurması çok da mümkün görünmemektedir. Rusya'yı bu anlamda tamamlayan ülke Ukrayna ve özellikle Kırım'dır.

4. Rus Dış ve Güvenlik Politikasında Kırım'ın Önemi

1954 yılından beri Ukrayna egemenliğinde varlığını sürdüren Kırım bölgesi de stratejik açıdan çok önemli bir bölgedir, Rusya'nın 2014'de gerçekleştirdiği ilhak

⁹⁵²Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, ss. 209-210.

⁹⁵³Davutoğlu, a.g.e., s.193.

⁹⁵⁴Norman Stone, *World War One: A Short History*, London: Penguin Books, 2007, s.2.

⁹⁵⁵J. A. Doering'den aktaran, Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, s. 258.

eylemine kadar Ukrayna egemenliğinde varlığını sürdüren Kırım, şüphesiz Rusya için olduğu kadar Ukrayna için⁹⁵⁶ de önemli bir yere sahiptir. Kırım'ı diğer tüm Ukrayna bölgelerinden farklı kılan, Ukrayna devlet inşa sürecinin merkezinde yer alması ve istisnai bir uzlaştırma imkânı gerektiren bir bölge özelliğine sahip olmasıdır. Birincisi, Kırım'ın coğrafi konumu, Ukrayna'dan ayrı algılanmasına neden olan bir yapıdadır. Çünkü Kırım yarımadası Ukrayna'ya sadece dar bir kanal ile bağlanmaktadır. Sasse'ye göre bu ayrılık hissi, bölgede bir yandan Ukrayna için bir tehdit olarak görülürken, öte yandan Rusya içinde ayrılıkçılık için önemli bir sebep oluşturmaktaydı. İkincisi, Kırım Tatarları, 1990–91'den itibaren Orta Asya'daki sürgün yerlerinden toplu olarak geri dönmüştür. Bu akın, Kırım ve Kiev'deki yetkilileri, belirli sosyo-ekonomik ve politik problemlerle ve etnik gruplar arası gerilimler potansiyeli ile karşı karşıya getirmiştir. Son olarak bölgenin neredeyse tamamen merkezden gelen enerjiye ve suya bağlı (Kiev ve Rusya'ya ikili enerji bağımlılığı) olması bölgeyi farklı kılan diğer etkenlerden biri olarak göze çarpmaktadır.⁹⁵⁷

Kırım'ın çok uluslu nüfusu, bölgede patlamaya hazır bir bomba imajı çizmiştir. Bölgenin farklı çok etnik gruptan oluşan nüfusu, Kırım Tatar Hanlığı, Rusya İmparatorluğu, SSCB ve Sovyet Ukrayna (1954'ten itibaren) egemenliğindeki karmaşık tarihin ve kültürün bir sonucudur. Bu yüzden Kırım, Ukraynalılar, Tatarlar ve Ruslar için farklı anlamlar ifade etmektedir.

Dugin'e göre, Kırım'daki bu üç jeopolitik güç aslında birbiriyle iyi geçinmeyen üç itici gücü kapsamaktadır. Kırım'daki “Velikoruslar”, Moskova yanlısı (Ukrayna'nın geri kalan diğer, hatta doğu kısımlarından da saldırgan bir şekilde) eğilimde olup, “Maloruslar” ise aşırı milliyetçidirler. Kırım Tatarları ise genelde Rusya karşıtı olup Türkiye'ye yakınlık duymaktadır. Sayılarının az olması itibarıyla Kırım Tatarlarının jeopolitik eğilimlerinin hesaba katılması söz konusu değildir. Fakat yine de Kırım'daki Tatarların mevcudiyetini hesaba katmamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Kırım'ın Rusya ile direkt birleştirilmesi ihtimali Maloruslar tarafından olumsuz karşılanacak ve büyük problemler doğuracaktır. Kırım'ı egemen bir Ukrayna'ya da bırakmak mümkün

⁹⁵⁶Ünlü tarihçi Kent, Kırım'ın Ukrayna tarafından ihmal edildiğini belirtirken onu “Ukrayna devletinin Külkedisi” olarak tanımlamıştır. (Neil Kent, *Crimea: A History*, London: Hurst & Co, 2016, s. 150.)

⁹⁵⁷Gwendolyn Sasse, “Conflict Prevention In A Transition State: The Crimean Issue In Post- Soviet Ukraine”, *Nationalism and Ethnic Politics*, C. 8, S. 2, 2002, s. 3.

değildir ve bu durum gerçeklikten uzaktır. Çünkü bu durum Rusya'nın jeopolitiğine doğrudan tehdit oluşturup Kırım içindeki etnik gerginliği tetikleyecektir. Sonuçta Kırım'a özel bir statü tanınması ve Moskova'nın direkt stratejik kontrolünde fakat Ukrayna'nın sosyo-ekonomik çıkarlarının ve Kırım Tatarlarının etnik, kültürel taleplerinin de göz önünde bulundurulduğu azami bir otonominin tesis edilmesi en makul seçenek gibi görülmektedir.⁹⁵⁸ Öte yandan Dugin'in Rusların jeopolitik entegrasyon eylemlerindeki merkezi rolleri Rus olmayan toprakların sömürge yoluyla "Ruslaştırmasını" beraberinde getirmemesi gerektiği ve milli özgünlüklerin savunulması⁹⁵⁹ fikri Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle Avrasyacılık ülküsüyle çelişmektedir. Ayrıca Dugin'in Kırım hakkında ileri sürdüğü "Rusya ile birleştirilme fikrinin gerçekçi olmadığı" savı aksi yönde gerçekleşmiştir. Çünkü Rusya Kırım'ı topraklarına katmıştır

Kırım'da yaşam standartlarının çöküşü ve bölgesel reformcu taraftarların eksikliği, Sovyet sonrası dönemi şekillendirmiştir. Bölgesel nüfus, yeni Ukrayna'nın bakış açısında ve oy verme davranışı bakımından en muhafazakâr "Sovyet" bölümlerinden biri olarak kalmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği'nin çöküşünün hemen ardından bölgesel güç boşluğunu doldurduğu geçici bir süre haricinde Komünist Parti bölgesel meclis üzerindeki sıkı tutumunu korumuştur. Diğer herhangi bir Ukrayna bölgesinden farklı olarak Kırım, Sovyet sonrası geçiş döneminde bir yankı uyandırmıştır. Eski Çarlık ve Sovyet imparatorluk çevresi içerisinde bir çeper olan Kırım 1991'den sonra Ukrayna ve Rusya'da birbiriyle ilişkili iki devlet ve millet inşa süreci arasında kilit bir ara yüz olarak ortaya çıkmıştır. Batı çıkarlarının merkezinde olmasa da Kırım ayrıca Karadeniz'de Ukrayna, Rusya ve Türkiye tarafından oluşturulan jeopolitik üçgenin merkezinde yer almaktadır.⁹⁶⁰ Buna ek olarak Rusya'nın Sivastopol'deki askeri deniz üssü Rusya için oldukça önemlidir.

Karadeniz'de kıyı şeridi olan bu yarımada'nın Rus askeri varlığı, Rusya'nın yalnızca Ukrayna'da değil, aynı zamanda Kafkasya üzerinde de nüfuz kurmasında tarihte önemli bir etmen olmuştur. Kırım Yarımadası her zaman "Rusya için geleneksel bir

⁹⁵⁸Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s. 207.

⁹⁵⁹Dugin, *İnsanlığın Ön Cephesi: Avrasya*, s.63.

⁹⁶⁰Gwendolyn Sasse "The 'New' Ukraine: A State of Regions", *Regional & Federal Studies*, C. 11, S. 3, 2001, s. 88.

genişleme yönünü” temsil etmiştir.⁹⁶¹ Kırım’ın jeopolitik ve stratejik konumu Çarlık Rusyası döneminde olduğu gibi Sovyetler Rusyası için de oldukça önemli bir yere sahiptir. Kırım, Sovyetler Birliği’nin Azak denizi ve Karadeniz üzerinden sıcak denizlere ulaşmasında kilit rol oynamıştır. Sovyet Rusya’nın Kırım’da konuşlanan Karadeniz donanması gerek Sovyetler Birliği’nin güvenliği için gerekse de Varşova Paktı üyelerinin güvenliği bakımından oldukça önemli bir güç çarpanıydı. Soğuk Savaş dönemi boyunca Kremlin Kırım’daki askeri varlığı sayesinde NATO ittifakını dengelemiş ve sıcak denizlere açılma imkanına sahip olmuştur.⁹⁶² Dugin’e göre Ukrayna’dan Abhazya’ya kadar tüm kıyı Moskova’nın topyekûn ve hiçbir şekilde sınırlanmayan denetiminde olmalıdır. Bu denetim Karadeniz sahillerindeki Rus jeopolitiğin mutlak gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Karadeniz’in kıyısı son derece Avrasyacı ve Moskova’ya merkezileşmiş bir şekilde bağlı olmalıdır.⁹⁶³

Kırım, turizm, güvenlik, enerji, ticaret ve ulaşım koridoru olması bakımından da büyük öneme sahiptir. ⁹⁶⁴Karadeniz’in Kıbrıs’ı konumundaki Kırım Yarımadası’nda, birçok liman ve iskele bulunmakta ve Kırım’ın bu doğal yapısı deniz ulaşımına stratejik bir misyon yüklemektedir.⁹⁶⁵ Çevresindeki yerleşimlere göre merkezi konumu, kara ve denizlerle olan bağlantıları, uygun ulaşım ve iklim şartları ile Kırım, tarihte her zaman ilgi çekici bir bölge olmuştur. Karadeniz’e dökülen Dinyeper ve Dinyester nehirleri ticari ulaşımına elverişli olmaları nedeniyle Ruslar için her zaman önemini korumuştur. Bu bağlamda Kırım, Karadeniz’e olan çıkışıyla vazgeçilmez topraklar olup adeta Karadeniz’in kilidi şeklinde tam ortada uzanmaktadır. Bu kaleyi kontrol eden Ukrayna’yı da kontrol etme avantajına sahip olur.⁹⁶⁶ Soğuk Savaş sonrasında bir dönüşüm geçiren Karadeniz coğrafyası toplumların, kültürlerin, siyasi sistemlerin karmaşık bir kesişimidir. Karadeniz bölgesi üç jeopolitik ve jeostratejik bölgenin-Güney Avrupa, Doğu Avrupa ve

⁹⁶¹Ion-Marius Nicolae, “The Strategic Importance of The Black Sea and The Danube Mouths for The Russian Federation at The Beginning of 21st Century”, *Annals Series on Military Sciences*, C. 7, S. 2, 2015, s. 74.

⁹⁶²Orhan Gaffarlı, “Kırım Krizi ve Türkiye”, BİLGESAM, 26.03.2014.

⁹⁶³Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, s. 176.

⁹⁶⁴Utku Yapıcı, “Ukrayna-Nato İlişkilerinin Tarihsel Analizi”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, ed. Zeki Dilek vd., Ankara, C. 3, S. 3, 2011, ss. 1475-1494.

⁹⁶⁵Halil Akman, “Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu”, *Turkish Studies*, C.9, S.1, 2014, s. 10.

⁹⁶⁶Jeff Martin, “The Strategic Importance of the Black Sea, What’s Wrong With The World”, 29 August 2008, http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html, (05.11.2019)

Orta Doğu'nun müdahale alanıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu bölge kıyı devletlerinin politik-askeri ve ekonomik durumu ile diğer devletlerin bölgedeki çıkarlarını göz önünde bulundurma konusundaki endişeleri ile karakterize edilen bir dizi yanlış anlamayla göze çarpan bir alan haline gelmiştir.⁹⁶⁷ Nitekim Ukrayna, Gürcistan gibi Rusya nüfuzuna karşı olan devletler, Rusya'nın bu bölgedeki eylemlerinden rahatsızlık duymuşlardır.

Kendine özgü etnik, tarihi ve sosyal koşulları nedeniyle, Kırım haklı olarak Ukrayna için de çok önemlidir ve ülkenin Aşil topuğu olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan Kırım, Rusya'nın uzun zamandır ayrılıkçılık kartını oynama yeteneğine sahip olduğu bir alandır. Karadeniz filosu ve onun konuşlandığı Sivastopol şehri ve Kırım Yarımadası'nın Rusya için önemi yadsınamaz. Karadeniz filosu Rusya'nın Karadeniz bölgesinde askeri üstünlük kurmasına katkı sağlarken, ülkenin güney sınırlarını korumakta ve Rusya'nın çevre bölgelerini etkileyebilmesi açısından kaldıraç misyonu üstlenmektedir.⁹⁶⁸

Kırım, güvenlik açısından Rusya, Ukrayna, Kafkasya, Türkiye ve Doğu Avrupa'nın güvenliği açısından hassas bir bölge olmasının yanı sıra ekonomik açıdan da önem arz etmektedir. Karadeniz'deki enerji keşifleriyle beraber Kırım toprakları kadar yarımada'nın kıta sahanlığının da doğal gaz kaynakları açısından zengin olduğu ortaya çıkmıştır. Yarımada'nın Karadeniz'de bulunan batı ve güney kıyıları ile Azak Denizi'nde yer alan doğu kıyılarında doğal gaz yatakları mevcuttur. Kırım'ın Karadeniz münhasır ekonomik bölgesi de yarımada'nın yüzölçümünün yaklaşık üç katı genişliğindedir. Dolayısıyla Kırım'da hakimiyeti sağlayan aktör askeri, stratejik açıdan olduğu kadar Karadeniz'deki ekonomik kaynaklara ulaşım bakımından da üstünlüğü ele geçirecektir.⁹⁶⁹

Rusya, Karadeniz güvenliği açısından önemli bir yere sahip olan Kırım'ı elinde bulundurursa Baltıklardan Hazar'a kadar uzanan geniş bir hat üzerindeki tampon bölgeyi ve dolayısıyla da bölgesel inisiyatifi ele geçirme bağlamında avantaja sahip olacaktır.

⁹⁶⁷Nicolae, a.g.e., s. 64.

⁹⁶⁸Wojciech Konończuk, "Russia's Real Aims in Crimea", *Carnegie Endowment For International Peace*, 13 March 2014.

⁹⁶⁹Atilla Sandıklı, Elnur İsmayılov, Erdem Kaya, *Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014, ss. 35,37.

Aynı zamanda Rusya'nın Kırım'a sahip olması veya onun üzerinde nüfuz kurması, Avrasya Birliği'ni hedef alan gümrük birliği projesini geliştirme, yakın çevre ve bağlamda "güvenlik" ve "imparatorluğun yeniden ihyası" anlamında hayati bir öneme sahiptir. Bununla birlikte enerji güvenliği bağlamında (Avrupa'ya sevk edilen doğal gazın yaklaşık yüzde 67'si Ukrayna'dan geçmektedir). Dolayısıyla Kırım üzerinde Rusya tarafından oluşabilecek herhangi bir noksanlık ve dezavantajlı durumu, Rusya'nın bölgesel ve küresel politikalarını da etkileyecektir. Bu da orta ve uzun vadede Rusya'nın iktisadi ve mali anlamda başlayan ve sonrasında siyasi ve güvenlik bağlamında kendisini hissettirecek beka sorununa yol açabilir.⁹⁷⁰ Tüm saydığımız bu ihtimaller Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesiyle geçerliliğini yitirmiş gibi görünmektedir. Çünkü bu ülke artık 2014 sonrasında uluslararası politikada birçok devlet tanımamasına rağmen Rusya'nın egemenliğinde olup bu durum Rusya'ya jeostratejik açıdan önemli kazançlar sağlamıştır.

5. Sovyet Sonrası Dönemde Ukrayna'nın Bağımsızlık Süreci ve Ukrayna Dış Politikasını Belirleyen Etmenler

1991 yılının başlarında, Baltık ülkelerinin bağımsızlık ilanından sonra Ukrayna da dahil olmak üzere çok sayıda cumhuriyet egemenliğini ilan etmiş ve perestroyka ile ortaya çıkan reform çabaları sonucunda ekonomi gittikçe kötüye doğru gitmekteydi. Ülke genelinde, milliyetçi, demokratik güçler ile komünist otoriteler arasında artan bir ayrılık vardı. Gorbaçov hem halk hem de parti içinde çok az destek gördü. Gorbaçov reforme edilen federal yapıya rağmen Sovyetler Birliği'nin bütünlüğü korumak istemekteydi. Fakat buna engel olamamış böylece Ukrayna diğer cumhuriyetler gibi Gorbaçov'un tüm çabalarına rağmen bağımsızlığını kazanmıştır.

1989'da meydana gelen üç olay, Ukrayna'nın bağımsızlık yolunda ilerlemesine zemin hazırlamıştır. Şubat 1989'da Ukrayna'nın bağımsızlığında önemli rol oynayan "Yeniden Yapılanma için Ukrayna Halk Hareketi" (Rukh) taslak programını yayınlamıştır. Özellikle Ukrayna'nın batısında etkili olan Rukh, amacının, Ukrayna'nın Sovyet federal hükümeti karşısındaki tutumunu yeniden tanımlamak ve Ukrayna'yı egemen bir cumhuriyete dönüştürmek olduğunu açıklamıştır. 1989'daki ikinci

⁹⁷⁰M. Seyfettin Erol, "Ukrayna-Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2014, S. 41, s. 6.

dönüştürücü olay, 1989 yazında Doğu Ukrayna'nın Donbas bölgesinde yayılan bir dizi madencinin greviydi. Bu grevler öncelikle ekonomik temelli olarak işçiler, daha yüksek ücretler, daha iyi çalışma koşulları ve mağazalarda daha fazla ürün talep ettiler. Grevler, perestroika'nın kargaşasının yol açtığı kötüleşen ekonomik koşullara bir tepki olmuş ve çeşitli Halk Cepheleği gibi, madenciler kendilerini reformun savunucuları olarak resmediyorlardı. Öte yandan bu protestocular, birkaç yerel Rukh ve Ukrayna Helsinki Birliği⁹⁷¹ (The Ukrainian Helsinki Union, UHU) kültürel derneği temsilcilerine şüpheyle ya da düşmanca davrandılar. 1990 ve 1991 yıllarında tekrar meydana gelen bu grevler ekonomik bir protestodan, bağımsızlığı amaçlayan milliyetçi bir mekanizmaya dönüştü.⁹⁷²

Ukrayna'nın bağımsızlık yolunda ilerlemesine yol açan bir diğer gelişme ise 1972'den 1989'a kadar Ukrayna Komünist Partisi Genel Sekreterlik görevini yürüten Volodymyr Shcherbytsky, reform odaklı Gorbaçov'un hedefi haline gelmiş ve onun müdahalesiyle iktidardan indirilmiştir. Daha uzlaşmacı bir şahıs olan Vladimir İvaşko, Gorbaçov'un ısrarıyla Ukrayna Komünist Partisi'nin başına geçmiştir. İvaşko, Ukrayna Yüksek Sovyet'inin iktidara gelmesinden bir ay sonra Ukraynaca'yı resmi dil yapan bir dil kanunu kabul etmiş ve Ukraynacanın hükümet, medya ve eğitimde kullanımını kademeli olarak artırmak için önlemler önermiş ancak Rusçanın önemli bir iletişim dili olarak kalmasını sağlayacak hükümler de getirmiştir. Böylece parti içinde sivrilen eski komünist yöneticilerden biri olan Leonid Makaroviç Kravçuk önderliğinde "milliyetçi komünistler" bağımsızlık fikri hayallerini gerçeğe dönüştürecekti.⁹⁷³ Kravçuk, tabanı büyük ölçüde ülkenin batısında bulunan, artan muhalefet hareketine karşı konuşabilen tek Ukraynalı liderdi. Ukrayna için siyasi ve iktisadi özerklik isteyen sözde egemenlik yanlısı komünistler olan parti seçkinleri arasında da ciddi miktarda takipçiyeye sahipti.⁹⁷⁴

⁹⁷¹Ukrayna Helsinki Birliği ya da grubu, Ukrayna'nın bağımsızlığını savunan muhalif bir hareketti. Bu grup, AB'ye katılmak ve Sovyet geçmişiyle yollarını ayırmayı hedeflemekteydi ve Ukrayna'yı Avrupalı bir devlet olarak görmekteydi. Bu hareket, 1976'da ilk kez Ukrayna'nın Avrupalı olduğu fikrini yayımladığı bildiride ortaya koymuştur. Grubun manifestosunun ilk cümlesi şuydu: "Biz Ukraynalılar Avrupa'da yaşıyoruz." BM'nin resmen kurucu üyelerinden biri olan Ukrayna, Helsinki'de AGİK'e davet edilmemişti. Ukraynalı muhalifler yine de Sovyetler Rusya'nın Helsinki'de üstlendiği insan hakları yükümlüklerinin Ukrayna'yı da kapsadığına inanmaktaydı. Bu görüşü savunarak hapse girip Gulag'da (Sovyetler Birliği toplama kampı) ve iç sürgünde uzun yıllar geçirmişlerdi (Plokhy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 325-326).

⁹⁷²Kubicek, *The History of Ukraine*, ss.126-130.

⁹⁷³a.g.e, ss.126-131.

⁹⁷⁴Plokhy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 316.

Böylece Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra diğer cumhuriyetler gibi Ukrayna da 24 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat 1 Aralık 1991'de yapılan bir halk oylaması⁹⁷⁵ ile Ukrayna'nın bağımsızlığı kesinleşmiştir. Ukrayna gelişmelerden de görüldüğü üzere Taras Kuzio'nun da belirttiği gibi 1 Ocak 1992'de modern bir ulusu olmadan ve sınırları içinde birleşik tek bir amaçta bütünleşen siyasi bir topluluk olmadan bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Aslında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız olan birçok devlet demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişte önemli çıkmazlarla karşı karşıya kalmıştır.⁹⁷⁶ Fakat Ukrayna'nın durumu farklıydı; diğer devletler bir ortak milli uyanış sonucunda bağımsızlığına kavuşurken, Ukrayna, Devlet Başkanı Kravçuk'un önemli çabaları sayesinde ve birtakım değişim ve dönüşümler sonrasında bir milli birlik olmadan bağımsızlığını elde etmişti. İşte bu durum, Ukrayna'nın yıllarca sürecektir olan Doğu-Batı çıkmazının en önemli etkenlerinden biri olmuştur.

Aslında Ukrayna'da doğu-batı ayrışması salt kimlikten ziyade siyasi ve ekonomi-politik bir zeminde meydana gelmiştir. Bu bağlamda özellikle 2000'li yıllar ve sonrasında ülkede meydana gelen krizler de siyasal sistemin kırılganlığı, bu kırılganlığı besleyen oligark yapıları ve halkın sosyo-politik talepleri sonucunda ortaya çıkmıştır.⁹⁷⁷ Dolayısıyla Ukrayna'yı değerlendirirken salt kimlik temelli bir değerlendirme sonucu ortaya çıkan ayrışma sığ bir yaklaşım olacak ve ülkenin diğer önemli dinamiklerinin göz ardı edilmesi anlamına gelecektir.

Ukrayna'da bağımsızlığın gerçekleşmesi sonrasında ülkenin politikasında iki önemli değişiklik süreci de yaşanmaya başlamıştır. Bunlardan biri, siyasal kurumların

⁹⁷⁵Tüm etnik kökenlerden Ukraynalılar, kaderlerine karar vermek için sandığa gitmişti. Katılım yüzde 84'e ulaşmıştı ve seçmenlerin yüzde 90'ından fazlası bağımsızlığı desteklemekteydi. Galiçya'nın Ternopil Oblastı yüzde 99 destekle Batı Ukrayna'da başı çekmekteydi. Orta Ukrayna'daki Vinnitsya'nın yüzde 95'i bağımsızlıktan yana olurken, güneydeki Odesa yüzde 85, doğudaki Donetsk yüzde 83 oyla bağımsızlığı tercih etmişti. Kırım'da bile seçmenlerin yarısından fazlası bağımsızlığı desteklemekte ve Sivastopol'ün yüzde 57'si bağımsızlıktan yana olurken, yarımadanın ise yüzde 54'ü bağımsızlığı desteklemekteydi. (O dönemde Kırım'ın yüzde 66'sı Ruslardan yüzde 25'i Ukraynalılardan ve yüzde 1,5'i ise anavatanlarına daha yeni dönen Kırım Tatarlarından oluşmaktaydı.) Ülkenin orta ve doğusunda pek çok insan Kravçuk'un başkanlığını desteklerken bağımsızlıktan yana oy kullanmıştır. Oyların yüzde 61'ini alan Kravçuk Galiçya hariç, Ukrayna'nın tüm bölgelerinde çoğunluğa sahip olmuştur. Galiçya bölgesinde ise halk Lviv yönetimin başında bulunan Vyaçeslav Çornovil'e destek vermiştir (Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 321).

⁹⁷⁶Taras Kuzio, *Ukraine: State and Building*, London: Routledge, 1998, s.1

⁹⁷⁷Vügar İmanbeyli, "Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi", *SETA Perspektif*, 2014, s. 2.

yenilenmesi ve dönüştürülmesi süreci ve halkın da bunları kavraması ve benimsemesi, diğeri ise siyasi elitin, yönetici sınıfın yaşamış olduğu dönüşümdür. Bu ikisinin sosyalist dönemden farklılaşmaları Ukrayna'nın politik yaşamı için önemlidir. Bu iki etkenin bağımsızlık aşamasında ve sonrasında yaşadıkları değişim ve dönüşüm Ukrayna'nın bugünkü durumunu da etkilemiştir.⁹⁷⁸

Kravçuk yönetimi iktidara geldikten sonra bu değişim ve dönüşüm sürecinde politikalarını gerçekleştirmede çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından acil olan meseleleri, Ukrayna'yı devlet olarak güçlendirmeye ve güvenliğini pekiştirmek için bir araç olarak kullanmak zorunda kalmıştır. İkincisi ne hükümeti ne de Ukrayna'nın seçkinleri piyasaya yönelik reformculardan oluşmaktaydı: milliyetçi muhalefet, kültür, kimlik ve devlet oluşturma konularına odaklanırken, komünistler ise piyasa ekonomisine karşı bir tutum sergilemişlerdir. Sonuç olarak, Doğu Avrupa'nın komünist sonrası ülkeleri piyasaya angaje olurken, Ukrayna, artık işlemeyen merkezi planlı bir ekonomi ile henüz mevcut olmayan bir piyasa ekonomisi arasında iki cephe arasında çarpınan bir ülke konumuna gelmiştir.⁹⁷⁹ Bununla beraber Kravçuk döneminde Rusya'da Batıcılık ile Avrasyacılık arasında gidip gelen iç politika tartışmaları, ekonomik sorunlar, devletin meşruiyet tartışmaları gibi sorunlar Ukrayna'yı da doğrudan etkilemekteydi. Bu etkileşim ise Kravçuk'un realizm ile idealizm arasında gidip gelen tutarsız politikalarına daha da olumsuz bir etki yapmaktaydı ve bununla birlikte ekonomik reformlar Kravçuk'un siyasal öncelikleri arasında ikinci sırada yer almaktaydı.⁹⁸⁰

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik sisteminde yaygın kanı, Fransız politikacı François Heisbourg'un da ifade ettiği gibi bir ülkenin çıkarlarının yalnızca coğrafi konum, kaynaklara ve pazarlara erişim veya dış güçlerin emelleri gibi dış faktörler tarafından belirlenmediği şeklindeydi. Fakat bu ifade Ukrayna için geçerli olmamıştır. Bunun nedeni Ukrayna'nın coğrafi konumunda yatmaktadır. Ukrayna'nın durumu iyi bilinen bir ifadeyle "coğrafyanın dönüşü" söylemiyle yakından ilişkilidir. Ukrayna, bağımsızlığını kazandığı günden beri batı, Orta Avrupa ve ABD ile yakın politik ilişkiler

⁹⁷⁸Karadeli, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna'da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı", s. 350.

⁹⁷⁹Rajan Menon, Eugene Rumer, *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*, Cambridge: The MIT Press, 2015, s. 26.

⁹⁸⁰Büyükkacı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", s. 406.

kurmaya çalıştığı görülmektedir. Fakat gerçek olan şu ki Ukrayna Soğuk Savaş sonrası dönemde de eski hegemonuyla yakın ekonomik ve politik ilişkiler kurmak zorundadır. Ukrayna'nın bu güvenlik çıkmazı temelde istikrarsız coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Ukrayna Batı için olduğu kadar Rusya için de stratejik bir konumda yer alan bir çevre ülke konumundadır.⁹⁸¹

Nitekim 1990'lı yıllardaki siyasal gelişim sürecinde özellikle Kuçma döneminde Ukraynalı siyasal seçkinler ülkenin jeopolitikasını tanımlarken çok vektörlü (mnogo-vektörniy)⁹⁸² bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu yaklaşımı şöyle özetlemek mümkündür:
983

- Ukrayna dış politikasında birincil olarak tercih edilen ve kendi içinde ciddi çelişkiler barındıran “Batı vektörü”,
- Rukh hareketine karşı öteki milliyetçi demokratların muhalif oldukları “merkezi yaklaşım”, bu yaklaşımı savunanlar, Ukrayna'nın Batı ile bütünleşmesine karşı çıkıp bu ilişkinin başarısız olacağını düşünmekte ve Rusya ile özel ilişkilerin geliştirilmesine sıcak bakmaktadırlar.
- Rusya dışındaki diğer BDT üyeleri ile işbirliği, Ukrayna için yeni bir açılım olarak değerlendirilmekte, bu kapsamda “özel işbirliği” kavramı bölgesel güvenlik politikalarının Rusya'nın yer almadığı bir zeminde geliştirilmesi düşüncesine dayanmaktadır.
- “Güneydoğu açılımı” vektöründe ise Karadeniz havzasında Türkiye ve Orta Doğu ile ilişkiler önem kazanmakta, bu kapsamda coğrafi konumun sağladığı avantajlar sayesinde çeşitlendirilmiş bir dış politika zemini ile ekonomik ilişkiler alternatifi bir politika bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Ukrayna'nın tüm bu dış politika açılımları tarihsel ilişkileri ve jeopolitik konumuyla yakından ilişkilidir.

⁹⁸¹Van Ham, a.g.e.

⁹⁸²Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası ilk yıllarında izlediği dış politika literatürde “çok vektörlü” dış politika olarak bilinmektedir. Çok vektörlü dış politika, hiçbir tarafa öncelik vermeden çeşitli dış politika hedeflerini ve işbirliği ortaklarını kapsayan bir politikadır. Genellikle Batı ile Doğu arasında “uluslararası dengeci” veya “dengeleme” olarak tanımlanmaktadır (Shyrokykh, a.g.e., s. 839).

⁹⁸³Büyükkacıncı, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, ss. 407-408.

Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutuplu bir yapıda devletlerin dış politikaları önemli ölçüde çerçevelenmişti. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte başlayan dönem devletlerarası işbirliği için yeni fırsatlar açmıştır. Realistlerin belirttiği gibi tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu dış politika doğası devletlerin dış politikasını etkileyen kritik bir faktördür. 1990'lı yıllarda ABD önderliğinde tek kutuplu bir yapının ortaya çıkması uluslararası gelişmeleri de yakından etkilemiştir. Dolayısıyla uluslararası sistemin yapısı devletlerin politikalarını şekillendirmiştir.⁹⁸⁴ Nitekim böyle bir ortamda Ukrayna da farklı dış politika arayışlarına girmiştir.

1990'larda Rusya gibi Ukrayna'nın iç politikasında dış politika bağlamında farklı yönelimler bulunmaktaydı. Bunlardan ilki "Slav tercihidir." Bu grupta olanlar komünistler ve diğer sol gruplardan oluşmaktaydı. Bunlar, Sovyetler Birliği'nin restorasyonunu veya Rusya, Belarus ve Ukrayna'dan oluşan Slav Konfederasyonu'nu desteklemekteydiler. Bu yüzden AB üyeliğini reddedip, NATO ile işbirliğine de karşı çıkmaktaydılar. Diğer bir grup Avrupa tercihinden yanaydı. Avrupa tercihinden yana olanların siyasi fikirleri merkezîyetçi olma eğilimindedirler. Bunlar, Ukrayna egemenliğinin, özellikle de Rusya'dan bağımsız hareket etmenin güçlü savunucuları olup, ülkenin bağımsızlığının Avrupa-Atlantik kurumlarıyla yakın ilişkiler geliştirerek mümkün olabileceğini savunmaktadırlar. Öte yandan, Ukrayna'nın Rusya ile iyi ilişkiler kurması gerektiğini ve tarafsız statüsüne vurgu yapmışlardır. 1990'lı yılların sonunda üçüncü bir dış politika görüşü ise Ukrayna'nın Avrupa seçimini destekleyen ancak yetersiz destek aldıkları Batı karşısında derinden ihanete uğradığını düşünen hayal kırıklığına uğramış merkezîcilerden oluşmaktaydı. Bu grup, Sovyet Rusya'nın politikasından çok endişe duydukları için, Ukrayna'nın tekrar Rusya'nın etki alanına gireceğinden endişe etmekteydiler.⁹⁸⁵ Ukrayna'daki bu iç bileşenler ülkenin çok vektörlü bir dış politika izlemesinde etkili olmuş ve Ukraynalı karar vericileri doğrudan etkilemişlerdir.

Ukrayna'nın Doğu ya da Batı yönlü bir politika izlemesinden ziyade hem Batı hem de Doğu yönlü bir politika izlemesini savunan fikirler de mevcuttur. Bu fikre göre gerek

⁹⁸⁴Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, ss. 361-372.

⁹⁸⁵Margot Light, Stephen White, John Lowenhardt, "A Wider Europe: The View from Moscow and Kyiv", *International Affairs*, C. 76, S. 1, 2000, ss. 82-83.

iç demokratik transformasyonlar gerekse dış jeopolitik yönelimler açısından Ukrayna hem Moskova'ya hem de yavaş ama emin adımlarla Batı'ya aynı zamandan yaklaşabilir. Bu hedef Ukrayna *Polityhna dumka* gazetesi çerçevesinde toplanan bir grup Ukraynalı siyaset bilimci tarafından 1999'da formüle edilmiştir. Buna göre, Ukrayna'nın güvenliği veya ulus olarak gelişimi için uygun koşullar Batı ile beraber Rusya ile derin ve yakın ilişkiler kurmadan mümkün değildir. Dolayısıyla Ukrayna kendi çıkarlarını korurken Moskova ile yüzlerce yıllık ilişkisini yeni bir temele oturtmak için zor bir vazife üstlenmiştir. Bir diğer ihtimali, Ukrayna'nın Rusya ile arasını bozmadan Batı yönüne yönelik vurgusuyla Brzezinski Büyük Satranç Tahtası adlı eserinde belirtmiştir. Brzesinski, 2005-2010 yılları arası dönemde Ukrayna özellikle iç reformlarda önemli ilerlemeler kaydetmişse ve bir Orta Avrupa ülkesi olarak daha açıkça tanımlanmayı başarsa hem AB hem de NATO ile ciddi anlamda görüşmeler yapmaya hazır hale gelmiş olacağını vurgulamıştır.⁹⁸⁶ Dolayısıyla Ukrayna'nın bu bölgede varlığını sürdürebilmesi ve gücünü arttırabilmesi için çok yönlü kıta ilişkilerini diplomatik bir ustalıkla yürütmesine bağlı olup aynı zamanda Doğu Avrupa'da potansiyel Rus-Alman rekabetini dengeleyecek gücü olması da mukadderdir.⁹⁸⁷

Kiev'in önemli siyaset analizcisi Aleksander Gergachev, Ukrayna'nın bu uyumlu ve dengeli politikasının en iyi tanımlanmış halini yazılarında belirtmektedir. Ona göre, Ukrayna'nın birincil dış politika öncelikleri, "Rusya'ya tek taraflı bağımlılığı azaltmak" ve "Batı ve Doğu Merkezi Avrupa ülkeleriyle işbirliği içerisinde dış ekonomik ve insani temasların yeniden düzenlenmesi"dir. Özetle Kiev hem Rusya'nın hem de Batı'nın işbirliğine ihtiyaç duymakta dolayısıyla iki kutuptan birini seçme zorunluluğu Ukrayna'nın ulusal çıkarlarına zarar verecektir.⁹⁸⁸ Bununla birlikte Carnegie Kurumu'nun araştırmacılarından Anatol Lieven ve Anders Aslund bir toplantı raporunda, Ukrayna'nın 2000'li yılların başındaki durumunun Batı ile bütünleşme yolunda bir zafer ya da yenilenme anlamına gelmemekte, Rusya ile ilişkiler bağlamında bir birlik oluşturma hususunda da bir yönelim görülmemektedir. Batı, Ukrayna'yı Batı ile bütünleştirme arzusunu terk etmeli ve durumun ülkede istikrar bozucu bir iç çatışmamaya dönüşmemesi

⁹⁸⁶Igor Torbakov, "Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası Olarak: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", çev. Işık Kuşçu, *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, 2001, s. 306.

⁹⁸⁷Davutoğlu, a.g.e., s.193.

⁹⁸⁸Aleksander Gergachev'den aktaran Torbakov, a.g.e., s.306.

için ilişkileri olumlu yönde şekillendirmeye çalışmalıdır.⁹⁸⁹ Batı'nın Ukrayna'ya müdahalesi Turuncu Devrimle birlikte başarıya ulaşsa da 2010 sonrasında Yanukoviç'in iktidara gelmesiyle beraber iç politikada meydana gelen olaylara Rusya ve Batı'nın müdahalesi sonucunda Lieven ve Aslund'un öngörülerini çerçevesinde ülkede istikrar bozucu bir iç çatışma yaşanmıştır.

Sonuç olarak Ukrayna'nın bağımsızlık sonrasında izlediği temel dış politika önceliklerini şöyle sıralayabiliriz: Ukrayna'nın egemen ve bağımsız bir ülke olarak konumunun güçlendirilmesi, ulusal kimliğin bütünlükçü yapısının sağlanması amacıyla gerekli aşamaların yerine getirilmesi, Ukrayna'nın uygar Avrupa devletleri arasında yerini alabilmesi için Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesi için iki ve çok taraflı hukuksal düzenlemelerin tamamlanmasıdır. Bunun yanında dış ilişkilerinde karşılıklı ilişkileri geliştirebilecek çok boyutlu işbirliği sürecinin yaratılması, Avrupa ve Asya ulaşım koridorları ile Orta Doğu, Orta Asya, Çin Karadeniz, Batı Avrupa çizgisinde enerji ürünleri taşıma ağlarına etkin katılım gibi temel politikalarından oluşmaktadır.⁹⁹⁰

Sovyet sonrası dönemde, Ukrayna'nın dış politikası dış faktörler tarafından şekillenmiş bir yandan, Avrupa-Atlantik entegrasyonu çekiciliği Ukrayna'yı cezbetmiş diğer yandan, Rusya çoklu bağımlılıklar ve güvenlik zorlukları sayesinde Ukrayna üzerinde önemli bir nüfuz uygulamıştır. Bu koşullar altında, Ukrayna'nın dış politikası, tarihi miraslar, ekonomik ve güvenlik sorunları ve coğrafi gerçekliklerin birleşimine doğal bir tepki olarak gelişmiştir. Bağımsızlıktan itibaren Ukrayna, AB'ye ve Transatlantik güvenlik yapılarına entegrasyon arzusuyla Rusya'ya "iyi bir komşu" olmak, Moskova'yı ticaret savaşları veya enerji kesintileri dahil olmak üzere olumsuz dışsallıkları kullanmaya teşvik etmeyen bir denge çerçevesi bağlamında hareket etmiştir.⁹⁹¹

Görüldüğü üzere Ukrayna dış politika öncelikleri bölgesel ve küresel aktörlerin izlediği politikaların yanında kimlik sorunsalını inceleyen konstrüktivizm, ekonomik ve enerji sorunları bağlamında liberalizm ve son olarak sistemin yapısı, birimler arası

⁹⁸⁹Anders Aslund, Anatol Lieven, *Kuchmagate: Political Crisis in Ukraine?*, Meeting Report, C.3, S.3, 14 February 2001, <https://carnegieendowment.org/2001/02/14/kuchmagate-political-crisis-in-ukraine-event-274>, (25.08. 2019).

⁹⁹⁰Büyükkakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", s. 409.

⁹⁹¹Shyrokykh, a.g.e., ss. 837-838.

etkileşimin vurgulandığı neorealist yaklaşım, Ukrayna'nın kısa ve orta vadeli politikalarında görülmektedir. İlk olarak, 1990'ların sonuna doğru tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya doğru evrilen uluslararası sistemden dolayı ABD'nin güvenlik bağlamında Ukrayna'nın NATO'ya üyeliğini sağlamadaki rolü de zaafa uğramıştır. ABD Ukrayna'yı müttefiki yapmak yerine, Rusya'yı üzmemeyi tercih ettiği sürece Rusya Ukrayna üzerindeki nüfuzunu koruyacaktır. Bununla beraber AB'nin Ukrayna'nın entegrasyon politikalarına devam etme hususunda çok da istekli görünmektedir. Dolayısıyla Rusya mevcut tahkimatıyla daha avantajlı bir konumda ve Ukrayna üzerinde kritik nüfuz düzeyini korumaktadır. Coğrafi yakınlığın yanı sıra (Rusya'nın, Ukrayna'da yaşayan Rus nüfusunun önemli bir kısmı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olması dolayısıyla), Kremlin Ukrayna'yı nüfuz alanı içinde tutmak için iyi bir donanıma sahiptir. Ukrayna'nın Batı'ya doğru gidişini zayıflatan önemli sistemik faktörler, hala varlığını korumaktadır.⁹⁹²

İkincisi Ukrayna'nın temel amacı zayıf ekonomisinin modernizasyonudur. Bu hem Rusya hem de Batı ile işbirliği içinde hareket etmesine bağlıdır. Bununla beraber ülke içinde güçlü sektörlerin takip edeceği yön çok önemlidir. Doğu yönü, Ukrayna için AB pazarının büyüklüğünün cezbediciliğinin yanı sıra, Kremlin'le yakından ilişkili olabilecek Rus yatırımcılarının hâkim olma korkusu nedeniyle pek olası görünmemektedir. Yine de Rusya'ya olan enerji bağımlılığının Moskova'ya güçlü bir kart verdiği unutulmamalıdır. Son olarak, Rusya ekonomisinin güçlenmeye devam etmesi durumunda, önemli bir doğrudan yatırım kaynağı sağlayabilir ve böylece Batı'nın güçlü kartına rakip olabilir. Üçüncüsü, Ukrayna seçkinlerinin yanı sıra kamuoyu, Ukrayna'nın dünyadaki yerini kavramsallaştırması, ülkenin gelecekteki yolu için katalitik bir faktör olmaya devam etmektedir. İki yönden her birine yönelik fikirlerde herhangi bir eğim, dengeyi bir şekilde daha da öne çekebilir. Bununla birlikte, Ukrayna vatandaşlarının önemli bir bölümünün Rusya'ya bağlı kalması, özellikle de Kırım'ın ve Doğu'daki diğer Ukrayna bölgelerinin ayrılık kartını kullanması Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılmasını zorlaştırmaktadır.⁹⁹³ Fakat buna rağmen Rusya nüfuzunun etkisiyle NATO'ya üye olamayan ve Batıyla entegrasyon çabaları sonuçsuz kalan Ukrayna elindeki en önemli kozlardan biri olan Kırım'ı da Rusların uluslararası sistemin yapısındaki gelişmelerin de

⁹⁹²Proedrou, a.g.e., ss. 453-454.

⁹⁹³a.g.e. s. 454.

etkisiyle “büyük güç olma” ideali çerçevesinde Ruslara kaptırmıştır. Bu durum Ukrayna’yı Rusya’ya karşı aciz bir duruma düşürmüştür.

6. 1990’lı Yıllarda Temel Parametreler Çerçevesinde Rusya Federasyonu-Ukrayna İlişkileri

Ukrayna bağımsızlığını elde ettikten sonra 1990’lı yıllara damgasını vuran Rusya ve Ukrayna’nın anlaşmazlık içinde olduğu dört önemli sorun mevcuttu:

1. iki ülke arasında sınırların tanımlanması sorunu,
2. BDT’nin statüsü. Ukrayna, BDT’nin gevşek bir yapıda olmasını arzularken, ileri bir düzeydeki merkezileşmeye karşı çıkmaktaydı, bu yüzden BDT toplantılarına *de facto* olarak katılmaktaydı.
3. Ukrayna topraklarında Sovyetler Birliği döneminden kalan nükleer silahların sökülmesi hususu, iki ülkenin gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir.
4. Kırım, Donets havzası ve Karadeniz Filosu’nun statüsü gibi sorunlardan dolayı Ukrayna Rusya’dan tehdit algılamış ve bu sorunlar iki ülke ilişkilerini şekillendirmiştir.⁹⁹⁴

Donets Havzası’ndaki Rus azınlığın varlığı Rusya’nın Ukrayna’ya müdahil olmasında önemli bir etkidir. Rusya Kırım’a müdahale ettikten sonra bu bölgedeki ayrılıkçı hareketleri de kışkırtmıştır. Bu bölgenin önemine ve Rusya’nın bu bölgeye müdahalesine, Kırım müdahalesi ile birlikte diğer bölümde değinilecektir.

6.1. Nükleer Silahların Rusya’ya Devri

Sovyet sonrası dönemde Ukrayna bağımsız olduktan sonra iki ülkenin gündemini çeşitli sorunlar meşgul etmiştir. Bunlardan biri de nükleer silahların Ukrayna topraklarından sökülmesi hususuydu ve bu konu Rusya açısından önem arz etmekteydi. Rusya, Sovyetler Birliği’nin halefi olarak nükleer silah devleti statüsünü elinde tutmuştur ancak Ukrayna, Belarus ve Kazakistan kendi bölgelerinde konuşlandırılmış nükleer silahlara sahiptiler ve Belarus nükleer silahlar hususunda Moskova karşısında uysal bir tavır takınırken, Kazakistan’ın da nükleer silah konusundaki düşük profili nedeniyle Rusya bu devletlerden ziyade bütün dikkatini Ukrayna üzerinde yoğunlaştırmıştır. Fakat

⁹⁹⁴Gerard Snel, “At The Border of European Security: The Case of Ukraine”, *Rising Tension In Eastern Europe and The Former Soviet Union*, ed. David Carlton, Paul Ingram, Giancarlo Tenaglia, Aldershoot, Brookfield: Dartmouth Publishing, 1996, s. 113.

Ukrayna'nın nükleer silahsızlanma konusundaki işbirlikçi olmayan tutumu iki ülke arasında bir gerilim kaynağı haline gelmiştir. Ukrayna nükleer güç kozunu üç amaç için kullanmayı;

1. Uluslararası çevreden algıladığı güvensizlik,
2. Özellikle ulus oluşturma stratejisinin bir parçası olarak iç nedenlerden dolayı,
3. Rusya'dan ve Batı'dan ekonomik, siyasi ve güvenlik kazançları için pazarlık edebilme şansını arttırmayı amaçlamıştır.⁹⁹⁵

Donalson ve Nogee, Ukrayna'nın nükleer silahların devredilmesi konusunu, Kırım'ın statüsü, Karadeniz Filosu'nun paylaşılması ya da devri gibi konuların görüşülmesinde bir pazarlık unsuru olarak kullanıldığını ileri sürmüşlerdir.⁹⁹⁶

Almaatı Zirvesinde Belarus ve Ukrayna 1968 tarihli "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması" (NPT) kapsamında nükleer olmayan devlet statüsü çerçevesinde imza koymayı kabul etmişlerdir. Fakat Ukrayna'da nükleer güç yanlısı lobiler Kravçuk'u ikna ederek bağımsızlıkçı politika çerçevesinde silahların devrinin askıya alınması hususunda çaba göstermişlerdir. Nitekim bu baskılar sonucunda Kiev yönetimi üzerinde etkisini göstermiş ve belirli bir karşılık olmaksızın silahların devrine yönelik politikanın yerini pazarlık politikası almıştır. Bu süreçte Ukrayna Batı'nın ilgisini çekmek amacıyla nükleer silahların devri konusunu bir araç olarak gündeme getirmiştir.⁹⁹⁷

23 Mayıs 1992 tarihli ABD'nin katılımıyla da Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan Lizbon Protokolü'nü imzalamıştır. Bu Protokol ile birlikte, beş ülke de START'ın⁹⁹⁸ (Stratejik Silahların Azaltılması) tarafları olurken, üç eski Sovyet

⁹⁹⁵Van Ham, a.g.e.

⁹⁹⁶Robert H. Donaldson, Joseph L. Nogee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems Enduring Interests*, New York: M.E. Sharpe, 2009, s. 169.

⁹⁹⁷Büyükkakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", s.411.

⁹⁹⁸1982 Haziranı'nda ABD ve Rusya arasında imzalanan ancak ABD Kongresi'nden geçmeyen SALT-2 Antlaşması'nın yerine geçecek olan Stratejik Silahların Azaltılması (START) görüşmelerine Cenevre'de başlamıştır. 31 Temmuz 1991 tarihine kadar gerçekleştirilen görüşmelerden bir sonuç alınamamış, bu tarihte Rusya ve ABD arasındaki START görüşmeleri iki ülke lideri Gorbaçov ve George H. W. Bush'un anlaşmasıyla nihayete kavuşmuştur. İki ülke ellerinde bulunan uzun menzilli nükleer silahlarda ortalama yüzde 30'luk bir indirime giderken Antlaşma ile Sovyetler Birliği nükleer savaş başlıklarında yüzde 48, ABD ise yüzde 39, nükleer saldırı silahlarında Sovyetler Birliği yüzde 35, ABD ise yüzde 28 azaltma

cumhuriyeti (Belarus, Ukrayna ve Kazakistan) nükleer silaha sahip olmayan ülke statüsü ile NPT'yi benimseyerek, mümkün olan en kısa süre içinde topraklarından nükleer silahları arındırmayı kabul etmiştir. Fakat 1992 yılının ortalarında tüm taktik silahlar devredilirken, Ukrayna ve Kazakistan stratejik silahların devrini durdurmuştu. Buna karşılık Ukrayna, Rusya ve diğer ilgili ülkelerden özel garanti ayrıcalıkları istemekteydi. Bu yüzden Ukrayna Parlamentosu START'ı onaylamamıştır. Belarus ve Kazakistan START'ı hemen imzaladıkları halde Rusya 4 Kasım 1992 tarihinde Ukrayna ise Rusya ve Batılı devletlerin baskısıyla Kasım 1993'te belirli şartlarla START'ı ve Lizbon Protokolünü onaylamıştır. 13–15 Ocak 1994 tarihleri arasında Clinton-Yeltsin arasında gerçekleşen Moskova Zirvesi'nde Ukrayna'nın sınırları içinde Sovyetler Birliği'nden kalan bütün nükleer silahların imhası amacıyla Rusya Federasyonu'na devredilmesini kararlaştıran bir anlaşma ile bu çok boyutlu soruna bir çözüm getirmişlerdir.⁹⁹⁹

Bilindiği üzere Ukrayna'nın bünyesinde bulundurduğu nükleer silahların Batı için risk ve tehdit oluşturmaktaydı. Bu silahların kullanılma kodları Moskova'da olmuş olsa bile, geniş uranyum yatakları, etkileyici teknolojik becerileri ve özellikle füzelerin üretim kapasiteleri göz önüne alındığında, Moskova'nın bu avantajı, uzun vadede çok da önemli değildi. 1962'de Rusların Küba'ya yerleştirdiği her Sovyet balistik füzesi de Ukrayna'dan gitmiştir. Dolayısıyla Ukrayna'nın ileride bu nükleer gücünü kullanmasını engellemek amacıyla büyük güçler bir araya gelmiştir.¹⁰⁰⁰

Ukrayna, Rusya, ABD ve Büyük Britanya 5 Aralık 1994 tarihinde imzaladıkları Budapeşte Memorandumundaki nükleer silahların Rusya'ya geri verilmesi¹⁰⁰¹ üzerinde

yapmakla yükümlü kılınmıştır. ABD, Antlaşma'ya göre elinde bulundurduğu 12 bin nükleer füze ve bombayı 9 bine indirirken, SSCB'nin de sahip olduğu 11 bin nükleer füze ve bombada 4 binlik bir azaltmaya gitmiştir (Sibel Kavuncu, "Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci", *Bilge Strateji*, C. 5, S. 8, Bahar 2013, ss.136-137).

⁹⁹⁹a.g.e. ss. 137-138.

¹⁰⁰⁰Serhii Ploky, M. E. Sarotte, "Where American Illusions and Great-Power Politics Collide", *Foreign Affairs*, C. 99, S. 1, 2020, s. 84.

¹⁰⁰¹Ukrayna, bağımsızlık sonrasında Sovyetler Birliği'nden kalan nükleer silah mirası nedeniyle ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü nükleer gücüydü. İngiltere, Fransa ve Çin'in toplamından daha fazla 1.900 nükleer savaş başlığı ve 2.500 taktik nükleer silah ile birlikte, 170 kıtalararası balistik füze ve düzinelere bombardıman uçağı Ukrayna'da bulunmaktaydı. Yapılan antlaşma ile ABD, Ukrayna'ya 500 milyon dolar ödeyerek nükleer silahların Rusya'ya devredilerek orada sökülmesi ve etkisiz hale getirilmesi ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün güvence altına alınması karşılığında anlaşmıştır (Sertaç Aktan, "Rusya-Ukrayna geriliminde gündeme gelen 1994 Protokolleri'nde ne var?" 30 Kasım 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/30/rusya-ukrayna-geriliminde-gundeme-gelen-1994-protokolleri-nde-ne-var>, (01. 12. 2019).

ve de Ukrayna'nın güvenliğinin güvence altına alındığı konusunda anlaşmaya varmışlardır. Fransa ve Çin de Ukrayna'nın toprak bütünlüğü¹⁰⁰² veya siyasi bağımsızlığına karşı güç tehdidinden veya güç kullanmaktan kaçınma yükümlülüklerin yerine getireceği hususunda benzer taahhütler vermişlerdir. Kravçuk bu güvencelerin yasal olarak bağlayıcı ve tam olarak Ukrayna'nın arzuladığı güvenceler olmadığını çok iyi biliyordu. Ukraynalılar, ABD'nin, NATO'nun müttefikleri ve stratejik ortaklarına taahhüt ettikleri türden bir güvenlik taahhüdünün kendilerine sağlayacağını neredeyse imkânsız olduğunu farkındaydı. Memorandum imzasının ardından, Kravçuk'un bu sözleri çok manidardı: “*Yarın Rusya Kırım'a giderse, kimse bir kaşını bile kaldıramaz*” demiştir.¹⁰⁰³ Nitekim öyle de olmuştur ve büyük güçler Rusya'nın Kırım'ı ilhakında Rusya'yı engelleme adına gösterdiği çabalar sonuçsuz kalmış ve Rusya istediğini elde etmiş ve Ukrayna'daki durumu daha da istikrarsızlaştırmış, uluslararası güvenliği ihlal etmiştir.

Nükleer silahları devreden Ukrayna uluslararası yalıtılmışlığına son verirken, o dönemde İsrail ile Mısır'dan sonra en büyük ABD yardımını alan üçüncü ülke olmuştur.¹⁰⁰⁴ Nükleer silahların devri sorunun aşılması ve Ukrayna'nın “nükleer olmayan devlet” statüsünün kabulünün hemen sonrasında Ukrayna Batılı kurumlara kabul edilmeye başlanmış ve Batı'nın desteğini somut göstergelerle kazanmayı başarmıştır.¹⁰⁰⁵

Rusya'ya nükleer silahların devredilmesi konusunda yaşanan tartışmalar, üçüncü tarafların da araya girmesiyle çözümlenebilmiştir. Diğer yandan Kiev yönetimi 1994 yılında NATO'nun başlattığı BİO programına katılmayı kabul etmiş, 1995 yılında Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiştir. Ağustos 1997'de değeri önemli ölçüde düşen “Karbonavetsin” para biriminin yerini “Hryvna” almıştır. Ayrıca Kuçma dönemin en önemli siyasal başarılarından biri olan yeni anayasa 28 Haziran 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁰⁶ 1996 anayasasına göre Ukrayna, etnik köken gözetilmeksizin tüm Ukraynalıların vatani olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla herhangi bir Ukrayna

¹⁰⁰²Mutabakat, ülkelerinin Ukrayna'ya toprak bütünlüğünün güvence altına almak yerine, Ukraynalıların aradığı güvenceleri sağlamış olsaydı, Rusya, Kırım ve Donbas da dahil olmak üzere Ukrayna'nın sınırlarını ihlal etmede çok daha büyük engellerle karşılaşabilirdi. (Ploky, Sarotte, a.g.e., s. 87.)

¹⁰⁰³Mariana Budjeryn, “Was Ukraines Nuclear Disarmament a Blunder?” *World Affairs*, C. 179, S. 2, 2016, s. 18.

¹⁰⁰⁴Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 326.

¹⁰⁰⁵Büyükakıncı, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, s. 413.

¹⁰⁰⁶Turan, a.g.e., s. 364.

vatandaşının Ukrayna dışındaki herhangi bir ülkeyi (kastedilen Rusya'dır) anavatanı olarak görmesi tutumuna anayasal çerçevede karşı çıkmıştır.¹⁰⁰⁷

6.2. Karadeniz Filosu'nun Geleceği

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında iki komşu devlet olan Ukrayna ve Rusya arasındaki siyasi gerilimler birçok konuda devam etmiştir. Bunlar, Kırım'ın statüsü, Sovyet Karadeniz Filosunun iki devlet arasında bölünmesi, Rus Karadeniz Filosu'nun Sivastopol'deki temel hakları, Rusların Kırım'da askeri tesislerin kullanımı ve Ukrayna topraklarında Rus askeri personelin sayıları ve statülerini ne olacağı gibi konulardan oluşmaktaydı.¹⁰⁰⁸

Önemli bir deniz gücü olan Rusya, stratejik limanlara da sahiptir. Rusya ile NATO arasındaki anlaşmazlıkta stratejik ve sembolik bir nokta olan, bir zamanlar “Königsberg” olarak da anılan Kaliningrad, 1945'te Almanya'dan alındı ve Sovyet döneminde kapalı bir askeri bölge görevi üstlenmekteydi. Bu bölge, ülkenin tek buz tutmayan Avrupa limanı olan Baltiysk limanındaki Rus Baltık Filosuna ev sahipliği yapmakta ve Moskova için hala büyük stratejik öneme sahiptir.¹⁰⁰⁹ Bu bölge, kimilerine göre Rusya'nın jeopolitik uzanımlarına sıçrama tahtası olarak AB coğrafyasına yerleştirilmiş bir Truva atı vazifesi taşımaktaydı.¹⁰¹⁰

Rusya'nın limanda yer almayan ve filodan ziyade “filotilla” olarak bilinen bir diğer küçük filosu Hazar Denizi yakınlarında Astrahan'da bulunan Hazar Filotillası¹⁰¹¹'dir. Rusya'nın en küçük ve aynı zamanda en eski filotillası olan Hazar Filotillası, Putin'in Hazar denizini Rusya için stratejik bir ilgi alanı olarak ilan ettiği 2000'li yılların başından itibaren hızla gelişmiştir.¹⁰¹² Moskova daha sonra Hazar Filotillası'nın ana üs olan Astrahan'dan Dağıstan'ın Kaspiysk limanına taşımak için

¹⁰⁰⁷Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, s. 64.

¹⁰⁰⁸Anton Bebler, “Crimea and The Russian-Ukrainian Conflict” *Romanian Journal of European Affairs*, C. 15, S. 1, 2015, s. 39.

¹⁰⁰⁹“Kaliningrad gets Moscow energy boost as Baltic states pull plug”, 22 March 2019, <https://www.dw.com/en/kaliningrad-gets-moscow-energy-boost-as-baltic-states-pull-plug/a-47979106>, (15. 12. 2019).

¹⁰¹⁰Arıboğan, a.g.e., ss. 144.

¹⁰¹¹ Çoğu kaynakta Rusya'nın bu bölgedeki donanması Hazar Filosu olarak geçerken ancak doğru kullanımı Hazar Filotillası'dır. Çünkü bu bölgedeki donanma, filo değil filodan daha küçük bir kapasiteye sahiptir.

¹⁰¹²Marlène Laruelle, Sébastien Peyrouse, “The Militarization of the Caspian Sea: ‘Great Games’ and ‘Small Games’ Over the Caspian Fleets”, *China and Eurasia Forum Quarterly*, C. 7, S. 2, 2009, s. 24.

çabalamış ve süreçte sona gelinmiştir. Ana üssün değişmesiyle beraber Hazar Filotillası'nın kanallar aracılığıyla Karadeniz ve Azak denizine daha hızlı ve her mevsimde inme imkânı sunacak, Filotilla, Hazar denizi ülkeleri hatta Ortadoğu'yu dahi nüfuzu altına alabilecektir. Astrahan limanı kış aylarında suyun donması gibi sebeplerden gemilerin hareket kabiliyetinin kısıtlarken Dağıstan'da bulunan Kaspiysk limanı, Astrakhan limanına göre gemilerin daha kolay çıkış yapabilmelerine imkân sağlayacaktır. ¹⁰¹³ Rusya'nın yakın çevresi dışındaki yer alan nadir ve önemli askeri üslerinden biri de Tartus'dur. Tartus, Akdeniz'deki gemilerin tedariki ve bakımını sağlarken, Suriye çatışması kapsamında da Rus müdahalesinin ileri noktasını oluşturmaktadır. ¹⁰¹⁴

Rusya'nın diğer bir limanı Vladivostok olup, bu limandan yarar sağlaması coğrafi ve iklim şartlarından dolayı zorlaşmaktadır. Pasifik Okyanusu'nda en büyük Rus limanı olan Vladivostok, yaklaşık dört ay boyunca buzlu ve etrafı denizlerle çevrilidir. Bu da yalnızca ticaret hızını yavaşlatmakla kalmamakta, aynı zamanda Rus filolarının bir küresel güç olarak işlemesine de engel olmaktadır. ¹⁰¹⁵ Bu noktada Sivastopol limanındaki Karadeniz Filosu, Rusya'nın okyanuslara erişim sağlamada önem kazanmaktadır.

Bu filonun varlığı, Rusya'nın deniz gücünü, Karadeniz ve Akdeniz'e erişimini ¹⁰¹⁶ sembolize ediyordu. Bağımsız Ukrayna, Rusya'nın bu tür erişime karşı bölgesel bir engeldi. Sembolik ve stratejik kaygıların yanı sıra, Karadeniz Filosu, değerli bir mal niteliği olan büyük bir sorunun parçasıydı. ¹⁰¹⁷ Karadeniz Filosu ile Kırım'ın egemenliği sorunları, aslında iki ülke arasında tek taraflı bir sorun olmaktan çok, bölgesel uzantıları olan karmaşık bir konudur. Kırım ve Karadeniz Filosu'na sahip olan taraf Karadeniz'e, Kafkaslara ve uzun vadede Hazar Havzası'ndan gelecek petrol akışına dair avantajları

¹⁰¹³“Rusya ‘Hazar filosunu’ Dağıstan’a taşıyor.” 28 Temmuz 2018, <https://www.csavunma.com/rusya-hazar-filosunu-dagistana-tasiyor/>, (12.12.2019).

¹⁰¹⁴Jouanny, a.g.e, s. 149.

¹⁰¹⁵Marshall, a.g.e., s. 12.

¹⁰¹⁶Sivastopol Rusya'nın özellikle Akdeniz'e açılmasında önemli bir limandır. Ancak 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi gereğince Karadeniz'den Akdeniz'e erişim çok kısıtlıdır. Çünkü bu antlaşma, bir NATO üyesi olan Türkiye'ye İstanbul Boğazı'nın kontrolünü vermiştir. Rus donanma gemileri boğazı kullanabilmekte fakat sınırlı bir şekilde, bir çatışma durumunda Rusya'ya bu izinlerin verilmesi de söz konusu değildir. Rusların İstanbul Boğazı'nı geçtikten sonra bile, Akdeniz'e ulaşması için Ege'den geçmesi, sonra da ya Atlantik'e ulaşması için Cebelitarık Boğaz'ını geçmesi ya da Hint Okyanusu'na ulaşmak için Süveyş Kanalı'nı kullanması gerekmektedir (Marshall, a.g.e., s. 16). Görüldüğü üzere Sivastopol, Rusların sıcak denizlere ve dünyaya açılmasında stratejik bir yere sahip olan önemli bir ilk duraktır.

¹⁰¹⁷Magocsi, a.g.e., s. 730.

elinde tutacaktır. Dolayısıyla bu sorun sadece kısa vadeli bir sorundan ziyade sonuçları uzun vadede büyük avantajlar sağlayacak bir sorundur. Karadeniz Filosu sorunu temelde üç başlık altında;¹⁰¹⁸

1. Savaş gemilerinin Rusya ve Ukrayna arasında nasıl paylaşılacağı,
2. Sivastopol içinde ve çevresindeki Rus deniz üssünün hukuki statüsünün açık ve net bir şekilde belirlenmesi,
3. Kırım yarımadasının egemenlik hususunun tanımlanması şeklinde özetlenebilir.

Kırım'da Karadeniz Filosu'nun konuşlandığı Sivastopol üssünün Rusya için stratejik konumu şüphesiz çok önemlidir. Rus siyasi elitleri tarafından Karadeniz filosu her zaman Rus gücünün bir yansıması olarak algılanmıştır. Karadeniz Filosu, Kırım ve Sivastopol, Sovyet çöküşünün hemen ardından Rus ulusal kimliğinde merkezi bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Rus liderleri oldukça büyük ve sembolik açıdan önemli olan Karadeniz Filosu'ndan kolayca vazgeçmeyeceklerdir. Maddi ve sembolik açıdan tarihte de önemli rol oynayan bu üs Rus deniz egemenliğinin merkezi ve Rusya-Ukrayna ittifakının bir sembolü olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁰¹⁹

Dolayısıyla Sivastopol'ün tarihsel arka planına değinmek Karadeniz Filosu'nun önemi idrak etme bakımından önemli olacaktır. Karadeniz Filosu'nun temeli, II. Katherina döneminde¹⁰²⁰, II. Katerina'nın Rus General Grigory'a bir liman ve askeri bir yerleşim için büyük bir kale inşa etmesini talimat vermesiyle başlamış böylece Karadeniz'in Rus donanmasına üs olacak şekilde Sivastopol kalesinin temelleri atılmıştır.¹⁰²¹ Osmanlı Devleti ile gerçekleştirilen savaşlarda kilit bir öneme sahip olan Sivastopol, Rusya'nın Karadeniz'de nüfuzunu arttırmada ve güvenliğini sağlamada tarihte daima önemli bir yere sahip olmuştur. 1854 Kırım Savaşı'nda müttefiklerin (Osmanlı, Birleşik Krallık, Fransa, Piyomente-Sardinya) Kırım deniz üssü Sivastopol'ü ele geçirmek için gerçekleştirdiği sürekli bombardıman ve saldırılara karşı Sivastopol,

¹⁰¹⁸ Büyükakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", ss. 413- 414.

¹⁰¹⁹Rasmus Nilsson, "Russian Policy Concerning the Black Sea Fleet and its Being Based in Ukraine, 2008–2010: Three Interpretations", *Europe-Asia Studies*, C. 65, S. 6, 2013, ss. 1158-1159.

¹⁰²⁰ Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar*, s. 311.

¹⁰²¹"İstoriya Gorada: At Asnavaniya da Savremennasti", http://www.sevastopol.info/history/hist_first.htm, (19.19.2019).

“kahramanca” bir direniş göstermiştir.¹⁰²² Rus Ordusuna karşı müttefikler, savaşı kazandılar ve Rus Karadeniz Filosu’nu ve Sivastopol kalesinin yanı sıra Karadeniz’in askeri kapasitesini imha ettiler. Ancak Rusya’yı Kırım’dan uzaklaştırmada başarısız oldular.¹⁰²³

II. Dünya Savaşı’nda 1941-1942 Alman saldırısı sırasında da büyük bir direniş gösteren Sivastopol, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyet Hükümeti tarafından askeri sanayi kompleksinin gelişimini gizlice korumak için yabancılara kapatılan “kapalı şehir” statüsüne getirilmiştir. Sovyet vatandaşları dahi bu şehre istediği zaman girememiş, özel izinler dahilinde buraya girebilmişlerdir. Soğuk Savaş’ın çeşitli ideolojik kampanyaları için bir test alanı rolü oynayan “kapalı şehirler” statüsüyle bilinen Sivastopol’le beraber birçok Sovyet şehri, Kruşçev ve halefi Brejnev döneminde ve Sovyet sonrası dönemde Rusya’da (1993’ten beri) “zakrytye administrativno-territorialnye obrazovaniia” (ZATO) adı altında bilinen özel “rejim kentlerine” dönüştürülmüştür.¹⁰²⁴ Sivastopol’le birlikte Kiev ve Odesa gibi şehirler de II. Dünya Savaşı sırasında savunucularının kahramanlıklarını anmak için “kahraman şehirler” statüsünü kazanmıştır ve Sovyetler Birliği bu şehirlere özel önem atfetmiştir.¹⁰²⁵

Soğuk Savaş döneminde Sivastopol’de konuşlanan Karadeniz Filosu esas olarak Akdeniz’deki Amerikan Altıncı Filosuna karşı bir dengeleme rolü üstlenmiştir. Kırım’daki Sivastopol üssünde Karadeniz Filosu’nun yanı sıra Karadeniz’deki gemiler için lojistik ve eğitim altyapısını sağlayan deniz kıyısında çok sayıda tesisle beraber silah geliştirme olanağı da mevcuttur. Bu deniz kıyısındaki imkânlar oldukça geniştir ve bazı tesisler de Sovyetler Birliği döneminden kalan diğer filolarına uzmanlık eğitimi gibi hizmetler sunmaktadır.¹⁰²⁶

Karadeniz Filosu’nda donanma, 35 savaş gemisi, 28 denizaltı, 1690 savaş uçağı ve teknik teçhizatlardan oluşmaktadır. Kendi ordusunu kuran Ukrayna, donanmanın

¹⁰²²Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 351.

¹⁰²³Bebler, a.g.e., s. 36.

¹⁰²⁴Sergei Zhuk, “Soviet Baby Boomers – Closed Cities, CHMO and Soviet Regionalism” December 17 2012, <http://russianhistoryblog.org/2012/12/sergei-zhuk-comments-soviet-baby-boomers-closed-cities-chmo-and-soviet-regionalism/>, (15.09.2019).

¹⁰²⁵Serhii Plokyh, “The City of Glory: Sevastopol in Russian Historical Mythology”, *Journal of Contemporary History*, C. 35, S. 3, 2000, s. 371.

¹⁰²⁶James Eberle, “Russia and Ukraine -What to Do with the Black Sea Fleet?”, *The World Today*, C. 48, S. 8/9, 1992, ss. 158-159.

yüzde 30'u üzerinde hak iddia ederken Rusya ise Karadeniz Filosu'nun nükleer ve stratejik kuvvetler statüsünde olduğunu ileri sürüp BDT kontrolünde Rus idaresinde sorunu çözmeye çalışmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler 5-7 Nisan 1992'de kopma noktasına gelse de iki ülke liderleri 9 Nisan'da müzakere sürecini yeniden başlatmışlardır. Rusya ile Ukrayna, sorunun çözümü adına daha sonra 3 Ağustos'ta Yalta'da tekrar bir araya gelmiş ve iki ülke arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, filo, BDT'nin askeri komutasından ayrılıp üç yıllık süre için iki ülkenin ortak denetiminde kalacaktı.¹⁰²⁷

Bir yıl sonra, 17 Haziran 1993'te Moskova yakınlarındaki Zavidovo'da bir toplantıda, iki devlet başkanı, deniz filosunun yarı yarıya bölünmesini hızlandırma konusunda anlaştılar. Ancak Zavidovo'da imzalanan antlaşma onaylanmamıştır.¹⁰²⁸ Görüşmeler devam ederken 9 Temmuz 1993 tarihinde Rus parlamentosu Sivastopol'ün Rusya'nın bir parçası olduğunu ve 1954 yılındaki Kırım'ın Ukrayna'ya devri konusunun meşru olmadığına dair bir karar benimsemişti. Böylece filonun paylaşılması konusunun tartışılması, yasama düzeyinde anlamsız bir hal almaktaydı. Fakat Yeltsin, parlamentonun bu kararını tepkiyle karşılayıp sorunun çözülmesi yönünde tavır almıştır. Diğer yandan Kravçuk ise Rusya parlamentosunu aldığı kararı hukuka aykırı bulup bu kararın Ukrayna'nın iç işlerine ve toprak bütünlüğüne müdahale olarak nitelemiştir. Ayrıca ABD de Rus parlamentosunun tek taraflı bu kararını yakışıksız bulduğunu belirtmiş, Sivastopol'ün hukuken Ukrayna'ya bağlı olarak tanıdığını deklare etmiştir.¹⁰²⁹

1994 yılı itibarı ile iki ülke parlamentoları arasında çıkan gerginliğin yanında Ukraynalı ve Rus mürettebatlar arasında da bir gerilim yaşanmıştır. 12 Nisan 1994'te ilgili taraflar, yeniden görüşmek için bir araya gelmiş, Rusya'ya Karadeniz Filosu'nun büyük bir bölümü ile Ukrayna topraklarında kiralık üs vermeyi öngören bir anlaşma taslağı üzerinde çalışmalarını nihayete kavuşturmuşlardır. Bu taslak 15 Nisan'da Moskova'daki BDT zirvesi sonrasında iki ülke lideri arasında imzalanmıştır. Taslağa göre, Karadeniz Filosu'nun yüzde 80-85'i Rusya'ya bırakılırken, Ukrayna'ya da belirli

¹⁰²⁷Purtaş, a.g.e., s. 219.

¹⁰²⁸Yuri Dubinin, "Historical Struggle for the Black Sea Fleet" *Russia in Global Affairs*, C.5, S. 1, 2007, s. 4. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/historical-struggle-for-the-black-sea-fleet/>, (05. 12. 2019).

¹⁰²⁹Büyükakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", ss. 415-416.

bir tazminat ödenecekti.¹⁰³⁰ Ayrıca Sivastopol limanı Rusya'ya kiralanmış, Ukrayna Kırım'da sadece iki küçük limanı askeri üs olarak kullanmayı kabul etmiştir. Fakat 1994 yılında cumhurbaşkanlığı ve yerel seçimleri göz önünde bulunduran Rusya Ukrayna'daki seçimler tamamlanana kadar anlaşma metnini onaylamayı reddetmiştir.¹⁰³¹

Rusya ile Ukrayna arasında Karadeniz Filosunun çözümü yolunda gelişmeler devam ederken iç politikada Kuçma, 1994 yılında “daha az duvarlar, daha fazla köprü” sloganıyla Rusya'ya daha yakın bağlar arayan bir platformda Kravçuk sonrasında devlet başkanı olarak seçildi.¹⁰³² 1994'te Ukrayna'da yapılan seçimler sonucunda devlet başkanlığını Kuçma'nın kazanması Karadeniz Filosu'nun çözümü yolunda kamuoyunda bir umut doğurmuştu. Çünkü Kuçma Doğu Ukrayna doğumlu Rus asıllı bir Ukraynalıydı ve Kravçuk'a göre Ruslarla daha uzlaşmacı bir ilişkiye girmesi çok açıktı. Kuçma, Rusya ile olan ekonomik bağların ve iş birliklerinin yenilenmesine ve ilişkilerin normalleşmesine ihtiyaç olduğu yönünde açıklamalarda bulunmaktaydı.¹⁰³³

Bu süreç sonrasında Haziran 1995'de Soçi'de bir araya gelen Yeltsin ve Kuçma önderliğinde Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin, Rusya Savunma Bakanı Pavel Graçov, her ülkenin deniz komutanları ve ilgili Dışişleri Bakanları katıldı. İki taraf, filoyu bölmek için prensipte anlaştı, buna göre Rusya gemilerin yüzde 81,7'sini alırken Ukrayna ise yüzde 18,3'ünü alacaktı. Bununla beraber Rusya, Sivastopol üssünü kullanmaya devam edecek ve enerji arzı ve alacaklarından vazgeçme şeklinde Kiev'e kira ödeyecekti. Ukrayna, bu büyük üssün bir kısmını, kendisine kalacak olan donanma için kullanma hakkına sahip olacaktı.¹⁰³⁴ Fakat Kuçma üzerinde söz konusu anlaşmada çok fazla taviz verdiği şeklinde eleştiriler, baskıların artması ve Ukrayna'nın bağımsızlığının tehlikede olduğuna ilişkin kaygılar sebebiyle bu anlaşma da yürürlüğe girmemiştir.¹⁰³⁵

¹⁰³⁰Akman, a.g.e., s.14.

¹⁰³¹Bilener, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, s. 122.

¹⁰³²Kubicek, *The History of Ukraine*, s.13.

¹⁰³³Leonid Rudnytzky, Oleg G. Pocheptsov, “Ukraine and Russian-American Relations”, *Russia and America: From Rivalry to Reconciliation*, ed. George Ginsburgs, Alvin Z. Rubinstein, Oles M. Smolansky, New York: M. E.Sharpe, , 1993, s. 142.

¹⁰³⁴Tyler Felgenhauer, “Ukraine, Russia, and the Black Sea Fleet Accords”, Princeton University Press, WWS Case Study 2/99, 1999, ss. 17-18.

¹⁰³⁵Edward Ozhiganov, “The Crimean Republic Rivalries For Control”, *Managing Conflict in The Former Soviet Union*, ed. Aleksei G. Arbatov vd., Cambridge: Harvard University Press, 1997, s. 126.

Soçi toplantısı sonrasında 1996 yılının Ekim ayına kadar Karadeniz Filosu sorunu gündemi meşgul etmese de sorun Ekim ayında tekrar patlak vermişti. Özellikle Rusya’da önemli bir asker ve politikacı olan Aleksandr Lebed, Sivastopol’ün bir Rus şehri olduğunu Kırım’ın 1956’da resmen Ukrayna’ya devredilmediğini iddia etmesi ülkedeki milliyetçileri de ateşlemişti. Böylece milliyetçiler Yeltsin’e çok çok tavizkar davrandığı yönünde suçlamalarda bulunmuşlardır.¹⁰³⁶ Bunun sonucunda iki ülkenin liderleri tekrar bir araya gelmiş yeni bir çalışma kurulunun oluşturulması düşüncesi benimsenmiştir. Bununla beraber Kuçma 1996 Kasım ayında Sivastopol ülke topraklarında yabancı askerlerin konuşlandırılması ve üssün kiralanması konusunu anayasa tartışmasına sunmuştur.¹⁰³⁷

Nihayet Nisan 1997’de Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazarenko ile Rusya Başbakanı Çernomirdin Karadeniz Filosu konusunda tekrar uzlaşmak için bir araya gelmiş ve sonunda iki lider antlaşmayı imzalamışlardır. 28 Mayıs 1997’de imzalanan bu antlaşma ile Karadeniz Filosu savaş gemilerinin çoğu Kremlin’de kalma kaydıyla yarı yarıya paylaştırılmış, Rusya Sivastopol’deki limanları yirmi yıllığına yıllık 97,75 milyon dolar karşılığında kiralamış ve kira bedelinin, Ukrayna’nın o zamana kadar Rusya’ya olan borcundan düşülmesi yoluyla ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰³⁸ Ayrıca Rusya, para sıkıntısı çeken Ukrayna hükümetine tazminat olarak 526 milyon dolar ödemiştir. Bununla beraber Antlaşmalar uyarınca, Rusya’nın Kırım’daki askeri tesislerinde en fazla 25.000 asker, 132 zırhlı savaş aracı ve 24 adet topçu birliği yerleştirmesine izin verilmiştir. Ancak bu askeri güçlerin “Ukrayna’nın egemenliğine ve mevzuatın saygı duyması ve Ukrayna’nın iç işlerine müdahale etmemesi” gerekiyordu. Ayrıca, Rus askeri personeli Ukrayna-Rusya sınırını geçerken “askeri kimlik kartlarını” göstermek zorundaydı ve Rus kuvvetleri “konuşlanma bölgelerinin ötesine” ancak “Ukrayna’nın yetkili kurumları ile koordinasyondan sonra” operasyon yapabilirlerdi şeklinde önemli kararlar alınmıştır.¹⁰³⁹

1997’de imzalanan Karadeniz Filosu’nun kiralanması hususundaki sözleşmeyi Rusya ve Ukrayna revize ederek 21 Nisan 2010’da Harkov’da imzalanan antlaşmayla

¹⁰³⁶Felgenhauer, a.g.e., s. 19.

¹⁰³⁷Büyükakıncı, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, s. 417.

¹⁰³⁸Felgenhauer, a.g.e., s. 21.; Kuzio, D’anieri, a.g.e., s. 72.

¹⁰³⁹Spencer Kimball, “Bound by treaty: Russia, Ukraine and Crimea”, 11 April 2014, <https://www.dw.com/en/bound-by-treaty-russia-ukraine-and-crimea/a-17487632>, (11.12. 2019).

Ukrayna'ya yüzde 30 gaz indirimi yapması karşılığında 2017'de sözleşmesi bitecek olan Karadeniz Filosu'nun kirasını 2042'ye kadar tekrar uzatma hakkı kazanmıştır.¹⁰⁴⁰ Öte yandan 28 Mayıs 1997'de imzalanan bu antlaşmayla Ukrayna kendi donanmasının Rus Karadeniz Filosu'ndaki stratejik tatbikatlara katılmasını kabul ederken, Yeltsin, Duma'nın Sivastopol için ortaya koyduğu özel statü arzusunu reddetmiştir.¹⁰⁴¹ Böylece Rusya, Kırım'ın Ukrayna egemenliği altında olduğunu kabul etmiştir.

Başkan Yeltsin, 31 Mayıs 1997 tarihinde Rusya'nın Ukrayna ile sınırını tanıyan "Dostluk, İş birliği ve Ortaklık Antlaşması'nı" imzalamak için Kiev'e gitmiştir. Antlaşma, "mevcut sınırların değişmezliğini" teyit etmiş, iki ülke ilişkileri, eşitlik, toprak bütünlüğü ve egemenliğe saygı ilkelerine dayandırılmıştı. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün Rusya tarafından tanındığı bu antlaşma, Rus seçkinlerinin tam desteğini almamıştır. Fakat Duma antlaşmayı 25 Aralık 1998'de ve Şubat 1999'da Federasyon Konseyi'nde onaylamıştır.¹⁰⁴²

6.3. Kırım'ın Statüsü

Ukrayna içinde özerk bir yapıya sahipken Rusya'nın müdahalesi ile Rus topraklarına katılan Kırım'la ilgili olarak, tarih boyunca ülkenin statüsünün ne olacağı veya hangi devletin egemenliği altında kalacağı hususu, farklı aktörler arasında çatışmalara neden olmuştur. Sovyet döneminde Ukrayna'ya katılan bu devlet Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlık mücadelesi verse de bunda pek başarılı olamamıştır. Ülkenin statüsü, 1990'lı yılların ilk yarısında Rusya-Ukrayna ilişkilerinde gündemi meşgul etmiş ve sonuçta bu ülke, Rusya'nın tüm çabalarına rağmen, Ukrayna toprakları içinde özerk bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür.

Stratejik bir konumda bulunan Kırım'ın statüsü hususuna değinecek olursak, bilindiği üzere, Rusya, Kırım'ı 1954'te Ukrayna'ya transfer etmişti. Moskova, 1954'te Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesini o dönemde çok da dert etmemiştir. Çünkü her şey zaten SSCB'nin dahilinde gerçekleşiyordu. 1992 yılında ise Kırım'ın kaybedilmesi Ruslar için bir faciaydı; bu kayıp Rus güçlerinin önemli bir şekilde kaybı anlamına gelmekte ve tarihi

¹⁰⁴⁰Jouanny a.g.e., s. 109.

¹⁰⁴¹Turan, a.g.e., s. 380.

¹⁰⁴²Dmitri Trenin, *The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization* Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace Publishing, 2001, ss. 167-168.

bir bozgun olarak algılanmaktaydı.¹⁰⁴³ 20 Ocak 1991’de düzenlenen referandumla Kırım’ın özerkliği konusunda kabul oyu çıkmış ve ardından Şubat 1991’de Ukrayna Yüksek Sovyet’i, Kırım’a özerk statüsünü vermişti. Böylece Ukrayna SSC’si içinde özerk bir cumhuriyet olarak kalmıştır. Ukrayna bağımsızlığını elde ettikten sonra ise Kırım, yeni kurulan devletin bir parçası olmuştur.

1992 yılında Rusya Kırım’daki nüfuzunu kaybetmemek için siyasi ve mali desteğiyle Kırım’da Rus yanlısı siyasi güç merkezlerinin oluşturulması eylemlerine hız vermiştir. Rusya bu eylemini Kırım Parlamentosu üzerinden gerçekleştirmiştir. 26 Şubat 1992’de “Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti” adının “Kırım Cumhuriyeti” olarak değiştirilmesi kararı alınmıştır. 5 Mayıs 1992’de Kırım Parlamentosu Kırım’ın bağımsızlığını ilan etmiş ve ilk anayasasını kabul etmiştir. Karara karşı çıkan Kiev, bu anayasayı kabul etmeyip, 6 Mayıs 1992’de Kırım’ın Ukrayna’nın bir parçası olduğu hususundaki kararlılığını sürdürüp, Kırım parlamentosuna geri adım attırmıştır. 19 Mayıs 1992’de, Kırım’ın bağımsızlık ilanı Ukrayna Üst Radası (parlamento) tarafından iptal edilmiş ve buna karşılık olarak Kiev, Kırım’ın özerk statüsünü güçlendirme isteğine rıza göstermiştir.¹⁰⁴⁴

Bu süreçte Kremlin’in yarımadaadaki siyasi projesi olan Kırım Cumhuriyeti Hareketi, ilk eylemlerine başlamıştır. Yuri Meşkov başkanlığındaki bu hareket, Kırım’ın Ukrayna’dan ayrılması için yapılacak olan referandum için imza toplamaya başlamıştı fakat Meşkov’un bu eylemleri, Ukrayna hükümetinin karşı çıkması ve Nikolay Bagrov başkanlığındaki Kırım Parlamentosu’nun referanduma moratoryum koymasıyla engellenmiştir. Böylece Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasının ilk adımı olarak görülen “bağımsızlık” girişimi önlenmiştir. Rusya Kırım’ın Ukrayna tarafından engellenen bu ayrılıkçı kararına 21 Mayıs 1992’de kabul ettiği parlamento kararıyla açıkça destek vermiştir. Bu kararda Kırım’ın Ukrayna’ya verilmesine ilişkin 5 Şubat 1954 tarihli kararın hukuki geçerliliğinin olmadığını o kararın Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası’na ve yasal prosedürlerine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Öte yandan Rusya parlamentosu, 19 Kasım 1990’da Ukrayna ile Rusya arasında imzalanan tarafların birbirlerine karşı toprak iddiası olmadığını öngören antlaşmanın ve Kırım

¹⁰⁴³D’Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, s. 27.

¹⁰⁴⁴Bebler, a.g.e., s. 39.

sorunun BDT'nin ilke ve anlaşmalarını esas alarak iki ülke arasında ve Kırım'ın katılımıyla çözülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Fakat Ukrayna ise Rusya'nın söz konusu hamlesine 3 Haziran 1992 tarihli kararıyla cevap verip Rusya Parlamentosu'nun kararının hukuki bir geçerliliğinin olmadığını ve Kırım'ın statüsünün devletler arası görüşme konusu olmadığını bildirmiştir.¹⁰⁴⁵

Bu gelişmeler paralelinde 5 Aralık 1994'te ABD, İngiltere ve Rusya tarafından imzalanan Budapeşte Memorandumu, Ukrayna'nın toprak bütünlüğün korunmasına teminat verilmesi karşılığında nükleer silahlardan vazgeçmesini öngörmekteydi. Memorandum, ABD, Rusya ve İngiltere'nin Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve mevcut sınırlarına saygı duymasını isterken, Rusya'nın, Ukrayna siyasi bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir güç tehdidinden uzak durmasını şart koşmuştur. Rusya, Ukrayna'ya karşı hiçbir zaman silaha başvurmayacağı, ekonomik baskı uygulamayacağına dair taahhüt vermiştir.¹⁰⁴⁶ Fakat 20 yıl sonra Rusya, bu antlaşmayı bozacak ve Rusya taraftarları ise “ama Budapeşte Memorandumu, imzacı ülkelerin hiçbirinin parlamentosunda onaylanmadı” diyerek işgale bir gerekçe oluşturacaklardı.¹⁰⁴⁷

1994-95 yıllarında Ukrayna, Rusya'nın desteklediği, Kırım ayrılıkçılarıyla mücadele etmiş ve ülkede etnik sorunlar devam etmiştir. Ukraynalı ve Rus yetkililer Karadeniz Filosu'nun geleceği ile ilgili çabaların sürdürmüşlerdir. Kırım'da Ocak 1994'te yapılan ilk seçimlerde Kırım'ın cumhuriyetçi bir üyesi olan Yuri Meşkov'un seçilirken, Meşkov'un Rus yanlısı tutumu devam etmiştir. Meşkov daha fazla güç, Kırımlılar için çifte vatandaşlık, Kırım ve Ukrayna arasındaki ilişkileri daha eşit bir şekilde yönetme konusunda ve bağımsız bir cumhuriyet konusunda bir hedef gütmekteydi. Ancak 17 Mart 1995'te (Ukrayna) Rada 1992'deki Kırım özerk anayasasını kaldırıp, Meşkov'u görevden almış, yerel başkanlığı feshetmiştir.¹⁰⁴⁸ Böylece Meşkov ve Rusya'nın bağımsızlık hayalleri rafa kalkmış ve bu tarihten sonra bölgenin başkanlık temsilcisi ve başbakanı, Kiev tarafından atanmıştır.

¹⁰⁴⁵Şamilkızı, a.g.e., ss. 34-36.

¹⁰⁴⁶Tam metne ulaşmak için bkz. <http://www.pircenter.org/media/content/files/12/13943175580.pdf>

¹⁰⁴⁷Şamilkızı, a.g.e., s. 39.

¹⁰⁴⁸Felgenhauer, a.g.e., s. 4.

Ukrayna sınırları içerisinde “Kırım Özerk Cumhuriyeti” adını alan bu bölge için Ukrayna Anayasası’nın 134. maddesinde Kırım’ın Ukrayna’nın ayrılmaz bir parçası olduğu 1996 yılında teyit edilmiştir. Böylece Kırım Ukrayna’ya bağlı özerk bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁰⁴⁹ Ukrayna anayasasında Kırım özerk cumhuriyeti, Ukrayna’nın ayrılmaz bir parçası olarak anayasal çerçeveye belirlenmiş konularda sınırlı bir karar verme yetkisine sahip olurken, 135. Maddenin 2. Fıkrasına göre Kırım Yüksek Meclisi’nin normatif yasal tasarrufları Ukrayna anayasası ve yasalarına aykırı olmamalı ve bu yasal tasarruflar Ukrayna anayasası ve yasaları haricinde Ukrayna Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla da uyumlu olmak zorundadır.¹⁰⁵⁰

Soğuk Savaş sonrası dönemde 1990’lı yılların ilk yarısında Kırım’ın statüsü Kırimlilerin gündemini uzun bir süre meşgul ederken özellikle 1994’lü yılların ikinci yarısında yönetimde Rus hareketinden bir uzaklaşma görülmüştür. Bunun nedeni Rusya yanlısı yönetimin iktidardayken bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarıyla başa çıkmasında başarısız olmasıdır. Kırım Hükümeti Analitik Merkezi tarafından yapılan bir anket Ukrayna anayasasının kabul edilme süresi boyunca bölgesel bir duyarlılığın görüntüsü oluşturmaktadır. Tablo 7’de görüldüğü gibi Kırım’ın siyasi statüsü ve etnik gruplar arası ilişkiler sosyo-ekonomik problemlerin gölgesinde kalmıştır.¹⁰⁵¹ Kırım halkı özellikle 1990’lı yıllarda Kırım’ın statüsünü tartışmaktan ziyade ekonomik ve sosyal problemlerle boğuşmuştur. Bu bölgenin bu tür sorunlar yaşamasında Rusya ve Ukrayna’daki ekonomik durgunluk da etkili olmuştur.

Tablo 7: Tüm Kırimlilerin Çıkarlarını Etkileyen Temel Sorunlar Nelerdir?*

Temel Sorunlar	Nüfusun Yüzdesi
Ekonomik problemler	90,3
Sosyal güvenlik (emeklilik, barınma vb.)	83,7
Suç	80,5

¹⁰⁴⁹Ceren Gürseler, “Kırım’ın ‘Self Determinasyonu’ Nasıl Yorumlanabilir?”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Güz 2014, ss. 90-91.

¹⁰⁵⁰Bahadır Bumin Özarlan, “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C.10, S.39, 2014, s. 102.

¹⁰⁵¹Sasse, a.g.e., ss. 194-195.

Etik deęerlerde dūşūş	69,9
Kırım'ın statüsü	38,4
Etnik gruplararası ilişkiler	37,1
Tarımsal sorunlar	20,5
Ekolojik sorunlar	20,3

Kaynak: Gwendolyn Sasse, *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict*, Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 2007, s. 195

*Anket tūm Kırım kentlerinden ve 14 kırsal bölgeden katılan 1.000 katılımcı arasında yapılmıştır.

Kırım'ın seçkinleri ve genel olarak bölge halkı tarafından paylaşılan Kırım'ın özelliklerine ve gereksinimlerine dair ortak görüş, bölgesel bir siyasi kimliğin kaynağını oluşturmaktaydı. Yerel sosyolojik merkezler, Kırımlı bölgesel kimliğinin bilincini tespit etmek için kamuoyunda bir anket düzenlemiştir. Örneğin 1996'nın başında Kırım halkının özellikle anavatan tanımlamasını isteyen bir anketin sonucu, Sovyet ve Kırım bölgesel kimliğinin neredeyse eşit derece güçlü olduğunu gösterirken, Rusya ile ya da Ukrayna ile özdeşleştirmenin daha az belirgin olduğu ortaya çıkmıştır. Anavatanın hakkında ne düşünüyorsun? şeklinde gelen soruya ankete katılanların yüzde 32'si SSCB, yüzde 28'i Kırım yüzde 16'sı Rusya yüzde 11'i Ukrayna yüzde 8'i diğer, yüzde 5'i ise cevap vermemiştir. Ayrıca 1996 baharında Kırım İnsani Araştırma Merkezi tarafından yapılan başka bir anket ise Kırımlı ve Sovyet kimliği nesiller arası bir boşluğa dikkat çekmiştir. Bölgenin büyük çoğunluğunu oluşturan otuz yaş ve daha altı grup kimliğini ortaya koyarken, bölgesel kimliği (Kırımlılığı) ön plana çıkarırken, elli yaşından büyük katılımcılar ise kendilerini Sovyet olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla Kırım'da Kırımlı kimliği etnik açıdan değil merkez-çevre ilişkileri açısından tanımlanmıştır.¹⁰⁵²

1998'de mart ayında Kırım'da gerçekteştirilen seçimlerde çeşitli Rus yanlısı partilerin temsiliyeti zayıflamıştır. Ukrayna Komünist Partisi yüzde 35,5 oy oranı olarak mecliste 33 sandalye kazanırken ve genellikle yerel iş adamları olan bağımsız adaylar ise

¹⁰⁵²Sasse, a.g.e., ss. 195-196.

yüzde 48,4 oranında oy alıp mecliste 45 sandalyeye sahip olmuşlardır. Kırım’da Ukrayna vatandaşlarının yüzde 63, 6’sı seçime katılırken Ukrayna Komünist Partisi en büyük tek parti haline gelmiştir. 1998 Kırım seçimleri ayrılıkçılığa son veren bir seçim olmuş ve Rusya ile yeniden bir araya gelme fikri, belirsiz bir “Slav Birliği” çağrısına dönüştürülmüştü.¹⁰⁵³

Seçim sonrasında Ukrayna anayasasında Kırım’ın özerkliği tasdik edildikten sonra 21 Ekim 1998 yılında Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi’nce kabul edilen ve Ukrayna Yüksek Meclisi’nce de 350-XIV. sayılı kanunla 23 Aralık 1998 tarihinde onaylanan Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasası’nda Kırım’ın özerkliği açıkça belirtilmiştir. Kırım anayasasının 1. Maddesinin 1. Bendine göre, Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna’nın ayrılmaz bir parçasıdır ve yetkilerini Ukrayna anayasası ve yasalarına dayanarak kullanan bir devlet olup,¹⁰⁵⁴ Ukrayna Başbakanı tarafından atanan Başbakan ve Bakanlar Kurulu aracılığıyla yönetilmekte, kendi bütçesini yapma ve mallarını idare etme yetkisine sahiptir.¹⁰⁵⁵ Bu tarihten itibaren 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhakına kadar geçen süre içinde Kırım Ukrayna devletinin sınırları içinde ve Ukrayna yönetimine bağlı fakat özerklik içinde yönetilmiştir.

7. 1990’lı Yıllarda Ukrayna’nın NATO ve AB ile İlişkileri

Bağımsızlıktan sonra Rusya ve AB arasında bir denge içinde hareket etmeyi amaçlayan Ukrayna zamanla AB eksenine kaymaya başlamış ve bu minvalde NATO ile de yoğun ilişkiler içerisine girmiştir. Sovyet mirasının bıraktığı ekonomik hantallıktan ve otoriter rejimden kurtulmak isteyen Ukrayna, AB destekli reformasyona önem vermiş ve güvenlik açısından da Rusya’ya bel bağlamak yerine NATO ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlamış ve NATO’nun bu yöndeki programlarını arzuyla uygulamaya çalışmıştır. Ukrayna’nın Batı’ya karşı bu tutumunu Rusya sürekli sabote etse de Rusya’ya özellikle ekonomik yönden bağımlı olan Ukrayna, Rusya’yı da tamamen dışlamama adına iki yönlü politikalar izlemiştir.

¹⁰⁵³Sasse, a.g.e., s. 198.

¹⁰⁵⁴Saraçlı, a.g.e., s. 79.

¹⁰⁵⁵ <http://oxcon.ouplaw.com/page/crimea-constitution/an-introduction-to-the-constitution-of-the-autonomous-republic-of-crimea> (17.12.2019).

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra NATO'nun varlığı üzerinde tartışmalar sürse de NATO yeni dönemde misyonunu, caydırıcılık değil, daha büyük bir Avrupa ve Avrupa-Atlantik topluluğu adına hep beraber barış içinde olma üzerine inşa etmiştir. NATO, bir i reform süreci başlatarak, temel görevlerini yeniden tanımlayarak ve genişlemeyi taahhüt ederek bu zorluğa girmiştir. İttifak'ın geleneksel yeterlilik alanının dışında kalan eski düşmanları olan Rusya ve Ukrayna ile özel ilişkilerin geliştirilmesi bu çabanın ayrılmaz bir parçasıydı. İttifak, söz konusu ilişkileri geliştirirse ortak bir güvenlik forumu olma potansiyelini gerçekleştirilebileceğine inanmış ve 'barış bölgesi'ni genişleterek misyon alanını daha geniş bir coğrafyaya yaymayı hedeflemiştir. Ukrayna, NATO tarafından Soğuk Savaş sonrasında temel dönüşümler geçiren bir bölgede çok önemli bir "eksen devlet" olarak görülmüştür. 1990'lar dönemi boyunca çok vektörlü bir politika izleyen Ukrayna, dış politikasının temel dayanağı olarak da genellikle Avrupa yanlısı bir politika izlemekteydi. Fakat geri kalmışlığı ve Rus komşusuyla karmaşık ilişkisi onu sınırlandırmaktadır. NATO için Ukrayna sorunlu bir bölge olmasına rağmen stratejik bir güç olan Ukrayna'yı göz ardı etmemek çok önemlidir.¹⁰⁵⁶

NATO'nun Ukrayna'ya neden bu kadar önem verdiği sorusuna dört başlık altında yanıt vermemiz mümkündür. İlk olarak enerji güvenliği bakımından Ukrayna sadece Rusya için değil NATO için de önemli bir devlettir. Ukrayna'nın coğrafı konumu, özellikle Rusya'nın dengelenmesi, Orta Asya'dan nakledilen enerjinin alınması ve AB'ye aktarılması açısından önemli bir ara durak niteliği göstermektedir. İkincisi, NATO'nun yeni misyonlar kapsamında Kafkaslar'da ya da Orta Asya'da meydana gelebilecek bir karışıklığa müdahale edebilmesi için Ukrayna enerjide olduğu yine ne plana çıkmaktadır. Üçüncüsü, NATO, hala doğrudan ya da dolaylı olarak kendisine gelebilecek tehdit ya da tehlikelerden biri olarak da Rusya'yı görmektedir. Dolayısıyla NATO yesi ya da NATO yanlısı bir Ukrayna Rusya'nın Karadeniz'deki konumunu sınırlandırabileceği gibi, kara sınırı üzerinden de Rusya'yı çevrelemektedir. Son olarak, Ukrayna'nın Azak denizine giriş ve çıkışı denetleyebilecek bir konumda olması bu ülkeyi NATO için vazgeçilmez kılmaktadır.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁶R. Craig Nation, "NATO's Relations with Russia and Ukraine" NATO: Office of Information and Press, Brussels, 2000, ss. 3-4.

¹⁰⁵⁷Mhdan Sağlam, "21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 69, S. 2, 2014, ss. 441-442.

Ukrayna ile NATO ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra Rusya'da yakın çevrenin önemli belgelerinden biri olan 1993 yılı askeri doktrini yürürlüğe girmeden önce Rusya'da Avrupa-Atlantikçilik yönelimlere sahip grupların liderliğinde KAIK katılımı ile başlamıştır. Ukrayna bu Konsey'e dahil olduktan sonra Konsey'in aktif bir katılımcısı olurken, bu Konsey'i Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan devletlerin NATO ile aralarında düzenli görüşmeler kurmasını sağlayan önemli bir platform olarak görmüştür. Rusya'da 1993 yılı sonrasında Avrasyacı yönelimler güçlenmesine rağmen Rusya'nın henüz idealist bir dış politika hedeflerini gerçekleştirecek araçlara sahip olmaması nedeniyle Ukrayna NATO ile ilişkilerini daha da geliştirme fırsatı bulmuş ve bu kapsamda 1994 yılında BİO programına dahil olmuş ve BDT'ye üye olup¹⁰⁵⁸ da BİO'ya katılan ilk devlet olmuştur. BİO, NATO ve her bir katılımcı ülke arasında gerçek bir diyalog alanı yaratmasıyla Ukrayna-NATO ilişkilerini gerçekleştirmede önemli bir işlev üstlenmiştir.¹⁰⁵⁹

Kuçma'nın Cumhurbaşkanlığı'nın ilk yıllarında Ukrayna-NATO ilişkileri, alt düzeyde kalırken ilişkiler Temmuz 1997 yılında Madrid'de "Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı"nın imzalanmasıyla yeni bir aşamaya geçmiştir. Bu şart kapsamında NATO-Ukrayna Komisyonu ile her iki taraf arasındaki ilişkiler kurumsallaşmıştır.¹⁰⁶⁰ Bu 'Şart', Ukrayna ile NATO arasındaki ilişkilerin özel karakterini vurgulaması ve NATO'nun Avrupa güvenliği konusunda kilit ülke rolünü vurgulaması bakımından Ukrayna için büyük önem taşımıştır. Ayrıca bu "Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı"nda, "*bağımsız, demokratik ve istikrarlı bir Ukrayna, Orta ve Doğu Avrupa ile Avrupa kıtasının bütününde istikrarı temin edebilme adına anahtar unsurlardan birisi*"¹⁰⁶¹ olduğu belirtilmiş dolayısıyla Avrupa'nın güvenliği ve istikrarı adına NATO'nun potansiyel rolüne vurgu yapılmıştır.

"Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı"nın prensipler başlıklı bölümünde "*AGİT alanındaki devletlerin güvenlikleri bölünemez, hiçbir devletin güvenliği başka herhangi bir devletin güvenliğini tehlikeye atacak biçimde sağlayamaz; hiçbir devlet AGİT bölgesinin herhangi bir kısmını kendi nüfuz sahası olarak değerlendiremez*" ifadesine yer verilmiştir. Böylelikle AGİT'in içinde yer alan Rusya'nın yine bu alana dahi olan Ukrayna'yı kendi nüfuz alanı

¹⁰⁵⁸BDT içinde yer alan Ukrayna BDT'nin yasal bir üyesi değildir. Sadece "iştirakçi" olarak kabul edilmektedir.

¹⁰⁵⁹Utku Yapıcı, "Ukrayna-NATO İlişkilerinin Tarihsel Analizi", ss. 1483.

¹⁰⁶⁰Bilener, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar", s. 131.

¹⁰⁶¹Turan, a.g.e., s.390.

içinde değerlendirmesi durumunda NATO'nun buna karşı olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁶² 'Şart'ın son bölümünde Kiev ile NATO, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve güvenliğine karşı doğrudan bir tehdit algılaması durumunda karşılıklı danışma organı olarak faaliyette bulunacak bir kriz danışma mekanizması oluşturacağı belirtilmiştir. İşbirliği ve ortaklık şartının son bölümündeki bu ifade, Ukrayna ile NATO arasında somut bir işbirliği mekanizması oluşturması bakımından önem taşımıştır.¹⁰⁶³ NATO ile Ukrayna arasında önemli bir yere sahip olan bu 'Şart'ta ayrıca Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik yapılarına entegrasyon çabalarını arttırma niyeti de hayata geçirilmiş, ayrıca NATO-Ukrayna Komisyonu kurulurken, danışmanlar ve işbirliği yapılacak alanlar da belirlenmiştir.¹⁰⁶⁴

NATO için bu denli öneme sahip olan Ukrayna, Putin döneminde de NATO ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde ciddi krizler yaşamıştır. Bir tarafta NATO'nun arzuları diğer yandan Rusya'nın hedefleri ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda da kırılgan bir hale bürünmesine neden olmuştur. 1990'larda başlayan işbirliği ve ortaklık çerçevesindeki eylemlerin 2000'li yıllarda daha da derinleşmesi Rusya'da NATO tarafından çevreleneceği hissi uyandırmış ve Rusya enerji kozuyla ve siyasal liderlerin kararlarını etkileme kapasitesiyle Ukrayna'nın, NATO ve Rusya arasında Rusya'yı seçmesi yönünde baskı altına almıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar, 1945'ten beri BM'deki sembolik varlığına rağmen Ukrayna uluslararası politikada bir aktör olarak tanınmamaktaydı. Bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasının ardından Ukrayna, AB'ye üye devletlerle ikili ilişkiler kurma noktasında hızlı bir giriş yapmış ancak başlangıçta AB ile ilişkiler yavaş yavaş gelişmiştir. Haziran 1994'te Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ile başlayan süreç Kuçma'nın "Batı tercihinin" bir yönünü oluşturan AB ile ilişkiler, AB üyeliğine doğru stratejik bir hedef olarak belirlenirken bu yönde gerçekleştirilen çabalar büyük önem kazanmıştı.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶²Utku Yapıcı, "Ukrayna-Nato İlişkilerinin Tarihsel Analizi", ss. 1484.

¹⁰⁶³Turan, a.g.e., s. 392.

¹⁰⁶⁴Grigoriy M. Perepelytsia, "NATO ve Ukrayna: Yol Ayırımında", (Yaz 2007), <https://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art2.html>, (16.12.2019).

¹⁰⁶⁵Mikhail A. Molchanov, "Ukraine And The European Union: A Perennial Neighbour?", *European Integration*, C. 26, S. 4, 2004, s. 457

Ukrayna'nın AB ile böyle yoğun ilişkilerde bulunmasının temel amacı, serbest piyasa koşullarına uyum sağlamak, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin kurumsallaşmasını gerçekleştirmek, sınırları güvence altına alarak entegrasyonu sağlamak ve uzun vade de birliğe dâhil olmaktır.¹⁰⁶⁶ AB üyeliğini hedefleyen Ukrayna, 1994 yılında DTÖ üyeliğine başvurmuş, ekonomik sorunları aşmak için 1998'de IMF ile yakın işbirliği girmiş 2000'li yıllarda ekonomik istikrarı yakalayabilmiştir.¹⁰⁶⁷ Ukrayna-AB ilişkilerinde özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında Ukrayna ile geliştirdiği yoğun ikili askeri ilişkiler nedeniyle ön plana çıkan ülke İngiltere'dir. İngiltere'nin dışında en büyük ikili askeri program ilişkisi bulunan Batılı ülke ise ABD'dir. ABD, Ukrayna'nın ABD ve NATO ile olan ilişkilerinin artırılması; Ukrayna'nın BİO tatbikatlarına katılmasını, bölgesel işbirliği temas ve güvenin artırılmasını; Ukrayna'nın bağımsızlığına ve bölgesel istikrara ABD'nin katılımını göstermek üzere Ukrayna'da Amerikan varlığının sürdürülmesini ve son olarak BİO ruhu çerçevesinde Ukrayna'yı desteklemiştir. Ayrıca ABD, ABD-Ukrayna ikili tatbikatlarının desteklenmesi gibi hedefler çerçevesinde Ukrayna ile daha yakın işbirliği ve bütünleşmesini kuvvetlendirmek için Avrupa-Atlantik siyasi ve ekonomik kuruluşları ile olan irtibatını sağlamlaştırmıştır.¹⁰⁶⁸ ABD, Ukrayna'nın bağımsızlığını ve Rusya'ya karşı bir devlet olmasını arzulamıştır. Çünkü ABD, Ukrayna'yı eski Sovyetler Birliği topraklarında yeni birliklerin oluşmamasının bir garantisi olarak görmüştür.¹⁰⁶⁹ Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'ni canlandırabilecek herhangi bir bütünleşme fikri ABD'yi rahatsız edecektir.

Ukrayna-AB ilişkileri de ikili ilişkilerin kurumsallaşması için atılan adımlar paralelinde çeşitli safhalardan geçmiştir. AB'nin kendi içindeki politikası 1990'lı yılların başlarından ortalarına kadarki ilk önceliği, mevcut üyeliğe dayanarak entegrasyonu derinleştirmek iken dış politikada ise AB; Balkanlar, gelişen Transatlantik ilişkiler ve Rus reformlarının belirsiz kaderi, daha acil zorlukları ele almıştır. Sovyetler Birliği'nin batı çevresi, üç Baltık devleti hariç, göz önünde bulundurulmazken potansiyel doğu genişlemesi konusu, öncelikle Visegrad (Çekya, Slovakya, Macaristan ve Polonya)

¹⁰⁶⁶Metin Aksoy, "Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 431.

¹⁰⁶⁷Bilener, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar", s. 119.

¹⁰⁶⁸Kuzio, "Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM", s.108.

¹⁰⁶⁹Pushkov, a.g.e., s. 41.

ülkeleri göz önünde bulundurularak tartışılmıştır. Avrupa Topluluğu'ndaki bu belirgin ilgi eksikliği, Belarus ve Ukrayna gibi ülkelerde reform ruhunun yerleşmemesine etki etmiştir. Ukrayna bağımsız olduktan sonra AB'ye katılma konusunda çok hevesliydi. Fakat ne AB üyesi ülkeler ne Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri Ukrayna'nın olası üyelik fikrine açıkça destek vermemişlerdir. 1991-1992 yılları arasında Avrupa Ukrayna'yı Sovyet mirasçısı olarak görmüştür. Bununla beraber 1990'lı yılların ilk yarısında AB-Ukrayna ilişkilerinde Ukrayna'nın nükleer silahları Rusya'ya devretme süreci ve Çernobil'in 2000 yılının sonuna kadar kapatılması hususu baskın rol oynamıştır. AB'nin Ukrayna'ya teknik desteği, esas olarak enerji sektöründe yoğunlaşmıştır ve asıl endişe, Ukrayna'nın, yetki alanında yer alan Sovyet yükümlülüklerini makul bir şekilde yerine getirip getirmeyeceğiydi.¹⁰⁷⁰

1990'lı yılların ikinci yarısında AB, üyelik çerçevesinde Ukrayna'yı da içine alan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (ODAÜ) için önemli kararlar almıştır. Bu karar, bütün ülkelere gelecekte AB üyelerine aday statüsü verileceği anlamına gelmezken bir yönüyle AB İyi Komşuluk Politikası'nın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak Polonya ve Macaristan ile AB'ye tam üyelik hedefiyle Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Katılım öncesi Stratejik Ortaklık Müktesabati'nin kabul edilmesiyle ODAÜ'nün entegrasyon sürecine dahil edilmesi hedeflenmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri ve AB arasında üçüncü ülkeleri kapsayan ortaklık ve işbirliği antlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Ukrayna bu bağlamda izlediği çok vektörlü dış politikasıyla hem batı hem de doğu komşularıyla iyi ilişkiler kurarak işbirliği yapmayı amaçlamaktaydı. ODAÜ ile müzakereler baştan beri tam üyelik perspektifinde ilerlerken Ukrayna ile aynı seyir izlenmemiştir. AB ve Ukrayna arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması, 1994 yılında imzalanıp 1998'de yürürlüğe girmiştir. Diğer yandan hiçbir resmî belgede Ukrayna için tam üyelik amacına yönelik ifadeler yer almamıştır.¹⁰⁷¹

9 Mayıs 1994'de Batı Avrupa Birliği Konseyi Bakanları, 20 Kasım 1992 tarihli "Ortak Üyelik Belgesi" ile başlayan süreçte Bulgaristan, Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve Slovakya gibi daha önce ortaklık antlaşması imzalayan ya da yakında imzalayacak olan bu devletlere ortaklık statüsünü içeren

¹⁰⁷⁰Molchanov, a.g.e., s. 457.

¹⁰⁷¹Aksoy, a.g.e., ss. 433-434.

'Kirchberg Deklarasyonu'nu imzalamıştır.¹⁰⁷² Bu gruba Ukrayna dahil edilmemiştir fakat Ukrayna ile 1 ay sonra OİA imzalanmıştır.

OİA uyarınca Ukrayna'ya imtiyazlı ticaret statüsü vermiş ve pratik işbirliği için özel alanları belirlemiştir. Aynı zamanda siyasi ilişkiler için bir çerçeve sunan bu antlaşma, serbest ticaret bölgesinin kurulması için kapıyı açık tutmuştur. 1994 yılından beri Ukrayna ile AB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler istikrarlı bir şekilde artmıştır. AB, 1990'ların sonuna doğru Ukrayna'nın Rusya'dan sonra en büyük ticaret ortağıydı. AB ile Ukrayna arasında ticaret artmasına rağmen Ukrayna AB ilişkileri bazı temel sorunlarla karşılaşmıştır. Ukrayna'nın DTÖ'nün gereksinimlerini karşılamadaki çabası 1997'den itibaren sekteye uğramıştır. Ukrayna, DTÖ ve ortaklık ve işbirliği antlaşma şartlarını ihlal etmiş koruyucu tedbirler uygulamıştır. Bununla birlikte Aralık 1995'te, Ukrayna, AB ve G-8 (Sekizler Grubu) ülkeleri arasında Çernobil lahidinin güçlendirilmesi, yenilenmesi ve iki yeni tesisin tamamlanmasının söz konusu aktörler tarafından finanse edilmesi için 2000 yılının sonuna kadar da Çernobil'in kapatılmasını öngören bir protokol imzalanmıştır.¹⁰⁷³

1990'larda çeşitli sorunlarla sekteye uğrayan Ukrayna-AB ilişkilerinde en önemli problemlerden biri Ukrayna'nın uygulanabilir bir piyasa ekonomisi oluşturmadaki başarısızlığı olmuştur. Umut verici bir başlangıca rağmen, Cumhurbaşkanı Kuçma tutarlı bir reform programını uygulamada başarılı olamamıştır. Özelleştirme konusunda ilerleme kaydedilmiş ancak özelleştirmedeki yavaşlık ve iş dünyasında sık görülen hükümet müdahalesi, AB içinde Ukrayna ile artan bir rahatsızlık ve tükenmişlik hissine neden olmuştur. Aralık 1999'da Helsinki Zirvesi'nde AB ile Ukrayna arasında "Ortak Strateji Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma, Ukrayna ile daha geniş bir ortaklık geliştirmeyi amaçlamış ve AB ile çevre, enerji ve nükleer güvenlik gibi belirli alanlarda işbirliğini genişletmesini taahhüt etmiştir. Ancak söz konusu antlaşma Ukrayna'nın "Avrupa özlemlerini" kabul ederken, üyelik taahhüdünü içermemekteydi.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷²Kirchberg Declaration, Brussels: Press and Information Service, (9 May 1994). https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/d63b9158-72c9-4022-b814-a74671a94791/publishable_en.pdf, (18.12.2019)

¹⁰⁷³F. Stephen Larrabee, *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*, Chicago: RAND Publishing, 2003, s. 101.

¹⁰⁷⁴a.g.e., s. 101-102.

1994'ten itibaren Ukrayna, dış politika hedefinin Avrupa-Atlantik yapılarına katılmak olduğunu sık sık belirtmiş ancak Haziran 1998'de Ukrayna'nın AB'ye entegrasyon bağlamında dış ve güvenlik politikası hedefini resmen açıklamıştır. Söz konusu tarihe kadar Ukraynalı yetkililer Avrupalı meslektaşlarını, Ukrayna'nın AB'ye bağlanması, üyeliğe ortak statü kazanması gerektiği ve ardından kısa sürede serbest ticaret antlaşması yapılması son olarak tam üyeliğin sağlanması yönünde ikna etmeye çalışmıştır. 1999 yılının Eylül ayında, 22 Karadeniz ve Baltık ülkesinin katıldığı Yalta Zirvesi'nde Ukrayna Cumhurbaşkanı Kuçma Avrupa ülkelerini, kıtadaki Soğuk Savaş "Demir Perdesi" yerine, seyahat kısıtlamalarının kaldırılması için daha insancıl yeni bir "Kağıt Perde" oluşturmaya çağırmıştır. Kuçma kıtayı yapay olarak bölen seyahat kısıtlamalarından kaçınmak gerektiğini ve bu kısıtlamaların Batı Avrupa ile kıtanın geri kalanı arasındaki ayrımı güçlendirdiğini ve varlıklı Avrupa uluslarını daha az gelişmiş olanlardan uzaklaştıracağı konusunda uyarmıştır. Kuçma bu ifadesinde Avrupa'da seyahat ederken ortaya çıkan vizeler, bürokrasi ve diğer engellere referansta bulunmuştur.¹⁰⁷⁵

Sonuç olarak Ukrayna-AB ilişkilerinde 1990 yılı boyunca Ukrayna'nın "Avrupa Seçimi" kırılğan bir yapıda devam ettiği görülmüş, Ukrayna ciddi bir ekonomik reform programı başlatmayı başarsa bile, AB üyeliğinin kısa sürede gerçekleşmesi mümkün görünmemekteydi. Ukrayna'nın ekonomisi büyük bir yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duymaktaydı. Böyle bir süreç uzun zaman alacaktı. Ayrıca, Ukrayna üyeliği Rusya sorununu da gündeme getirmiştir. Ukrayna AB'ye üye olabilir ancak Moskova'nın süreçten dışlanması, Avrupalı liderlerin çoğunun yüzleşmek istemediği bir sorun olarak göze çarpmış¹⁰⁷⁶ ve bu sorun iki aktör arasında gerçekleşen gerginliğin temel kaynağını oluşturmuştur.

8. Vladimir Putin Dönemi-Rusya Ukrayna İlişkilerinde Sorunlu Alanlar

Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'dan büyük bir askeri miras olan nükleer silahları devralmış ve özellikle Kırım, statüsü ve Sivastopol donanması gibi sorunların çözümünde Rusya ile beraber yoğun bir mesai harcamıştır. 1997'de nükleer

¹⁰⁷⁵Jennifer D. P. Moroney, *Ukraine's 'European Choice' in the East-West Frontier*, NATO Fellow Report, 1999-2001, s. 23, <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/moroney.pdf> ; Molchanov, a.g.e., s. 462.

¹⁰⁷⁶Larrabee, a.g.e., ss. 101-102.

silah sorunu, Karadeniz Filosu ve sınır sorunlarının hemen hemen hepsini çözen Rusya özellikle deniz sınırı konusunda Putin döneminde sıkıntılar yaşamıştır. Bunun yanında Turuncu Devrim’le birlikte Batı yanlısı bir liderin iktidara gelmesini hazmedemeyen Rusya, Ukrayna’ya çeşitli şekillerde karışma eylemlerinde bulunmuştur. Rusya bunun bir aracı olarak da enerji kartını kullanmıştır. Bunun sonucunda Ukrayna’nın Rusya’ya angaje edilmesi konusunda başarılı olamayan Rusya, Kırım’a konjonktürel fırsatı değerlendirerek müdahalede bulunmuştur. Dolayısıyla Rusya ile Ukrayna arasındaki ihtilafli meselelere bakmak Rusya’nın Kırım’a müdahalesini anlamada önemli bir role sahiptir.

Ukrayna’da 19 Temmuz 1994’te Kravçuk sonrasında iktidara gelen ve devletin Rusya ile yaşadığı birçok sorunu (nükleer silahlar, Karadeniz filosu, sınır sorunları) çözüme kavuşturan Leonid Kuçma 1996’da Sovyet döneminde kalan anayasayı yeniden yazma fırsatını da elde etmiştir. Ülke içinde siyasi, iktisadi ve kültürel farklılıkların görüldüğü ve bunun sonucu olarak siyasi düzlemde uzlaşmayla çözülmeye çalışılan bir çeşitliliği barındıran Ukrayna, sanayileşmiş doğusu ile yeniden canlanan komünist partinin kalesi haline gelirken geçmişte Avusturya ve Polonya tarafından yönetilen Batı Ukrayna ise meclise eski Gulag mahkûmu Çornovil önderliğindeki ulusal demokrat Rukh partinin sıralarını dolduran vekillerini göndermiştir. Ukrayna’da hiçbir siyasi cephe bir diğerini yok edecek ya da kenara itecek bir güce sahip değildi. Ukrayna’daki siyasal seçkinler, Rus mevkidaşları karşısında güçlü bir aşağılık kompleksi içinde olup başlangıçta kendi siyasal toplumsal ve kültürel sorunlarıyla mücadele etmek için Rusya’yı örnek almaktaydılar. Fakat tüm siyasi güçler Rus siyasi çözümlerinin Ukrayna’da işe yaramadığı gerçeğini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Çünkü Ukrayna çok çeşitli bir ülke olmasının yanı sıra dini anlamda da çok farklı bir yapıya sahipti. Bu farklılıklara rağmen Sovyet sonrasındaki diğer Orta Asyalı ülkelere nazaran Ukrayna başarılı bir demokrasi modeliydi.¹⁰⁷⁷ Özellikle 1995’li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik anlamda da bir çöküş yaşayan ve özelleştirmelerle krizden çıkmaya çalışan Ukrayna Kuçma döneminde sosyal ve ekonomik istikrarı sağlamada başarıya ulaşamamıştı.

Kuçma, ilk döneminde Rusya ile ilişkilerini güçlendirmeyi vurgulasa da AB ve NATO ile daha yakın ilişkiler içine girmiş ve Rusya’nın, BDT ile bağlarını güçlendirmek

¹⁰⁷⁷Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, ss. 327-38.

ve KGAÖ ile AET'ye katılmak için Ukrayna'ya baskı yapma çabalarını geçiştirmiştir. ABD Başkanı Clinton ile karşılıklı ziyaretlerde bulunmuş, ABD ve Ukrayna arasındaki işbirliğini genişletmek için çaba sarf etmiştir.¹⁰⁷⁸ Bununla beraber 1990'ların sonuyla birlikte Ukrayna Rusya ile sınır ve toprak meselelerini halletmiş kendi ordusunu ve deniz kuvvetlerini oluşturmuş, Avrupa'nın siyasi ve iktisadi güvenlik teşkilatlarıyla bütünleşmek için diplomatik ve yasal ilişkiler kurmuştur.¹⁰⁷⁹

Kuçma, güvenlik bağlamında Ukrayna'nın güvenlik politikasını Batı yanlısı ya da Rus yanlısı değil Ukraynalı yanlısı olarak tanımlamıştır. Fakat gerçekte Kuçma'nın bu politikası Kuçma'nın güvenlik politikasına evrilmiştir. Çünkü devlet çıkarları onun ve oligarşik yöneticilerinin çıkarlarıyla bir araya getirilmiştir. Kuçma ve ortakları geniş tabanlı yönetici seçkinlerden oluşmamaktaydı. Gerçekte, yürütme ve merkezci oligarşi yöneticileri, Ukrayna devletini 'ele geçiren' ve iktidarı paylaşmayı reddeden seçmenlerin bir bölümünü temsil etmekteydi. Ülkenin ulusal çıkarını detaylandıramayan bu grup, muhalefetin de belirttiği gibi bağımsızlıktan sonra Ukrayna için açık bir ulusal çıkar belirleyememiştir. Ulusal çıkarlar, uzun vadeli hedeflerin (yani AB üyeliğinin) iç politikayla desteklenmesini gerektirmekteydi. Ancak Ukrayna'nın ilan ettiği dış politika hedefleriyle iç politikaları arasında köklü bir uyumsuzluk vardı. Ukrayna'nın çok vektörlü dış politikası, Kuçma ve ortaklarının kısa vadeli hedeflerini yerine getirmeye yönelikti ve Ukrayna iç faktörlere yanıt verememekteydi. Bununla birlikte Ukrayna, AB üyesi olmak veya Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmak gibi 1990'larda hükümetin belirttiği stratejik dış politika hedeflerine ulaşamamıştı.¹⁰⁸⁰

Batılı hükümetler ve uluslararası örgütler artık Kuçma ve ortakları tarafından yapılan açıklamalara inanmamışlardır. Batı'nın Kuçma'ya duyduğu güven eksikliği bir tür 'Ukrayna yorgunluğuna' yol açmıştır. Batı, Başkan Kuçma'yı neo-Sovyet politik kültürüne sahip olarak algılamış ve bu, AB'de ve başka yerlerde derinlemesine desteklenen basamaklıpların Ukrayna'nın kültürel olarak "Avrupa" ülkesi olmadığını (Ukraynalıların sürekli olarak işaret ettiği gibi Avrupa'da coğrafi olarak yer alması gerçeğinin olmadığını) doğrulamıştır. Ukrayna'nın bu görüşü ancak Batı Avrupalı ve

¹⁰⁷⁸Menon, Rumer, a.g.e., s. 28.

¹⁰⁷⁹Plochy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, ss. 325.

¹⁰⁸⁰Taras Kuzio, "Neither East Nor West Ukraine's Security Policy Under Kuchma", *Problems of Post-Communism*, C.52, S. 5, 2005, s. 61.

Kuzey Amerika'nın Ukrayna'daki Avrasya'daki dışavurumdan Avrupalı müttefik algılarına dönüşmesine neden olan Turuncu Devrim'den sonra değişmeye başlamıştır.¹⁰⁸¹

Kuçma döneminde, Ukrayna-Rusya ilişkileri tutarsız belirsiz bir görünüm arz etmiştir. Bir yandan iki ülke arasında ekonomik dayanışma devam ederken diğer yandan ilişkiler, jeopolitik yönelimlerde, birikmiş gerilimlerde, karşılıklı iddialarda ve olumsuz klişelerde farklılaşmaya devam etmiştir.¹⁰⁸²

Putin'in göreve gelmesiyle birlikte Rusya'nın Ukrayna'ya politikasında pragmatik bir dönüş görülmüştür. Rusya, ikili ilişkilerin gelişmesini ve ekonomik çıkarların önderlik ettiği ortak projeleri konusunda Ukrayna ile işbirliğine gitmiştir. Aynı zamanda, 1990'ların sonundan itibaren Kuçma hükümeti, demokratik reformların eksikliğinden ve skandal yolsuzluklardan dolayı Batı'dan izole edilmiş ve Moskova'nın siyasi baskısına karşı oldukça savunmasız kalmıştır. Bu şartlar altında, Ukrayna'nın Rusya'nın bölgesel entegrasyon projesinde yer alan Tek Ekonomik Alan Antlaşması'nı imzalama imtiyazı karşısında Ukrayna-Rusya sınırının statüsü ile ilgili bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.¹⁰⁸³

Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Ukrayna ile Rusya siyasi ilişkilerinde temel konulardan biri sınır hattının belirlenmesi, Ukrayna'da yönetimin değişmesine neden olacak Turuncu Devrim, Ukrayna'nın dış politika tercihleri bağlamında NATO ve AB ile ilişkileri, ekonomik alanda ise enerji anlaşmazlığı ve gaz kriziydi. Son olarak Ukrayna'nın AB'ye Katılım Ortaklığı Antlaşması'nı reddetmesi sonucu ortaya çıkan olaylar sonrası Rusya'nın Kırım'a müdahalesi iki ülke arasındaki ilişkilere damga vurmuştur.

8.1. Rusya Federasyonu ile Ukrayna Arasında Sınır Hattının Belirlenmesi Sorunu

Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya ile arasındaki siyasi ilişkilerde son ciddi sorun, ortak sınırın sınırlandırılması olmuştur. Ukrayna'nın bağımsızlığından beri altı yıl boyunca Moskova sınır konusundaki çalışmalarından kaçınmış, Şubat 1998'de

¹⁰⁸¹a. yer

¹⁰⁸²Tatiana Zhurzenko, *Borderlands into Bordered Lands: Geopolitics of Identity in Post-Soviet Ukraine*, Stuttgart: İbidem Press, 2014, s. 132.

¹⁰⁸³a.g.e., s. 135.

uygun bir komite atamaya karar vermiştir. Ancak 1 Nisan 1998’de, ilk oturum sırasında Rusya yalnızca kara sınırı hakkında konuşmaya ve Azak Denizi ile Kerç Boğazı’nın sularını sınırlandırma konusunda herhangi bir adım atmamıştır. Burada asıl sorun deniz sınırıyken Moskova deniz sularının “ortak” olarak tanınması ve ulusal sınırın işaretlenmemesi gerektiğine inanmamıştır. Öte yandan Ukrayna ise deniz sınırının bölünmeleri gerektiğini belirtmiştir. Kara sınırı 2000 yılında büyük ölçüde çözüme kavuşurken deniz sınırı hala büyük bir problemdi.¹⁰⁸⁴

Rusya ile Ukrayna arasında deniz sınırlarının belirlenmesine ilişkin görüşmeler, Rusya’nın Krasnodar Valisi Aleksandr Tkaçev’in emriyle Ukrayna’ya herhangi bir uyarıda bulunmaksızın 29 Eylül 2003’te Rus Taman Yarımadası’nı Kerç Boğazı’nda bulunan Ukrayna’nın Tuzla yarımadasına bağlamak için bir bent inşa etmesiyle başlamış ve diplomatik kavgayla sonuçlanan bu sorun Moskova’nın 20 Ekim 2003’te Ukrayna’nın küçük ada üzerindeki egemenliğini sorgulamasıyla ciddi bir krize dönüşmüştür. Tuzla yarımadası 1954’te Kırım Ukrayna’ya verildiğinde Ukrayna toprağı statüsünü almıştı. Rusya 1954 antlaşmasının sadece Kırım’ı kapsadığını Tuzla yarımadasını içermediğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla Rusya’nın Taman Yarımadasından Kerç Boğazı istikametine doğru Tuzla’ya kadar uzayan alana bent inşasına karşı Ukrayna, toprak bütünlüğünün ihlal edildiğini ve Rusya’nın bu eyleminin savaş tehdidi olduğunu belirtmiştir. Kiev Moskova’nın bu eylemlere devam etmesi durumunda ateş edeceğini açıklamıştır. Moskova’nın bir diplomatik notayla Ukrayna’nın Tuzla’daki egemenliğini sorguladığını açıkladığı aynı günden 10 gün önce Kiev, Tuzla kıyılarının 150 metre güneydoğusunda bulunan Ukrayna-Rusya sınırının etrafındaki alanı devriye gezmek üzere sınır savunma çalışmaları yapan bir sınır muhafız görevlisini bölgeye göndermiştir. İki ülke arasında gerilim devam ederken 21 Ekim’de Yanukoviç, “Bu olayların silahlı çatışmaya dönüşmesine izin veremeyiz” şeklindeki uyarısıyla iki Başbakan Kasyanov ve Yanukoviç Ukrayna ve Rus basının baraj olarak dillendirdiği set inşasının durdurulması ve Ukrayna’nın adadaki sınır muhafızlarını çekmesi için Dışişleri Bakanları düzeyinde 30 Ekim’de bir araya geleceğini duyurmuşlardır.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸⁴Tadeusz Andrzej Olszafski, “Ukraine and Russia: Mutual Relations and the Conditions that Determine Them”, CES Studies, 2001, s. 43.

¹⁰⁸⁵Roman Woronowycz, “Russian-Ukrainian Dispute over Tuzla Escalates”, *Ukrainian Weekly*, C. 43, S. LXXI, 26 Ekim 2003.

30 Ekim’de Rusya ve Ukrayna Dışişleri Bakanları, Azak denizi¹⁰⁸⁶ ve Kerç Boğazı’ndaki sorunların çözülmesine ilişkin kurduğu ortak bir çalışma grubuyla uzlaşmışlardır. Bu iki su kütesinin öngörülen yasal statüsü, Aralık 2003’te imzalanan ve Nisan 2004’te her iki parlamento tarafından onaylanan Kerç Antlaşması olarak da bilinen “Azak Denizi ve Kerç Boğazı Kullanımı Konusunda Rusya Federasyonu ile Ukrayna Arasında İşbirliği Antlaşması”nda düzenlenmiştir.¹⁰⁸⁷ Aralık 2003’te imzalanan antlaşma Azak Denizi’nin ve Kerç Boğazı’nın durumunu her iki ülkenin de “iç suları” olarak kabul edilmesini öngörmekteydi. İç suların statüsü, üçüncü ülke askeri gemilerinin her iki ülkenin onayı olmadan Azak Denizi’ne girmesine izin vermemekteydi. Kerç Antlaşması’na göre, Kerç kanalını kullanma hakları ortak bir Ukrayna-Rus şirketine verildi. Rusya, Azak Denizi’ nin yüzeyini sınırlandırmayı prensipte kabul etti. Ancak Azak Denizi ve Kerç Boğazı’nın sınırlandırılması konusunda nihai bir antlaşma henüz yapılmamıştır. Kerç Antlaşması 24 Nisan’daki antlaşma ile teyit edilmiştir.¹⁰⁸⁸

İki ülke arasında bu sınır sorununun nihai çözüme kavuşturulması için Haziran 2006’da gerçekleşen müzakere turu da başarısız olmuştur. Ukrayna uluslararası uygulamaya atıfta bulunmuş ve eski Sovyet idari sınırı boyunca sınır çizmeyi önermiştir. Bu çözüm, Ukrayna’nın Azak Denizi’ne gelen ve giden trafiği kontrol etmesine ve ana mersin balıkçılığında kar elde etmesine olanak sağlayacaktı. Bu anlaşmazlıkta Ukrayna için en önemli olan nokta, kendi kıta sahanlığında potansiyel petrol ve gaz sahalarının mevcut olmasıdır. Ruslar ise ortak bir kullanım görüşüne devam etmiştir. Ukrayna açısından, uluslararası hukuka göre sınırlandırmanın önündeki en büyük engel olan iç suların statüsüdür. Ukraynalı uzmanlara göre, bu belirsiz statüko ekonomik potansiyeli nedeniyle Azak Denizi’nde egemen olan Rusya için yararlıdır. Bu çıkmaz durumuna cevaben, Ukrayna, Rusya’ya Azak Denizi’nin durumunu iç sulardan uluslararası sulara

¹⁰⁸⁶Azak denizi ve Kerç Boğazı Kırım’ın jeopolitik ve jeostratejik değerini en üst düzeye taşıyan mevkiler içerisinde yer almaktadır. Doğu Avrupa’nın güneyinde yer alan bu iç deniz, 4 km genişliğinde ve azami 15 metre derinliğindeki Kerç Boğazı ile güneyinde yer alan Karadeniz’e bağlarken, kuzeyinde Ukrayna toprakları, doğuda Rusya ve batısında Kırım ile çevrilidir. Azak denizi 360 km uzunluğunda 180 km genişliğinde yaklaşık olarak 40.000 km kare büyüklüğünde önemli bir iç denizdir. Kerç Boğazı ile beraber Azov-Kerç su alanı olarak da adlandırılan bölge, bölgesel ticaret ve ekonomi bakımından önemli bir geçiş bölgesi olma özelliği göstermektedir. Ayrıca bu denizin yatağında zengin petrol kaynakları bulunmakta ve konumu itibarıyla askeri bakımdan da önemini korumaktadır (Mehmet Sait Dilek, “Rusya Federasyonu’nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış”, *Turkish Studies*, C. 10, S. 14, 2015, s. 262).

¹⁰⁸⁷Vladimir Socor, “Azov Sea, Kerch Strait: Evolution Of Their Purported Legal Status”, *Eurasia Daily Monitor*, C. 15, S. 169, 3 Aralık 2018.

¹⁰⁸⁸Zhurzhenko, a.g.e., s. 137.

dönüştürmeyi ve uluslararası gözlemcileri sınırlandırma müzakerelerine davet etmeyi de önermiştir. Beklendiği gibi, Rusya'nın tepkisi olumsuzdu.¹⁰⁸⁹

Rusya Nisan 2004'teki antlaşmada Tuzla adasına hiç değinmemiştir. Rusya için Tuzla adasından ziyade Kerç Boğazı'nın ortak kullanımında olması çok önemlidir. Çünkü Kerç Boğazı ortak kullanımında olursa Rusya boğazdan askeri gemilerin geçişi sırasında karar alma hakkına sahip olacaktır. Aksi halde Rusya Azak Denizi'ndeki limanlarını koruma altına alma yönünde önlemler almak zorunda kalacaktır.¹⁰⁹⁰ Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki bu temel sorun prensipte çözülmüş gibi görünse de uluslararası hukuk bağlamında *de jure* olarak henüz çözülmemiştir ve diğer bölümde görüleceği üzere Ukrayna Kırım'a müdahalesiyle birlikte iki ülke arasındaki bu kara suları sınırı daha da karmaşık bir hal alacaktır.

8.2. Ukrayna'da Turuncu Devrim ve Sonrası

Tarihsel ve kültürel bağlamda Avrupa ve Rus nüfuz alanına maruz kalan Ukrayna, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da stratejik konumundan dolayı iki büyük aktörün ilgisini bu noktaya kaydırmasını sağlamıştır. Ukrayna'nın Rusya ve AB yönelimli kimliği iç politikasında da Rus ve AB yanlıları olmak üzere farklı iki dinamik unsurun gelişmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim bu durum Ukrayna'nın dış politikasına da yansımış ve Ukrayna 2000'li yıllarda Rusya, AB ve ABD çekişmesine dayanan siyasi bir istikrarsızlığa sahne olmuştur.

1999 devlet başkanlığı yarışında Kuçma, Avrupa yanlısı bir entegrasyona dayanan siyasi programla seçilmişti. Fakat 2000 yılının sonbaharında Dışişleri Bakanı Boris Tarasyuk'u¹⁰⁹¹ görevden alan Kuçma bir kez daha Rus ve BDT oryantasyonuna yönelmişti. Kuçma'nın yaşadığı iki olay, toplumdaki daha da dışlanmasına zemin hazırlamıştır. Bunlardan ilki, "Kuchmagate krizi" olarak bilinen; bir ses bandı kaydı, gazeteci Georgiy Gongadze cinayetinde Kuçma'nın olası rolüne işaret etmekteydi. Diğeri

¹⁰⁸⁹a.g.e., s. 138.

¹⁰⁹⁰İlyas Kamalov, "Karadeniz Bölgesi'ndeki Güncel Gelişmeler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 21, 2009, s. 19.

¹⁰⁹¹Batı yanlısı genç Dışişleri Bakanı Tarasyuk'un yerine Anatoly Zlenko geçmiştir. Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşmasının mimarı olan Tarasyuk'tan nefret eden Moskova güvenlik çevreleri onun istifası için lobi faaliyetleri yürüttükleri hususu gayet açıktı. Zlenko ise göreve geldiğinde ilk büyük mülakatında Rusya ile ilişkilerin Tarasyuk döneminde normal olmadığını dış politikanın doğu yönünün daha belirgin olması gerektiğini ifade etmiştir (Torbakov, a.g.e., s.312-313).

ise Kuçma'nın Kolchuga pasif radar sisteminin Irak'a satışına gizlice yetki vermesi olayının 2002 yılında kamuoyuna sızdırılmasıydı. Kuçma'nın izolasyonu, değişen uluslararası politikadaki gelişmelerin etkisiyle daha da kötüye gitmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD dış politikasının, terörizmle mücadelede Rusya ile işbirliğine yönelik olarak seyretmesi, küresel bir müttefik olarak ABD'yi Ukrayna'na ile olan ortaklığından uzaklaştırmıştır.¹⁰⁹²

Ukrayna'da 2000-2001'li yıllarda baronların gittikçe zenginleşmesiyle beraber Kuçma'nın da gerçekleştirdiği yolsuzluklar ve işlediği suçlar meydana çıkmıştır. Kuçma, Ukrayna hükümetinin yaptığı yolsuzlukları araştıran ve bu konuda raporlar yazarak bütün dikkatleri üstüne çeken araştırmacı gazeteci yazar Georgi Ruslanoviç Gongadze'yi kaçırıp öldürmekle suçlanmış ve güçlü bir muhalefet kampanyası ile ve halkın yoğun tepkisi ile karşılaşmıştır.¹⁰⁹³ Ortaya çıkan bu olayla Kuçma, halkın gözünde kendine olan güveni yitirmiş ve böylece Ukrayna'da Turuncu Devrim¹⁰⁹⁴'e giden yolu açılmıştır.

Turuncu Devrim, Rusya ile AB arasında çıkarların çatışabileceğini gösteren bir örnek olduğu gibi Rusya ile AB arasındaki yapısal işbirliğinin sınırlarını göstermesi bakımından önemli olmuştur. Sonuç olarak AB'nin Ukrayna politikası ile Rusya'nın BDT entegrasyonu kapsamında izlediği Ukrayna politikası coğrafi anlamda kesişmiştir. Bu yüzden ilerleyen dönemlerde bu politika Rusya ile AB arasındaki ilişkilerde tansiyonu yükseltmiştir.¹⁰⁹⁵ İki aktör arasında gerginliğin artmasının en önemli nedeni çıkar çatışmasından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte Ukraynalı liderlerin iç ve dış politikadaki eylem ve söylemleri de AB ve Rusya arasındaki karşılıklı etkileşimden dolayı ilişkiler içinden çıkılmaz bir hale bürünmüştür.

2004 yılında Yuşçenko, Yanukoviç'e ideolojik olarak ortaya çıkan bir alternatifini temsil etmiştir. Yuşçenko hükümeti Ukrayna'nın Kuçma'nın Avrupa-Atlantik entegrasyonu konusundaki şimdiye kadar "boş söylemini" ortaya çıkarmak ve bunu kamuoyuna ilan etmek için ortaya çıkmıştır. Yuşçenko seçim zaferiyle, hükümeti

¹⁰⁹²Kuzio, "Neither East Nor West Ukraine's Security Policy Under Kuchma", s. 64

¹⁰⁹³Adrian Karatnycky, "Ukraine's Orange Revolution", *Foreign Affairs*, C. 84, S. 2, 2005, s. 40.; Bilener, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar", ss. 124-131.

¹⁰⁹⁴Turuncu Devrim, muhalefetin turuncu bayraklarının altındaki kitlesel protestolar halkın desteği sonrasında *Turuncu Devrim* olarak anılmaya başlamıştır (Kataryna Wolczuk, *Ukraine after the Orange Revolution*, Centre for European Reform Policy Brief, Şubat 2005, s.1).

¹⁰⁹⁵Özdal, "Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri ile İlişkileri", ss.441-442.

üzerlerindeki ilk sorumluluğun Ukrayna'yı Avrupa-Atlantik entegrasyonu için uygun hale getirecek iç reformları takip etmek olduğunun farkındaydı. Bununla beraber Yuşçenko'nun güvenlik politikası üzerine ideolojik olarak daha kararlı bir tutum sergilemesi, genç nesil tarafından desteklenmiştir. Turuncu Devrim, gençlerin ittifakında orta kuşağın gücünün gelişini temsil etmekteydi. Bu kuşak, eski Sovyet değerlerini temsil eden sinizmin ve kayırmacılığın hâkim olduğu Kravçuk ve Kuçma'nın temsil ettiği eski jenerasyona karşı çıkarken, daha çok Avrupa yanlısı politikaları desteklemekteydi. Kravçuk ve Kuçma neslinin dünya görüşü ise Brejnev'in 'durgunluk dönemin'nden etkilenen ve dünya görüşü ona göre şekillenen bir nesli temsil etmiştir.¹⁰⁹⁶

Ukrayna tarihinde 2004'te gerçekleşen başkanlık seçimi eksen hareketlerini tetiklemiş, iki turda gerçekleşen başkanlık seçimlerinde kamuoyunda yarı otoriter rejimlerdeki gibi hileli oy tartışması yaşanmıştır. Seçimlerde, Kuçma döneminde 2002-2004 yılları arasında başbakan olarak atanan Rus kökenli Bölgeler Partisi'nin lideri Viktor Yanukoviç ve "Bizim Ukrayna" koalisyonun lideri Viktor Yuşçenko karşı karşıya gelmiştir. Seçim öncesinde Kuçma ile iyi ilişkileri olan Yanukoviç rakibini yenmek için devlet kaynaklarını, ulusal medyayı ve fonları etkin bir şekilde kullanmıştır. İlk turda birbirlerine yakın oy alan liderler ikinci tur seçimlerinde Yanukoviç yüzde 49, Yuşçenko ise yüzde 46 oy almışlardır. Yanukoviç'in bu kadar yüksek oy aldığını gören Yuşçenko seçimlerin hileli olduğunu iddia ederek, yüzbinlerce taraftarına Bağımsızlık Meydanı¹⁰⁹⁷'nda protesto çağrısı yapmış ve bu çağrı karşılık bulmuş, protestolar eşliğinde halk ikinci tur seçimlerinin yenilenmesini talep etmiştir. Böylece Ukrayna Yüksek Mahkemesi, 3 Aralık 2004'te ikinci tur seçimlerini iptal etmiş ve mahkeme tarafından halkın 26 Aralık'ta tekrar seçime gitmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan ikinci tur ikinci seçimlerinde bu kez Yuşçenko oyların yüzde 52'sini Yanukoviç ise ancak yüzde 44'ünü alabilmiştir.¹⁰⁹⁸ Seçim sonucunda Yanukoviç'in itirazına rağmen 23 Ocak 2005'te Yuşçenko görevine başlamıştır.

¹⁰⁹⁶Kuzio, "Neither East Nor West Ukraine's Security Policy Under Kuchma", s. 67.

¹⁰⁹⁷Bağımsızlık Meydanı veya Ukrayna'da bilindiği gibi "Meydan" (Maidan), dünya çapında Turuncu Devrim'in merkez üssü olarak ünlenmiştir. Bağımsızlık meydanında kurulan renkli çadır kamp ve 300,000 kişinin bulunduğu devasa büyük toplantının görüntüleri dünya çapında yayınlanmıştır.

¹⁰⁹⁸Michael McFaul, "Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution", *International Security*, C. 32, S. 2, Fall 2007, ss. 49-50.

Kuzio, çalışmasında Yanukoviç ile Yuşçenko arasındaki çekişmenin aslında etnik Ukrayna milliyetçiliği ve doğu Slav milliyetçileri arasında bir çekişme olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, seçim krizi sonucu alevlen Turuncu Devrim de aslında bu kimlik çatışması sonucunda ortaya çıkmıştır. Etnik Ukrayna milliyetçileri, Batı ile bütünleşmeyi savunurken, Slav milliyetçiler ise reformlara ve Batı bütünleşmesi düşüncesine karşı mesafeli bir tutum takınmıştır.¹⁰⁹⁹ Bu mücadelede kazanan Ukrayna milliyetçileri ve Batı ile bütünleşmeyi destekleyen Yuşçenko galip gelmiştir. Ukrayna'nın bu iki kutup eksenindeki çatışması Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra başlamış ve daha önce de belirttiğimiz üzere gelecekte de ülkenin dış politikasını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.

Yuşçenko göreve başladıktan sonra beklenenin aksine ilk yurt dışı ziyaretini Moskova'ya yapmıştır. Her ne kadar Putin rakibi Yanukoviç'i açıkça desteklemiş olsa da Yuşçenko bir "saygı işareti" olarak Rusya'ya gitmeyi seçtiğini belirtmiştir. Özellikle Putin, Yuşçenko'ya selefi Kuçma'nın 2003'te Rusya, Belarus ve Kazakistan'da tek bir ekonomik alan yaratma yolundaki ortaklığını hatırlatmıştır. AB ile ekonomik bütünleşmeyi ön planda tutan Yuşçenko'nun Putin'in bu hatırlatmasına karşı çok da ilgi göstermediği görülmüştür.

Ayrıca Yuşçenko hükümetinin, Kuçma'nın Moskova ile yaptığı Hazar petrolünden ziyade Rus petrolünü güneye Ukrayna'ya ve Batı Avrupa'ya doğru pompalayan Odessa-Brody boru hattının akışını tersine çevirme kararı gibi bazı enerji anlaşmalarını gözden geçirmesi beklenmekteydi.¹¹⁰⁰ Yuşçenko'nun Başkanlık seçimlerinde seçimi kazanmasında büyük destek veren ve Turuncu Devrim'e Yuşçenko ile birlikte önyak olan Yulia Timuşenko ile Yuşçenko arasında 2005 sonrasında devlet yönetiminde kimin hangi pozisyonu elde edeceklerine dair bir tartışma meydana gelmiştir. Yuşçenko'nun devlet başkanı olması Timuşenko'nun ise başbakan olması iki lider arasındaki sorunu çözmeye yetmemiştir. Devlet kurumlarına kimin atanacağı konusunda iki lider arasında yaşanan büyük tartışmalar ülkede problemlere ve istikrarsızlığa neden olmuştu. Her ne kadar Ukrayna, Sovyetler Birliği'ndeki devletler

¹⁰⁹⁹Taras Kuzio, "Nationalism, identity and Civil Society in Ukraine: Understanding the Orange Revolution", *Communist and Post-Communist Studies*, C. 43, S. 3, 2010, ss. 285-296.

¹¹⁰⁰Wolczuk, a.g.e., s. 3.

içinde en etkin olan demokrasilerden birisi olsa da demokratik anlamında yeterince gelişmemiştir ve liderler buldukları pozisyonları çıkarları uğruna kullanmaktaydı.¹¹⁰¹

24 Ocak'tan 8 Eylül 2005'e kadar ilk dönem başbakanlığını yapan ve daha sonra 23 Mart 2006'da seçimleri kazanan Yanukoviç'in Başbakanlığı kazanmasından sonra ara veren Timuşenko, muhalefete başkanlık ederek 18 Aralık 2007'den 3 Mart 2010' kadar yeniden Başbakan olmuştur. İki dönem bu görevini sürdüren Timuşenko Ukrayna'da ekonomik ve siyasal alandaki problemleri çözmekte yetersiz kalmıştır. Zengin bir oligark ve Rus kökenli olan Timuşenko 2004 seçimlerinde Kuçma'ya karşı Yuşçenko'ya büyük destek vermiştir. Büyük reformlar geliştirerek liberal ve demokrat bir Ukrayna yaratmayı hedefleyen Timuşenko, bunu gerçekleştirmek için de Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaşıp Batı'ya yanaşması gerektiğini savunmuştur. 2005 sonrasında kurulan Yuşçenko hükümeti özelleştirmelere girişerek geniş çaplı kamu reformlarına önem vermiştir. Rusya karşıtı politikalar izleyen ve AB'ye katılım müzakereleri konusunda baskı yapan Ukrayna'ya, yine bu dönemde Rusya karşıtı politikalar izleyen GUAM örgütünde liderlik rolü biçilmiştir.¹¹⁰²

Timuşenko ve Yuşçenko arasındaki sürtüşmelerin ve eleştirilerin sürekli artması devletin siyasal sistemini işlevsiz kılarak 2008'de gerçekleşen küresel ekonomik kriz Ukrayna'da bir krize neden olmuştur. 2009'da ülkenin gayri safi yurt içi hasılasında yüzde 15 civarında bir düşüş yaşanmıştır. İhracat ve ithalatta da büyük düşüşler göze çarpmaktaydı. Bu durum halkta öfke ve hayal kırıklığına neden olmuş ve Ukraynalılar bu istikrarsızlığa son verebilecek yeni 2010'daki seçimi kurtuluş yolu olarak görmüştür.¹¹⁰³ Tüm bu gelişmelerle birlikte Timuşenko ve Yuşçenko, AB ile iyi ilişkiler kurup liberal ekonomiyi geliştirme amacıyla olumlu adımlar atmak isteseler de AB'den de yeterli desteği alamamışlardır. Bu durum kamuoyunu da farklı siyasi figür arayışlarına yönlendirmiştir.

Ukrayna Yuşçenko döneminde AB ve ABD yörüngesinde hareket etse de diplomatik anlamda Moskova ile Kiev her türlü olumsuzluğa rağmen ilişkilerini

¹¹⁰¹Göktürk Tüysüzoğlu, "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 3, (Ocak 2011), ss. 67-68.

¹¹⁰²Tüysüzoğlu, a.g.e., ss. 68-69.

¹¹⁰³Alexander J. Motyl, "Ukrainian Blues: Yanukovich's Rise, Democracy's Fall", *Foreign Affairs*, C. 89, S. 4, 2010, s. 125.

sürdürmüştür. Hatta belirli ölçekte ve konjonktüre göre beli konularda uzlaşma da sağlamışlardır. 2005 ile 2010 yılları arasında Yanukoviç devlet başkanı seçilene kadar Ukrayna her şeye rağmen Rus ve BDT etkisinden tamamen kopmamış, daha doğrusu buna cesaret edememiştir. Rusya tarafında ise Putin, Ukrayna'nın birkaç yıllığına politik, stratejik ve askeri anlamda Batı'ya doğru yönelmesinin bir yol kazası ve geçici ve kısa bir süreç olduğunu düşünmekteydi. Nitekim Putin'in bu düşüncesi haklı çıkmış ve Yanukoviç, 2010 yılında tekrar ülkenin başına geçmiştir.¹¹⁰⁴

Turuncu devrim sonrasındaki yıllar Ukrayna'da iç çelişkilerle doluydu. İktidarın yaptığı büyük hatalar ile büyük ilerlemeler birbirine karışmış, ülke istikrarsız bir hale bürünmüştür. Devrimin sonrasında yeni hükümet, vatandaşlar ve medya için ifade özgürlüğünü sağlarken iktisadi yönden ise Ukrayna daha iyi bir duruma geçmişti. Ekonomisi küresel gelişmenin etkisini hissettiği 2000-2008 yılları arasında GSYİH iki katına çıkmış, Sovyetler Birliği egemenliğinde geçen son yıl olan 1990'daki rakamları geçerek 400 milyar dolara ulaşmıştır. Fakat Yuşçenko hükümeti ülkenin refah düzeyini yükseltmede ve yaygın yolsuzlukla mücadele etmede çok az şey yapmış, bununla beraber Yuşçenko taraftarlarının hileli seçimleri iptal etmek için anlaşmaya vardığı anayasa değişikliği ülke siyasal siteminde farklı değişikliklere neden olmuştur. Yanukoviç'i destekleyenlerce talep edilen ve Yuşçenko'nun kabul ettiği düzenlemelere göre devlet başkanı, artık meclis tarafından seçilen ve Ukrayna siyasetinde bağımsız bir aktör olarak ortaya çıkan başbakanı atama hakkını kaybetmiş bunla beraber ne devlet başkanının ne de başbakanın reformları kendi başına yürürlüğe koyacak gücü vardı. Dolayısıyla Yuşçenko, devrimdeki müttefiki Timoşenko ile ortak bir zemin bulmakta zorlanmıştır. Yuşçenko'nun 2010'da görev süresi sona ererken kamuoyunda derin bir hayal kırıklığı mevcuttu ve Yuşçenko'nun Timoşenko ile olan rekabeti, reform davasını ve Avrupa ile olan bütünleşmeyi itibarsızlaştırarak Ukrayna siyasetini çok zor duruma sokmuştur.¹¹⁰⁵

Ukrayna cephesinde bu olaylar yaşanırken Putin döneminde Ukrayna ile Rusya arasındaki temel konular ise NATO'nun genişlemesi, Turuncu Devrim süreci, enerji alanındaki anlaşmazlıklar, Ukrayna'nın Rusya'nın AET entegrasyonuna katılması

¹¹⁰⁴Okay Deprem, "Meydan'dan İç Savaşa Ukrayna", Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s.244.

¹¹⁰⁵Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s.335.

yönünde teşvikleri reddetmesi gibi konulardan dolayı iki tarafın da işbirliği içinde hareket etmesi zorlaşmıştır.

8.3. Rus Enerji Politikalarında Ukrayna: Gaz Kesintileri ve Alternatif Projeler

Askeri anlamda önemli bir güç olan Rusya enerji anlamında da bünyesinde bulundurduğu hidrokarbon kaynakları bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Rusya sahip olduğu bu enerji kartını devlet iktidarının ve diplomasisinin bir aracı olarak kullanmış ve ulusal güç ve diplomatik saygınlığın amaçlarını enerji ile ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda Rus gazının Avrupa'ya tedarik edilmesinde Ukrayna, transit rolü üstlenmekte ve gazın güvenli bir şekilde transferinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Aynı zamanda kendisi de Rusya'ya enerji bakımından bağlı olan Ukrayna'ya karşı Rusya, yönünü Batı'ya kaydırmasının bir cezası olarak zaman zaman enerji kozunu kullanmış ve ülkeyi zor durumda bırakmıştır. Rusya-Ukrayna ilişkilerinde enerji bağlamında özellikle Putin dönemi birçok anlaşmazlığa gebe olmuştur.

Ülkenin kalkınmasında ve saygınlığının artmasında ekonomiyi ön plana çıkaran Putin 1999 yılında yazdığı doktora tezinden oluşturulan bir makalesinde “Rusya'nın doğal kaynaklar potansiyeli yalnızca ülkenin ekonomik kalkınmasını güvence altına almakla kalmayacak, aynı zamanda ülkenin uluslararası konumunun garantörlüğünü de yapacaktır”¹¹⁰⁶ şeklindeki ifadesi enerjinin dış politikadaki çarpıcı rolünü özetlemektedir.

Rusya'nın enerji politikası, hidrokarbon kaynaklarını mümkün olduğu kadar kendi boru hatlarıyla dış pazarlara ulaştırmak, bu pazarlarla arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi kurmak ve ekonomisi enerji kaynaklarına gelen gelire dayandığı için bundan mümkün olduğunca yüksek gelir elde etmek şeklinde özetlenebilir.¹¹⁰⁷

Enerji kaynağı zenginliği Rusya'ya sadece jeoekonomik çıkarlar sağlamamakta aynı zamanda enerji bakımından Rusya'ya bağımlı olan devletlerin uluslararası hareket alanlarına da müdahale edici imkânlar sunmaktadır. Ukrayna müdahalesi sürecinde de

¹¹⁰⁶Martha Brill Olcott, “The Energy Dimension in Russian Global Strategy, Vladimir Putin and The Geopolitics of Oil”, James E. Baker III Institute, Baker Institute Energy Forum (2004), s. 17.

¹¹⁰⁷Okay Deprem, “Gaz Savaşı, Enerji Silahı”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s.187-188.

görüldüğü gibi Rusya, Avrupa'ya da aktarılan enerji kaynaklarını bir siyasi koz olarak kullanmaktan çekinmemiştir.¹¹⁰⁸ Enerji bir siyasi koz olarak gelecekte de Rus dış politikasında önemli bir koz olmaya devam edecektir.¹¹⁰⁹

Enerji bağlamında AB ile “karşılıklı bağımlılık” çerçevesinde hareket eden Rusya'nın AB ile ilişkilerinde dengeyi değiştiren olay Ukrayna olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Ukrayna, ülkesindeki Rus yanlısı ve Avro-Atlantik yanlısı eğilimler arasında sıkışıp kalmıştır. Rusya, jeostratejik, jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel açılardan bakımdan büyük önem verdiği Ukrayna'nın Avro-Atlantik Blok'un kurumsal yapılanmalarına katılmasına izin vermeyeceğini ve bu durumun en öncelikli ulusal güvenlik tehdidi olduğu gerek askeri gerekse de dış politika belgelerinde defalarca vurgulamıştır. Bu bağlamda enerji kapsamında Ukrayna, Rusya'dan Avrupa'ya tedarik edilen doğalgazın transit rotası olması bakımından önemli bir ülkedir. Turuncu Devrim sonrasında keskin bir dönüşle Avrupa yanlısı bir tutum izleyen Ukrayna'nın bu tutumuna çok sert tepki gösteren ve Ukrayna'ya karşı izlediği politikalarda değişikliğe giden Rusya özellikle 2006 ve 2009 yıllarında doğalgaz kesintileri ile hem Kiev'e hem de Brüksel'e ciddi uyarılarda bulunmuştur.¹¹¹⁰

İktidarının ilk döneminde ortaya koyduğu politikalar ile Sovyet sonrası alanı enerji alanında Moskova'ya bağımlı kılan Putin, söz konusu bağımlılıktan faydalanarak yakın çevresi üzerinde nüfuz kurmaya çalışmıştır. Bu minvalde Kremlin, ticaretin büyük bir bölümü bakımından Moskova'ya bağlı olan Kiev'i ve Kiev'in doğal gaz boru hatlarını kendi kontrolü altında tutmak için yoğun çaba harcamıştır.¹¹¹¹ Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra Sovyetler Birliği'nden miras kalan devasa ağır ve askeri sanayi kapasitelerini komuta etmekteydi. Bunun dönüşümü önemli ölçüde mali güç gerektirmekteydi ve yaşam standardını arttırmak için yeni bir ekonomik yapıya ihtiyaç vardı. Fakat Ukrayna'da ekonominin dönüşümü için yeterli destek yoktu, ülke kredi

¹¹⁰⁸Sami Yıldırım, a.g.e, s. 178.

¹¹⁰⁹Marshall, *Prisoners of Geography*, s. 19.

¹¹¹⁰Sina Kısacık, “Bir Rus-Alman Ortak Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemi Anlamak”, s. 332.

¹¹¹¹Sina Kısacık, “Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi: Dış İlişkilerde Bir Ekonomik ve Siyasi Baskı Aracı mı”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 136-137.

desteği de alamamıştır. 1991'den itibaren her yıl sanayi ve tarımsal üretimdeki düşüşün yanı sıra GSYİH ve reel ücretlerde de bir düşüş gözlemlenmiştir. 1994'ten itibaren hızlanan özelleştirme, ekonomik canlanmaya kısmen katkı sağlamıştır. Öte yandan Ukrayna'nın ekonomisi birçok yönden Rusya'ya bağlıdır. Ukrayna, ham petrolün yüzde 90'ı, doğal gazın yüzde 60'ı ve stratejik hidrokarbonları Rusya'dan ithal etmektedir.¹¹¹²

Görüldüğü gibi Rusya'nın aksine Ukrayna'da iktisadi çöküşü hafifletecek bir petrol ve gaz geliri mevcut değildi. Ukrayna'da tüm bu ekonomik sorunlara rağmen iktisadi çöküşün en önemli sebebi Ukrayna hükümetinin acil ihtiyaç duyulan iktisadi reformları ertelemesi ve para kaybeden devlet işletmelerini kredi temin ederek ve daha fazla para basarak sübvansede etmesiydi. Enflasyonun da çok yükseklerde seyretmesi ülkenin ekonomik olarak kötü durumda olmasında diğer etkenlerden biriydi. Ukrayna'da askeri ve sanayi kompleksin hızla düşüşe geçmesiyle metalürji sanayisi 1990'larda ve 2000'lerin başında en değerli kol haline gelmiştir. Fakat bu metalürji kolu da tamamen Rus doğal gazına bağımlıydı. Ukrayna doğal gazı satın alabilmek için sürekli artan fiyatlara katlanmak zorundaydı. Diğer yandan o dönemde ülkenin sanayi üretiminin yarısından fazlası, demir ve kömür zengini olan ve Ukrayna'nın başlıca ihraç ürünü olan çeliği üreten doğudaki dört oblasttan (Dinpropetrovsk, Zaporjiya, Donetsk ve Lugansk) gelmekteydi.¹¹¹³

Ukrayna'nın enerji sektörü Sovyetler Birliği'nin bir mirası olarak yaşlanmış, etkinliğini kısmen kaybetmiş ve yolsuzluğun oldukça yaygın olduğu bir endüstri haline gelmiştir. 2006 yılında 2030 yılını hedefleyen Enerji Strateji Belgesini kabul eden Ukrayna enerji bağımlılığını azaltmayı ve kendi petrol ve doğal gaz gibi kaynaklarını üretmeyi planlamıştır. Ukrayna'nın enerji alanındaki hedefleri için önemli miktarda yabancı yatırıma ihtiyaç duyduğu görülmüştür..¹¹¹⁴

Ukrayna, Rusya'dan gelen gazı AB'ye aktarılması bakımından transit ülke konumunda olup bu konumu AB için oldukça önemlidir. Bu önem karşılıklı bağımlılığın bir göstergesi olarak, Rus gazının yüzde 76'sı 2008 itibarı ile Ukrayna üzerinden, yüzde

¹¹¹²Bertalan, Nagy, a.g.e., ss. 10-11.

¹¹¹³Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, ss. 329-330.

¹¹¹⁴Tuğçe Varol Sevim, "Ukrayna'nın Yönetemediği Enerji Politikası ve Sonuçları", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 506.

20,3'ü Belarus üzerinden AB'ye aktarılırken ve yüzde 3,7'si doğrudan Rusya'dan Finlandiya'ya transfer edilmiştir. Dolayısıyla enerji konusu Ukrayna-AB ilişkileri açısından da önem arz etmiştir. 2005 yılında AB ile Ukrayna arasında enerji işbirliği alanında bir antlaşma imzalanırken; 2006 yılında ise Ukrayna, Enerji Topluluğu Antlaşması'na gözlemci olarak katılma statüsü elde etmiş ve 2007 yılında tam üye olmak için başvuruda bulunmuştur. Aynı zamanda AB Komisyonu Ukrayna'nın enerji sektöründeki yeniden düzenleme karşılığında 87 milyon Euro'yu Ukrayna'ya hibe etmiştir.¹¹¹⁵

Ukrayna topraklarından Rus doğal gazını Avrupa'ya taşıyan harita 3'te de görüldüğü üzere üç hat ve Rus petrolünü Avrupa'ya taşıyan bir adet boru hattı ile beraber toplam dört ana hat bulunmaktadır. Bunlar: ¹¹¹⁶

1. Bratstva (Kardeşlik): Rus gazını Avrupa'ya taşıyan ana doğalgaz boru hattıdır. Bu hat Slovakya'dan girerek, buradan iki kola ayrılmakta ve kuzey ve güney Avrupa ülkelerine gaz transferini sağlamaktadır.
2. Soyuz (Birlik): Orta Asya'dan gelen gazın Rus topraklarından geçerek Ukrayna'ya ulaşan oradan da orta ve kuzey Avrupa ülkelerine gazı aktaran hattır.
3. Trans-Balkan: Bu hat ise Ukrayna topraklarının ardından Moldova'nın ayrılıkçı bölgesi Transdinyester bölgesinden giriş yapmakta ve oradan da Romanya üzerinden Balkan ülkelerine ve son olarak Türkiye'ye gaz taşımaktadır.
4. Druzba (Dostluk): Rusya'nın Doğu Avrupa ülkelerine petrol taşıyan ana petrol hattının bir kısmı Ukrayna'dan geçmekte ve oradan da Slovakya'ya giriş yapmakta ve Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Bosna-Hersek'e petrol tedarik etmektedir.

¹¹¹⁵Antoaneta Dimitrova, Rilka Dragneva, "Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to EU's Rule Transfer in the Ukraine", *Journal of European Public Policy*, C. 16, S.6, 2009, s. 865.

¹¹¹⁶Institute for Energy Research, "Ukraine: An Important Transit Country for Natural Gas and Petroleum", 24 March 2014, <https://www.instituteforenergyresearch.org/uncategorized/ukraine-an-important-transit-country-for-natural-gas-and-petroleum/>, (24.12. 2019).

Harita 3. Rus Gazını Avrupa'ya Ukrayna Üzerinden Taşıyan Hatlar

Kaynak: Erdal Tanas Karagöl, Saliha Kaya, *Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru*, SETA Analiz, S. 108, 2014, s.10.

Rusya'nın enerjisini AB'ye yukarıda sayılan hatlar yoluyla aktaran Ukrayna gaz ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan karşılamakta ve bununla beraber Ukrayna sanayisinin büyük bir kısmı Rus doğalgazından sağlanan elektriğe dayanmaktadır. Ayrıca ekonomik göstergeleri çok da parlak olmayan Ukrayna'nın Rus enerji devi Gazprom'a yaklaşık 1 milyar dolarlık enerji borcu bulunmaktadır. Özellikle Turuncu Devrim döneminde 2006'da ve 2009'da yaşanan borç ve fiyat krizleri ya da diğer adıyla "gaz savaşları" nedeniyle Ukrayna 2010 sonrasında Rusya'dan gazı en pahalı¹¹¹⁷ alan müşteri konumuna düşmüştür.¹¹¹⁸

Rus gazının Avrupa ülkelerine iletilmesinde geçiş görevi üstlenen Ukrayna 2006 yılı için Moskova ile anlaşamayınca Gazprom, gazı kesme kararı almıştır. "Gaz savaşı"nın nedeni aslında siyasi gibi görünmekteydi. Ukrayna'da Batı yanlısı Yuşçenko'nun iktidara gelmesinin ardından Gazprom, Ukrayna'nın bin metreküp için

¹¹¹⁷Medvedev, başkanlığı dönemi boyunca Ukrayna, Rusya'nın tüm taleplerini yerine getirmesine rağmen, Avrupa'nın en pahalı gazını Ukrayna'ya satmıştır (Kuzio, "Russia-Ukraine Crisis: The Blame Game, Geopolitics and National Identity", s. 468).

¹¹¹⁸Sağlam, a.g.e., s. 439.

ödediği gazın fiyatını 50 dolardan önce 160-170 dolara ardından da 220-230 dolara yükseltmiştir. Böylece bu oran Almanya'nın ödediği fiyatla eşitlenmiştir. Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerine indirimli sattığı gazı, yapılan olağanüstü zammı onaylamayan Ukrayna, 2006 yılı için doğal gaz antlaşmasını imzalamamış, sonuç olarak 1 Ocak'ta Gazprom vanayı kapatmış ve Ukrayna gazsız kalmıştı. Bununla beraber Ukrayna'nın AB ülkelerine giden gaza el koyması kaçınılmaz olarak olayın uluslararası boyut kazanmasına zemin hazırlamıştır. Rus gazını Ukrayna üzerinden tedarik eden Avrupa ülkeleri, 1-4 Ocak arasında sadece gaz akışında sıkıntı yaşamakla kalmamış, Moskova'nın güvenilir enerji tedarikçisi iddiasını da sorgulamaya başlamıştır.¹¹¹⁹ Enerji fiyatlarındaki bu sorun, 2006 Ağustos ayında dönemin Ukrayna Başbakanı Yanukoviç'in Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarette 2006-2007 de Kiev'in alacağı gaz miktarlarında uzlaşılmasıyla sona erecekti. Fakat Ukrayna iç politikasında Moskova ve Kiev arasındaki bu antlaşmada Ukrayna'nın herhangi bir taviz verip vermediği sorusu ciddi bir tartışma yaratmıştır.¹¹²⁰

Bu krizden yaklaşık üç yıl sonra 2009'da yaşanan borç ve doğalgaz kesintisi krizi Ukrayna'yı etkilediği gibi AB'yi de etkilemiştir. 2009'daki doğalgaz krizi Rusya'nın 31 Aralık 2009 tarihine kadar yeni fiyat tarifesine geçilmediği takdirde gazın kesileceğini ilan etmesiyle başlamıştır. Rusya 2009 yılında Ukrayna'dan talep ettiği gaz fiyatını 250 dolar olarak açıklamıştır. Bu fiyatı kabul etmeyen ve ayrıca Ukrayna topraklarından geçiş yapan Rus gazı için daha fazla taşıma ücreti talep eden Yuşçenko'ya karşı Putin, gazın fiyatını 450 dolara çektiğini ve gaz akışını durduklarını ilan etmiştir. Ardından 17 Ocak'ta Kremlin sorunu çözmek üzere Ukraynalı muhataplarını davet emiş ve Timoşenko önderliğinde 19 Ocak 2009'da Rusya ile Ukrayna, doğalgaz fiyatı konusunda antlaşmaya varmışlardır. Antlaşma sonucunda Avrupa'nın da baskısıyla Timoşenko yüzde 20 oranında bir gaz indirimi almıştır. Buna ek olarak iki ülke arasında gaz ticareti konusunda aracı şirket durumunda bulunan Rus UkrEnergo şirketinin Timoşenko'nun iddiasına göre bu şirketten kazanılan para Yanukoviç ve Yuşçenko etrafındaki gruplara fon

¹¹¹⁹Deprem, "Gaz Savaşı, Enerji Silahı", ss.183-184.

¹¹²⁰Sina Kısacık, "Ukrayna Eksenli Enerji Krizleri Çerçevesinde Gelişen Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İşbirliği", *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 420.

sağlamaktaydı ve dolayısıyla antlaşmayla bu şirketin aracılık fonksiyonu düşürülmüştür.¹¹²¹

Yaşanan bu krizler sonrasında AB, Rusya'nın güvenilir tedarikçi pozisyonunu ciddi bir biçimde sorgulamaya başlamıştır. Nabucco doğalgaz projesi daha sonrasında ise bunun başarısızlığa uğraması üzerine Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Adriyatik Geçişli Doğalgaz Boru Hattı (TAP) projesine ilaveten Güney Kafkasya doğalgaz boru hattının uzatılmasını içeren Güney Gaz Koridoru projesi geliştirilmiştir. Rusya'nın politikalarına bakacak olursak 2020'li yıllar itibariyle Ukrayna'yı geçiş ülkesi olarak devre dışı bırakacak yeni doğalgaz boru hattı projelerine ağırlık verilmiştir. Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar Türk Akımı (önceki adı Güney Akım¹¹²²) ve Kuzey Akım doğalgaz boru hattı¹¹²³ projeleridir.¹¹²⁴

1 Aralık 2014 tarihinde Putin ve Erdoğan "Türk Akımı" fikrini beyan etmiştir. Türk Akımı'nın ilanından kısa bir süre sonra Gazprom CEO'su Aleksey Miller, şirketin hedeflerinden birinin, 2019 yılına kadar Ukrayna üzerinden gaz taşımacılığını sonlandırma isteği olduğunu belirtmiştir.¹¹²⁵ Önceleri dört hat olarak planlanan yedi milyar dolar bedelli Türk Akımı projesi, sonradan toplam kapasitesi 31,5 milyar metreküp

¹¹²¹Derek Fraser, "What was really in Tymoshenko's 2009 gas agreement with Russia?", Kyiv Post, 12 October 2011, <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/what-was-really-in-tymoshenkos-2009-gas-agreement-114603.html> , (24.12. 2019).

¹¹²²23 Haziran 2007'de temelleri atılan Güney Akım Projesi, Karadeniz'in altından geçmekte, 900 km uzunluğunda ve yıllık 63 milyar metreküp kapasiteye sahip dört boru hattından oluşmaktaydı. Rus doğalgazı, Rusya'dan başlayıp Karadeniz'in iki bin metre altından Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Anapa'dan Bulgaristan'daki Varna'ya, varıp buradan iki kola ayrılacaktı. Birinci kol Yunanistan üzerinden İtalya'ya, ikinci kol ise Sırbistan ve Macaristan üzerinden geçerek Avusturya'ya ulaşacaktı. Güney Akımı, Rusya'nın doğalgaz ihracat stratejisinde Ukrayna'ya alternatif bir yol bulmak ve Orta Asya ve Hazar Denizi'nden gelen gazın rekabetini baltalamak için çok önemli bir misyon üstlenmekteydi. Fakat Proje, AB'nin rekabet ve enerji mevzuatı ile uyuşmamasından dolayı başarılı olamamıştır. Bulgaristan ve AB'den gelen engeller ve Ukrayna krizi sonrasındaki Rusya'ya karşı gerçekleştirilen yaptırımlar dolayısıyla iptal edilmiştir. Rusya tarafından bu projenin yerine Türk Akımı projesi düşünülmüştür (Daniela Munteanu, Ciro Sarno, "South Stream And Nord Stream 2 – Implications for The European Energy Security", *Análise Europeia-Revista Da Associação Portuguesa De Estudos Europeus*, C.1, S. 2, 2016, ss. 68-70).

¹¹²³ Bu proje ile Rusya'nın Vyborg bölgesinden Almanya'nın Lubmin şehrine Ukrayna'yı devre dışı bırakacak bir hatla Baltık Denizi'nin altından bir boru hattı ağıyla doğrudan doğalgaz taşınması amaçlanmaktadır. Her biri 1224 kilometre olan bu ikiz boru hattı faaliyete geçince doğalgaz, Rusya ve Almanya arasında herhangi bir transit ülkeye ihtiyaç duyulmadan taşınmış olacaktır. Bu projeye yılda 55 milyar metreküp gazın taşınması öngörülmektedir. Projede Rus-Alman ortaklığı toplamı yüzde 82 iken kalan hisseler ise Fransız ve Hollanda şirketlerine aittir (Sina Kısacık, "Bir Rus-Alman Ortak Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemini Anlamak", ss. 323).

¹¹²⁴a.g.e., ss. 332-333.

¹¹²⁵ Munteanu, Sarno, a.g.e., s. 72.

olacak şekilde iki hatta düşürülmüştür.¹¹²⁶ Bunlardan biri Türkiye'ye Batı hattı (Trans-Balkan Hattı) olarak bilinen Ukrayna güzergahı üzerinden gaz getiren fakat sözleşme süresi 2021'de sona erecek olan hattın yerini alması beklenmektedir. İkinci hattın ise Avrupa ülkelerine gaz taşınması planlansa da AB'nin engellemeleri nedeniyle bunun gerçekleşmeyebileceği ve oradan gelecek gazın da Türkiye'ye aktarılacağı öngörülmektedir.¹¹²⁷ Rusya bu hatla Batı yanlısı Ukrayna'yı devre dışı bırakmayı ve Güney Avrupa'ya uzanmayı hedeflemiştir. Rusya, uzun yıllar önce belirlediği bu hedefe ulaşmada başarılı olmuştur.

Kuzey Akım gaz boru hattı, Rusya ve Almanya tarafından geliştirilen bir proje olup eski Doğu Bloku ülkelerinin tüm muhalefetine rağmen sürdürülmektedir. Moskova'nın bu projeden de görüldüğü üzere AB'nin etkili ve güçlü ülkeleriyle özellikle enerji alanında kapsamlı ve yakın ilişkiler geliştirerek birlik ülkelerinin, kendisine karşı ortak bir politika geliştirmelerini engellemek suretiyle ulusal çıkarları perspektifinde başarılı bir politika izlediği görülmektedir.¹¹²⁸

Rusya'nın yakın çevrede nüfuz kurmak istediği önemli ülkelerden biri olan Ukrayna üzerindeki emelleri devam ederken, diğer yandan 2006 ve 2009'da yaşanan enerji krizi Ukrayna'nın güvenilir bir transit ülke olup olmadığının tartışılmasına neden olmuş ve bu durum AB ve Rusya'nın enerji güvenliği kavramının yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. AB, bu bağlamda yeni arz kaynakları aramaya yoğunlaşırken, Rusya da "Kuzey Akım", "Güney Akım" gibi Ukrayna'yı "bypass" edecek yeni boru hattı projelerine yönelmiştir.¹¹²⁹ Öte yandan 2006 ve 2009 yılları arasında yaşanan doğalgaz kesintisi AB açısından Ukrayna'nın stratejik önemini arttırmıştır. Özellikle 2009 krizinde gaz kesintisinden dolayı kışın ortasında pek çok AB ülkesi de bu durumdan etkilenmiştir.

¹¹²⁶Rusya'nın Anapa kentinden çıkan bu hat Kırklareli'nin Kızılköy bucağından Türkiye'ye giriş yapmaktadır. Türk Akımı'nın Karadeniz altındaki uzunluğu 900 km uzunluğundayken hattın kara bölümündeki uzunluğu da 260 km'dir. Güney Akım Projesi gibi Türkiye, Türk Akımı Projesi ile yılda 15,75 milyar metreküp doğalgaz alacak ve geriye kalan doğalgaz Avrupa'ya ihraç etmeyi planlamıştır (Munteanu, Sarno, a.g.e., s. 73).

¹¹²⁷Deprem, "Gaz Savaşı, Enerji Silahı", s. 187.

¹¹²⁸Kısacık, "Bir Rus-Alman Ortak Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemi Anlamak", ss. 333.

¹¹²⁹Çağla Gül Yesevi, "Avrasya Ekonomik Topluluğu, Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 492

Yanukoviç'in seçilmesinin ardından 21 Nisan 2010 tarihinde Kiev ile Moskova arasında Kharkiv Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla daha önce de değinildiği üzere Rus donanması 2042 yılına kadar Sivastopol'de kalma hakkı elde ederken, Rusya limanın fiili bir kalıcı askeri üs haline gelmesi için desteğin artırılmasını amaçlamıştır.¹¹³⁰ Ukrayna bunun karşılığında 2010-2019 yılları arasında yüzde 30 oranında gaz faturasında indirim elde etmiştir. Ukrayna'nın gaz faturası bu antlaşmayla yıllık 4 milyar dolar civarında azalmıştır. Öte yandan bu antlaşma AB ve ABD tarafından endişe ile karşılanırken Yanukoviç'in AB ve NATO üyeliği hedefinden vazgeçtiği düşünülmüştür. Bu antlaşmanın hemen ardından Yanukoviç, "*AB ile işbirliği çalışmamız devam edecek ama NATO üyeliğimiz söz konusu değildir*" demiştir. Ancak Yanukoviç'in aynı zamanda Rusya'dan da bazı çekinceleri mevcuttu. Bu nedenle Kharkiv antlaşmasına rağmen Ukrayna, Rusya'nın üç talebine hayır yanıtı vermiştir:

1. Ukrayna gaz boru hatları ağına Gazprom'un hâkim olması,
2. Rusya'nın Avrasya Birliği projesi kapsamında Gümrük Birliğine dahil olmak
3. Rusya'nın liderliğindeki güvenlik örgütü KGAÖ'ye katılmak.¹¹³¹

Yanukoviç'in reddettiği bu talepler Rusya tarafından 2000'li yıllar boyunca Ukrayna'ya dikte edilen hedefler olup, Ukrayna'nın yönünü Rusya'ya çevirmesi bakımından son derece önemli ve stratejik taleplerdi. Ukrayna'nın bu talepleri reddetmesi Rusya tarafından olumlu karşılanmazken ileride yaşanacak büyük krizin de habercisi olacaktı.

Ukrayna'nın temel enerji tüketiminin çoğu, doğal gaz (yüzde 40), kömür (yüzde 28) ve nükleer (yüzde 18) tarafından sağlanmaktadır. Ülkenin toplam enerji tüketiminin nispeten küçük bir kısmı petrol ve yenilenebilir enerji kaynakları tarafından sağlanmaktadır. 2012 yılında Ukrayna, 1,8 trilyon metreküp doğal gaz tüketerek ve bunun yüzde 37'sini yurt içinde üreterek geri kalanını da Rusya'dan ithal etmiştir. 2012 yılında Ukrayna, günlük yüzde 319.000 varil sıvı yakıt tüketmiş ve bunun yüzde 25'inin üretimini yurt içinden tedarik ederken geri kalanını Kazakistan ve Azerbaycan'dan gelen

¹¹³⁰Kuzio, *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?*, s.19.

¹¹³¹Sevim, a.g.e., ss. 506-597.

bazı teslimatlarla beraber esasen Rusya'dan ithal etmiştir. Ukrayna, 2012 yılı itibariyle elektriğinin neredeyse yarısını 15 nükleer reaktörden elde etmekte ve geri kalanların çoğu fosil yakıtlardan (yüzde 46) ve hidroelektrik enerjiden (yüzde 6) sağlamaktadır.¹¹³² Görüldüğü üzere özellikle Doğu Ukrayna'da sanayi çarklarının işlemesi bakımından Ukrayna'nın enerji kaynaklarının tedarik edilmesi elzemdir ve bu noktada Rusya ile ilişkiler de önem kazanmaktadır. Fakat tüm bu ihtiyaçların rağmen Ukrayna'nın AB ile entegrasyonu tercih etmeyi hedeflemesi fayda maliyet açısından Ukrayna tarafından iyice hesaplanmış olması gerekmektedir. Aksi takdirde ülke ilerde özellikle ekonomik bağlamda zor durumda kalabilir.

Nitekim Ukrayna ekonomik bağlamda zor durumda kalmıştır. Rusya ise Ukrayna'ya kıyasla daha az etkilenmiştir. Ukrayna Devlet İstatistik Servisi'ne göre, 2014 yılından itibaren Ukrayna'ya karşı savaş yürüten ülke olan Rusya, 2019 yılı itibarı ile 3,24 milyar dolarlık ihraç malları ve 6,99 milyar dolarlık ithalatla Ukrayna'nın ikinci büyük ticaret ortağı olmuştur.¹¹³³ Rusya 2019 yılı sonu itibarı ile Ukrayna'nın ticaret partnerleri arasındaki liderlik konumunu kaybederken Rusya'nın yerini Çin almış ve Ukrayna'nın AB ile mal ticareti önemli ölçüde yavaşlamıştır. Aralık 2018'de Rusya, Ukrayna'dan 200'den fazla ürün ithalatı ve yaklaşık 140 ürün için başka bir yasak koymuş ve onu Nisan 2019'daki yasaklar izlemiştir. Ayrıca, başta enerji ile ilgili olmak üzere seçilmiş bazı Rus ürünlerinin Ukrayna'ya ihracatı yasaklandı veya bu ürünler gümrük vergisine takılmıştır. Ukrayna ise Rusya ile ithalatında yasaklanan ürün listesini genişletmesiyle yanıt vermiştir. Bu önlemler, Ukrayna'nın Rusya'ya ihracatını yüzde 10, ithalatını ise yüzde 13 oranında düşmesine neden olmuştur. Böylece Ukrayna'nın Rusya ile mal ticaretinin değeri 2000'lerin başlarındaki ticaret seviyelerine kıyasla 10 milyar dolar küçülmüştür.¹¹³⁴

¹¹³²Institute for Energy Research, a.g.e.

¹¹³³Ukraine State Statistics Service, February 2020, <https://ukrstat.org/en>, (03.04.2020).

¹¹³⁴Veronika Movchan, "Trade geography of Ukraine in 2019: declining Russia, rising China, slowing EU", February 2020, <https://ukraineoffice.blogactiv.eu/2020/02/17/trade-geography-of-ukraine-in-2019-declining-russia-rising-china-slowng-eu/>, (03.04.2020).

9. Vladimir Putin Dönemi'nde Ukrayna'nın NATO, AB İlişkileri ve Rusya Federasyonu'nun Buna Tepkisi

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya ile ortak hareket etmekten kaçınan Ukrayna daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere 1990'lı yıllarda NATO ve AB ile sıkı ilişkilere girmiştir. Putin döneminde de özellikle Turuncu Devrim sonrasında AB ve NATO ile politikalarını sürdüren Ukrayna, AB ve NATO üyeliği hususunda daha emin adımlarla ilerlemiştir. Ancak Rusya gibi bir büyük gücün tepkisinden çekinen Ukrayna zaman zaman özerk politikalar izlese de bu çabaları NATO ve AB üyeliğiyle taçlanmamış ve ülke iç politikadaki sorunların da etkisiyle istikrarsız bir ülke görünümü sergilemiştir. Ancak yine de Ukrayna, NATO ve AB konusundaki kararlı tutumunu sürdürmüş ve bu yönde eylemler sergilemiştir.

Ukrayna'nın bağımsızlığı sonrasında 2010 yılına kadar Kiev'in Batı ile ilişkileri (burada esas olarak NATO ve AB olarak anlaşılmaktadır), ilgisizlik, ortaklık ve hayal kırıklığı döngüsünden geçmiştir. Ukrayna'nın ilk Cumhurbaşkanı Kravçuk döneminde ilgisizlik (1991-94), Kuçma'nın ilk dönemindeki görevinde (1994-99) ortaklık ve ikinci döneminde (2000-04) hayal kırıklığı hâkim olmuştur.¹¹³⁵

Mayıs 2002'de İzlanda'da bir NATO-Ukrayna Komisyonu toplantısında Kuçma Ukrayna'nın nihai NATO üyeliği hedefini açıklarken, Dışişleri Bakanları, ilişkiyi niteliksel olarak yeni bir seviyeye ilerletme isteklerinin altını çizmişlerdir. Kasım 2002'de Çek Cumhuriyeti'nde NATO-Ukrayna Eylem Planı¹¹³⁶ kabul edilmiştir. Eylem Planı NATO-Ukrayna ilişkisini derinleştirmeyi, genişletmeyi ve Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik entegrasyonuna giden yolda reform çabalarını desteklemeyi amaçlamıştır.¹¹³⁷

Haziran 2004'de NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde Ukrayna yönetimi tedirgin bir mesaj vermiş ve Kuçma, NATO'ya üye olma hususunun zamana bırakılması gerektiğini

¹¹³⁵Taras Kuzio, "Ukraine's Relations with the West since the Orange Revolution", *European Security*, C.21, S. 3, 2012, s. 396.

¹¹³⁶Eylem Planı, NATO-Ukrayna ilişkilerini güçlendirmeyi ve Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik yapısına entegre olmak için yürüttüğü reform çabalarına destek vermeyi amaçlamış ve plan; politik, ekonomik, askeri ve savunmaya ilişkin konular hususunda belirgin hedefleri saptamaktadır. Bu hedefler yıllık hedefler planı ile desteklenmiştir. ÜYEP doğrudan NATO üyeliğini kapsamazken fakat bu planın başarılı bir şekilde uygulanması için NATO'nun aday ülkelerden beklediği şartların oluşmasına yardımcı olmakta ve NATO'nun aday ÜYEP'e dahil etmesinin habercisi de olmaktadır (*Perepelytsia, a.g.y.*, (28.12. 2019).

¹¹³⁷NATO Resmi Sitesi, "Relations with Ukraine", 14 June 2008, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm, (28.12. 2019).

ifade etmiştir. Bu durum Kuçma ve Yanukoviç'ten oluşan Rus çıkarlarına karşı daha ılımlı olan grubun, NATO ile sürdürülen ilişkileri askeri reforma destek sağlamak gibi pragmatik bir amaca yönelik olarak değerlendirdiklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Askeri reformun gerçekleştirilmesi doğrultusunda Kuçma ABD ile ilişkileri güçlendirme adına çeşitli askeri operasyonlara katılmıştır.¹¹³⁸ Bu doğrultuda Ukrayna, Bosna-Hersek ve Kosova da NATO tarafından yönetilen operasyonlara sınırlı sayıda askerle de olsa aktif bir biçimde destek vermiş, ayrıca 2001 yılında Afganistan'da yürütülen operasyon sırasında hava sahasının ISAF uçaklarına açmıştır. Akdeniz'de seyir güvenliği konusunda faaliyetlerde bulunan "Active Endeavour" (Aktif Çaba) operasyonuna da destek veren Ukrayna Irak'ta NATO tarafından yürütülen polis güçlerinin eğitimi misyonuna da destek vermiş ve Sudan'ın Darfur bölgesinde alınacak kararlarda NATO ile yakından çalışma tercihini beyan etmiştir. Ayrıca Ukrayna, ABD önderliğindeki Irak Savaşı'nda da oluşturulan koalisyona 1650 askerden oluşan bir birlikle katılmış ve askerlerinin 18'i burada hayatını kaybetmiştir. Bu yönüyle İngiltere, İtalya ve Polonya'dan sonra Irak'ta görevli dördüncü büyük askeri birliğin Ukrayna'ya ait olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Ukrayna'nın, ABD'yi destekleyen bir dış politika çizgisi izlemiştir.¹¹³⁹ Ukrayna'nın NATO birliklerine bu kadar aktif destek vermesinin nedenlerinden biri NATO'ya girebilmedeki kararlılığını ve çabasını ittifak üyelerine kanıtlamak istemesidir. Bu doğrultuda 2000'ler boyunca NATO ile yoğun diyaloga giren Ukrayna bu çabasının karşılığını alamasa da üyelik konusunda kararlılığını devam ettirmiştir.

2004 yılında müttefikler Ukrayna'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerini ve "Turuncu Devrim"i çevreleyen siyasi gelişmeleri yakından takip ederek özgür ve adil seçimlere saygı duymanın önemini vurgulamıştır. 2005'te müttefikler yeni seçilen Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko'yu NATO Karargahı'nda yapılacak bir toplantıya davet etmiş ve iddialı reform planları için destek verdiklerini ifade etmişlerdir. Nisan 2005'te ise Litvanya'da toplanan NATO-Ukrayna Komisyonu'nda Dışişleri Bakanları, Ukrayna'nın NATO üyeliği konusundaki istekleri ve kilit reformlara verilen desteği güçlendirmek için kısa vadeli bir eylem paketi hakkında "Yoğunlaştırılmış Diyalog" başlatmışlardır. 2006'da ise NATO'ya yaptığı ziyarette Başbakan Yanukoviç, Ukrayna'nın Müttefik'lerin NATO'yla

¹¹³⁸Utku Yapıcı, "Ukrayna-Nato İlişkilerinin Tarihsel Analizi", ss. 1489.

¹¹³⁹Bilener, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar", s. 131-132.

devam eden işbirliğine olan bağlılığı konusunda güven tazelemiştir. Ancak Ukrayna halkının henüz NATO üyeliğini düşünmeye hazır olmadığını belirtmiştir.¹¹⁴⁰ Cumhurbaşkanı Yuşçenko, Ukrayna'nın NATO'ya erken girişine verdiği desteği sürdürürken, Başbakan Yanukoviç de nihai üyeliği ve AB ile işbirliğine karşı çıkmamıştır. Öte yandan bu dönemde NATO'nun Ukrayna'ya kapıyı açık tutması üyeliği teşvik etmek için değil, Ukrayna'nın serbest seçimler, medya özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü gibi hak ettiği demokratik değerleri uygulaması şartıyla mevcut ağırları ve programları sürdürmek istemesinden kaynaklanmıştır.¹¹⁴¹

Ukrayna'nın NATO üyeliği hususundaki çabaları, Nisan 2008 Bükreş Zirvesi'nde İttifak liderleri Ukrayna'nın ve Gürcistan'ın gelecekte NATO üyesi olacağı ancak kısa vadede üyelik perspektifi verilmemesi konusunda anlaşmasıyla devam etmiştir. Aralık 2008'de Dışişleri Bakanları, Ukrayna'ya üyelik şartlarını yerine getirme ve “Yıllık Ulusal Program” geliştirme çabalarında yardım etme fırsatlarını artırmayı kabul etmişlerdir. 21 Ağustos 2009'da Bükreş Zirvesi'nde Dışişleri Bakanları toplantısında Aralık 2008'de alınan kararları yansıtan “NATO ve Ukrayna Arasında Ayrıcalıklı Ortaklık Konusunda Tüzüğü Tamamlama Beyanı” imzalanmıştır.¹¹⁴² Ukrayna NATO ilişkilerinde NATO'nun, Ukrayna ve Rusya'yı içine alacak şekilde genişleme hedefine soğuk bakması, Rusya'nın genişlemeye karşı çıkması ve bunu bir tehdit olarak algılamasında yatmıştır.

Ukrayna ve komşuları, NATO'ya üye değillerse Moskova yakınlarında ve Washington'un uzağında oldukları coğrafi gerçeğinin farkındaydılar.¹¹⁴³ Öte yandan Ukrayna'nın AB'ye ve özellikle NATO'ya girmesi Moskova için varoluşsal bir tehdit olarak algılanmıştır.¹¹⁴⁴ Önceki bölümde belirttiğimiz üzere Ukrayna kuşkusuz, konumu itibarıyla özel stratejik öneme sahiptir ve dört NATO üyesi ülke (Romanya, Macaristan, Slovakya ve Polonya) ve Rusya ile sınır komşusu olan bir ülkedir. Avrupa'nın ikinci en büyük ülkesi olan Ukrayna (603 bin km²), ittifak üyeleri ile Rusya arasında bir çeşit

¹¹⁴⁰NATO Resmi Sitesi, “Relations with Ukraine”, a.g.y.

¹¹⁴¹Derek Fraser, “Taking Ukraine Seriously: Western and Russian Responses to the Orange Revolution”, *Europe's Last Frontier*, ed. Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk, New York: Palgrave Macmillan, 2008, s. 171.

¹¹⁴²NATO Resmi Sitesi, “Relations with Ukraine”, a.g.y.

¹¹⁴³Marshall, a.g.e., s. 19.

¹¹⁴⁴Jouanny, a.g.e., s. 16.

tampon bölge oluşturmaktadır. NATO da Ukrayna ile Temmuz 1997’de NATO-Ukrayna Belirgin Ortaklık Şartı’nı imzalayarak Ukrayna’nın stratejik önemini ve askeri potansiyelini tanımıştır. Ukrayna’nın Avrupa-Atlantik entegrasyonuna yönelik hedeflerini daha da geliştirmeyi amaçlayan işbirliği 2002 yılında başlatılan NATO-Ukrayna Eylem Planı ile daha da ağırlık kazanmıştır. Ukrayna Rusya ile beraber NATO ile özel ilişkiler geliştiren önemli devletlerden biridir. Ukrayna’nın stratejik konumunun farkında olan Rusya bu yüzden NATO’nun doğuya doğru genişlemesine karşı çıkmıştır.¹¹⁴⁵ Ayrıca Rusya, Ukrayna’nın NATO’ya üyeliğine de karşı çıkmıştır. Ukrayna’nın NATO üyeliği, Rusya’nın Karadeniz’deki deniz üssünün kontrolünü tehlikeye sokacak ve Avrupa, Rusya’nın savunmasını zorlaştıracaktır. Carnegie Moskova Center’ın kıdemli bir ortağı olan Dmitri Trenin, Nezavisimaya Gazetesi’ndeki bir yazısında, Moskova’nın ana hedefinin Kiev’i NATO’ya doğru hareket ettiren ‘taşıyıcı kuşak’ı durdurmak olduğunu bu amaçla, Rusya’nın Ukrayna ile “gerçek bir çatışmayı” riske atmaya hazır olduğunu ileri sürmüştür.¹¹⁴⁶

Ünlü stratejisyenlerden olup, 21. yüzyıl için uluslararası politikada öngörülerde bulunan George Friedman da Rusların, Turuncu Devrim sürecinde Ukrayna’daki olayları ABD bu ülkeyi NATO’ya alma ve Rusya’yı parçalama girişim olarak gördüğünü ve bu görüşte gerçek payı olduğunu ileri sürmüştür. Friedman’a göre, eğer Batı, Ukrayna’yı kontrol altında tutabilseydi Rusya savunmasız kalacak Belarus’la olan güney sınırları ile Rusya’nın güneybatı sınırı açık bir hale gelmiş olacaktı. Ukrayna ile batı Kazakistan arasındaki mesafe yaklaşık dört yüz mil uzaklığında olup, Rusya Kafkaslar üzerindeki nüfuzunu bu bölge üzerinden sağlamaktaydı. Rusya Ukrayna’yı kaybetmesi durumunda Kafkaslar üzerindeki hakimiyetini de yitirecek ve Çeçenistan’dan daha kuzeye doğru çekilmek zorunda kalacaktı. Dolayısıyla Rusya’nın güney sınırları çok zayıflayacak böylece Rusya çok eski sınırlarına çekilen kadar parçalanma süreci devam edecekti. Rusya’nın bu parçalanma ihtimali Avrasya’da kaosa neden olabilirdi. Bu durum da elbette ABD için önemli bir avantaj sağlayacaktı.¹¹⁴⁷ Bu ihtimale karşı Rusya, Ukrayna’yı kaybetmeme adına her türlü bedeli ödemeye hazır olduğu izlenimini vermiştir.

¹¹⁴⁵Eunika Katarzyna Frydrych, “The Debate on NATO Expansion”, *Connections*, C. 7, S. 4, 2008, s. 24.

¹¹⁴⁶Fraser, a.g.e., s. 166.

¹¹⁴⁷George Friedman, *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century*, New York: Doubleday Press, 2009, s. 70-71.

Rusya, NATO'ya katılmanın getireceği potansiyel bedel konusunda Ukrayna'yı uyarılmış, Aralık 2006'da Kiev'e yaptığı ziyaret sırasında Rusya Savunma Bakanı Sergey Ivanov, bir yandan güvenlik politikasındaki tercihlerini seçme hususunda Ukrayna'nın egemenlik hakkını tanıdıklarını belirtirken, diğer yandan da Ukrayna'nın NATO'ya katılmasının Rusya ile ilişkileri olumsuz etkileyeceği hususunda Ukrayna'ya uyarıda bulunmuştur.¹¹⁴⁸ Putin 10 Şubat 2007'de Münih'te gerçekleştirdiği konuşmasında NATO'nun genişlemesinin kendi modernizasyonu veya Avrupa güvenliğinin sağlanması ile hiçbir ilgisinin olmadığı, tam aksine ortak güven seviyesini düşüren ciddi bir provokasyonu temsil ettiğini belirtmiştir. Bu genişlemenin kime karşı olduğunu soran Putin, Varşova Paktı dağıldıktan sonra Batılı ortaklarının sözünü tutmadığından yakınmıştır.¹¹⁴⁹ 1990 yılında dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'in in Brüksel'de yaptığı; *"Almanya'nın dışına bir NATO ordusu yerleştirmemeye hazır olduğumuz gerçeği Sovyetler Birliği'ne kesin bir güvenlik garantisi verir"* konuşmayı hatırlatan Putin bu garantinin sözde kaldığını belirtmiştir.¹¹⁵⁰

NATO genişlemenin özellikle Ukrayna'yı da içine alacak şekilde ilerlemesi üzerine 23 Ocak 2008'de bir konferansta konuşan Dışişleri Bakanı Lavrov da Rusya sınırlarına doğru askeri genişlemesinin yalnızca düşmanlığa yol açan Soğuk Savaş'a doğru bir gerilemeyi beraberinde getireceğini savunmuştur. NATO'nun bu eylemine sert tepki gösteren Lavrov, genişlemenin güvenlik gerekçesi olmadığını ve eski Sovyet ülkelerinin NATO'ya katılırlarsa bu durumun Rusya ile bağlarına zarar verebileceğini ifade etmiştir. NATO'nun açık kapı politikasının Soğuk Savaş'tan devralınan bir politika olduğunu belirten Lavrov, genişlemenin tek bir güvenlik uzamına yol açmayacağını aksine, parçalanma ve yeni bölme çizgileri doğuracağını vurgulamıştır. Lavrov ayrıca

¹¹⁴⁸Perepelytsia, a.g.y., (28.12. 2019).

¹¹⁴⁹NATO ise Rusya'ya böyle bir söz vermediğini iddia etmektedir. NATO'ya göre, Rusya'nın iddialarını destekleyecek bir kanıt da mevcut değildir, ortaya çıkarılmamıştır. İddia edildiği gibi NATO tarafından böyle bir söz verilmiş olsaydı, bunun tüm NATO Müttefiklerinin kararını yansıtan resmi ve yazılı bir belgeye dayanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, NATO'nun genişlemesi düşüncesi iki Almanya'nın birleşmesinden yıllar sonra oluşmaya başlamış ve Rusya'nın bu sözün verildiğini iddia ettiği tarihte bu konu henüz gündemde yoktu. NATO'nun, Rusya yakınlarında askeri altyapı oluşturmama sözü verdiğine dair iddialar da aynı şekilde asılsızdır. Bunu Kurucu Senette NATO, "bugünkü ve öngörülebilir gelecekteki güvenlik ortamında ortak savunma ve birlikte çalışabilirlik, entegrasyon ve ilave daimi askeri güç konuşlandırmak gibi diğer görevlerini yerine getirmeyi, takviye yeteneği vasıtasıyla yürütecektir" ibaresini tekrar teyit etmektedir ("Rusya'nın Suçlamaları Karşısında Doğruları Ortaya Koyalım" a.g.y., (e.t. 23.08.2018).

¹¹⁵⁰Bkz. "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", a.g.y., (26. 12.2019).

sert bir çıkışla, bazı yeni NATO üye devletlerinin “Nazilerin kahramanı Hitler” gibi davrandığını ekleyerek tarihi yeniden yazmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Batı yönünde politikalar izleyen Ukrayna, NATO’dan ülkeye üyelik yolunda bir adım olan Üyelik Eylem Planı’nı kabul etmesini istemiştir. Lavrov bu konunun çok ciddi olduğunu gelecekte Ukrayna-Rusya ilişkilerini önemli ölçüde etkileyeceğini ileri sürmüştür.¹¹⁵¹

Putin, ABD Başkanı Bush ile Nisan 2008 başlarında Bükreş’teki NATO zirvesinde kapalı bir oturumda bir araya geldiğinde, Rus milliyetçi düşüncesinin temelini oluşturan iki aşağılama refleksi ile; Ukrayna’nın yapay ve başarısız bir devlet olduğu konusunda NATO’yu uyarmış¹¹⁵² ve Amerikan liderini Ukrayna’nın NATO’ya girişinin Rusya’yı Ukrayna’da ağırlıklı olarak Rusya’nın yaşadığı bölgelerin (Kırım ve doğudaki oblast) ülkenin geri kalanından kopması için harekete geçmeye teşvik edeceği konusunda göz dağı vermiştir.¹¹⁵³ Birkaç gün sonra Lavrov, “Rusya, Ukrayna ve Gürcistan’ın NATO’ya kabul edilmesini önlemek için elinden geleni yapacak” derken, Ağustos 2008’de Gürcistan’la olan savaşın ardından, Rus liderler, NATO’ya katılmak için güçlü bir çaba içerdiği tahmin edilen eylemleriyle Ukrayna hükümetinin orada Rus topluluğuna göz açtırmamasını ya da “Rusya’nın hayati çıkarlarını” tehlikeye sokacak başka adımlar attığında, Kırım’da zorlu bir eylemde bulunabileceklerini açıkça belirtmişlerdir.¹¹⁵⁴

Rusya, Ukrayna’nın NATO’ya üyeliğine karşı çıkarken ABD ve Doğu Avrupa ülkeleri ise Ukrayna’nın NATO’ya üye olmasının en büyük destekçilerdir. Almanya ve Fransa gibi ülkeler ise üyeliğe iki açıdan karşı çıkmışlardır. Bunlardan biri, Ukrayna’nın

¹¹⁵¹“Russian attacks NATO on enlargement”, *The New York Times*, (23 Aralık 2008).

¹¹⁵²Kuzio, “Russia–Ukraine Crisis: The Blame Game, Geopolitics and National Identity”, s. 467.

¹¹⁵³Putin Zirve’de Gürcistan ve özellikle Ukrayna hususunda, konunun sadece güvenlik meselelerine indirgenmeyeceğini, Ukrayna’nın üçte birinin etnik Ruslardan oluştuğunu, kırk beş milyon kişiden 17 milyonunun Rus olduğunu, Kırım’da da yalnızca Rus nüfusunun yaşadığı bölgelerin olduğunu ifade etmiştir. Ukrayna’nın çok karmaşık bir devlet olduğuna da vurgu yapan Putin, Ukrayna’nın, mevcut durumunun Sovyet döneminde oluşturulduğunu, II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Çekoslovakya, Romanya ve Polonya’dan toprak aldığını belirtmiştir. Putin, Romanya ile sınır sorunlarının birçoğunu çözemeyen Ukrayna’nın, doğu ve güneyindeki büyük toprak parçalarını da Rusya’dan aldığını ileri sürmüştür. Ukrayna’nın NATO üyeliği hususunda çok dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Putin son olarak, 17 milyon Rus’un yaşadığı Ukrayna’da Rusya’nın herhangi bir çıkarının olmadığını kimsenin ileri süremeyeceğini dolayısıyla bu tür meselelerde karar verirken ortaklarımızın da makul bir şekilde hareket etmesini bekliyoruz şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (“Text of Putin’s speech at NATO Summit”, 2 April 2008, <https://www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-summit-bucharest-april-2-2008.html>, (24.12.2019). Putin aslında bu zirve ile Ukrayna’nın NATO’ya üye olması durumunda hiç çekinmeden a edebileceğinin sinyallerini vermiş ve bir nevi Batı’ya göz dağı vermiştir. Müdahalenin gerekçesini de burada yaşayan Rus vatandaşlarının varlığına bağlayan Putin Ukrayna’nın karmaşık yapısı ile birlikte yapay bir ülke olduğu mesajını vermiştir.

¹¹⁵⁴Kramer, a.g.e., s. 9.

iç siyasi dengeleri bakımından üyeliğin yüksek bir destek oranına sahip olmaması ve üyeliğin gerçekleşmesi durumunda ülkede ortaya çıkabilecek istikrarsızlık endişesidir. İkincisi ise Ukrayna'nın ittifaka üye olması sonucunda Rusya ile ilişkilerde yaşanacak olan krizden kaçınmak istemeleridir. Bu bağlamda bu ülkeler üyelik verilmeden Ukrayna ile ilişkileri geliştirmeyi öncelemektedir.¹¹⁵⁵

Ukrayna'nın bağımsızlıktan itibaren AB ile entegrasyonu sağlamak adına başlattığı reform faaliyetleri ve dış politika hedeflerini takip etme konusundaki zayıf kapasitesi uzun süredir devam etmekte ve çözülememektedir çünkü devlet politikaları, hukukun üstünlüğü, anayasa reformları, yolsuzluğun azaltılması ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu gibi önemli alanlarda “görünümsel” (virtual) olup bu politikaların uygulanması konusunda ciddi sıkıntılar ve tutarsızlıklar mevcuttur.¹¹⁵⁶ Ukrayna'nın bu politikaları uygulayamamasında ülkenin iç yapısından kaynaklanan sorunlar ve dış politikada etkili olan AB ile Rusya arasında bir tercihe zorlanması önemli ölçüde etkili olmuştur.

Ukrayna bağımsızlığından beri AB üyeliği için farklı süreçlerden geçmiştir. Ukrayna'nın gelecekte AB'ye üye ülke olma hakkı Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilmekle birlikte, AB'nin yürütme organları üyelik müzakerelerini başlatmaktan vazgeçip, bunun yerine “daha geniş bir Avrupa” politikası önermişlerdir. Avrupa'yı Avrasya'ya bağlayan stratejik ulaşım yollarının kesiştiği bir bölgede bulunan yaklaşık elli milyonluk bir ülke olan Ukrayna, AB üyeliğine dahil edilmesine AB karar alıcıları neden karşı çıkmaktadırlar? Coğrafi olarak, Ukrayna'nın Avrupa'ya ait olduğu açıktır. Siyasi olarak, Irak'taki Koalisyon kuvvetlerinin dördüncü büyük ortağı olan önemli bir müttefikdir (İngiltere, Polonya ve İtalya'dan sonra). Kültürel olarak, oldukça güçlü Batı eğilimlerine sahip bir Hıristiyan millettir. Ekonomik gelişme eğer bir sorun ise Ukrayna, Romanya veya Bulgaristan gibi ülkelerle karşılaştırılınca çok da kötü bir ekonomiye sahip olmadığı görülmektedir. Öyleyse, Ukrayna neden 2007'de AB'ye giriş için en son başvuran grubu ile değerlendirilmemiştir? Muhtemel cevaplardan ilki, AB'nin Rusya ile ilişkileriyle ilgilidir. Ukrayna kabul edilirse ve Rusya kabul edilmezse, (ki Rusya'nın

¹¹⁵⁵Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, ss.177-178.

¹¹⁵⁶Kuzio, *Ukraine's Relations with the West since the Orange Revolution*, s.395.

zaten AB'ye girme gibi bir hedefi mevcut değildir) bu şüphesiz ilişkilerin bozulmasına neden olacaktır. Ukrayna, Rusya'ya bağımlılığı yüksek düzeydedir bu yüzden hiçbir ihtiyatlı politikacı, iki ülkeyi Schengen sınırına göre ayırma cesareti gösteremez. Diğer olası bir cevap, Ukrayna'nın henüz birliğe hazır olmadığıdır. Ukrayna'nın, "Avrupa tercihi" söylemlerine rağmen, ülkenin seçkinlerinin, hala liberal demokrasiye ve işleyen piyasa ekonomisini destekleme konusunda yetersiz oldukları görülmüştür.¹¹⁵⁷

Ukrayna'nın AB'ye alınamamasındaki diğer bir sorun ise Rusya'nın Ukrayna'nın AB'ye üye olmasına sert tepki göstermesidir. Rusya'nın bu tepkisinin, AB ülkelerinin Ukrayna'ya yaklaşımlarını etkilediği yaygın kabul görmektedir. Bu yüzden AB'nin Ukrayna'ya herhangi bir üyelik garantisi vermeden karşılıklı ilişkileri geliştirerek bir şekilde bağımlılık yaratmaya çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla AB'nin Ukrayna'dan asıl beklentisi Ukrayna'nın Avrupalı, anayasal demokrasiye ve liberal bir ekonomiye sahip, kendilerine yük olmayacak bir ülke olmasıdır. Bu beklenti Ukrayna halkının bir bölümü tarafından büyük umutlara dönüştürülmekte ve halkı AB'ye üye olması hususunda da örgütlemektedir.¹¹⁵⁸

Uzun zamandır AB'ye entegre olma konusunda çabalarını sürdüren Kuçma, 2002 yılında Ukrayna'nın AB'ye tam üyelik hedefinin bulunduğunu ilan etmiş ve bu konuda gelecekte resmi adaylık başvurusu yapılacağını duyurmuştur. Fakat AB, bu türden ifadeleri genellikle ihtiyatla karşılamış kesin bir dille kabul etme ya da reddetme gibi bağlayıcı bir tavır takınmamıştır. 2004 yılında AB'nin on yeni üyeyle genişlemesi Ukrayna'yı da doğrudan AB ile komşu haline getirmiştir. 2007 yılında Romanya'nın da birliğe katılmasıyla beraber bu durum güçlenmiştir. AB'nin yeni üyelerinden özellikle Polonya, Ukrayna'nın AB ile ilişkilerinin güçlendirilmesine özel bir önem atfetmektedir. Son genişlemeyle birlikte Ukrayna'nın AB ile komşuluğunu bir yana bırakırsak enerji nakil hatlarının bu ülke üzerinden geçmesi de Ukrayna'yı Avrupa Komşuluk Politikası'nda (AKP) öncelikle anılan bir ülke haline getirmiştir.¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁷Molchanov, a.g.e., s. 452.

¹¹⁵⁸Bingöl, a.g.e., ss. 29.

¹¹⁵⁹Bilener, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar", s. 130.

AKP¹¹⁶⁰, Ukrayna'nın AB üyeliği açısından önemli ve somut sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu program çerçevesinde Ukrayna'nın AB'ye tam üyelik çabaları teknik bir programla yönlendirilmiştir. Bu durum ülkenin hem iç politikasını etkilemiş hem de eylem planında ve ülke raporlarında zorunlu reformları gerçekleştirme kabiliyetini arttırmıştır. Ancak Ukrayna'ya üyelik perspektifinin sunulmaması, eylem planlarının uygulanmasını zorlaştırmış, ülkede demokratikleşme ve ekonomik reform yanlısı olan elit gruplarının elini zayıflatmıştır.¹¹⁶¹

AB, komşularıyla iyi politikalar geliştirmenin yanında Doğu ülkeleri ile de işbirliği içinde ortak hareket etmek için birtakım mekanizmalar kurmuştur. Bu minvalde AB'nin Doğu Ortaklığı, ilişkilerde önemli bir yer tutmuştur. AKP'nin Doğu boyutunda Ukrayna, Belarus, Moldova, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan yer almıştır.¹¹⁶² AB, Doğu Avrupa'da bulunan ortaklarıyla ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık ilkesi kapsamında çeşitli siyasi ve ekonomik yaklaşımlarda bulunmuştur. AB, AKP içinde yer alan altı Doğu komşusunu kapsayan, ülkeler arasında karşılıklı fikir alışverişlerinin, deneyimlerinin, reform süreçlerinin paylaşılması ve tarafları arasında ortaklık ve danışma

¹¹⁶⁰AB, 2003 yılında "Geniş Avrupa-Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımız ile İlişkilerde Yeni bir Çerçeve" belgesini oluşturmuş, komşu ülkelerin hangileri olduğunu açıkça belirtmiş ve daha kapsamlı bir ilişki hedefinin olduğunu beyan etmiştir. Başlangıçta sadece Ukrayna, Belarus ve Moldova'nın dahil edilmek istendiği belgeye Fransa ve İspanya gibi Akdeniz ülkelerinin desteğiyle de 10 Akdeniz ülkesi de dahil edilmiştir. 2004 yılında ise AB komşuları ile olan ilişkileri tek bir başlık altında toplayarak 16 ülkeyi içine alan yeni bir politika olan AKP, Avrupa Komisyonu tarafından ilan edilmiştir. Üç Güney Kafkasya ülkesi, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan da bu politika içine dâhil edilmiştir. AKP, bölgesel istikrar, refah ve güvenlik hususları perspektifinde AB'nin komşu ülkeleri ile reformların sürdürülmesini sağlayabilmek için kısa ve orta vadeli önceliklere göre her ülke için reform gündemleri oluşturmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi, iyi yönetim, sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değerler üzerine inşa edilen AKP, AB tarafından komşu ülkelere yönelik ortaklık antlaşmasından daha üst seviyede fakat tam üyeliğin altında ayrıcalıklı ilişkilerin oluşturulmasını kapsamaktadır. AKP kapsamında sürdürülen ilişkiler AB'ye üyelik sürecini içermediğinden kısa ve orta vadede komşuların üye olması mümkün değildir. Bu politika stratejisine dâhil olan ülkeler kurumsal ve yasama sistemlerini AB müktesebatlarına uyumlaştırdıkları ölçüde AB tarafından kendilerine sunulacak AB iç pazarına giriş ve Schengen bölgesine kısa süreli vizesiz seyahat rejiminden yararlanabileceklerdir (Siret Hürsoy, Erdi Kutlu, "Yenilenen Avrupa Komşuluk Politikası Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımı", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 2, 2018, ss. 170-172).

¹¹⁶¹Aksoy, a.g.e., s. 436.

¹¹⁶²Doğu Ortaklığı kapsamına alınan ülkelerden Belarus ile süreç neredeyse hiç başlamazken, Ermenistan ise Eylül 2013'de Rusya, Belarus ve Kazakistan ile gümrük birliğine girme kararı aldığını açıklayarak Ortaklık Antlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmiştir. Geri kalan ülkeler Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ise 27 Haziran 2014'te antlaşmayı imzalamıştır (Deniz Genç, "İngiliz, Fransız ve Alman Basınında Kırım Sorunu", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 340). Antlaşma 16 Eylül 2014'te onaylanmıştır. Fakat ilerleyen bölümlerde bahsedeceğimiz üzere müzakerelerin tamamlanmasının ardından antlaşmanın imzalanmasına kadar geçen süre Ukrayna için çok sancılı olmuş ve bunun sonucunda gelişen olaylar Rusya'nın da müdahalesiyle uluslararası bir krize dönüşmüştür.

platformlarının oluşturulmasını sağlamak için 2009 yılında Prag Zirvesi'nde Doğu Ortaklığı'nı kurmuştur. AKP altında yeni bir çerçeve oluşturan Doğu Ortaklığı'nda dört önemli platform bulunmaktadır. Bunlar; demokrasi, iyi yönetim ve istikrar platformu, ekonomik bütünleşme ve mevzuat uyumu, enerji güvenliği ve son olarak insandan insana iletişimdir. Doğu Ortaklığı kapsamında AB tarafından doğu komşularına ortaklık antlaşmaları önerilmiştir. Komşularla daha önce imzalanan ortaklık ve işbirliği antlaşmalarının yerini daha derin bir bütünleşmeyi mümkün kılacak olan ortaklık antlaşmalarının alması için müzakerelerin gerçekleştirilmesi, bu ortaklığın en önemli amaçlarındanıdır. Ortaklık antlaşmaları, komşu ülkelerde yatırım ve ticaretin geliştirilmesi için etkin ve kapsamlı serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını amaçlamaktadır. Bunun yanında AB müktesebatı ile yasama uyumunu, iyi yönetim, istikrarlı bir devlet ve siyaset yapısını tesis etmeyi hedeflemektedir.¹¹⁶³

Yuşçenko da AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamında AB ile ortaklık antlaşmasının imzalanması için yoğun müzakerelerde bulunmuştur. Yuşçenko iktidara geldikten sonra, AB'ne yeni Ukrayna'yı kucaklaması hususunda çağrıda bulunmuştur. Yuşçenko ilk olarak, Aralık 2005'te AB ve ABD peş peşe attığı adımlardan dolayı Ukrayna'nın piyasa ekonomisi olarak tanınması gerektiğini savunmuştur. İkincisi, AB'nin Ukrayna'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliğini desteklemesinin, Ukrayna'nın AB ile serbest ticaret bölgesi oluşturmasını sağlayacak bir adım olacağını belirtmiştir. Üçüncüsü, AB'nin Ukrayna'yı yalnızca BDT üyelerine sunulan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması'ndan öte bir ortaklık antlaşmasına yükseltmesi gerektiğini vurgulamıştır. Son adımda ise Brüksel'in Ukrayna'ya AB üyeliği teklif etmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁶⁴

Yuşçenko'nun Batı ile ortaklığı, seçimi kazandıktan özellikle ABD ve NATO ile birlikte ilk iki yılında başarıyla sürdürülmüştür. Bu kısa sürenin ardından görevdeki son üç yılında Batı nezdinde "hayal kırıklığı" (disillusionment) hâkim olmuş ve bu durum "Ukrayna tükenmişliği" olarak da tanımlanmıştır. Ukrayna'ya karşı ABD ilgisizliği, 2009'da Barrack Obama'nın ABD'de iktidara gelmesiyle yeniden ortaya çıkmıştır. Obama yönetiminin 1990'ların başlarında Başkan George W. Bush'un izlediği gibi

¹¹⁶³Hürsoy, Kutlu, a.g.e., ss. 175-176.

¹¹⁶⁴Taras Kuzio, "Is Ukraine Part of Europe's Future?" *The Washington Quarterly*, C. 29, S. 3, 2006, ss. 89-90.

ABD'nin Rusya'nın önceliklendirilmesini (Russia-first), benimsemiş ve geçmiş ilişkilere 'reset' politikası ile yeniden başlamak istemiştir. AB ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki ilk yirmi yıl boyunca Ukrayna'ya veya genel olarak BDT'ye kayıtsız kalmıştır. Bununla birlikte AB ve Ukrayna, Ukrayna'nın Mayıs 2008'de DTÖ'ye girmesinin ardından Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Antlaşması olarak bilinen bir ortaklık antlaşması müzakerelerini başlatmıştır. Batı, Kuçma'nın kurallarla değil, bu ilişkiyi kuralına göre oynaması karşılığında Ukrayna'ya ile müzakereleri başlatmıştır. Ancak bu ortaklık da Yanukoviç'in iki yönlü bir politika izlemesi ve bunun karşılığında ortaya çıkan siyasi muhalefet ve demokratik gerilemeye karşılık olarak 2011'de tekrardan bir hayal kırıklığına dönüşmüştür.¹¹⁶⁵

AB, Ukrayna'ya yönelik kapalı kapı politikasında tutarlı bir politika izlemiş ve hiçbir zaman Ukrayna'ya AB üyeliği teklif etmemiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker, 2016 yılındaki bir konuşmasında *"Ukrayna önümüzdeki 20 ila 25 yıl içinde kesinlikle ne AB üyesi ne NATO üyesi olamayacak"* diyerek birliğin bu konudaki kararlılığını vurgulamıştır. Bunun nedeni daha önce de bahsedildiği üzere genişleme yorgunluğu, Rus itirazlarıyla yüzleşme isteksizliği ve bazı kesimlerin Ukrayna'yı Avrupa kulübüne ait olarak görmemesinden kaynaklanmıştır. Artan AB karşıtlığı ve Ukrayna'nın yolsuzlukla mücadelede ve reformlardaki yetersizliği, AB'nin üyelik perspektifi sunma konusunda Ukrayna üzerindeki baskılarını azaltmıştır. Ukrayna ve Türkiye gibi ülkeler büyük ülkeler olmasına rağmen 28 AB üyesi tarafından "Avrupalı" olarak görülmeyen medeniyetler, dinler ve ulusal kimlikleriyle AB üyeliği dışında kalmışlardır. Buna ek olarak, Rusya birliğe hiçbir zaman katılmak istememiş olsa da Rusya ile Ukrayna arasında bir ülkenin diğeri birliğe üye olmadan birbirlerinin katılmasını engelleyen sözde bir organik bağlantıya dayanan derin bir inanç mevcuttu. Bu nedenle AB, her zaman BDT üyelerine Avrupa devleti olarak değil Avrasya gibi davranmıştır.¹¹⁶⁶ Dolayısıyla Ukrayna'nın AB üyeliği hayali yarım kalırken buna rağmen Ukrayna yönünü AB'den çevirmemiştir.

Kuzio'ya göre, AB'nin Ukrayna'ya yönelik izlediği politikalar üç yolla sınırlandırılmış veya başarıya ulaşamamıştır. Birincisi, AB, Ukrayna'ya üyeliğin

¹¹⁶⁵Kuzio, Ukraine's Relations with the West since the Orange Revolution, s. 396.

¹¹⁶⁶Taras Kuzio, "Ukraine between a Constrained EU and Assertive Russia", *Journal of Common Market Studies*, C. 55, S. 1, 2017, ss. 104-105.

olmadığı geçici bir genişleme imkânı sunmuştur. Bu yüzden Ukrayna'nın reform süreci üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olamamıştır. Ukrayna'ya üyelik perspektifinin sunulması halinde AB, Ukrayna üzerinde bir güç ve yetki sağlayacak böylece Brüksel, yapısal reformlar yapmak, yolsuzlukla mücadele etmek ve oligarklerin gücünü ve etkisini azaltmak için Kiev'e baskı yapma gücünü elde edecekti. Üyelik perspektifine ek olarak, AB, Ukrayna'ya potansiyel AB üyelerine sağlanandan daha düşük düzeyde mali yardım sağlamıştır. AB-Ukrayna ilişkilerini sınırlayan ikinci faktör, AB'nin, Ukrayna liderlerinin politikalarını ve niyetini anlayamamasıydı. Dönemin Başkanı Yanukoviç'in muhalif liderlerinin hapsedilmesinin arkasındaki amaçları anlamakta zorlanmıştır. AB'nin gücünü kısıtlayan üçüncü faktör ise Putin'in iç ve dış politikalarındaki değişiklikleri anlamaması ve onun politikalarını takdir etmemesiydi. AB, Putin'in yalnızca NATO'nun genişlemesine karşı çıktığı yanılması altında kalmış ve böylece Rusya Devlet Başkanı'nın, Rusya'daki milliyetçiliğin ve Batı karşıtı yabancı düşmanlığının gelişimini göz ardı ederek AB'ye karşı iyi niyetli politikalar izlediğini varsaymaya devam etmiştir. AB, Doğu komşularının entegrasyon yollarına serbestçe karar verebileceklerini ve bu nedenle Doğu Ortaklığı'nı Rusya ile jeopolitik bir savaşta ortada olduğunu görmemekte ısrar etmiştir. AB, Ukrayna'nın Avrupa yanlısı tercihi ve bunun Rusya'nın çok fazla umursadığını görmezden gelmiştir. 28-29 Kasım 2013'te Vilnius Zirvesi'nde¹¹⁶⁷ AB, "aksine tüm delillere rağmen" Rusya'nın AB genişlemesine karşı iyi niyetli olduğuna inanmıştır. Rus gözünde ise AB, sonuç olarak Putin'in Avrasya Birliği için planlarını sabote eden ve Rusya'yı zayıflatmak için Batı komplolarının bir parçası olarak jeopolitik bir tehdit olarak kabul edilmiştir.¹¹⁶⁸ Ukrayna'nın Vilnius Zirvesi önce Ortaklık Antlaşması'nı askıya alması ve Ermenistan'ın da antlaşmadan vazgeçmesi Rusya adına önemli bir kazanımdı.

Rusya bu kazanımlarla beraber AB içinde yaşanan krizi de bir fırsata çevirmiştir. Böylece AB içinde yaşanan ekonomik krizi, Putin'in Kırım'ı müdahale etmesinde etkili olan faktörlerden biri olarak görmemiz mümkündür. Eskiden AB ve Batı'yı dengeleyici politikalar izleyen Putin, iç sorunları ve krizlerle meşgul olan Avrupa'yı, özellikle Suriye Krizi ile beraber mültecilerin AB sınırlarına dayanması dış politikada etkisiz bir aktör

¹¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eastern Partnership Summit, 28-29 November 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1057_en.htm, (26. 12. 2019).

¹¹⁶⁸ Kuzio, "Ukraine between a Constrained EU and Assertive Russia", ss. 115-117.

haline sokmuş ve Rusya bu fırsatı geri çekmemiştir. Ayrıca ABD ise Obama döneminde Monroe doktrinini tekrar izlercesine izolasyonist politikalar gütmüştür. Dolayısıyla konjonktürel olarak Putin'in istediklerini uygulamasında hiçbir engel yoktu.¹¹⁶⁹

Sonuç olarak AB ilişkilerinde Ukrayna, AB üyelik sözü verilme de önemli bir aktördür. Bununla beraber enerjinin etkin kullanımı ve küresel ısınma ile mücadele konusunda da AB ile Ukrayna'nın çalışabileceği ortak alanlar mevcuttur. Ukrayna, AB için sadece Karadeniz ve Hazar bölgeleri ile yapılan petrol ve mal ticareti bakımından transit ülke olması nedeniyle önemli değil aynı zamanda askeri alanda sahip olduğu sanayi ve teknoloji potansiyeli bakımından da bölgede istikrar ve güvenliği sağlayabilecek olması da AB ve Ukrayna ilişkilerinde önemli bir yer kapsamıştır.¹¹⁷⁰ Kritik bir konumda olan Ukrayna'nın istikrarlı bir ülke olması ve enerji nakli konusunda transit konumda olmasının kendisi için önemli olduğunun farkında olan AB, Ukrayna Krizi'nde görüldüğü gibi bu ülkeyle yakından ilgilenmiş ve özellikle önemli enerji rezervlerine sahip Rusya'yı da ürkütmeden iletişimde bulunarak ikili ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır.

¹¹⁶⁹ Özçelik, a.g.e., s. 68.

¹¹⁷⁰ Ultan, Ural, a.g.e., s.450.

ALTINCI BÖLÜM

KIRIM MÜDAHALESİNE GİDEN SÜREÇTE RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ, GÜVENLİK POLİTİKASI VE KIRIM MÜDAHALESİNİN ULUSLARARASI TOPLUMDAKİ YANKILARI

1.Ukrayna'da Yeni Umudlara Yelken Açma: Viktor Yanukoviç Dönemi

Turuncu Devrim sonrasında AB'ye üyelik sloganlarıyla iktidara gelen ve Rusya karşıtı milliyetçi söylemleriyle bilinen Yuşçenko, ülkede süren ekonomik kriz, Timuşenko ile yaşadığı anlaşmazlık, Rusya ile yaşanan gaz krizi, ülkenin doğusu ve batısı arasındaki çatışmayla başa çıkamamış ve ülke bir krize doğru sürüklenmiştir. Bu ortamda 2010'da gerçekleşen seçimde önemli vaatlerde bulunan Rusya yanlısı Yanukoviç iktidara gelmiştir.

AB'den umduğunu bulamayan Ukrayna'nın özellikle 2009 yılının başlarında gittikçe Rusya'ya yakınlaştığını görmekteyiz. Turuncu Devrim'in bir süre sonra çökmesi, devrimcilerin hemen hepsinin verdikleri sözde durmamaları, artan ekonomik kriz, istikrarsız siyasal yapıdan kurtulmak isteyen Ukrayna halkını seçime götürmüştür.¹¹⁷¹ Ukrayna'da kırılğan ekonomi ve istikrarsızlık atmosferinde Yanukoviç, seçim öncesinde ılımlı demokratik söylemlerde bulunmuş, Ukrayna'nın hem Rusya hem de AB ile birlik içinde hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Ukrayna'yı hızla büyüme gösteren bir ekonomi haline getireceğini ve ekonomik açıdan dünyanın en iyi 20 ekonomisi arasına koyacağını iddia etmiştir. 2004'ün başlarındaki negatif imajını silmeye çalışan Yanukoviç, hatalarından çok şey öğrendiğini belirtmiş, "Ukrayna halk içindir" söylemi ile kucaklayıcı bir politika izleyeceğini iddia etmiştir. O, hükümetin önemli sosyo-ekonomik planlarının halkın tamamının desteği olmadan başarılı olamayacağını belirtmiş ve iktidara gelirse tüm halkın taleplerini dikkate alıp bu yönde eylemlerde bulunacağını ifade etmiştir.¹¹⁷²

Ukrayna'da 17 Ocak 2010 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda Yanukoviç yüzde 35,32 Timoşenko ise yüzde 25,05 oranında oy elde etmiştir. Her iki aday da yüzde 50'nin üzerinde oy alamadığı için seçimin sonucu

¹¹⁷¹Köroğlu, a.g.e., s. 37.

¹¹⁷²Motyl, a.g.e, s. 126.

ikinci turda netleşmiştir. 7 Şubat 2010 tarihinde gerçekleşen ikinci turda Yanukoviç, yüzde 48,95, rakibi Timuşenko ise yüzde 45,47 oy almış ve Yanukoviç başkan seçilmiştir. Yanukoviç iktidarı devraldıktan sonra Batı, Ukrayna’da demokratikleşme sürecinin kesintiye uğramasından endişe etmiştir.

Nitekim AB’nin bu beklentisi haklı çıkmıştır. Yanukoviç’in, seçim sonrası liderliği devralmasıyla birlikte ekonomik durgunluğu gidermek ve siyasal reformu gerçekleştirmek için muhaliflerle işbirliği yapması beklenirken, Yanukoviç demokrasiyi sabote etmeye çalışmış, kırılgan ekonomiyi göz ardı etmiş ve kendi taraftar seçmen kitlesinin beklentisi ölçüsünde Rusya’ya daha yakın politikalar izlemiştir.¹¹⁷³ Bu kapsamda Ukrayna, Rusya’dan gaz fiyatlarını düşürmesini ve 2 milyar dolar kredi karşılığında, 2010 yılında, 2017’de bitecek olan Kırım’daki Rus Deniz Üssü ile ilgili olarak 25 yıl daha Rusya’nın kullanmasını içeren antlaşmayı kabul etmiştir. Yuşçenko’nun demokratikleşme çabalarının tam tersine, Ukrayna’yı otoriter bir rejime dönüştürmüştür. Ukrayna parlamentosunu Bölgeler Partisi’nin kontrolünde olan bir kurumsal yapıya büründürmüştür. Bütün gücü elinde toplayarak kuralları kendisinin belirlediği bir yapı oluşturan Yanukoviç bu otoriterliğini 2010 Ekim ayında parlamentoyu başkanın yetkilerinin genişletildiği bir anayasa ile yazılı hale getirmiştir.¹¹⁷⁴

Ukrayna’nın doğusu, batısı ve güneyi farklı düşünce yapılarına sahip olan halklardan oluşmaktaydı. Ukrayna lideri Yanukoviç de Ukrayna’nın endüstriyel kalbi olan, demokratik unsurlar ve rasyonel söylemler bakımından yetersiz kalan ve daha çok kavgacı ve itaat kültürünü esas alan Sovyetleştirilmiş, işçi sınıfının merkezi olan Donbas şehrindeydi. Yanukoviç yanlıları da daha çok ülkenin doğusu ve kuzeyinde olan Rus yanlılarının çoğunlukta olduğu ve Rusça konuşulan bölgelerde yaşamaktaydı. Devletin batısı ise AB’ye güven duymakta olup, NATO bünyesine katılmak için çaba gösteren kesimin hakimiyetindeydi. Ülkenin doğu ve güneyindeki Rusya yanlıları, yolsuzlukların da etkisiyle ekonomik seviye ve refahı iyi durumda olmasına rağmen Ukrayna kimliği altında bütünleşebilecek demokratik anlayışı kaldıramadığı yetersizlik gösteriyorlardı.¹¹⁷⁵

¹¹⁷³a.g.e., s. 126.

¹¹⁷⁴Rajan Menon, Alexander J. Motyl, “Counterrevolution in Kiev: Hope Fades for Ukraine”, *Foreign Affairs*, C. 90, S. 6, 2011, ss. 138-139.

¹¹⁷⁵a.g.e., s. 139.

Ukrayna’da doğu ve batı arasındaki ideolojik, ekonomik ve sosyal yönden farklılıklardan kaynaklanan bu durum, Yanukoviç döneminde de giderilmemiş ve gittikçe kötüye giden bir hal almıştır. Ekonomik sıkıntılar yine bu dönemde devam ederken mafya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan ve ekonomik durumu çok iyi olan oligarklar dolayısıyla halkın çoğu işsiz kalmış ve yoksulluğa mahkûm olmuştur. Bu ekonomik koşulların bir sonucu olan yolsuzluk, devletin ekonomik ve sosyal katmanlarında giderek artmıştır. İktidarın, çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, iktidar ve halk arasındaki kopukluğu arttırmış, böylece sivil toplum örgütleri ve muhalefet bu duruma tepki göstermiştir.¹¹⁷⁶

Çalkantılı ve istikrarsız bir biçimde geçen Yuşçenko dönemi sonrasında Şubat 2010’daki başkanlık seçimlerinde zafer kazanarak ülkenin başına geçen Yanukoviç, güçlü, otoriter bir rejim hayal etmekteydi ve gücü mümkün olduğunca kendisi ve ailesinin elinde toplamayı hedeflemekteydi. 2004’te meclisin, başkanın yetkilerini sınırlamayı içeren yasa değişikliklerini iptal edip, başkana daha fazla yetki vermeye zorlayan anayasayı yeniden gündeme getirmiştir. Daha sonra Rusya ile Ukrayna ekonomisine zarar veren bir doğalgaz antlaşmasını imzaladığı için rakibi Timoşenko’yu 2011’de yargılayarak hapse atmıştır. Yanukoviç’in aile fertleri ve çevresindeki insanlar, yabancı banka hesaplarına paralar aktarmış, 2013 sonbaharında çökmenin eşiğine gelen iktisadi ve mali istikrarı tehdit etmiş ve çok büyük oranda servet elde etmiştir. Ukrayna toplumu muhalefetin bastırılması ya da işlevsiz bırakılmasıyla beraber umutlarını tekrardan Avrupa’ya bağlamış, AB ile serbest bir iktisadi bölgenin yaratılması ve Ukrayna vatandaşları için vize serbestisini de içeren bir ortaklık Yanukoviç önderliğinde başlamıştı. Başkan ve çevresinin artan gücünden korkup, açık siyasi ve iktisadi kurallar koyarak servetini korumak isteyen bazı oligarklar da AB ile ortaklık antlaşmasını desteklemiştir. Büyük işletmeler de Avrupa pazarına ulaşmayı istemekte ve eğer Ukrayna Rusya önderliğindeki Avrasya Gümrük Birliği’ne katılırsa Rus rakiplerince alaşağı edilmekten korkmaktaydı.¹¹⁷⁷

22 Kasım 2010 tarihinde Yanukoviç önderliğinde “Ukrayna-AB” zirvesinde kısa süreli vize uygulamasının kaldırılmasıyla ilgili eylem planı kabul edilmiştir. Bununla

¹¹⁷⁶Köroğlu, a.g.e., s.38.

¹¹⁷⁷Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s.338

beraber taraflar AB programlarında genel işbirliği prensipleri hakkında bir protokol imzalamıştır. AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso ortaklık antlaşmasını 2011'in ortalarına doğru imzalamayı planladığını ifade etmiştir. Fakat taraflar arasında Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Antlaşması'nı (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement) öngören "Ortaklık Antlaşması" ancak 30 Mart 2012 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşmanın paraflanması, Ukrayna'nın AB perspektifini güçlendirmek için bir iyi niyet göstergesi olarak yorumlanmıştır.¹¹⁷⁸ Antlaşmanın Avrupa Konseyi tarafından imzalanması ve onaylanması önerisi, Avrupa Parlamentosu ve üye devletlerin parlamentoları tarafından dondurulmuştur. Bu durum Yanukoviç'in taraflı politikaları ve muhalefet liderini hapse koyması gibi nedenlerden kaynaklanmıştır.¹¹⁷⁹

Yanukoviç, 2013 yılının sonbaharında AB'nin Ukrayna'ya yeniden teklif ettiği Ortaklık Antlaşması'nı,¹¹⁸⁰ taslak metindeki maddelerin ülkesinin çıkarlarıyla örtüşmediğini, dolayısıyla bunun gözden geçirilip üzerinde düşünüleceğini söyleyerek hemen imzalamamıştır.¹¹⁸¹ Yanukoviç'in kendi isteği ile mi yoksa Rusya'nın baskısıyla mı antlaşmayı imzalamadığı yönünde çeşitli spekülasyonlar olsa da genel kanı, Rusya'nın baskısı ile bu antlaşmayı imzalamadığıdır. AB yanlısı bir politikayla elde edeceği kazancın Rusya'nın sağlayacağı bir kazançtan daha fazla olamayacağı düşüncesi de Yanukoviç'i böyle bir karar almaya yönlendirmiş olabilir. Bu kararın asıl gerekçesi ise Rusya'nın kurmak istediği "Slav Birliği'nde" Ukrayna'nın Rusya ile beraber düşünülmesi ve bu kapsamda Rusya'nın AB'ye alternatif olarak kurmak istediği 'Avrasya Birliği' projesinde Ukrayna'yı da görmek istemesidir. Rusya, Ukrayna'nın AB ile 'Doğu Ortaklığı' antlaşmasını imzaladığı takdirde hem Avrasya Birliği projesine hem de

¹¹⁷⁸Betül Yüce Dural, Ekrem Emiraliyev, "Ukrayna'nın Çeşitli Göstergelerinin Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırılması ve Olası Birlik Üyeliğinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14 S. 53, 2015, s. 107.

¹¹⁷⁹Kuzio, "Ukraine between a Constrained EU and Assertive Russia", s. 105.

¹¹⁸⁰Ortaklık Antlaşması, Ukrayna ile AB arasındaki ticari ilişkileri yeniden şekillendirmesi planlamaktaydı. Antlaşma, Ukrayna ve AB arasında insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü gibi konularda da ortak çalışmaları hedeflemekteydi. Antlaşma, ülkenin kalkınma hızını arttıracak ve refah seviyesini yükseltecek bir aşama olarak ifade edilirken, antlaşmada Avrupa ile entegrasyon sürecinin önemi de vurgulanmaktaydı (Şahin, a.g.e., s. 141).

¹¹⁸¹Yanukoviç bir röportajında AB'den 20 milyar Euro kredi ve hibe talep ettiğini ancak AB'nin 610 milyon Euro ile sınırlı bir teklifte bulunması nedeniyle Ukrayna'nın serbest ticaret ve AB'ye entegrasyon antlaşmalarından çekildiğini ifade etmiştir (Güneş, "Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna", s. 8).

‘Gümrük Birliği’ne üye olamayacağını düşünmüştür.¹¹⁸² Ayrıca AB ortaklığı ile birlikte pek çok AB ürünü ve yatırımcısının Ukrayna’ya girmesi, bu ürünlerin Rus iç pazarına girmesi ve yerli üretime zarar verecek olması potansiyel bir gelişme olarak görülmekteydi. Avrupalı yatırımcıların özellikle ülkenin doğusundaki iş sahalarında faaliyet göstermesi Rus yatırımcıların çıkarlarına zarar verebilirdi.¹¹⁸³ Dolayısıyla Rusya Yanukoviç üzerinde baskı yapmış ve bu baskı işe yaramıştır.

Bunun sonucunda muhalefet, Kasım ayının sonlarına doğru bağımsızlık meydanında öğrenci ve gençler önderliğinde gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Fakat güvenlik güçleri zor kullanarak gösterileri bastırmaya çalışmıştır. Öğrenci ve gençlik gruplarına polisin sert müdahalesini gerekçe gösteren farklı muhalefet kesimlerinin¹¹⁸⁴ daha da yüklenmesiyle meydana gelen kalabalık ve öfke günden güne artmıştır. Bu sırada Rusya her zamanki gibi olanları sessizce seyredip ne olup bittiğini anlamaya çalışmış herhangi bir müdahalede¹¹⁸⁵ bulunmamıştır.¹¹⁸⁶ Muhalefetin gösterilerde 3 talebi vardı: AB eşgüdüm komitesinin kurulması, Yanukoviç’in istifa etmesi ve Euromeydan aktivistleri ve muhaliflere karşı yapılan baskıya son verilmesiydi.¹¹⁸⁷

¹¹⁸²Sertif Demir, “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s.170.

¹¹⁸³Yesevi, a.g.e, s. 491.

¹¹⁸⁴Muhalif kesimlerden, özellikle Ana Faşist Parti Svoboda göze çarpmaktadır. Son seçimlerde parlamentoya giren Oleh Tynybok liderliğindeki Ukrayna Nasyonel Partisi’nin devamı olan bu parti, Avrupa’daki genel aşırı sağın yükselişinin bir parçası olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu hareket, Kırım’daki Rus askeri hareketliliği ile beraber tüm Ukraynalıları seferberliğe çağırmış, Meydan’daki en önemli militan gücü oluşturmuştur. Bu parti özellikle Ukrayna’nın Batı bölgelerinde yüzde 40’lara varan oy oranıyla bu süreçte çok etkili olmuş, Gamalı Haç sembolü kullanan ve kendilerini “Sağ Sektör grubu” olarak adlandıran faşist gruplarla beraber sokakta üye sayısını arttıran silahlı grup olarak öne çıkmıştır. Bu gruplar, Anti- Kiev yanlısı göstericilere karşı saldırıda bulunmuş ve onlarca kişinin ölümüne neden olmuşlardır. Batı yanlısı ve genel olarak Batı medyası, yeni yönetimin koalisyon ortağı Svoboda’ya “faşist” ya da “Neonazi” olarak değil aşırı sağ olarak adlandırmış, silah kullanan gruplardan da hiç bahsetmeyerek Euromeydan’ın NATO taraftarı yanından ziyade özgürlükçü AB yanını öne çıkararak taraflı bir tutum sergilemiştir. Fakat protestocuların görüntüsü AB’nin bu çizdiği profili yansıtmamaktaydı. Bununla beraber Yanukoviç ve Putin’i aratacak ölçüde daha otoriter, daha sağ, daha neoliberal, NATO taraftarı ve ırkçı bir parti olan Svoboda, Yanukoviç ve Rusya karşıtı daha özgürlükçü partilere şans tanımadığı dikkatlerden kaçırılmıştır (Güneş, “Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna”, ss.11-13).

¹¹⁸⁵Rusya’nın bu süreçte sessiz kalmasının ve herhangi bir müdahalede bulunmamasının en büyük nedeni, 7-23 Şubat 2014 tarihleri arasında ülkede gerçekleştirilen Soçi Kış olimpiyatlarıydı. Bu olimpiyatlarla, Soçi’yi dünya standartlarında tatil beldesi haline sokmayı düşünen Rusya, dış dünyaya Rusya’nın açık, modern ve çekici bir ülke olarak yeni bir yüzünü sunmak için de çabalamaktaydı. Ancak olimpiyatların sona ermesiyle Rusya gerçek yüzünü göstermiş ve Kırım’a müdahalede bulunmuştur (Martin Müller, “After Sochi 2014: Costs and Impacts of Russia’s Olympic Games”, *Eurasian Geography and Economics*, C. 55, S. 6, 2014, s. 629).

¹¹⁸⁶Deprem, “Meydan’dan İç Savaşa Ukrayna”, s. 245.

¹¹⁸⁷Güneş, “Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna”, s. 8.

Kiev'in ana "Meydan"ında Aralık 2013 ve Ocak 2014 boyunca Yanukoviç'e karşı devam eden kitlesel gösteriler karşısında Putin'in ise göstericiler aleyhinde üç temel argümanı olmuştur. Bunlardan ilki, Yanukoviç'in AB ile ortaklık antlaşması metnini bir kalemde ve nihai olarak reddetmediği, sadece ve haklı olarak Ukrayna'nın ulusal-devlet çıkarlarını gözeterek, belgedeki maddeler üzerinde bir kez daha düşünceği ve onları yeniden ele alıp sonunda bir karara varacağını söylemesidir. Yanukoviç'e bu konuda halk ve muhalifler tarafından haksızlık yapılmıştır. Putin'in ikinci argümanı ise Meydan kritiğine dayanmaktaydı ve Meydan'ı bazen açıktan bazen de örtülü olarak destekleyen sayısız ABD ve Avrupa menşeli 'STK'ların varlığına sert bir şekilde göndermede bulunmakta ve göstericilerin ardında "Batılı partnerlerin ve dostların"¹¹⁸⁸ olduğunu özellikle vurgulamıştır. Putin'in son argümanı ise özellikle basın toplantısı ve toplantılarda devam eden protesto dalgalarına dair yöneltilen sorulara, Meydan'ın her şeye karşın haklılık payı olduğuna, halkın meşru ve haklı talepleri bulunduğuna, Ukrayna'da adaletsiz oligarşik sistemin halkta tabii olarak bir bıkkınlık ve usanma duygusu meydana getirdiğine dair benzer demeçler vermiştir. Putin bu bağlamda meydanın kitleselliğinin ve ülke genelinde gördüğü sempatinin de farkında olup stratejik anlamda kamuoyunu karşısına almak istememektedir. Özetle Putin, gösteriler boyunca genel olarak kritik bir konumda kalmakla beraber, belli ölçekte dengeleyici bir söylem benimsemiştir.¹¹⁸⁹

Ukrayna'da protestolar devam ederken Aralık 2013'te Yanukoviç ile Putin arasında devlet tahvili alımına dayanan 15 milyar dolarlık ekonomik yardım ve doğalgazda indirimi kapsayan bir antlaşma imzalanmıştır. Ayrıca 16 Ocak 2014'de Ukrayna parlamentosunda vergi düzenlemelerinden protesto ve gösteri yasasını da içeren birçok torba yasa geçirilmiştir.¹¹⁹⁰ Putin, antlaşma sonrası ülkesinin Ukrayna'dan herhangi bir siyasi kazanç elde etme peşinde olmadığını veya Kiev'in AB ile ticaret antlaşmasını önlemek amacıyla olmadığını yapmadığını; bunu "kardeşlik sevgisiyle" yaptığını ileri sürmüştür. Fakat yaşanan olumsuz süreç Moskova aleyhinde vuku bulunca

¹¹⁸⁸Batı, Ukraynalıları bir yandan entelektüel ve ekonomik açıdan kendine çekerken diğer yandan da Batı yanlılarına eğitim vererek ve bazı demokratik gruplara fon sağlayarak ülkenin yönünü Batı'ya çevirmeye çalışmaktaydı (Marshall, a.g.e., 2016, s. 15.; D'Encausse, *İki Dünya Arasında Rusya*, s. 83).

¹¹⁸⁹Deprem, "Meydan'dan İç Savaşa Ukrayna", s. 247.

¹¹⁹⁰Habibe Özdal vd., "Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu", *USAK Analiz*, Sayı: 28, 2014, s. 3.

Putin bu kez Ukrayna’da anayasaya aykırı bir şekilde darbe yapıldığı ve silah zoruyla yönetime el konduğu şeklinde değerlendirme yapmış böylece Donetsk ve Lugansk gibi yerlerde Rus yanlısı grupların harekete geçmesine zemin hazırlamıştır.¹¹⁹¹ Bu düzenlemeler ve Putin’in söylemleri sonrasında Rusya karşıtı ikinci dalga protestolar başlamış ve bu protestolara Batı yanlısı kesimlerle beraber aşırı sağcı ve hatta radikal kesimler de eklenince olaylar daha da büyümüştür. Bu farklı grupların tek talebi erken seçim olmuştur.¹¹⁹²

20 Şubat 2014’te Meydan’da keskin nişancılar tarafından yüzlerce kişi öldürülürken eylemlerin en kanlı günlerinden biri yaşanmıştır. Tüm bu yaşananlara hem AB hem de üye ülkelerin yetkilileri tarafından çok sert tepki gösterilmiştir. Çok kısa bir süre içinde muhalefet ve Yanukoviç hükümeti müzakereler için masaya oturmuş ve görüşmeler sonucunda Cumhurbaşkanı’nın görev ve yetkilerini sınırlayan 2004 anayasasına tekrar dönüş yapılmış, eski Başbakan Timuşenko serbest bırakılmış, anayasa yenilenmiş ve koalisyon hükümetinin on gün içinde kurulması kararı alınmıştır. En nihayetinde Parlamento, 22 Şubat 2014 tarihinde Yanukoviç’i görevden azletmiş ve ana muhalefet partisi Batkivşina (Anavatan) üyesi Aleksandr Turniçov’a cumhurbaşkanlığa vekalet etme görevi verilerek meclis başkanı olarak seçmiştir. Ayrıca Batkivşina Partisi liderlerinden Arseni Yatsenyuk, 450 parlamenterin 371’inin oyunu alarak 25 Mayıs 2014’teki devlet başkanlığı seçimine kadar başbakanlık görevini üstlenmiştir.¹¹⁹³ Böylece yaşanan bu süreç sonrasında Yanukoviç Kiev’i terk ederek önce Kırım’a kaçmış daha sonra ise Rusya’ya sığınmıştır. Akabinde yapılan seçimlerde ise Rusya karşıtı ve AB yanlısı olarak bilinen ve ülkesini AB ve NATO’ya üye yapmak istediğini dillendiren Ukrayna’nın en büyük oligarklarından olan iş adamı Petro Poroşenko iktidarı devralmıştır.¹¹⁹⁴

25 Mayıs 2014’te yapılan seçimde çatışmanın yaşandığı fiilen katılımın mümkün olmadığı bölgeler hariç yüzde 60 oranında bir katılım oranının gerçekleştiği bildirilmiştir. Federal/ayrılıkçı güçlerin kontrol ettiği Donetsk ve Lugansk’da çok az seçim sandığı

¹¹⁹¹Dilek, a.g.e., s. 252.

¹¹⁹²Özdal vd., “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı’nın Tutumu”, s. 3.

¹¹⁹³Halit Burak Uyaniker, “Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya Ukrayna Anlaşmazlığı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 59, 2018, ss. 141-142.

¹¹⁹⁴Ozan Örmeci, “Ukrayna Krizi ve Rusya’nın Batı ile Satrancı”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 217.

kurulduğu için katılım yüzde 10'un altında kalmıştır. Kiev'e doğrudan karşı çıkmayan Harkov'da da seçime katılım düşük olmuştur. Sonuç olarak problemlili ve tartışmalı seçimin ardında Poroşenko yüzde 54 oy oranı ile cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹¹⁹⁵

Poroşenko öncesindeki geçici hükümet, 21 Mart 2014'te AB ile "Doğu Ortaklığı Antlaşması"nı imzalamıştır.¹¹⁹⁶ Bu durum Putin'in Ukrayna'ya yönelik tüm planlarını bozmuştur. Çünkü Rusya, Avrasya Birliği ve Gümrük Birliği projesine Ukrayna olmadan devam etmek zorunda kalmıştır. Rusya'nın Ukrayna üzerinde bir bütün olarak artık etkili olamayacağı görüşü, Rusya'nın söz konusu ülke hakkındaki strateji ve politikalarını değiştirmesine neden olmuş, böylece tarihsel açıdan geçerliliği olan "böl ve yönet" politikası ön plana geçmiştir.¹¹⁹⁷ Rusya Kırım'a müdahalede bulunup, Kırım'ı Ukrayna'dan koparıırken ülkenin doğusundaki ayrılıkçılara da destek vererek ülkeyi ciddi bir krize sürüklemiştir.

Yanukoviç döneminde, tıpkı Yuşçenko'nun son dönemlerinde olduğu gibi halkın, dış güçlerin de müdahalesinden dolayı bütünleşememesi ve özellikle de oligark sınıfının ülkedeki eylemleri, Ukrayna'da siyasal istikrarın oluşmamasının temel sebepleri olarak göze çarpmaktadır. Bu durumdan en çok orta sınıf halk zarar görmekte ve iki kimlik tercihi halkı zor duruma sokmaktadır. Bu da Ukrayna içindeki dinamiklerin sürekli değişmesine zemin hazırlamaktadır. Nitekim Ukrayna'ya yeni bir umut olması amacıyla seçilen Yanukoviç'in iç ve dışta izlediği politikalar, halk tarafından tepki ile karşılaşmış ve 2013'ün sonunda yeni bir devrimi tetiklemiştir. Rusya başta olmak üzere dış güçlerin de olaylara müdahil olmasıyla Ukrayna Krizi meydana gelmiş ve bu kriz uluslararası bir boyuta bürünmüştür.¹¹⁹⁸

¹¹⁹⁵Güneş, "Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna", s. 32.

¹¹⁹⁶Ukrayna, Ortaklık Antlaşması'nın siyasi bölümünü Mart 2014'de imzalarken, antlaşmanın ekonomik bölümünü de 27 Haziran 2014'de imzalamıştır. AB ile Ortaklık Antlaşması imzalayan ülkeler açısından antlaşmanın ekonomik getirisi 500 milyonluk tüketici piyasası ve 12,9 trilyon Euro'luk bir ekonomiye dahil olmak anlamına gelirken, Ukrayna karşısında diğer bir seçenek olan Rusya öncülüğündeki Gümrük Birliği ise 170 milyonluk tüketici pazarı ve 1,4 trilyon Euro'luk bir ekonomi alanına denk gelmektedir (Habibe Özdal, "İç-Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 11, S. 42, 2015, s. 83). İki piyasa potansiyeli karşılaştırıldığında Ukrayna'nın pragmatik açıdan AB tarafını istemesi daha anlaşılır görünmektedir. Dolayısıyla Ortaklık Antlaşmasını imzalayan Ukrayna, 1 Kasım 2014 tarihinden itibaren aşamalı olarak uygulanmaya koymuş ve antlaşmayı 1 Eylül 2017 tarihinde tam olarak uygulamaya başlamıştır. Böylece Kiev'de 125 kişinin hayatını kaybettiği, onlarca kişinin kaybolduğu ve 1890 kişinin yaralandığı olaylar neticesinde Ukrayna'nın Batı ile bütünleşmesini arzuların kazandığı zafer artık resmi adıyla "Onur Devrimi" olarak anılmıştır (Şahin, a.g.e., s. 142).

¹¹⁹⁷Demir, a.g.e., s.171.

¹¹⁹⁸Yusuf Yıldırım, "Ukrayna Krizi Karşısında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları", s. 843.

2. Kırım Olayları ve Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesi

21 Şubat 2014'te Ukrayna'da Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in azledilmesi ve Rusya'ya karşı artan protestolar sonrasında Kırım'da Ukrayna'dan ayrılmaya yönelik girişimler 1990'lı yıllar ardından bir kez daha gündeme gelmiştir. Yanukoviç'in azledilmesi sonrasında geçiş hükümetinin ilk icraatı olarak, azınlık dilleri yasasını iptal etmek için girişimde bulunması, söz konusu süreci hızlandırmıştır. Bu düzenlemeyle beraber Rusça, Macarca ve Romence'nin resmi dairelerde iptal edilmesi önerilmişti.¹¹⁹⁹ Bu olaylar uyuyan ayıyı uyandırmış ve Rusya'nın Kırım'a müdahalesine kadar giden olaylar silsilesini başlatmıştır.

Kırım'da yaşayan Ruslar ve Rusya, Yanukoviç'in düşürülmesini bir darbe olarak nitelendirmiş ve darbenin anayasayı ihlal anlamına geldiğini ifade ederek, Yanukoviç'in devrilmesini tanımadıkları beyan etmişlerdir. Kırım yetkilileri ve Rusya yanlısı kesimler Batı yanlısı iktidarın "faşist" olduğunu ileri sürerek, Ukrayna ve Kırım'daki Rusların ve Rusça konuşanların tehlike altında olduğunu ifade etmişlerdir.¹²⁰⁰ Bu olay üzerine Rusya, Kırım'a askeri müdahalede bulunarak girmiştir. Rusların söz konusu girişimi II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'nın ilk büyük toprak ele geçirme noktasında doruğa ulaşan bir sürecin başlangıcı olmuştur. Rusya, yerel Berkut,¹²⁰¹ Rus çevik kuvvet polisi, "küçük yeşil adamlar" olarak bilinen askerler ve seçkin "Spetsnaz" (Özel Amaçlı Kuvvetler) ile beraber, Kırım Yüksek Konseyi (yerel parlamento) ve Bakanlar Konseyi'nin (yerel yürütme) üzerinde kontrolü sağlayıp, Rus bayraklarını yükseltmiştir. Aynı gün, Yüksek Konsey, Bakanlar Kurulunu feshetmiş ve azınlık Rusya Birlik Partisi lideri Sergey Aksyonov'u Başbakan olarak atamıştır. Parlamento ayrıca, Kırım'ın Ukrayna içindeki özerkliğinin görüşülmesi konusunda referandum yapmak için oy kullanmıştır. 1 Mart'ta Aksyonov, fiili hükümetinin tüm Kırım ordusunun ve polisinin sorumlusu olduğunu açıklamış ve yarımada barışı sağlamak için Putin'e başvurmuştur.¹²⁰² Rusya

¹¹⁹⁹Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, s. 248.

¹²⁰⁰Amanda Paul, "Crimea One Year After Russian Annexation", *Policy Brief*, 2015, s.2

¹²⁰¹Berkut, Kiev'deki "Meydan" olaylarında 100'e yakın kişinin ölümden sorumlu tutulan Ukrayna'nın özel polis birimidir.

¹²⁰²Andrew Foxall, "Putin's Peninsula: Crimea's Annexation And Deterioration", *Russia Studies Centre, Policy Paper*, S.4, 2015, s. 4.

Parlamentosu ise Putin'in Kırım'da yaşayan etnik Rusların ve Rusya ulusal çıkarlarının korunması için potansiyel askeri güç kullanımını talebini 1 Mart 2014'te onaylamıştır.¹²⁰³

2 Mart'a kadar Rus birlikleri Kırım üzerinde tam kontrol uygulamak için 25.000 kişilik Karadeniz Filosunun konuşlandırıldığı Sivastopol'deki donanma üssünden taşınmıştı. Rusya, konvansiyonel birliklerini kullanarak, savaş gemileri ile limanları engelleyerek, askeri üsleri ve havaalanlarını kontrol ederek ve Kırım'a erişimi sağlamak için kontrol noktaları kurarak Kırım'daki faaliyetlerini sürdürmüştür. Ayrıca Rusya Dışişleri Bakanlığı, Ukrayna hükümetine, Sivastopol yakınlarındaki Karadeniz Filo üssündeki zırhlı birimlerin donanma mevzilerini korumak için Kırım'a girdiğini bildirdiğini beyan etmiştir.¹²⁰⁴

Rusya, konvansiyonel askeri yöntemlerin yanında yumuşak ve sert gücü kullanarak tanımlanamayan birlikler ve uyumlu bir medya kampanyasıyla beraber Ukrayna ve Kırım'da "Melez Savaş" (Hybrid War) ya da "doğrusal olmayan bir savaş" (non-linear war) gerçekleştirmiştir. Rusya, Genelkurmay Başkanı Valeriy Gerasimov'un ortaya attığı "siyasi ve stratejik hedeflere ulaşmada askeri olmayan araçlar"¹²⁰⁵ın artan

¹²⁰³Işık Kuşçu, "Kırım'ın Rusya'ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s. 311.

¹²⁰⁴Mehmet Seyfettin Erol, Şafak Oğuz, "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea", *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17, 2015, ss. 269-270.

¹²⁰⁵Rusya tarafından Kırım operasyonunda acil durum planları yürütülmesine rağmen, bu operasyon ani ve çoğunlukla doğrudan savaş olmadan gerçekleştirildi. Bu müdahale doğrudan eyleme dayanmadığı için Rus özel harekât birliğinin (special operations forces) askeri yardımına pek de ihtiyaç duyulmamıştır. Operasyon büyük ölçüde gizli bir eylemdi, büyük olasılıkla daha önce Rus Karadeniz filosuna bağlı birimler, Rusya istihbaratı (FSB, eskiden KGB,) ve Rus askeri istihbaratı (GRU) tarafından işe alınan yerel ajanlar aracılığıyla toplanan istihbarata dayanmaktaydı. Rus askeri istihbaratına (GRU) bağlı özel birlikler (Spetsnaz), konuşlandırma öncesi özel keşifleri gerçekleştirmiş olabilir ancak şimdiye kadar bunun hakkında kanıt bulmak zor görünmekteydi. Ukraynalı askeri gözlemci Dmytro Tymchuk, Yanukoviç'in 2010'da cumhurbaşkanı olduktan sonra hem FSB hem de GRU'nun Ukrayna'da çok aktif hale geldiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Ukrayna Güvenlik Servisi (SBU), odağını Rusya'ya karşı casusluktan ABD'ye karşı karşı casusluğa dönüştürmüştür. Bununla beraber "Kırım kendini savunma birimleri" (Crimea self-defense unit) Kırım'da çok önemli bir askeri rol oynayamamıştır. Kırım operasyonu, doğrudan bir askeri harekât gerektirmediği ve eylem gizli tutulduğu için Rus özel harekât birliğine pek ihtiyaç duyulmazken, bölgede yeni oluşturulan Özel Harekât Komutanlığı'nın (The Special Operations Command) çok önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Öte yandan Özel Harekât Komutanlığı'na Spetsnaz-GRU ve deniz piyadelerinden gelen birimler de yardım etmiştir. Özel Harekât Komutanlığı ve diğer özel ve elit kuvvet unsurlarının ilk eylemi Kırım müdahalesinin başarıya ulaşmasında belirleyici unsur olmuştur. Daha sonra bölgeye ek askeri birlikler gönderilmiştir. Kırım hareketinin olay yerinde "başarıyla sonuçlandırılması" (fait accompli) için hız ve sürpriz unsuru kullanılmıştır. Böylece Ukrayna tarafından Rus güçlerine karşı askeri müdahale zorlaşırken Ukrayna askerleri teslim olmak zorunda kalmıştır (Tor Bukkvoll, "Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas", *Parameters*, C. 46, S. 2, 2016, ss.16-17).

öneminin ihtiyaç haline geldiği Rus melez savaş¹²⁰⁶ uygulanmasını ana yöntem olarak benimsemiştir. Medyanın kullanımı, Rusya'nın istihbarat servisleri, Ortodoks Kilisesi, Kırım'da Rus Karadeniz Filosu'nun varlığı, protestocular ve diğer kuruluşlar, Rusya'nın Kırım'a karşı Ukrayna'daki melez savaşın bir parçası olan askeri olmayan unsurlarını temsil etmiştir. Gerasimov tarafından ortaya konan melez savaş türünde askeri olmayan yöntemleri desteklemek için “gizli karakterli askeri araçlar”¹²⁰⁷ kullanılmıştır.

Melez savaş kapsamından Rusya tarafından Kırım'a gönderilen birliklere ilk ateş açan taraf olmama yönünde talimat verilirken gerektiğinde ‘öl ama kesinlikle öldürme’ şeklinde emir verilmiştir. Melez savaşın asimetrik bir diğer yönünü vurgulayan bu strateji, Kırım'da askeri hareketlilik artsa bile çatışmaya girilmemesini hedefleyen “harp prensibi” olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Rus askerleri üniformalı ancak rütbe, işaret ve bayrak gibi aidiyetleri belli olmayacak şekilde müdahalede bulunmuş ve gerekirse çatıştığını inkâr etmesi, melez savaşın önemli prensibini oluşturmuştur.¹²⁰⁸ Bununla birlikte Ukrayna her zaman toplumun doğu-batı arasında kültürel bağlamda çeşitliliği ile bilinmiş ve bundan dolayı son zamanlarda çok takdir edilmiştir. Ancak bir toplumun ne kadar çeşitliliği kaldırabileceği ve bir melez savaş karşısında ne kadar birlik olabileceği ya da direnebileceği, Rusya ve Ukrayna arasında Kırım'la başlayan ve Ukrayna'nın doğusu ile devam edecek çatışmada sorulması gereken önemli sorulardan arasındadır.¹²⁰⁹

Melez savaşla birlikte Rus “bilgi savaşı” (information warfare) (hem geleneksel medyada hem de siber alanda) Kırım'ın başarılı bir şekilde ilhak edilmesine somut bir şekilde katkıda bulunurken, Ukrayna'nın doğusunda hala devam eden krizde önemli bir rol oynamaktadır. Büyük ölçüde tek yönlü, yukarıdan aşağıya bir fenomen olan Sovyet dönemindeki propagandadan farklı olarak, bugünün Rus bilgi savaşı, hem “anlatı taşıyan”

¹²⁰⁶Öte yandan Gerasimov, melez savaşını açıkladığı makalesinde belirli bir doktrin veya kurumsal yaklaşımın ana hatlarını çizmekten önce, savaşın modern doğası hakkında yorumlarda bulunmuştur. Gerasimov'un bu çalışmasında Rus ordusunun, bir NATO üyesine karşı Kırım veya Doğu Ukrayna tipi bir yaklaşımın kullanılmasını önerdiği hiçbir şey yoktur. Bu savaşın kuşkusuz Rusça konuşan nüfusu olan diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Kazakistan ve Belarus için daha geniş bir uygulanabilirliğinin mevcut olduğu görülmektedir (Michael Kofman, vd., *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, Santa Monica: Rand Corporation, 2017, s. 77).

¹²⁰⁷John Biersack, Shannon O'Lear, “The Geopolitics of Russia's Annexation of Crimea: Narratives, Identity, Silences, and Energy”, *Eurasian Geography and Economics*, C. 55, S. 3, 2014, s. 253.

¹²⁰⁸Metin Turcan, “Rusya'nın Ukrayna'daki ‘Bulanık Savaş’ Stratejisi”, *Analist Dergisi*, file:///D:/Windows%20Klas%C3%B6rleri/Downloads/RUSYANIN_BULANIK_SAVAS_KONSEPTI.pdf, (03.09. 2019)

¹²⁰⁹Plokhly, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 353.

(narrative-bearing) hem de geliştiren dünya çapında bir kitleyi kapsamaktadır. Yerli halk diaspora ve yabancı kitleler, sosyal medya gibi evrimii platformlarda gezindikleri için güncel olaylarla gerçek zamanlı olarak etkileşime girmektedir. Dolayısıyla internet iletişiminin yaygınlığı ve anonimliği, Rusya'ya gerçekleştirilebilecek düşmanca eylemlere karşı büyük avantaj sağlamıştır. Ukrayna'da da grldği gibi Rusya'nın "geleneksel" siber saldırıları önemini kaybetmeye başlamış, bunun yerine yanlış bilgilendirme dahil sosyal medya tabanlı, anlatı odaklı saldırılar yaygınlaşmıştır.¹²¹⁰

Putin döneminde Kremlin, Kırım ile Ukrayna arasındaki bağları zayıflatma amacı güderken bu doğrultuda Kırım'daki Rus çoğunluğu manipüle eden taktiklere başvurmuştur. Yolsuzluğu ve etnik bölünmeleriyle, Kırım her zaman Ukrayna'nın en kötü yönetilen bölümlerinden biri olmuştur. Rusya'nın burada etkili olmasının nedenlerinden biri de budur. Analistlerin Kırım hakkındaki tahminleri çoğu zaman isabetli iken, hiç kimse Rusya'nın bu kadar cretkr bir Şekilde bu toprağı ele geçirmeye çalışacağını beklememekteydi.¹²¹¹ Hatta 4 Mart'ta Putin de Rusya'nın yarımadaı ilhak etmeyi düşünmediğini ve Kırım'ın irade zgrlğine sahip sakinleri tam güvenlik içinde geleceğini de belirleyebileceğini ifade etmiştir. Ancak 6 Mart'ta, Kırım Parlamentosu 16 Mart'ta yapılmak üzere referandum kararı almıştır. Referandumda katılımcılara "Kırım'ın Rusya ile birleşmesini mi, yoksa 5 Mayıs 1992 anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi¹²¹² ve Kırım'ın kendi kaderini tayin hakkı korunarak Ukrayna'nın bir parçası olan statüsünü m desteklersiniz" Şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Uluslararası toplum Rusya'nın eylemlerini kınamasına rağmen referandum planlandığı gibi yapılmıştır. 16 Mart'ta Kırım Tatarlarının boykot edip¹²¹³ oy kullanmaya gitmediği Kırım halkı, Putin'in silahlı "kk

¹²¹⁰Margarita Levin Jaitner, "Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine", *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, ed., Kenneth Geers, Tallinn: NATO CCD COE Publications, 2015, ss. 93-94.

¹²¹¹Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for The West*, New Heaven: Yale University Press, 2014, s.107.

¹²¹²"1992 anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi" ifadesiyle, Kırım'ın bağımsız bir devlet olduğunu belirten anayasanın orijinal versiyonuna mı veya daha sonra değiştirilen Kırım'ın Ukrayna içinde özerk bir cumhuriyet olduğu versiyonuna atıfta bulunup bulunmadığı açıklığa kavuşturulmamıştır ("Crimea referendum: What does the ballot paper say?" 10 March 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26514797>, (02.01.2020).

¹²¹³ Referanduma kadar Ukrayna tarafından bir tehdit olarak görülen, siyaset içerisinde engellenen ve haklarında kötü bir imaj yaratılmış olan Kırım Tatarları, referandum öncesi olaylarda Ukrayna'nın toprak btnlğini desteklerken referanduma da katılmamışlardır. Kırım Tatarlarının bu davranışın en temel nedeni Rusya'nın blėe siyasetine karşı Şekillenmiş olan milli kimlikleri olduğunu söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır. Bu sebeple, böyle bir kriz anında Ukrayna ile olan kötü anılar bir kenara bırakılmış ve ortak bir çıkış noktası bulunmuştur (Şahin, a.g.e., s. 151-152).

yeşil adamları” ile çevrelenmiş olarak sıkı yönetim altında gelecekleriyle ilgili oy kullanmıştır. Resmi olarak katılımın yüzde 83,1 olduğu referandumda katılanların yüzde 96,77’si Kırım’ın Rusya’ya bağlanması¹²¹⁴ yönünde oy vermişti.¹²¹⁵ 18 Mart’ta, Kırım ve Rusya’dan temsilciler, Kırım Cumhuriyeti’nin Rusya’ya Katılım Antlaşması’nı imzalamışlardır.¹²¹⁶ Bu karar 21 Mart’ta Rusya Federal Meclisi tarafından da onaylanmıştır. Kremlin, mart ayının son gününde, yarımadanın Rusya’ya entegrasyonunu denetlemek için Oleg Savelyev başkanlığında bir “Kırım İşleri Bakanlığı” kurmuştur. Sonuç olarak bir aydan kısa bir süre içerisinde Kremlin, bir müdahaleyle Ukrayna’dan Kırım’ı ilhak edip Rusya’ya dahil etmiştir.¹²¹⁷

Rusya’nın Kırım’a gerçekleştirdiği eylem Rosenau’nun, çalışmanın başında da değerlendirdiğimiz müdahale eyleminin tüm araçlarını da sağlamıştır. Rosenau müdahalenin gerçekleşmesinin ‘alışlagelmişin dışında’ ve ‘siyasi otoriteye yönelik’ olması gerektiği işlevselleştirmesi ve Oran Young’un müdahalenin oluşması için gerekli olan araçlardan biri olarak belirttiği ‘organize ve sistematik eylemler’ olması gerektiği ve son olarak Schwarz’ın “müdahale eden ve edilen devlet arasında bir güç ilişkisinin bulunması” gerektiği tezi Ukrayna’nın Kırım’a müdahalesinde tam olarak gerçekleşmiştir. Rusya Ukrayna’nın bağımsızlığından beri Kırım’ın özerk statüsünü kabul ederken müdahale eylemine kadar Karadeniz Filosu üzerindeki haklarını iki devlet üzerindeki anlaşmayla kullanmış ve bölgenin çoğunluğunu oluşturan Ruslara karşı kültürel, ekonomik ve psikolojik destek de bulunmuştur. Elbette ki bu eylemler müdahale olarak sayılmamıştır. Fakat ne zamanki Rusya Ukrayna gibi bir siyasi aktörün

¹²¹⁴Kırım’ın Rusya’ya bağlanmasıyla beraber Rusya tarafından Kırım’a cumhuriyet, Sivastopol’e ise Federal Şehir statüsü verilmiştir. (Milena Ingeleviç-Citak, “Crimean Conflict – from the Perspectives of Russia, Ukraine, and Public International Law”, *International and Comparative Law Review*, 2015, C. 15, S. 2, s. 30.)

¹²¹⁵Referandumda 1 milyon 274 bin 96 kişi oy kullanırken, özellikle Rusların çoğunluğunun yaşadığı Kırım içinde özel bir statüye sahip olan Sivastopol’de ise 274 bin 101 kişinin oy kullandığı görülmekte bu da bölgedeki seçmen sayısının yüzde 95,6’sına karşılık gelmektedir (Güneş, “Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna”, s. 29).

¹²¹⁶Bu antlaşmaya göre, Kırım Cumhuriyeti’nin Ukrayna topraklarına bitişik kara sınırı, Rusya Federasyonu’nun sınırı olarak belirlenirken, Karadeniz ve Azak Denizi’nin deniz alanının bölünmesi ise Rusya’nın uluslararası antlaşmalarına ve uluslararası hukukun norm ve ilkelerine çerçevesine dayandırılmıştır (“Delimitation of maritime borders in the Black Sea and in the Sea of Azov”, *The Voice of Russia*, 18 March 2014, <https://www.globalresearch.ca/crimea-is-now-part-of-russia-putin-signs-treaty/5373953>, (03.01.2019).; “Dagavar mejdu Rassijskov Federatsiey Respublikoy Kırım a prinyatni v Rassijskuy Federatsiy Respubliki Kırım i abrazavanii v sastave Rassijskoy Federatsii novih subektov”, 18 Mart 2014, <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20605>, (03.06.2019).

¹²¹⁷Foxall, a.g.e. s. 5.

topraklarında bulunan devlete karşı melez savaş olarak da bilinen küçük yeşil askerleriyle Kırım'a girip farklı bir savaş stratejisi izleyip mevcut otorite üzerinde alışlagelmişin dışında denetim sağladığında ve askeri, siyasi anlamda organize ve sistematik eylemleriyle bölgede eylemler gerçekleştirdiğinde müdahalenin tüm şartları gerçekleştirilmiştir. Siyasi anlamda mevcut Kırım yönetimi üzerinde denetim sağlayan Rusya, bölge halkının Rusya'ya katılma yönündeki referandum arzusunun da hazırlayıcısı olmuş ve askeri anlamda Ukrayna hükümetiyle yoğun bir çatışmaya girmese de karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca Rusya ile Ukrayna arasında bir güç farkının bulunduğu açık olarak görülmüş ve Schwarz'ın müdahalecilikte ileri sürdüğü bu unsur da yerini bulmuştur.

Kırım'ın ilhak edilmesinin meydana getirdiği en önemli sonuç, Rusya'nın Rus etnik azınlıklarının varlığını kullanarak yakın çevresindeki ülkelerin iç işlerine müdahale edebilme imkânı sunmasıdır.¹²¹⁸ Kırım'ın Rusya'ya bağlanması sonrasında dikkat çeken önemli bir nokta da Kırım Tatar Türkleridir. Tatar Türkleri, 20 Mart 2014 tarihine kadar Ukrayna iç hukuku çerçevesinde azınlık statüsüne sahip bir topluluk iken, bu tarihten sonra Ukrayna'nın yasama organı olan Ukrayna Yüksek Meclisi, aldığı bir kararla Kırım Tatar Türklerini yerli halk olarak tanımlamıştır. Kırım Tatar Türkleri yıllardır bu hakkı talep ederken bu kararın Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettikten sonra alınması dikkat çekicidir.¹²¹⁹ Bu kararın verilmesinde Kırım'ın Rusya'ya bağlanması öncesinde Kırım Tatar Türklerinin Ukrayna hükümetinin yanında yer alması ve referanduma karşı çıkmasından kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeledir.

Kırım, Rusya tarafından ilhak edildikten sonra Kırım Tatarlarının milli temsil organı Kurultay ve Kırım Tatar Meclisi'nin faaliyetleri "Rusya federal kanununa ihlallerin önlenmesi amacıyla" ilk olarak 13 Nisan 2006 tarihinde aşırı radikal bir örgüt olarak kabul edilerek askıya alınmış, akabinde 26 Nisan 2016 tarihinde faaliyetleri tamamen yasaklanmıştır. Bununla birlikte Rusya başta Kırım Tatarları olmak üzere işgal altındakileri 'pasaportlama' taktiği ile Rusya vatandaşlığını ve pasaportlarını kabul ettirmeye zorlamakta ve baskı altına almaya çalışmaktadır. Nüfusu 300 bini bulan Kırım

¹²¹⁸Abdulkadir Baharççek, Osman Ağır, "Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması ve Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 52, 2015, s. 44.

¹²¹⁹Özarslan, a.g.e., s. 108.

Tatarlarının yaklaşık 15 bini Kırım işgalinden bir yıl sonra ikinci defa sürgün yaşayarak Kırım'ı terk etmek zorunda bırakılmışlardır.¹²²⁰

Kırım'da bu gelişmeler yaşanırken bilindiği üzere Kiev'de 2012 yılında hükümet Rusçayı ikinci resmi dil olarak tanımış ve bunun ardından polis ile protestocular arasında arbede çıkmıştı.¹²²¹ Kırım'ın ilhakı sonrası Ukrayna'nın bazı bölgelerinde Rusçayı resmi ikinci dil olarak kullanılmasına izin veren yasayı kaldırma kararı, etnik Rusların çoğunlukta olduğu doğu bölgelerindeki karışıklığı tetiklemiştir.¹²²² Kırım'ın Rusya'yı ilhakı sonrasında 7 Nisan 2014'de Doğu Ukrayna'da Donetsk, Lugansk ve Harkiv gibi kentlerde Rusya yanlısı göstericiler bağımsızlık referandumu yapılması arzusuyla hükümet binalarını basmıştır. Harkiv'de durum kontrol altına alınsa da diğer iki şehirde sorun artarak devam etmiştir. 17 Nisan 2014'te İsviçre'nin Cenevre kentinde toplanan AB, Rusya ve Ukrayna temsilcileri sorunun daha da büyümeden antlaşmaya vardıklarını açıklasalar da 1 Mayıs'ta geçici Başkan Oleksandr Turniçov seferberlik ilan etmek zorunda kalmıştır. Akabinde 11 Mayıs 2014'te Donetsk ve Lugansk'ta yapılan ve hem Ukrayna yönetimi hem de Batılı devletlerce meşruluğu kabul edilmeyen referandumla bu iki bölge, bağımsızlığını ilan etmiştir.¹²²³

Bu olay sonrasında Rusya, Ukrayna'nın doğu sınırına asker yığmış ve askeri tatbikatlar uygulamaya başlamıştır. Bu durum krizi daha da derinleştirirken, Batı Ukrayna'ya destek verdiğini açıklamış ve Rusya üzerindeki yaptırımları arttırmıştır.¹²²⁴ Rusya'nın bu askeri hamlesine karşı yeni seçilen Cumhurbaşkanı Poroşenko liderliğindeki Ukrayna hükümetinin resmi duruşu, Kırım'ı Ukrayna ile tekrar birleştirmek olacaktır. Ancak Kırım üzerindeki kontrolünü geri almak için askeri gücün kullanılması bazı Ukraynalı yetkililer tarafından bir olasılık olarak gündeme gelmişti ancak böyle bir seçenek çok da mümkün değildi. Çünkü bu durumda Ukrayna askeri bakımdan

¹²²⁰Özçelik, a.g.e. ss. 73-74.

¹²²¹“Ukrayna Parlamentosu, Ukraynacaya özel statü veren yasayı onayladı”, 25 Nisan 2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201904251038870310-ukrayna-parlamentosu-ukraynacaya-ozel-statü-veren-yasayı-onayladı/>, (05.01. 2019).

¹²²²Alessandra Prentice, “Criticism of Ukraine's Language Law Justified: Rights Body”, 8 December 2017, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-language/criticism-of-ukraines-language-law-justified-rights-body-idUSKBN1E227K>, (27.01.2020).

¹²²³Karadeli, “Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, s.133

¹²²⁴Ufuk Cerrah, “Ukrayna Krizinin Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s.472.

kendisinden çok daha güçlü bir Rusya ile karşı karşıya gelmesi ihtimali mevcuttu.¹²²⁵ Dolayısıyla Kırım'ın Ukrayna'ya geri verilmesi çok da muhtemel görünmemektedir.

3. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesinin Gerekçeleri: Saldırgan Realizmi Test Etmek

Yanukoviç'in 2014 Şubat ayında görevinden alınmasından sonra Rusya, Kiev'deki yeni hükümeti sabote etmek için bir kampanya yürütmüş, Kırım'ı ilhak edip doğu ve güney Ukrayna'daki ayrılıkçıları desteklemiş, sınırda askeri birliklerini yığmış ve Şubat olaylarının faşist bir darbe¹²²⁶ olarak sonlandığını belirtmiştir. Batılı hükümetler, Rusya'ya karşılık vermek için mücadele ederken, Putin'in eylemlerinin arkasında yatan saikleri anlamaya çalışmışlardır. Rusya'nın bu eyleminin arkasında birçok olası senaryo ortaya atılmıştır.

Bunlardan ilki, Rus iç politikasının Rusya'nın bu eylemini tetiklediği iddiasıdır. Bazı analistlere göre Putin'in, özellikle 2011'in sonlarında Rusya'da tarihi hükümet karşıtı protestolar patlak vermesinden sonra, iç politikada güç kaybetme korkusu ortaya çıkmış ve Putin iç politikada desteği tekrar kazanmak amacıyla Kırım'a müdahale etmiştir.¹²²⁷ Ancak Putin'in popülaritesi 2014 Şubat ayında Soçi'de düzenlenen Kış Olimpiyat Oyunları'nın başarısıyla ve Rusya'nın madalya sayısını zirveye taşımasıyla artmıştı. Bununla beraber 2012'de başkanlığa tekrar döndükten sonra Putin örgütlü muhalefeti hedefli baskı yoluyla sistematik olarak ortadan kaldırmış ve Ukrayna krizi başlamadan önce, kısa ve orta vadede yönetimi için ciddi bir tehditle karşı karşıya kalmamıştır. Putin, halk desteğinden ve halkın sadakatinden yararlanmış ve ulusal düzeyde ciddi bir seçim sorunu yaşamamıştır. Dolayısıyla Putin'in bu şartlar altında, tamamen iç siyasi desteği sağlamak için bu kadar pahalı bir macera başlatacağı konusu

¹²²⁵Ivan Katchanovski, "Crimea: People and Territory Before and After Annexation", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2015, s. 82.

¹²²⁶Rus kitle iletişim araçları, Ukrayna'yı faşistler tarafından yönetilen bir ülke gibi tasvir ederken, onu küçümseyen bir tavırla Batı'nın elinde bir kukla olduğunu kamuoyuna empoze etmiştir. Ayrıca ülkede gerçekleştirilen anketlere göre; Ruslar, Ukrayna'yı Rusya'nın düşmanı olarak görmektedir. Bununla beraber oligarklar, Ukrayna üzerindeki sömürge söylemini terk etmiş, Ukrayna'yı kırılan ekonomik görünümü ve yolsuzluğunun ön planda olduğu bir ülke olarak tanımlamışlardır (Giovanna De Maio, *Russia's View of Ukraine after the Crisis*, IAI: Working Papers, S. 16, 2016, s. 17).

¹²²⁷Jonathan Masters, "Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia", 5 February 2020, <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>, (08.02.2020).

pek mantıklı görünmemekte¹²²⁸ ve bu iddia Rusya'nın Kırım'a müdahalesine giden yolda bir saik olarak görülmemektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Kırım müdahalesinin sonuçları Putin'e çok şey kazandırmıştır. Bu müdahale ile Putin'in iç politikada popülerliği artarken ona olan destek yüzde 89'lara çıkmış ve bu durum muhalefeti gözden düşürürken Putin'e iktidarda beş yıl daha kalması için sınırsız kredi sağlamıştır.¹²²⁹

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde bir diğer gerekçe ise Rusya'nın "bölgesel hegemon" olmak istemesidir. Bazı analistler, Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin ve Doğu Ukrayna'daki faaliyetlerinin, Putin'in Avrasya Ekonomik Birliği'ne yönelik hedeflerine ilişkin daha büyük bir stratejiye ulaşmak için taktiksel hareketler olduğunu savunmuştur.¹²³⁰ Putin daha önce "Avrupa Topluluğu" modelinde olduğu gibi sonunda tam anlamıyla ekonomik bir siyasi birliğe yol açacak olan bir "Avrasya Ekonomik Birliği" yaratarak ve bu oluşumu genişleterek derinleştirmeyi amaçlamaktaydı. Avrasya Birliği, KGAÖ ile birlikte, AB'nin ve NATO'nun Rusya'daki eşdeğeri olacaktı.¹²³¹ Rusya'nın savunma ve manevrayı bırakıp karşı atağa geçmesinin asıl amacı, Moskova'nın "Rus dünyası" olarak gördüğü şeyin yeniden birleşimi olan "Avrasya entegrasyon projesi" için Ukrayna'yı geri kazanmak istemesidir.¹²³² Bu yüzden Rusya, Ukrayna ile AB arasında daha fazla ekonomik ve siyasi yakınlaşmayı önlemeye çalışmıştır.¹²³³

Rusya'nın bu hamlesi şunu amaçlamaktaydı; Ukrayna olmadan Avrasya Ekonomik Birliği projesi başarılı olamaz; bu nedenle, Putin, ya Kiev'de Rusya'ya sadık bir hükümete sahip olmalı ya da Ukrayna'nın Rusça konuşan bölgelerini Rusya'nın bir

¹²²⁸"Russia's Motives in Ukraine", *Strategic Comments*, C.20, S.4, 2014 <https://doi.org/10.1080/13567888.2014.932067>, (24.02.2020).

¹²²⁹Leonid Ragozin, "Annexation of Crimea: A Masterclass in Political Manipulation" 16 March 2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/annexation-crimea-masterclass-political-manipulation-190315174459207.html>, (22.01.2020).

¹²³⁰Serhy Yekelchuk, *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*, New York: Oxford University Press, 2015, ss. 66-67.

¹²³¹Edward W. Walker, "Between East and West: NATO Enlargement and the Geopolitics of the Ukraine Crisis", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, s. 143.

¹²³²Dmitri Trenin, *The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry*, Moskova: Carnegie Center 2014, s. 6.

¹²³³Maximilian Klotz, "Russia and the Ukrainian Crisis: A Multiperspective Analysis of Russian Behaviour, by Taking into Account NATO's and the EU's Enlargement", *Croatian International Relations Review*, C. 23, S. 80, 2017, ss.279

parçası olarak veya “bağımsız bir devlet” olarak birliğe sokmalıdır. Bu teorinin özünde şu yatmaktadır: Putin Avrasya Ekonomik Birliği projesini kilit dış politika önceliği olarak görmektedir. Ancak Rusya’nın, Ukrayna’yı bir üye olarak birliğe katma umutlarını hala sürdürdüğü açık değildir. Çünkü Rus seçkinleri uzun zaman önce Ukrayna’yı değişken iç politikaları nedeniyle güvenilmez olarak görmeye başlamıştı. Rusya’ya Batı’ya göre daha yakın olan Rus yanlısı Yanukoviç hükümeti bile Putin’in bu oluşum için sunduğu üyelik teklifini kabul etmemiştir. Bununla beraber Rusya, Ukrayna’nın AB ile Ortaklık Antlaşması imzalamasını engellemek için önemli ekonomik teşvikler sunmuştur.¹²³⁴ Rusya bu politikasında belirli bir süre başarılı olsa da gelişen olaylar silsilesinde Ukrayna, AB’ye üyelik hedefi yolunda ekonomik entegrasyon projesini gerçekleştirmiştir.

Rusya için Kırım’ın kaybedilmesi, Putin döneminde hedeflenen küresel güç olma politikasının çökmesine neden olacaktı. Bu da Rusya için Karadeniz’de kontrolün kaybedilmesi; yakın çevre politikasının sekteye uğraması, Avrasya Birliği’nin kurulmasının zafiyete uğraması ve bölgesel güç kapasitesinin kaybedilmesi anlamına gelebilirdi. Dolayısıyla Baltıklardan Hazar Denizi’ne kadar önemli bir bölgeyi kaybetmek istemeyen Rusya, nükleer savaşı bile göze alabilecek bir müdahaleyle Kırım üzerindeki hedefini gerçekleştirmiştir.¹²³⁵ Ancak Putin hala bütün tüm Ukrayna’yı Avrasya bloğuna sokmayı umuyorsa Kırım’ın bu bloğa eklenmesi tartışmalı bir adım olacaktır, çünkü Rusya, Ukrayna’dan üyeliği destekleyen iki milyon vatandaşı ayırmıştır. Dolayısıyla Rusya’nın Kırım’a müdahale etmesinde bu fikir de çok makul görünmemektedir.

Bazı analistlere göre, Putin’in Kırım’a müdahalesinin ardında yatan diğer bir sebep Rusya’nın ‘yeni dünya düzeni’ni yeniden yapılandırma arzusudur. Bu iddiaya göre, Rusya, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan ve Soğuk Savaş’tan sonra aydınlığa kavuşan Amerikan liderliğindeki liberal uluslararası düzene karşı olan revizyonist bir güçtür. Dolayısıyla Putin’in Soğuk Savaş sonrası düzene meydan okuması ve Rus etki alanının bir parçası olarak Ukrayna kavramı, Kırım’ın ilhakkında ve ayrılıkçı şiddetin kışkırtılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹²³⁶

¹²³⁴“Russia’s Motives in Ukraine”, a.g.e.

¹²³⁵Sandıklı, İsmayılov, a.g.e.

¹²³⁶De Maio, a.g.e., s. 17.

Ukrayna'daki eylemleriyle Putin Rusya'sı, BM Antlaşması, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Tüzüğü de dâhil olmak üzere, bu düzenin ilkelerini kasıtlı olarak ihlal etmiştir. Son on yıldan beri bu tartışma, uluslararası ortamda devam etmekte ve Rusya bu ilkeleri reddetse de Kırım müdahalesi anti-sistemik dürtülerinin son kanıtı olarak görülmekteydi. Açıkçası, Ukrayna'yla imzaladığı ikili ve çok taraflı taahhütlerini terk etmesi de uluslararası hukukun temel ilkelerine ciddi bir meydan okuma teşkil etmiştir. Ancak uluslararası sistemde revizyonist bir anlayışıyla hareket eden Rusya'nın çizgisinin Kırım'ı ilhak edecek kadar radikal bir değişikliğe uğraması ikna edici değildir. Dolayısıyla bu eylem tek başına Rusya'nın küresel vizyonundaki büyük değişimin kanıtı olarak kabul edilemez. Ayrıca Rusya, yıllardır devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğü haklarına saygı, kendi kaderini tayin etme hakkını kullanması gerektiği, diğer devletlere müdahale etmeme gibi ilkelere sadakat gösterme konusunda ısrar etmiştir. Bunu destekler nitelikte Rus liderler, daima BMGK'den güç kullanımıyla ilgili tüm sorunlarda söz sahibi olmasını istemiştir. Dolayısıyla bu durum da Rusya'nın Kırım'ı müdahalesi için önemli bir gerekçe oluşturmamaktadır.¹²³⁷

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin arkasında yatan bir diğer gerekçe ise Rus etnisitesinin korunması meselesidir. Putin, etnik Rusların korunması için gerçekleştirilen eylemlerin nedenin, Kırım'da ve daha sonra doğu Ukrayna'da etnik Ruslara yönelik gelebilecek tehditlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Rus lider, müdahalenin bir diğer gerekçesini de Kırım ve Rusya arasındaki tarihi ve kültürel bağlantıların olmasına dayandırmıştır. Kırım'da Ruslara karşı hiçbir saldırı yapılmadığını itiraf eden Putin ancak mezalim başlayana kadar Rusya'nın öylece beklemesinin mümkün olmadığını beyan etmiştir.¹²³⁸ Rus lider, etnik Rusları, Cumhurbaşkanı Yanukoviç'i devirdiklerini söyleyen aşırı sağcılardan korumak için Kırım yarımadasının kontrolünü ele geçirdiğini ifade ederken, Ukrayna mevcut liderlerini de gayrı meşru görmekte ve onlardan "Kiev'de yönetime el koyan insanlar"¹²³⁹ diye söz etmektedir.

¹²³⁷"Russia's Motives in Ukraine", a.g.e.

¹²³⁸Biersack, O'Lear, a.g.e, s. 252.; Yekelchuk, a.g.e., s. 6.

¹²³⁹"Ukraine crisis: What's going on in Crimea?", 12 August 2016, <https://www.bbc.com/news/world-europe-25182823> ,(01.02. 2020).

Rusya'nın yakın etnik Rusların korunmasını bahane ederek gerçekleştirdiği Kırım müdahalesi,¹²⁴⁰ Rusya'nın yakın çevresinde özellikle Estonya, Letonya ve Kazakistan gibi önemli etnik Rus azınlıkların bulunduğu birçok ülkede şok etkisi yaratmıştır. Diğer yandan Rusya, ülkeyi istikrarsızlaştırma çabalarında Ukrayna'nın zayıf sosyal uyumundan da faydalanmıştır. Rutland'a göre Ukrayna, değişen "tektonik levha güçleri" tarafından parçalara ayrılmış, hayatta kalma mücadelesi veren, kırılğan ve kötü yönetilen bir devlettir. Bir tarafta Rus devletinin küçülen "levhası" ve diğer tarafta Avrupa-Atlantik toplumunun genişleyen "levhası" vardı.¹²⁴¹

Ukrayna bağımsız olduktan sonra iki yönelimli bu kısır döngü devam etmiştir. Sakwa, bu monist (tekçi) ve plüralist (çoğulcu) yaklaşımın arasındaki tartışmaların Ukrayna krizinin ortaya çıkmasında tetikleyici bir unsur olduğunu vurgulamıştır.¹²⁴² Avrupa'da gittikçe destekçi bulan tekçi milliyetçi akım Ukrayna'da da baskın hale gelmiştir. Her ne kadar Mayıs 2014 cumhurbaşkanlığı ve Ekim 2014 parlamento seçimlerinde kanıtlanan Ukrayna seçmenlerinin "Avrupa yanlısı" yönelimini övmek alışılmış olsa da bu yönelim, Ukrayna'daki karşıt gerilimleri ortadan kaldıramamıştır. Kuşkusuz bu durum önümüzdeki yıllarda Avrupa'da uluslararası ilişkileri sekteye uğratma ihtimali ortaya çıkarmıştır. Tekçi görüşe göre, tek bir Doğu Slav topluluğu yerine, Ukrayna milleti, Rus ve Belarus ortaklarından ayrı olarak evrimleşmiştir. Komünizm sonrası dönemde bu tekçilik, Rus emperyalist egemenliğinin kötü sonuçlarını ortadan kaldırma gereği üzerine sömürge sonrası düşüncelerle pekişmiştir. Dolayısıyla, bu devlet inşası modelinde politik olarak Rusya'dan ayrılmak ve siyasete alternatif bir kültürel temel oluşturmak için yoğun çaba sarf edilmiştir.¹²⁴³

Ukrayna tarihinin pluralist (çoğulcu) okuması ise Rusça konuşan nüfusun bazı kısımları tarafından ileri sürülmekte ve bu fikir, Putin ve Rus seçkinlerinin büyük bir kısmı tarafından kabul görmektedir. Bu fikre göre Ukrayna, temelde çoğulcu bir topluluktur, Ukrayna'da özellikle Ruthenyalılar, Gagavuzlar, Macarlar, Yahudiler, Rumenler ve Kırım Tatarları devlette eşdeğer olarak, zengin halk çeşitliliği ile birlikte,

¹²⁴⁰Yekelchik, a.g.e., s.6.

¹²⁴¹Rutland, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", s.131.

¹²⁴²Richard Sakwa, "Monism vs. Pluralism", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, s.250

¹²⁴³a.yer

esasinda Ukraynalilar ve Ruslardan olusan iki medeniyetli bir toplum bulunmaktadir. Bu acidan bakildiginda, 2014 krizini kiskirtan, bu cogulculuga anayasal ifade hakkı tanınmamasıdır. Tartışma, Ukrayna'nın ne anlama geldiğine karar verme hakkına kimin sahip olduğuna odaklanmaktadır. Hem tekçiler hem de cogulcular, 2013 Kasım ayından beri Yanukoviç'in cumhurbaşkanlığının yolsuzluğunu ve yıkımını kınayan 'onur devrimi'nin ilk aşamalarında birleşmiş ancak Ukraynalı devlet modelinde farklılaşmışlardır. Ancak her şeye rağmen Şubat 2014'de Ukrayna'da tekçi sert milliyetçilik zafer kazanırken cogulcu fikir kaybetmiştir.¹²⁴⁴

Moskova'nın Kırım müdahalesinde başarıya ulaşmasının temel nedeni, Ukrayna'nın zayıflığı, yanlış adımları ve yavaş veya etkisiz karar verme sürecinden kaynaklanmaktaydı.¹²⁴⁵ Ukrayna, kapsayıcı bir ulusal kimlik vizyonu ile müreffeh, iyi yönetilen bir devlet olsaydı, Rusya'nın son askeri operasyonu muhtemelen pek ilerleme kaydetmezdi. Diğer yandan etnik Rus nüfusu, ayrıca Rusça konuşan etnik Ukraynalılar, Ukrayna'da Şubat ayında iktidarın el değiştirdiği ve yeni hükümetin meşru olmadığını düşündüğü için kendilerini tehdit altında hissetmişlerdi. Çünkü Ukrayna birdenbire Kiev'de Batı yanlısı seçkinler ve Rus karşıtı Batı Ukrayna milliyetçileri koalisyonunun önderlik ettiği bir ülkeye dönüşmekteydi. Kremlin'in gözünde bu kayma, Rusya'nın bu ülkede dilini, kültürünü ve kimliğini kaybedeceği ve ülkenin zamanla NATO'ya katılacağı konusunda çifte tehlike yaratmıştır.¹²⁴⁶ Bununla beraber Ukrayna vatandaşlarının, Rusya'ya karşı olan olumsuz tavrı ya da Ukrayna'daki Rus veya Rus yanlısı kamuoyunun fikirleri veya tutumlarının Rus dış politikasını belirleyebileceğini söylemek imkânsız gibi görünmektedir. Ancak Ukrayna'da yaşayan Rus ya da Rus yanlısı halkın Ukrayna hükümetine karşı olan hoşnutsuzlukları Moskova'nın Kırım'ı ilhakı, doğu ve güney doğuyu müdahale edebilmek için bir fırsat sağlamış olabilir. Öte yandan diğer komşu hükümetler Kremlin'e fayda sağladığında, örneğin Türkmenistan'da Rusya, etnik Ruslara Türkmenistan hükümeti tarafından gösterilen kötü muameleye çok az dikkat çekmiştir. Bunun yanında Rus lider, Kırım'ın ülkeye katılmasının iç politikada

¹²⁴⁴a.g.e., s. 251.

¹²⁴⁵Kofman, vd., a.g.e., s. 74.

¹²⁴⁶Trenin, *The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry*, s. 6.

yüceltilmesini¹²⁴⁷ “Rus dünyasının” liderliğini perçinlemesi bakımından siyasi olarak yararlı olsa da ancak bu eylemde Rusya’nın, Sovyet dönemi Rus topraklarını bir araya getirme konusunda büyük bir stratejisinin olduğu iddiasını destekleyen yetersiz kanıt mevcuttur.¹²⁴⁸

Uluslararası arenada Rusya’nın Kırım’a müdahalesinin nedenleri tartışılırken, Putin, ilhak sonrasında Rusya’nın Kırım müdahalesini, Kırım ve Rusya arasındaki tarihi ve kültürel bağlantıların vurgulanmasına dayandırmıştır. Rus karar alıcıları, Sovyet döneminde Kırım’ın Rusya’dan ayrılmasının sorunlu bir süreç olduğunu ancak gerekli bir çözüm yolu olduğunu ifade etmişlerdir. 17 Nisan 2014’deki canlı televizyon yayınında Putin, 1954’te Ukrayna’nın geçici parçası olan (Kırım’ın) yüzyıllarca süren halkların ve sınırların karmaşık hareketlerine ve Sovyetler Birliği’nde yıllarca süregelen yeniden iskana vurgu yapmış dolayısıyla Kırım’ın Rusya’ya katılımının elzem olduğunu belirtmiştir.¹²⁴⁹ Putin sonraki gün Duma’da yaptığı konuşmasında Kırım’ın (ve özel statüsündeki Sivastopol kentinin) Rusya’ya katılmasına ilişkin, Kruşçev’in 1954’te Kırım’ın Ukrayna’ya devredilmesinin rolü hakkında tartışılan ortak bir Rus tezini yineleyerek Kırım’ın Ukrayna’ya transferinin meşruiyetini sorgulamış ve bunun Sovyet anayasa prosedürlerine uygun olmadığını iddia etmiştir. Putin, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle, Rusya’nın ve diğer herkesin Kırım’ı ve bunun yanında Rus topraklarını ve nüfusunun bulunduğu yerleri “unuttuğunu”; ancak Kırım’ın “yerli bir Rus (Russkaya) ülkesi ve Sivastopol’ün ise bir Rus (Russkiy) şehri” olduğu ve Kırım’ın her zaman insanların gönlünde ve zihinlerinde Rusya’nın ayrılmaz bir parçası olduğu sorununu sık sık gündeme getirmeye devam etmiştir.¹²⁵⁰

Kırım’ın Rusya ile geçmişe dayanan tarihi ve kültürel bağlarının önemine vurgu yapan Rusya’nın Batılı tarihçileri ve birçok Rus tarihçi de Kırım’ın Rusya’ya “yeniden katılmasının” yarımadayı “doğal” evine tekrar döndürdüğü görüşünü sık sık tekrarlamaktadırlar.¹²⁵¹ Fakat tarihçilerin iddiaları ve Putin’in açıklamaları da Rusya’nın

¹²⁴⁷Rusya, çoğu zaman dış politikadaki eylemlerini iç politikada destek unsuru olarak kullanmıştır. Rusya’nın Kırım müdahalesinde de görüldüğü gibi Batı’nın ‘düşman imajı’ndan yararlanarak halkın desteğini aldığı görülmüştür. (Klotz, a.g.e., s. 279.)

¹²⁴⁸“Russia’s Motives in Ukraine”, a.g.e.

¹²⁴⁹“Direct Line with Vladimir Putin” 17 April 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/60795> , (28.02.2020).

¹²⁵⁰Biersack, O’Lear, a.g.e., ss. 252-253.

¹²⁵¹Kent, a.g.e., s. 117.

Kırım'a müdahalesi için yeterli gerekçe sağlamamaktadır. Çünkü Rusya'nın bu müdahale için neden 2014'e kadar beklediğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ancak bu noktada Rusya'yı Kırım'a 2014'te müdahaleye iten saiklerden biri Batılı güçlerin müdahalesi de olabilir. Şöyle ki Rusya o dönemde Ortadoğu'da bir nüfuz yaratma vurgusunu sık sık yinelerken Suriye üzerinde de başarılı politikalar yürütmekteydi. Bu durum Suriye'de Batı ile Rusya'nın çıkarlarının çatışmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Batı, Ukrayna'daki olayları tetikleyerek Rusya'nın dikkatini bu bölgeye çekmiş olabilir bunun sonucunda ortaya çıkan Kırım müdahalesi ve Ukrayna kriziyle beraber aktörler arasındaki ilişkiler daha da kötüye gitmiştir.¹²⁵²

Putin'in Kırım'a müdahalesinin altında yatan bir diğer gerekçe de “yeni Rus emperyalizmi”¹²⁵³ iddiasıdır. Bu iddiaya göre, Rusya, Sovyetler Birliği dönemindeki eski topraklarını yavaş yavaş yeniden ele geçirme amaçlı bir Rus projesinin parçası olarak Kırım'a müdahalede bulunmuştur. Putin, Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın, uluslararası ortamdaki prestij kaybını hiçbir zaman kabul etmediği ve ülkenin sınırlarını kısmen de olsa genişleterek onu restore etmeye kararlı olduğu için bu müdahaleye girişmiş olabilir.¹²⁵⁴ Toal'e göre, Putin yönetimindeki Rusya, eski gücünü ve prestijini geri kazanmak isteyen bir rövanşist güç olarak tanımlanmıştır. Ona göre, “*Putin'in her zamanki hedefi Rusya'yı kuzey Avrasya'daki büyük bir güç haline getirmektir. Ancak nihai hedefi, Sovyetler Birliği'ni yeniden yaratmak değil, Rusya'yı tekrar büyük yapmaktır.*”¹²⁵⁵

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde ortaya atılan iddialardan biri de Putin'in Ukrayna'da, Rusya'nın büyük bir Rus emperyalizm oluşumunun parçası olarak Belarus örneğinde görüldüğü gibi yakın çevresinde otoriter yönetimleri desteklediği açıktı. Dolayısıyla Rusya'nın bu ülkede kendi istekleri doğrultusunda bir yönetimi getirmek için, Kırım'daki Rus uyruklu kişilerin “sözde” ayrımcılık ve düzensizlikten korunmasını bir

¹²⁵²Anthony Ramicone, vd., *The Ukrainian Crisis: A Disputed Past and Present*, Harvard Institute of Politics Policy Brief, May 2014, s. 12.

¹²⁵³Taras Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, Santa Barbara, California: Praeger, 2015, s. 284.

¹²⁵⁴Daniel Treisman, “Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin” *Foreign Affairs*, C. 95, S.3, 2016, s. 47.

¹²⁵⁵Toal, a.g.e., s. 58.

bahane olarak kullanarak, deniz üssünün kontrolünü güvence altına almak için yasal olmayan bir şekilde Kırım'a müdahale etmiştir¹²⁵⁶ şeklindeydi.

Rusya'nın Kırım üzerinde bu emellerine ulaşması onu daha da iştahlandırmıştır. Öyle ki tanınmış Rus tarihçi Zubov'un 1 Mart 2014 tarihinde *Vedomosti* gazetesinde yazdığı gibi, "eğer her şey yolunda giderse gelecekte Rusların yaşadığı Kazakistan, Güney Osetya, Abhazya ve Kuzey Kırgızistan Rusya'ya katılmayı isteyecektir."¹²⁵⁷ Batı da dahil olmak üzere birçok kişi, eski ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un, Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesinden yola çıkan ve Rusya'nın emperyalist politikalarını, "aslında her şey küçük bir adımla başladı" analizini tekrarlamıştır. Fakat Kırım müdahalesi ile Avusturya'nın ilhaki arkasındaki sebepler çok az ortak noktaya sahiptir. Putin'e göre, Kırım'da gerçekleştirilen eylemler ancak Yanukoviç'in devrilmesinden sonra başlamıştır. Avusturya'da Hitler'in hareketini hızlandıran hiçbir devrim yaşanmamıştı. Ukrayna'daki koşullar farklıydı ve Rusya zaten bu macera için, sadece Batılı varlıklarının dondurulması, seçilmiş insanlara uygulanan vize yasakları değil, daha önemlisi sermaye çıkışı ve büyüme umutlarını azaltan yatırımların azalması gibi hususlarda önemli bedeller ödemek zorunda kalmıştır.¹²⁵⁸

Rusya'nın, topraklarının genişletilmesi anlamında daha ileri adımlar atması yani bu işgal girişiminin devamının gelmesi pek de olası görünmemektedir.¹²⁵⁹ Çünkü hangi ülkede olayların hangi sırayla ve nedenlerle gerçekleşeceğini peşinen hayal etmek güç görünmektedir. Bununla birlikte eğer Moskova'nın başka ülkelerde veya bölgelerde benzer hareketleri olsaydı bu, Kırım konusunda hissettiklerinden farklı zorunluluklardan kaynaklanmış olurdu. Çünkü Kırım kendine has tarihsel, kültürel ve jeopolitik faktörlerden dolayı Rusya'nın gözünde her zaman önemli bir yerde olmuştur.

Bir diğer neden ise Rusya'nın bu eylemi Batı'dan intikam alma arzusuyla yaptığı iddiasıdır. Stent, Kırım müdahalesini, kısmen de olsa Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik düzeninden algıladığı dışlanmaya karşı verdiği bir tepki olarak

¹²⁵⁶Eric Engle, "A New Cold War -Cold Peace Russia, Ukraine, and NATO", *Saint Louis University Law Journal*, C. 59, S. 97, 2014, s. 170.

¹²⁵⁷Andrey Zubov, "Eta Uje Bila", 01 Mart 2014, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/03/01/andrej-zubov-eto-uzhe-bylo>, (26. 02. 2020).

¹²⁵⁸"Russia's Motives in Ukraine", a.g.e.

¹²⁵⁹Klotz, a.g.e., s.279.

değerlendirmiştir.¹²⁶⁰ Nitekim Putin 18 Mart'ta ilhak sonrası yaptığı konuşmada, Rusya'nın eylemlerinin Batı'nın "sözde suçlarına" cevap olduğunu ima eden Batı dış politikasının geniş bir eleştirisini sunmuştur. Putin şöyle demiştir: "*ABD öncülüğünde Batılı ortaklarımız, pratik politikalarında uluslararası hukukun rehberliğini değil, silahın üstünlüğünü göstermişlerdir..... Batı'nın istediği gibi hareket ettiğini burada ve orada, egemen devletlere karşı güç kullandığını 'bizimle birlikte değilsen bize karşısın' ilkesine dayanarak koalisyonlar kurduğunu*"¹²⁶¹ ifade etmiştir. Bu saldırganlığın meşru görünmesini sağlamak için uluslararası kuruluşlardan gerekli kararları çıkarmaya zorladıklarını ve bir nedenden ötürü bu işe yaramazsa genel olarak BMGK'yi ve BM'yi görmezden geldiğini ileri sürmüştür. Putin, bunun ilkin Yugoslavya'da olduğunu, sonra Irak ve Afganistan'da devam ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Libya'daki BMGK kararının ihlal edildiğini, sözde uçuşa yasak bölge kurmak üzerinden bombalama eyleminin başlatıldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Putin, 2008 yılında Sırbistan'dan bağımsızlık kazanan Kosova örneğini gösterip; Kosova'nın Sırbistan'dan tek taraflı bir şekilde ayrıldığını, Kırım'ın da benzer şekilde ayrılmasının meşru olduğunu¹²⁶² ileri sürmüştür. Moskova'nın bu konularda derin bir öfke içinde olduğundan şüphe yoktur.

Klotz, Rusya'nın Kırım'da Sivastopol'da bulunan Rus deniz üssünü korumak amacıyla da Kırım'a müdahalede bulunduğunu ileri sürmüştür.¹²⁶³ Putin, "*Ukrayna'nın NATO'ya girmesiyle birlikte NATO'nun donanması tam da Rusya'nın askeri ihtişamını sergilediği bu şehirde (Sivastopol'de) olacaktı ve bu durum da tüm Güney Rusya için gerçek bir tehdit oluşturacaktı*"¹²⁶⁴ derken ayrıca Batı'nın Rusya'yı "çevreleme" stratejisini hatırlatmış ve "*Bizi sürekli olarak köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar*"¹²⁶⁵ şeklindeki ifadesiyle Kırım'ı ilhakta Sivastopol donanmasının ve Kırım'ın önemini vurgularken ilhakin Batı'nın Rusya aleyhine olan politikaları sonucunda gerçekleştiğini belirtmeye çalışmıştır.

¹²⁶⁰Angela Stent, "Putin's Power Play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention" *Foreign Affairs*, C. 95, S. 1, 2016, s. 108.

¹²⁶¹"Address by President of the Russian Federation". 18 March 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>, (02.02.2019).

¹²⁶²"Russia's Motives in Ukraine", a.g.e.

¹²⁶³Klotz, a.g.e., s. 279.

¹²⁶⁴"Address by President of the Russian Federation", a.g.y.

¹²⁶⁵a.yer

Batı'daki bir kısım analizci¹²⁶⁶ de Rus güdülerini açıklamak için benzer bir tekrara atıfta bulunmuşlardır. Bu atfı kullanan analizcilerden biri de saldırgan realizmin önemli temsilcilerinden olan Mearsheimer'dır. Mearsheimer, "Foreign Affairs dergisinde"¹²⁶⁷ yayımlanan önemli makalesinde Ukrayna Krizi'nin Batı'nın hatası olduğunu ileri sürmektedir. Mearsheimer'a göre, Batı'da hüküm süren genel eğilime göre, Ukrayna krizi neredeyse tamamen Rus saldırganlığına indirgenerek açıklanmıştır. Yine bu kaniya göre Putin, Kırım'ı Sovyet imparatorluğunu canlandırmak için uzun zamandır devam eden bir arzusundan dolayı ilhak etmiş ve bu müdahaleci yaklaşımın, sonunda Doğu Avrupa'nın yanı sıra diğer Avrupa ülkelerine de sıçrayacağı endişesine yol açmıştır. Bu görüşe göre, Yanukoviç'in Şubat 2014'te görevden alınması, Putin'e Rus kuvvetlerine Ukrayna'nın bir bölümünü ele geçirme emrini verme kararının bahanesini sunmuştur. Mearsheimer'a göre bu hesap yanlıştır. ABD ve Avrupalı müttefikleri de bu krizden sorumludur. Sorunun kökeni, ABD ve Avrupalı müttefiklerinin AB ve NATO genişlemesiyle Ukrayna'yı Rusya'nın yörüngesinden çıkarmayı amaçlamasından kaynaklanmıştır. Aynı zamanda, Batı 2004'teki Turuncu Devrim'den başlayarak, Ukrayna'daki demokrasi yanlısı harekete destek vererek de kritik adımlar atmıştır.¹²⁶⁸

Esasen 1990'ların ortasından itibaren, Rus liderleri NATO genişlemesine şiddetle karşı çıkmışlardır ve son yıllarda stratejik öneme sahip olan komşuları bir Batı üssüne dönerken Rusya eli kolu bağlı bir şekilde beklemeyeceğini açık bir şekilde belirtmiştir. Putin'e göre, Ukrayna'nın demokratik bir şekilde seçilmiş lideri Yanukoviç'in bir "darbe" ile devrilmesi Rusya'nın sabrını sınanan son eylemdi. Böylece Rusya NATO'nun bir askeri üssüne ev sahipliği yapmasından korktuğu bir yarımada olan Kırım'ı alarak

¹²⁶⁶Batı'daki düşünce kuruluşları ve analizlerin bir kısmı, Kırım müdahalesi ya da Ukrayna krizini, Batı'nın komploları, NATO ve AB genişlemesine bağlarken Batı akademisinde derin kökleri olan diğer bir kısım ise krizi Rusya, Ukrayna ve Kırım'ın oryantalist klişeleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Onlara göre, krizi yaratmakla ilgisi olan geçmişteki renk devrimlerinin ardında yatan NATO ve AB genişlemesi ya da Batı'nın komploları değil, Rus şovenizminin Ukraynalıları kendi kaderlerine karar vermede bağımsız bir hakkı olan ayrı bir halk olarak kabul etme isteksizliğinde yatmaktadır. Putin, Rusların ve Ukraynalıların "tek halk" (adin narod) olduğuna inanmazsa veya bu fikri kabul etmese savaş aynı gün sona erecekti (Taras Kuzio, *Ukraine 'Experts' in The West And Putin's Military Aggression: A New Academic 'Orientalism'?*, Cicero Foundation Great Debate Paper, S. 17/06, 2017, ss. 1-26).

¹²⁶⁷John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, C.93, S.5, 2014, ss. 77-84.

¹²⁶⁸Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", s. 77.

Batı'ya yanıt vermiştir ve Rusya, Ukrayna'yı Batı'ya katılma çabalarını bırakıncaya kadar istikrarsızlaştırmaya devam edecektir.¹²⁶⁹

Mearsheimer, Ukrayna'nın Batı'nın bir parçası haline getirme stratejisinin üç bağlantılı bileşenden oluştuğunu vurgulamaktadır. Bunlar; NATO'nun genişlemesi, AB'nin genişlemesi, Ukrayna'da demokrasiyi ve Batı değerlerini güçlendirmeyi ve dolayısıyla Kiev'de Batı yanlısı liderler getirmeyi hedefleyen Turuncu Devrim'dir. Moskova'nın bakış açısından, bu stratejinin en tehdit edici yönü NATO'nun doğuya doğru genişleme hareketiydi. Dolayısıyla Rusya yıllardan beri NATO'nun bu genişlemeci yapısına karşı mücadele etmiş fakat başarılı olamayınca, buna Kırım müdahalesiyle karşılık vermiştir¹²⁷⁰

Mearsheimer, Rusya'nın geri dönüşünün sürpriz olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü Batı, Rusya'nın arka bahçesine girmiş ve böylece Putin'in tekrar tekrar vurguladığı üzere önem verdiği bir bölge olan yakın çevrede onun temel stratejik çıkarlarını tehdit etmekteydi. ABD ve Avrupa'daki seçkinler, yalnızca uluslararası politikanın kusurlu bir fikrini sürdürdükleri için olaylara karşı körelmişlerdir. Bu fikir, realist yaklaşımın öngördüğü güç ve çıkarıya dayalı politika yerine hukukun üstünlüğü, ekonomik dayanışma ve demokrasi gibi liberal ilkeler temelinde Avrupa'nın tamamen özgür tutulabileceğine inanma eğilimine dayanmaktaydı. Ancak bu büyük plan Ukrayna'da ters tepmiştir. Burada reel politik, tekrar ön plana çıkmakta ve Batı'nın bunu görmezden gelmemesi gerekmektedir. Sonuç olarak ABD ve Avrupalı liderlerin, Ukrayna'yı Rusya'nın sınırında bir Batı kalesine dönüştürmek için çaba harcaması başarıya ulaşmamıştır. Sonuçların bu kadar net görüldüğü bir ortamda bu yanlış yönlendirilen politikayı sürdürmek Batı için gelecekte daha da büyük bir hata olacaktır.¹²⁷¹

Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesinin, Batı'nın suçu olduğunu iddia edenler bunun temel nedeni olarak, NATO'nun genişlemesinin ve NATO'nun Ukrayna'nın üyeliğine destek vermesinin, Rusya'ya müdahaleden başka bir seçenek bırakmamasından

¹²⁶⁹a. yer; John J. Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, New Heaven: Yale University Press, 2018, s. 5.

¹²⁷⁰Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, s. 172.

¹²⁷¹Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", s. 78.

kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Turuncu Devrim'den sonraki yıllarda Rusya'da Batı'ya karşı bir güvensizlik hissi doğmuştur. Rusların NATO'nun genişlemesi konusundaki endişeleri bu anlamda gerçektir ancak bu Ruslar için varoluşsal bir tehdit değildir. Öte yandan demokrasinin Rusya'nın yakın çevresinde gittikçe yayılması Putin rejimi ve bir ölçüde de Rusya için bir tehdit olarak görülmüştür. Putin ve Rus seçkinleri, kurallarını demokrasiden ziyade otokraziye dayandırdıkça, Ukrayna'da daha tehlikeli olabilecek türden bir demokrasi ortaya çıkmıştır. Çünkü eğer Ukrayna bir Avrupa demokrasisi kurabilirse, bunun Rusya'ya sızma ihtimali Putin'i dolayısıyla Rusya'yı fazlasıyla korkutmaktaydı. Bu durum, Putin ve birçok güç milliyetçisi için, Putin'in rejimine yönelik ve Rusya'nın ulusal güvenliği için tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü yalnızca Putin'in, Rusya'daki çürümeyi durdurabileceğine dair görüş oldukça hakimdi ve Batı'nın Rusya'yı zayıflatmak ve kuşatmak istediği demokrasi de Batı'nın bir aracı olarak sadece politik bir tehdit değil aynı zamanda varoluşsal bir tehdit olduğu anlamına gelmekteydi. Özetle Batı, Rus korku ve endişelerine karşı daha duyarlı olmadığı için suçlanabilir ancak diğer bir alternatifte ise Rusya'nın komşuları üzerinde tahakküm kurma hakkını kabul etmek de tehlikeli bir durumdu.¹²⁷² Ancak bu durumda da görülmüştür ki Rusya'nın Ukrayna'yı dizayn etmesinin sadece Batı'nın eylemlerinden kaynaklandığını iddia etmek kabul edilebilir bir neden değildir. Dolayısıyla NATO'nun ve AB'nin genişlemesi, Rusya'nın Kırım'a müdahalesini kısmen açıklasa da Rus eylemlerinin her iki AB genişlemesi ve NATO'nun genişlemesi ya da tutumuyla açıklanması zor görünmektedir.¹²⁷³ Sonuç olarak Batı'nın "sözde" hatalarıyla ortaya çıkan Rus tepkisi Moskova'nın Ukrayna'da neden harekete geçtiğini tam olarak açıklayamamaktadır.

Mearsheimer, Rusya'nın Şubat 2014'te Kırım'a müdahale etmesinde savunmacılık ve endişe saiklerinin etkili olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Rusya'nın ulusal çıkarları, geçmişten beri var olan rakip veya düşman devletlerin kendi topraklarını istila etme endişesi ile tanımlanmaktadır.¹²⁷⁴ Mearsheimer, büyük güçlerin dış çevrelerinin farkında olan ve stratejik olarak düşünen rasyonel aktörler olduğunu ileri

¹²⁷²Kuzio, D'anieri, a.g.e, s. 83.

¹²⁷³Klotz, a.g.e., s. 279.

¹²⁷⁴Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", s. 82.

sürerken¹²⁷⁵ Rusya'nın Kırım müdahalesi örneğinde de görüldüğü üzere Putin'in rasyonelliği endişe üzerine kuruludur ve endişe beklenmedik zamanda yetişen yardımcı bir güç olarak Putin'in eylemlerinde açıklayıcı bir rol oynamıştır. Mearsheimer, Rusya'nın 2008 Gürcistan ve 2014 Kırım'da gerçekleştirdiği işgallerde de endişenin etkili olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Toal'e göre Mearsheimer, bu işgallerin arkasında neden endişe saikinin etkili olduğunu açıklama hususunda yetersiz kalmıştır.¹²⁷⁶

Toal, Mearsheimer'ın iddialarına neden 2008'de NATO ve AB genişleme tehdidinin 2008 Gürcistan veya 2014'te Kırım olaylarını tetikledi de 2004'te eski Sovyet ülkeleri NATO'ya dahil olduğunda Rusya tepkisiz kalmıştır? şeklinde karşılık vermiştir. Toal, Ukrayna'nın NATO'ya üyeliği konusunda 2014'te aktif bir tartışma konusunun (Ukrayna krizinin önemli bir geçmişi olmasına rağmen) olmadığını buna rağmen Rusya'nın Kırım'a müdahalede bulunduğunu belirtmiştir. Toal, Rus işgallerinin endişeden ziyade Rusya'nın kendisiyle bağlantıları olan bu bölgenin zengin bir dizi duygusal motivasyondan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Kırım Rus jeopolitiğinde önemli bir yer arz etmektedir. Ona göre, Rusya endişeden çok korunma, gurur ve saygınlık duygularıyla biçimlenmiş haklı öfke ile hareket ederek Kırım'a müdahale etmiştir. Dolayısıyla Mearsheimer bu noktada yanılmaktadır. Mearsheimer devlet eylemlerinin stratejik hesaplamalar sonucu gerçekleştiğini varsayarak, dış politikada geçmişten gelen tarihsel ve kültürel bağların gücünü göz ardı etmektedir. Güç önemli bir dinamik olmakla birlikte her şeyi güç siyasetinin bir oyunu olarak açıklamak Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde eksik bir varsayım olacaktır.¹²⁷⁷ Dolayısıyla Batılı kurumların doğuya doğru genişlemesi, Rusya'nın saldırganlığını tetikleyip tetiklemediğini net bir şekilde açıklayamaz. Ayrıca, yakın gelecekte de Ukrayna'nın NATO üyeliği, ihtimal dahilinde olmayabilir. Özetle, uluslararası sistem düzeyindeki sonuçlar (Batı'nın eylemleri) Rusya'nın saldırganlığında etkili olsa¹²⁷⁸ da Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde tek başına ve esas sebep de değildir. Batı'nın krize neden olduğunu söylemek yerine, Rusya'nın Ukrayna ile geçmişteki bağlarından kaynaklı hedefleri olduğunu, Batı ve

¹²⁷⁵Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 2001.

¹²⁷⁶Toal, a.g.e., ss. 31-32.

¹²⁷⁷a.g.e., ss. 32-33.

¹²⁷⁸Klotz, a.g.e., ss. 259-287

Ukrayna'nın bu iddialara direndiğini ve Rusya'nın güç kullanmak zorunda kaldığını söylemek daha doğru olacaktır.¹²⁷⁹

Mearsheimer'ın saldırgan realizm çerçevesinde açıkladığı Rusya'nın Kırım'a karşı harekete geçmesini tetikleyen saikleri büyük güçlerin politikaları kapsamında açıklarken, Rusya'daki iç değişkenleri dışlaması ve küçük devletleri (Ukrayna) harekete geçiren saikleri göz ardı etmiştir. Dolayısıyla saldırgan realizm yaklaşımı, Ukrayna'yı harekete geçiren saikler ve krizin bu ülkenin bakış açısından nasıl görüldüğünü cevapsız bıraktığı için doğru tahminler yürütme olanağı azalmıştır.¹²⁸⁰ Saldırgan realizm yaklaşımının açıklamada yetersiz kaldığı Ukrayna iç politikasındaki gelişmeler; siyasi, sosyal ve kültürel krizlerin de Rusya'nın iddia ettiği gibi Kırım'a müdahalesinde etkili olan faktörler olarak dikkat çekmiştir. Bunlar;¹²⁸¹

1. Mevcut Kiev hükümetinin meşru olmaması ve bir darbe ile iş başına geldiği iddiası;
2. Ukrayna'da uygulanan aşırı milliyetçi politikaların ülkenin doğusunda ve özellikle Kırım'da Rus azınlığının temel haklarını tehdit ettiği;
3. Ülkede yaşanan insani krizde önlem alınması zorunluluğu;
4. Rusya'nın, Ukrayna'da yaşayan etnik Rusların güvenliğini gerekirse sınır dışında da koruma arzusu;
5. Son olarak Yanukoviç ve Kırım Özerk Bölgesi Başbakanı'nın Rusya'yı bölgedeki güvenliğini sağlamak üzere davet etmiş olmalarıdır.

Moskova'nın açıklama ve kararlarına bakacak olursak, Kırım'ın ilhakının ve doğu Ukrayna'daki eylemlerinin, 2014 Şubat ayının sonlarında Ukrayna'da iktidardaki güç değişimi ve Rus menfaatlerine yönelik algılanan tehdide bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 21 Şubat'ta Yanukoviç muhalefet liderleri ile ülkenin cumhurbaşkanlığı yetkilerini

¹²⁷⁹Kuzio, D'anieri, a.g.e., ss. 82-83.

¹²⁸⁰Eray Alım, "A Comparative Analysis of the Ukraine Crisis Through the Prisms of Offensive Realism and Liberal Internationalism", *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, 2019, s. 96.

¹²⁸¹Dilek, a.g.e., s. 256.

sınırlayan 2004 Anayasası'na geri döneceği, seçimlerin yapılacağı, sokakların ve binaların işgalinin sona ereceği, siyasi krize son vermek amacıyla AB'nin aracı olduğu bir antlaşma imzalamıştır. Ancak bu antlaşma, ülkedeki gelişmelere bağlı olarak parlamentonun Yanukoviç'i 22 Şubat'ta görevinden azletmesi üzerine sona ermişti.

Putin, Yanukoviç'in görevinden azledilmesini Batı'dan kaynaklanan bir komplo olduğuna inanmış, Ukrayna'nın AB ve NATO'ya yaklaşması, ülkenin Rus azınlığının haklarının bastırıldığına ve Rusya'nın enerji, askeri ve sanayi sektörleri bakımından bağlı olduğu Ukrayna ile bağlantıları kestiğini düşünmüştür. Dolayısıyla Putin bu gelişmeler üzerine 2014 Şubat ayının son günlerinde, Kırım'a özel kuvvetler, paraşütçüler ve diğer askerler göndermeye karar vermiştir. Böylelikle Kiev'de stratejik bir felakete dönüşebilecek potansiyel bir yenilgiyi önlemeyi amaçlamıştır. Bu yenilgi ise Ukrayna'nın Rusya değil de Batı tarafından bulunduğu krizden çıkarılmasıydı. Öte yandan Putin'in görünürdeki somut amacı Ukrayna'daki en önemli Rus fiziki varlıklarını, yani Karadeniz Filosu üssünü güvence altına almak ve yeni Ukrayna makamlarını Moskova'nın Ukrayna'daki daha kapsamlı çıkarlarını düzenlemeye mecbur etmektir. Rusya daha önce sahip olduğu tüm araçları denemesine rağmen Ukrayna üzerindeki çıkarlarını güvence altına alma konusunda başarılı olamamıştır.¹²⁸² Rusya'nın Kırım istilası hemen karşılığını bulmuş ve Kırım nüfusunun çoğunluğu ve ülkenin doğusunda yaşayan etnik Ruslarda gizli ayrılıkçı bir duyarlılık ortaya çıkmış ve bu durum yeni hükümetin tutumunu daha da sertleştirmiştir. Bunun karşılığında ise Putin'in Ukrayna'nın toprak bütünlüğe saygı göstereceğini yeniden dillendirmesine rağmen Kırım'a müdahale bulunmuştur.

Önemli Rus dış politika analistlerinden biri olan Fyodor Lukyanov'a göre, "Putin taktikte iyi olup, bir vizyonu sahip ancak stratejiden yoksundur."¹²⁸³ Taktik daha kısa veya orta vadede amaçlanan bir hedefken strateji ise daha uzun vadede amaçlanan bir olgudur. Putin Kırım'ı alarak iyi bir taktik sergilemiştir. Putin Mart 2014'te Kırım'ın ilhak edilmesinden sonraki zafer konuşmasında, 1991'den sonra dünyaya bakışını şöyle ortaya koymuştur: "*Büyük ülke (SSCB) gitmişti. Kırım da farklı bir ülkenin parçası olarak Rusya'nın elinden çıkmıştı. Rusya basitçe soyulmadı, aynı zamanda yağmalandı..... Peki ya Rus devleti? Peki ya Rusya? Durumu alçakgönüllülükle kabul etti. Bu ülke o kadar zor bir dönemden*

¹²⁸²"Russia's Motives in Ukraine", a.g.e.

¹²⁸³Wilson, a.g.e., s. 185.

geçiyordu ki gerçekçi olarak çıkarlarını korumaktan acizdi”¹²⁸⁴ şeklinde konuşmuştur. Dolayısıyla Kırım’ı ilhak ederek ‘büyük ülke’nin prestijini tekrar sağlamak istedi. Bununla birlikte, Ukrayna’ya ne olacağını kestirmesi çok daha zordu. Eski bir siyasi teknoloğun dediği gibi politika, “tüm seçeneklerin açık olduğu ancak A Planı’nın olmadığı”¹²⁸⁵ ifadesiyle sembolize edilen, fırsatçı ve kusurlu tarihsel mitolojinin bir karışımından oluşmaktaydı. Wilson’a göre Putin Kırım ilhakı sonrasında Ukrayna’yı üç bölümden oluşan bir bölge: batı, merkez ve doğu, üçü sürekli çatışmada ve farklı dış politikalara sahip bir devlet olarak ikinci bir Bosna tipi devlet yaratmaya çalışmaktaydı. Doğudaki Novorossiya, bir Rus uydu devleti olan Sırp Cumhuriyeti’nin eşdeğeri gibi olacaktı. Ya da Batı, Ukrayna’dan bıkmıncaya dek ülkeyi sürekli krizlerle ve çatışmalarla boğuşan bir yapı haline getirmeyi amaçlamaktaydı.¹²⁸⁶ Aslında Putin’in ikinci seçeneği Doğu Ukrayna’daki aktüel gelişmelere bakılırsa çok daha muhtemel görünmektedir. Böylece Rusya, Ukrayna’yı kendi nüfuzu altında tutmada başarılı olacaktır.

Doğu Ukrayna’daki aktüel gelişmeler açıkça göstermektedir ki Rusya, ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda yoğun ilişkilerinin olduğu Ukrayna’yı kaybetmek istememektedir. Dolayısıyla Kırım girişimi Rusya’ya göre başarılı olarak tanımlanabilir. Fakat Rusya, bunu gerçekleştirirken agresif davranışlarıyla Batı’nın kendisine karşı olan “içsel uyumunu” da arttırmıştır. Avrupa ülkeleri, iç politik zorluklarla karşı karşıya kalsalar da askeri harcamalarını artırmakta ve böylece NATO’nun varlık sebebini meşrulaştırmaktaydılar.¹²⁸⁷ Görüldüğü gibi Putin’in Ukrayna Krizi’ndeki tutumu, AB’nin Ukrayna ile flört etmesi ve konjonktürel nedenlerden dolayı Rusya’nın bölgedeki ekonomik ve politik konumuna olası bir tehdit olarak algılaması sonucuna göre şekillenmiştir. Bu tehdide cevap olarak Rusya, 2008’de Gürcistan savaşında olduğu gibi ülke içinde ve dışında manipülasyon, korkutma ve güç kullanma yöntemleri gibi gerekli tüm araçları kullanmıştır.¹²⁸⁸

Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç’in öngörülemeyen düşüşüne karşı Putin aceleyle tasarlanmış bir yanıt olarak Kırım’a müdahale etmiştir. Bu görüşe göre, Kırım’ın

¹²⁸⁴Address by President of the Russian Federation”, a.g.y.

¹²⁸⁵Wilson, a.g.e., s. 185.

¹²⁸⁶a.yer

¹²⁸⁷Klotz, a.g.e., ss. 271-276.

¹²⁸⁸Götz, a.g.e. s. 251.

işgali ve ilhak edilmesi Putin'in jeopolitik hırsları olan bir taktisyenin dikkatli hareketinden ziyade içine düştüğü dürtüsel bir karardan kaynaklanmaktaydı. Treisman'a göre, Putin Kırım müdahalesinde kısa vadeli faktörlere dayalı anlık kararlar veren bir "kumarbaz" olduğunu eylem ve söylemleriyle çok açık bir şekilde göstermiştir. Hem Kırım'da hem de Suriye'de Putin, Batı ona engel olmadan bölgedeki hadiseleri değiştirmek için hızla hareket ederek fırsatlardan faydalanmaya çalışmıştır.¹²⁸⁹ Aslında bu iddia Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesinde en makul iddia olarak görülebilir ve Putin'in stratejik unsurlardan ziyade taktiksel hamlelerle Kırım'a müdahale ettiği çalışma boyunca elde edilen bulgularla da daha net ortaya çıkmıştır. Şu da açıkça görülmüştür ki Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesi tutarlı ve planlı bir süreç sonucunda gerçekleşmemiştir. Putin'in bölgenin siyasi geleceğini planlamadan ve herhangi bir stratejik kaygı gütmeyen Kırım'a özel kuvvetler yerleştirmesi de onun acele karar verdiğini, aynı zamanda bölge için bir kumar oynadığını açıkça göstermiştir. Ancak Rusya'nın Kırım'a müdahalesini sadece bu gerekçeye bağlamak da yetersiz kalacaktır.

Çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan neorealist perspektifte saldırgan ve savunmacı realizm devletlerin davranışını açıklamada önemli ipuçları sunmaktadır. Savunmacı realizm, devletlerin sınırlarının yakınındaki tehlikeli güç yığınağına karşı denge kurma eğiliminde olduğunu ileri sürerken,¹²⁹⁰ saldırgan realizm ise anarşik uluslararası yapının devletlerin saldırıya geçmesi ve bölgesel hakimiyeti sürdürmesi için güçlü saikler sunduğunu savunmaktadır. Yalnızca yeterli güç kaynağı olan devletler bu saikler doğrultusunda hareket ederler.¹²⁹¹

Mearsheimer, Rusya'nın Kırım müdahalesinin anarşik bir uluslararası sistem çerçevesinde Batı'nın ve NATO'nun Rusya yönüne doğru genişlemesi ve Rusya'nın buna karşı bölgesel hakimiyetini sürdürmek istemesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ona göre, Rusya'nın siyasi elitleri ve halkın çoğunluğu NATO'nun genişlemesini ülkenin güvenliği için potansiyel bir tehdit olarak görmüştür.¹²⁹² Rusya'nın büyüyen ekonomik ve askeri gücünü, daha küçük komşu devletler üzerinde kontrol ve etki yaratmak için

¹²⁸⁹Treisman, a.g.e, ss. 47, 54.

¹²⁹⁰Waltz, *Theory of International Politics*, 1979.

¹²⁹¹Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 2001.

¹²⁹²Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", ss. 84-85.

kullandığı açıktır. Böylece, pek çok açıdan, Rusya'nın jeopolitik zorunluluklarla uyum içinde hareket ettiği ileri sürülebilir. Ancak bu yaklaşımın eksiklikleri vardır. Özellikle üç eksiklik öne çıkmaktadır. Bu eksikliklerden ilki, Rusya'nın tehdit algılarındaki yanlış saptamalardır. Örneğin, Batı güçleri Rus askeri düşüncesindeki en büyük ulusal güvenlik tehdidini oluştururken, potansiyel Çin tehdidi görmezden gelinmektedir. İkincisi, jeopolitik açıklamalar Rusya tarafından üstlenilen belirli politika ve eylemleri açıklamakta güçlük çekmektedir. Örneğin, Rusya, neden Kırım'ı ilhak etti, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdı ya da Moldova'daki Transdinyester bölücü bölgesini desteklemeye devam etmektedir? Bu da göstermektedir ki Rusya'nın davranışlarında tamamen jeopolitik bir hesaptan ziyade ülkeye özgü ve bağlamsal faktörler etkili görünmektedir. Üçüncüsü ise Mearsheimer'ın da savunduğu gibi dış baskıların ve fırsatların Rusya'nın bölgesel hakimiyet arayışının tek itici gücü olduğu tezidir.¹²⁹³

Götz'e göre, Mearsheimer'ın iddia ettiği gibi dış baskı ve fırsatların Rusya'nın bölgesel hakimiyet arayışının tek itici gücü olduğu fikri, 1990'ların ikinci yarısında Moskova'nın yakın çevresindeki ilişkileriyle bağdaştırmak zor görünmektedir. Çünkü Rusya bölgesel hakimiyet arayışı içinde olsaydı o dönemde de Rusya'nın yakın çevresine karşı izlediği politikalar giderek zayıf ve tutarsız halde olmazdı. Bazı akademisyenler, o dönemde Rusya'nın askeri ve ekonomik kapasite eksikliğinin jeopolitik baskılara kısıtlı tepki vermesinin nedeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Rusya 1990'ların ikinci yarısında kendini derin bir ekonomik krizde bulmuştu ve yakın çevrede nüfuz kurması zor görünmekteydi. Ancak o dönemde bile Rusya'nın güç kaynakları hala eski Sovyet cumhuriyetlerinininkinden çok daha büyüktü. Dolayısıyla Rusya bu devletler üzerinde hakimiyet kurabilirdi ancak bunu yapmamış/yapamamıştır. Dolayısıyla, bölgedeki güç dağılımına işaret eden jeopolitik argüman tam olarak Rusya'nın Kırım' a müdahalesini açıklamada ikna edici değildir.¹²⁹⁴

Rusya 1990'lı yıllarda üniter bir aktörden ziyade bileşik (composite) gibi görünmekteydi. Çünkü iç politikadaki olaylar, mücadeleler ya da gruplar Rusya'nın dış politikasını şekillendirmede etkiliydi. Ancak neorealistler devletlerin davranışını

¹²⁹³Götz, a.g.e., s. 240.

¹²⁹⁴a.g.e., s. 241.

açıklarken iç siyasi düzenlemeleri ve dinamikleri göz ardı etmişlerdir. Ancak sorun bu değildir. Sorun, neorealist paradigmanın sistemik zorunlulukların devlet liderlerinin kararlarını etkilediği nedensel süreci açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Birçok neorealist yaklaşım bu sorunu adressiz bırakır ve rasyonellik varsayımı ile çalışır. Yani, devlet liderlerinin dış tehditler ve fırsatlar hakkında “rasyonel” hesaplamalar yaptıkları varsayılmaktadır. Ancak neorealist yaklaşımla bir yandan dış tehditler ve fırsatlar ile diğer taraftan Rus politika yapımcılarının gerçek kararları arasında makul bir bağ kurmak zor görünmektedir. Özetle saldırgan realizm Rusya’nın Kırım’a müdahalesini açıklamada kısmen etkili olsa da dış sistemik kısıtlamaların ve fırsatların Rus politika yapımcılarının kararlarını etkilediği nedensel mekanizma hala belirsizliğini korumaktadır.¹²⁹⁵ Bu da göstermektedir ki saldırgan realizm Rusya’nın Kırım’a müdahale etme davranışını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Kırım müdahalesi, Putin’in, Yanukoviç’in devrilmesi sonucu Ukrayna’da ulusal çıkarlara yönelik algılanan bir tehdide karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Eğer Yanukoviç Başkan olarak kalsaydı Rusya bu askeri operasyona girişmeyebilirdi. Dolayısıyla Rusya’nın bu eylemi, dönemin olaylarından kaynaklanan konjonktürün de etkisiyle Rusya’nın önüne çıkan fırsatları kullanmasından kaynaklanmış olabilir. Bu eylem ve daha sonra doğu Ukrayna’yı istikrarsızlaştırma çabaları Rusya’nın her zaman büyük önem taşıyan bir dış politika önceliği olan Ukrayna’daki Rus çıkarlarını koruma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Rusya, çıkarları güvence altına alınıncaya kadar bölgede kararlı duracağını göstermektedir.

Kuzio ve D’anieri de Ukrayna-Rusya krizin nedenleri hususunda farklı fikirler ön plana çıktığını belirtmişlerdir. Bunlardan ilki, Rusya’yı pasif bir kurban olarak gösteren, buna cevap vermeye zorlanan bir aktör olarak görmekte ve çatışmanın nedeni olarak Batı genişlemesini vurgulamaktadır. Bu fikri ileri sürenler Ukrayna iç politikasındaki milliyetçi unsurları ve Ukrayna milliyetçiliği içindeki aşırılıkçı unsurları da vurgulama eğilimindedirler. İkincisi, Rusya’nın jeopolitik genişlemesine odaklanmaktadır. Rusya’nın Sovyetler Birliği dağılmadan önceki kazanımlarından en azından bir kısmını alma isteğini göstermektedir. Bu fikri savunanlar, Batı’nın Ukrayna’yı Batı’ya entegre etme konusunda çok geç kaldığını ileri sürmüşlerdir. Üçüncüsü, Putin ve Sovyet

¹²⁹⁵a.yer

“Siloviki” kökenlerinin inşa ettiği otokratik modelin iç ihtiyaçlarından kaynaklanan zorunlulukların Rusya’nın Kırım’a müdahalesinin kökeni olarak görmektedir. Büyük ölçüde jeopolitik kavramlara dayanan dördüncü bir bakış açısı da her iki tarafı da kısmen suçlu olarak görmektedir. Son yaklaşım ise anlaşmazlığı Rusya hükümetinin, Rusya’yı bir ulus devlet olarak değil, Rusya sınırlarının ötesine uzanan bir “medeniyet” olarak bağımsız bir Ukrayna ile beraber birleşik bir Rus ulusal kimliği fikrini yeniden ortaya koyma çabası olarak görmektedir.¹²⁹⁶ Rusya’nın Kırım’a müdahale etmesinde yukarıda sayılan gerekçeler de aslında birbirini tamamlayan gerekçelerdir. Fakat Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesinde Batı’nın tutumu gibi sistemin yapısından kaynaklı unsurlar kısmen etkiliyken esas gerekçe, Ukrayna iç politikasındaki istikrarsızlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan konjonktürel gelişmelere bağlı olarak Batı’nın da pasifliğiyle Putin’in önüne çıkan fırsatı değerlendirmesi olarak görülebilir.

4. Rusya Federasyonu’nun Kırım’a Müdahalesinin Sonuçları

Rusya, Kırım’a müdahale ederek Batı tarafından ekonomik yaptırımlara maruz kalarak ağır bir bedel ödemek zorunda kalmıştır. Rus basını, Kırım’ın, Rusya’ya en az dört yıl boyunca bütçe için yıllık 2,6 milyar dolara, kalkınma için 2,9 milyar dolara mal olacağını belirtmiştir. Rusya, Güney Ukrayna’yı (Kırım’ı) ilhak etmeden önce Rusya’nın Kırım’la hiçbir kara bağlantısı yoktu. Bu yüzden Kırım’ı ele geçiren Rusya Kerç Boğazı üzerinden bir köprü inşa etmeyi planlamaktadır. Önerilen yeni köprüünün maliyetine ilişkin tahminler sadece dört ay içinde 1,5 milyar dolardan 6 veya 7 milyar dolara yükselmiştir. Bu da zaten ekonomik olarak zor durumda olan Rusya’yı daha da zorlayacaktır.¹²⁹⁷ Öte yandan Rusya Kırım’ı ilhakıyla beraber Karadeniz’de stratejik üstünlüğü tekrar ele geçirmiş, Sivastopol Deniz Üssü’ne tamamen hâkim olarak Akdeniz’e daha rahat kuvvet intikal ettirme imkanına kavuşmuştur. Bununla beraber Rusya Kırım’ın Karadeniz’deki yetki alanına, kıta sahanlığında tespit edilen doğal gaz yataklarına ve arama platformlarının sahip olmuş, yarımadaadaki doğalgaz şirketi Çernomor Neftogazı ve gaz depolama merkezlerini ele geçirerek büyük bir avantaj sağlamıştır¹²⁹⁸.

¹²⁹⁶Kuzio, D’anieri, a.g.e., s. 4-5.

¹²⁹⁷Wilson, a.g.e., s.114.

¹²⁹⁸Neftogaz şirketi Kırım’da 1,5 milyar metreküp doğalgaz üretimini gerçekleştirmekteydi ve Ukrayna enerji Bakanı Yuriy Prodan, Kırım’ın enerji potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda Rusya’nın Kırım’ı ilhak ederek Ukrayna’yı 300 milyon dolar zarara uğrattığını ifade etmiştir. Ukrayna’nın Karadeniz kıyılarını 2,3 milyon ton petrol rezervine yani 2 trilyon metreküp olduğunu vurgulamış ve Ukrayna’nın Kırım’ı kaybetmesiyle 2 milyar metreküp gaz stokunu kaybettiğini belirtmiştir (Yesevi, a.g.e., s. 495).

Kırım'ın Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesi, yarımadanın yüzölçümünün yaklaşık üç katı genişliğindedir. Dolayısıyla Rusya'nın Kırım üzerindeki hakimiyeti askeri ve stratejik açıdan olduğu kadar ekonomik kaynaklara ulaşması bakımından da son derece önemlidir.¹²⁹⁹ Batı, Rusya'nın Kırım'ın ilhakıyla beraber Karadeniz havzasındaki enerji kaynaklarını ve bölgeden geçen hatlarının güvenliğini yeniden gündeme getirmiştir. Diğer yandan Kırım'ın ilhakı Karadeniz'deki enerji rekabetinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, AB'nin Rusya haricindeki kaynaklara yönelme ve kaynak çeşitlendirme yönelimi güçlenmiş, Avrupa'da Güney Akım'ına karşı tepki artmış ve Hazar Denizi'nin dibinden geçmesi planlanan boru hattı projesinin önemi daha da artmıştır.¹³⁰⁰

Ayrıca Kırım, Rusya için Avrasya'nın “batı karakolu” olarak görülebilir. Çünkü Kırım, İskender füzelerinin ulaşabileceği Odesa ve hatta Moldova'ya kadar olan bölgeyi kontrol altına alabilen önemli bir coğrafyadır. Öte yandan Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesiyle beraber Rusya ve Türkiye, 19. yüzyılda olduğu gibi Karadeniz'deki en etkin deniz güçleri olacaktır. Ancak ABD, Romanya'yı bir karşı denge olarak güçlendirmeye çalışabilir. Romanya ve Gürcistan gibi daha küçük devletler geleneksel olarak Türkiye ve Rusya'yı dengelemek için “bölge dışı güçleri” teşvik etmiştir. Ukrayna ise Kırım'ın kaybedilmesiyle beraber daha küçük devletlerin ittifaklarından biri olmaya razı olmak zorunda kalacaktır. Bununla beraber Karadeniz Filosu ve kara güçleri artık Ukrayna siyasetinde bir etken değildir.¹³⁰¹ Sonuç olarak Moskova'nın Kırım'daki başarılı harekâtı ve Batı'nın zayıf tepkisi Putin'i daha güçlü kılmıştır. Batı ile uzlaşma konusunda temkinli yaklaşan Putin Ukrayna'yı kaybetmiştir. 1991 sonrası Avrupa düzeninin istikrarı uğruna sessiz kalan Batı'nın şimdi yapması gereken ilk şey, Kırım'ın bölgesel önemine odaklanmaktan ziyade önemli bir coğrafya olan bu bölgede ortaya çıkan bir krizin tüm Avrupa'yı etkileyebileceğinin farkına varmasıdır.¹³⁰²

Kırım'ın ilhakı Rus kamuoyu tarafından bir zafer olarak anılmıştır. Ancak Kırım'ın Rusya'ya dahil edilmesi stratejik bir hata olarak görmek de mümkündür. Çünkü

¹²⁹⁹Sandıklı, İsmayılov, Kaya, a.g.e., ss. 39-40.

¹³⁰⁰a.g.e., s. 28.

¹³⁰¹Wilson, a.g.e., s. 117.

¹³⁰²Wojciech Konończuk, “Russia's Real Aims in Crimea” 13 March 2014, <https://carnegieendowment.org/2014/03/13/russia-s-real-aims-in-crimea-pub-54914>, (06. 03.2020).

bu hamle ile Putin, Ukrayna'daki halkın çoğunluğunun Rusya'ya karşı olan tepkisini daha da arttırmıştır. Ayrıca gelecekte bir Rus yanlısı liderin Ukrayna'da halk tarafından seçilmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Putin, güneydoğu Ukrayna'da zaten mevcut olan krizi körükleyerek ve “yeni Rusya” (Novorossiya) aktivistlerine tam yetki vererek bu bölgedeki müdahaleci pozisyonunu devam ettirmiştir. Donbas bölgesi haricinde Putin, bu ilhak süreci ve sonrasında yaşanan krizi yönetmede başarısız olmuştur. Bu başarısızlığa rağmen Putin, Rusya'nın Ukrayna'nın jeopolitik yönelimi üzerinde bir derece kaldıraç sağlayacak olan Transdinyester sınırları boyunca fiili devletlerin oluşturmasıyla en iyi avantajlardan birini sağlamıştır. Rusya, Ukrayna'nın sınır komşusu Moldova'da tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan eden ayrılıkçı bir bölge olan Transdinyester üzerinde nüfuz kurarak bu bölgede güvenliği sağladığını ileri sürmektedir. Aslında Rusya güvenlik yerine sınırda daha fazla bağımlılık ve dengesizlik alanları yaratmakta¹³⁰³ böylece bu bölgede sorunu hem kendi aleyhinde hem de Moldova ve Ukrayna aleyhinde karmaşıktırarak, içinden çıkılmaz bir yola sürüklemiştir.

Krize Ukrayna tarafından bakıldığında ise Ukrayna, Kırım üzerindeki tüm, Azak Denizi üzerinde ise yarı egemenliğini kaybetmiştir. Ukrayna'nın doğu ve güneyindeki etnik Ruslar özerklik kazanarak Rusya ile birleşme yolundaki hedefini sürdürmüş ve ülke bölünme tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır.¹³⁰⁴ Dolayısıyla Doğu ile Batı arasında süren kısır döngünün ağır yükünü Ukrayna çekmiştir. Ukrayna Kırım'ı kaybetmiş ve ülkenin doğusunda kriz hüküm sürmekte ve ülkede istikrarsızlık hakimdir. Ekonomik bağlamda da bir krizle boğuşan Ukrayna, Batı'nın ekonomik yardımlarına muhtaç hale gelmiş ve AB'ye girme hedefinin bedelini ağır bir şekilde ödemiştir.

5. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine Karşı Uluslararası Tepkiler

Kırım'ın Rusya'ya katılımı uluslararası toplum tarafından önemli yankılara neden olmuş ve devletler Rusya'nın bu müdahalesine farklı tepkiler göstermişlerdir. BM Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen 27 Mart 2014 tarihli toplantıda bu farklı tepkileri gözlemlemek mümkündür. BM Genel Kurulu, Kırım'ın son seçim oylamasının geçersiz olduğunu ilan etmiş ve “Ukrayna'nın toprak bütünlüğü” konusunda saygı duyulması

¹³⁰³Toal, a.g.e. ss. 281-282.

¹³⁰⁴Demir, a.g.e., s.172.

gerektiğini belirtmiştir. 11 ülke ret, 58 ülke çekimser olmakla birlikte, 100 ülke kabul oyu kullanmıştır. Karara karşı çıkan 11 ülke, Ermenistan, Belarus, Bolivya, Küba, Kuzey Kore, Nikaragua, Rusya, Sudan, Suriye, Venezuela ve Zimbabve idi. BDT ülkeleri içinde Moldova BM'nin kararını lehine oy kullanırken, Kazakistan ve Özbekistan da bu konuda kararsız kalmıştır. Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan oy kullanmadı. Ukrayna'nın Dışişleri Bakanı Andriy Deshchytsya, oylamadan önceki oturumda ilk konuşmacıydı. Uluslararası güvenlik antlaşmalarının Rusya'nın Kırım'ı ihlal etmesiyle "ciddi şekilde" tehlikeye atıldığını belirten Deshchytsya, uluslararası hukukun tüm sınırlarının acımasızca ihlal edildiğini, bunun BM Şartı'nın doğrudan ihlali olduğunu ileri sürmüş ve bu olayın Avrupa'nın tam kalbinde, 21. yüzyılda Ukrayna'da gerçekleştiğini belirtmiştir. Rusya'yı da deneyimsiz Ukrayna hükümetinden acımasızca yararlanmakla suçlamıştır.¹³⁰⁵

5.1. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine ABD'nin Bakışı

ABD ile Rusya arasında 2000'li yılların sonunda ilişkileri yumuşatma adına başlayan 'reset' politikası Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla başka bir boyuta bürünmüştür. Rusya'nın bu eylemine sert tepki gösteren dönemin ABD lideri Obama, Rusya'nın Kırım'a müdahalesi sonrasında yaptığı açıklamada: "*Rusya, gerginliği daha fazla turmandırarak uluslararası toplumdan daha fazla tecrit edeceğini bilmeli*"¹³⁰⁶ şeklinde ifadesiyle Rusya'ya yaptırımlar uygulayacağını sinyallerini vermiştir. Böylece ABD, Rusya'nın çeşitli ekonomi sektörlerine yaptırım uygulamak için harekete geçmiştir.¹³⁰⁷ Obama, Putin'in Rusya'yı uluslararası hukuku hiçe saydığını belirtmiş, bununla beraber Rusya'ya karşı askeri müdahalenin bir seçenek olmadığı konusunda ısrar etmiş, baskı ve diplomasinin Kırım anlaşmazlığında öne çıkacağını vurgulamıştır. Putin'le herhangi bir tehlikeli çatışmaya veya ihtiyatsız eyleme başvurmayaya niyeti olmayan Obama, "Bu girişeceğimiz yeni bir Soğuk Savaş değil"¹³⁰⁸ ifadesiyle de askeri çatışmadan

¹³⁰⁵"UN Passes Resolution Calling Crimean Referendum Invalid", 2014, <https://www.rferl.org/a/ukraine-un-passes-crimea-resolution/25312158.html> (03.03. 2020).

¹³⁰⁶Mark Landler, Annie Lowrey, Steven Lee Myers, "Obama Steps Up Russia Sanctions in Ukraine Crisis", 20 March 2014, <https://www.nytimes.com/2014/03/21/us/politics/us-expanding-sanctions-against-russia-over-ukraine.html>, (03.03. 2020)

¹³⁰⁷"Ukraine crisis: US sanctions target Putin's inner circle", 20 March 2014, BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26672089>, (03.03. 2020)

¹³⁰⁸Zeke J. Miller, "Obama on Russia: 'This Is Not Another Cold War'", 26 March 2014, <https://time.com/38988/obama-on-russia-this-is-not-another-cold-war/>, (03.03. 2020)

kaçınacağını açıkça vurgulamıştır. Obama, ABD ve NATO'nun, Rusya ile herhangi bir ihtilaf arayışında olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca Obama, Moskova'nın Ukrayna'daki etnik Rusların korunması gerektiği iddiasını reddederek Kosova'yla Kırım arasında paralellikler olamayacağını ifade etmiş ve Kırım'daki Rus iddialarını tamamen reddetmiştir. *“Etnik Ruslara karşı hiçbir zaman sistematik şiddet olduğuna dair hiçbir kanıt yok”*¹³⁰⁹ diyen Obama, Rusya'nın ileri sürdüğü argümanların geçerliliği olmadığına vurgu yapmıştır.

ABD'nin BM'deki daimî eski elçisi John Bolton da *“Putin eski Sovyetler Birliği alanı içerisinde Rus hegemonyasını yeniden kurmak istiyor. Bu bağlamda Ukrayna onun için en büyük ödül ve Kırım'ın işgali bu yönde atılan bir adımdır”*¹³¹⁰ diyerek Putin'in fırsatları değerlendirici yaklaşımı ve geçmişe dönük arzularının altını çizmiştir. Aslında Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesinde Obama yönetiminin izlediği çekingen politikalar da etkili olmuştur. Çünkü Gürcistan Savaşı ile Batı'nın tepkisinin sınırlarını ölçen Rusya, Suriye'de yürüttüğü politikalarda da ciddi bir engelle karşılaşmadan başarılı olunca, daha fazlasını elde etmek istemiş ve böylece Ukrayna'dan da istediğini alabilmiştir.

ABD, Ukrayna'yı mutlaka elde tutulması gereken bir ülke olmaktan ziyade, Rusya'ya karşı bir kaldıraç olarak kullanılabilen bir aktör olarak görmektedir. Bu bağlamda Obama yönetimi Ukrayna Krizi'nde Rusya'ya karşı bir askeri seçeneğe olumlu bakmazken gerçekleştireceği diplomatik ve ekonomik yaptırımlarla hem Rusya'nın hızını kesmeyi hem de prestij kaybetmemeyi hedeflemiştir.¹³¹¹

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinde ve Ukrayna krizinde ABD ve Rusya gibi iki aktörün rolü ve Ukrayna'ya nasıl baktığı çok önemlidir. İki aktörün temel bakış açısı; ABD'ye göre, Ukrayna, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra yeni bir dünya düzeninin bir parçası olarak demokratik gelişimini başlatan genç bir ülkedir. Kremlin'e göre ise Ukrayna, geçmişten beri süregelen Rus etki alanının vazgeçilmez bir parçası olarak kalmıştır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağılması, Rus kaygılarının, hırslarının ve yeteneklerinin ortadan kalkması anlamına gelmiyordu. Rusya'nın Ukrayna üzerindeki

¹³⁰⁹“Barack Obama: no cold war over Crimea”, 26 March 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/obama-no-cold-war-crimea>, (03.03. 2020).

¹³¹⁰Toal, a.g.e., s.56

¹³¹¹ Özdal vd, “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu”, s. 17.

arzularını devam ettireceği çok açıktı. Bu iki görüş arasındaki fark, Soğuk Savaş sonrası umutların neden bugün bu bölgede mücadeleye ve belirsizliğe yol açtığını açıklamaktadır.¹³¹²

Daha önceki kısımlarda bahsedildiği üzere ABD'nin Ukrayna ile bu denli yakından ilgilenmesinin nedeni, doğalgaz ve petrol taşıma konusunda transit konumda olmasının yanında Ukrayna'nın siyasi ve ekonomik bağlamda Batı ile entegre olmasının, Rusya'yı yalnızlaştırarak olmasıdır. Ayrıca Ukrayna'nın Batı ile entegre olması Rusya'nın Karadeniz'deki etkinliği ve güvenliğine zarar verebilir.

ABD'nin Ukrayna'daki krizle bu kadar yakından ilgilenmesinin nedenlerinden biri de Ukrayna'nın kendi doğalgazını üretip Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabileceğine inanmasıdır. Bu kapsamda ABD'li enerji şirketleri, Ukrayna'da doğal gaz arama ve üretim anlaşmaları gerçekleştirerek enerji bağımsızlığına kavuşacak olan Ukrayna'nın Batı kanadına özellikle de NATO'ya girebileceğine inanmıştır. ABD'li şirketlerin 2013 yılı itibariyle Ukrayna'dan çıkartmayı planladığı “kaya gazı” sadece Ukrayna ekonomisine katkı sağlamayacak, aynı zamanda AB için de Rus enerjisine alternatif önemli bir ekonomik kaynak sağlayacaktır. Fakat ABD Yanukoviç'ten kurtulup Batı yanlısı bir yönetimle çalışmayı hesap ederken, Kırım'ın kaybını ve Ukrayna'nın doğusunda meydana gelen çatışmaları planlayamamıştır.¹³¹³ Dolayısıyla Ukrayna üzerinde planladığı hedeflerini gerçekleştiremeyen ABD, Rusya'ya karşı sert tutumunu sürdürmüştür.

ABD'nin, Rusya'nın gerçekleştirdiği Ukrayna/Kırım müdahalesi hususunda Rusya'ya karşı uygulayabileceği stratejiler, ABD hükümetine yakınlığı ile bilinen Brookings Enstitüsü tarafından dönemin ABD Hazine Bakanı Timothy Geithner'in 28 Ekim 2011'de Avrupa'da düzenlenecek G-20 toplantılarına gitmeden önce “Finansal krizlerin temel paradoksu, adil ve adil hissettiren şeyin adil bir sonuç için gerekli olanın tam tersi olmasıdır”¹³¹⁴ sözünden yola çıkılarak belirlenmiştir. Ukrayna Krizi'nin üstesinden gelebilmek için kolay bir çözüm mevcut değildir. Bir çıkış yolu bulmak uzun,

¹³¹²Ploky, Sarotte, a.g.e., ss. 81-82.

¹³¹³Sevim, a.g.e., ss. 518-519.

¹³¹⁴David Leonhardt, “The Gridlock Where Debts Meet Politics”, 5 November 2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/06/world/europe/the-gridlock-where-debts-meet-politics-economic-memo.html?auth=login-google>, (21.03.2020).

maliyetli ve karmaşık olacak ve en iyi sonucun dahi tatmin edici hissettirmemesi muhtemeldir. Bu bağlamda, Geithner tarafından ortaya atılan bu söz önemlidir. Çünkü Rusya, Ukrayna'daki mevcut eylemleriyle Avrupa'daki Soğuk Savaş sonrası düzenin değişim ve dönüşüm geçirdiğini göstermiştir. Batı Soğuk Savaş sonrasındaki bu düzenden önemli yararlar sağlamış ve bunun için herhangi bir bedel ödemiş değildir. Ancak ABD şimdi ise ödenecek bir fatura olduğunun farkındadır.¹³¹⁵

ABD bu olaya karşı yeni stratejiler geliştirmek zorundaydı. Brookings Enstitüsü'nün belirlediği potansiyel stratejiler ise şöyleydi:¹³¹⁶

1. ABD'nin NATO'nun genişlemesinin öngördüğü bütün taahhütlerini yerine getirmek için gereken her şeyi yapması ve sonuç olarak ABD'nin tek başına veya NATO aracılığıyla Ukrayna'ya müdahale edebilmesiydi. Soğuk Savaş döneminde Batı Almanya örneğinde olduğu gibi Ukrayna'yı NATO'ya kabul edip Rusya'ya karşı NATO savunmasını öne çıkarmaktaydı. Ancak ABD bu mali sorumluluğu üzerine alamayacağı için bu seçenek makul görünmemekteydi.

2. Ukrayna'ya yönelik tüm NATO taahhütleri kaldırılarak NATO-Rusya ilişkileri hakkında pasif bir tutum takınmak ve Rusya'nın, Ukrayna dahil tüm komşularının karşı izlediği dış ve güvenlik politikalarına izin vermektir. Bu yol da uluslararası prestije ve ABD'nin itibarına ve uluslararası düzenin bozulmasına zarar vereceği için uygulanmaz bir seçenek gibi durmaktaydı.

3. NATO üyelerinin de çıkarları gözetilerek Ukrayna'ya kısmi destek verilmesidir. Bu seçenek en makul ve uygulanabilir bir seçenek gibi görülmüştür. İlk olarak Ukrayna'yı ekonomik ve politik olarak istikrara kavuşturmalıydı. İç savaştan kaçınmak ve bunu yapmak için Rusya'nın aktif işbirliğine ve katılımına ihtiyaç duyulacağı için Rusya'ya karşı tedbirsiz ve sert reaksiyonlardan kaçınmak gerekmektedir. Kademeli olarak sıkılaştırılan önlemlerle Putin'i cezalandırmak ve Rusya'yı zamanla izole etmek temel hedef olarak görünmektedir. Ukrayna'nın NATO üyeliği geri planda bırakılarak Rusya'nın NATO'nun genişlemesine

¹³¹⁵Clifford G. Gaddy, Barry W. Ickes, "Ukraine, NATO Enlargement, and the Geithner Doctrine", 10 June 2014, <https://www.brookings.edu/articles/ukraine-nato-enlargement-and-the-geithner-doctrine/>, (15.03.2020).

¹³¹⁶a.yer

yönelik endişelerini dikkate almak son derece önemli bir strateji olarak göze çarpmaktadır.

Aslında son strateji veya politika ABD tarafından günümüzde de hala uygulanmaya çalışılmaktadır. Ekonomik yaptırımlarla Rusya'yı sıkıştırmaya çalışan ABD, Kırım'ın tekrar Ukrayna'ya bağlanması ve Ukrayna'daki olayların kısa vadede sona ereceğinin zor olduğunun farkındadır. Bununla beraber ABD, Ukrayna sınırına dayanan NATO'nun daha da doğuya doğru genişlemesinin çok zor olduğunun bilincinde olup, son kertede Ukrayna'nın mevcut toprak bütünlüğünü sağlamak adına çabalarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin Batı'nın suçu olduğunu ileri süren Mearsheimer, Batı'ya bu yönde tavsiyelerde bulunmuştur. Ona göre, Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ukrayna üzerindeki tüm nüfuzunu kullanmış ve tarih, ülkelerin temel stratejik çıkarlarını korumak için çok fazla zahmete katlanacağını göstermiştir. Rusya'nın bu kuralı devam ettirmesi gayet olağan bir durumdur. Dolayısıyla ABD önderliğindeki Batı, Rus milli çıkarlarına zarar veren Ukrayna içindeki sosyal mühendislik çabalarını önemli ölçüde sınırlamalıdır. Bununla birlikte, ABD ve Avrupa liderleri Ukrayna'yı azınlık haklarına, özellikle de Rusça dilinin kullanım hakkına saygı duymaya teşvik etmelidir. Bazı çevreler Ukrayna'nın kiminle işbirliği yapmak istediğini belirleme hakkına sahip olduğunu ve Rusların Kiev'in Batı'ya katılmasını engelleme hakkına sahip olmadığını iddia etmektedir. Ancak Ukrayna'nın dış politika seçimlerinde bu yolu tercih etmesi tehlikeli bir yoldur. Çünkü geçmişte yakın tarihi ve kültürel bağları olan Rusya ile çatışmayı göze almak Ukrayna'ya ciddi bedeller ödetebilir. Diğer yandan Rusya da Ukrayna'nın Batı'ya entegre olma hususunda temkinli hareket etmesinin, Rusya ile ilişkilerine özen göstermesinin ve dikkatli adımlar atmasının Ukrayna'nın çıkarları lehinde olduğunu düşünmüştür.¹³¹⁷

Mearsheimer'a göre, Batılı düşünürler, Rusya'nın zorlayıcı ve önemli bir rakip olduğu fikrini özellikle Putin döneminde sık dillendirmiştir. Fakat bu düşünce eksiklikler barındırmaktadır. Çünkü Rusya düşüştür ve zamanla daha da zayıflayacaktır. Rusya

¹³¹⁷Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", ss. 86-87.

yükselen bir güç olsa bile Batı'nın Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme fikri hem anlamsız hem de tehlikeli bir yoldu. Bunun nedeni ABD'nin özellikle Avrupalı müttefikleri Ukrayna'nın temel bir stratejik çıkar sağlayacak konumunun olduğunu düşünmemeleridir. Dolayısıyla Avrupa'nın büyük güçleri Ukrayna'yı Rusya'ya karşı savunmada askeri güç kullanma konusunda isteksiz olduklarını kanıtlamışlardır. Bu nedenle, diğer üyelerin savunmaya niyetinin olmadığı yeni bir NATO üyesi (Ukrayna) yaratması tehlikeli ve yarar getirmeyecek bir yoldur.¹³¹⁸

Tavsiyelerini sürdüren Mearsheimer'a göre Rusya'nın son güç oyunu, Ukrayna'ya NATO üyeliği vermenin Rusya ve Batı'yı çarpışma rotasına sokabileceğini kanıtlamıştır. Mevcut soruna bağlı kalmak, Batı ile Moskova arasındaki ilişkileri diğer konularda da karmaşıklaştıracaktır. ABD'nin İran'la nükleer bir anlaşmaya varması ve Suriye'deki durumu istikrara kavuşturması için Rusya'nın yardımına ihtiyaç duyduğu görülmektedir. ABD'nin bir de yükselen Çin'i dengelemek için Rusya'nın yardımına ihtiyacı olacaktır. Ancak şu anki ABD politikası, yalnızca Moskova ve Pekin'i birbirine yaklaştırmaktadır. ABD ve Avrupalı müttefikleri bu krizle birlikte Ukrayna'da iki seçenekle karşı karşıya kalmıştır: Birincisi, Ukrayna'yı bu süreçte felakete sürükleyecek olan ve Rusya'nın düşmanlıklarını daha da arttırabilecek mevcut politikalarını sürdürülmesidir ki bu, herkesin kaybedeceği bir senaryodur. İkincisi, Batı, ekonomik yaptırımlar konusunda geri adım atıp Rusya'yı tehdit etmeden, Moskova ile ilişkilerini onarmayı düşünebilir. Ayrıca müreffeh ama tarafsız bir Ukrayna oluşturmak için çalışabilirler. Bu yaklaşımla her taraf kazanacaktır.¹³¹⁹ Fakat Batı'nın ikinci seçeneği kısa ve orta vadede tercih etmesi zor görünmektedir. Hatta Batı, ekonomik yaptırımlarla Rusya'ya karşı olan tutumunu daha da sertleştirmiştir.

Benzer şekilde Ploky de NATO'nun Ukrayna'yı da kapsayacak şekilde genişlemesinin, Rusya ile daha fazla çatışmaya yol açacağını ileri sürmektedir. Ploky'e göre Washington'un bu noktada en iyi seçeneği, Ukrayna'nın egemenliğini koruma yeteneğini sağlamak için Avrupalı müttefikleriyle yakın işbirliği içinde çalışıp, Ukrayna ile ikili siyasi ve güvenlik bağlarını güçlendirmesidir. ABD'nin bunu yapması pek

¹³¹⁸Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", s. 88.

¹³¹⁹a.g.e, ss. 88-89.

mümkün olmasa da Trump Ukrayna'ya vaat ettiği yardımlarla oyun oynamayı bırakmalı; geçici yardımlar konusunda güvenlik yardımı ve diplomatik katılımı ön planda tutmalı ve Ukrayna alanına girmeden yurtdışında istikrarlı bir siyasi düzeni teşvik edebileceği yanılısamasını aşması gerektiğini ileri sürmüştür.¹³²⁰ Ayrıca Washington'un bölgedeki krizi çözme adına Ukrayna'nın devlet olma durumunu (statehood) güçlendirirken Rusya'nın asgari güvenlik gereksinimlerini karşılayan bazı zorlu tavizler vermek için Moskova ile diplomatik katılımı artırmaya özen göstermelidir.¹³²¹

Rusya'nın Kırım'a müdahalesiyle birlikte Rusya'yı cezalandırmak isteyen Batı, Rusya'ya yaptırım konusunu üç aşamada gerçekleştirmiştir. İlk aşamada, yaptırımlar Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesiyle başlamış ve çok yumuşak kalan bu yaptırımların ardından ikinci aşamaya geçilmiştir. Bu ikinci etapta ise Donbas'taki Rus yanlısı ayrılıkçılara destek verdiği kesinleşen Rusya'ya, Batı tarafından genişletilmiş olan yaptırımlar daha da sertleştirilmiştir. Son aşamada ise 17 Temmuz'da Ukrayna'da düşürülen Malezya uçağını kazasının arkasında Rusya'nın olduğu düşünüldüğü için bu olayın hemen sonrasında yaptırımlar uygulanmış ve enerji sektörünü de hedef alan bu süreçte kapsam daha da genişletilmiştir. Fakat ABD yaptırımlar konusunda bu kadar sıkıyken enerjide Rusya'ya bağımlı olan AB ise Rus enerji firmalarına olan yaptırımı belirli bir süre uygulayıp sonrasında rafa kaldırmıştır.¹³²²

Batı'nın, özellikle de ABD'nin Rusya'ya karşı yaptırımlarını sertleştirmesini tetikleyen olay, Ukraynalı ve Amerikalı yetkililerin iddiasına göre Rus uçaksavarlardan birinin 17 Temmuz 2014'te Malezya Havayolları'nın 298 yolcu taşımakta olan uçağını vurmasıdır. Bu yolculuktan sağ kurtulan olmamıştır ve çoğunluğunu Hollandalıların oluşturduğu Malezya, Avustralya, Endonezya, Britanya ve başka birkaç ülkeden oluşan kurbanlar, Ukrayna'daki çatışmaların küresel bir nitelik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Putin'in bu olayı üstlenmeme hususundaki ısrarı Batı'yı daha da öfkelenmiştir. Bu ortamda, Batı Avrupa ve ABD, Rusya'ya karşı 1960'ların sonlarında Batı Almanya'nın Ostpolitik'inden önceki günlerden daha fazla birlik olabilmıştır. Böylece Malezya uçağı trajedisi Batılı liderleri Ukrayna'ya karşı harekete geçirmiş ve saldırıdan doğrudan

¹³²⁰Ploky, Sarotte, a.g.e., s. 95.

¹³²¹Thomas Graham, "Top Conflicts to Watch in 2020: A Crisis Between Russia and Ukraine", 8 January 2020, <https://www.cfr.org/blog/top-conflicts-watch-2020-crisis-between-russia-and-ukraine>, (03.03.2020).

¹³²²Uyaniker, a.g.e., s.153.

sorumlu olan Rus yetkililere ve işletmelere iktisadi yaptırımlar uygulanmasının önü açılmıştır.¹³²³

ABD ve diğerleri 24 Mart 2014'te Rusya'yı G-8'den dışlamışlar ardından da 1 Nisan 2104'te NATO Rusya ile askeri işbirliğini askıya almıştır. ABD, Putin'in yakın çevresindeki kişilere seyahat yasağı getirirken bu kişilerin ülkesindeki mal varlıklarını dondurmıştır. Rus bankalarını ve savunma sanayisini hedef alan yaptırımlar başlatmıştır. Ayrıca ABD ve Avrupa'da Rusya'ya ihracatı teşvik eden krediler askıya alınırken, Rus enerji sektörüne yönelik kısıtlamalar getirilmiştir. Bu yaptırımlar sonucunda Rusya'nın petrol ve bankacılık sektörünün zarar gördüğü, petrol sektörünün Batılı teknolojiden mahrum kaldığı ve bunun üzerine Rusya'daki bankaların devletten yardım talebinde buldukları görülmüştür. Rusya ise bu yaptırımlara karşılık olarak ABD'li Temsilciler Meclisi'ne ve Obama'nın danışmanlarına yönelik benzer yaptırımlar uygulayarak ve Batılı ülkelerden gıda ürünlerine ithalat yasağı getirerek karşılık vermeye çalışmıştır.¹³²⁴

Batı'nın üst askeri örgütü olan NATO da Rusya'nın Kırım'daki müdahalesini yasadışı ve gayri meşru ilan ederek, Rusya ile her türlü sivil ve askeri ilişkileri askıya aldığı beyan etmiştir. Rusya'yı uluslararası hukuka, uluslararası yükümlülük ve sorumluluklarına uymaya geri dönmeye ve Rusya'nın, Ukrayna'nın uluslararası kabul görmüş sınırlarına saygılı olması gerektiğine dair uyarılarda bulunmuştur.¹³²⁵ NATO Genel Sekreteri Rasmussen, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı "yeni ve farklı bir savaş türü"¹³²⁶ uyguladığını ve Rusya'nın uluslararası taahhütlerine saygı duyduğuna dair hiçbir işaret görmediğini belirtmiştir. NATO'nun belirsiz tehditler ve bunlarla daha uzun vadede nasıl başa çıkacağını tartışılması gerektiğine değinen Rasmussen, yeni tehditlere karşı her zaman hazır olunması gerektiğini belirtmiştir.¹³²⁷

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi sonrasında gerginleşen ABD-Rusya ilişkilerinde bazı analistler, "yeni Soğuk Savaş"a girildiği ileri sürmüş, Donald Trump'ın,

¹³²³Kuzio, D'anieri, a.g.e., s. 116.

¹³²⁴Sandıklı, İsmayılov, Kaya, a.g.e., s. 34.

¹³²⁵Statement by NATO Foreign Ministers, 01 April 2014, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm, (08. 03. 2020).

¹³²⁶"NATO Chief Says Alliance Must Deal With Russia's 'New Warfare'", 25 June 2014, <https://www.rferl.org/a/nato-chief-says-new-deal-coming-for-georgia/25434323.html>, (29.02.2020).

¹³²⁷a. yer

Rusya'nın Ukrayna'da daha aktif politikalar izleyemesine “yeşil ışık”¹³²⁸ yaktığını ileri sürmüşlerdir. Bununla beraber ABD Başkanı başa geçtikten sonra Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanı Moskova'ya birden fazla sözlü çıkışta bulunmuşlardır. Beyaz Saray esasen Moskova ile ilişkilerini düzeltmeye niyetli olsa da jeopolitik gerçekler dolayısıyla Moskova'nın sınırlar ötesinde bazı faaliyetler gerçekleştirmesine ve etkinlik kurmasına karşı çıktığını belirtmiştir.¹³²⁹ Öte yandan Kırım müdahalesi sonrasında Rusya-ABD ilişkileri en düşük seviyelerde seyrederken Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov bu ortamda Batı'daki “Rusofobi” seviyesinin Soğuk Savaş döneminden daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.¹³³⁰

Trump'ın seçilmesiyle beraber ABD ile Rusya arasındaki ilişkilerin düzeleceği beklentisi boşa çıkmıştır. Rusya'ya karşı son yaptırım tasarısı da Kongre'den geçince, Rusya öfke ve karamsarlığa kapılmış ve Amerikan diplomatik temsilciliklerindeki personel sayısında 755 kişilik bir sınırlamaya gitmiştir. Bu yasa tasarısında özellikle enerji alanında getirilen sınırlamaların Rus şirketleriyle ortaklık içinde olan bazı Avrupalı şirketler üzerinde de etkisi olabileceğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu yaptırımlar, Rusya'nın yıllardır elde etmeye çalıştığı büyük güç imajını zayıflatırken, Rusya'nın bu durumu telafi etmek için Ortadoğu'da hızla bir nüfuz kurma mücadelesine girdiği görülmüştür. Rusya'nın bu şekilde hareket etmesinin kaynağında da Batı'nın yaptırımlarından kurtulma arzusu yatmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın Suriye müdahalesinde kazandığı nüfuzu ABD'ye karşı bir pazarlık aracı olarak kullanmaya devam edeceği görülmektedir. Öte yandan tüm bu gelişmelere rağmen iki ülkenin, Ukrayna, Suriye, Kuzey Kore, nükleer silahlar ve uluslararası terörizm gibi birçok konuda birbirlerine ihtiyaç duyduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.¹³³¹

¹³²⁸Bilindiği üzere Putin yönetimi, ABD seçimlerinde Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımları savunan Hilary Clinton karşısında Trump'a destek vermiştir. Hatta Trump'ın seçim kampanyasında aktif rol oynayan isimlerin birçoğu, Rusya'nın ABD büyükelçisi Sergey Kislyak başta olmak üzere çeşitli Rus yetkilisiyle ve bazı iş adamlarıyla görüştüğü ortaya çıkmıştır. Bu görüşmelerde Rusya'ya karşı yaptırımların kaldırılmasının da bulunduğu bazı sözlerin verildiği iddiaları ABD'nin gündemini sarsmıştır. Ancak yaptırımların hafifletilmesi hususu, Kongre'nin onayına bağlı olduğu için ve Kongre'nin bu konuda kararlı bir tutum takınması Trump'ın serbest hareket etmesini zorlaştırmıştır (Emre Erşen, “Rusya ile ABD Arasında İpler Kopuyor mu?”, 2 Ağustos 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rusya-ile-abd-arasinda-ipler-kopuyor-mu/874614>, (22. 08.2019).

¹³²⁹Marshall, a.g.e., s.

¹³³⁰“Lavrov Says Western ‘Russophobia’ Worse Than During Cold War” 22 June 2018, <https://www.rferl.org/a/russia-lavrov-russophobia/28989014.html>, (08. 03. 2020).

¹³³¹Emre Erşen, “Rusya ile ABD Arasında İpler Kopuyor mu?”, 2 Ağustos 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rusya-ile-abd-arasinda-ipler-kopuyor-mu/874614>, (22. 08.2019).

Bu krizde AB ile Rusya arasında bir “Soğuk Savaş”ın açığa çıktığı hususunda ortak bir görüş yoktur. Ancak 1945 ile 1991 arasındaki farklara rağmen bu etiketin mevcut döneme uyarlanması oldukça uygun düşmektedir. AB ile Rusya arasında stratejik düzeyde rekabet sıfır toplamlı bir oyundur: Rusya için iyi olan şey Batı için kötüdür ve tersi durum da ikisi için geçerlidir ve bu görüşe hem Rusya hem de Batı tarafı ikna olmuş gibi görünmektedir.¹³³²

Trenin’e göre, iki aktör arasında karşılıklı rekabetin olduğu bu çatışma esasen politik, ekonomik ve enformasyon alanlarında sürdürülmekte ancak aynı zamanda bu rekabetin askeri dezavantajları da mevcuttur. Ticaret ve bilgi akışının tamamen kapatılmadığı ve kısmen de olsa bir işbirliği olduğu için mevcut durum Soğuk Savaş’tan farklılık göstermektedir. Bu kriz, Soğuk Savaş dönemi gibi olmasa da siyasi, ekonomik ve askeri açıdan, Avrupa kıtası yine bölünmüş durumdadır. Ukrayna; Moldova ve Güney Kafkasya ülkelerinin savaş alanında kalarak doğuda Rusya, batıda NATO ve AB “arasında” kalmıştır. AB ve Rusya arasındaki rekabet 1990’ların başından beri, çarpıcı bir dönüş yapsa da siyasi bir savaşın eşdeğeri olan ekonomik yaptırımlar Rusya’ya yine uygulanmış ve bilgi savaşı da tüm hızıyla gerçekleşmiştir. Rusya ve ABD Gürcistan’da 2008’de bir çatışmaya çok yakın olmasına rağmen, bu süreç o dönemde meydana gelen küresel kriz ve Washington’da yönetimin değişikliğinin uzun süren izler bırakması nedeniyle tehlike arz etmeden atlatılmıştır. Gürcistan, Soğuk Savaş sonrası tarihi değiştirmemiş fakat Ukrayna bunu gerçekleştirmiştir.¹³³³

Trenin, özetle bu krizin getirdiği değişimin teritoryal manada değil, stratejik ve zihinsel olarak yaşandığını belirtmiştir. Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemden beri arada krizler yaşansa da Batı ile bütünleşmeye çalışmıştır. Ancak Ukrayna Krizi sonrasında Rusya, Avrupa-Atlantik sisteminin bir parçası olma politikasından vazgeçmiş ve Soğuk Savaş dönemindeki gibi Avrasya’daki ana üssüne geri dönmüş ve Batılı olmayan ülkelerle bağlantılara öncelik vermiştir.¹³³⁴

¹³³²Kuzio, D’anieri, a.g.e, ss. 120-121.

¹³³³Trenin, *The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry*, ss. 1, 9.

¹³³⁴Dmitri Trenin, “Ukraine Crisis Causes Strategic, Mental Shift in Global Order”, 17 May 2015, <https://carnegie.ru/2015/05/17/ukraine-crisis-causes-strategic-mental-shift-in-global-order-pub-60122>, (22.03.2020).

5.2. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine AB'nin Bakışı

Rusya, AB ve Ukrayna üçgeni arasındaki ilişkiler, Ukrayna krizini anlamak için yeterince ipucu vermektedir. Bir yanda Ukrayna-AB ilişkileri, diğer yandan Rusya-AB ilişkileri, bunun yanında Ukrayna AB ilişkilerine Rusya'nın gösterdiği reaksiyonlar Sovyetler Birliği dağıldıktan Ukrayna krizine kadar süre gelmiştir. Bu ilişkiler bazen ideolojik, bazen ekonomik, bazen kültürel bazen de sosyal bağlamda gelişmiş ya da değişmiştir. Bununla beraber Atlantik ötesinden bu bölgeye müdahil olan ABD ve NATO da Ukrayna üzerindeki hedeflerini gerçekleştirmede bu ülke ile yoğun diyaloga girmiştir. Sonuç olarak bu ilişkiler yumağında Rusya Kırım'a müdahalede bulunmuş ve hem AB hem de ABD'nin dikkatini bu bölgeye çekmiştir.

Bu ilişkiler sarmalında Putin, 2010'lu yıllarda Suriye müdahalesi ile Batı ile karşı karşıya kalmış ve 2014 Ukrayna müdahalesi ile herhangi bir müzakereye başvurmadan güce başvurmuştur. Öte yandan Avrupa devletleri Rusya'nın kendilerine karşı meydan okumasına uygun bir karşılık bulmak zorundadır. Ukrayna'da Batı'nın beklemediği bir anda yeni bir savaşın ortaya çıkması, AB'nin yanı başında meydana gelen Rusya'nın Kırım'a müdahalesi ve Doğu Ukrayna'daki çatışmalar birliğin temellerini oluşturan savaş karşıtı prensipleri de başarısızlığa uğratmıştır. Daha da kötü olan bu çatışmada AB'nin de dolaylı olarak rol almasıdır. Nitekim Brüksel tarafından önerilen Doğu Ortaklığı programından Yanukoviç'in vazgeçmesi krizin fitilini ateşlemiştir. Büyük protestolardan sonra Avrupa yanlısı bir rejim oluşmuş fakat karşılığında Rusya Kırım'ı ilhak edip Donbas'taki çatışmaların başlamasına zemin hazırlamıştır. Şubat 2015'de Lordlar Kamarası'nda hazırlanan bir rapor, AB'nin 'uyurgezerliği'nden bahsederken, aslında AB'nin Ukrayna üzerindeki arzularının hilafı Ukrayna'nın parçalanma sürecini hızlandırdığını ileri sürmüştür.¹³³⁵

Ukrayna'da Kasım 2013'de başlayan protestolarla birlikte Yanukoviç'in AB-Moskova arasında yürütmeye çalıştığı "denge" politikasının başarısız olduğu görülmüştür. Bu neticenin alınmasında elbette ki AB de önemli bir rol oynamıştır. AB, Moskova'nın doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirdiği baskılar nedeniyle imzalamayan ortaklık antlaşmasına tepkisini Kiev'deki "Euromeydan" protestolarını her

¹³³⁵Jouanny, a.g.e., s.160.

açından destekleyerek göstermiştir. Bunun sonucunda daha önce AB ile askıya alınan antlaşmaların yeniden müzakere edilmesini arzulayan halk, Yanukoviç'in istifa etmesinde söylem ve eylemleriyle başarılı olmuştur. AB, 18 Şubat 2014'te alevlenen şiddet eylemleri sonucunda 25 kişinin hayatını kaybetmesi üzerine Yanukoviç ve hükümet yetkililerine AB'ye vize yasağı, AB ülkelerindeki malvarlıklarının dondurulması, gösterileri bastırmaya yönelik teçhizat satışının sınırlandırılması gibi farklı yaptırımlarda bulunarak tepkisini ilk etapta ortaya koymaya çalışmıştır.¹³³⁶

Bu Süreçte AB, Doğu Ortaklığını zorlamaya devam etmiş, Mart ayında, Avrupa Komisyonu başkanı Jose Manuel Barroso ise AB'nin Ukrayna ile dayanışma içinde olduğunu ve her türlü desteği vereceğini belirtirken, 27 Haziran'da da AB, Ukrayna ile Yanukoviç'in daha önce reddettiği ekonomik anlaşmayı imzalamıştır. Öte yandan Haziran ayında NATO üyelerinin Dışişleri Bakanları Ukrayna'nın komuta ve kontrol, lojistik ve siber güvenlik gibi alanlarda askeri yeteneklerini geliştirmek için çeşitli tedbirleri desteklemeyi kabul etmiştir.¹³³⁷ Aslında AB'nin bu eylemleri Rusya'yı daha çok kızdırmış ve Rusya'nın Doğu Ukrayna'daki saldırgan eylemleri daha da şiddetlendirmesine zemin hazırlamıştır.

NATO'nun Rusya'ya karşı bu tedbirlerle birlikte, Fransa ve Almanya önderliğindeki AB de savunma alanında daha sıkı işbirliği ve koordinasyon için kısaca PESCO¹³³⁸ olarak adlandırılan 'Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Antlaşması'na imza atmıştır. AB'nin uzun zamandır gündeminde olan savunma politikalarının entegre hale getirilmesi projesine, Trump'ın AB ülkelerinin NATO bütçesine katkı verme

¹³³⁶Özdal vd, "Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu", s. 11.

¹³³⁷Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", s. 86-87.

¹³³⁸Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Antlaşması (PESCO), AB'nin güvenlik ve savunmasını sağlamayı amaçlayan 11 Aralık 2017 tarihinde AB Konseyi kararı ile 25 AB üye devletinin katılımıyla kurulan bir ittifaktır. Bu devletler: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, İrlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, İspanya ve İsveç'tir. Üye devletlerin gönüllü olarak katılmayı kabul ettikleri PESCO'nun dayandığı temel yasal zemin, AB Lizbon Antlaşması'nın "askeri kabiliyetleri daha yüksek kriterleri karşılayan ve zorluk derecesi en yüksek görevler için birbirlerine karşı daha bağlayıcı taahhütlerde bulunan üye devletler, birlik çerçevesinde bir daimî yapısal işbirliği kurularlar" şeklindeki 42/6. dayanmaktadır. PESCO, böylece istekli ve kabiliyetli üye devletlerin, ortak kapasiteli projeler geliştirmek, yatırım yapmak ve harekate hazırlık durumu ve silahlı kuvvetlerinin katkısını arttırmak için ortaklaşa plan yapmalarını amaçlamaktadır ("Permanent Structured Cooperation (PESCO)" [https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/permanent-structured-cooperation-\(PESCO\)](https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/permanent-structured-cooperation-(PESCO)), e.t. 03.03. 2020).

konusunda yetersiz kaldığını¹³³⁹ ifade etmesinin ardından hız verilmiş ve Almanya Savunma Bakanı Ursula von der Leyen de ABD'nin NATO'ya giderek daha mesafeli durduğunu ve bu yaklaşımı nedeniyle Avrupa'nın güvenlik anlamında bir alternatife ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴⁰ Dolayısıyla PESCO, ABD'nin, AB'yi olumsuz yönde etkileyebilecek NATO'ya desteğini olası olarak geri çekmesi durumunda güvenlik garantisi olarak görülmektedir. PESCO'nun aslında Rus tehdidine karşı ABD'nin AB'yi savunmasız bırakması ihtimaline karşı ortaya çıkan bir oluşum olması kuvvetle muhtemeldir. Bununla birlikte PESCO, Doğu'da (özellikle Ukrayna) hassas güç dengesinin bozan ve Rusya'nın Doğu Avrupa'ya ve Baltık bölgesine yönelik daha tehdit edici bir şekilde hareket etmesini güçlendirme gibi diğer etkilere neden olabilecek bir yapı görünümü de sergilemektedir.¹³⁴¹ Doğu Avrupa'da Ukrayna'da "ciddi bir gerilimin" hüküm sürdüğü ortamda Avrupa uluslarının yakın işbirliği içine girerek Avrupa'nın savunulması konusunda böyle bir yapı kurması manidardır.

PESCO'nun Rusya'nın tepkisini daha da arttıracığı düşünülürken Paris ziyareti sırasında yaptığı röportajda Putin, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un, Birleşik Avrupa Silahlı Kuvvetleri kurma fikrinin "genel olarak olumlu bir süreci yansıttığını"¹³⁴² söylemiştir. Putin bu fikrin ilk kez ortaya atıldığını eski Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın da daha önceden bu fikirden bahsettiğini ifade etmiştir. Putin, "Avrupa güçlü bir ekonomik varlık, güçlü bir ekonomik birlik olduğundan, üye ülkelerin savunma ve güvenlik konularında bağımsız ve egemen olmak istemeleri oldukça doğal"¹³⁴³ derken, genel olarak çok kutuplu dünya bakış açısının olumlu bir süreç olduğunu da belirtmiştir. Öte yandan Macron, Avrupa'yı Rusya'dan ve hatta ABD'den korumak için "gerçek bir Avrupa ordusu" oluşturulması çağrısında bulunmuştu. Buna karşılık olarak Paris'i ziyaret etmeden önce ABD Başkanı Trump, Macron'un fikrine karşı çıkmış; "*Çok hakaret edici ancak belki de Avrupa ilk önce ABD'nin sübvanses ettiği*

¹³³⁹Holly Ellyatt, "Trump's NATO criticism is 'valid,' Europe isn't spending enough on defense, UK ex-minister says", 11 July 2018, <https://www.cnn.com/2018/07/11/trumps-nato-criticism-is-valid-europe-isnt-spending-enough-on-def.html>, (09. 03. 2020).

¹³⁴⁰Bruno Waterfield, "EU Nations Create Alternative to Nato with New Defence Pact", 14 November 2017, <https://www.thetimes.co.uk/article/eu-nations-create-alternative-to-nato-with-new-defence-pact-30st500sx>, (16. 02. 2020).

¹³⁴¹Alexandru C. Apetroe, Daniel Gheorghe, "EU-NATO Cooperation: Is PESCO The Answer to The Balance of EU's Regional Priorities?", *Ukraine Analytica*, C.3, S. 13, 2018, ss. 58-59.

¹³⁴²"Putin supports Macron's idea of forming a European army", 12 November 2018, <https://www.uawire.org/putin-supports-macron-s-idea-of-forming-a-european-army>, (08.03. 2020).

¹³⁴³a.yer

NATO'nun adil payını ödemeli!"¹³⁴⁴ şeklinde bir çıkışta bulunmuştur. Ancak bu gergin söylemlere rağmen, Paris'te gerçekleşen toplantıda Macron ve Trump, Avrupa'nın daha fazla savunma önlemi alması gerektiğine karar vermişlerdir.¹³⁴⁵

Rusya'nın Kırım'a müdahalesi Avrupa basınında da geniş yer bulmuştur. Krizin hemen sonrasında Avrupa basını, özellikle Fransızlar Kırım ilhakı sonrasında Putin'i genellikle uzlaşmaz tavırları ve kurtulmayı hala başaramadığı KGB zihniyeti ile uluslararası politikanın bir aracı olarak değerler, normlar, yumuşak güç ve işbirliği yerine savaş çatışma ve rekabeti seçen kötücül ve görece kaba bir karakter olarak lanse ederken, Putin'in toprak genişletme politikasını çok sevdiğini ve güçlü olmanın kriterini toprak genişletmeyle eşdeğer tuttuğunu ileri sürmüştür. İngiltere Basını'nda The Guardian gazetesinin bir haberinde ise krizin altında yatan ana nedenin "büyük güçlerin" petrol ve doğalgaz rekabeti olduğu değerlendirildiği dikkat çekmiştir. İngiliz basınının, Ukrayna'da geniş kaya rezervlerinin keşfedildiğini ve ABD enerji şirketlerinin bu bölgeye yatırım yaptığını vurguladığı da görülmüştür. Ayrıca Batı basını, Putin'in, ülkesinde, seçimle iş başına gelen Yanukoviç'in Batılılarca devrildiği, Yanukoviç'in Rusya'dan destek isteği, Ukrayna'da Neo-nazilerin yönetimi ele geçirdiği, Rus azınlığını güvende olmadığı, Kırım'ın ileride Rusya'ya karşı NATO bir üssüne ev sahipliği yapacağı gibi bilgileri medya aracılığıyla kamuoyuna aktararak kamuoyunu kenetlemeyi amaçladığını ileri sürmüştür. Özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinin basınları krizin nedenleri olacak etkenleri: Putin'in uzlaşmaz tavrı, güç arayışı, revizyonist bir politika izleyerek Rus azınlıkları üzerinden Rusya'nın nüfuz alanındaki topraklarını ülkesine katma isteği, emperyal saldırganlığı olarak görmüştür. Ayrıca özellikle Fransız basını Rusya'nın hayata geçirmek istediği Avrasya Birliği projesinin stratejik önemine değinirken, Ukrayna'nın Batı tarafından bu seçenekten uzaklaştırılmasının Putin'in kızgınlığını arttırdığını belirtmiştir.¹³⁴⁶

Ukrayna krizi sonrası özellikle Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleri Rusya'ya sert bir tepki gösterme bakımından çekingen davranmışlardır. Bu ülkeler için Rusya kaybedilemeyecek kadar büyük ve önemli bir aktördür. Özellikle

¹³⁴⁴"Armistice Day: Trump-Macron smooth over defence spat", 10 November 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46162052>, (18.03. 2020).

¹³⁴⁵"Putin supports Macron's idea of forming a European army", a.g.y.

¹³⁴⁶Genç, a.g.e. ss. 342-344.

Almanya'nın¹³⁴⁷ Rusya ile derin ekonomik ilişkileri onu Rusya'ya karşı yaptırım konusunda zorlarken Fransa'nın da Rusya ile derin bir askeri işbirliğinin olması ve çok sayıda Fransız firmasının Rusya'dan askeri ihaleler almış olması dolayısıyla yaptırım konusunda çekingen davrandığı görülmüştür. Buna rağmen Fransa'nın ısrarla AB-Rusya yaptırımlarında Almanya'yı öne çıkarması dikkat çekmiştir. Fransa'nın bu şekilde tutum takınması, geçmişten gelen Almanya'ya karşı bir güvensizlik hissin olduğunu da gözler önüne sermektedir. Polonya¹³⁴⁸ ve Baltık ülkelerinin başını çektiği "Yeni Avrupa"nın kriz konusunda Rusya'ya karşı kaygıları ise çok daha farklı düzeyde olmuştur. Yeniden Rusya'nın nüfuzu altına girmekten çekinen bu ülkeler daha sert yaptırımlar talep etmekte ve "Yaşlı Avrupa"ya pasif davrandığı yönünde eleştiriler yükseltmekte ve NATO'dan yardım isteyerek Rus tehdidi karşısında yönlerini ABD'ye çevirmektedirler.¹³⁴⁹

Bu şartlar altında üye ülkelerin Rusya'ya yönelik öncelikleri ve çıkarları farklılaşmıştır. Sonuç olarak bu krizin hemen sonrasında AB'nin net ve etkin bir aktörlük gösteremediğini söylemek abartı olmayacaktır. Aslında bunun nedeni AB'nin doğası gereği üzerine inşa edildiği prensipler ve felsefesi nedeniyle reel politığın uygulanmasının pek de mümkün olmadığı sivil ve normatif bir entegrasyon modeli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Rusya ve AB'nin dış politikada birbiriyle iletişim kurması, birbirini anlaması bugün ve orta vadeli gelecekte çok mümkün gözükmemektedir.¹³⁵⁰ Çünkü Brüksel tarafından sunulan kademeli havuçlar ile Moskova tarafından kullanılan büyük sopalar arasında bir uyumsuzluk vardı.¹³⁵¹

¹³⁴⁷ Örneğin Almanya'da, siyasi yelpazedeki pek çok kişi, Rusya'nın Kırım hakkındaki iddialarına sempati dahi duymaktaydı. Krizden önceki on yıldaki Alman-Ukrayna ilişkileri, büyük ölçüde, Almanya'nın Rusya ile ilişkilerine öncelik vermesi nedeniyle sekteye uğramıştı. 2009'da Ukrayna'nın ulusal güvenlik danışmanı Horbulin'in ABD Büyükelçisine Kiev'de biri Almanca konuşan iki büyükelçiliğin olduğunu söylemesi ilişkilerin boyutunu gözler önüne sermiştir (Kuzio, D'anieri, a.g.e., s. 115).

¹³⁴⁸ 6 Mart 2014'de toplanan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Polonya Başbakanı Donald Tusk, "Almanya'nın Rus gazına olan bağımlılığı Avrupa'nın egemenliğini sınırlandırmaktadır" cümlesi çarpıcıdır. Başbakanın bu sözü birçok Avrupa basınında yer bulmuş ve farklı şekilde yorumlanmıştır (Deniz Genç, "İngiliz, Fransız ve Alman Basınında Kırım Sorunu", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s.347). Yine Kasım 2014'te Tusk, Financial Times'e verdiği röportajında Rusya'nın stratejik ortakları olmadığı, tam tersine stratejik problemi olduğuna vurgu yapmakta ve Rusya tehdidinde dikkat çekmekteydi (Jouanny, a.g.e., s. 159).

¹³⁴⁹ Genç, a.g.e., s.353-354

¹³⁵⁰ a.g.e. s. 355.

¹³⁵¹ Rutland, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", s. 131.

İngiltere'nin Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden (Chatham House) çıkan bir rapor tipik bir Batı görüşünü dile getirmişti: şöyle ki 2003 yılına kadar modernize edilen Rusya'nın uluslararası sisteme yapıcı ve ılımlı bir aktör olarak yerleştirilebileceğine inanılıyordu. Bu görüşe ilişkin varyasyonlarda, şu anki seyirde ise farklılıklar ortak çıkarlardan üstün geleceği için Rusya'nın bir ortak veya müttefik olamayacağıdır. Bu nedenle Batı, Rusya'ya karşı temkinli yaklaşım açık ve tutarlı bir strateji geliştirmeli ve uygulamalıdır. Mümkün olduğu kadar, bunun ortak bir Transatlantik ve Avrupa'daki Rus gerçekliği değerlendirmesine dayanması gerekmektedir.¹³⁵²

AB'nin krize bakışı politik yönden bugün de böyleyken, bu tepkinin ekonomik yansıması da kaçınılmaz olmuştur. Ukrayna krizi, Rusya ile AB arasındaki ekonomik ilişkilere darbe vurmuştur. Çünkü Rusya ile AB arasında yoğun ekonomik ilişkiler mevcutken, Rus ekonomisi, enerji ihracatına dayanmakta ve AB üyesi ülkelerden de genellikle makine, ulaştırma ekipmanı ve tarım ürünleri ithalatı gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla AB ve Rusya arasında karşılıklı bağımlılık mevcutken Ukrayna da bu ekonomik karşılıklı bağımlılığın düğüm noktasını oluşturmaktaydı. Ukrayna'da yaşanan kriz bu yüzden AB ile Rusya arasında ciddi rahatsızlıklar yaratmış ve ekonomik kayıplara neden olmuştur.¹³⁵³ Ukrayna Krizi'nde AB tarafından uygulanan yaptırımlarda Rusya hükümetindeki belirli şahıslar ve Rus ekonomisinin üç sektörü hedef alınmıştır: finans, petrol doğalgaz ve savunma. AB, Kırım'ın işgali sonrasında tespit edilen belirli kişilere seyahat yasakları ve mal varlıklarının dondurulması uygulaması getirmiştir. Bu yaptırımlar AB içinde ve AB ile ABD arasında yapılan ciddi pazarlıkların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁵⁴ AB, askeri araç gereçler satışı ve petrol endüstri teknolojisinin de Rusya'ya ihracatını yasaklamıştır. Doğalgaz devi Gazprom'un önemli birimleri olan Rosneft, Transneft, Gazprom Neft petrol firması yaptırımlar konusunda üzerinde uzlaşılan firmalardı. Fakat AB gaz endüstrisi, uzay teknolojisi ve nükleer enerji konusunda Rusya'ya herhangi bir yaptırım uygulamamıştır.¹³⁵⁵

¹³⁵²Keir Giles vd, *The Russian Challenge*, London: Chatham House, 2015, s. vi, vii

¹³⁵³Cerrah, a.g.e., s. 474.

¹³⁵⁴Kuzio, D'anieri, ss. 118-119.

¹³⁵⁵"How Far Do EU-US Sanctions on Russia Go?", 15 September 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28400218>, (28. 03.2020).

Çoğu analist, bu yaptırımların Rusya'nın ekonomisi üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğunu ve Rusya'da 2014-15 yıllarındaki ekonomik düşüşün, yaptırımlar nedeniyle değil, küresel petrol fiyatlarındaki düşüşlerden kaynaklandığı konusunda hemfikirdirler. Connolly'nin belirttiği gibi, enerji sektörüne yönelik tedbirlerin kısa vadeli bir etkisi olması beklenmemektedir. AB, Rusya'ya yönelik yaptırımların başarılı olmasını istiyorsa Rusya'yı sermaye ve teknolojiye mahrum bırakmak yerine, uzun vadede Rusya'ya karşı alternatif petrol ve doğalgaz kaynaklarını devreye sokması gerekmektedir. Açıkçası, yaptırımlar Rusya'yı Kırım'dan veya Doğu Ukrayna'dan çekilmeye zorlamamıştır. Hatta yaptırımların Rusya'nın diğer eylemlerini caydırıp onu engellemediği (Ukrayna'ya daha fazla müdahale edilmesi gibi) bir spekülasyona zemin hazırladığı görülmektedir.¹³⁵⁶ Fakat kanunsuzluk ve saldırganlık Rusya'daki ekonomik büyümeyi engellemekte ve Rusya'nın, müttefiklerine liderlik etme kabiliyetini kısıtlamakta, sonuçta da Rusya'nın uluslararası izolasyonuna yol açmaktadır.¹³⁵⁷

5.3. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine Eski Sovyet Ülkelerinin Bakışı

Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesi, Donbas'daki melez savaşla ülkenin geri kalanını istikrarsızlaştırma çabaları sadece Ukrayna için değil tüm Avrupa'da yeni ve tehlikeli bir durum yaratırken eski Sovyet ülkelerini de endişeye¹³⁵⁸ sevk etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra belki de ilk kez büyük bir Avrupa devleti daha zayıf bir Avrupalı komşusuna savaş açmış ve onun topraklarını ilhak etmiştir. Ukrayna'ya karşı gerçekleştirilen bu saldırı, uluslararası düzenin temellerini tehdit eden be AB'nin derhal önlem alınmasını gerektiren bir olaydı. Ukrayna krizi, sonucu her ne olursa olsun sadece Ukrayna'nın geleceğini değil Avrupa'nın batısı, doğusu ve dolayısıyla birçok ülkenin de geleceğini tehdit etmektedir.¹³⁵⁹ ABD-Rusya nüfuz mücadelesinde Ukrayna, Moldova ve Gürcistan potansiyel savaş alanlarına dönüşebilirdi. Bu rekabetten Ermenistan, Belarus,

¹³⁵⁶Richard Connolly, 'Western Economic Sanctions and Russia's Place in the Global Economy', *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, s. 213-219

¹³⁵⁷Engle, a.g.e., s. 172.

¹³⁵⁸Ukrayna'yı çevreleyen anlatı, Rusya'nın yolundan sapanlara ne olabileceğine dair olumsuz bir örnek sağlamada oldukça etkili olmuş (De Maio, a.g.e., s. 17) ve eski Sovyet ülkeleri, bu ölümsüz örneği yaşayabileceklerine dair tedirginliklerini her fırsatta dillendirmeye başlamışlardır.

¹³⁵⁹Plochy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s.354.

Kazakistan, Kuzey Kafkasya, Kırım ve Baltık ülkeleri de dahil olmak üzere başka birçok ülke ve bölge de etkilenebilirdi.¹³⁶⁰

Baltık ülkeleri Rusya'nın Ukrayna müdahalesine sert tepki gösterirken, Letonya Dışişleri Bakanı Edgars Rinkēvičs, “*Kırım senaryosu, Baltık ülkelerinin 1940'ta SSCB tarafından işgal edilmesine benziyor. Tarih, önce trajedi, sonra saçmalık olarak kendini tekrar etmektedir*”¹³⁶¹ şeklindeki beyanıyla Rusya'nın bu tutumunu kınamıştır. Litvanya Başkanı Dalia Grybauskaitė ise Rusya'nın tehlikeli bir eyleme giriştiğini belirterek, şöyle devam etmiştir: “*Ukrayna'nın ardından Moldova ve Moldova'nın ardından farklı ülkeler olacak. Avrupa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra sınırları yeniden yazmaya çalışıyorlar.*”¹³⁶² Estonya Cumhurbaşkanı Toomas Hendrik Ilves de ilhakın “çok önceden planlanmadığı halde profesyonelce yapıldığını”¹³⁶³ ifade ederek, Budapeşte Memorandumu'nun başarısızlığının gelecek kuşaklar için geniş kapsamlı etkileri olabileceğini söylemiştir. Ilves, Ukrayna'nın durumuna da atıfta bulunarak “*Güvenlik garantisi karşılığında gelecekte hangi ülkenin nükleer silahlarından vazgeçeceğini bilmiyorum*”¹³⁶⁴ demiş ve Rusya'nın Budapeşte Memorandumu'nu açıkça çiğnediğini gözler önüne sermiştir. Bunun sonucunda Ukrayna, Baltık ülkeleri ve Moldova gibi Rus azınlığın daha çok yaşadığı ülkeler Rusya'ya karşı daha dikkatli ve temkinli politikalar izlemeye özen göstermiş hatta Moldova da Ukrayna gibi AB ile Ortaklık Antlaşmasını bekletmeden imzalamıştır. Polonya da Rusya'nın eylemlerine karşı derin kaygı duyan ve en sert çıkan ülkelerden biri olup daha katı politikalar izlenmesi için en yakın müttefiklerinden biri olan ABD'ye ve AB'ye baskı yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Rusya'ya karşı Doğu Avrupa'daki ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmuş, bu ülkelerin ve özellikle de Ukrayna'nın AB'ye entegrasyonu konusunda gereken desteği vermiş ve bu krizde Ukrayna'nın yanında olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.

Takdir edilmelidir ki Baltık ülkeleri, Kafkaslar, Kazakistan, Moldova, Özbekistan gibi ülkelerde azımsanmayacak derecede Rus yaşamaktadır. Rusya da zaten ülke dışında

¹³⁶⁰Trenin, *The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry*, s. 1.

¹³⁶¹Milda Seputyte, Aaron Eglitis, “U.S. Fighters Circle Baltics as Putin Fans Fear of Russia”, 7 March 2014, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-06/u-s-fighters-circle-baltics-as-putin-fans-fear-of-russia>, (02.02.2020).

¹³⁶²a.yer

¹³⁶³David J. Kramer, “We Have Allowed Aggression to Stand”, 22 December 2014, <https://www.the-american-interest.com/2014/12/22/we-have-allowed-aggression-to-stand/>, (02.03.2020).

¹³⁶⁴a.yer

otuz milyon civarında Rus etnik nüfusun yaşadığını ve bunların haklarının korunması gerektiğini güvenlik ve dış politika belgelerinde sık sık vurgulamıştır. Ukrayna’da yaşanan bu olayların bundan sonra bu ülkelerde de yaşanmayacağını kimse garanti edemez.¹³⁶⁵

Rusya’daki birçok kişi Kırım’ın ilhakını tarihsel hatanın düzeltilmesi olarak görmüştür. Ancak Moskova’nın uyguladığı zorlayıcı diplomasinin zaman içerisinde bu bölgeler üzerinde Rus nüfuzunu azaltma potansiyeli bulunmaktadır. Çünkü kısa dönemde çıkarlara dayalı olarak Rusya yanlısı komşuların dahi tepkisel olarak Rusya yörüngesinden uzaklaşması beklenebilir. Dolayısıyla devletler arası ilişkilerin baskı ve korkuya dayalı olarak uzun süre sürdürülebilmesi mümkün değildir.¹³⁶⁶

Rusya Kırım müdahalesiyle diğer ülkelerin kendisine müdahale etmeyecekleri yönünde hesaplı bir risk almıştır. Kırım’ın Rusya’ya yakın olması, Rusya’nın Karadeniz’den ve Azak Denizi’nden bölgeye ikmal gönderebilmesi ve halkın desteğinin de olması gibi etkenler Rusya’nın Kırım’ı ilhakını kolaylaştırmıştır. Rusya eğer kendini tehdit altında hissetmezse, askeri birliklerini Baltık ülkelerine veya Gürcistan’da hâlihazırda bulunduğu yerden daha ileriye götüremeyecektir. Ancak Rusya’nın Gürcistan’daki gücünü arttırmaya çalışması ve bu kırılğan dönemde askerî harekât ihtimali de görülebilir. Rusya tıpkı 2008 Gürcistan harekâtında olduğu gibi, NATO’ya ve Batı’ya, yakın çevresine daha fazla yaklaşmaması hususunda bir gözdağı vermiş, NATO da 2014 yazında Rusya’ya eylemleriyle gönderdiği mesajda Ukrayna’dan daha ileriye gidemezsin mesajı göndermiştir. Çünkü NATO savaş uçakları Kırım ilhakı sonrasında Baltık ülkelerine gönderilmiş, Polonya’da askeri tatbikatlar icra edilmiş, ABD de Rusya’ya mümkün olduğunca yakın bir konumda çevreleyici ‘pozisyon almaya’ başlamıştır. Aynı zamanda Batı; Gürcistan, Moldova ve Baltık ülkelerine ziyaretler düzenleyerek verilen destekleri somutlaştırmışlardır.¹³⁶⁷

Putin’le beraber idari ve ekonomik açıdan toparlanmaya çalışan Rusya’nın aktif bir tutumla Sovyet sonrası alanda nüfuzunu tekrar tesis etme konusundaki niyeti açık bir şekilde görülmektedir. Ukrayna krizi sonrası ekonomik anlamda umut vaat etmeyen

¹³⁶⁵Baharçiçek, Ağır, a.g.e., s.38.

¹³⁶⁶a.yer

¹³⁶⁷Marshall, a.g.e., s. 21.

Rusya küresel güç iddialarını sürdüreceği güçte olmasa da yakın çevresine özel önem vermeye devam edeceği ve bu kararlılığını sürdüreceğini açık bir şekilde göstermiştir. Rusya'nın ekonomisine hayat veren ana unsur olan enerjinin üretimi ve enerji güvenliği Rusya için son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Enerji güvenliği; üreticilerin arzı, üzerinden geçtiği ülkede ulaşım güvenliğinin sağlanması ve tüketici devletlerin talep güvenliği gibi üçlü garanti mekanizmasıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu güvenlik yaklaşımı coğrafi yönden transit konumda olan ülkelerin önemini daha da arttırmaktadır. Batı, kesintisiz enerji ihtiyacı, enerji ithal kaynaklarını çeşitlendirme ve Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma düşüncesindedir. Öte yandan Rusya'nın enerji kaynaklarının üretimi ve bu kaynakların güvenli bir şekilde ihraç edilebilme çabası bir araya gelince, Kafkasya'da jeopolitik ve güvenlik eksenli krizlerle beraber özellikle enerji kaynakları ve bu kaynakların güvenli bir şekilde ulaştırılması ile ilgili krizlerin çıkması ve buna dayanarak müdahalelerin yaşanması da yüksek ihtimaldir. Bu durumda, Ukrayna krizi Rusya'ya karşı bir durum üstünlüğü sağlamak ve Rusya'nın bölge ülkelerine karşı sağladığı avantajını Güney Kafkasya'ya da yansıtması kaçınılmazdır. Bu minvalde Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kafkasya'da başlayan ve son dönemlerde silahlı mücadeleye varan krizlerin Rusya tarafından gerçekleştirilecek müdahalelerle ivme kazanma potansiyeli giderek artmaktadır.¹³⁶⁸

Ekonomik büyümesi, büyük ölçüde petrol ve doğalgaza bağımlı olan Rusya'nın krizlerden kolayca etkilenebilen enerji fiyatlarını arttırabilmek için ileride "yapay krizler" çıkarması ve muhtemel krizleri aktif hale getirmesi olasılığı da bulunmaktadır. Başka bir deyişle yakın çevresinde "kontrollü bir gerginlik" sağlayarak petrol ve doğal gaz fiyatlarını arttırabilecektir. Bu durumda Kafkasya bölgesi zaten birçok istikrarsızlığa gebe bulunmakta ve bu krizlerden kolayca etkilenebilmektedir. Rusya'nın Kafkasya'daki gücünü ve nüfuzunu etkileyen birçok unsur mevcuttur ve Rusya, hedeflerini gerçekleştirmede bu unsurları aktif olarak kullanmaktadır. Askeri güç, bölgede yaygın olan Rus diasporası, bölge ülkelerindeki elitler ve bu kişilerin Rus elitleriyle olan iyi ilişkileri, ekonomik, diplomatik ve psikolojik güç gibi unsurlar, Rusya'ya Kafkasya ve Baltıklar üzerinde hakimiyet kurması için büyük avantaj sağlamaktadır.¹³⁶⁹

¹³⁶⁸Mehmet Sadi Bilgiç, "Ukrayna Krizi'nin Kafkasya'ya Etkileri", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 389-390

¹³⁶⁹ a.g.e, s. 391.

5.4. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesine Türkiye'nin Bakışı

Türkiye, kriz sürecinde yaptığı açıklamalarla, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunurken¹³⁷⁰ krizin yine Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı temelinde ve taraflar arasında diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ankara, Kırım'da uygun olmayan şartlar altında gerçekleşen referandum sonuçlarını tanımadığını ve yarımada'daki Tatar Türklerinin güvenliğinin ve haklarının korunması gerektiği de sıklıkla ifade edilmiştir. Diğer yandan krizle birlikte Türkiye-Rusya ilişkilerinin olumsuz etkilenmesine müsaade edilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır.¹³⁷¹ Türkiye, Kırım'da emrivaki şeklinde gerçekleştirilen referandumun da kabul edilmez nitelikte olduğunu altını çizirken, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bu kapsamda uluslararası hukuka uygun olarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması; çok uluslu bir yapıya sahip olan Ukrayna'da tüm kesimlerin temsil edildiği bir yönetimin tesis edilmesi ve Kırım Tatar Türklerinin özerkliğine hanel gelmeyecek şekilde Kırım'daki tüm halkların barış içerisinde birarada yaşamasının Türkiye'nin öncelikleri olduğunu belirtmiştir.¹³⁷²

Mayıs 2014'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Ukrayna Parlamentosu'nun bir üyesi olan ve Kırım Tatar Ulusal Konseyi'nin eski Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu'nu konsey üyelerinden gelen resmi bir grupla beraber kabul ederken, toplantı esnasında, düzenli iletişimde buldukları Kırimoğlu'nun çabalarını takdir etmiş, Kırimoğlu'nun yarımada'daki Türk toplumunun lideri olarak Kırım'a dönebilmesinin arzu edildiğini sözlerine eklemiştir. Buna karşılık olarak Kırimoğlu da Türk Hükümeti'nin

¹³⁷⁰Türk makamları tarafından Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne güçlü vurgu birkaç açıdan önemlidir. Her şeyden önce, bu, uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası sorunlara çözüm bulma gerekliliğinin doğal bir sonucudur. Ayrıca, Türkiye'nin NATO'nun önemli bir üyesi olmasıyla da ilgilidir. Önemli bir bölgesel kriz konusunda, Türkiye'den, Batı müttefikleriyle zıt tamamen radikal bir tutum alması beklenmemelidir. Üçüncüsü, Türkiye istikrarsızlaştırıcı etkilere sahip olabileceği ölçüde, kendi kaderini tayin etme ilkesinin kullanılmasına karşıdır. Dördüncüsü, Türkiye çıkarlarını Kırım Tatar toplumunun isteği ile uyumlu hale getirmekle yükümlüdür. Çünkü önceki yüzyılların tarihsel mirası hala kolektif hafızada yaşamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin küresel güçlerin sorunlu sularda balık tutmaya çalıştığı stratejik açıdan önemli Karadeniz'de akıllıca yüzmesi gerekmektedir (Levent Baştürk, "Turkey's Policy Towards Ukraine: Crimean Crisis", 26 March 2014, <https://www.worldbulletin.net/news-analysis/turkeys-policy-towards-ukraine-crimean-crisis-h132095.html>, (08.03. 2020).

¹³⁷¹Hasret Çomak vd, "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, s.162.

¹³⁷²Ahmet Davutoğlu, "Kırım'da emrivaki şeklinde yapılan referandum kabul edilemez niteliktedir", 17 Mart 2014, <https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/19781-tc-dileri-bakanlın-17-mart-2014-tarihli-resmi-bir-aklamlas-krmda-emrivaki-eklinde-yaplan-referandum-kabul-edilemez-niteliktedir>, (17. 03. 2020).

çabalarına güvendiklerini ifade ederek Türkiye'nin mevcut krizde önemli rol oynadığının altını çizmiştir.¹³⁷³

Karadeniz'in güvenliği ve bölgedeki enerji rekabeti açısından da ciddi sonuçları olan Ukrayna krizi şüphesiz Türkiye'yi de doğrudan ilgilendiren gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu krizle beraber Montrö Boğazlar Sözleşmesi yeniden gündeme gelmiş, son yıllarda ekonomi ve enerji konularında önemli gelişmeler kaydeden Türkiye-Rusya ilişkilerini zayıflatabilecek yeni dinamikler ortaya çıkmıştır. Örneğin, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları için Karadeniz'e gelen ABD'ye ait "USS Taylor" adlı firkateyn Karadeniz'deki yasal 21 gün kalış süresini 11 gün aşmış ve Rusya bu gecikmeden Türkiye'nin kendilerini haberdar etmediğini ileri sürmüştür. Türkiye ise firkateynin yakıt ikmalinden dolayı geciktiğini ve gecikme hakkında Rusya'ya bilgi verdiğini belirtmiştir. Bu gecikme Montrö'nün Karadeniz güvenliği açısından arz ettiği öneminin devam ettiğini göstermektedir. Bununla beraber ABD'nin Montrö'yü revize etme isteğine karşı NATO ittifakında yer alan Türkiye sözleşmeden doğan haklarından vazgeçmek istememekte ve Karadeniz'de gerilimi tırmandırabilecek bir hareketten özenle kaçınmaktadır. Rusya da sözleşmenin kıyıdaş devletlere sağladığı avantaj ve kısıtlamaların devamını arzu etmekte ve bu anlamda sözleşmeyi desteklemektedir. Sözleşme, kıyıdaş olmayan bir devlete Karadeniz'de sürekli askeri varlık gösterme imkânı tanımamakta, böylece ABD'nin donanma kuvvetlerinin bölgede kalıcı olmasını engellemektedir. Ukrayna krizi sonrasında da ABD'nin Türkiye'den Montrö sözleşmesini esnetmesi beklenmekte, Rusya'nın ise peşinen buna karşı çıktığı bilinmektedir.¹³⁷⁴

Karadeniz bölgesinde etkin bir güç olan Türkiye, Ukrayna Krizi ve Kırım konusunda etkili bir kamuoyu oluşturamazken, diplomasi anlamında gerekli olan eforu göstermeye çabalamıştır. Türkiye için önemli bir etnik topluluk olan Kırım Tatarları, Ukrayna'da yaşanan kriz ve işgalden dolayı büyük bir ikilem yaşayarak, çoğunluğunu Rus nüfusunun oluşturduğu Kırım'ın, Rus boyunduruğu altına girmesine karşı

¹³⁷³Çaşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla: Rus İmparatorluk Stratejisi*, s. 420.

¹³⁷⁴Çomak vd, a.g.e, ss.163-164.

çıkılmışlardır. Türkiye ise Kırım Tatarları üzerinde çok güçlü bir kamuoyu ve algı oluşturamamıştır.¹³⁷⁵

Türkiye, Kırım Tatarları ve Kırım'ın akıbeti konusunda bölgede daha aktif rol üstlenebilirdi. Nitekim, Türkiye hem Ukrayna hem de Rusya ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi mekanizmalarına sahiptir. Dolayısıyla bu çerçevede taraflar arasındaki diyalog birikimden faydalanabilir. Bununla birlikte Rus işgali sonrası ekonomik anlamda zor durumda bulunan Ukrayna'ya sembolik de olsa kredi yardımı yapabilirdi. Ayrıca Türkiye, uluslararası örgütlerin dikkatini de bu bölgeye yönlendirerek uluslararası kamuoyunda bir bilinçlenme oluşturabilecektir. Örneğin İslam İşbirliği Örgütü'nü Kırım Tatarları konusunda işbirliğine çağırabilir. Bununla birlikte Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Kırım işgalinde de net bir şekilde görüldü ki Türkiye Kafkasya ve Orta Asya devletleri ile işbirliğine gitmeli ve bu bölgelerde entegrasyon çabalarını desteklemelidir. Enerji hatlarının güvenliği ve diğer konularda Ukrayna'da ülke içindeki istikrar durumu, Türkiye'yi de rahatlatacaktır.¹³⁷⁶

Birçok Tatar, etnik akrabaları olan Türkiye tarafından terk edildiğini düşünürken, Ankara, Kırım Tatarlarının en güçlü savunucusu olup, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü vurgulamaktaki kararlılığını sürdürmektedir. Ancak Kırım müdahalesinden sonra bir yıl içerisinde Türkiye, Rusya ile ekonomik ilişkilerin derinleşmesi için adımlar attığından, bu destek, sözden öteye geçememiştir.¹³⁷⁷ Pragmatik ekseninde gelişen ikili ilişkiler hassas bir yapıya sahip olduğu için iki aktör arasında meydana gelecek herhangi bir anlaşmazlık ekonomide, özellikle de enerji alanında Rusya'ya bağımlı olan Türkiye'yi zor durumda bırakabilir. Dolayısıyla ikili ilişkilerin zarar görmesini istemeyen Türkiye'nin tutumu hem Batı hem de Rusya tarafından dikkate alınmakta ve bu durum, Türkiye'yi eylem ve söylemlerinde daha temkinli adımlar atmaya sevk etmektedir.

Türkiye'nin Ukrayna konusundaki öncelikli tavrı, NATO ve dolayısıyla AB ile birlikte hareket etmek istikametinde olmuştur. NATO, Türkiye'ye yönelik gelebilecek her türlü güvenlik tehdidine karşı başvurabileceği bir sığınak konumundadır. Bununla beraber AB ülkelerinin Ukrayna krizi sonrasında oluşan Rus işgaline karşı NATO'ya

¹³⁷⁵Muhammet Koçak, "Rusya'nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları" *SETA Perspektif*, Sayı. 45, Nisan 2014, s. 3.

¹³⁷⁶İmanbeyli, a.g.e, s.8.

¹³⁷⁷Paul, a.g.e., s.4.

karşı tutumlarında ortak bir duruşunun olmaması, Türkiye'nin Rusya'ya karşı esnek bir politika izlemesinin de önünü açmıştır. Daha önce değinildiği üzere NATO üyesi ülkeler içerisinde Polonya, Romanya ve Baltık ülkeleri bu krizle alakalı olarak Rusya'ya karşı daha sert bir politika izlenmesi gerektiği konusunda mutabıkken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler ise Rusya ile olan ilişkilerinde diplomatik yöntemle hareket etmeyi özenle sürdürmüşlerdir.¹³⁷⁸

6. Rusya Federasyonu'nun Kırım'a Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrasında BM acil olarak toplanıp Rusya'nın uluslararası hukuka aykırı olan bu eylemlerini kabul etmeyeceğini belirtirken, Batı kanadından da aynı tepkiler gelmiştir. Dünyadaki devletlerin çoğu Rusya'nın Kırım'a müdahalesini uluslararası hukuka aykırı olarak görürken, Rusya bu iddiaları reddetmiş ve bunun meşru zeminde gerçekleştiğini ileri sürüp çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve bu noktada Batı'yı suçlayan argümanlar kullanıp, böylece kendi eylemini haklı zemine oturtmaya çalışmıştır.

Putin 18 Mart 2014'de Kremlin'de yaptığı konuşmada BM Antlaşması'nın I. Bölüm Madde 1/2'de yer alan *“Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak”*¹³⁷⁹ ifadesini temel alarak, Kırım'ın, ulusların kendi kaderini tayin hakkı¹³⁸⁰(self-determinasyon) çerçevesinde bağımsızlık ilan edip referandum yapmasının meşru olduğunu savunmuştur. Putin, Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlık hakkını kullandığını ancak Kırım'ın bu haktan mahrum bırakıldığını vurgulamıştır. Moskova, Kırım'ın kendi geleceğini belirleme hususunda sıkça NATO'nun 1999 Kosova müdahalesini örnek göstermiştir. Kosova'nın 2008'de Sırbistan'dan tek taraflı olarak ayrılmasının emsal olduğunu, dolayısıyla

¹³⁷⁸Selçuk Çolakoğlu, “Türkiye'nin Ukrayna-Rusya Krizindeki Tavrı”, 20 Nisan 2014, USAK, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2288&cat=344#VXbZ1M_tmko, (05.06.2019).

¹³⁷⁹“Address by President of the Russian Federation”, a.g.y.

¹³⁸⁰BM Antlaşması'nda haktan çok ilke olarak düzenlenen self determinasyon, 1966'da kabul edilmiş olan ikiz sözleşmeler olarak da adlandırılan; Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve aynı zamanda Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile uluslararası hukukun bağlayıcı kuralı haline gelmiştir. (Cavid Abdullahzade, “Self Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.19, 2014, s. 164.)

Kırım'ın da ayrılırken ülkenin resmi makamlarından izin almadan hareket etmesinin meşru olduğunu vurgulamıştır. ABD ve Batı Avrupa'dan, Kosova'nın özel bir durum arz ettiğine dair argümanları duymaya devam ettiğini belirten Putin, bunun çifte standarttan öte; şaşkırtıcı, ilkel, pervasız bir sinizm olduğunu ifade etmiştir.¹³⁸¹

Ancak Putin'in bu iddialarının hukuki alt zemini zayıf kalmıştır. Kosova ile Kırım örnekleri bu noktada karşılaştırılmaz. Çünkü NATO'nun Kosova'ya karşı gerçekleştirdiği askeri müdahale, uluslararası hukuka aykırı olsa da etik olarak gerekli olan meşru bir eylemdi ve Kosova'da yoğun insan hakları ihlalleri yaşanıyordu. Bu süreçte BMGK'de daimî üyeler arasında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle herhangi bir olumlu karar çıkamayacağını tahmin eden NATO, Kosova'ya müdahale etmek zorunda kalmıştı.¹³⁸² Dolayısıyla Kosova'da acil insancıl amaçlardan dolayı gerçekleştirilen müdahale, Kosova Bağımsız Uluslararası Komisyonu'na göre “yasal değil ancak meşru”¹³⁸³ bir eylem olarak görülmüştür. Bu durum acil ve kitlesel insan hakları ihlali durumlarında BM yetkisi olmadan insancıl askeri müdahalelere izin veren BM Şartı uyarınca güç kullanımını kısıtlamalarına bir istisna yaratılmasına neden olmuştur.¹³⁸⁴ Ayrıca, daha homojen bir yapı gösteren ve Sırbistan tarafından ağır şiddet eylemlerine maruz kalan Kosova halkı ile heterojen bir yapıya sahip olan ve insan hakları ihlalleri açısından ciddi ihlaller yaşamayan ve aksine içsel boyutuyla self determinasyon hakkından en geniş şekilde yararlanan Kırım'da yaşayan Rusların durumu tamamen farklılık göstermektedir.¹³⁸⁵

NATO ise Rusya'nın Kırım'ı işgalini NATO'nun Kosova müdahalesi ile kıyaslayarak eylemine meşruiyet kazandırmaya çalışmasına tepki göstermiş, iki örneğin durum ve şartlar açısından çok farklı olduğunu belirtmiştir. NATO, Kosova'ya gerçekleştirdiği askeri operasyonun gerek BM gerekse Rusya'nın üye olduğu Temas Grubu'nun barışçıl bir çözüm bulabilmek amacıyla bir yıldan fazla süren yoğun

¹³⁸¹“Address by President of the Russian Federation”, a.g.y.

¹³⁸²Yusuf Yildirim, Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Eden Sorunlarda Kuvvet Kullanma: NATO'nun Kosova Müdahalesi Örneği, s.119

¹³⁸³The Independent International Commission on Kosovo, *Conflict, International Response, Lessons Learned*, Kosovo Report, New York: Oxford University Press, 2000, s. 4.

¹³⁸⁴Chrisella Herzog, “Political Legitimacy and International Law In Crimea: Pushing The U.S. and Russia Apart”, 8 Mayıs 2014, <https://www.diplomaticourier.com/posts/political-legitimacy-and-international-law-in-crimea-pushing-the-u-s-and-russia-apart> , (02.03.2020).

¹³⁸⁵Abdullahzade, a.g.e., s. 188.; Engle, a.g.e., s. 171.

çalışmaları sonrasında başlatıldığını belirtmiştir. BMGK defalarca Kosova'daki etnik temizlik hareketini ve evlerini terk eden mültecilerin durumunu uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olarak nitelemiş ve Sırp'ların bu eylemlerini durdurmasını istemiştir. Bu çağrılara kulak vermeyen Sırp'lar, askeri eylemlerine devam etmiştir. Bunun sonucunda ise NATO'nun "müttefik kuvvetler" (Allied Force) operasyonu, Rusya'nın vetosu dolayısıyla BMGK'nin yetkisi olmamasına rağmen devam eden büyük çaptaki insan hakları ihlalleri ve sivillere yönelik kısımları engellemek amacıyla başlatılmıştır. Hava harekâtını takiben NATO'nun başlattığı bir diğer harekât da başta Rusya'nın da dahil olduğu çok uluslu bir askeri güç olan KFOR (Kosova gücü) olmuştur. Bu operasyon, Kosova'da güvenli bir ortam yaratabilmek amacıyla BMGK'nin 1244 sayılı kararı¹³⁸⁶ çerçevesinde yürütülmüştür. Ardından bu operasyon ise yerini Kosova'daki duruma siyasi bir çözüm bulmak ve Kosova'nın nihai statüsünü belirlemek amacıyla on yıl boyunca süren diplomasi çalışmalarına bırakmıştır. Dolayısıyla Kosova operasyonu tüm uluslararası toplumun dahil olduğu geniş kapsamlı mücadelelerden sonra başlatılmışken, Rusya'nın Kırım müdahalesi Kırım'da hiçbir kriz emaresi yokken ve çözüm konusunda herhangi bir görüşme yapılmazken, BM dahil tüm uluslararası toplumu devre dışı bırakarak başka ülkenin bir bölümünü önce işgal, ardından ilhak etmesiyle gerçekleşmiş ve bu durumun açıkça uluslararası hukuka aykırılık içerdiği görülmektedir.¹³⁸⁷

Rusya'nın Kırım'a müdahalesinin, Uluslararası Adalet Divanı'nın Kosova'nın bağımsızlığı ile ilgili olarak aldığı kararla desteklendiği iddiası da NATO tarafından hukuka aykırı olarak görülmüştür. NATO, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) bu kararının bir emsal olamayacağı görüşünü açıkça belirtmiştir. UAD bağımsızlık ilan ve iddialarının hangi şartlarda yasa dışı olabileceğini de açıkça belirtmiştir. Örneğin, bu şartlardan biri söz konusu iddianın 'yasa dışı kuvvet kullanımı ile bağlantılı olması'dır. Yasa dışı kuvvet kullanımına örnek ise komşu bir ülke tarafından istila ve işgaldir ki

¹³⁸⁶1244 sayılı karar, Kosova'da şiddet baskı ve zorbalığa son vererek yaşanan insanlık dramına son vermek, mültecilerin ve yerinden edilmiş kimselerin güvenli bir şekilde evlerine dönmesini sağlamayı amaçlamıştır. Kosova halkını bütün terörist eylemlere karşı korumak, bütün devletlerin, Yugoslavya Cumhuriyeti'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Kosova için daha öncede dile getirilen özerklik ve öz yönetimi sağlamak, bölgede BMGK tarafından tayin edilecek sivil ve askeri bir uluslararası barış gücü KFOR'un görev yapması ve son olarak Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (KKO) silahsızlandırılması gibi temel konular görüşülmüştür ("Resolution 1244", 10 June 1999, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf, (23.04.2019).

¹³⁸⁷"Rusya'nın Suçlamaları Karşısında Doğruları Ortaya Koyalım" a.g.y.

Rusya'nın yaptığı da açıkça budur. Dolayısıyla Rusya'nın bu eylemi uluslararası hukuka aykırıdır. Ayrıca Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi yıllarca süren ve BM'nin önderlik ettiği geniş ve yoğun bir sürecin sonunda olmuştur. Rusya'nın eylemi ise bundan tamamen farklıdır ve yasal değildir.¹³⁸⁸

Rusya, Sovyetler Birliği'nin yasal varisi olduğu için Helsinki Nihai Senedi'nin hükümleri Rusya'yı da bağlamaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın Kırım'ı ilhakı Helsinki Nihai Senedi'ne de aykırıdır. Helsinki Nihai Senedi 1 Ağustos 1975'te 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından imzalanmıştır. Senedin IV. Bölümünün altında imzacı her devletin ülke bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiği belirtilirken;

*Devletin ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına ve birliğine karşı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkeleri ile bağdaşmayan, herhangi bir davranıştan, özellikle tehdit veya kuvvet kullanma sayılabilecek herhangi bir eylemden kaçınırlar. Devletler, uluslararası hukuka aykırı olarak, birbirlerinin ülkelerini, askeri işgal veya doğrudan veya dolaylı kuvvet önlemleri konusu yapmaktan ya da bu gibi önlemleri veya bunları tehdit olarak kullanarak, edinim konusu yapmaktan kaçınırlar. Bu nitelikteki hiçbir işgal veya edinim hukuka uygun sayılmayacaktır.*¹³⁸⁹

Sened, yukarıdaki maddeleriyle içişlerine karışma, kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidinde bulunma ve askeri işgal fiili açıkça yasaklanmıştır.

BM Antlaşması 2/4. maddesine göre ise “Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar”¹³⁹⁰ hükmü bulunmaktadır.

BM Antlaşması 2/4. Maddesi kuvvet kullanımı konusunda genel olarak kuvvet kullanmayı yasaklamakla kalmamış, aynı zamanda kuvvet kullanma tehdidini de yasaklamıştır. Kuvvet kullanma konusundaki bu yasaklama, teamül hukuku kurallarından olup, BM Antlaşması'nın en önemli maddelerinden birini oluşturmaktadır.¹³⁹¹ Anlaşılabileceği üzere, Rusya, BM'nin kuvvet kullanmayı veya kuvvet kullanma tehdidinde

¹³⁸⁸ a.yer

¹³⁸⁹Bkz. “Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act,” Helsinki 1975, <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>

¹³⁹⁰“Chapter I: Purposes and Principles”, <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html>, (23.01.2020).

¹³⁹¹Yusuf Yıldırım, Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Eden Sorunlarda Kuvvet Kullanma: NATO'nun Kosova Müdahalesi Örneği, s.16.

bulunmayı açıkça yasaklayan maddesine rağmen Kırım'a müdahale etmekten çekinmemiş ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ihlal etmiştir.

Rusya'nın Kırım'ı ilhakını uluslararası hukuk açısından meşru göstermeyen bir diğer hukuki kaynak, 1994'deki üçlü nükleer anlaşma ve beraberindeki Budapeşte Memorandumu'dur¹³⁹². Rusya, İngiltere ve ABD, Ukrayna'nın nükleer silahlarını teslim etme anlaşmasını kabul etmesi karşılığında Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine güvenlik garantisi vermişlerdir. Ayrıca Ukrayna'nın bağımsız olduğunu ve onu egemen bir devlet olarak kabul ettiğini tescil eden Rusya, Ukrayna ile arasında 1997 Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşma, 1998-1999'da Duma ve Federal Meclis'te Rus milletvekilleri tarafından onaylanmıştır.¹³⁹³ Dolayısıyla Rusya, Kırım müdahalesiyle beraber Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğini zedeleyerek bu antlaşmayı da ihlal etmiş olmaktadır.

ABD ve Rusya, 4 Aralık 2009'da Budapeşte Memorandumu ile Ukrayna'nın güvenliğinin garanti altına alındığı bu sistemin START-I Antlaşmasının geçerliliğini kaybetmesiyle sona ermeyeceğini de beyan etmişlerdir. Fakat tüm bu güvencelere rağmen Ukrayna, Kırım üzerindeki egemenliğini, imzacı devletlerden biri olan Rusya'nın askeri müdahalesiyle kaybetmiştir. ABD'nin de 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu yükümlülüğünü gerekçe göstererek kendisi gibi nükleer bir güç olan Rusya'ya Kırım sorunu nedeniyle müdahale etmesi kamuoyunda tartışılrsa da her iki tarafın da nükleer güce sahip olması dolayısıyla bu ihtimal zor görünmüş ve sonuç olarak Batı, ekonomik ve siyasi yaptırımları aktif hale getirmeyi hedeflemiştir.¹³⁹⁴

Kırım'ın 16 Mart'ta gerçekleştirdiği referandum da Ukrayna anayasasına kusurluydu ve yasal değildi. Bu anlamda referandum Ukrayna'nın iç mevzuatını ve demokrasinin temel ilkelerini ihlal etmiştir. Her şeyden önce Kırım'daki referandum

¹³⁹²Memorandumun 1. maddesinde garantör devletler, Ukrayna'nın bağımsızlığına, egemenliğine ve mevcut sınırlarına saygı gösterileceğini teyit etmişlerdir. Ayrıca belgenin 2. maddesinde de Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına yönelik güç kullanımından kaçınılması yönünde görüş birliğine varmışlardır. Sonuç olarak Budapeşte Memorandumu'nun Ukrayna'nın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na katılması yönünde bir irade beyanı olmasıyla beraber, bir devlet olarak Ukrayna'nın bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün garanti altına alındığı uluslararası bir belge niteliğinde olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla belgeyi imzalayan ülkelerde birisinin Rusya olması, Rusya'yı da yükümlü kılmaktadır (Özarlan, a.g.e., s.129).

¹³⁹³Kuzio, D'anieri, a.g.e., s. 65.

¹³⁹⁴Dilek, a.g.e., s. 255.

paydaşlar arasında müzakere edilmemiştir. Kırım Tatarları, oylamayı boykot etmiş ayrıca seçimde uluslararası gözlemcilere yer verilmemiştir.¹³⁹⁵ Ukrayna Anayasası'nın 73. Maddesi'nde devletin sınırlarında gerçekleşebilecek bir düzenleme için ülke genelinde yapılacak bir referandumun sonucuna göre hareket edilmesi gerekirken¹³⁹⁶, Kırım Anayasası'nın 7. Maddesi'nin 2. Bendine göre ise Ukrayna anayasa hükümleri çerçevesinde Kırım Özerk cumhuriyeti vatandaşlarının katılacağı bir referandum ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin alacağı karar neticesinde sınırlarda değişikliğe gidilebileceği belirtilmiştir.¹³⁹⁷ Ancak Kırım sorununda referandum konusunda taraflar arasında her hangi bir uzlaşma olmadığı gibi, Ukrayna da en başından beri Kırım'ın ayrılmasına ve bölgede yapılan referanduma karşı çıkmış, Ukrayna Anayasa Mahkemesi de 14 Mart 2014 tarihinde yapılan toplantısında Kırım'da gerçekleştirilecek referandumun Ukrayna Anayasası'na aykırı olacağına karar vermiştir.¹³⁹⁸

Özetle, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi, BM Şartı, Rusya ile Ukrayna arasında imzalanan ikili uluslararası antlaşmalar da dahil olmak üzere uluslararası hukuk norm ve ilkesinin bariz ve açık bir ihlalidir. Bu ilhak, toprak bütünlüğü ve kendi kaderini tayin etme gibi ilkelere ilişkin Rus uluslararası hukuk doktrini ile de tezat teşkil etmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın, ilhakını haklı göstermek için Rus politikacılar ve hukukçuların ortaya koyduğu birtakım iddialar, Rusya'nın önceki yasal argümanlarının ışığında bile ikna edici görünmemektedir.¹³⁹⁹

7. Kırım ve Doğu Ukrayna'daki Son Gelişmeler

Rusya'nın Kırım'a müdahale ettikten sonra Rus yanlısı halkın; çoğunluğunu oluşturduğu Donbas'ta da çatışmalar başlamış ve şiddetlenmiştir. Bu bölgede eylemlerin başlamasını tetikleyen olay, Kiev yönetiminin Ukrayna'da bazı bölgelerinde Rusça'nın resmi ikinci dil olarak kullanılmasına izin veren yasayı kaldırma kararıydı. Bu durumu kabul etmeyen ve Ukrayna hükümetinin kendileri üzerinde baskıyı arttıracaklarını düşünen

¹³⁹⁵Jeffrey Gedmin, "Beyond Crimea: What Vladimir Putin Really Wants", *World Affairs*, C. 177, S. 2, 2014, ss. 8-9.

¹³⁹⁶Abdullahzade, a.g.e., s. 172.

¹³⁹⁷Özarslan, a.g.e., s.106.

¹³⁹⁸Abdullahzade, a.g.e., s. 172.

¹³⁹⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. Oleksandr Merezhko, "Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law", *ZaöRV*, S. 75, 2015, ss. 167-194.

Donbas halkı, protestolar başlatmış ve bölgede Rusya'nın da desteğiyle bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Olaylar karşısında tepkisiz kalmayan Ukrayna ile Donbas'taki ayrılıkçılar arasında başlayan çatışmalarda yüzlerce kişi ölmüş ve olaylar hızla tırmanmıştır.

Ukrayna'da Yanukoviç'in bir "darbe" ile devrilmesi sonucunda Rusya zaten proaktif bir politika izlemeye başlamıştı. Rusya bu politikayı izlerken iki temel amacı vardı. Bunlardan ilki, Kırım'ı ele geçirerek Kiev'de Yanukoviç sonrası bu makama gelecek kişiye, Kırım'ı, Kırım üzerindeki politikalarını uygulamayı engelleyecek bir bölge haline getirmektir. Bunu Kırım yarımadasını anakaraya Ukrayna'dan fiziksel olarak izole eden, Kırım'daki Ukrayna askeri karargahını devre dışı bırakacak olan ve Kırım'daki yerel yönetim, parlamento ve yasa uygulayıcı kurumların kontrolünü Rus yanlısı kişilerin ele geçirmesine yardım eden Rus özel kuvvetleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Böylece Rusya bir referandumla Kırım'ı topraklarına dahil etmiştir. Moskova'nın ikinci hedefi ise Ukrayna'da, ülkenin Kiev ve Batı Ukrayna'nın tam tahakkümünü engelleyecek ve böylece NATO'nun yapısal olarak imkânsız bir girişimde bulunmasını sağlayacak yeni bir federal yerleşim kurmaktır. Bunu gerçekleştirmek için 1 Mart 2014'te Putin, Rusya'da silahlı kuvvetleri kullanmak için Parlamento'nun üst kanadı olan Federasyon Konseyi'nden yetki istemiş ve istediğini almıştır. Rus kuvvetleri, istilaya açık görünen Ukrayna sınırı boyunca tatbikat yapmaya başlamış ancak hemen sınır ötesi bir operasyona girişmemişlerdir. Kremlin, Kiev'deki yeni otorite üzerinde baskı kurmakta bu da onları gergin ve kararsız hale getirmekteydi. Böylece işi büyük ölçüde ciddiye bindirerek müdahalede bulunmak isteyen Washington ve Brüksel'i caydırmak ve Ukrayna'nın Rusça konuşulan bölgelerinde (Donbas ve Ukrayna'nın güneyi) Moskova'nın siyasi destekçilerini cesaretlendirmeyi amaçlamıştır.¹⁴⁰⁰ Moskova bu hedeflerinde ilk etapta kısmen de olsa başarıya ulaşmıştır.

16 Mart 2014 Kırım referandumu sonrasında Kiev'deki yeni yönetime tepkiler giderek artmış ve Donetsk'in bağımsızlığını ilan etmesiyle de bu durum yeni bir aşamaya ulaşmıştır. 7 Nisan'da Donetsk'te bağımsızlığını ilan eden göstericileri, diğer şehirlerdeki isyancılar izlemiştir. Şehir binalarını işgal eden ve Kiev'i tanımadıklarını beyan eden isyancı şehirlere Slavyansk, Maripol, Hoelivka, Karamotrsk gibi diğer iller de katılmıştır.

¹⁴⁰⁰Trenin, *The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry*, s. 6-7.

Ukrayna makamları, Kharkiv'in kontrolünü ele geçirirken, Lugansk ve Donetsk'teki olaylar da iyice kontrolden çıkmış ve Nisan ayı ortasında Kiev makamları ayrılıkçılara karşı terörle mücadele operasyonu başlatma kararı ilan etmiştir. Daha sonra isyancılar, “sözde” referandumlarını gerçekleştirmiş ve her iki bölgede de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Rusya, ayrılıkçıları desteklemek için kendi askeri kuvvetlerini göndererek çatışmayı karıştırmakla suçlanmış ancak bunlara cevaben, orada savaşan Rusların “gönüllüler” olduğu konusunda ısrar ederek iddiaları reddetmiştir.¹⁴⁰¹

2014 yazına kadar, ağır silahların Rus ordusu tarafından isyancılara verildiğini gösteren kanıtlar açığa çıkmıştır. Düzenli olarak Rus ordu birliklerinin sınır ötesi Ukrayna mevzilerini gizlice bombaladığı ve hatta Ukrayna topraklarında faaliyet gösterdiği konusunda raporlar gelmiştir.¹⁴⁰² Rusya aslında Ukrayna içindeki bu ayrılıkçı bölgeleri kışkırtarak Ukrayna içindeki eski emperyal toprakların Rusluğunu vurgulayan “Novorossiya” (yeni Rus) fikrini uygulamaya çalışmıştır. Bu proje Kremlin'in Ukrayna genelinde hoşnutsuzluk ve anlaşmazlıklardan nemalanarak bunları Ukrayna'nın jeopolitik geleceği üzerinde kaldıraç uygulamak için kullanabileceği ayrılıkçı bir isyana çevirmeye çalışan jeopolitik bir projeydi.¹⁴⁰³ Ancak bu proje, Ukrayna liderlerine geri adım attırmadığı ve Moskova tarafından kısa bir süre uygulanıp terk edildiği için başarısızlığa uğramıştır. Rusya'nın Doğu Ukrayna'daki çabaları kısmen Ukrayna toplumu hakkındaki yanlışlar ve devlet dışı aktörlerle birlikte hareket edilen zayıf planlama nedeniyle başarısızlığa uğramış gibi görünmektedir.¹⁴⁰⁴

Donetsk, Odessa hattı vilayetlerinde gerçekleşen kitlesel gösterilerde farklı talepler gündeme gelmiş, Odessa gibi kozmopolit bölgeler, Batı karşıtlığı ve yeni yönetim aleyhtarlığının öne çıktığı bir söylem benimserken, Donetsk, Harkov ve Lugansk gibi şehirler de daha radikal taleplerde bulunmuşlardır. Bu üç vilayet ve bunlara bağlı bölgeler Kiev'i tanımadıklarını ve kendi kaderlerini kendilerini tayin edeceğini belirtmişlerdir. Donetsk ve Lugansk gibi şehirler daha da ileri giderek silahlı “öz savunma milisleri” oluşturmuşlardır. Donetsk'in önderlik ettiği Doğu Ukrayna ayaklanması bağımsızlık ve Rusya'ya bağlanma taleplerini dile getirirken ancak Rusya'nın müdahaleleri ile talepleri

¹⁴⁰¹“Ukraine crisis: What's going on in Crimea?”, a.g.y.

¹⁴⁰²Yekelchuk, a.g.e., s.7.

¹⁴⁰³Toal, a.g.e., s. 239; Yekelchuk, a.g.e., s.119.

¹⁴⁰⁴Kofman, vd., a.g.e., s. 76.

“federalleşme” şeklinde revize edilmiştir. Yeni Kiev yönetimini tanımayan ve yerel öz-savunma birliklerini kurup yeni yerel siyasi temsilcilerini seçen Donetsk ve Lugansk’taki isyancılar ve merkezi Ukrayna hükümetine bağlı silahlı kuvvetler bariyerin iki tarafına mevzilenmiş bir durumdadır. Ancak bu bölgede durumu daha da sertleştiren olay ise Baltık ülkeleri ve Polonya’da yer alan NATO üslerindeki askeri güç yığınağı ve Rusya’nın Ukrayna sınırında gerçekleştirdiği tatbikatlarıdır. Şunu da belirtmek gerekiyor ki 1991 sonrasında Rusya ve NATO ilk kez bu düzeyde askeri olarak karşılıklı güç gösterisinde bulunmuşlardır.¹⁴⁰⁵

Yaşanan bu krize karşı bir diplomatik çözüm bulmak adına 20 Haziran 2014’te devlet başkanı Poroşenko, 15 maddelik bir çözüm önerisi sunmuştur. Çözüm önerisi, tek taraflı ateşkes, çatışmaların derhal sonlandırılması, ayrılıkçıların işgal ettiği bölgeleri terk etmeleri halinde savaş suçu işlenmemiş olanlara af ve Rusça konuşan bölgelere daha geniş haklar tanınması gibi konulardan oluşmaktaydı.¹⁴⁰⁶ Ayrıca, Poroşenko Ukrayna-Rusya sınırında 10 km’lik (altı mil) bir tampon bölge oluşturulmasını ve Rus yanlısı ayrılıkçıların çatışma alanlarını terk etmeleri için güvenli bir koridor önermiştir. Ancak Ukraynalı muhabirler, Rus yanlısı direnişçilerin silahlarını bırakmama konusunda kararlı olduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan Poroşenko bu ateşkesin denetlenmesi adına AGİT’i davet edeceğini beyan etmiştir. Kremlin ise bu eylemin “*barış ve müzakerelere davet değil, ultimatoma için bir davet*”¹⁴⁰⁷ olduğunu söyleyerek ateşkestten vazgeçmiştir. Bunun akabinde Kiev’de barış görüşmelerini sürdüren taraflar, eski Ukrayna Cumhurbaşkanı Kuçma, Rusya’nın Ukrayna Büyükelçisi Mihail Zubarov ve AGİT yetkililerinin huzurunda, bağımsızlıklarını ilan eden Donetsk ve Lugansk “cumhuriyetlerinin” liderleri ile beraber Minsk’teki bir otelde görüşmelere başlamışlardır. Donetsk Halk Cumhuriyeti, Lugansk Halk Cumhuriyeti ve Ukrayna temsilcileri “Minsk I Antlaşması” olarak bilinen bir ateşkes protokolü imzalamıştır. Poroşenko ise aynı gün BBC’ye yaptığı açıklamada, ateşkesin sağlanacağına “kesinlikle

¹⁴⁰⁵Güneş, “Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna”, s. 31.

¹⁴⁰⁶Uyaniker, a.g.e, s.153.

¹⁴⁰⁷“Ukraine's President Petro Poroshenko declares ceasefire”, 20 June 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-27948335>, (01.09. 2019).

inanmadığını” söylemiş ancak o ve Ukrayna kuvvetlerinin barış sağlamak için mümkün olan her şeyi yaptıklarını beyan etmiştir.¹⁴⁰⁸

Bu ateşkes antlaşmasının içeriğinde, AGİT gözlemcilerinin ateşkes uyuşu uyuşmadığını gözlemlemesi, Donetsk ve Lugansk'ta yönetimsel özerklik verilmesi, Donbas'ta güvenliğin sağlanması, sınır bölgelerinde güvenlik koridorlarının oluşturulması, çatışmadan dolayı yaşam yerlerini terk eden insanların geri dönmesi, Donbas'taki özerkliğin ardından ülkede genel seçimin gerçekleştirilmesi, Donbas'ta büyük zarara uğrayan ekonominin iyileştirilmesi ve ayrılıkçıların silahlarını tamamen bırakması gibi maddeler üzerinde uzlaşmaya çalışılmıştır.¹⁴⁰⁹

Tüm çabalara rağmen Minsk I antlaşmasından istenilen sonuç alınamamış ve çatışmalar farklı bölgelerde devam etmiştir. Bunun sonucunda 12 Şubat 2015'te Minsk'te “Minsk II” olarak bilinen görüşmelerden “Normandiya Dörtlüsü” olarak adlandırılacak Almanya, Fransa, Rusya ve Ukrayna liderleri, doğu Ukrayna'da savaşın sona ermesi için bir antlaşma imzaladı. Doğu Ukrayna'daki Rus yanlısı isyancılar da 15 Şubat'ta başlayacak Doğu Ukrayna'da ateşkes içeren ve ardından ağır silahların çekilmesi konusunu öngören antlaşmayı imzaladılar. Antlaşmada Angela Merkel, François Hollande, Vladimir Putin ve Petro Poroşenko Ukrayna'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme konusundaki kararlılıklarını belirtmişlerdir. Liderler antlaşmanın “umut” verdiğini söylerken ancak aynı zamanda antlaşmanın şimdi sahada uygulanması gerektiğini de vurgulamışlardır. Bununla birlikte Moskova, Ukrayna'nın, Putin'in “Yeni Rusya” dediği bölge için savaşan ayrılıkçılara asker ve silah tedarik ettiği yönündeki suçlamalarını yine reddetmiştir.¹⁴¹⁰

Minsk II Antlaşmasının içeriğinde acil ateşkes, her iki tarafın tüm ağır silahlarıyla beraber geri çekilmesi, bunun denetlenmesi için etkili taraflarca gözetim ve soruşturma yönetimi ve geri çekilmenin ilk gününden itibaren bölgede yerel seçimlerin gerçekleştirilmesi hususunda bir diyaloga başlama, tüm rehanelerin ve diğer yasadışı

¹⁴⁰⁸“Ukraine ceasefire 'agreed for east of country' at Minsk peace talks”, 5 September 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/sep/05/ukraine-ceasefire-east-minsk-peace-talks>, (01.09. 2019).

¹⁴⁰⁹Uyaniker, a.g.e. s. 154.

¹⁴¹⁰“Minsk peace agreement: still to be consolidated on the ground”, 12 February 2015, <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-548991-Minsk-peace-summit-FINAL.pdf>,(04. 09. 2019)

gözüne alınan kişilerin serbest bırakılması, insani yardımların muhtaç kişilere teslim edilmesi ve bunun uluslararası olarak denetlenmesi, çatışmadan etkilenen alanlarla ilişkilendirilen yerlerde sosyal ve ekonomik restorasyon, ihtilaf bölgesi boyunca ve sınırlar üzerinde Ukrayna hükümet kontrolünün sağlanması, tüm yabancı silahlı grupların, ağır silahların ve paralı askerlerin Ukrayna topraklarından çekilmesi, 2015 yılı sonuna kadar yeni bir anayasanın kabulü ile merkezi Ukrayna hükümetinin gerçekleştireceği bir anayasa reformu gibi maddelerden oluşmuştur.¹⁴¹¹

Bu antlaşmanın ardından 2015 Ocak ayının ortalarından şubat ayının ortalarına kadar olan dönemde Debaltseve şehrinde taraflar arasında tekrar başlayan çatışmalar giderek sertleşmiştir. Bunun akabinde ABD Dışişleri basın sözcüsü Jen Psaki, Debaltseve’de silah ve mühimmat depolayan Rus yanlısı ayrılıkçılara yardım ettiği gerekçesiyle Rusya’yı suçlarken Kremlin basın sözcüsü Dmitri Peskov da Rusya’nın hiçbir şekilde ayrılıkçılara destek vermediğini belirtmiştir. Öte yandan Minsk II protokolü sonrasında 8 Haziran 2015 tarihinde Ukrayna Savunma Bakanı Stephan Poltorak, çatışma bölgesinde yüzden fazla Ukrayna askerinin öldüğünü ve 50 sivilin yaşamını yitirdiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak antlaşmanın defalarca ihlal edildiğini ve yerleşim alanlarında çok sayıda saldırıda bulunulduğunu beyan etmiştir.¹⁴¹²

Minsk Antlaşmaları’nın başarısız olması iki nedenden dolayı şaşırtıcı değildir. Bunlardan ilki, Putin tarafından Minsk II’deki güvenlik adımlarının Ukrayna’nın anayasa değişiklikleri ve seçimler yaptıktan sonra uygulanacağı yönünde verdiği sözlere Ukrayna tarafından pek de inandırıcı olmamıştır. Rusya’nın pazarlık yapma yeteneği sözünde durmama gibi kötü sicili nedeniyle zayıflamıştır; Putin’in Doğu Ukrayna’da Rus askeri müdahalesi olmadığını iddia etmeye devam etmesi, Ukrayna’nın Rus güvencelerini ciddiye almasını zorlaştırmıştır. İkinci bir faktör de Ukrayna’daki halkın Poroşenko’nun Rusya ile görüşmelerini bir teslim olarak algılayıp üçüncü bir Meydan hareketine kalkışması ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek daha fazla kargaşa ihtimaliydi. Diğer yandan Ukrayna; Moldova, Gürcistan ve Azerbaycan’ın aksine, Donbas’ta mağlup

¹⁴¹¹“Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points”, 12 February 2015, <https://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>, (04. 09. 2019).

¹⁴¹²Uyaniker, a.g.e., ss. 154-155.

edilmemiştir. Bu yüzden Poroşenko'nun Rus taleplerine boyun eğecek bir durumda değildi.¹⁴¹³

Minsk I ve II antlaşmaları Doğu ve Güneydoğu Ukrayna'yı kapsarken Kırım'ı içermemesi Putin'in stratejisinde gizlidir. Rusya, Kırım müdahalesini, uluslararası sistemin yapısındaki gelişmelerin de etkisiyle Rus azınlıklarının korunması bahanesiyle Ukrayna'nın doğu ve güneydoğusundaki olayları tetikleyerek unutturmaya çalışmış ve bu bölgede alternatif güç merkezi yaratmayı hedeflemiştir. Rusya bu stratejisinde de başarıya ulaşmıştır. Çünkü Rusya, Ukrayna ve uluslararası toplum, Kırım yerine daha çok doğu ve güneydoğu Ukrayna'da istikrarı sağlamaya yönelmiştir.

Kırım'ın aktüel durumuna bakacak olursak, Kırım, Rus ilhakından itibaren önemli bir dönüşüm ve kargaşa yaşamıştır. Bununla birlikte, yarımadadaki mevcut sakinlerin çoğunun ilhaki sorguladığı veya pişmanlık duyduklarına dair bir gösterge de mevcut değildir. Araştırmacılar, Kırım konusunu, karşıt tarafların birbiri üzerine attığı komplolar ve suçlarla değerlendirmek yerine, uluslararası ilişkilerde esasen tartışmalı bir olay olarak kabul ederlerse sorunun çözülmesi adına daha önemli adımlar atmış olacaklardır. Çağdaş ve gelecekteki barışçıl çatışma çözümünün temelleri ancak Kırım'ın Rusya'nın bir parçası haline geldiği tartışmalı araçlara bakılmaksızın, sakinlerinin çoğunluğunun bu gerçek hakkında mutlu görünmesini ve orada kalmasını istediklerini kabul ederek inşa edilebilir.¹⁴¹⁴

Rusya için önemli bir yere sahip olan Kırım'ın, Ukraynalılar için aynı öneme sahip olmadığı ilgi çekici bir gerçektir. Bu bağlamda milliyetçiler de dahil olmak üzere Ukraynalılar, Rus tarihi mitolojisinde ve ulusal kimliğinde aynı rolü oynamayan Kırım yerine, Donbas için savaşmaya daha çok istekliydi.¹⁴¹⁵ Öte yanda popülist milliyetçiliği ile bilinen bazı Avrupalı liderler de AB'yi, Rusya'nın Kırım'daki egemenliğini tanımaya çağırılmışlardır.¹⁴¹⁶ Bununla beraber Alman gazetesi 'Der Bild'in "Yeni Soğuk Savaş'ı

¹⁴¹³Kuzio, D'anieri, a.g.e., s. 108.

¹⁴¹⁴John O'Loughlin, Gerard Toal, "The Crimea Conundrum: Legitimacy And Public Opinion After Annexation", *Eurasian Geography and Economics*, C. 60, S. 1, 2019, ss. 23-24.

¹⁴¹⁵Kuzio, "Russia-Ukraine Crisis: The Blame Game, Geopolitics and National Identity", s. 466.

¹⁴¹⁶Kuzio, D'anieri, a.g.e., s. 107

önlemek için Kissinger”¹⁴¹⁷başlıklı bir haberinde, 2016 ABD başkanlık kampanyası sırasında, Trump’ı destekleyen bir tutum sergileyen eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’in Rusya ile yeni bir pazarlık için çalıştığını iddia etmiştir. Bu pazarlık ABD’nin, Rusya’nın Mart 2014’te ele geçirdiği bir Ukrayna bölgesi olan Kırım’ın şimdi Moskova’ya ait olduğunu kabul etmesini ve buna karşılık olarak Rusya’nın da Ukrayna hükümetine karşı savaşta Doğu Ukrayna’daki isyancılara asker ve askeri malzeme temini keseceğini içermiştir. Bununla beraber Der Bild gazetesinin bu iddiası teyit edilmese de dönemin ABD Başkan adayı Donald Trump ise Rusya, 2014 yılında Kırım’ı ilhak ettikten sonra, muhalefeti dile getirmiş ve “asla olmaması gerektiğini”¹⁴¹⁸ belirtmiştir. Ancak Trump tutarsız bir şekilde 2016 Temmuz ayında “Duyduğum kadarıyla Kırım halkı, buldukları yerden ziyade Rusya ile birlikte olacaktı”¹⁴¹⁹ demiştir. Başkan adayı Trump’ın Rusya’yı memnun edici bu yaklaşımıyla Rusya’nın Kırım’ı ilhakından çok da rahatsız olmadığı görülmüştür.

Kırım yarımadası Rusya'ya Karadeniz'in orta ve doğu bölgelerinde önemli bir avantaj sağlamıştır. Rusya, Kırım ilhakı sonrasında Kırım’da hava savunma sınırlarını korumak anlamında önemli eylemler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Kırım’a karadan havaya füze konuşlandırmıştır. Karadeniz yarımadasında 2017’den beri gerçekleştirdiği faaliyetleriyle S-400 “Triumph” füze bölümlerinden üçüne zaten sahip olan Rusya, dördüncü bataryayı da 2018 sonuna kadar bölgeye yerleştirmiştir. Rus Savunma Bakanlığı bu füzenin 400 kilometreye (250 mil) kadar menzile sahip olduğunu ve 30 kilometre (18,6 mil) kadar yükseklikteki hedefleri vurabileceğini belirtmiştir. Bu füze havadan denize ve balistik füzeleri kapsayan çeşitli hava tehditlerini azaltmak için tasarlanmıştır. Rusya Savunma Bakanlığı son denemelerde bu füzenin alçak uçuşlu yüksek hızlı 8 hedefi başarıyla vurduğunu belirtmiştir. Bununla beraber Rusya 29 Kasım 2018’de 2019’da yarımada da bir Voronezh-M erken uyarı radarının kurulacağını duyurmuştur. Voronezh-M, balistik füze kalkışlarını ve 3.500 kilometreye kadar olan

¹⁴¹⁷“Henry Kissinger has 'advised Donald Trump to accept' Crimea as part of Russia”, 27 December 2016, <https://www.independent.co.uk/news/people/henry-kissinger-russia-trump-crimea-advises-latest-ukraine-a7497646.html>, (03.09. 2019).

¹⁴¹⁸a.yer

¹⁴¹⁹Alexander Mallin, “Trump: Crimea's People Prefer Russia, But If He's Elected Putin Is 'Not Going Into Ukraine””, 31 July 2016, <https://abcnews.go.com/ThisWeek/trump-crimeas-people-prefer-russia-elected-putin-ukraine/story?id=41029437>, (09.01.2020).

seyir füzelerini tespit edebilmektedir.¹⁴²⁰ Kırım'daki askeri kapasitesini geliştirmede bu eylemlerle yetinmeyen Rusya'nın, Rus devlet haber ajansı TASS'a göre, 2020'nin başında Karadeniz ve Kuzey Filoları, Karadeniz'de ortak tatbikatlar düzenlemiş ve bu sırada Kalibr seyir füzeleri ve nükleer kapasiteli hipersonik¹⁴²¹ havadan fırlatılan balistik füze Kinjal'ı (Hançer) fırlatılmıştır. Kremlin, bir çift MiG-31K savaş uçaklarıyla belirlenen hedeflere Kinjal füzesi ile atış yaptığını bunun yanında Amiral Grigoroviç fırkateyni, Orehovo-Zuevo gemisi ve Koplino denizaltısı mürettebatlarının Kalibr füzeleri ile atış gerçekleştirdiğini duyurmuştur.¹⁴²²

Rusya, yakın çevresi üzerinde prestijini sağlamlaştırmak, Ukrayna ve Batı'ya gözdağı vermek amacıyla bu füzeleri buraya kurarken Mearsheimer'ın büyük güçlerin yakın çevresinde güvenliklerini ilgilendiren olaylara duyarlı olduğu iddiasının bir tezahürü olarak göze çarpmıştır. Rusya, Kırım müdahalesi sonrasında füze konuşlandırmasıyla Karadeniz'in güvenliğini sağlamada da çok önemli bir avantaj elde ederken yakından gelebilecek tehditleri savuşturmak için çok önemli bir fırsat elde etmiştir.

Kırım üzerinde bu denli önemli hedefleri olan Rusya'nın Kırım'ı Ukrayna'ya iade etmesi çok zor görünürken ülkede yabancı düşmanlığı, insan hakları ve temel özgürlüklere karşı ihlallerde endişe verici bir yükseliş yaşanmıştır. Bununla birlikte Kırım, Rusya'ya dahil olduktan sonra İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre; Kırım'da medya özgürlüğü kuşatma altında, Ukraynaca tüm yazılı medya ve Ukraynaca bölgesel ve yerel medyası basına kapalı olup, Ukrayna web sitelerinin kullanımı yasaklanmıştır. Birçok bağımsız veya eleştirel gazeteci ve aktivist Kırım'dan ayrılıp Ukrayna'ya gitmek zorunda kalmıştır. Kalan gazetecilerin, özellikle Ukrayna yanlısı olarak algılanırlarsa sürekli olarak saldırıya uğrama riski de mevcuttur. Öte yandan Kırım'da en rahatsız edici durumlardan biri, özellikle Kırım etnik Tatar topluluğu başta olmak üzere azınlıklara mensup kişilere gerçekleştirilen zulümdür. Kırım müdahalesi sonrasında yaklaşık bir yıl süre içinde gerçekleşen olaylarda Moskova ve yerel Kırım makamları, Tatarların 1944'de

¹⁴²⁰“Crimea's New Missiles”, 20 December 2018, <https://warsawinstitute.org/crimeas-new-missiles/>, (15.03. 2020).

¹⁴²¹Bu füzeler, bazı hava savunma sistemleri tarafından görülmemekte ve durdurulamamaktadır.

¹⁴²²“Putin Oversees Hypersonic Missile Test in Crimea”, 10 January 2020, <https://www.themoscowtimes.com/2020/01/09/putin-oversees-hypersonic-missile-test-in-crimea-a68848>, (27.03. 2020).

yaşanan Tatar tehcirlerini halkın anmalarını yasaklamış, Tatar parlamentosuna baskın düzenleyip, Tatarların en saygın şu iki siyasi figürünü ülkeden sürgün etmişlerdir: Poroşenko'nun Kırım Tatar İşleri Temsilcisi Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu ile Kırım Tatarları Meclis Başkanı Refat Çubarov. Tatar medyası tamamen kapatılırken, Tatarların tatillerini kutlamaları ve siyasi baskıların kurbanlarını hatırlamaları da büyük ölçüde yasaklanmış; evleri, ofisleri ve camileri gizli servisler tarafından aranıp taciz edilmişlerdir. Ukrayna yasalarına göre daha önce yasal sayılan okul kitapları da dahil olmak üzere bazı İslami kitaplar yasaklanmış ve “aşırılıkçılık” olarak nitelendirilmiştir.¹⁴²³

Ukrayna'da Kırım “işgal altındaki bölge” olarak görülürken, Poroşenko, BM toplantısından önce yaptığı bir konuşmada “Rusya Kırım'ı ele geçirdi, daha sonra Donbas'ı bir savaş alanına dönüştürdü ve akabinde Azak Denizi, Karadeniz ve Kerç Boğazı'ndaki saldırganlığını sürdürdü. Sonuç olarak, 44.000 kilometrekarelik alan veya Kırım ve Donetsk ve Lugansk bölgelerinin doğu bölgeleri de dahil olmak üzere Ukrayna topraklarının yüzde 7'si şu anda işgal altında”¹⁴²⁴ diyerek ülkedeki durumun vahametini gözler gönüne sermiştir.

Ukrayna ve Rusya arasındaki kriz, başladıktan iki yıl sonra dahi gittikçe kötüye gitmiştir. Kamuoyu yoklamaları da göstermiştir ki Rusya'ya yönelik tutumlar, Rusya'ya bakışın dostça olduğu ve Rusça konuşan Ukrayna bölgelerinde bile daha da kötüye gitmektedir. Tutum değişikliği, büyük ölçüde Rusya'nın Kırım'ın ilhakını ve Doğu Ukrayna'daki ihtilaftaki rolünün bir sonucudur fakat aynı zamanda ulusal kimliğin tanımlanması ve geçmişin canlandırılması ile de ilgilidir. Bilindiği üzere geçmişte II. Dünya Savaşı her iki tarafta da ciddi bir keskin tartışma ve propaganda alanı olarak tasvir edilmiştir.¹⁴²⁵ Bunun nedeni Barbarosa Harekâtı ile 1941'de Ukrayna'yı ele geçiren ve halkın desteğini kazanan Hitler'e karşı 1944'te Ukrayna'ya giren Kızıl Ordu'nun Nazileri desteklediği gerekçesiyle Ukraynalıların birçoğunu sürgün etmesi ve bunun sonucunda oluşan bu travmanın Ukrayna tarafında hala devam ettiği görülmektedir.

¹⁴²³Paul, a.g.e., ss.1-3.

¹⁴²⁴Statement by President of Ukraine at the United Nations General Assembly Debate on Agenda Item 67. “The Situation in the Temporarily Occupied Territories of Ukraine’.”, 21 February 2019, <https://www.president.gov.ua/en/news/speeches> , (21.09. 2019).

¹⁴²⁵David R. Marples, *Ukraine in Conflict: An Analytical Chronicle*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2017, s. 185.

Rusya ve ABD arasındaki ilişkiler de Ukrayna'daki durumu iyice belirsizlik bir hale sokmaktadır. Trump'la birlikte ABD ile Rusya arasında görece Obama dönemine göre daha yumuşak ve temkinli politikalar izlenmiştir. Beyaz Saray'da Rusya'nın Kırım üzerindeki kontrolüne ilişkin herhangi bir sert tepki gösterme durumu olmazsa Putin de ABD'nin bu tutumuna bağlı olarak Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı rejime daha fazla yardım etmekten kaçınabilir. Bunun yanında Rusya'nın ayrılıkçıların kontrolü altındaki bölgeleri ele geçirmek istediğine dair iddialar çok da mümkün görünmemektedir. Aksine, zorlu ekonomik dönemlerde bu bölgeleri ele geçirmek sürdürülemez bir külfete yol açabilir. Bu nedenle, ayrılıkçı yerleşim bölgelerinin Kiev'deki hükümetle anlaşması ve bunun sonucunda hükümetin ülkede bazı özerk veya merkezi olmayan federal yapılara izin vermesi daha makul görünmektedir. Şubat 2017'de de Rusya'nın "Novorossiya" projesi hakkında da çok fazla bir beklentisi mevcut değildi.¹⁴²⁶ Dolayısıyla kısa ve orta vadeli dönemde bu bölgelerdeki istikrarsız ve çatışmacı durum devam edecek gibi görünmektedir. Ancak Rusya, ABD ve AB'nin atacağı kararlı adımlar bölgedeki istikrarsızlığa son verip bölgenin kaderini belirleyebilir.

Rusya ile Ukrayna arasında gerilimi tırmandıran diğer bir olay Kasım 2018'deki Kerç Boğazı¹⁴²⁷ gerginliğidir. Karadeniz ile Azak Denizi'ni birbirine bağlayan Kerç Boğazı Ukrayna'ya ait 3 geminin Rusya sınırını ihlal etmesi üzerine Rusya ve Ukrayna arasında bir gerilim yaşanmıştır. Ukrayna gemilerinin Kerç Boğazı Köprüsü'ne doğru hareket etmesinin ardından Rusya, söz konusu bölgeye savaş uçaklarını göndermiş ve Ukrayna'nın 3 gemisini Rusya kıyılarının 20 km açığında ve Kırım Köprüsü'nden geçiş noktasının 50 km güneybatısında alıkoymuştur. Bu eyleminden sonra Kremlin Sözcüsü Peskov, "*Yabancı askeri gemilerin Rusya Federasyonu'nun karasularına tecavüz etmesi söz konusuydu. Bu gemiler Rusya'nın karasularına girdikten sonra sınır güvenlik güçlerinin taleplerini yerine getirmedi, sınır güçlerinin pilotaj hizmeti verme teklifine ve başka şeylere karşılık vermedi*"¹⁴²⁸ derken Rusya, Ukrayna maslahatgüzarını Dışişleri'ne çağırırken

¹⁴²⁶a.g.e. s. 198.

¹⁴²⁷Çalışmanın önceki kısımlarında bahsedildiği üzere Kerç Boğazı hem Moskova hem de Kiev için büyük öneme sahip olan bir bölgedir. Çünkü bu boğaz Karadeniz ile Azak Denizi arasındaki tek bağlantı olma özelliğini taşımaktadır. Azak Denizi ve Kerç Boğazı 2003 tarihli antlaşma ile Ukrayna ve Rusya'nın ortak karasuları olarak belirlenmişti. Ancak Moskova'nın Kırım Yarımadası'nı 2014 yılında ilhak etmesi ile birlikte boğazın kontrolü Rusya'ya geçmişti.

¹⁴²⁸"Kerç Boğazı gerginliği", 26 Kasım 2018, <https://tr.sputniknews.com/trend/kerc-bogazi-kirim-rusya-ukrayna-porosenko-azak-denizi/>, (13.09.2019).

Ukrayna ise bu gerilim sebebiyle Poroşenko'nun önerisiyle ülkede sıkıyönetim ilan edilmesini oylamaya sunmuş ve onaylamıştır. Bu eylem üzerine ülkede gelecek yıl yapılması planlanan seçimlerin askıya alınması planlanmıştır.¹⁴²⁹ Bu olay üzerine Kremlin, Ukrayna'nın eylemlerini 'çok tehlikeli bir provokasyon', Rusya Dışişleri de 'planlı bir provokasyon' olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, Rusya Ukrayna gemilerinin gerçekleştirdiği sınır ihlali nedeniyle soruşturma başlatıp, BMGK'ye de acil toplanma çağrısında bulunmuştur. Öte yandan Rus uzmanları Ukrayna'nın bu eylemlerini 'Poroşenko'nun popülarite kazanmaya yönelik çabası' olarak değerlendirmiştir.¹⁴³⁰ Ukrayna Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin ise Rusya'nın bu saldırgan eyleminin bir kaza olmadığını ve Rusya'nın kasıtlı olarak düşmanlıklar planladığını belirtmiş ve Batılı müttefiklerini Rusya'nın saldırgan tutumuna karşı tavır almaya çağırmıştır. Ayrıca Klimkin Kiev'deki gazetecilere verdiği demeçte, hükümetin, Rusya tarafından esir alınan denizcilere savaş esiri olarak muamele edilmesini sağlamak için Kırmızı Haç ile görüşmelerde bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁴³¹

Ukrayna ise kendi gemilerinin Azak Denizi'ndeki eyleminin uluslararası hukuka ve iki ülke arasındaki Azak Denizi'nin ortak kullanımını öngören antlaşmaya uygun olduğunu ileri sürmüştür. Kiev, Rusya'nın Azak Denizi'ndeki eylemlerinin tüm kuralları ihlal eden bir saldırganlık olduğunu belirtmiş ve uluslararası toplumun da buna tepkisinin sözle değil, somut eylemle olması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴³² Rusya ile Ukrayna arasında bu gerilim yaşanırken BMGK acil toplanma kararı almıştır. Poroşenko, Rusya'nın bu eylemlerine karşı sıkı yönetim ilan edilmesi üzerine gelişmelerin Rusya'ya savaş açılması anlamına gelmediğini belirtmiştir. Poroşenko, "savaş durumu ilan edilmesinin sadece savunma amaçlı"¹⁴³³ olduğunu vurgulamıştır. Poroşenko, bu

¹⁴²⁹ Billy Perrigo, "Tensions Between Russia and Ukraine Are Flaring After a Sea Battle. Here's What to Know" 26 November 2018, <https://time.com/5463183/russia-ukraine-crimea-battle/>, (18.09.2019).

¹⁴³⁰"Kerç Boğazı gerginliği", a.g.y.

¹⁴³¹Nataliya Vasilyeva, Efrem Lukatsky, "After dispute with Russia, Ukraine to impose martial law", 27 November 2018, <https://apnews.com/8e589f41cbc045bfb3d39704a8368b7a>, (18.09.2019).

¹⁴³²Hüseyin Koyuncu, "Rusya ile Ukrayna'yı savaşın eşiğine getiren 'Kerç Boğazı krizi' nedir, nasıl başladı?", 29 Kasım 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/29/rusya-ile-ukrayna-arasinda-cikan-kercebogazi-krizi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler>, (13.09.2019).

¹⁴³³"Rusya ve Ukrayna arasında Kerç Boğazı gerilimi tırmanıyor", 26 Kasım 2018, <https://www.dw.com/tr/rusya-ve-ukrayna-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-bo%C4%9Faz%C4%B1-gerilimi-t%C4%B1rman%C4%B1yor/a-46448991>, (13.09.2019).

sıkıyönetim ile ülkenin ve vatandaşların güvenliğinin sağlanmasının hedeflendiğini belirtmiştir.¹⁴³⁴

Diğer yandan Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB), Ukrayna'nın iki küçük zırhlı topçu gemisi ve bir römorkör gemisi olan gemilerinin yasadışı bir şekilde karasularına girdiği, yasadışı eylemlere teşebbüs ettiği ve tehlikeli bir şekilde manevra yaparken durma uyarılarını göz ardı ettiği için harekete geçmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.¹⁴³⁵ Bu olaylar üzerine Kiev'de gösteriler başlamış protestocular Rus büyükelçiliği önünde toplanmıştır. Gerginliğin ardından Kerç Boğazı'nın gemi trafiğine kapatıldığını duyurmuş Rus haber ajansı da RIA Novosti de Rusya'nın Kerç Boğazı'nı yeniden gemi trafiğine açtığını duyururken, bir gün sonra boğazın yeniden gemi trafiğine açıldığını bildirmiştir.¹⁴³⁶ Öte yandan AB de olaylara tepki göstermiş, AB Komisyonu Sözcüsü Maja Kocijanic gerginliği dindirme çağrısı yapmış ve *“Rusya'dan Kerç Boğazı'ndaki geçişe yeniden izin vermesini bekliyoruz”*¹⁴³⁷ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. NATO da gerginliğin dinmesi hususunda çağrı yapmıştır. NATO, *“uluslararası hukuk çerçevesinde Ukrayna'nın karasularında bütün seyrüsefer hakları da dahil olmak toprak bütünlüğü ve egemenliğine tam destek vereceklerini”*¹⁴³⁸ ifade etmiştir.

Rusya ile Ukrayna arasındaki gerginlikte Rusya Kırım'ı ilhak ederek Azak Denizi'nde kendi donanmasını güvenli bir yerde tutmayı hedeflemiştir. Bunun nedeni Moskova'nın Batı'dan sürekli olarak tehdit algılamasında yatmaktadır. NATO ve ABD'nin Kırım'da deniz ulaşımını denetlemeye yönelik bir hamlesi, Rusya tarafından uzun zamandır beklenmekte ve Rusya, Ukrayna'ya ait Azak Denizi'ne kıyısı olan Mariupol Limanı'nın ABD'nin kullanımına verileceği, ABD desteğiyle birlikte Ukrayna'nın Zaporije iline bağlı liman şehrine askeri bir üs kurulacağı ihtimalini endişe

¹⁴³⁴Christopher Miller, “Explainer: What The Kerch Strait Skirmish Tells Us About A Simmering European Conflict”, 26 November 2018, <https://www.rferl.org/a/explainer-kerch-strait-skirmish-ukraine-russia-simmering-european-conflict/29621909.html>, (15.09.2019).

¹⁴³⁵Andrew Osborn, Pavel Polityuk, “Russia fires on and seizes Ukrainian ships near annexed Crimea”, 25 November 2018, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia/russia-fires-on-and-seizes-ukrainian-ships-near-annexed-crimea-idUSKCN1NU0DL>, (15.09.2019).

¹⁴³⁶“Russia captures three Ukrainian ships in the Black Sea, Roskomnadzor sues Google, and the Kremlin frees a rapper” 26 November 2018, <https://meduza.io/en/brief/2018/11/27/the-real-russia-today>, (13.09.2019).

¹⁴³⁷“The Latest: Security Council to meet over Russia, Ukraine”, 26 November 2018, <https://apnews.com/2faf065be3d941369f0cdfe25f823e>, (13.09.2019).

¹⁴³⁸“Tensions continue to rise after Russia attacks Ukrainian ships”, 26 November 2018, <https://nypost.com/2018/11/26/tensions-continue-to-rise-after-russia-attacks-ukrainian-ships/>, (13.09.2019).

ile karşılamaktadır.¹⁴³⁹ Rusya söz konusu bölgedeki bu eylemleriyle aslında bu bölgeye egemen olduğunu tüm dünyaya kanıtlamaya çalışmakta ve Azak Denizi'nin tamamını kontrol altına almak için çaba göstermektedir. Ukrayna'nın da gerilimi tırmandıran bu eylem ve söylemleri hiçbir fayda sağlamayacak, aksine iki ülke arasındaki gerilimi daha da tırmandıracaktır.

8. Doğu Ukrayna'daki Krizin Sonuçları

Ukrayna'da 2017'nin ocak ayı sonu itibariyle Donbas'taki savaş 10,000'e yakın cana mal olurken 22,000'den fazla insan yaralanmış ve yaklaşık 2,5 milyon insan evini terk etmek zorunda kalmıştır. Resmen tanınmayan Donbas cumhuriyetleri, donmuş bir çatışmada siyasi, iktisadi ve toplumsal uçuruma doğru sürüklenmiş ve yaklaşık dört milyon insan kendisini sahipsiz ve sorunlu bir bölgenin içinde bulmuştur. Ukrayna'nın Avrupa ile bütünleşme uğruna ödediği bu bedel çok ağırdı. Ancak mevcut çatışmada Ukrayna için tehlikede olan durum sadece olası bir üyelik değil AB ile ilişkilendirdikleri demokrasi, insan hakları ve hukuk düzeni gibi değerlerdi. Bu değerler ve fikirler, dünyanın birçok bölgesinde kendileri ve ulusları için özgürlük peşinde koşan ülkelere yüzyıllar boyunca ilham vermiştir. Bununla beraber Rus saldırısı Ukrayna halkını dilsel, bölgesel ve etnik hatlar üzerinden bölmeye çalışmıştır. Rusya bu eylemleriyle doğuda hedeflerine ulaşsa da Ukrayna'da toplumun çoğu yönetim ve siyasi bakımda bir araya gelen çok dilli ve çok kültürlü bir ulus etrafında birleşmiştir.¹⁴⁴⁰ Ancak her şeye rağmen ülkenin doğusunda yaşanan gerilimler ve son dönemde Ukrayna ve Rus tarafındaki açıklamalar gerilimi daha da tırmandırmakta ve bu durum ülke bütünlüğünü tehlikeye sokmaktadır.

Ukrayna'da ülkedeki kaosu tetikleyen son bir gelişme daha yaşanmıştır. Ukrayna Parlamentosu, Poroşenko'nun desteklediği, ülkede yaşayan ve Rusça konuşan büyük azınlığın ayrımcılık olacağı sebebiyle karşı çıktığı Ukraynacaya özel bir statü veren ve bu dili kamu çalışanları için zorunlu hale getiren yasayı onaylamıştır. Yeni yasa, televizyon ve film dağıtım şirketlerinin, içeriklerinin yüzde 90'ının Ukraynaca olması, basılı yayınlar ve kitaplarda ise Ukraynaca kullanım yüzdesinin en az yüzde 50 olması

¹⁴³⁹Salih Yılmaz, "Ukrayna'nın yardım çağırısı NATO'nun beklediği bahaneydi", 02 Aralık 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/roportaj/prof-dr-yilmaz-ukraynanin-yardim-cagrisi-natonun-bekledigi-bahaneydi/1327325#>, (22.02.2020).

¹⁴⁴⁰Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 153.

öngörmüştür. Ancak ülkede süren ve etnik köken bakımından Rus olan azınlıkları kışkırtan bu eyleme karşın yeni lider Zelenskiy'nin seçimi kazanmasıyla beraber ülkede olumlu bir hava görülmüştür. Çünkü 22 Nisan 2019'da seçilen ülkenin yeni Başkanı Zelenskiy ülkeyi bölmek yerine birleştirmek istediğini, dille ilgili yeni yasa konusunda huzursuz olduğunu belirtmiştir fakat Zelenskiy'nin zaferinin ardından parlamentodaki yapı değişmediği için ve hâlâ Poroşenko'yu destekleyen koalisyon ağırlıkta olduğu için bu yasa Zelenskiy'nin seçilmesinden hemen sonra 25 Nisan 2019'da meclisten geçmiştir.¹⁴⁴¹

Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mariya Zaharova ise bu dil yasasının uluslararası hukuka özellikle de Ukrayna yasalarına aykırı olduğunu, BMGK tarafından onaylanan ve dilin kendi kaderini tayin hakkını teyit eden Minsk Tedbir Paketi'yle bağdaşmadığını vurgulamıştır. Zaharova bu dil yasasının hükümlerinin, Rus dilinin ve etnik azınlık dillerinin çeşitli sivil yaşam alanlarında kullanımına ilişkin önemli kısıtlamalar ve birçok durumda doğrudan yasaklar getirdiğini belirtmiştir. Zaharova *“Ukrayna toplumu içindeki bölünmeyi alevlendiren, Ukrayna'da devam eden krizi çözmeye yönelik umutları zayıflatan bir karar”* olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴²

Rusya Federasyon Konseyi Savunma ve Güvenlik Komitesi Başkan Yardımcısı Frants Klintseviç ise Ukraynacanın her alanda ayrıcalıklı dil olarak kullanılması, Rusça ve diğer dilleri konuşanlar için açıkça ayrımcılık olduğunu ve bu olayın ülkenin toprak bütünlüğüne darbe vurduğunu ileri sürmüştür.¹⁴⁴³

Rusya, Zelenskiy'nin seçim zaferinden üç gün sonra 24 Nisan 2019 tarihinde güneydoğu Ukrayna'nın ayrılıkçı bölgelerinde yaşayan milyonlarca Ukraynalının Rus pasaportu almasına izin verebilecek bir yasayı imzalamıştır.¹⁴⁴⁴ Putin'in bu kararını

¹⁴⁴¹Pavel Polityuk, “Ukraine Passes Language Law Championed by Outgoing President”, 25 April 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/25/ukraine-passes-language-law-championed-by-outgoing-president>, (05.01. 2020).

¹⁴⁴²Maria Zaharova, “Verkhovna Rada's adoption of the Ukrainian language bill” 25 April. 2019, https://www.mid.ru/en/briefingi/-/asset_publisher/MCZ7HQUMdqBY/content/id/3626124#12, (05.01. 2020).

¹⁴⁴³“Ukrayna Parlamentosu, Ukraynacaya özel statü veren yasayı onayladı”, 25 Nisan 2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201904251038870310-ukrayna-parlamentosu-ukraynacaya-ozel-statü-veren-yasayı-onayladı/>, (05.01. 2020)

¹⁴⁴⁴Andrew Roth, Shaun Walker, “Russia tests Ukraine's new president with passports for breakaway regions”, 24 April 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/24/russia-passports-ukrainians-breakaway-regions-decree-ukraine> (05.01. 2020).

kınayan AB, Rusya'nın bu kararının Ukrayna'yı durumun daha da istikrarsızlaştıracağı ve çatışmaları şiddetlendireceğini ifade etmiştir. AB, Rusya'nın Minsk Antlaşmalarına aykırı eylemlerden kaçınmasını ve Rusya'nın bu eyleminin, Ukrayna hükümetinin kontrolü altında olmayan bölgelerin Ukrayna'ya tam olarak yeniden entegrasyonunu engellediğini savunurken ABD ise Putin'in eylemini "anlamsız ve istikrarsızlaştırıcı"¹⁴⁴⁵ olarak nitelendirmiştir. Putin pasaport dağıtımını hususunda ABD ve Avrupa'dan gelen eleştirilere karşı "yeni Ukrayna hükümeti için sorun yaratma arzumuz yok ancak Donetsk ve Lugansk cumhuriyeti topraklarında yaşayan insanların genel olarak herhangi bir sivil haktan mahrum bırakıldığı bir duruma tahammül etmek insan hakları ihlalidir"¹⁴⁴⁶ şeklinde bir açıklamada bulunarak eylemini haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Rusça ve Ukraynaca olmak üzere her iki dili de konuşan Ukrayna halkı, Ukrayna hükümeti ve Rusya'nın son dönemdeki dil ve etnisite üzerinden gerçekleştirdikleri kışkırtıcı eylemlerden dolayı zor duruma düşmüştür. Bir yandan Ukrayna hükümeti tarafından Ukraynacaya özel bir statü verilmesi diğer yandan Rusya'nın Donbas halkına Rus vatandaşlığı verilmesi yönündeki kararnameyi imzalaması, zaten istikrarsız olan ve çatışmaların yaşandığı ülkedeki sorunun çözümü adına hiçbir katkı sağlamamıştır. Batı'nın ve Rusya'nın müdahaleleri ile krize doğru sürüklenen Ukrayna'da bu müdahaleler hem Minsk II Antlaşması'nın ihlaline neden olurken hem de ülkedeki bölünmeyi daha da derinleştirmektedir.

Özetle, Ukrayna'nın güvenliği ve on yıllardır çözülmeyen yeni uluslararası düzen içindeki yeri, ülkeyi tehlikeli bir rekabet alanına dönüştürme potansiyeline sahipti ve nitekim öyle de olmuştur. Ukrayna büyük güçlerin çıkarlarının çatıştığı ve sorunların tam olarak çözümediği, siyasi çalkantıların hüküm sürdüğü istikrarsız bir alan haline gelmiş ve bunun uzun süre devam edeceği de açıkça görülmüştür.

Rusya-Ukrayna anlaşmazlığının aktüel gelişmelerini değerlendirecek olursak, 2019 sonlarına doğru Rusya ve Ukrayna, çatışma riskini azaltmak için mahkûm takasları

¹⁴⁴⁵Naira Davlashyan, Sandrine Amiel, Cristina Abellan-Matamoros, "Putin sees 'nothing wrong' with giving passports to Ukraine's breakaway regions" 26 April 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/24/russia-ukraine-conflict-putin-speeds-up-russia-passport-process-for-ukraine-s-breakaway-re>, (05.01. 2020)

¹⁴⁴⁶"Putin speeds up Russia passport process for Ukraine's breakaway region", 25 April 2019, <http://voiceofvienna.org/2019/04/25/putin-speeds-up-russia-passport-process-for-ukraines-breakaway-region/>, (05.01. 2020).

ve Doğu Ukrayna'daki (Donbas) kuvvetlerin ayrılması gibi karşılıklı güven artırıcı önlemler almıştır. Moskova, Donbas ayrılıkçılarına güçlü bir destek vermezken, bölgede mücadelenin dozunu arttırmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine Rus ekonomisi için önemli bir yere sahip olan AB'yi ekonomik yaptırımlarını hafifletmek yönünde ikna etmeye odaklanmıştır. Öte yandan Kiev, Donbas bölgesinde sürekli bir askeri mücadele için yeterli kaynağa sahip değildir. Bununla beraber Kiev, özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un Rusya ile yumuşama peşinde koşma amaçlı politikalarına Avrupa'nın destek olup olmayacağından endişe etmekte¹⁴⁴⁷ ve bu yönde önlemler almaya çalışmaktadır.

Donbas bölgesinde kriz olasılığının düşük olması, Rusya-Ukrayna anlaşmazlığının çözüme yakın olduğu anlamına gelmemektedir. Savaşları birbirinden ayıran temas hattı boyunca çatışmalar sınırlı da olsa devam etmektedir. Ukrayna'nın yeni Cumhurbaşkanı Zelenskiy, 2019 ilkbaharında Donbas çatışmasını sona erdirme sözü vererek ülkede büyük bir zafer kazanmış ve iktidara gelmiştir. Gerginliği azaltma konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiş ancak taraflar temel sorunları çözme hususunda adım atmamışlardır. Örneğin Minsk Antlaşması'nda öngörüldüğü üzere anlaşmazlığın çözümü için kararlaştırılan çerçevede Ukrayna'daki isyancı bölgelere tanınacak özel statü konusunda taraflar ortak bir anlaşmaya varamamışlardır. Kiev, Ukrayna ülkesinin; bütünlüğünü korumak için bölgelere mümkün olduğunca az özerklik vermek isterken, Moskova, Kiev üzerindeki nüfuzunu güçlendirecek önemli haklar istemektedir.¹⁴⁴⁸

Kiev ve Moskova'nın bu talepleri dahilinde dönemin Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier tarafından 2016 yılında "Steinmeier Formülü" olarak bilinen Minsk Antlaşmaları'nın uygulanmasındaki zorluklara karşı bir çözüm olarak ortaya atılan plana göre; Ukrayna'nın ilk olarak Donbas'ta seçimlerle ilgili yasayı yürürlüğe koyması ve bundan sonra tarafların askeri güçlerini geri çekmesiyle beraber bu bölgede AGİT denetiminde serbest ve adil seçimlerin gerçekleştirilmesi ve bunun karşılığında bölgenin özel öz yönetim statüsünü alması öngörülmektedir. Bu planla anlaşmazlık olan bölgelerde askeri birliklerin çekilmesi ve seçim yoluyla Ukrayna'nın kontrolünün yeniden

¹⁴⁴⁷ Thomas Graham, "Top Conflicts to Watch in 2020: A Crisis Between Russia and Ukraine", 8 January 2020, <https://www.cfr.org/blog/top-conflicts-watch-2020-crisis-between-russia-and-ukraine>, (09.01.2020).

¹⁴⁴⁸a.yer

yapılandırılması hedeflenmektedir.¹⁴⁴⁹ Muhalefet siyasi partilerinin yanı sıra bazı sivil toplum grupları ve Ukraynalı aşırı milliyetçiler, bu formüle veya Rusya'ya fayda sağlayabilecek herhangi bir barış anlaşmasına karşı çıkmışlardır. Protestocular, Zelenskiy'nin Rusya'ya tavizler vereceği konusundaki endişelerini yinelerken, bu formülün Rus çıkarlarına hizmet ettiğini ve Donbas'a özel bir statünün verilmesi fikrinin Rusya'nın politikasına destek amacı taşıdığını ve ayrılıkçılara geniş imkanlar tanıyacağını ileri sürmüşlerdir. Kremlin ise bu formülden memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵⁰ Zelenskiy ise muhalefetin bu eleştirilerine, formülün sadece bir yol haritası olduğunu ve Kırım'ın ilhakını tanımayı ve Donbas'tan vazgeçmeyi önermediğine dikkati çekmiştir.¹⁴⁵¹

Tüm tepkilere rağmen 1 Ekim 2019 tarihinde Ukrayna, Rusya ve AGİT ortaklığındaki Üçlü Temas Grubu üyeleri, bu formülü kabul etmişlerdir.¹⁴⁵² Putin'in basın sözcüsü Peskov 2 Ekim'de gazetecilere yaptığı açıklamada, Kiev'in Steinmeier Formülü'nü onaylamasının olumlu bir gelişme olduğunu bunun, önceki anlaşmaların uygulanmasında önemli bir adım olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁴⁵³

Zelenskiy, Rusya ile uzun zamandan beri üst düzeyde kurulamayan ilişkileri sağlayıp Kerç Boğazı Krizi sonucunda ortaya çıkan esir değişimini uygulamaya koymuştur. Bununla beraber 2016'dan beri rafa kaldırılan Normandiya Formatı'ndaki liderler zirvesinin toplanması amacıyla girişimlerde bulunmuştur.¹⁴⁵⁴ Zelenskiy'nin bu çabası sonuç vermiş ve 10 Aralık 2019'da gerçekleşen Normandiya Zirvesi'nde liderler, Steinmeier Formülü kapsamında çözümler aramak için bir araya gelmişlerdir. Toplantı sonucunda Rusya ve Ukrayna yıl sonuna kadar “çatışmaya karışan tutukluların” serbest

¹⁴⁴⁹ Sabine Fischer, *The Donbas Conflict: Opposing Interests and Narratives, Difficult Peace Process*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, April 2019, ss. 1-38.

¹⁴⁵⁰ Christopher Miller, “Explainer: What Is The Steinmeier Formula-And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?”, 2 October 2019, <https://www.rferl.org/a/what-is-the-steinmeier-formula-and-did-zelenskiy-just-capitulate-to-moscow-/30195593.html>, (06.03.2020).

¹⁴⁵¹ Ali Cura, “Ukrayna krizinde formül karmaşası” 04 Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ukrayna-krizinde-formul-karmasasi-/1602257>, (23.03. 2020).

¹⁴⁵² Oleksiy Sorokin, Illia Ponomarenko, “Ukraine agrees to ‘Steinmeier Formula,’ green-lights elections in occupied Donbas”, 1 October 2019, <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/ukraine-agrees-to-steinmeier-formula-green-lights-elections-in-occupied-donbas.html>, (27.03. 2020).

¹⁴⁵³ Miller, “Explainer: What Is The Steinmeier Formula-And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?”, a.g.y.

¹⁴⁵⁴ Ali Cura, “Ukrayna Krizi Yeniden Masaya Yatırılıyor”, 08 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ukrayna-krizi-yeniden-masaya-yatiriliyor/1667176>, (10.03.2020).

bırakılmasını ve değiştirilmesini kabul etmiş, ayrıca, taraflar Mart 2020'nin sonuna kadar hangi bölgelerin etkileneceğini ayrıntısıyla belirtmeden Ukrayna'nın üç ek bölgesinde askeri güçleri serbest bırakma sözü vermiştir. Ateşkesin ilerlemesini değerlendirmek için dört ay içinde ek görüşmeler yapılacağı bildirilmiştir. Ancak Rusya ve Ukrayna arasındaki Rus destekli birliklerin geri çekilmesi ve ayrılıkçı bölgedeki isyancılar tarafından gerçekleştirilen seçim gibi konulardaki anlaşmazlık devam etmiştir. Bununla beraber Putin, Ukrayna hükümetine Donbas bölgesine özel bir statü veren bir anayasa değişikliği yapılması için çağrıda bulunmuştur. Ayrıca Ukrayna topraklarının ele geçirilmesinde müdahil olan insanlara bir af verilmesi talebini iletmiştir.¹⁴⁵⁵ Zelenskiy'nin bu çabaları olumlu adımlar olsa da bölgedeki gelişmelerin çözüme kavuşması kısa vadede zor görünmektedir. Bunun nedeni tarafların krizi çözme adına somut adım atmada temkinli tutumları ve sürecin belirsizliklerinde yatmaktadır. Ancak her şeye rağmen Rusya ve diğer tarafların atacağı kararlı adımlar krizin çözümü adına umut verecektir.

¹⁴⁵⁵“Ukraine and Russia agree to implement ceasefire”, 10 December 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50713647>, (03.04. 2020).

SONUÇ

21. yüzyılda Putin’le beraber önemli bir çıkışa geçen Rusya, eylemleriyle ve söylemleriyle uluslararası politikada her zaman adından söz ettirmeyi başarmıştır. Rusya’nın büyük güç olma ülküsünü her fırsatta vurgulayan Putin’in 2000’li yıllarda dış politikada pragmatik eksenli politikalar izlediği gözlemlenmiştir. Uluslararası arenada eşit ve saygın bir devlet olarak görülmeye büyük önem veren Putin bunun da ilk adımının özellikle yakın çevrede sözü geçen bir aktör olmaktan geçtiğinin farkındaydı. Putin, öncelikli düşmanı olarak gördüğü Batı’ya karşı zaman zaman ulusal çıkarlarını koruma kapsamında işbirliği içinde politikalar izlese de özellikle iktidardaki ikinci döneminde Batı’nın NATO liderliğindeki yakın çevresinde bulunan Ukrayna ve Gürcistan üzerinde nüfuz kurmasını amaçlayan tüm eylemlerini sabote etmiş ve Batı’ya zaman zaman gözdağı vermiştir.

Bilindiği üzere AB, Yanukoviç liderliğindeki Ukrayna ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan “Ortaklık Antlaşması” önermiştir. Ancak Yanukoviç bu teklifi Rusya’nın da baskısıyla reddedince özellikle ülkenin Batısındaki halk öncülüğünde yoğun bir protestoya maruz kalmış ve bu olayların büyümesiyle Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece bu durum Rusya’nın Kırım’a müdahalesine kadar gidecek olan olayların fitilini ateşlemiştir. Ukrayna’da başlayan protestolar ve Yanukoviç’in görevinden azledilmesi karşısında bir süre sessiz kalan Rusya, geçmişten gelen emperyal yönelimlerle Kırım’a müdahalede bulunmuştur. Rusya, Kırım’da farklı bir savaş tekniği olan ve birden fazla savaş aracının kullanıldığı ‘melez savaş’ kapsamında hareket etmiştir.

Rusya, Kırım üzerinde karma savaş taktikleri kullanarak bu bölgeyi bir referandumla topraklarına katmıştır. Rusya’nın bu müdahalesi sonrasında Doğu Ukrayna’da da azınlık dilleri yasasını iptal etme önerisiyle başlayan protestolarla karışıklıklar başlamış ve Donbas bölgesi, *de facto* olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olay sonrasında Rusya’nın Kırım’a müdahalesini kınayan Batı, Rusya’ya ekonomik yaptırımlarda bulunmuş ve Rusya’yı uluslararası toplumdan zamanla izole etmeyi amaçlamıştır.

Rusya'nın Kırım'a neden müdahale ettiği hususunda özellikle Batı tarafından çeşitli analizler yapılmıştır. Ancak Rusya'nın Kırım'a neden müdahale ettiği ve Ukrayna'nın doğusunda nüfuzunu sürdürmek istediği konusunda üzerinde anlaşmaya varılmış bir fikir birliği mevcut değildir. Bu bağlamda çalışmada, Rusya'nın Kırım'a müdahalesi Mersheimer'in önderlik ettiği saldırgan realizm yaklaşımıyla analiz edilmiş ve bu yöntemle Rusya'yı Kırım'a müdahaleye iten saikleri açıklamada varılan sonuçlara ulaşılmış ve bu yöntemin hangi konuları açıklamada eksik kaldığı tespit edilmiştir.

Rusya'nın Kırım'a neden müdahale ettiği hususunda ilk iddia, Putin'in iç politikada otoritesini sağlamlaştırma amacıyla bu eylemi gerçekleştirmiş olabileceğidir. Ancak bu Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesinde geçerli bir motivasyon aracı değildir. Çünkü Putin 2012'deki seçimle yüksek bir oyla iş başına gelmiş ve muhalif kesimin çoğunu da bastırmış ve bu, kamuoyunda ona olan desteği arttırmıştır. Bununla beraber özellikle Soçi Kış Olimpiyatları'ndaki Rusya'nın başarısı da Putin'in ve dolayısıyla Rusya'nın uluslararası saygınlığını daha da arttırdığı görülmüştür. Öte yandan Rusya'nın Kırım'a müdahalesi tamamen iç politikadan kaynaklı olsa bile bu gerekçe, çalışmamızın teorik çerçevesini oluşturan saldırgan realizmin krizi anlamlandırırken hesaba katmadığı bir dinamiktir. Çünkü saldırgan realistler daha çok devlet davranışlarına etki eden gücün uluslararası sistemdeki dağılımını inceleyerek uluslararası sistemin bu güç dağılımı ile belirlenen genel yapısının politik çıktıları nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Dolayısıyla saldırgan realizm yaklaşımı, Rusya'daki iç değişkenleri tamamen dışlamış ve Ukrayna'nın iç politikasında meydana gelen olayları göz ardı etmiştir. Dolayısıyla bu yaklaşım Ukrayna'yı harekete geçiren sebepleri ve krizin bu ülkenin penceresinden nasıl görüldüğünü ve bu ülkenin tepkilerini cevapsız bıraktığı için bu yönüyle krizi anlamlandırmada eksik kalmıştır.

Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale etmesindeki bir diğer motivasyon aracı, Rusya'nın yeni dünya düzenine olan itirazından kaynaklandığı iddiasıdır. Bilindiği üzere Rusya, ABD önderliğindeki hegemonyaya karşı Mersheimer'ın da saldırgan realizm yaklaşımıyla ileri sürdüğü gibi bölgesel hegemon olmak ve çok kutuplu yeni bir dünya düzenini inşa etmeyi hedeflemiştir. Rusya'nın bu hedefini gerçekleştirirken de revizyonist politikalar izlediği hem Gürcistan hem de Suriye örneklerinde açıkça görülmüştür. Kırım müdahalesinde de görüldüğü üzere Rusya; BM örgütü, Helsinki Nihai

Senedi'nin vurguladığı kuvvet kullanmama ilkesini ihlal etmiş ve Ukrayna ile imzaladığı, toprak bütünlüğüne saygı ve egemenlik haklarını ihlal etmeme gibi taahhütlerini de çiğnemiş ve adeta Batı'ya meydan okumuştur. Rusya'nın bölgesel hegemon olma yolunda Kırım'a müdahalesi önemli bir kazanç olsa da zikredilen iddia Rusya'nın Kırım'a neden müdahalede bulunduğunu yeterince açıklayamamaktadır. Bunun nedeni ise Rusya'nın devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne her fırsatta saygı gösterilmesi gerektiğini uluslararası toplumda zikretmesi ve BM gibi örgütlerin, güç kullanma hususunda Güvenlik Konseyi'ni yetkili kılmasını her fırsatta desteklemiştir. Dolayısıyla Rusya'nın bu niyetine rağmen bu kadar radikal bir dönüşümle Kırım'a müdahale etmesi pek de mümkün görülmemiştir.

Mearsheimer, Rusya'nın Kırım müdahalesini Rusya'nın "bölgesel hegemon olma" arzusunda yattığını ileri sürmüştür. "Foreign Affairs" dergisinde 2014'te yayımlanan "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin" başlıklı önemli makalesinde Rusya'nın Kırım'a müdahalesi ve doğu Ukrayna'daki faaliyetlerinin, Putin'in AEB ve KGAÖ'ye yönelik daha büyük hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik bir stratejiye ulaşmak için taktiksel hareketler olduğundan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Ona göre Putin, AEB ve KGAÖ'yü, NATO ve AB'ye eşdeğer bir yapılanma olarak teşekkül etmeyi amaçlamaktaydı ve bu yapılanmada öne çıkan en önemli aktör Ukrayna idi. Fakat Ukrayna, Rusya'nın ısrarla bu oluşum içinde yer alması taleplerine karşı olumsuz yanıt vermiş ve yönünü AB'ye çevirmiştir. Dolayısıyla Ukrayna'nın ve Kırım'ın kaybedilmesiyle Rusya'nın bölgesel hegemon olma yolundaki kilit noktalarından birine darbe vurulmuş olacaktır. Bununla bağlantılı olarak Rusya'nın Karadeniz'de kontrolü kaybetmesi, Karadeniz'de ve yakın çevresinde güvenliği sağlanması hususundaki yeteneğine ciddi bir darbe vuracak ve Avrasya Birliği projesinin zafiyete uğramasına neden olacaktı. Dolayısıyla tüm bunları hesap eden Putin Ukrayna'ya müdahalede bulunmuştur. Mearsheimer'ın saldırgan realizm temelinde ortaya attığı bu iddiaları Rusya'nın uzun vadedeki stratejilerini gerçekleştirmede araç olarak kullandığı Kırım müdahalesini açıklamada bize önemli ipuçları sunsa da bu yeterli değildir. Çünkü Rusya, Ukrayna'yı AEB'ye sokmayı gerçekten istiyorsa Kırım'ı ilhak etmezdi. Bunun nedeni Rusya, Ukrayna'nın AEB'ye katılmasını arzulayan Kırım'da bulunan yaklaşık iki milyon vatandaşı ülkeyi ele geçirerek ayırmış ve belki de

Ukrayna'nın AEB'ye katma hayallerini tamamen bitirmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın bu hedefi de pek rasyonel değildir.

Rusya'nın Kırım'a müdahalesindeki bir diğer etken yakın çevredeki Rus azınlıklarının haklarının korunması iddiasıdır. Nitekim Rusya Kırım'a müdahalede bulunmasının nedenlerinden birini, Kırım'daki etnik Rusların haklarını korumak için olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Rusya, neredeyse tüm askeri doktrin, güvenlik belgeleri ve dış politika konseptinde yakın çevresindeki ülkelerde yaşayan etnik Rusların haklarının korunmasını, ulusal çıkarlarının korunması adına hayati olduğunu belirtmiştir. Ancak Ukrayna'nın, ülkesinde yaşayan etnik Ruslara, Rusya'nın Kırım müdahalesine kadar herhangi bir baskısı ve kısıtlaması mevcut değildi. Bununla beraber Putin, Rusya ile iyi ilişkiler içerisinde olan ülkelerin etnik Rus azınlığa yaptığı baskıyı görmezden geldiği diğer ülkelerle olan ilişkilerinde görülmüştür. Dolayısıyla Rusya'nın Rus azınlıkları korumak için buraya müdahale ettiği gerçeği de tek başına pek inandırıcı görünmemektedir.

Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesindeki bir diğer temel motivasyon aracı Batı'da birçok stratejisyenin de iddia ettiği gibi Rusya'nın, Batı ve NATO'nun yıllardır süren Ukrayna ve Rusya üzerindeki eylemlerine karşı intikam alma güdüsüyle Kırım'a müdahalede bulunduğu iddiasıdır. Bir diğer deyişle Rusya'nın Ukrayna Krizi'ndeki eylemlerinin sorumlusu Batı'dır. Yine çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan saldırgan realizmin önemli temsilcilerinden Mearsheimer, bu fikrin güçlü bir savunucusu olmuştur. Batı'ya Ukrayna'daki krizin sonlandırılması konusunda inisiyatif alması için önemli tavsiyelerde bulunan Mearsheimer, sorunun kökeninin, AB ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Batı'nın, Rusya'nın çok önem verdiği Ukrayna'yı, Rusya'nın yörüngesinden çıkarma arzusunda yattığını ileri sürmüştür. Mearsheimer'a göre, aynı zamanda Turuncu Devrim'le siyasi anlamda da Batı, Ukrayna üzerinde bir nüfuz kurmuştur. Son olarak Yanukoviç'in görevinden azledilmesi Rusya'nın sabrını taşıran son eylem olmuştur. Böylece Rusya burayı ilhak etmiş ve Ukrayna'nın Batı yörüngesinden tamamen çıkana kadar Rusya'nın bu ülkeyi istikrarsızlaştırma eylemine devam edeceğini belirtmiş ve Avrupa'nın Rusya'nın ciddiyetini hafife aldığı, niyetini görmezden geldiğini ileri sürmüştür.

Mearsheimer'a göre AB, yapısı itibariyle hukukun üstünlüğü, ekonomik dayanışma, demokrasi gibi liberal eksenli politikalar çerçevesinde Ukrayna'ya yaklaşmış ve realizmin temel ilkelerini görmezden gelmiştir. Saldırgan realizmin temel ilkelerinden biri olan bölgesel güçlerin güvenliklerine yönelik bir tehdit algıladığında güçlerini arttıracığı ve saldırganlaşacağı Ukrayna özelinde görülmüştür. Dolayısıyla NATO'nun genişleme tehdidi ve Turuncu Devrimle beraber Ukrayna'daki demokrasi tehdidinin çevre ülkelere yayılma endişesi Rusya'yı harekete geçirmiş ve Rusya Kırım'a müdahalede bulunmuştur.

Kanımca Mearsheimer'ın bu iddiaları da Rusya'nın Kırım'a müdahalesindeki motivasyonları açıklamada yetersiz kalmıştır. Aslında Batı, Rus korku ve endişelerini görmezden geldiği için eleştirilebilir ancak Rusya'nın bu eyleminin sadece Batı'nın suçu olduğunu iddia etmesi yeterli bir argüman değildir. Mearsheimer, Rusya'nın böyle davranmasında korku ve tehdidin etkili olduğunu savunurken büyük güçlerin stratejik düşünen rasyonel aktörler olduğunu da iddia etmiştir. Fakat Mearsheimer bu korkunun neden 2014'te ortaya çıktığını açıklamada yetersiz kalmıştır. Çünkü NATO'nun genişleme olgusu yıllardan beri süren bir eylemdi. Dolayısıyla Rusya'nın bu eylemini korkuyla açıklamadan ziyade ulaştığımız sonuçlar da göstermektedir ki geçmişten gelen zengin bir tarihsel, kültürel ve duygusal motivasyonunun yanında, Kırım'ın Rus jeopolitiğinde arz ettiği yer ile açıklamak çok daha ikna edici görünmektedir. Ancak saldırgan realizm devlet davranışını açıklarken tarihsel ve kültürel bağlantıları göz ardı ettiği için bu yönüyle söz konusu müdahaleyi açıklamada yetersiz kalmıştır.

Rusya geçmişten gelen tarihsel ve kültürel bağlar ve bölgenin jeopolitik önemini de hesaba katarak korkudan çok korunma ve gurur duygularıyla birleşmiş haklı bir öfke ile hareket ederek Kırım'a müdahale etmek zorunda kalmıştır. Yani konjonktürel gelişmeler neticesinde Rusya, fırsatları değerlendirerek taktiksel bir eylemle (stratejik değil) Kırım'a müdahale etmiştir. Rusya'nın Batı ve NATO'ya karşı duyduğu endişeler veya Rusya'nın arzuları (büyük güç, prestij, emperyal arzu) Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesi için tutarlı bir planla yola koyulmuş gerekçeler değildi. Putin'in bölgenin siyasi geleceğini planlamadan ve herhangi bir stratejik kaygı gütmeyen Kırım'a özel kuvvetler yerleştirmesi de onun acele karar verdiğini, aynı zamanda bölge için bir tür kumar oynadığını açıkça göstermiştir.

Yukarıda bahsedilen asıl neden, Rusya'nın Kırım'ı müdahale etmesinde asıl motivasyon kaynağıyken, saldırgan realistlerin vurguladığı anarşik uluslararası sistemin yapısı da Rusya'nın eylemi üzerinde kısmen de olsa etkili olmuştur. Çünkü o dönemde Obama liderliğindeki ABD tüm dikkatini Suriye üzerinde yoğunlaştırmış ve Rusya'ya müdahale edecek gücü kendisinde bulamamıştı. Böylece Rusya Kırım'a müdahale konusunda istediği gibi hareket etmiştir. Ancak buna karşın o dönemde Batı'nın, Suriye üzerinde yoğunlaşan ve buradaki çabalarında başarılı olan Rusya'nın dikkatini Ukrayna'ya sevk etmek için bir müdahaleyle de Ukrayna'da bir karışıklık ve kışkırtma durumu yaratmış olabilme ihtimali de ağırlık kazanmaktadır. Çünkü Batı, Rusya'nın dikkatini Ukrayna'ya yönlendirerek Suriye'de rahat hareket etme zemini yakalamıştır.

Rusya'nın Kırım'a müdahalesi sonrasında Ukrayna'nın Donbas bölgesinde ortaya çıkan krizin Ukrayna, Rusya ve Batı'nın ortak çabalarıyla ve iyi niyetiyle çözüme kavuşacaktır. Batı'nın Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme hedeflerini sürdürmesi Rusya ile Batı'yı karşı karşıya getirebilir ve bu durum mevcut krizi daha da derinleştirebilir. Batı, Ukrayna krizinin çözümü hususunda katkı sağlamak istiyorsa öncelikle Rusya'ya karşı olan ekonomik yaptırımları yumuşatmalı ve Rusya'yı tehdit edici eylem ve söylemlerden kaçınmalıdır. Bunun yanında Moskova ile ilişkilerini onarma çabaları ve tarafsız bir Ukrayna oluşturma hedefi her iki tarafın da kazanması adına çok faydalı olacaktır. Ancak bu durumun gerçekleşmesi kısa vadede çok zor görünmektedir. Öte yandan bölgedeki krizin çözüme kavuşması konusunda Ukrayna'nın da yapıcı politikalar izlemediği görülmüştür. Hem Ukrayna hem de Rusya bölgede istikrarı tehdit eden söylem ve eylemlerine devam etmiştir. Bu bağlamda Ukrayna, ülkedeki etnik Rusların tepkisini çeken Ukraynacaya özel bir statü veren ve bu dili kamu çalışanları için zorunlu hale getiren yasayı onaylarken, Rusya da Ukrayna'nın doğusunda yaşayan etnik Rus kökenli Ukrayna vatandaşlarına Rus pasaportu dağıtıp onlara Rusya vatandaşlığı vermiştir.

Çatışmaların sona ermesi ve istikrarın sağlanması adına Minsk I ve Minsk II Antlaşmalarına rağmen Doğu Ukrayna'da özellikle Donbas bölgesinde devam eden çatışmaların ve belirsizliğin kısa vadede çözülmesi pek mümkün değildir. Rusya'nın ayrılıkçıların kontrolündeki bu bölgeyi ele geçireceğine dair iddialar da çok gerçekçi görünmemektedir. Çünkü Rusya'nın zorlu ekonomik dönemlerden geçtiği bu günlerde bu bölgeyi topraklarına katıp onun yükünü kaldırması zor görünmektedir. Dolayısıyla

ayrılıkçı yerleşim bölgelerinin, Kiev'deki hükümetle işbirliği içinde bazı özerk veya merkezi olmayan federal yapılarda konumlandırması iki taraf içinde en makul seçenek gibi görünmektedir. Öyle ki Rusya'nın talebi de bu yöndedir.

Kırım konusunda ise Rusya'nın bu bölgeyi tekrar Ukrayna'ya iade etmesi çok zor görünmektedir. Bununla beraber Rusya'nın özellikle Tatar Türklerinin haklarını korumak ve onlara temsil yetkisi vermek, bölgedeki istikrarın sağlanması adına önem arz etmektedir. Kırım sorununun ve Ukrayna krizinin çözümü, sonucu her ne olursa olsun yalnızca Ukrayna'nın geleceğini değil, Rusya ve AB arasındaki ilişkiler ve Avrupa'nın geleceği de etkileyecektir. Bu yüzden Rusya, ABD, AB ve Ukrayna'nın atacağı ortak kararlı adımlar bölgenin geleceğini olumlu yönde şekillendirecektir. Öte yandan Rusya'nın Kaliningrad'a yerleştirdiği askeri füzeler ve NATO'nun buna karşılık olarak Baltık ülkeleri ve Polonya'da konuşlandırdığı askeri güç yığınakları iki aktör arasındaki ilişkileri daha da çıkmaza sürüklemektedir.

Sonuç olarak Rusya Kırım'ı alarak ve bu bölgenin hava sınırları güvenliğini sağlamak için Kırım'a karadan havaya konuşlu bir füze yerleştirerek askeri bağlamda çok önemli bir avantaj elde etmiştir. Rusya bu yolla Karadeniz'de güvenliğini güçlendirirken kendisine yönelebilecek tehditleri bertaraf etme imkânı bulmuştur. Böylece yakın çevrede saygınlığını arttıran Rusya büyük güç söylemlerini somutlaştırma fırsatı yakalamış, Ukrayna ve Batı'ya gözdağı vermiştir. Bununla beraber Ukrayna'nın güvenliği ve yıllarca çözüm bulunamayan yeni uluslararası düzen içindeki yeri, Rusya'nın Kırım'a müdahalesi ve Doğu Ukrayna'daki eylemleriyle farklı bir evreye dönüşmüş, tehlikeli ve belirsiz bir görünüme bürünmüştür. Normandiya Dörtlüsü'nün bu belirsizliği ve istikrarsızlığı çözme adına bir araya gelerek oluşturdukları Minsk Antlaşmaları, kırılgan yapısı dolayısıyla uygulamaya konulup başarılı olamazken Ukrayna ile Rusya arasında barışın sağlanmasına da somut bir katkıda bulunamamıştır. Öte yandan Zelenskiy'nin diyalogdan yana olan diplomatik adımları, somut çabaları ve AB'nin ilgisini bu bölgeye çekmeye yönelik eylemleri dikkat çekici olsa da krizin çözümü adına yeterli değildir. Dolayısıyla söz konusu krizin, sadece Ukrayna'nın iyi niyetli eylemleriyle çözülmesi mümkün görünmemekte ancak Rusya ve AB'nin de iyi niyetli, karşılıklı güven esasına dayanan kararlı eylemleri, krizin çözülmesi ve bölgede istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- ABDI Zhaleh, “Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 221-246.
- ABDULLAHZADE Cavid, “Self Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S.19, 2014, ss. 159-205.
- ACAR Kezban, *Ortaçağ’dan Sovyet Devrimi’ne Rusya*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- ADOMEIT Hannes, *Putin’s ‘Eurasian Union’: Russia’s Integration Project and Policies on Post-Soviet Space*, Neighbourhood Policy Paper, S.4, 2012.
- AHRARI Ehsan M., *The Great Powers versus the Hegemon*, UK: Palgrave Macmillan, 2011.
- AKAŞ Cem, OKYAY Sevin, *Gorbaçov’un Rusya*, 1. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- AKMAN Halil, “Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu”, *Turkish Studies*, C.9, S.1, 2014, ss. 1-20.
- AKSOY Metin, “Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 431-438.
- ALIM Eray, “A Comparative Analysis of the Ukraine Crisis Through the Prisms of Offensive Realism and Liberal Internationalism”, *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, 2019, ss. 75-99.
- ALLISON Roy, “Regional Structures and Security Management in Central Asia”, *International Affairs*, Vol. 80, No.3, (2004), ss. 463-483.
- , “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, Nov. 2008, ss. 1145–1171;
- , “Russia, Regional Conflict, and The Use of Military Power”, *The Russian Military: Power and Policy*, Ed. Steven E. Miller, Dmitri Trenin, Cambridge: MIT Press, 2004, ss. 121- 156.
- AMBROSIO Thomas, *Challenging America’s Global Preeminence: Russia’s Quest for Multipolarity*, United Kingdom: Ashgate Publishing, 2005.
- ANTONENKO Oksana, “Russia, NATO and European Security After Kosovo”, *Survival*, Vol. 41, No.4, 1999, ss. 124-144.
- APETROE Alexandru, Gheorghe C. Daniel, “EU-NATO Cooperation: Is Pesco The Answer to The Balance of Eu’s Regional Priorities?”, *Ukraine Analytica*, Vol. 3, No. 13, 2018, ss. 55-61.
- ARBATOV Alexei G., “Military Reform in Russia: Dilemmas, Obstacles, and Prospects”, *International Security*, Vol. 22, No. 4, Spring, 1998, ss. 83-134.
- , “Russia’s Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, Fall 1993, ss. 5-43.

- , *The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya*, The Marshall Center Papers, S. 2, 2000.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, s.143.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. b., Bursa: Alfa Akademi, 2017, s. 479.
- ARIBOĞAN Deniz Ülke, *Duvar*, 3. b., İstanbul: İnkılap Yayınları, 2018.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 19. b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- ASKAROV Sabir, *Orta Asya Güvenliğinde Bölge Dışı Güçler ve Rusya*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- ASLUND Anders, LIEVEN Anatol, *Kuchmagate: Political Crisis in Ukraine?*, Meeting Report, C.3, S.3, 14 February 2001, <https://carnegieendowment.org/2001/02/14/kuchmagate-political-crisis-in-ukraine-event-274>, (25.08. 2019).
- ATAY Sibel Özsvağ, “Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar ve Eleştirel Jeopolitik Söylem”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.8, S. 2, ss. 144-155.
- AVERRE Derek, “Russian Foreign Policy and the Global Political Environment”, *Problems of Post Communism*, Vol. 55, No. 5, 2008, ss. 28-39.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- BABIN Borys V., “Rights and Dignity of Indigenous Peoples of Ukraine in Revolutionary Conditions and Foreign Occupation,” *Anthropology & Archeology of Eurasia*, Vol. 53, No. 3, 2014, ss. 81-115.
- BAEV Pavel K., “The Trajectory of the Russian Military: Downsizing, Degeneration, and Defeat”, *The Russian Military: Power and Policy*, ed. Steven E. Miller, Dmitri Trenin, Cambridge: MIT Press, 2004, ss. 43-72.
- BAHARÇİÇEK Abdulkadir, AĞIR Osman, “Kırım’ın Rusya Federasyonu’na Bağlanmasının Rusya’ya Komşu Ükelere Olası Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 52, 2015, ss. 29-47.
- BAKICH Spencer D., “Toward A New Quality: The Russian Military Doctrine and Eurasian Security” *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*, Vol. 21, No.1, Spring 1996, ss. 3-24.
- BAKLACIOĞLU Nurcan Özgür, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politika Analizinin Gelişimi”, *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, ss. 45-73.
- BALANZINO, Sergio, “A Year After Sintra: Achieving Cooperative Security Through The EAPC and PFP”, *NATO Review*, Vol. 46, No. 3, 1998.
- BALDWIN David A., “Power and International Relations”, *Handbook of International Relations*, 2. ed., ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons, London: SAGE Publications Ltd, 2013, ss. 273-297.

- BARYSCH Katinka, COKER Christopher, JESIEN Leszek, *EU-Russia Relations: Time for a Realistic Turnaround*, Brussels: Centre for European Studies, 2011.
- BAŞLAMIŞ Cenk, “Başları Giyotine Giden Oligarklar”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.
- , “Çift Başlı İktidar Yılları”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.
- , “Dört Yılda Üç Felaket”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.
- , “Gürcistan’ın Yıkılan NATO Hayalleri”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.
- , *Gorbaçov’dan Putin’e Rusya’nın Sırları*, İzmir: Yakın Kitabevi, 2016.
- BATIR Kerem, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, *ÇOMÜ BİİBF Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 2011, ss.115-134.
- BEBLER Anton, “Crimea and The Russian-Ukrainian Conflict” *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 15, No. 1, 2015, ss. 35-54.
- BEKCAN Umut, “Sovyet Penceresinden 1956 Macar Ayaklanması: Batı Destekli Bir Karşıdevrim Girişimi”, *Social Sciences Research Journal*, C.8, S.1, 2019, s. 15-23.
- BELOFF Max, “Reflections on Intervention”, *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, ss.198-207.
- BERTALAN Péter, NAGY András, “The Russian-Ukrainian Crisis and Behind, Energy Policy in the Mirror of Eurasian Game of Geopolitics”, *The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, Vol. 6, No. 3, 2014, ss. 7-21.
- BIERSACK John, O’LEAR Shannon, “The Geopolitics of Russia’s Annexation of Crimea: Narratives, Identity, Silences, and Energy”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 55, No. 3, 2014, ss. 247-269.
- BİLBİLİK Erol, *Kısaç Harekatı: NATO’nun Yeni Stratejik Konsepti*, İstanbul: Profil Yayınları, 2008.
- BİLENER Tolga, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2007, ss. 115-132.
- , “Ulus-devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkancı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 311-341.
- BİLGİÇ Mehmet Sadi, “Ukrayna Krizi’nin Kafkasya’ya Etkileri”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 373-407.
- BİNGÖL Oktay, “Ukrayna Krizi’nin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.41, Yaz 2014, ss. 15-38.

- BİRSEL Haktan, “Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı ‘Madalyonun İki Yüzü’”
SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 25, Mayıs 2012, s.109-124
- BOBROVNIKOV Vladimir, “The Beslan Massacre”, *ISIM Review*, S.15, 2005.
- BORAWSKI John, “Partnership For Peace And Beyond”, *International Affairs Journal*, Vol. 71, No. 2, 1995, ss. 233-246.
- BOZKURT Enver, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, Ankara: Nobel Yayınları, 2003.
- BÖLME Selin M., *NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi*, Seta Analiz, S.30, 2010.
- BRANNON Robert, *Russian Civil-Military Relations*, England: Ashgate, 2001.
- BROOKS Stephen G., “Dueling Realisms”, *International Organization*, Vol. 51, No. 3, Summer 1997, ss. 445-477.
- BRZESINKI Zbigniew “Ukraine’s Critical Role in the Post-Soviet Space”, *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 20, 1996, ss. 3-8.
- , “NATO: The Dilemmas of Expansion” *The National Interest*, S. 53, Fall 1998, ss. 13-17.
- , *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İnkilap Yayınları: İstanbul, 2018.
- BUDJERYN Mariana, “Was Ukraines Nuclear Disarmament a Blunder?” *World Affairs*, Vol. 179, No. 2, 2016, ss. 9-20.
- BUKKVOLL Tor, “Russian Special Operations Forces in Crimea and Donbas”, *Parameters*, Vol. 46, No. 2, 2016, s.13-21.
- BULL Hedley, *Intervention in World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 1955.
- BUSHKOVITCH Paul, *Rusya’nın Kısa Tarihi*, 2. b., çev. Mehmet Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- BUZAN Barry, “Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations”, *Journal of Peace Research*, Vol. 21, No. 2, Special Issue on Alternative Defense, June 1984, ss. 109-125.
- , “The Timeless Wisdom of Realism”, *International Theory: Positivism and Beyond*, Edt. Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalevski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, ss. 47-65.
- , *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, 2. ed., Brighton: Wheatsheaf Books, 1983.
- BÜYÜKAKINCI Erhan, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 401-436.
- , “Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 137-163.

- CABBARLI Hatem “Karadeniz Ekseninde Siyasi Örgüt: GUUAM”, der. Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, Ankara: Platin Yayınevi, 2005.
- CAMERON Fraser, DOMAŃSKI Jarek M., *Russian Foreign Policy with Special Reference to its Western Neighbours*, European Policy Center, S. 37. 2005.
- CANİKOĞLU Erhan, *Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun 'Yakın Çevre' Politikası: (2000-2008)* (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- CARLSNAES Walter, “Foreign Policy” *Handbook of International Relations*, ed. T. Rise, B. A. Simmons, London: Sage, 2002, s.331-350.
- CARR Edward Hallet, *The Twenty Year Crisis 1919-1939: An Introduction to The Study of International Relations*, London: Macmillan&Co Ltd., 1946.
- CAŞIN Mesut Hakkı, “NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği”, *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 313-346.
- , DERMAN Giray Saynur, *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*, Ankara: SRT Yayınları, 2016.
- , *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla: Rus İmparatorluk Stratejisi*, 2. b., Ankara: Atlas Kitap, 2015.
- CERRAH Ufuk, “Ukrayna Krizinin Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss.453-477.
- CHECKEL Jeff, “Ideas, Institutions, and the Gorbachev Foreign Policy Revolution”, *World Politics*, Vol. 45, No. 2, Jan. 1993, ss. 271-300.
- CHITADZE Nika, “Security Problems within Post-Soviet Space”, *Connection*, Vol. 4, No. 2 Summer 2005, ss. 1-4.
- CLOVER Charles, “Dreams of the Eurasian Heartland: The Reemergence of Geopolitics”, *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, 1999, ss. 9-13.
- COHEN Ariel, *Europe's Strategic Dependence on Russian Energy*, Backgrounder Report, S.2083, Kasım 2007.
- COHEN Ariel, *Russian Imperialism Development and Crisis*, London: Praeger Publishing, 1996.
- CONNOLLY Richard, ‘Western Economic Sanctions and Russia's Place in the Global Economy’, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, ss. 223-232.
- CORNELL Svante E., “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, *Perceptions*, Vol. 4, No. 2, 1999, ss.100-125.
- ÇAKMAK Haydar, *ABD'nin Askeri Müdahalesi: 1801'den Günümüze*, 2. Basım, Ankara: Kaynak Yayınları, 2016.
- , *Avrupa Güvenliği NATO AGİT AGSP*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.

- ÇITAK Emre, “Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik”, *Uluslararası İlişkiler Temel Teorileri: Temel Kavramlar*, ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara: Kripto Yayıncılık, 2014.
- ÇOMAK Hasret vd., “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 137-167.
- D’ENCAUSSE Helene Carrere, *İki Dünya Arasında Rusya*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- , *Tamamlanmamış Rusya*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- DAĞI Zeynep, *Rusya’nın Dönüşümü: Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2002.
- DAHL Robert A., “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, Vol. 2, No. 3, 1957, ss. 201-215.
- DALLİN Alexander, “New Thinking in Soviet Foreign Policy”, *New Thinking in Soviet Politics*, (Ed.) Archie Brown, Oxford: MacMillan, 1992, ss. 71-85.
- DASH P. L., “Chechnya: War Has No End”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 35, No. 18, 2000, ss. 1517-1520.
- DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik*, 100. b., İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- DE HAAS M. Marcel “Putin’s External and Internal Security Policy”, *Conflict Studies Research Centre*, Vol. 5, No. 5, 2005, ss. 1-14.
- , “Putin’s Security Policy in The Past Present and Future”, *Baltic Defence Review*, Vol. 2, No. 12, 2004, ss. 39-59.
- , *Medvedev’s Security Policy: A Provisional Assessment*, Russian Analytical Digest, S. 62, 2009.
- , “Russia’s Military Doctrine Development (2000-10)”, ed. Stephen J. Blank, *Russian Military Politics and Russia’s 2010 Defense Doctrine*, US: Strategic Studies Institute, March 2011, ss. 1-62.
- , *Russia’s New Military Doctrine: A Compromise Document Preparation of a New Military Doctrine*, Russian Analytical Digest, S.78, 2010.
- , *Russia’s Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev and Beyond*, London: Routledge Publishing, 2010.
- DEMİR Sertif, “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 169-190.
- DEPREM Okay, “Avrasya’da Yeni İttifaklar Peşinde”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.
- , “Gaz Savaşı, Enerji Silahı”, Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya’yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018.

- , "Meydan'dan İç Savaşa Ukrayna", Cenk Başlamış, Okay Deprem, *Vladimir Vladimiroviç Putin: Rusya'yı Ayağa Kaldıran Lider*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2018, s.244.
- DEUDNEY Daniel, IKENBERRY G. John, "Who Won the Cold War?" *Foreign Policy*, No. 87, Summer 1992, ss.130-138.
- DEVLIN Judith, *Slavophiles and Commissars: Enemies of Democracy in Modern Russia*, Great Britain: Macmillan Press, 1999.
- DIMITROVA Antoaneta, DRAGNEVA Rilka, "Constraining External Governance: Interdependence with Russia and the CIS as Limits to EU's Rule Transfer in the Ukraine", *Journal of European Public Policy*, Vol. 16, No. 6, 2009, ss. 853-872.
- DİLEK Mehmet Sait, "Rusya Federasyonu'nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış", *Turkish Studies*, C. 10, S. 14, 2015, ss. 245-272.
- DOĞAN Nejat, "Global Bir Barış Projesi Olarak Demokrasi: Teorik Bir Tartışma ve Orta Doğu'nun Geleceği", *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*, yaz. Cenan Çakmak, Cengiz Dinç, Ahmet Öztürk, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011, ss. 337-360.
- DONALDSON Robert H., NOGEE Joseph L., *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems Enduring Interests*, New York: M.E. Sharpe, 2009.
- DONELLY Jack, "Realism", *Theories of International Relations*, 5. ed., ed. Scott Burchill vd., New York: Palgrave Macmillan, 2013.
- DRAGNEVA Rilka, WOLCZUK Kataryna, "The Eurasian Economic Union Deals, Rules and the Exercise of Power" *Chatham House Research Paper*, 2017.
- DUBININ Yuri, "Historical Struggle for the Black Sea Fleet" *Russia in Global Affairs*, Vol. 5, No. 1, 2007. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/historical-struggle-for-the-black-sea-fleet/>, (05.12. 2019)
- DUGİN Aleksandr, *İnsanlığın Ön Cephesi: Avrasya*, çev. Erdem Ergen, Ankara: Kaynak Yayınları, 2017.
- DUGİN Aleksandr, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, 8. b., İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- DUNNE Tim, BRIAN Schmidt C., "Realism", *The Globalization of World Politics*, 6. ed., yaz. John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, Oxford: Oxford University Press, 2014, ss. 100-112.
- DURAL Betül Yüce, EMİRALİYEV Ekrem, "Ukrayna'nın Çeşitli Göstergelerinin Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırılması ve Olası Birlik Üyeliğinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 53, 2015, ss. 104-126.
- EBERLE James, "Russia and Ukraine -What to Do with the Black Sea Fleet?", *The World Today*, Vol. 48, No. 8/9, Aug-Sep. 1992, ss. 158-160.
- EFEGİL Ertan, "Rus Dış Politikasında Kimliğin Etkisi (1991-2008 Arası Dönem)", *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 387-407.

- ELMAN Colin, "Extending Offensive Realism: The Louisiana Purchase and America's Rise to Regional Hegemony", *The American Political Science Review*, Vol. 98, No. 4, Nov. 2004, ss. 563-576.
- , "Realism" *Security Studies an Introduction*, ed. Paul D. Williams, New York: Routledge, 2008, ss. 15-28.
- ELTCHANINOFF Michael, *Putin'in Aklında Ne Var*, çev. Melike Işık Durmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- ENGLE Eric, "A New Cold War? Cold Peace. Russia, Ukraine and NATO", *Saint Louis University Law Journal*, Vol. 59, No. 97, 2014, ss. 97-174.
- ERALP Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 12. b., der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss. 57-88.
- ERDEM Ekrem, MAMMADOV Halit, "Post-Sovyet Ülkeler Arasında Bölgeselleşme Eğilimleri", International Conference On Eurasian Economies 2013, St. Petersburg, 17-18 Eylül 2013, ss. 840- 847.
- EREKER Fulya, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, der. Mustafa Aydın vd., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 45-73
- , ÖZER Utku, "Onyedinci Yüzyıldan Günümüze Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Rusya'nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayıncılık, 2013, ss. 165-200.
- ERİŞEN Cengiz, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkacı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 165-194.
- ERMAĞAN İsmail, "Rusya- Avrupa İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 677-708.
- EROL Mehmet Seyfettin, "'Ukrayna-Kırım Krizi' ya da 'İkinci Yalta Süreci'" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 41, 2014, ss. 1-14.
- , AMİRBEK Aidarbek, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 14, S.1, 2014, ss. 155-178.
- EROL Mehmet Seyfettin, OĞUZ Şafak, "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea", *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17, 2015, ss. 261-277.
- European Commission, "The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners", Brussels, 2007, ss. 1-18.
- EVERA Stephan Van, "Offense, Defense, and the Causes of War", *International Security*, Vol. 22, No. 4, Spring, 1998, ss. 5-43.
- FACON Isabelle, "Moscow's Global Foreign and Security Strategy: Does the Shanghai Cooperation Organization Meet Russian Interests?" *Asian Survey*, Vol. 53, No. 3, May/June 2013, ss. 461-483.

- FELGENHAUER Tyler, "Ukraine, Russia, and the Black Sea Fleet Accords", WWS Case Study 2/99, 1999.
- FENG Liu, RUIZHUANG Zhang, "The Typologies of Realism", *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 1, No.1, Summer 2006, ss.109-134.
- FIGES Orlando, *Revolutionary Russia 1891-1991*, London: Penguin Press, 2014.
- FISHER Alan, *Kırım Tatarları*, çev. Eşref Özbilken, İstanbul: Selenge Yayınları, 2009.
- FISCHER Sabine, *The Donbas Conflict: Opposing Interests and Narratives, Difficult Peace Process*, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, April 2019, ss. 1-38
- FIVECOAT David G., "Leaving the Graveyard: The Soviet Union's Withdrawal From Afghanistan", *Parameters*, Vol. 42, No. 2, Summer 2012, ss. 42-55.
- FOXALL Andrew, *Putin's Peninsula: Crimea's Annexation And Deterioration*, Russia Studies Centre Policy Paper, S.4, 2015.
- FRANKEL Joseph, *International Politics: Conflict and Harmony*, London: Pelican Books, 1973.
- FRASER Derek, "Taking Ukraine Seriously: Western and Russian Responses to the Orange Revolution", *Europe's Last Frontier*, ed. Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk, New York: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 157-173.
- FRIDAY Julia, "Prague 1968: Spatiality and the Tactics of Resistance", *Texas Studies in Literature and Language*, Vol. 53, No. 2, Summer 2011, ss. 159-178.
- FRIEDMAN George, *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century*, New York: Doubleday Press, 2009.
- FRYDRYCH Eunika Katarzyna, "The Debate on NATO Expansion", *Connections*, Vol. 7, No. 4, Fall 2008, ss. 1-42.
- GAFFARLI Orhan, "Kırım Krizi ve Türkiye", BİLGESAM, 26.03.2014.
- GEDMIN Jeffrey, "Beyond Crimea: What Vladimir Putin Really Wants", *World Affairs*, Vol.177, No. 2, July-Aug. 2014, ss. 8-16.
- GENÇ Deniz, "İngiliz, Fransız ve Alman Basınında Kırım Sorunu", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 335-360.
- GESSEN Masha, *Putin: Yüzü Olmayan Adam*, çev. Gözde Soykan, İstanbul: Epsilon Yayınları, 2015.
- GIDADHUBLI, R. G., "Boris Yeltsin's Controversial Legacy", *Economic and Political Weekly*, Vol. 42, No. 20, May 2007, ss. 1818-1820.
- GILES Keir vd., *The Russian Challenge*, London: Chatham House, 2015.
- GILPIN Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- GİRGİN Doğan, "Geopolitical Issues in the Current Crisis Between Ukraine and Russia" *Journal of Social Sciences*, Vol. 4, No. 1, 2015, ss. 21-24.

- GLASER Charles L., "Realism", *Contemporary Security Studies*, 3. Press, ed. Alan Collins, Oxford Oxford: University Press, 2013.
- , "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994-1995, ss. 50-90.
- GOLTS Alexander, "Russia-NATO Relations: Between Cooperation and Confrontation", *Defense Brief*, Vol. 2, No. 4, 2005, ss. 2-4.
- GORBAÇOV Mihail, *Glasnost-Asıl Neyi İstiyorum*, 5. b., çev. Tuba Tarcan Çandar, Ahmet Cemal, İstanbul: Dönemli Yayıncılık, 1988.
- , *Gorbaçov Türkiye'de İstanbul ve Ankara Konferansları*, haz. Ömer Çendeoğlu, Aslıhan Dinç, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- GORENBURG Dmitry, "The Causes and Consequences of Beslan: A Commentary on Gerard Toal's Placing Blame: Making Sense Of Beslan", *Political Geography*, Vol. 28, No.1, Jan 2009, ss. 23-27.
- GÖNLÜBOL Mehmet, *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, 4. b., Ankara: Atilla Kitabevi, 1993.
- GÖTZ Elias, "Putin, the State, and War: The Causes of Russia's Near Abroad Assertion Revisited" *International Studies Review*, Vol. 19, No. 2, 2017, ss. 228-253.
- GRABER Doris A., "The Truman and Eisenhower Doctrines in the Light of the Doctrine of Non- Intervention", *Political Science Quarterly*, Vol. 73, No. 3, Sept. 1958, ss. 321-324.
- GRAJAUSKAS Rokas, "What is New in Russia's 2009 National Security Strategy?", *The Eastern Pulse*, Vol. 6, No. 21, 2009, ss. 1-5.
- GRIECO Joseph M., "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, Vol. 42, No. 3, Summer 1988, ss. 485-507.
- , *Cooperation among Nations: Europe, America, and Nontariff Barriers to Trade*, Ithaca: Cornell University Press, 1990.
- GURIEV Sergei, RACHINSKY Andrei, "The Role of Oligarchs in Russian Capitalism" *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19, No. 1, Winter 2005, ss. 131-150.
- GÜNAY Bekir, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu", *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 377-386.
- GÜNEŞ Hakan, *Ukrayna Krizi: Euromeydan, Kırım Referandumu ve Doğu Ukrayna*, Uluslararası Sorunlar Raporu-I, İstanbul: Emek ve Toplum Araştırmaları Merkezi, 2014.
- , "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Çeyrek Yüzyılı", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, ed. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, ss. 465-486.
- GÜRSELER Ceren, "Kırım'ın 'Self Determinasyonu' Nasıl Yorumlanabilir?", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 43, Güz 2014, ss. 87-115.

- GVOSDEV Nikolas K., “The Sources of Russian Conduct”, *The National Interest*, No.75, Spring 2004, ss. 29-38.
- HAN Ahmet Kasım, “Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan’da Süper güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Ortadoğu Etütleri*, C. 2, S. 2, 2011, ss. 61-62.
- HELLER Eric Nathaniel, *Power Projections of the People’s Republic of China: An Investigative Analysis of Defensive and Offensive Realism in Chinese Foreign Policy*, ACDIS Occasional Paper, 2003.
- HENRIKSEN Thomas H., *American Power after the Berlin Wall*, New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- HERZ John H., “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 2, No. 2, Jan. 1950, ss. 157-180.
- HILL Fiona, “Moscow Discovers Soft Power,” *Current History*, Vol. 105, No. 693, 2006, ss. 341-347.
- HOBBS Joseph J., *Fundamentals of World Regional Geography*, 4. ed., Boston: Cengage Learning, 2016.
- HOLLIDAY Ian, “Ethics of Intervention: Just War Theory and the Challenge of the 21st Century”, *International Relations*, Vol. 17, No. 2, June 2003, ss. 115-133.
- HOLSTI Kalevi Jaakko, *International Politics: A Framework for Analysis*, 3. ed., Englewood Cliffs, New York: Prentice Hall, 1967.
- HOSKING Geoffrey, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, 2. b., çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- HUGHES James, “EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?”, *The EU’s Foreign Policy in an Evolving International System: The Road to Convergence*, ed. Nicola Casarini, Costanza Musu, Palgrave: London, 2006, ss. 76-94.
- HÜRSOY Siret, KUTLU Erdi, “Yenilenen Avrupa Komşuluk Politikası Perspektifinden Avrupa Birliği’nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımı”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 2, 2018, ss.169-189.
- İNGELEVIČ-CITAK Milena, “Crimean Conflict – from the Perspectives of Russia, Ukraine, and Public International Law”, *International and Comparative Law Review*, 2015, Vol. 15, No. 2, ss. 23-45.
- INGRAM Alan, “A Nation Split into Fragments: The Congress of Russian Communities and Russian Nationalist Ideology”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 51, No. 4, June 1999, ss. 687-704.
- İMANBEYLİ Vügar, *Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi*, SETA Perspektif, S. 36, 2014
- İNALCIK Halil, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi” *Belleten*, C. VIII, S.30, 1944, ss. 185-229.
- İSMAYIL Elnur, *Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları*, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, Rapor No. 73, 2017.

- İSMAYILOV Elnur, "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C.1, S.1, 2013, ss. 87-105.
- , Rusya-Batı Krizi Çerçevesinde Rusya'nın Yeni Askeri Doktrini, Bilgesam Analiz, S. 1190, 2015.
- , *Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma-Türkiye ve Rusya Örneği*, Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2011.
- İŞYAR Ö. Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.
- , *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, Bursa: Dora Yayınları, 2019.
- , *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*, 2. b., Bursa: Dora Yayınları, 2013.
- JACKSON Nichole, *Russian Foreign Policy and the CIS*, London: Routledge, 2003.
- JAITNER Margarita Levin, "Russian Information Warfare: Lessons from Ukraine", *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, ed., Kenneth Geers, NATO CCD COE Publications: Tallinn, 2015, ss. 87-93.
- JANUSZ Bugajski, *Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe*, Washington, DC: Center for Strategic & International Studies, 2010.
- JERVIS Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma," *World Politics*, Vol. 30, No. 2 Jan. 1978, ss. 167-214.
- JONES Jeremy, "The Sinatra Doctrine", *Harvard International Review*, Vol. 27, No. 2, Summer 2005, ss. 80-81.
- JONES Sean M. Lynn, "Offense-Defense Theory and Its Critics", *Security Studies*, Vol. 4, No. 4, 1995, ss. 660-691.
- JOUANNY Jean Robert, *Putin Ne İstiyor*, çev. Merve Öztürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- JUDT Tony, *Postwar A History of Europe Since 1945*, New York: The Penguin Press, 2005.
- KAGARLİTSKY Boris, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, çev. Esin Soğancılar, Ankara: Phoenix Yayıncılık, 2007.
- KALKAN Yeldar Barış, *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.
- KAMALOV İlyas, "Karadeniz Bölgesi'ndeki Güncel Gelişmeler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 21, 2009, ss. 13-21.
- KAMP Karl-Heinz, "NATO: Genişlemenin ikilemleri", ed. Musa Ceylan, *Yeni NATO Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş*, İstanbul: Ülke Kitapları, 1999.
- KANET Roger E., MAXIME Henri André Larivé, "Nato And Russia: A Perpetual New Beginning", *Perceptions*, Vol. XVII, No. 1, Spring 2012, ss. 75-96
- KARADELİ Cem, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna'da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 343-364.

- , “Orta Çağdan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 1-17.
- , “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 113-136.
- KARAGÖL Erdal Tanas, KAYA Saliha, *Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru*, SETA Analiz, S. 108, 2014.
- KARAGIANNIS Emmanuel, “The 2008 Russian–Georgian War via the Lens of Offensive Realism”, *European Security*, Vol. 22, No. 1, 2013, ss. 74-93.
- KARAOSMANOĞLU Ali L., *NATO’nun Dönüşümü*, ed. Mustafa Aydın, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- KARATNYCKY Adrian, “Ukraine’s Orange Revolution”, *Foreign Affairs*, Vol. 84, No. 2, 2005, ss. 35-52.
- KATCHANOVSKI Ivan, “Crimea: People and Territory Before and After Annexation”, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, ss. 80-89.
- KATZ Mark N., “Russia and The Shanghai Cooperation Organization: Moscow’s Lonely Road From Bishkek to Dushanbe”, *Asian Perspective*, Vol. 32, No. 3, 2008, ss. 183-187.
- KAVUNCU Sibel, “Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci”, *Bilge Strateji*, C. 5, S. 8, Bahar 2013, ss.119-148.
- KAW Marita, “Predicting Soviet Military Intervention”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 33, No. 3, Sep. 1989, ss. 402-429.
- KAYA Sezgin, İSMAYILOV Meşdi, “Rus Avrasyacılığı ve Jeopolitik Bir Varlık Olarak Doğu Algısı”, *Rusya’nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayıncılık, 2013, ss. 1-38.
- , İŞYAR Ömer Göksel, “Rus Yayılmacılığı ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi”, *OAKA*, 2009, C.4, S.8, ss. 25-49.
- KELKİTLİ Fatma Ashı, “Kırım: Rusya İçin Vazgeçilmez Yarımada”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 289-308.
- KELSEN Hans, TUCKER Robert W., *Principles of International Law*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1967.
- KENNEDY Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 14. Basım, çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- KENT Neil, *Crimea: A History*, London: Hurst & Co, 2016.
- KEOHANE Robert O., “Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond”, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 3.

- ed., ed. Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, New York: Allyn&Bacon, 1999, ss. 153-183.
- KESGİN Serdar, NATO-Rusya İlişkileri, Giresun: KARASAM, 2009, s.38.
- KESKİN Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
- KHAZANOV Anatoly M., “Ethnic Nationalism in the Russian Federation”, *Daedalus*, Vol. 126, No. 3, Summer 1997, s.121-142.
- KILAVUZ İdil Tunçer, “Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 34, 2017, ss. 199-216.
- KIRIMLI Hakan, “Kırım-Rus İdaresi Dönemi”, Ankara: MEB Yayınları, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, 2002, ss. 458-464.
- KISACIK Sina, “1990’lı ve 2000’li Yıllarda Rus Dış Politikasında Temel Eğilimler”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 120.
- , “Bir Rus-Alman Ortak Yapımı Olarak Kuzey Akım Boru Hattı Projesinin Avrupa İçin Önemi Anlamak”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 309.
- , “Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi: Dış İlişkilerde Bir Ekonomik ve Siyasi Baskı Aracı mı”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 136-137.
- , “Ukrayna Eksenli Enerji Krizleri Çerçevesinde Gelişen Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İşbirliği”, *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, ss. 406
- KISSINGER Henry, *Diplomacy*, New York: Simon&Schuster, 1994.
- , *Diplomasi*, 10. b., çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- KIZILOK Utku, “1956 Macaristan Devrimi: İşçilerin Devriminden Bürokrasinin Karşı Devrimine”, Nisan 2006, http://marksist.net/utku_kizilok/1956_macaristan_devrimi.htm (11.11.2017).
- KİBAROĞLU Mustafa, “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini”, *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, 2001, ss. 95-106.
- KİREÇCİ M. Akif, TEZCAN Selim, *Kırım’ın Kısa Tarihi*, çev. Can E. Çekiç, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, 2015, s.14.
- KLOTZ Maximilian, “Russia and the Ukrainian Crisis: A Multiperspective Analysis of Russian Behaviour, by Taking into Account NATO’s and the EU’s Enlargement”, *Croatian International Relations Review*, Vol. 23, No. 80, 2017, ss.259-287.
- KOCAKENAR Mustafa, “Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler”, TASAM, 2015, (06.02.2019).

- KOÇAK Muhammet, “Rusya’nın İlhakı Sonrası Kırım ve Kırım Tatarları” *SETA Perspektif*, Sayı. 45, Nisan 2014.
- KOFMAN Michael vd., *Lessons from Russia’s Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, Santa Monica: Rand Corporation, 2017, s. 77.
- KOLASI Klevis, “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 68, S. 2, 2013, ss. 149-179.
- KOLB Robert, “Note on Humanitarian Intervention”, *International Review of the Red Cross*, Vol. 85, No. 849, 2003, ss. 119-134.
- KORKMAZ Vişne, “The New Power Calculations and ‘Structured’ Relations in the Fluctuating Security Environment of Eurasia”, ed. Nurşin Ateşoğlu Güney, *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Great Britain: Ashgate Publications, 2007, ss. 99-119.
- KOTZ David, WEİR M. Fred, *Gorbaçov’dan Putin’e Rusya’nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, çev. Cemile Çakır, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012.
- KOZHEMIKIN Alexander V., “Democratization and Foreign Policy Change: The Case of the Russian Federation”, *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, Jan. 1997, ss. 49-74.
- KÖROĞLU, Nergiz Özkural, “Avrupa Birliği ve Rusya’nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna’da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: ‘Turuncu Devrim’ ve ‘Meydan Devrimi’”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S.1, (Ocak 2015), ss. 31-52
- KRAMER Mark, “Russian Policy Toward the Commonwealth of Independent States: Recent Trends and Future Prospects”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 6, 2008, ss. 3-19.
- KUBICEK Paul, “Russian Foreign Policy and the West”, *Political Science Quarterly*, Vol. 114, No. 4, Winter 1999-2000, ss. 547-568.
- , “The Commonwealth of Independent States: An Example of Failed Regionalism?”, *Review of International Studies*, Vol. 35, No. 51, February 2009, ss. 237-256.
- , *The History of Ukraine*, Westport, USA: Greenwood Press, 2008.
- KUCHINS Andrew C., IGOR A. Zevelev, “Russian Foreign Policy: Continuity in Change”, *The Washington Quarterly*, Vol. 35, No.1, 2012, ss. 147-161.
- KURAT Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 1992.
- , *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- KUŞÇU Işık, “Kırım’ın Rusya’ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 309-334.
- KUZIO Taras, “Geopolitical Pluralism in CIS: the Emergence of GUUAM”, *European Security*, Vol. 9, No. 2, 2000, ss. 81-114.

- , "Is Ukraine Part of Europe's Future?" *The Washington Quarterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, ss. 89-108.
- , "Nationalism, identity and Civil Society in Ukraine: Understanding the Orange Revolution", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 43, No. 3, 2010, ss. 285-296.
- , "Neither East Nor West Ukraine's Security Policy Under Kuchma", *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 5, 2005, ss. 59-68.
- , "Russia-Ukraine Crisis: The Blame Game, Geopolitics and National Identity", *Europe-Asia Studies*, Vol. 70, No. 3, 2018, ss. 462-473.
- , "Ukraine's Relations with the West since the Orange Revolution", *European Security*, Vol. 21, No.3, 2012, ss. 395-413.
- , D'ANIERI Paul, *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2018.
- , *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?*, Washington: The Jamestown Foundation, 2010.
- , *Ukraine 'Experts' in The West And Putin's Military Aggression: A New Academic 'Orientalism'?*, Cicero Foundation Great Debate Paper, No. 17/06, 2017, s.1-26.
- , *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, Santa Barbara, California: Praeger, 2015.
- , *Ukraine: State and Building*, London: Routledge, 1998, s.109.
- KÜÇÜKSOLAK Övgü Kalkan, "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C.4, S.14, İkbahar 2012, ss. 202-208.
- KYDD Andrew, "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers do not Fight Each Other", *Security Studies*, Vol. 7, No. 1, 1997, ss. 114-155.
- LABS Eric J., "Beyond Victory: Offensive Realism and The Expansion of War Aims", *Security Studies*, Vol. 6, No. 4, 1997, ss. 1-49.
- LAMY Steven L., "Contemporary Mainstream Approaches: Neorealism and Neoliberalism", *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 6. ed., der. John Baylis, Steve Smith, Patrica Owens, United Kingdom: Oxford University Press, 2014, ss. 126-140.
- LARRABEE F. Stephen, *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*, Chicago: RAND Publishing, 2003.
- LARUELLE Marlène, PEYROUSE Sébastien, "The Militarization of the Caspian Sea: 'Great Games' and 'Small Games' Over the Caspian Fleets", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 7, No. 2, 2009, ss. 17-35.
- LAVELLE Peter, "What Does Putin Want?", *Current History*, Vol. 103, No. 675, 2004, ss. 314-318.

- LEVY Jack S., "The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", *International Studies Quarterly*, Vol. 28, No. 2, June 1984, ss. 219-238.
- LIEVEN Anatol, "Russian Opposition to NATO Expansion", *The World Today*, Vol. 51, No. 10, Oct. 1995, ss. 196-199
- LIGHT Margot, "Foreign Policy Thinking", *International Factors in Russian Foreign Policy*, ed. Neil Malcolm, Alex Pravda, Oxford: Oxford University Press, 1996, ss. 33-100.
- LIGHT Margot, "In Search of an Identity: Russian Foreign Policy and the End of Ideology", *Journal of Communist and Transition Politics*, Vol. 19, No. 3, 2003, ss. 42-59.
- , WHITE Stephen, LOWENHARDT John, "A Wider Europe: The View from Moscow and Kyiv", *International Affairs*, Vol. 76, No. 1, Jan. 2000, ss. 77-88.
- LOBELL Steven E., "War is Politics: Offensive Realism, Domestic Politics and Security Strategies", *Security Studies*, Vol. 12, No. 2, Winter 2002/3, ss.165-195.
- LOMAGIN Nikita A., "Russia's CIS Policy and Economic and Political Transformations in Eurasia", *Shifting Priorities in Russia's Foreign and Security Policy*, ed. Roger E. Kanet, Rémi Piet, England: Ashgate Publishing, 2014, ss. 115-140.
- LYNCH Dov, *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Case of Moldova, Georgia and Tajikistan*, UK: Palgrave Macmillan Publish, 2000.
- MADUZ Linda, *Flexibility by Design: The Shanghai Cooperation Organisation and the Future of Eurasian Cooperation*, Center for Security Studies, Zurich, (2018), s.15.
- MAGOCSI Paul Robert, *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*, 2. ed., Toronto: University of Toronto Press, 2010.
- MAIO Giovanna De, *Russia's View of Ukraine after the Crisis*, IAI: Working Papers, S. 16, 2016.
- MANKOFF Jeffrey, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2009.
- MARPLES David R., *Ukraine in Conflict: An Analytical Chronicle*, Bristol: E-International Relations Publishing, 2017.
- MARSHALL Tim, *Prisoners of Geography*, London: Elliot&Thompson, 2016.
- MARTEN Kimberly, *Reducing Tensions Between Russia and NATO*, Council Special Report, S.79, 2017.
- MCCGWIRE Michael *Perestroika and Soviet National Security*, Washington DC: Brookings Institution, 1991.
- MCFAUL Michael, "Russia: Rebuilding the Iron Curtain" (testimony before House Committee on Foreign Affairs, May 17, 2007, <https://carnegieendowment.org/2007/05/17/russia-rebuilding-iron-curtain-pub-19202> , (01. 05. 2018)

- MCFAUL Michael, "Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution", *International Security*, Vol. 32, No. 2, Fall 2007, ss. 45-83.
- MCFORAN D. W. J., "Glasnost, Democracy, and Perestroika", *International Social Science Review*, Vol. 63, No. 4, Fall 1988, ss. 165-174.
- MEARSHEIMER John J., "Structural Realism", ed. Tim Dunne, Mijla Kurki, Steve Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, 3. ed., Oxford: Oxford University Press, 2013, ss. 77-93.
- , "The False Promise of International Institution", *International Security*, Vol. 19, No. 3, Winter 1994-1995, ss.5-49.
- , "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, Vol. 93, No. 5, 2014, ss. 77-89.
- , *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, New Heaven: Yale University Press, 2018.
- , "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*, ed. Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller, Cambridge: MIT Press, 1995, ss. 78-129.
- , "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, Summer 1990, ss. 5-56.
- , "Disorder Restored" *Rethinking America's Security: Beyond Cold War to New World Order*, ed. Graham Allisaon, Gregory Treverton, New York: W. W. Norton, 1992, ss. 213-237.
- , *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton Company, 2001.
- MENELLY Steven, "The Geographical Pivot Of Central Asia", *Harvard International Review*, Vol. 38, No. 1, Fall 2016, ss.36-38.
- MENON Rajan, MOTYL Alexander J., "Counterrevolution in Kiev: Hope Fades for Ukraine", *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 6, 2011, ss. 137-148.
- , RUMER Eugene, *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*, Cambridge: The MIT Press, 2015.
- MEREZHKO Oleksandr, "Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law", *ZaöRV*, S.75, 2015, s. 167-194
- MEYER Stephen, "Prospects of Gorbachev's New Political Thinking on Security", *International Security*, Vol. 13, No. 2, Fall 1988, ss. 124-163.
- MOLCHANOV Mikhail A., "Ukraine and The European Union: A Perennial Neighbour?", *European Integration*, Vol. 26, No. 4, 2004, ss. 451-473.
- MOLLA Alptekin, "Soğuk Savaş Sonrası NATO Askeri Müdahaleleri ve Türkiye'nin Rolü: Kosova Krizi ve Müdahale Süreci", *Mevzuat Dergisi*, S.138, 2009.
- MONAGHAN Andrew, *The New Russian Foreign Policy Concept: Evolving Continuity*, London: Chatham House, Nisan 2013.

- MONTGOMERY Evan Braden, “Breaking out of the Security Dilemma: Realism, Reassurance, and the Problem of Uncertainty”, *International Security*, Vol. 31, No. 2, Fall 2006, ss. 151-185.
- MORGENTHAU Hans J., “To Intervene or Not to Intervene” *Foreign Affairs*, Vol. 45, No. 3, Apr. 1967, ss. 425-436.
- , *Politics Among Nations*, 3. ed., New York: Alpfred A. Knopf, 1964.
- MORONEY Jennifer D. P., *Ukraine’s ‘European Choice’ in the East-West Frontier*, NATO Fellow Report, 1999-2001, <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/moroney.pdf> -
- MOTYL Alexander J., “Ukrainian Blues: Yanukovych’s Rise, Democracy’s Fall”, *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 4, Jul- Aug. 2010, ss. 125- 136.
- MUNTEANU Daniela, SARNO Ciro, “South Stream And Nord Stream 2 – Implications for The European Energy Security”, *Análise Europeia-Revista Da Associação Portuguesa De Estudos Europeus*, Vol. 1, No. 2, 2016, ss. 60-96.
- MURDOCK James Oliver, “Collective Security Distinguished from Intervention”, *The American Journal of International Law*, Vol. 56, No. 2, Apr. 1962, ss. 500-503.
- MUSAOĞLU Nezih, ÖZGÖKER Uğur, “Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S.8, 2008, ss. 73-98.
- MÜLLER Martin, “After Sochi 2014: Costs and Impacts of Russia’s Olympic Games”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 55, No. 6, 2014, ss. 628-655.
- NATION R. Craig, “NATO’s Relations with Russia and Ukraine” NATO: Office of Information and Press, Brussels, 2000.
- NATO Handbook, Brussels: NATO Office of Information and Press, 2006.
- NICOLAE Ion-Marius, “The Strategic Importance of The Black Sea and The Danube Mouths for The Russian Federation at The Beginning of 21st Century”, *Annals Series on Military Sciences*, Vol. 7, No. 2, 2015, ss. 63-83.
- NIKITIN Alexander, “Russian Foreign Policy in The Fragmented Post-Soviet Space”, *International Journal on World Peace*, Vol. 25, No. 2, June 2008, ss. 7-31.
- NILSSON Rasmus, “Russian Policy Concerning the Black Sea Fleet and its Being Based in Ukraine, 2008–2010: Three Interpretations”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 6, 2013, ss.1154-1170
- O’TUATHAIL Gearoid, “Placing Blame: Making Sense of Beslan”, *Political Geography*, Vol. 28, No.1, 2009, ss. 4-15.
- O’LOUGHLÍN John, O’ TUATHAİL Gearoid, KOLOSSOV Vladimir, “A ‘Risky Westward Turn’? Putin’s 9–11 Script and Ordinary Russians”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 1, 2004, ss. 3-34.
- O’LOUGHLÍN Toal, JOHN Gerard, “The Crimea Conundrum: Legitimacy And Public Opinion After Annexation”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 60, No. 1, 2019, ss. 6-27.

- ODOM William E., "The Soviet Military in Transition", *Soviet Foreign Policy 1917-1991: Classic and Contemporary Issues*, der. Frederic J. Flernon vd., New York: Aldine De Gruyter, 1991, ss. 527-568.
- OLCOTT Martha Brill, "The Energy Dimension in Russian Global Strategy, Vladimir Putin and The Geopolitics of Oil", James E. Baker III Institute, Baker Institute Energy Forum (2004), s.17.
- OLIKER Olga vd., *Russian Foreign Policy: Sources and Implications*, Santa Monica: RAND Corporation, 2009.
- OLSZAFSKI Tadeusz Andrzej, "Ukraine and Russia: Mutual Relations and the Conditions that Determine Them", CES Studies, 2001, s. 43
- ONAY Yaşar, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 2007, s. 206.
- , *Rusya ve Değişim*, Ankara: Nobel Yayınları, 2002, s. 145.
- OZHIGANOV Edward, "The Crimean Republic Rivalries For Control", *Managing Conflict in The Former Soviet Union*, ed. Aleksei G. Arbatov vd., Cambridge: Harvard University Press, 1997, ss. 83-137.
- ÖRMECİ Ozan, "Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Batı ile Satrancı", *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası*, yaz. Ozan Örmeci, Sina Kısacık, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- ÖZARSLAN Bahadır Bumin, "Soğuk Savaş Sonrasında Kırım'ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 10, S. 39, 2014, ss. 97-135.
- ÖZBAY Fatih, *Rusya-ABD İlişkileri, Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*, yaz. Cenap Çakmak, Cengiz Dinç, Ahmet Öztürk, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2011, ss. 175-198.
- ÖZCAN Kemal, "Kırım Hanlığı'nın Kuruluş Süreci: Yarımada Tatar Hakimiyetinin Tesisi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 5, 2005, ss. 26-36.
- ÖZCAN Merve Suna Özel, "2000 Yılı Sonrası Rusya Federasyonu'nda Büyük Güç Statüsünün Sorgulanması", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, C. 21, S. 2, 2019, ss. 179-182.)
- ÖZÇELİK Sezai, "II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeopolitik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları", *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar: Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, edt. Osman Orhan, İstanbul: TASAM, 2018, ss. 57-77.
- ÖZDAL Habibe vd, "Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu", *USAK Analiz*, Sayı: 28, 2014.
- , "İç-Bölgesel-Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 11, S. 42, 2015, ss. 69-102.
- , "Rusya'nın Eski SSCB Ülkeleri ile İlişkileri", *Putin'in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 427-456.

- , *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına: Rus Dış Politikasında Ukrayna*, Ankara: Usak Yayınları, 2016.
- ÖZDEMİR Volkan, *Rusya'nın Kodları*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.
- ÖZLEM Kader, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S.1, 2012, ss. 23-40.
- ÖZTÜRK Muammer, "şangay İşbirliği Teşkilatı'nın Uluslararası İlişkiler Tasarımı", *Avrasya Etüdleri*, C.45, S.1, 2014, ss. 249-268
- PACER Valerie A., *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev, 2008–2012*, London: Routledge, 2016, s.191.
- PAUL Amanda, "Crimea One Year After Russian Annexation", *Policy Brief*, 2015.
- PIOTROWSKI Marcin A., "Russia's Security Policy", *Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives*, ed. Janusz Bugajski, New York: Council on Foreign Relations, 2002, ss. 59-78.
- PİRİNÇÇİ Ferhat, *Silahlanma ve Savaş*, Bursa: Dora Yayınları, 2010.
- PLOKHY Serhii, "The City of Glory: Sevastopol in Russian Historical Mythology", *Journal of Contemporary History*, Vol. 35, No. 3, July 2000, ss. 369-383.
- , "The Ghosts of Pereyaslav: Russo-Ukrainian Historical Debates in the Post-Soviet Era", *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 3, May 2001, ss. 489-505.
- , Sarotte M. E., "Where American Illusions and Great-Power Politics Collide", *Foreign Affairs*, Vol. 99, No. 1, 2020, ss. 81-95.
- , *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, New York: Basic Books, 2015.
- , *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*, New York: Cambridge University Press, 2006, s.1.
- PODVIG Pavel, "Did Star Wars Help End the Cold War? Soviet Response to the SDI Program", *Science & Global Security*, Vol. 25, No.1, 2017, ss. 3-27.
- POMFRET Richard, "The Economics of the Customs Union and Eurasian Union", *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, ed. S. Frederick Starr, Svante E. Cornell, Washington, DC, & Stockholm: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014.
- PRIZEL Ilya, "The Influence of Ethnicity on Foreign Policy: The Case of Ukraine", *National Identity and Ethnicity in Russia and The New States of Eurasia*, ed. Roman Szporluk, New York, London: M. E. Sharpe, 1994.
- , *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*, Cambridge: Cambridge University Press 1998.
- PRİMAKOV Yevgeni, *Rusyasız Dünya*, çev. Aijan Esenkanova, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.89.

- PROEDROU Filippou, "Ukraine's Foreign Policy: Accounting for Ukraine's Indeterminate Stance Between Russia and The West", *Southeast European And Black Sea Studies*, Vol. 10, No. 4, 2010, ss. 443-456.
- PURTAŞ Fırat, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- PUSHKOV Aleksei, "Rusya ve Yeni Dünya Düzeni", *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, haz. Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, ss. 38-50.
- RAKHMANOVA Tania, *Rus İktidarının Kalbinde: Putin İmparatorluğunu Sorgulama*, çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- RAMICONE Anthony vd., *The Ukrainian Crisis: A Disputed Past and Present*, Harvard Institute of Politics Policy Brief, May 2014.
- RIABCHUK Mykola, "Ukraine's 'Muddling Through': National Identity and Postcommunist Transition", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 45, No. 3-4, 2012, ss. 439-446.
- RIASANOVSKY Nicholas V., STEINBERG Mark D., *Rusya Tarihi*, 2. b., çev. Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.
- RIZVI Hasan-Askari, "External Intervention", *Pakistan Horizon*, Vol. 34, No. 2, 1981, ss. 59-65.
- RODGERS Peter, "Understanding Regionalism and the Politics of Identity in Ukraine's Eastern Borderlands", *Nationalities Papers*, Vol. 34, No. 2, 2006, ss. 157-174.
- ROSE Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No.1, Oct. 1998, ss. 144-172.
- ROSENAU James N., "Intervention as a Scientific Concept," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 13, No. 2, Jun. 1969, ss. 149-171.
- , "The Concept of Intervention", *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, ss.165-176.
- , "The National Interest" *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L Sills, New York: Macmillan, Vol.2, 1968, s.36-39.
- , "The Study of Foreign Policy", *World Politics: An Introduction*, ed. James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson, Gavin Boyd, New York: Free Press, 1976, ss. 15-35.
- , *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York: Free Press, 1971.
- RUDNYTZKY Leonid, POCHETSOV Oleg G., "Ukraine and Russian-American Relations", *Russia and America: From Rivalry to Reconciliation*, ed. George Ginsburgs, Alvin Z. Rubinstein, Oles M. Smolansky, New York: M. E.Sharpe, 1993, ss. 141-145.
- RUMER Eugene B., *The Building Blocks of Russia's Future Military Doctrine*, USA: RAND Corporation, 1994.
- RUTLAND Peter, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed.

- Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, ss. 129-140.
- RUTLAND Peter, "Putin's Path to Power", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 16, No. 4, 2000, ss. 313-354.
- SADRI Houman A., BURNS, Nathan L., "The Georgia Crisis: A New Cold War on The Horizon?", *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 4, No. 2, 2010, ss.126-144.
- SAĞLAM Mühdan, "21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 69, S.2, 2014, ss. 435-444.
- SAKWA Richard, "Monism vs. Pluralism", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, ss.247-257.
- , "New Cold War' or Twenty Years' Crisis?" Russia and International Politics", *International Affairs*, Vol. 84, No. 2 March 2008, ss. 241-267
- , *Putin: Russia's Choice*, London: Routledge, 2004.
- , *Russian Politics and Society*, 4. ed., London: Routledge, 2008.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918-1914*, 18. b., Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- SANDIKLI Atilla, EMEKLİER Bilgehan, "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm" *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012.
- , İSMAYILOV Elnur, "Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye", Küresel, Bölgesel, Ulusal Güvenlik ve Türkiye Paneli, İstanbul, 2 Haziran 2015.
- , İSMAYILOV Elnur, KAYA Erdem, *Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2014.
- SAPMAZ Ahmet, *Rusya Ferasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksinde Dönüşüm: Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.
- SARAÇLI Murat, "Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikasında Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 45, Bahar 2015, ss. 69-88.
- SARIHAN Ali vd., "Ballistic Missile Defense in Europe", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 8, No. 3, 2009, ss. 22-41.
- SASAOĞLU Dicle, "Rus Dış Politikasında Dış Ruslar Argümanının Kullanımı", *Bilgesam Analiz*, S.1186, 2015.
- SASSE Gwendolyn, "Conflict Prevention in A Transition State: The Crimean Issue In Post- Soviet Ukraine", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 8, No. 2, 2002, ss. 1-26.
- , "The 'New' Ukraine: A State of Regions", *Regional & Federal Studies*, Vol. 11, No. 3, 2001, ss. 69-100.

- , *The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict*, Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute, 2007.
- SCHÄFFER Sebastian, “The European Neighbourhood Policy: Aims and Impact”, EU/Russia relations and the ENP Panel, Leicester, (2011).
- SCHMIDT Brian C., “The Primacy of National Security”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, , Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 188-203.
- SCHRÖDER Henning, “Russia’s National Security Strategy to 2020”, *Russian Analytical Digest*, No. 62, 2009, ss. 6-10.
- SCHULMAN Stephen, “The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity” *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, No. 6, 1999, ss.1011-1036
- SCHWARZ Urs, “Intervention: The Historical Development, II”, *Intervention in International Politics*, (Ed.), Louis G.M. Jacquet, The Hague: Netherland Institue of International Affairs, 1971, ss. 31-38.
- SCHWELLER Randal L., *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balanca of Power*, New Jersey: Princeton University Press, 2006.
- , “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, ss. 72-107
- , “Neorealism’s Status-Quo Bias: What Security Dilemma?”, *Realism: Restatements and Renewal*, ed. Benjamin Frankel, London: Routledge, 1996, ss. 90-121.
- SECRIERU Stanislav, “Russia’s Foreign Policy Under Putin: ‘CIS Project’ Renewed”, *Unisci Discussion Papers*, S. 10, 2006, s. 290-291.
- SELEZNEVA Ludmilla, “Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism” *Realignments in Russian Foreign Policy*, ed. Rick Fawn, London: Frank Cass, 2003, 10-26.
- SERGI Bruno S., “Putin’s and Russian-Led Eurasian Economic Union: A Hybrid Half-Economics and Half-Political ‘Janus Bifrons’”, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 9, S. 1, January 2018, ss. 52-60.
- SERVICE Robert, *A History of Modern Russia: From Tsarism to The Twenty-First Century*, 3. ed., Cambridge: Harvard University Press, 2009.
- SEVİM Tuğçe Varol, “Mearsheimer ve Waltz’ın Realist Bakışı”, *Uluslararası ilişkilerde Teorik Tartışmalar*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, ss. 33-66.
- , “Ukrayna’nın Yönetemediği Enerji Politikası ve Sonuçları”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 503-524.
- SHERMAN Peter, “Defining the National Interest Russian Foreign Policy and Domestic Politics”, *The Foreign Policy of The Russian Federation* ed. Rager E. Kanet, Alexander Kozhemiakin, London: Macmillan Press, 1997.
- SHEVEL Oxana, “Russia and the Near Abroad”, *Great Decisions*, 2015, s. 6.

- SHYROKYKH Karina, "The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors", *Europe-Asia Studies*, Vol. 70, No. 5, June 2018, ss. 832-850.
- SIMES Dimitri K., "America and The Post Soviet Republics" *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 3, Summer 1992, ss. 73-89
- SMITH Graham, "The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism", *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 24, No. 4, 1999, ss. 481-494.
- SMITH Julianne, *The NATO-Russia Relationship: Defining Moment or Déjà vu?*, Washington: Center for International and Strategic Studies, 2008.
- SMITH Steve, HADFIELD Amelia, DUNNE Tim, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- SNEL Gerard, "At The Border of European Security: The Case of Ukraine", *Rising Tension In Eastern Europe and The Former Soviet Union*, ed. David Carlton, Paul Ingram, Giancarlo Tenaglia, Aldershoot, Brookfield: Dartmouth Publishing, 1996, ss. 113-131.
- SNYDER, Glenn H., "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security*, Vol. 27, No. 1, Summer 2002, ss.149-173.
- SOCOR Vladimir, "Azov Sea, Kerch Strait: Evolution Of Their Purported Legal Status", *Eurasia Daily Monitor*, C. 15, S. 169, 3 Aralık 2018.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, BAYIR Özgün Erler, "Dış Politika Analizinde Temel Ögeler", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, 2014, ss. 5-44.
- , *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. b., İstanbul: DER Yayınları, 2014.
- STARK David, BRUSZT Laszlo, *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- STARR S. Frederick, CORNELL Svante E. "Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy", *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, ed, S. Frederick Starr, Svante E. Cornell, Washington, DC, & Stockholm: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2014, ss. 59-81.
- STENT Angela, "Putin's Power Play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention" *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 1, 2016, ss. 106-113.
- STONE David R., *A Military History of Russia: From Ivan The Terrible to the War in Chechnya*, Westport Conn: Praeger Security International, 2006.
- STONE Norman, *World War One: A Short History*, London: Penguin Books, 2007.
- SÜMER Gültekin, *Dış Politika Stratejileri ve Türkiye Neresinde?*, İstanbul: İkinci Adam Yayınları, 2013.

- SÜMER Gültekin, “Dış Politikada Süreklilik-Değişim Çekişmesi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C.6, S. 23, 2010, ss.73-98.
- SVEC Milan, “The Prague Spring: 20 Years Later” *Foreign Affairs*, Vol. 66, No. 5, Summer 1988, ss. 981-1001.
- ŞAHİN Fethi Kurtiy, “2014 Sonrasında Kırım Tatarları ve Ukrayna: Ortak Bir Düşman Karşısında Yeniden Kurulan İlişkiler”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, S.19, 2018, s. 137-176.
- ŞAHİN Yeliz, “Stratejik Ortaklık ile Stratejik Rekabet Arasında Rusya-AB İlişkileri”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Raporu*, S. 186, Kasım 2013, ss. 46-53.
- ŞAMİLKIZI Gönül, *Kırım Ateşi: Bir İşgalin Anatomisi*, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- ŞAYLIMAN Rami, ŞAYLIMAN Çiğdem, “Rusya’nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkacı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 293-308.
- ŞEKER Burak Şakir, “Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hakimiyeti Rus Yayılmacılığı”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 19-35.
- ŞÖHRET Mesut, “Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu”, *Putin’in Ükesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, ed. İrfan Kaya Ülger, İstanbul: Seçkin Yayınları, 2015, ss. 571-609.
- TALIAFERRO Jeffrey W., “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000-2001, ss. 128-161.
- TARASYUK Borys, “Ukraine in the World”, *Ukraine in the World: Studies in the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State*, ed. Lubomyr A. Hajda, Cambridge: Harvard University Press, 1998.
- TAŞAR M. Murat, “Kremlin’deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin”, *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, haz. Yılmaz Tezkan, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, ss. 127-150.
- TAYLOR Brian D., *The Code of Putinism*, New York: Oxford University Press, 2018.
- TELLAL Erel, “20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, S. 4, 2007, ss. 227-230.
- , “Rusya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 14. b., ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- , “Sovyet Dış Politikası ve Gromiko”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.62, S.3, 2007, ss. 329-377.
- , “SSCB ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 14. b., ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- , “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.65, S.3, 2010, ss. 189-236.

- , ERHAN Çağrı, SIVIŞ Efe, “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü” *Uluslararası Örgütler*, Ed. Çınar Özen, Özgür Tonus, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2017, ss. 65-94.
- TEMELKOVSKA-ANEVSKA Elena, “The Relationship Between NATO and Russia Through the Prism of Mutual Cooperation and Confrontation”, *European Scientific Journal*, Vol. 13, No.13, 2017, ss.153-174.
- TEPEYURT Mehmet, COŞKUN Bezen Balamir, “Tarihsel Süreçte Bir Kağıt Asker Olarak Ortadoğu’da Rus Askeri Varlığı”, *Rusya’nın Doğu Politikası*, ed. Sezgin Kaya, Bursa: Ekin Yayıncılık, 2013, ss. 205-248.
- TEZKAN Yılmaz, *Jeopolitik Yazılar*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2007.
- The Independent International Commission on Kosovo, *Conflict, International Response, Lessons Learned*, Kosovo Report, New York: Oxford University Press, 2000.
- THOMAS Ann Van Wynnew, THOMAS A.J., *Non-Intervention: The Law and Its Import in the Americas*, Dallas, Texas: Southern Methodist University Press, 1956.
- THORUN Christian, *Explaining Change in Russian Foreign Policy: The Role of Ideas in Post-Soviet Russia’s Conduct towards the West*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008.
- TOAL Gerard, *Near Abroad: Putin the West and the Contest Over Ukraine and the Caucasus*, New York: Oxford University Press, 2017.
- TORBAKOV İgor, “Rusya’dan Ayrı ya da Rusya’nın Bir Parçası Olarak: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”, çev. Işık Kuşçu, *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 4, 2001, ss. 297-314.
- TRAVKIN Nikolai, “Russia, Ukraine, and Eastern Europe” *Rethinking Russia’s National Interests*, ed. Stephen Sestanovich, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 1994, ss. 33-41.
- TREISMAN Daniel, “Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin” *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 3, 2016, s. 47-54.
- TRENIN Dmitri, “Russia and Central Asia,” *Interests, Policies, and Prospects in Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing*, der. Eugene Rumer, Dmitri Trenin, Huasheng Zhao, New York: M.E. Sharpe, 2007, ss. 75-136.
- , “Russia’s Spheres of Interest, not Influence”, *The Washington Quarterly*, Vol. 32, No. 4, 2009, ss. 3-22.
- , *The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization* Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace Publishing, 2001.
- , *The Ukraine Crisis and The Resumption of Great-Power Rivalry*, Moskova: Carnegie Center, 2014.
- TRENIN-STRAUSSOV Peter, “The NATO-Russia Permanent Joint Council in 1997-1999: Anatomy of a Failure”, *BITS Research Note*, S. 99.1, 1999, s. 3.

- TROITSKIY Mikhail, "A Russian Perspective on the Shanghai Cooperation Organization." The Shanghai Cooperation Organization, ed. Alyson J K Bailes vd., SIPRI Policy Paper S.1, 2007, ss. 30-44.
- TSYGANKOV Andrei P., "The Sources of Russia's Fear of NATO", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 51, No. 2, 2018, ss. 101-111.
- , "Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No. 2, April 2005, ss. 132-158.
- TULUN Mehmet Oğuzhan, *Hristiyan Dünyasında Ekümenizm Sekteye mi Uğruyor?*, AVİM, S. 26, 2018.
- TUNCER İdil, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, ed. Özcan Gencer, Şule Kut, İstanbul: Boyut Yayınları, 1998, 435-460.
- TURAN, Günhan "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, ss. 365-400.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, "Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi", *Avrasya Etüdleri*, S. 44, 2013, ss. 57-85.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, C.2, S. 3, Ocak 2011, ss. 62-79.
- TZU Sun, *Savaş Sanatı*, çev. Adil Demir, 3. b., İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2008, ss.43, 53.
- UÇAROL Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-2104*, 10. b., İstanbul: DER Yayınları, 2015.
- UEHLING Greta, "Everyday Life after Annexation: The Autonomous Republic of Crimea", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, ss. 66-75.
- Ukrayna'nın 2017 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri*, T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Ukrayna Ülke Raporu, Ankara, Haziran 2018. (27.02. 2019).
- ULTAN Mehlika, URAL Özlem Büşra, "Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 439-452.
- USLU Ateş, "Ellinci Yıl Dönümünde 1956 Macar Devrimi", *Devrimci Marksizm Dergisi*, S.1 2006, ss. 130-154
- , "Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948-1968)", *Devrimci Marksizm Dergisi*, S.6-7, 2008, ss. 150-176.
- UYANIKER Halit Burak, "Kırım Sorunundan Donbas Savaşına Rusya Ukrayna Anlaşmazlığı", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 59, 2018, ss. 137-168.

- ÜLSEVER Cüneyt, "Emperyal devlet olmak ne demek?", *Hürriyet*, 31.08. 2006.
- VAN HAM Peter, *Ukraine, Russia and European Security: Implications for Western Policy*, Chaillot Papers, S.13, Institute For Security Studies, Paris, 1994.
- VAN HERPEN Marcel H., *Putin's Wars The Rise of Russia's New Imperialism*, UK: Rowman & Littlefield, 2014.
- VARLI İbrahim, *Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya, Asya-Pasifik'ten Avrasya'ya: Hegemonya Savaşı*, İstanbul: Destek Yayınları, 2018.
- VERTZBERGER Yaacov Y. I., *Risk Taking and Decisionmaking: Foreign Military Intervention Decisions*, California: Stanford University Press, 1998, s.3.
- VINCENT R. John, *Non-Intervention and international Order*, USA: Princeton University Press, 1974.
- VIOTTI Paul R., KAUPPI Mark V., *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 3. ed., New York: Allyn&Bacon, 1999.
- VIOTTI Paul R., KAUPPI Mark V., *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*, 5. ed., New York: Longman, 2012.
- VİNOKUROV Evgeny, "Eurasian Economic Union: Current State and Preliminary Results", *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.1, March 2017, ss. 54-70.
- , "Russian Approaches to Integration in the Post-Soviet Space in the 2000s", *The CIS, the EU and Russia The Challenges of Integration*, ed. Katlijn Malfliet, Lien Verpoest, Evgeny Vinokurov, Hamsphire: Palgrave Macmillan, 2007, ss. 22-46.
- VOITOVICH, Sergei A., "The Commonwealth of Independent States: An Emerging Institutional Model", *European Journal of International Law*, Vol. 4, No. 3, 1993, ss. 403-417.
- WALKER Edward W., "Between East and West: NATO Enlargement and the Geopolitics of the Ukraine Crisis", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations Publishing, 2016, ss. 134-148.
- WALLANDER Celeste A., "Russian National Security Policy in 2000", *PONARS Policy Memo 102*, 2000.
- WALLANDER Celeste A., "Russian Transimperialism and Its Implications", *The Washington Quarterly*, Vol. 30, No. 2, Apr. 2007, ss. 107-122.
- WALT Stephan M., "Alliance Formation and the Balance of World", *International Security*, Vol. 9, No. 4, Spring 1985, ss. 3-43.
- , "The Enduring Relevance of The Realist Tradition", *Political Science: The State of the Discipline*, ed. Ira Katznelson, Helen V. Milner, New York: W.W. Norton, 2002, ss. 197-230.
- WALTZ Kenneth N., "Anarchic Orders and Balances of Power" *Neorealism and Its Critics*, ed. Keohane Robert O., New York: Columbia University Press, 1986, ss. 98-130.
- , "Conflict in World Politics", *Conflict in World Politics*, (Ed.) Kenneth N. Waltz, Steven L. Spiegel, Cambridge: Winthrop Press, 1977.

- ., “Nuclear Myths, And Political Parties” *The American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, Sep.1988, ss.731-745.
- ., “Realist Thought and Neorealist Theory”, *Evolution of Theory in International Relations*, (Ed.) Robert L. Rothstein, Columbia, SC: University of South Carolina Press, 1991, ss. 21-38.
- ., “Realist Thought and Neorealist Theory”, *Journal of International Affairs*, Vol. 44, No.1, 1990, ss. 21-37.
- ., “The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, Vol. 18, No. 2, Fall 1993, ss. 44-79.
- ., “The Origin of War in Neorealist Theory”, *The Origin and Prevention of Major Wars*, ed. Robert I. Rotberg, Theodore K. Rabbs, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, ss. 39-52.
- ., *Man, The State and War: A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 2001.
- ., QUESTER George H., *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: SBF Yayınları, 1982.
- ., *Theory of International Politics*, Long Grove, Illinois: Waveland Press, 1979.
- WANG Yuan-Kang, “Offensive Realism and the Rise of China”, *Issues and Studies*, Vol. 40, No.1, March 2004, ss. 173-201.
- WEINSTEIN Adam, “Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Vol.8, No.1, 2007, ss.167-180.
- WESTAD Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, New York: Cambridge University Press, 2005.
- WHEELER Nicolas J., BOOTH Ken, “The Security Dilemma”, *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World*, ed. John Baylis, N. J. Rengger, Oxford: Oxford University Press, 1992, ss. 29-60.
- WILLIAMS Brian G., “A Community Reimagined- The Role of ‘Homeland’ in the Forging of National Identity: The Case of the Crimean Tatars”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 17, No. 2, ss. 225-252.
- WILSON Andrew, *Ukraine Crisis: What It Means for The West*, New Heaven: Yale University Press, 2014.
- WINFIELD Percy H., *The Foundations and the Future of International Law*, Cambridge: University Press, 1941.
- WOHLFORTH, William C., “Realism and Foreign Policy”, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2012, ss. 35-53
- WOLCZUK Kataryna, “Ukraine after the Orange Revolution” *Centre for European Reform Policy Brief*, Şubat 2005.
- WOLFERS Arnold, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1962.

- WORONOWYCZ Roman, "Russian-Ukrainian Dispute over Tuzla Escalates", *Ukrainian Weekly*, Vol. 43, No. LXXI, 26 Oct. 2003, <http://www.ukrweekly.com/old/archive/2003/430301.shtml>, (26.03. 2019).
- YALVAÇ Faruk, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", *Devlet, Sistem, Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 12. b., der. Atilla Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010., ss. 131-184.
- YAPICI M. İrem, "Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler, Ankara, (2007), ss. 1451-1473.
- , *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, Ankara: USAK Yayınları. 2010.
- YAPICI Utku, "Ukrayna-Nato İlişkilerinin Tarihsel Analizi", 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, ed. Zeki Dilek vd., Ankara, C. 3, S.3, 2011, ss. 1475-1494.
- , *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, İstanbul: Başlık Yayıncılık, 2007.
- YAVLINSKY Grigory, "Russia's Phony Capitalism", *Foreign Affairs*, Vol. 77, No. 3, 1998, ss. 67-79.
- YEKELCHYK Serhy, *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*, New York: Oxford University Press, 2015.
- YESEVİ Çağla Gül, "Avrasya Ekonomik Topluluğu, Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014, ss. 479-501.
- YILDIRIM Sami, *Uluslararası İlişkilerde Asya: 'Kuşak-Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*, Ankara: Nobel Yayınları, 2018.
- YILDIRIM Yusuf, "Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.2, 2015, ss. 179-207.
- , "Ukrayna Krizi Karşısında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları", Bursa: Uludağ Üniversitesi, VII. *Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı*, ed. Tayyar Arı, Barış Özdal, 2016, ss. 835-855
- , *Uluslararası Barış ve Güvenliği Tehdit Eden Sorunlarda Kuvvet Kullanma: Nato'nun Kosova Müdahalesi Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- YILMAZ Aytekin, *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Kadim Yayınları, 2012.
- YILMAZ Muzaffer Ercan, "'The New World Order': An Outline of the Post-Cold War Era", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol. 7, No. 4, Winter 2008, ss. 44-58.
- YILMAZ Sait, "Soğuk Savaş Sonrası Rusya Federasyonu Güvenlik ve Savunma Anlayışı", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.3, Bahar 2009, ss. 79-99.

- YOUNG Oran R., “International Regimes: Toward a New Theory of Institutions”, Review Articles, *World Politics*, Vol. 39, No. 1, Oct. 1986, ss. 104-122.
- YOUNG Oran R., “Intervention and International Systems”, *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, ss. 177-187.
- ZAKARIA Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role*, New Jersey: Princeton University Press, 1998.
- ZEVELEV Igor, “NATO’s Enlargement and Russian Perceptions of Eurasian Political Frontiers,” October 13, 2009, George Marshall European Centre for Security Studies, www.nato.int/acad/fellow/98-00/zevelev.pdf, (24. 06. 2019).
- ZHURZHENKO Tatiana, *Borderlands into Bordered Lands: Geopolitics of Identity in Post-Soviet Ukraine*, Stuttgart: Ibidem Press, 2014.
- ZWICK Peter, “New Thinking and New Foreign Policy Under Gorbachev”, *Political Science and Politics*, Vol. 22, No. 2, June 1989, ss. 215-224.
- ZYUGANOV Gennady, *My Russia: The Political Autobiography of Gennady Zyuganov*, ed. Vadim Medish, New York: M. E. Sharpe, 1997.

DİĞER KAYNAKLAR

- “A «Gazprom»”, 2018, <https://www.gazprom.ru/about/> , (13.08.2019).
- “ABD ile Rusya START antlaşmasını imzaladı”, 8 Nisan 2010, <https://www.cnnturk.com/2010/dunya/04/08/abd.ile.rusya.start.anlasmasini.imzaladi/571286.0/index.html>, (03.11.2019).
- “ABM antlaşması ne öngörüyor?” 13 Aralık 2001, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/124744.asp>, (19. 06. 2019).
- “About number and composition population of AUTONOMOUS REPUBLIC OF CRIMEA by data All-Ukrainian population census”, 2001, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/language/Crimea/>, (11.10. 2019).
- “Address by President of the Russian Federation”, 18 March 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>, (02.02.2019).
- “Armistice Day: Trump-Macron smooth over defence spat”, 10 November 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46162052>, (18.03. 2020).
- “Autonomous Republic of Crimea”, 2011, <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/info/regions/1-crimea>, (09.09.2019).
- “Barack Obama: no cold war over Crimea”, 26 March 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/obama-no-cold-war-crimea>, (03.03. 2020).
- “Chapter I: Purposes and Principles”, <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html>, (23.01.2020).

- “Crimea referendum: What does the ballot paper say?” 10 March 2014,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-26514797>, (02.01.2020).
- “Dagavar mejdu Rassiyskov Federatsiyey Respublikoy Krim a prinyatni v Rassiyskuy Federatsiy Respubliki Krim i abrazavanii v sastave Rassiyskoy Federatsii novih subektov”, 18 Mart 2014,
<http://www.kremlin.ru/events/president/news/20605>, (03.06.2019).
- “Delimitation of maritime borders in the Black Sea and in the Sea of Azov”, The Voice of Russia, 18 March 2014, <https://www.globalresearch.ca/crimea-is-now-part-of-russia-putin-signs-treaty/5373953>, (03.01.2019).
- “Direct Line with Vladimir Putin” 17 April 2014,
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/60795> , (28.02.2020).
- “Henry Kissinger has 'advised Donald Trump to accept' Crimea as part of Russia”, 27 December 2016, <https://www.independent.co.uk/news/people/henry-kissinger-russia-trump-crimea-advises-latest-ukraine-a7497646.html>, (03.09. 2019).
- “How Far Do EU-US Sanctions on Russia Go?”, 15 September 2014,
<http://www.bbc.com/news/world-europe-28400218>, (28. 03.2020).
- “İstoriya Gorada: At Asnavaniya da Savremennasti”,
http://www.sevastopol.info/history/hist_first.htm, (19.19.2019)
- “Kaliningrad gets Moscow energy boost as Baltic states pull plug”, 22 March 2019,
<https://www.dw.com/cda/en/kaliningrad-gets-moscow-energy-boost-as-baltic-states-pull-plug/a-47979106> , (15.12.2019).
- “Kerç Boğazı gerginliği”, 26 Kasım 2018, <https://tr.sputniknews.com/trend/kerc-bogazi-kirim-rusya-ukrayna-porosenko-azak-denizi/>, (13.09.2019).
- “Lavrov Says Western ‘Russophobia’ Worse Than During Cold War” 22 June 2018,
<https://www.rferl.org/a/russia-lavrov-russophobia/28989014.html> , (08. 03. 2020).
- “Medvedev: Russia’s Top Priority in S.Ossetia War Was to Defend Our Citizens, Interests”, Russia Today, 4 August 2013, <https://www.rt.com/news/georgia-south-ossetia-medvedev-interview-012/> (26. 10. 2019).
- “Permanent Structured Cooperation (PESCO)” [https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/permanent-structured-cooperation-\(PESCO\)](https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/permanent-structured-cooperation-(PESCO)), (03.08. 2019).
- “Putin speeds up Russia passport process for Ukraine’s breakaway region”, 25 April 2019, <http://voiceofvienna.org/2019/04/25/putin-speeds-up-russia-passport-process-for-ukraines-breakaway-region/>, (05.01. 2020).
- “Putin supports Macron's idea of forming a European army”, 12 November 2018,
<https://www.uawire.org/putin-supports-macron-s-idea-of-forming-a-european-army> , (08.03. 2020).
- “Resolution 1244”, 10 June 1999,
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990610_SCR1244%281999%29.pdf, (23.04.2019).

- “Russia captures three Ukrainian ships in the Black Sea, Roskomnadzor sues Google, and the Kremlin frees a rapper” 26 November 2018,
<https://meduza.io/en/brief/2018/11/27/the-real-russia-today>, (13.09.2019).
- “Russia’s Motives in Ukraine”, *Strategic Comments*, C.20, S.4, 2014
<https://doi.org/10.1080/13567888.2014.932067>, (24.02.2020).
- “Russian attacks NATO on enlargement”, (23 Aralık 2008), *The New York Times*,
(05.03.2018).
- “Rusya ‘Hazar filosunu’ Dağıstan’a taşıyor.” 28 Temmuz 2018,
<https://www.csavunma.com/rusya-hazar-filosunu-dagistana-tasiyor/>,
(12.12.2019)
- “Rusya ile Ukrayna'yı savaşın eşiğine getiren 'Kerç Boğazı krizi' nedir, nasıl başladı?”,
29 Kasım 2018, [https://tr.euronews.com/2018/11/29/rusya-ile-ukrayna-
arasinda-cikan-kerc-bogazi-krizi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler](https://tr.euronews.com/2018/11/29/rusya-ile-ukrayna-arasinda-cikan-kerc-bogazi-krizi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler),
(13.09.2019).
- “Rusya ve Ukrayna arasında Kerç Boğazı gerilimi tırmanıyor”, 26 Kasım 2018,
[https://www.dw.com/tr/rusya-ve-ukrayna-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-
bo%C4%9Faz%C4%B1-gerilimi-t%C4%B1rman%C4%B1yor/a-46448991](https://www.dw.com/tr/rusya-ve-ukrayna-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-bo%C4%9Faz%C4%B1-gerilimi-t%C4%B1rman%C4%B1yor/a-46448991),
(13.09.2019).
- “Rusya’nın Suçlamaları Karşısında Doğruları Ortaya Koyalım” Nisan 2014,
[https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_TU
R_Factsheet_Russia.pdf](https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_TUR_Factsheet_Russia.pdf), (23.11.2019).
- “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”,
10 February 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>,
(22. 08. 2019).
- “Tensions continue to rise after Russia attacks Ukrainian ships”, 26 November 2018,
[https://nypost.com/2018/11/26/tensions-continue-to-rise-after-russia-
attacks-ukrainian-ships/](https://nypost.com/2018/11/26/tensions-continue-to-rise-after-russia-attacks-ukrainian-ships/), (13.09.2019).
- “Text of Putin’s speech at NATO Summit”, 2 April 2008,
[https://www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-
summit-bucharest-april-2-2008.html](https://www.unian.info/world/111033-text-of-putin-s-speech-at-nato-summit-bucharest-april-2-2008.html), (24.12.2019).
- “The Latest: Security Council to meet over Russia, Ukraine”, 26 November 2018,
<https://apnews.com/2faf065be3d941369fce0cdf25f823e>, (13.09.2019).
- “The Foreign Policy Concept of The Russian Federation”, 12 December 2008,
<http://en.kremlin.ru/supplement/4116> , (26.09. 2019).
- “Ukraine ceasefire 'agreed for east of country' at Minsk peace talks”, 5 September
2014, [https://www.theguardian.com/world/2014/sep/05/ukraine-ceasefire-
east-minsk-peace-talks](https://www.theguardian.com/world/2014/sep/05/ukraine-ceasefire-east-minsk-peace-talks), (01.09. 2019).
- “Ukraine crisis: US sanctions target Putin's inner circle”, 20 March 2014, BBC News,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-26672089>, (03.03. 2020)
- “Ukraine crisis: What's going on in Crimea?”, 12 August 2016,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-25182823> , (01.02. 2020).

- “Ukrayna Parlamentosu, Ukraynacaya özel statü veren yasayı onayladı”, 25 Nisan 2019, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201904251038870310-ukrayna-parlamentosu-ukraynacaya-ozel-statu-veren-yasayi-onayladi/>, (05.01.2020).
- “UN Passes Resolution Calling Crimean Referendum Invalid”, 2014, <https://www.rferl.org/a/ukraine-un-passes-crimea-resolution/25312158.html> (03.03.2020).
- 1993 Rus askeri doktrini, <https://rusemb.org.uk/press/2029>, (26.02.2018).
- 1997 Rus ulusal güvenlik konsepti tam metni, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html>, (10.12.2018)
- 2010 Rus Askeri Doktrini, “The Military Doctrine of the Russian Federation”, 5 February 2010, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf, (28.10.2019).
- 7 Soruda NATO'nun Füze Kalkanı Projesi”, 8 Temmuz 2016, <https://www.dw.com/tr/7-soruda-natonun-f%C3%BCze-kalkan%C4%B1-projesi/a-19388836>, (08.11.2019).
- AKTAN Sertaç, “Rusya-Ukrayna geriliminde gündeme gelen 1994 Protokolleri’nde ne var?” 30 Kasım 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/30/rusya-ukrayna-geriliminde-gundeme-gelen-1994-protokolleri-nde-ne-var>, (01. 12. 2019)
- BAŞTÜRK Levent, “Turkey’s Policy Towards Ukraine: Crimean Crisis”, 26 March 2014, <https://www.worldbulletin.net/news-analysis/turkeys-policy-towards-ukraine-crimean-crisis-h132095.html>, (08.03. 2020).
- BDT Tüzüğü, <https://www.dipublico.org/100617/charter-establishing-the-commonwealth-of-independent-states-cis/> (01 12.2018).
- Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act,” Helsinki 1975, <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>, (20.06.2018).
- “Crimea’s New Missiles”, 20 December 2018, <https://warsawinstitute.org/crimeas-new-missiles/>, (15.03. 2020).
- CURA Ali “Ukrayna Krizi Yeniden Masaya Yatırılıyor”, 08 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ukrayna-krizi-yeniden-masaya-yatiriliyor/1667176>, (10.03.2020).
- ÇOLAKOĞLU Selçuk, “Türkiye’nin Ukrayna-Rusya Krizindeki Tavrı”, 20 Nisan 2014, USAK, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2288&cat=344#.VXbZ1M_tmko, (05.06.2019).
- DAVLASHYAN Naira, AMIEL Sandrine, ABELLAN-MATAMOROS Cristina, “Putin sees 'nothing wrong' with giving passports to Ukraine's breakaway regions” 26 April 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/24/russia-ukraine-conflict-putin-speeds-up-russia-passport-process-for-ukraine-s-breakaway-re>, (05.01. 2020).

- DAVUTOĞLU Ahmet, “Kırım’da emrivaki şeklinde yapılan referandum kabul edilemez niteliktedir”, 17 Mart 2014, <https://turkey.mfa.gov.ua/tr/news/19781-tc-dileri-bakanlın-17-mart-2014-tarihli-resmi-bir-aklamas-krmda-emrivaki-eklinde-yaplan-referandum-kabul-edilemez-niteliktedir>, (17.03.2020).
- Eastern Partnership Summit, 28-29 November 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1057_en.htm, (26. 12. 2019).
- ELLYATT Holly, “Trump’s NATO criticism is ‘valid,’ Europe isn’t spending enough on defense, UK ex-minister says”, 11 July 2018, <https://www.cnbc.com/2018/07/11/trumps-nato-criticism-is-valid-europe-isnt-spending-enough-on-def.html>, (09. 03. 2020).
- ERŞEN Emre, “Rusya ile ABD Arasında İpler Kopuyor mu?”, 2 Ağustos 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rusya-ile-abd-arasinda-ipler-kopuyor-mu/874614>, (22. 08.2019).
- EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years: 2000-2010”, Brussels: European Commission, 2011, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf, ss. 6-8, (12.08 2019).
- FRASER Derek, “What was really in Tymoshenko’s 2009 gas agreement with Russia?”, Kyiv Post, 12 October 2011, <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/what-was-really-in-tymoshenkos-2009-gas-agreement-114603.html>, (24.12. 2019).
- GADDY Clifford G., ICKES Barry W., “Ukraine, NATO Enlargement, and the Geithner Doctrine”, 10 June 2014, <https://www.brookings.edu/articles/ukraine-nato-enlargement-and-the-geithner-doctrine/>, (15.03.2020).
- GONZALEZ Francisco J., "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation: A Comparative Study." Spanish Institute for Strategic Studies, April 2013, ss. 3-4. http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/docs_marco/2013/DIEEEM06-2013_Rusia_ConceptoPoliticaExterior_FRuizGlez_ENGLISH.pdf, (22. 09. 2019).
- HAS Kerim, “Rus Dış Politikası’nın 2013 Yılı Değerlendirmesi: Kazanımlar ve Ötesi”, 13 Ocak 2014, <https://ekoavryasya.net/Duyuru.aspx?did=126&lang=TR>, (01.12. 2019).
- HENLEY JON, “A Brief Primer on Vladimir Putin’s Eurasian Dream”, 18 February 2014, <https://www.theguardian.com/world/shortcuts/2014/feb/18/brief-primer-vladimir-putin- Eurasian-union-trade>, (02.03.2019).
- HERSPRING Dale R., “Introduction”, *Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, 3rd ed., ed. Dale R. Hespriing, Rowman & Littlefield, 2007, s. 3.
- HERZOG Chrisella, “Political Legitimacy and International Law In Crimea: Pushing The U.S. and Russia Apart”, 8 May 2014, <https://www.diplomaticourier.com/posts/political-legitimacy-and-international-law-in-crimea-pushing-the-u-s-and-russia-apart>, (02.03.2020)

- <http://oxcon.oup.com/page/crimea-constitution/an-introduction-to-the-constitution-of-the-autonomous-republic-of-crimea> (17.12.2019).
- Institute for Energy Research, “Ukraine: An Important Transit Country for Natural Gas and Petroleum”, 24 March 2014,
<https://www.instituteforenergyresearch.org/uncategorized/ukraine-an-important-transit-country-for-natural-gas-and-petroleum/>, (24.12. 2019).
- KGAÖ Resmi İnternet Sitesi, http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (27.04. 2019).
- Kirchberg Declaration, Brussels: Press and Information Service, (9 May 1994).
https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/d63b9158-72c9-4022-b814-a74671a94791/publishable_en.pdf, (18.12.2019)
- KONOŃCZUK Wojciech, “Russia’s Real Aims in Crimea” 13 March 2014,
<https://carnegieendowment.org/2014/03/13/russia-s-real-aims-in-crimea-pub-54914>, (06. 03.2020).
- KOYUNCU Hüseyin, “Rusya ile Ukrayna'yı savaşın eşiğine getiren 'Kerç Boğazı krizi' nedir, nasıl başladı?”, 29 Kasım 2018,
<https://tr.euronews.com/2018/11/29/rusya-ile-ukrayna-arasinda-cikan-kerc-bogazi-krizi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler>, (13.09.2019).
- KRAMER David J., “We Have Allowed Aggression to Stand”, 22 December 2014,
<https://www.the-american-interest.com/2014/12/22/we-have-allowed-aggression-to-stand/>, (02.03.2020).
- LANDLER Mark, LOWREY Annie, MYERS Steven Lee, “Obama Steps Up Russia Sanctions in Ukraine Crisis”, 20 March 2014,
<https://www.nytimes.com/2014/03/21/us/politics/us-expanding-sanctions-against-russia-over-ukraine.html>, (03.03. 2020)
- LEONHARDT David, “The Gridlock Where Debts Meet Politics”, 5 November 2011,
<https://www.nytimes.com/2011/11/06/world/europe/the-gridlock-where-debts-meet-politics-economic-memo.html?auth=login-google> ,
(21.03.2020).
- MALLIN Alexander, “Trump: Crimea's People Prefer Russia, But If He's Elected Putin Is 'Not Going Into Ukraine””, 31 July 2016,
<https://abcnews.go.com/ThisWeek/trump-crimeas-people-prefer-russia-elected-putin-ukraine/story?id=41029437>, (09.01.2020).
- MARTIN Jeff ,“The Strategic Importance of the Black Sea, What’s Wrong With The World”, 29 August 2008,
http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html, (05.11.2019)
- MASTERS Jonathan, “Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia”, 5 February 2020, <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>, (08.02.2020).
- MILLER Zeke J., “Obama on Russia: 'This Is Not Another Cold War””, 26 March 2014,
<https://time.com/38988/obama-on-russia-this-is-not-another-cold-war/>, (03.03. 2020)

- MILLER Christopher, “Explainer: What The Kerch Strait Skirmish Tells Us About A Simmering European Conflict”, 26 November 2018, <https://www.rferl.org/a/explainer-kerch-strait-skirmish-ukraine-russia-simmering-european-conflict/29621909.html>, (15.09.2019).
- MILLER Christopher, “Explainer: What Is The Steinmeier Formula-And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?”, 2 October 2019, <https://www.rferl.org/a/what-is-the-steinmeier-formula-and-did-zelenskiy-just-capitulate-to-moscow-/30195593.html>, (06.03.2020).
- Minsk peace agreement: still to be consolidated on the ground”, 12 February 2015, <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-548991-Minsk-peace-summit-FINAL.pdf>,(04. 09. 2019)
- MONAGHAN Andrew, “NATO ve Rusya: Ortaklığı Yeniden Canlandırmak”, 29 Haziran 2011, NATO Review, https://www.nato.int/docu/review/2011/NATO_Russia/Resuscitating-partnership/TR/index.htm, (30.07.2019)
- MOVCHAN Veronika, “Trade geography of Ukraine in 2019: declining Russia, rising China, slowing EU”, February 2020, <https://ukraineoffice.blogactiv.eu/2020/02/17/trade-geography-of-ukraine-in-2019-declining-russia-rising-china-slowing-eu/>, (03.04.2020).
- MÜLLER Martin, “After Sochi 2014: Costs and Impacts of Russia’s Olympic Games”, *Eurasian Geography and Economics*, C. 55, S. 6, 2014, s. 629.)
- NATO Chief Says Alliance Must Deal With Russia's 'New Warfare’”, 25 June 2014, <https://www.rferl.org/a/nato-chief-says-new-deal-coming-for-georgia/25434323.html> , (29.02.2020).
- NATO Resmi Sitesi “NATO-Russia Relations: The Background”, April 2018, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_04/20180426_1805-NATO-Russia_en.pdf
- NATO Resmi Sitesi, “Relations with Ukraine”, 14 June 2008, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm, (28.12. 2019).
- OSBORN Andrew, POLITYUK Pavel, “Russia fires on and seizes Ukrainian ships near annexed Crimea”, 25 November 2018, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia/russia-fires-on-and-seizes-ukrainian-ships-near-annexed-crimea-idUSKCN1NU0DL>, (15.09.2019).
- PERPELYTSIA Grigoriy M., “NATO ve Ukrayna: Yol Ayırımında”, (Yaz 2007), <https://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art2.html>, (16.12. 2019).
- PERRIGO Billy, “Tensions Between Russia and Ukraine Are Flaring After a Sea Battle. Here's What to Know” 26 November 2018, <https://time.com/5463183/russia-ukraine-crimea-battle/>, (18.09.2019).
- PİPES Richard, “Russia: Craving to be A Great Power”, 15 July 2009, Moscow Times, <http://www.usubc.org/news/biznews071509.php>, (05.04.2018)

- POLITYUK Pavel, “Ukraine Passes Language Law Championed by Outgoing President”, 25 April 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/25/ukraine-passes-language-law-championed-by-outgoing-president>, (05.01. 2020).
- POLITYUK Pavel, “Ukraine Passes Language Law Championed by Outgoing President”, 25 Nisan 2019, <https://www.euronews.com/2019/04/25/ukraine-passes-language-law-championed-by-outgoing-president> , (05.09. 2019).
- PRENTICE Alessandra, “Criticism of Ukraine's Language Law Justified: Rights Body”, 8 December 2017, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-language/criticism-of-ukraines-language-law-justified-rights-body-idUSKBN1E227K> , (27.01.2020).
- PRENTICE Alessandra, “Criticism of Ukraine's Language Law Justified: Rights Body”, 8 Aralık 2017, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-language/criticism-of-ukraines-language-law-justified-rights-body-idUSKBN1E227K> , (27.08.2019).
- Putin supports Macron's idea of forming a European army”, 12 November 2018, <https://www.uawire.org/putin-supports-macron-s-idea-of-forming-a-european-army> , (08.03. 2020).
- PUTIN Vladimir, “A New Integration Project for Eurasia: The Future in the Making”, 10 Ekim 2011, <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-project-eurasia-future-making-izvestia-3->, (02.03.2019).
- PUTIN Vladimir, Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, 25 April 2005, https://web.archive.org/web/20090524042631/http://www.kremlin.ru/eng/sp/eeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml, (06.03.2018).
- RAGOZIN Leonid, “Annexation of Crimea: A Masterclass in Political Manipulation” 16 March 2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/annexation-crimea-masterclass-political-manipulation-190315174459207.html> , (22.01.2020).
- ROTH Andrew, WALKER Shaun, “Russia tests Ukraine's new president with passports for breakaway regions”, 24 April 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/24/russia-passports-ukrainians-breakaway-regions-decree-ukraine> (05.01. 2020).
- SEPUTYTE Milda, EGLIŠIS Aaron, “U.S. Fighters Circle Baltics as Putin Fans Fear of Russia”, 7 March 2014, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-06/u-s-fighters-circle-baltics-as-putin-fans-fear-of-russia>, 02.02.2020).
- SHEVCHENKO Vitaly, “‘Little green men’ or ‘Russian invaders’?”, 11 March 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26532154>, (23.11.2018)
- SPENCER Kimball, “Bound by treaty: Russia, Ukraine and Crimea”, 11 April 2014, <https://www.dw.com/en/bound-by-treaty-russia-ukraine-and-crimea/a-17487632>, (11.12. 2019).
- SOROKIN Oleksiy, PONOMARENKO Illia, “Ukraine agrees to ‘Steinmeier Formula,’ green-lights elections in occupied Donbas”, 1 October 2019,

- <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/ukraine-agrees-to-steinmeier-formula-green-lights-elections-in-occupied-donbas.html>, (27.03. 2020).
- Statement by NATO Foreign Ministers, 01 April 2014,
https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm , (08. 03. 2020).
- Statement by President of Ukraine at the United Nations General Assembly Debate on Agenda Item 67. “The Situation in the Temporarily Occupied Territories of Ukraine’.”, 21 February 2019,
<https://www.president.gov.ua/en/news/speeches> , (21.09. 2019).
- The British Cyclopaedia Of The Arts, Sciences, History, Geography, Literature, Natural History, and Biography*, ed. Charles F. Partington, London: Nabu Press, 2011.
- GRAHAM Thomas, “Top Conflicts to Watch in 2020: A Crisis Between Russia and Ukraine”, 8 January 2020, <https://www.cfr.org/blog/top-conflicts-watch-2020-crisis-between-russia-and-ukraine>, (03.03.2020).
- TRENİN Dmitri, “Ukraine Crisis Causes Strategic, Mental Shift in Global Order”, 17 Mayıs 2015, <https://carnegie.ru/2015/05/17/ukraine-crisis-causes-strategic-mental-shift-in-global-order-pub-60122>, (22.03.2020).
- TURCAN Metin, “Rusya’nın Ukrayna’daki ‘Bulanık Savaş’ Stratejisi”, Analist Dergisi, file:///D:/Windows%20Klas%C3%B6rleri/Downloads/RUSYANIN_BULANIK_SAVAS_KONSEPTI.pdf, (03.09.2019).
- Ukraine ceasefire: New Minsk agreement key points”, 12 February 2015,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-31436513>, (04. 09. 2019).
- Ukraine's President Petro Poroshenko declares ceasefire”, 20 June 2014,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-27948335>, (01.09. 2019).
- Ukraine's President Petro Poroshenko declares ceasefire”, 20 June 2014,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-27948335>, (01.09. 2019).
- “Ukraine and Russia agree to implement ceasefire”, 10 December 2019,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-50713647>, (03.04. 2020).
- Ukraine State Statistics Service, February 2020, <https://ukrstat.org/en>, (03.04.2020).
- VASİLYEVA Nataliya, LUKATSKY Efrem, “After dispute with Russia, Ukraine to impose martial law”, 27 November 2018,
<https://apnews.com/8e589f41cbc045bfb3d39704a8368b7a> , (18.09.2019).
- WATERFIELD Bruno, “EU Nations Create Alternative to Nato with New Defence Pact”, 14 November 2017, <https://www.thetimes.co.uk/article/eu-nations-create-alternative-to-nato-with-new-defence-pact-30st500sx>, (16. 02. 2020).
- WEYMOUTH Lally, “Russia Is a Threat ... to All of Europe”, 24 March 2017,
<https://foreignpolicy.com/2017/03/24/russia-lithuania-nato-grybauskaitė-putin-trump-interview/>, (03.11. 2019)
- YILMAZ Salih, “Ukrayna'nın yardım çağrısı NATO'nun beklediği bahaneydi”, 02 Aralık 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/roportaj/prof-dr-yilmaz-ukraynanin-yardim-cagrisi-natonun-bekledigi-bahaneydi/1327325#>, (22.02.2020).

- ZAHAROVA Maria, “Verkhovna Rada's adoption of the Ukrainian language bill” 25 April. 2019, https://www.mid.ru/en/brifingi/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/3626124#12, (05.01. 2020).
- ZHUK Sergei, “Soviet Baby Boomers – Closed Cities, CHMO and Soviet Regionalism” December 17 2012, <http://russianhistoryblog.org/2012/12/sergei-zhuks-comments-soviet-baby-boomers-closed-cities-chmo-and-soviet-regionalism/>, (15.09.2019).
- ZININ Vladimir, “Igra v soldatikov: Paçimo Reputatsiya Armiy Okazalas pod Ugrozoy” 22 Temmuz 2015, https://www.gazeta.ru/comments/2015/07/22_e_7652977.shtml, (21.11.2018).
- ZUBOV Andrey, “Eta Uje Bila”, 01 Mart 2014, <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/03/01/andrej-zubov-eto-uzhe-bylo>, (26. 02. 2020).

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Yusuf Yıldırım		
Doğum Yeri ve Yılı	Şanlıurfa-1987		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce-Rusça		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2002	2006	Şanlıurfa Atatürk Lisesi (YDA)
Lisans	2007	2011	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans	2012	2014	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi S.B.E. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası ilişkiler Bilim Dalı
Doktora	2014	2020	Uludağ Üniversitesi, S.B.E. Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası ilişkiler Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce	(87.50)	
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2012	2014	Dumlupınar Üniversitesi
2.	2015	2018	Uludağ Üniversitesi
3.	2018	-	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Yurtdışı Görevleri	Erasmus Çekya (2017)		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	-		
Yayımlar:	<ul style="list-style-type: none">- YILDIRIM YUSUF (2017). Richard Rosecrance'nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), ss.179-207.- YILDIRIM YUSUF (2015). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran'ın Silahlanmasının Ortadoğu Bölgesi		

	<p>Üzerindeki Etkileri. International Journal of Social Sciences and Education Research, 1(2), ss.342- 354.</p> <ul style="list-style-type: none">- YILDIRIM YUSUF (2018). İngiliz Okulu Çerçevesinde NATO'nun Kosova Müdahalesinin (1999) Değerlendirilmesi. 3. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi, s. 21. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)- YILDIRIM YUSUF (2018). Geçmişten Günümüze Kudüs ve Statüsü. 3. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi, s.17. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)- YILDIRIM YUSUF (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Rusya Askeri İlişkileri. 6. International Congress on Current Debates in Social Science (6.), s. 519. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)- YILDIRIM YUSUF (2017). Ortadoğu'da Silahlanma Girişimleri ve Devletlerin Güvenlik Politikalarına Etkisi. 6. International Congress on Current Debates on Social Science (6.), s.518. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)- YILDIRIM YUSUF (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Çin İlişkileri. IX. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı (9.), s. 234. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)- YILDIRIM YUSUF (2016). Soğuk Savaş Dönemi İran'ın Konvansiyonel Silahlanma Politikası. VIII. Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Konferansı (8), 67. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum)- YILDIRIM YUSUF (2016). Fransa'nın İzlediği Nükleer Faaliyetler ve Politikaların AB ve ABD Güvenlik Politikalarına Etkisi. Second Sarajevo International Conference on "EU Integration Balkan Countries", 3, ss. 257-277. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)
--	--

	<ul style="list-style-type: none">- YILDIRIM YUSUF (2015). Approaches Toward Two-State Solution in Question of Palestine. 4th World Congress of Administrative and Political Sciences, s.61. (Özet Bildiri/Sözlü Sunum) - YILDIRIM YUSUF (2015). Ukrayna Krizi Karşısında Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Politikaları. VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı (7), ss. 835-855. (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum)
Diğer:	
İletişim (e-posta):	yyildirim@bandirma.edu.tr
Tarih	01.06.2020
İmza	
Adı Soyadı	Yusuf Yıldırım